

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI**

AHMED ER-RİFÂÎ VE RİFÂİYYE TARİKATI

**ERGÜN ÖZTÜRK
168106013002**

DOKTORA TEZİ

**Danışman:
PROF. DR. DİLAVER GÜRER**

KONYA-2021

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ergün ÖZTÜRK		
	Numarası	168106013002		
	Ana Bilim /BilimDalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ/TASAVVUF		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
Tezin Adı	AHMED ER-RİFÂÎ VE RİFÂİYYE TARİKATI			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı

Ergün ÖZTÜRK

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ergün ÖZTÜRK		
	Numarası	168106013002		
	Ana Bilim /BilimDalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ/TASAVVUF		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Dilaver GÜRER		
Tezin Adı	Ahmed er-Rifâî ve Rifâiyye Tarikatı			

Bu çalışma VI/XII. yüzyılda yaşamış olan Ahmed er-Rifâî'nin hayatı, eserleri, tasavvufi görüşleri ve ona nisbet edilen Rifâiyye Tarikatı konularının incelenmesi ve bölümlerinin hazırlanmasından oluşmaktadır.

Ahmed er-Rifâî ahvâl, makamlar, kerâmetler ve irfan sahibi; düzgün itikadlı olan âlim, fakih, zâhid, sâlih, aynı zamanda şair ve edip biri idi. Onun çok büyük maddî imkânlarla sahip olmasına rağmen sade ve fakir olarak yaşaması, mal biriktirmemesi, rivâk gelirlerinin tamamını yoksullara harcaması, fakir olarak ölmesi, çocuklarına maddî zenginlik bırakmaması ve çocuklarının da fakir olması; tüm bunlar onun dünyaya değer vermeyen ihlâşlı bir sûfi oluşunun kanıtlarındandır.

Ahmed er-Rifâî'ye nisbet edilen Rifâiyye, İslâm dünyasında VI/XII. yüzyılda teşekkül eden tarikatlar arasında kuruluşunu tamamlayıp teşkilâtlanan ilk tarikatlardan biridir. Günümüzde Rufâiyye ismi ile de bilinmektedir. Eserlerindeki sözlerinden, öğretilerinden ve hayatında göstermiş olduğu tavırlarından dolayı onun tarikatının Kitap ve Sünnet kaynaklı olduğu ayrıca tevâzuu esas aldığı anlaşılmaktadır.

Ahmed er-Rifâî'nin fikirleri, şahsiyeti, gerçekleştirdiği sohbetlerinin tesiri ve halifelerinin/mürîdlerinin yoğun gayretleri sayesinde Rifâiyye, önceleri Irak'ın güneyindeki Batâih bölgesi başta olmak üzere zaman içinde neredeyse dünyanın büyük bir bölümüne yayılmıştır. Osmanlı zamanında da varlığını hissettirmiş olan Tarikat günümüzde ise Mısır, Suriye, Yemen, Irak, Türkiye ve Balkan ülkelerinde varlığını sürdürmektedir. Ortaya çıktığı günden itibaren gerek ilmiye sınıfının gerekse Müslüman coğrafyanın hüsnükabulüne mazhar olan Rifâiyye Tarikatı, yetiştirdiği sûfiler ile kurduğu âsitâne ve tekkeleri sayesinde Anadolu'da canlı kalmayı başarmıştır.

Anahtar kelimeler: Ahmed er-Rifâî, Rifâiyye, Sûfi, Tasavvuf, Tarikat

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ABSTRACT

Author' s	Name and Surname	Ergün ÖZTÜRK		
	Student Number	168106013002		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)	X	
	Supervisor	Prof. Dr. Dilaver GÜRER		
	Title of the Thesis/Dissertation	Ahmad al-Rifai and Rifaiyya Order		

This study consists of reviewing Ahmad al-Rifai who lived in the VI/XII. century; the subjects of his life, works, sufistic views and Rifaiyya Order attributed to him, and the preparation of the chapters.

Ahmad al-Rifai was a scholar, canonist, prayerful, fit, also a poet and literate who had spiritual affairs, ranks, thaumaturgus, wisdom and proper belief. Although he had great financial opportunity, he lived simply and poorly; did not accumulate goods; spent all of the lodge's income on the poor; died as a poor; did not leave any inheritance of material wealth to his children, and his children were also poor; all those are proof that he was a sincere Sufi who didn't value the world.

Rifaiyya, attributed to Ahmad al-Rifai, was one of the first orders in the Islamic world that was established and completed among the orders formed in the VI/XII. century. Today it is also known by the name Rufaiyya. Because of his words in his works, his teachings, and his attitudes in his life, it is understood that his order has been based on the Book and the Sunnah, and that it was based on humility.

Thanks to Ahmad al-Rifai's ideas, personality, influence of his talks and the intense efforts of his caliphs/disciples, Rifaiyya has spread at first in the Bataih region in the south of Iraq, then to almost a large part of the world in due time. The Order, which has made its presence felt in Ottoman times, continues its presence in Egypt, Syria, Yemen, Iraq, Turkey, and the Balkan countries at the present time. The Rifaiyya Order, which has been indispensable to both the scholar class and the Muslim geography since its inception, has managed to stay alive in Anatolia thanks to the Sufis that it has cultivated and its faculties and dervish lodges that it has established.

Keywords: Ahmad al-Rifai, Rifaiyya, Sufi, Sufism, Order

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR DİZİNİ	viii
ÖNSÖZ	x

GİRİŞ

I. KONUNUN TAKDİMİ	1
A. ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
B. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	2
C. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE SINIRLARI	2
II. KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	4
A. TARİH, COĞRAFYA, TABAKÂT VE ENSÂB KAYNAKLARI	4
B. ARAŞTIRMALAR, İNCELEMELER VE ANSİKLOPEDİLER	9
C. AHMED ER-RİFÂÎ'NİN KENDİ ESERLERİ	13
D. DİĞER KAYNAKLAR	15
III. DÖNEMİN SİYASÎ DURUMU	17
IV. DÖNEMİN İLMÎ VE KÜLTÜREL DURUMU	22

BİRİNCİ BÖLÜM

AHMED ER-RİFÂÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

I. HAYATI	30
A. İSMİ VE NESEBİ	30
B. DOĞUMU VE YETİŞMESİ	35
C. AİLESİ, EŞLERİ VE ÇOCUKLARI	37
D. ŞEYHLERİ VE HOCALARI	39
E. SİLSİLESİ	43
F. VEFÂTI VE TÜRBESİ	46
G. HALİFELERİ	49
H. KİŞİLİĞİ	52
II. ESERLERİ	54
III. HAKKINDA YAZILAN ESERLER VE MENAKIBNAMELER	59
IV. MEŞHUR MENKİBELERİ	64
A. DOĞUMUNDAN ÖNCEKİ MENKİBESİ	65
B. SESİ İLE İLGİLİ MENKİBESİ	66
C. GÖKYÜZÜNDEN BEYAZ BİR KÂĞIDIN İNMESİ	66
D. BİR HASTANIN ŞİFA BULMASI	67
E. BİR ARSLANIN DİLE GELMESİ	67
F. SAKAT BİR ÇOCUĞUN İYİLEŞMESİ	68
G. MÜTEVÂZİLİĞİ	69
H. PEYGAMBERİMİZİN ELİNİ ÖPMESİ	70
İ. HAYVAN SEVGİSİ	72
V. ABBÂSÎ HALİFELERİ İLE MÜNASEBETİ	75
VI. HALLÂC VE ŞATHİYYÂT HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	79

İKİNCİ BÖLÜM

AHMED ER-RİFÂÎ'NİN TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

GİRİŞ: TASAVVUFÎ ŞAHSİYETİ	84
I. TASAVVUFÎ AHLÂK İLE İLGİLİ KAVRAMLAR.....	86
A. TASAVVUF-SÛFÎ	86
B. TÖVBE	90
C. ZÜHD	93
D. KUR'ÂN VE SÛNNETE İTTİBÂ	95
E. TEVEKKÛL.....	99
F. FÛTÛVVET	101
G. ŞÛKÛR.....	103
H. TAKVÂ-VERA'	106
I. İLİM, AMEL, İHLÂS	108
İ. FAKR	111
II. SEYR U SÛLÛK İLE İLGİLİ KAVRAMLAR	117
A. SEYR U SÛLÛK.....	117
B. MÛRÎD	119
C. ŞEYH (MÛRŞİD).....	122
D. VELÎ	125
E. NEFİS	129
F. ZİKİR	132
G. SEMÂ	135
H. VAKİT	138
III. MÂRİFET VE VARLIK İLE İLGİLİ KAVRAMLAR.....	141
A. FENÂ-BEKÂ.....	141
B. MUHABBETULLAH.....	143
C. KALP	146
D. TEVHÎD.....	148
E. MÂRİFET-ÂRİF	152

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM RİFÂİYYE TARİKATI

I. RİFÂİYYE'NİN KURULUŞU	158
II. TARİKAT'IN ETKİN OLDUĞU COĞRAFYA.....	162
III. TARİKAT'IN KOLLARI.....	170
A. SUÛDİYYE	170
B. HARÎRİYYE.....	171
C. SAYYÂDİYYE	173
D. CENDELİYYE	180
E. KEYYÂLİYYE	180
F. AZİZİYYE (DİRÂNİYYE)	181
G. MAHDÛMİYYE	183
H. ULVÂNİYYE	185
I. CEBERTİYYE	186
İ. FENÂRİYYE	189
J. ZEYNİYYE.....	192
K. ŞA'RÂNİYYE	194
L. KATNÂNİYYE	196

M. FAZLİYYE	197
N. MA'RİFİYYE	199
O. SEBSEBİYYE	214
Ö. ACLÂNİYYE	214
P. NÛRİYYE	214
R. DİĞER KOLLAR	215
IV. OSMANLILAR ZAMANINDA RİFÂÎ TEKKELERİ	218
A. İSTANBUL'DA RİFÂÎ TEKKELERİ	218
B. ANADOLU VE BALKANLAR'DA RİFÂÎ TEKKELERİ	241

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM TARİKAT'IN USÛL, ÂDÂB VE ERKÂNI

GİRİŞ	258
I. RİFÂİYYE'DE GENEL OLARAK SEYR U SÛLÛK	259
A. İNTİSAP VE MERASİMİ	267
B. MÜRŞİDİN MÜRÎDE ZİKİR TELKİN ETMESİ	270
C. RİYÂZETLER VE ZİKİRLERİ	273
1. Çavuşluk Mertebesindeki Riyâzetler ve Zikirleri	274
2. Nikâbet Mertebesindeki Riyâzetler ve Zikirleri	276
D. HALVETLER VE ZİKİRLERİ	277
1. Tehzip Halveti ve Zikirleri	279
2. Muharrem Halveti ve Zikirleri	280
3. Halvet-i Üsbüyye	282
II. RİFÂİYYE'DE FÛTÛVVET ERKÂNI	284
GİRİŞ: FÛTÛVVET VE FÛTÛVVETNÂMELELER	284
A. FÛTÛVVET ŞECERESİ	293
B. ŞERBET MERASİMİ	294
C. BİAT/BEY'AT MERASİMİ	297
D. ŞED BAĞLANMASI	302
E. HELVA ÂDETİ	307
III. TOPLU ZİKİR USÛLÜ VE ÂYİN	314
IV. KERÂMET VE BURHAN	317
V. KIYAFET, SİMGE VE CİHAZLAR	327
VI. RİFÂİYYE'NİN ÖNE ÇIKAN ESASLARI	337
SONUÇ	349
KAYNAKÇA	353
EKLER	378
EK I: ŞİİRLERİNDEN ÖRNEKLER	378
EK II: EL-HİZBÜ'S-SAĞİR (KÜÇÜK HİZB)	386
EK III: FOTOĞRAFLAR	390

KISALTMALAR DİZİNİ

a. mlf.	: aynı müellif
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
a.s.	: aleyhi's-selâm
a.e.	: aynı eser
b.	: bin, ibn
bk.	: bakımız
bl.	: bölüm
bs.	: baskı, basım
b.y.	: basım yeri yok
c.	: cilt, cüz
cc	: Celle celâlüh
çev.	: çeviren
Ç.Ü.	: Çukurova Üniversitesi
d.	: doğumu/doğum tarihi
der.	: derleyen, derleme
D.E.Ü.	: Dokuz Eylül Üniversitesi
<i>DİA</i>	: <i>Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi</i>
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: editör
E.F.	: Edebiyat Fakültesi
Ens.	: Enstitü/sü
h./m.	: Hicrî/Mîlâdî
hak.	: hakkında
haz.	: hazırlayan
hş.	: Hicrî Şemşî
H.z.	: Hazreti
<i>İA</i>	: <i>İslâm Ansiklopedisi</i> (MEB)
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İ.F.	: İlahiyat Fakültesi
İSAM	: İslâm Araştırmalar Merkezi
İ.T.Ü.	: İstanbul Teknik Üniversitesi
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
<i>İ.Ü.İ.F.D.</i>	: <i>İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi</i>
km.	: kilo metre
krş.	: karşılaştırınız
k.s.	: Kuddise sirruhû/Kaddesallâhu sirrahû
Ktp.	: Kütüphane/si
k.v.	: Kerramallâhu vecheh
md.	: madde
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
M.Ü.	: Marmara Üniversitesi
N.E.Ü.	: Necmettin Erbakan Üniversitesi
<i>NEÜİFD</i>	: <i>Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi</i>
nr.	: numara
nşr.	: neşreden
ö.	: ölümü/ölüm tarihi/vefâtı

Pub.	: Publisher
r.a.	: Radıyallâhü anhü/anhâ/anhümâ/anhüm
s.	: sayfa
s.a.v.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
S.B.E.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
ss.	: sayfa aralığı
S.Ü.	: Selçuk Üniversitesi
<i>SÜTAD</i>	: <i>Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi</i>
sy.	: sayı
şer.	: şerheden
tah.	: tahkik eden
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ts.	: tarihsiz
TÜRDAV	: Türkiye Kalkınma ve Dayanışma Vakfı
tsh.	: tashih eden
TTK	: Türk Tarih Kurumu
tür.yer.	: türlü yerde, birçok yerde
vb.	: ve benzeri/ve benzerleri
vd.	: ve devamı
vr.	: varak
y.	: yıl
Yay.	: Yayınevi/Yayınları/Yayıncılık
y.y.	: yayıncı bilinmiyor
yy.	: yüzyıl

ÖNSÖZ

Allah'a ulaşma yolları adedinin canlıların nefeslerinin sayısınca olduğundan hareketle medeniyetler, kültürler ve dinler arasından akıp gelen bir ruh nehri olarak genelde mistisizm, İslâmî bir ilim dalı olarak ise tasavvuf çağlar boyunca insanların arınmasını, dinginleşmesini ve saflaşmasını hedefleyen bir misyon yüklenmiştir. Cibrîl hadisinde 'İhsan nedir?' sorusuna cevap olarak 'Allah'ı görüyormuşçasına, her ne kadar sen O'nu görmeden de O'nun seni gördüğü inancı ile O'na kul olmak' bilincinden hareketle dinin kalbi mevkiindeki tasavvuf, çeşitli merhale ve aşamalardan sonra VI/XII. yüzyılda tarikatlar dönemine girmiştir. O dönemde kuruluşunu tamamlayıp teşkilâtlanan ilk tarikatlardan biri de Ahmed er-Rifâî'ye nisbet edilen Rifâiyye Tarikatı olmuştur.

Çalışmamızda Ahmed er-Rifâî'yi ve kurduğu tarikat olan Rifâiyye'yi konu edindik. Prof. Dr. Mustafa Tahralı hocamızın 1973 yılında Paris-Sorbonne III Üniversitesi'nde Fransızca olarak hazırladığı "*Ahmad al-Rifai, Sa Vie, Son Oeuvre et Sa Tariqa*" (*Ahmed er-Rifâî, Hayatı, Eserleri ve Tarikatı*) isimli basılmamış doktora tezi dışında Türkçe olarak konu ile ilgili neredeyse akademik anlamda geniş kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Bu konuyu seçme amacımız bu alandaki eksikliği gidermektir. Ayrıca çalışmamızın bu sâhada yeni ve daha derin çalışmaların yapılmasına vesile olmasını ve onlara kaynaklık etmesini diliyoruz.

Çalışmamız bir giriş ve dört ana bölüm ile ekler kısmından ibarettir. Giriş bölümünde konunun takdimi ve kaynakların incelenmesi yapılmış, dönemin siyasî çekişmelerine rağmen, ilmî ve kültürel olarak renkli ve zengin durumu ortaya konulmuştur. Birinci bölümde Ahmed er-Rifâî'nin altmış altı yıllık hayatı ilmî, tasavvufî ve insânî bakımdan değerlendirilmiştir. İkinci bölümde Ahmed er-Rifâî'nin tasavvufî görüşleri, öncelikli olarak ona ait kitaplardan ve başta Abdülkerîm Kuşeyrî ile Ebü'l-Hasen Alî Hücvîrî olmak üzere konuyu aydınlatacak belli başlı müelliflerin eserleri ile zenginleştirilerek ortaya konulmuştur. Üçüncü bölümde tarikatın kuruluşu ve etkin olduğu coğrafya, tarikatın kolları ve kol kurucuları ile Osmanlılar zamanında tasavvufî hayatta önemli bir yere sahip olan Rifâî tekkeleri konuları işlenmiştir. Dördüncü bölümde ise tarikatın usûl, âdab ve erkânı ile öne çıkan esasları konularına değinilmiştir. Ekler bölümünde de Ahmed er-Rifâî'ye ait bazı şiirlerin hem Arapçası

hem de Türkçesi, Rifâiyye’de ‘el-Hizbü’s-Sağîr’ (Küçük Hizb) diye adlandırılan hizb ve tarikat ile ilgili fotoğraflar yer almıştır.

Çalışmadaki âyetlerin tercümelerinde başta Prof. Dr. Dilaver GÜRER ve Hayrettin Hayrullah Sofuoğlu’nun *Kur’ân-ı Kerîm ve Türkçe Tercümesi* ile Diyanet İşleri Başkanlığı meâli olmak üzere değişik meâllerden istifade edilmiştir. Çalışmada yararlanılan âyet ve hadislerin metinleri italik yazı biçimiyle yazılmıştır. Ekler bölümünde yer alan Ahmed er-Rifâi’ye ait şiirlerin tercümesinde Münir Atalar’ın Türkçe’ye çevirdiği *Seyyid Ahmed er-Rifâi Hayatı ve Eserleri* (Yunus Şeyh İbrahim es-Sâmerrâi, İlk Harf Yay., İstanbul, 2013) isimli kitaptan faydalanılmıştır.

Diğer dillerden Türkçe’ye geçen kelimelerin yazılışında ilgili kelimenin *Türk Dil Kurumu Sözlüğü* ile *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*’nde geçtiği şekli göz önünde bulundurulmuştur. Ancak diğer dillere ait kitap ve şahıs isimlerinde o dilin telaffuzu esas alınmıştır.

Kıymetli bilgi ve tavsiyelerine başvurduğumuz hocalarımızdan Prof. Dr. Nermin ÖZTÜRK, Doç. Dr. Betül GÜRER, Doç. Dr. Hamide ULUPINAR ile Doç. Dr. Süleyman GÖKBULUT’a; *Ahmad al-Rifai, Sa Vie, Son Oeuvre et Sa Tariqa (Ahmed er-Rifâi, Hayatı, Eserleri ve Tarikatı)* isimli basılmamış doktora tezini, çalışmalarını ve tezimizle ilgili bazı Arapça kaynakları bize gönderme nezaket ve lütfunda bulunan çok kıymetli hocamız Prof. Dr. Mustafa TAHRALI beyefendiye teşekkür ederiz. Bu konuyu seçmemizi tavsiye eden, bize daima özveriyle rehberlik eden, çalışmamızın her safhasında desteklerini ve engin görüşlerini bizden esirgemeyen sayın danışman hocam Prof. Dr. Dilaver GÜRER’e de şükranlarımı sunarım.

Ergün ÖZTÜRK
KONYA-2021

GİRİŞ

I. KONUNUN TAKDİMİ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Müslüman toplum içerisinde etkisini hissettiren, insanın gönül dünyasına hitap eden, dinin ihsan boyutu olarak adlandırabileceğimiz tasavvuf ilk dönemlerden itibaren birey ve toplum hayatında önemli bir yer edinmiştir. İlk başlarda kişisel çabaları sayesinde dini daha içten ve daha samimi yaşamayı gaye edinen ve bu gayretler neticesinde iki cihan saadetini elde etmeyi hedefleyen sûfiler, toplumun dünyaya aşırı bağlılıklarına tepki olarak teşkilâtlanmaya başlamış ve zaman içerisinde kurumsal anlamda tarikatların oluşmasına zemin hazırlamışlardır. Bu çalışmamızda VI/XII. yüzyılda ortaya çıkan tarikatlar arasında kuruluşunu tamamlayıp teşkilâtlanan ilk tarikatlardan biri olan Rifâiyye'yi ve kurucusu olan Ahmed er-Rifâi'yi konu edindik. Rifâiyye Irak'ın güneyinde yer alan Batâih bölgesi başta olmak üzere Suriye, Hicaz, Yemen, Mısır ve Tunus gibi ülkelerde yaygınlık kazanmış, VII/XIII. yüzyılın ortalarına doğru Anadolu'da varlığını hissettirmeye başlamıştır. XIII/IXX. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise Endonezya'dan Hindistan'a, Afrika ve Balkanlar'a kadar neredeyse dünyanın büyük bir bölümüne yayılmış durumdaydı. XIII/XIX. Yüzyılın sonu ve XIV/XX. yüzyılın başlarında tüm Osmanlı coğrafyasında faal duruma gelmiş olan Rifâiyye günümüzde ise Mısır, Suriye, Yemen, Irak, Türkiye ve Balkan ülkelerinde varlığını sürdürmektedir. Yaşadığı devirde zâhir ve bâtin ilimlerine sahip bir âlim ve sûfî olduğunu belirtmek için 'Ebü'l-Alemeyn' unvanı verilen Ahmed er-Rifâi dört büyük kutuptan biri kabul edilmiştir. Ortaya çıktığı günden itibaren gerek ilmiye sınıfının gerek Müslüman coğrafyasının hüsnükabulüne mazhar olan Rifâiyye Tarikatı, yetiştirdiği sûfiler ile açtığı âsitâne ve tekkeler sayesinde Anadolu'da canlı kalmayı başarmıştır.

Yapılacak bu çalışmada Ahmed er-Rifâi'nin hayatı, eserleri, tasavvufî görüşleri ve Rifâiyye Tarikatı incelenecektir. Ahmed er-Rifâi'nin ve Rifâiyye'nin İslâm tasavvuf düşüncesine etkileri üzerinde durulacaktır. Konuya ışık tutması bakımından dönemin siyasî, ilmî ve kültürel durumu da ele alınacaktır.

B. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu araştırmada Ahmed er-Rifâî'nin hayatı, eserleri, tasavvufî görüşleri, Rifâiyye'nin usûl, âdâb ve erkânı, Rifâiyye'nin yayıldığı coğrafyada dinî, sosyal ve siyasî etkisi incelenmiş, bu şekilde dönemin tasavvuf anlayışına ışık tutmaya gayret edilmiştir. Ülkemiz başta olmak üzere birçok İslâm ülkesinde aktif bir şekilde varlığını sürdüren Rifâiyye Tarikatı halk arasında bütünlüğü sağlayıcı bir rol üstlenerek adından çokça bahsettirmiştir. Bu yönü ile dinamik bir yapıya sahip olan ve bu dinamizmini günümüze kadar sürdürmeyi başaran Rifâiyye Tarikatı'nın ilmî, dinî ve sosyal yönü bilimsel ölçüler ışığında ele alınarak tasavvufî hayata katkılarının ortaya konulması çalışmamızın hedefleri arasındadır.

Genel anlamda mistisizmin dünyada artan önemi, özel anlamda ise tasavvufun hem İslâm ülkelerinde hem de Anadolu'daki ehemmiyeti yadsınamaz bir gerçektir. Tasavvufun kurumsallaşmış formunu ifade eden tarikatlar da yayıldıkları bölgelerde birçok bireysel ve toplumsal soruna getirdikleri çözümler ile bu önemi bir adım ileri taşımışlardır. Bu tarikatlardan birisi de çalışmamızın konusunu teşkil eden Irak'ın güneyinde doğup gelişen ve Türkiye ile İslâm ülkelerinde hatırı sayılır müntesip kitesine ulaşan Rifâiyye Tarikatı'dır. Bu çalışma ile elde edilecek veriler ve sonuçlar sayesinde, Ahmed er-Rifâî ve Rifâiyye Tarikatı'nın tarihî gelişimi ile günümüzdeki durumunun bilinmesine katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Prof. Dr. Mustafa Tahralı hocamızın 1973 yılında Paris-Sorbonne III Üniversitesinde hazırladığı “*Ahmad al-Rifai, Sa Vie, Son Oeuvre et Sa Tariqa*” (Ahmed er-Rifâî, Hayatı, Eserleri ve Tarikatı) isimli basılmamış doktora tezi dışında konu ile ilgili neredeyse akademik anlamda geniş kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Çalışmamızın bir diğer amacı da bu alandaki eksikliği gidermek ve Ahmed er-Rifâî ve Rifâiyye'yi akademik olarak tanıtmak ayrıca bu hususta yapılacak çalışmalara kaynaklık etmektir.

C. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE SINIRLARI

Ahmed er-Rifâî, tasavvufî görüşleri ve Rifâiyye Tarikatı'nın konu edinileceği bu çalışmamızda sağlıklı bir inceleme ve tespit yapabilmek için öncelikle onun kendi

eserlerinden istifade edilecektir. Daha sonra yaşadığı döneme en yakın tarihlerden itibaren kaleme alınmış ve bilhassa halîfeleri veya öğrencileri tarafından nakledilen bilgileri içeren kaynaklardan faydalanılarak konu ortaya konulacaktır. Aynı zamanda tasavvufla ilgili bazı kavramlar, Ahmed er-Rifâî'nin tasavvufî görüşleri ve bunların İslâm tasavvufundaki yeri, yine öncelikli olarak ona ait kitaplardan ve başta Abdülkerîm Kuşeyrî, Ebü'l-Hasen Alî Hücûvî ile Ken'ân Rifâî olmak üzere konuyu aydınlatacak belli başlı müelliflerin eserlerinden istifade edilerek bilimsel metotlar ışığında incelenecektir. Bu araştırma Ahmed er-Rifâî'nin hayatı, eserleri, tasavvufî görüşleri ile Rifâiyye Tarikatı konularının aydınlatılması ile sınırlıdır. Ayrıca tarikatın günümüz Türkiye'sindeki durumu ele alınmayacaktır.

II. KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

A. TARİH, COĞRAFYA, TABAKÂT VE ENSÂB KAYNAKLARI

a. *El-Kâmil fi't-Târîh*

Eser tarihçi, edip ve muhaddis bir âlim olan Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed Şeybânî Cezerî (İbnü'l-Esîr) (ö. 630/1233) tarafından yazılmış, Muhammed Yûsuf Dakkâk'ın tahkiki ile Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye tarafından Beyrut'ta basılmıştır. Kitapta olaylar ve şahıslar hakkındaki bilgiler kronolojik sıraya göre işlenmiştir. Eser C. J. Tornberg tarafından neşredilmiştir. Toplam 13 cilt olan eserin X. cildinde Ahmed er-Rifâî hakkında iki satırlık, çok kısa birkaç cümlelik bilgi mevcuttur.

b. *Mir'âtü'z-Zamân fi Târîhi'l-Âyân*

Eser tarihçi, âlim ve meşhur bir vâiz olan Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu Türkî Avnî Bağdâdî (Sıbt İbnü'l-Cevzî) (ö. 654/1256) tarafından yazılmış, İbrâhim Zeybûs'un tahkiki ile er-Risâletü'l-Âlemiyye tarafından yayınlanmıştır. Ahmed er-Rifâî'nin lakapları, kişiliği, müridleri ve rivâkı hakkında XXI. ciltte yaklaşık iki sayfaya yakın (ss. 287-288) bilgi mevcuttur.

Selçuklular ile ilgili bölümler Ali Sevim tarafından *Mir'âtü'z-Zamân fi Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular* adı ile Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanmıştır. 298 Sayfalık bu eserden çalışmamızın özellikle Ahmed er-Rifâî'nin yaşadığı dönemde hüküm süren Abbâsîler ile Selçuklular arasında geçen münasebetler konularında yararlanılmıştır.

c. *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâi'z-Zamân*

Eser tarihçi, fakih, edip ve şair olan Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim b. Ebî Bekr b. Hallikân Bermekî İrbilî (ö. 681/1282) tarafından yazılmış, İhsan Abbas'ın tahkiki ile Dersaadet tarafından Beyrut'ta yayınlanmıştır. Ahmed er-Rifâî'nin doğduğu devirde Batâih ve Ümmü Abîde'nin durumu ile onun el öpme menkıbesi, vefâtı ve türbesi ayrıca Tarikat'taki burhan gösterileri ve

olağanüstülükler hakkında eserin I. cildinde iki sayfaya yakın (ss. 171-172) bilgi mevcuttur.

d. *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*

Eser hadis hâfızı, tarihçi ve kıraat âlimi olan Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî Türkmânî Fârikî Dımaşkî (ö. 748/1348) tarafından yazılmış, Ömer Abdü's-Selâm Tedmürî'nin tahkiki ile Dâru'l-Küttâbi'l-Arabî tarafından Beyrut'ta yayınlanmıştır. Zehebî'nin İslâm tarihinde önemli bir yere sahip olan bu geniş hacimli eseri belirli yıllar arası olaylar göz önünde tutularak cilt hâline getirilmiş ve eserde şahıslar hakkında bilgiler verilmiştir. Araştırmamız ile ilgili sekiz sayfalık (ss. 248-255) bilgi içeren *Târîhu'l-İslâm*'dan özellikle Ahmed er-Rifâî'nin lakapları, doğduğu bölge ve bazı menkıbeleri hakkında istifade edilmiştir.

e. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*

Yine Zehebî tarafından yazılmış olan bu eser, Beşşâr Avvâd Ma'rûf'un tahkiki ile Müessesetü'r-Risâle tarafından yayınlanmıştır. Müellif bu önemli eserinde şahısları ashâb devrinden başlayarak tabakalara ayırmak sûretiyle incelemiştir. Eserin ciltleri değişik şahıslar tarafından tahkik edilmiş ve şahıslarla ilgili kaynaklar geniş bir şekilde dipnotlarda verilmiştir. Ahmed er-Rifâî'nin lakapları, nesebi, ataları, ailesi, bazı menkıbeleri ve vefâtı hakkında eserin XXI. cildinde 2 sayfadan biraz fazla (ss. 77-80) bilgi mevcuttur.

f. *El-Iber fi Haberi Men Gaber*

Zehebî tarafından yazılmış bir diğer eser olup, Ebû Hâcer Muhammed Saîd b. Besyûnî Zağlûl'un tahkiki ile Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye tarafından Beyrut'ta yayınlanmıştır. Zehebî'nin öncekilere göre muhtasar diyebileceğimiz bu tarih kitabında Ahmed er-Rifâî'nin ataları ve ailesi hakkında III. ciltte 8 satırlık (s. 75) bilgi mevcuttur.

g. *Rihletü İbn Battûta*

Orta Çağ'ın en büyük müslüman seyyahı olarak bilinen Ebû Abdillâh Şemsüddîn (Bedrüddîn) Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. İbrâhim Levâtî Tancî'ye (İbn Battûta) (ö. 770/1368-69) ait olan bu eser Muhammed Abdülmün'im ve Mustafa Kassâs'ın tahkiki ile Dâru İhyâi'l-Ulûm tarafından Beyrut'ta yayınlanmıştır. Araştırmamız ile ilgili I. ciltte 4 sayfalık bilgi (ss. 114-115, 194-195) bulunan bu eser 'rivâk' tekkesi ile kurulduğu bölge ayrıca Tarikat'ın yayıldığı bölgelerle ilgili bilgiler vermesi açısından önemli bir kaynaktır.

Müellif Orta çağdaki seyyahların arasında en çok yer gezmiş, üç kıtadaki en önemli kültür merkezlerinde bulunmuş, gezdiği birçok ülkede toplumsal yaşama karışmış ve anılarını hiçbir kuşkuyla yer bırakmadan güvenilir bir kişiye yazdırmıştır. Seyyahımız tarafından *Tuhfetü'n-Nuzzâr fî Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr* diye adlandırılan ve literatürde *Rihle* ismi ile bilinen bu eser, A. Sait Aykut tarafından *İbn Battûta Seyahatnâmesi* ismi ile Türkçe'ye çevrilmiş ve Yapı Kredi Yayınları tarafından 791 sayfa olarak basılmıştır. Eser seyyahın kısa aralıklarla yirmi sekiz yıl süren gezilerinin yer yer ayrıntılarına inilmiş bir özeti niteliğindedir.

h. *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*

Bir Şâfiî fakihî ve aynı zamanda biyografî yazarı olan Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi Sübkî'nin (ö. 771/1370) bu eseri Abdülfettâh Muhammed Hulv ve Mahmud Muhammed Tanâhî'nin tahkiki ile Kahire'de yayınlanmıştır. Konumuz ile ilgili olarak VI. ciltte yaklaşık 5 sayfalık (ss. 23-27) bilgi mevcuttur. Çalışmamızın özellikle Ahmed er-Rifâî'nin ismi, nesebi, doğumu, ailesi ve vefâtı ile ilgili konularda bu eserden yararlanılmıştır.

ı. *Tabakâtü's-Şâfiyye*

Bir Şâfiî fakihî olan Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. Hasen b. Alî Ümevî İsnævî'nin (ö. 772/1370) bu eseri Kemâl Yûsuf Hût'un tahkiki ile Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye tarafından Beyrut'ta iki cilt hâlinde yayınlanmıştır. Konumuzla ilgili

olarak I. ciltte iki sayfa (ss. 290-291) civarı bilgi mevcuttur. Çalışmamızın özellikle Ahmed er-Rifâî'nin lakapları, doğduğu bölge, ailesi, kişiliği, ahlâkı, menkıbeleri, vefâtı ve Tarikat'taki olağanüstülükler konularında bu eserden yararlanılmıştır.

i. *El-Bidâye ve'n-Nihâye*

Tarihçi, müfessir, muhaddis ve bir Şâfiî fakihî olan Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr Kaysî Kureşî Busrâvî Dımaşkî Şâfiî'ye (ö. 774/1373) ait olan bu eser Abdullah b. Abdulmuhsin Türkî'nin tahkiki ile Hicr li Tibaa ve'n-Neşr tarafından Cize'de yayınlanmıştır. Konumuzla ilgili olarak kitabın XVI. cildinde 1,5 sayfalık (ss. 559-560) bilgi mevcuttur. Çalışmamızın özellikle Ahmed er-Rifâî'nin lakapları, bazı şiirleri ve Tarikat'taki olağanüstülükler konularında bu eserden yararlanılmıştır.

j. *Bahru'l-Ensâb*

Ebü'n-Nizâm Seyyid Müeyyidüddîn Abdullah b. A'rac Huseynî Vâstî'ye (ö. 787/1385) ait olan bu eser Seyyid Huseyn'in tahkiki ile Müessesetü'l-Belâğ tarafından Beyrut'ta yayınlanmıştır. Kitapta Ahmed er-Rifâî'nin soyu hakkında 18 sayfalık (ss. 64-81) bilgi mevcuttur.

k. *Tabakâtü'l-Evliyâ*

Şâfiî fakihî, muhaddis ve biyografi yazarı olan Sirâcüddîn Ebû Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed Endülüsi'nin (İbnü'l-Mülakkın) (ö. 804/1401) bu eseri Nûreddîn Şerîbe'nin tahkiki ile Beyrut'ta 626 sayfa olarak yayınlanmıştır. Otuz yedisi müellifin çağdaşlarına ait olmak üzere toplam iki yüz otuz biyografiyi ihtiva eden eser, dönemin tasavvufî hayatı ve anlayışı yanında İbnü'l-Mülakkın'ın tasavvufa bakışını da ortaya koyması bakımından önemlidir. Tek ciltlik sûfi tabakâtı olan bu eserde şahıslar alfabetik sıraya göre incelenmiştir. Her şahıs hakkında yararlanılan kaynaklar, muhakkik tarafından dipnotlarda gösterilmiştir. Eserde Ahmed er-Rifâî'nin doğduğu bölge, lakapları, şeceresi, kişiliği, bazı menkıbeleri, silsilesi, vefâtı ve türbesi hakkında

9 sayfalık (ss. 93-101) bilgi mevcuttur.

l. *Tabakâtü's-Şâfiyye*

Bir Şâfiî fakihî ve aynı zamanda bir tarihçi olan Ebü's-Sıdk Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Ahmed b. Muhammed Esedî Dımaşkî'ye (İbn Kâdî Şühbe) (ö. 851/1448) ait olan bu eser Hâfız Abdülalîm Hân'ın tahkiki ile Haydarabat'ta yayınlanmıştır. Araştırmamız ile ilgili olarak eserin VI. cildinde 5 sayfalık (ss. 23-27) bilgi bulunmaktadır. Çalışmamızın özellikle Ahmed er-Rifâî'nin ismi, lakapları, kişiliği, türbesi ile Batâih bölgesi, burhan ve olağanüstülükler konularında bu eserden yararlanılmıştır.

m. *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb*

Tarihçi, fakih ve aynı zamanda bir edip olan Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed Sâlihî Hanbelî'ye (İbnü'l-İmâd) (ö. 1089/1679) ait olan eser Abdülkâdir Arnaût ve Mahmûd Arnaût'un tahkiki ile Dâru İbni Kesîr tarafından Beyrut'ta 8 cilt olarak yayınlanmıştır. Konumuzla ilgili olarak eserin V. cildinde 3,5 sayfalık (ss. 427-430) bilgi mevcuttur. Çalışmamızın özellikle Ahmed er-Rifâî'nin nesebi, doğduğu bölge, kişiliği ve Tarikat'ın yayılması konularında bu eserden yararlanılmıştır.

n. *Tibyânü Vesâili'l-Hakâik fî Beyâni Selâsili't-Tarâik*

Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin Efendi (ö. 1299/1882) bu eserinde (Süleymaniye Kütüphanesi, İbrâhim Efendi, nr. 430-432) incelediği tarikatlar hakkında kaynaklarda bulabildiği bilgileri naklettikten sonra, yaşadığı devirde karşılaştığı şeyhlerden elde ettiği bilgileri de sunar. Ardından bunlara kitâbelerde ve diğer yerlerde bulabildiği bilgileri ilâve ederek, o tarikat hakkında en geniş mâlûmâtı ortaya koymaya çalışır.¹ Eserde çeşitli kolları ve şubeleriyle mükerrerler dâhil toplam

¹ Harîrîzâde'nin hayatı, eserleri ve *Tibyânü Vesâili'l-Hakâik* hak. bk. Çiçek, Yâkup, *el-Mevridü'l-Hâs bi'l-Havâs fî Tefsîri Sureti'l-İhlâs (Giriş)*, İstanbul, 1996, ss. 27-63.

yüz doksan dokuz tarikat (tekrarlar hariç yüz atmış yedi) alfabetik sıra ile tanıtılmıştır. Eser tarikatlara dair bir ansiklopedi niteliğine hâiz olması bakımından önemli bir yere sahiptir. Çalışmamızda bu eserden geniş ölçüde istifade edilmiştir.

B. ARAŞTIRMALAR, İNCELEMELER VE ANSİKLOPEDİLER

a. *Ahmad al-Rifâi Sa Vie, Son Oeuvre et Sa Tarîqa*

Mustafa Tahralı'ya ait olan bu basılmamış doktora tezi (Sorbon Nouvelle III Paris Üniversitesi Akademisi, Paris, 1973) itinalı bir çalışma olup hem yazıldığı zamanda hem de şu anki dönemde değerini koruyan kıymetli bir kaynak eserdir. Biz de çalışmamızda bu tezden geniş ölçüde istifade ettik.

Tez bir giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Kırk üç sayfa olan Giriş bölümünde önce tasavvufun Kur'ân ve sünnet kaynaklı olduğu konusu özellikle Massignon'ın eserleri kaynak verilerek işlenmiştir. Akabinde ilk sûfilerden Cüneyd Bağdâdî'nin tasavvuf tarihindeki önemi vurgulanmıştır. Tasavvufun özellikleri konusu işlenirken Gazzâlî ve İbn Hâldun'un görüşlerine yer verilmiştir. Sonra tasavvufun geçirdiği aşamalar neticesinde kurumsallaşması ve tarikatlara dönüşmesi süreci ele alınmıştır. Ardından tekke, zâviye, hankah, dergâh ve ribat ismi verilen mekânların tasavvuf ve tarikatlar için taşıdıkları önemli misyonları açıklanmıştır. Tasavvuf ve tarikatın sosyal rolü konusu işlenerek Giriş bölümü tamamlanmıştır.

Bizim tezimiz ise bir giriş ve dört ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümü yaklaşık yirmi altı sayfadan ibaret olup burada konunun takdimi ve kaynakların değerlendirilmesi yapılmıştır. Akabinde dönemin içinde bulunduğu siyasî çekişmelerine rağmen, ilmî ve kültürel olarak renkli ve zengin durumu ortaya konulmuştur.

Mustafa Tahralı hocamızın tezinin yaklaşık yüz yirmi sekiz sayfa olan birinci bölümü Ahmed er-Rifâi'nin hayatı ve kişiliği konularına ayrılmıştır. Bölüm yaklaşık yirmi sayfalık kaynakların takdimi konusu ile başlamıştır. Akabinde Ahmed er-Rifâi'nin soyu ve hayatı anlatılmıştır. 'Peygamberimizin elini öpme' menkıbesi işlenmiştir. Sonra hastalanması ve ölümünden söz edilmiştir. Devamında yaptığı evlilikleri ve çocukları, silsile bilgisi, şeyhleri Ebü'l-Fazl Aliyyü'l-Kârî Vâsıtî Kureşî

ile Mansûr Batâihî'den bahsedilmiştir. Akabinde Ahmed er-Rifâî'nin menkıbeleri ile insanlarla olan örnek münasebetleri geniş olarak ele alınmıştır. Tasavvuftaki 'kutup' ve 'gavs' kavramları açıklanmıştır. Onun Hızır ile karşılaşması anlatılmıştır. Onun sûfi kişiliği yaklaşık on altı sayfada ortaya konulmuştur. Halîfeleri ile Rifâiyye'nin ileride anlatacağımız gibi ilk ve merkez tekkesi olan 'rivâk' konularından söz edilmiştir. Son olarak da Ahmed er-Rifâî'nin eserleri incelenerek bölüm tamamlanmıştır.

Bizim tezin yaklaşık elli dört sayfa olan birinci bölümü ise Ahmed er-Rifâî'nin hayatı ve eserleri konusuna ayrılmıştır. Önce onun hayatı, ismi, nesebi, doğumu, yetişmesi, ailesi, eşleri, çocukları, şeyhleri, hocaları, silsilesi, vefâtı, türbesi, halîfeleri, kişiliği ve eserleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. Sonra hakkında yazılan eserler, menakıbnameler ve ona ait menkıbelerden meşhur olanları işlenmiştir. Bölüm onun Abbâsî halîfeleri ile münasebeti ve Hallâc ve şathiyyât hakkındaki görüşleri açıklanarak tamamlanmıştır.

Hocamızın tezinin yaklaşık yüz altmış sayfalık ikinci bölümünde Ahmed er-Rifâî'nin tasavvufî görüşleri ortaya konulmuştur. 'Tasavvuf' kelimesinin kökeni, zâhir ile bâtının ayrılmaz bir bütün oluşu, tarikatın mânevî esasları ve kerâmet konularına değinilmiştir. Ardından mârifet ve ârif, Allah sevgisi, semâ ve zikir, tevhîd ile Ahmed er-Rifâî'nin dönemin Abbâsî halîfesi Müstencid-Billâh'a gönderdiği mektup konuları işlenmiştir. Bölümde işlenen konular arasında yer alan 'muhabbetullah' (Allah sevgisi/aşk) bahsine yaklaşık otuz sekiz sayfalık geniş yer ayrılmıştır. İlgili kısım özellikle Mevlânâ'nın görüşlerine yer verilerek zenginleştirilmiştir.

Bizim tezimizin ikinci bölümü de Ahmed er-Rifâî'nin tasavvufî görüşlerine ayrılmıştır. Yaklaşık yetmiş sayfalık bölümün giriş kısmında onun tasavvufî şahsiyeti konusu işlenmiştir. Ardından Ahmed er-Rifâî'nin tasavvufî görüşleri üç ana başlık altında ele alınmıştır. Birincisi 'Tasavvufî Ahlâk ile İlgili Kavramlar' başlığı altında tasavvuf-sûfi, tövbe, zühd, Kur'ân ve sünnete ittibâ, tevekkül, fütüvvet, şükür, takvâ-vera', ilim, amel, ihlâs ve fakr kavramları işlenmiştir. İkincisi 'Seyr u Sülûk ile İlgili Kavramlar' başlığı altında seyr u sülûk, mürîd, şeyh, velî, nefis, zikir, semâ ve vakit kavramları açıklanmıştır. Üçüncüsü 'Mârifet ve Varlık ile İlgili Kavramlar' başlığı altında ise fenâ, bekâ, muhabbetullah, kalp, tevhîd ve mârifet-ârif kavramları işlenmiştir.

Hocamızın tezinin üçüncü bölümü yaklaşık elli sayfa olup Rifâiyye tarikatı ile ilgili konulara ayrılmıştır. Tarikatın kuruluşu, yayılması, esasları, havârik konuları ile yaklaşık on üç sayfada tarikatın kolları açıklanmıştır. Akabinde tarikata intisap âdâbı, şeyh, mürîd, zikir, vird, muharrem halveti ile tarikatta bir mertebe olan halîfelik konuları işlenmiştir.

Bizim tezimizin üçüncü bölümü de Rifâiyye tarikatı ile ilgili konulara ayrılmış olup yaklaşık yüz sayfadır. Tarikatın kuruluşu, etkin olduğu coğrafya ve yaklaşık kırk sekiz sayfada tarikatın kolları konuları işlenmiştir. Ardından Osmanlılar zamanında İstanbul, Anadolu ve Balkanlar'da Rifâiyye âyinleri icra edilmiş mekânlardan ve buralarda şeyhlik vazifesi üstlenen kişilerden bahsedilmiştir.

Tezimizin dördüncü bölümü ise yaklaşık doksan sayfa olup Rifâiyye'nin usûl, âdâb ve erkânı ile ilgili konulara ayrılmıştır. Bölümdeki konular altı başlık altında ele alınmıştır. Birincisi olan 'Rifâiyye'de Genel Olarak Seyr u Sülûk' başlığı altında tarikata intisap ve merasimi, mürşidin müride zikir telkin etmesi, çavuşluk ve nikâbet mertebelerinde yapılan riyâzetler ve zikirleri ile halvetler ve zikirleri konuları işlenmiştir. İkincisi olan 'Rifâiyye'de Fütüvvet Erkânı' başlığı altında tarikatın fütüvvet usûllerini benimsemiş olduğu ve dolayısıyla bununla ilgili olarak fütüvvet ve fütüvvetnâmelerden bahsedilmiştir. Ardından tarikatın fütüvvet şeceresi, icra edilen şerbet ve biat merasimleri, şed bağlanması usûlü ve helva âdeti konuları işlenmiştir. Bölümün diğer başlıkları altında ise toplu zikir usûlü ve âyin, kerâmet ve burhan, tarikatta kullanılan kıyafet, simge ve cihazlar ile Rifâiyye'nin öne çıkan esasları ortaya konularak bölüm tamamlanmıştır.

Tezimiz özellikle Ahmed er-Rifâî'nin tasavvufi görüşleri, Rifâiyye'nin kolları, esasları, tekkeler, fütüvvet erkânı gibi konularla içerik ve hacim olarak zenginleştirilmiş ve detaylandırılmıştır. Bununla birlikte her iki tezin yazıldığı dönemler göz önünde bulundurulduğunda şöyle bir sonuca varabiliriz: Konu bakımından iki tezin doğal olarak benzer hususlar barındırması bir yana her birinin kendine has bir üslubu, tarzı ve ayrı bir formatı bulunmaktadır. Aradan geçen kırk sekiz yıl zarfında yeni çalışma ve kaynakların ortaya çıkması ve bu nedenle de tezimizdeki yeni içerik ve farklılıkların bulunması gayet normal karşılanmalıdır.

Önsöz kısmında belirttiğimiz gibi doktora tezini, çalışmalarını ve tezimizle ilgili bazı Arapça kaynakları bize gönderme nezaket ve lütfunda bulunan çok kıymetli hocamız Prof. Dr. Mustafa TAHRALI beyefendiye tekrar teşekkür ederiz. Bu konuyu seçmemizi tavsiye eden sayın danışman hocam Prof. Dr. Dilaver GÜRER'e de tekrar şükranlarımı sunarım.

Aynı şekilde hocamızın konumuzla ilgili diğer çalışmalarından da geniş ölçüde yararlanılmıştır:

b. “Ahmed er-Rifâi”, Mustafa Tahralı (*DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1989, c. II, ss. 127-130),

c. “Ken’ân Rifâi”: Mustafa Tahralı (*DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2002, c. XXV, ss. 254-255),

d. “Rifâiyye”: Mustafa Tahralı (*DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2008, c. XXXV, ss. 99-103),

e. *Türkiye’de Tarikatlar Tarih ve Kültür -Rifâiyye-*: Mustafa Tahralı (ed. Semih Ceyhan, İSAM Yay., İstanbul, 2015, ss. 285-334).

f. *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*

Bir Türk tarihçisi olan Enver Behnan Şapolyo (1900-1972) tarafından yazılan bu eser Ahmed er-Rifâi’nin hocaları, silsilesi, menkıbeleri; Rifâiyye’nin kolları, intisap merasimi, riyâzetler, Rifâi tekkeleri, olağanüstülükler, burhân, kıyafet ve Rifâi dervişlerin Atatürk’ü karşılamaları ile ilgili 10 sayfalık bilgi içeren önemli bir çalışmadır. Çalışmamızda bu kitaptan geniş ölçüde yararlanılmıştır.

g. *Abdülkâdir Geylânî-Hayati, Eserleri, Görüşleri*

Dilaver Gürer’e ait doktora tezi olan bu eserin elimizdeki nüshası İstanbul’da 2014 yılında İnsan Yayınları tarafından yayınlanmıştır (8. baskı, 437 s.). Ahmed er-Rifâi ile Abdülkâdir Geylânî aynı dönemde ve birbirlerine yakın bölgelerde yaşamışlar, aralarındaki ünsiyet ve saygı, her iki tarikata mensup müridlere de

yansımış ve her iki tekke bir diğerine kardeş gözü ile bakmıştır. Bu hususlardan mütevellit olarak çalışmamızın bu eser ile birçok yönden kesişmesinden daha doğal bir durum olamazdı. Hocamızın tavsiyesi ve izni ile çalışmamızın formatında ve içeriğinde bu kitaptan geniş ölçüde yararlanılmıştır.

Bunlara ilaveten bazı yüksek lisans ve doktora tezlerinden de faydalandık. Bu tezler şunlardır:

h. Mehmet Baha Tanman, *İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri*, (doktora tezi), İ.Ü. S.B.E., İstanbul, 1990.

1. Abdullah Çakır, *El Yazması İki Menâkıb-ı Seyyid Ahmed er-Rifâî -İnceleme ve Karşılaştırma-*, (yüksek lisans tezi), M.Ü. S.B.E., İstanbul, 2007.

i. Ahmet Kaya, *1287 Tarihli Matbu "Seyyid Ahmed er-Rifâî Menâkıbı"-Metin ve İnceleme*, (yüksek lisans tezi), M.Ü. S.B.E., İstanbul, 2010.

j. Hamide Ulupınar, *Ebû Medyen el-Mağribî, Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Görüşleri ve Medyeniyye Tarikatı*, (doktora tezi), N.E.Ü. S.B.E., Konya, 2012: Tez *İbn Arabî'nin Mürşidi Ebû Medyen el-Mağribî* (Gelenek Yay., İstanbul, 2013) ismi ile yayınlanmıştır. Çalışmamızın özellikle 'Ahmed er-Rifâî'nin Tasavvufî Görüşleri' isimli ikinci bölümünün formatında bu tezdten istifade edilmiştir.

k. Mûsâ Amr, *et-Turuk ve 'z-Zevâyâ es-Sûfiyye fi'l-Ürdün (Dirâse Tahlîliyye Nakdiyye Mukârene)*, (doktora tezi), Câmîatu Ulûmi'l-İslâmiyye, Amman, 2014.

l. Aliye Uzunlar, *Anadolu ve İstanbul'da Rifâiyye'nin Sayyâdiyye Kolu*, (doktora tezi), M.Ü. S.B.E., İstanbul, 2020.

C. AHMED ER-RIFÂÎ'NİN KENDİ ESERLERİ²

a. *El-Burhânü'l-Müeyyed*

Ahmed er-Rifâî'nin sohbetlerinden derlenmiş bir eserdir. Muhtelif baskıları olan eserin (İstanbul, 1301/1883; Şam, ts.) Türkçe'ye ilk tercümesi Kudsîzâde Kadri tarafından yapılmış (İstanbul, 1313/1895), daha sonra *Delilleriyle Ma'rifet Yolu* adı ile

² Ahmed er-Rifâî'nin eserleri hakkında çalışmamızın 'Eserleri' kısmında geniş bilgi verilecektir. Burada sadece kullanılan nüshalar hakkında bilgi verilecektir.

yayımlanmıştır (çev. H. Kâmil Yılmaz, İstanbul, 1985).

b. *El-Hikemü'r-Rifâiyye*

Ahmed er-Rifâî'nin telif ettiği günümüze kadar intikal etmiş bir eseri olup küçük bir risâledir (Şam, ts.). Müridlerinden Abdüssemî Hâşimî'ye ithafen yazılan bu eserin sekiz hikmetli cümlesi Muallim Nâci tarafından şerhedilerek *Hikemü'r-Rifâiyye* adı ile yayınlanmıştır (İstanbul, 1304/1886). *el-Hikemü'r-Rifâiyye* Türkçe'ye de birkaç defa çevrilmiş, son olarak *Hak Yolcusunun Düsturları* adı altında aşağıda bahsedilecek iki eseri ile birlikte yayınlanmıştır (çev. Yaman Arıkan, İstanbul, 1985).

c. *En-Nizâmü'l-Has li-Ehli'l-İhtisâs*

Ahmed er-Rifâî'nin tasavvufî vaaz ve nasihatlerinden meydana gelen eser *el-Hikem* ve *Erbaûne Hadîsen* ile birlikte yayınlanmıştır (Şam, ts.). Türkçe'ye ilk tercümesi Mehmed Nâzım tarafından yapılan eserin (İstanbul, 1328/1910), yeni bir tercümesi *Hak Yolcusunun Düsturları* adı ile yayınlanan kitap içerisindedir.

d. *Erbaûne Hadîsen*

Ahmed er-Rifâî bu eserinde seçmiş olduğu kırk hadisi kendisinden itibaren Hz. Peygamber'e kadar ulaşan bir senedle vermektedir (Şam, ts.). Risâledeki hadisler *Kütüb-i Sitte* ve meşhur hadis kitaplarında da mevcuttur. Türkçe tercümesi *Hak Yolcusunun Düsturları* adlı kitabın içinde yer almaktadır.

e. *Hâletü Ehli'l-Hakîkati Maallâh*

Eser yukarıda bahsedilen kırk hadisin şerhidir. Tasavvuf ve hadis münasebeti bakımından dikkat çekici olan bu eser, *Onların Âlemi* adı ile Türkçe'ye tercüme edilmiştir (çev. Abdülkadir Akçiçek, İstanbul, 1964).

f. *El-Mecâlisü's-Seniyye*

Ahmed er-Rifâî hakkında yazılan menâkıbnâmelerde nakledilen meclislerin

Mustafa Reşid Rifâî tarafından sonradan derlenmiş hâli olup yedi meclis ihtiva eder. Eser Kudsîzâde Kadri tarafından *Mecâlis-i Hazret-i İmam Rifâî* adı ile tercüme edilip yayınlanmıştır (İstanbul, 1313/1895).

g. *El-Eş'âr*

Bazı şiiirlerinden oluşan bu eser Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin Ahmed er-Rifâî hakkında yazdığı *Kılâdetü'l-Cevâhir* adlı geniş biyografide bir araya getirilmiştir. Bu şiiirler Ken'ân Rifâî'nin *Ahmed er-Rifâî* (İstanbul, 1340/1921) isimli eserinde de bulunmaktadır. Ahmed er-Rifâî'ye ait bazı şiiirler ayrıca *el-Eş'âr* (tah. Seyyid Mahmud Seyyid Fadıl Hac Uveyd Rifâî Sâmerriâî, Müessesetü Sâmerriâî's-Sekâfiyyeti'l-Âmme, Sâmerriâ/İrak, 1430/2009) ismi ile de yayınlanmıştır.

h. *El-Ahzâb ve'l-Evrâd*

Eser Ahmed er-Rifâî'ye ait hizbler ve virdlerden oluşur. İzzüddîn Ahmed b. İbrâhim Fârûsî Kâzerûnî Vâsîti'ye (ö. 694/1294) göre bu hizblerin sayısı altı yüz atmış iki ise de muhtelif eserler içinde (Sayyâd, İzzeddin Ahmed, *el-Maârifü'l-Muhammediyye fi'l-Vezâifi'l-Ahmediyye*, Matbaa-i Mehmed Efendi Mustafa, Kahire, 1305/1887, ss. 91-112; Sayyâdî, Ebü'l-Hüdâ Muhammed b. Hasan Vadi b. Ali, *Kılâdetü'l-Cevâhir fi Zikri'l-Gavsi'r-Rifâî ve Etbaihi'l-Ekâbir*, tah. Abdü'l-Vâris Muhammed Ali, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1435/2014, ss. 246-274; Rifâî, Ken'ân, *Ebü'l-Alemeyn Seyyid Ahmed er-Rifâî*, haz. Mustafa Tahralı-Mehmet Demirci, Cenan Yay., İstanbul, 2015, ek, ss. 271-280) bunların ancak bir kısmı bir araya getirilmiştir. Çalışmamızda hizbler ve virdler konusunda özellikle *Evrâd-ı Rifâiyye* adlı eserden (der. Şeyh Hafız İsmail Rüşdü, haz. Gülser Keçeci, Buhara Yay., İstanbul, 2011) yararlanılmıştır.

D. DİĞER KAYNAKLAR

a. *Ebü'l-Alemeyn Seyyid Ahmed er-Rifâî*

Mutasavvıf ve aynı zamanda bir şair olan Ken'ân Rifâî (1867-1950) tarafından

yazılmış ve Ahmed er-Rifâî'nin hâl tercümesi ve menâkıbını konu alan bir eserdir (Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye-Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1340/1924, 222+103 s.). Eserin dış kapağında müellifin künyesi 'Ümm-i Ken'ân Hankâh-ı Şerîfi Seccâde-nişîni ve Maârif Nezâret-i Celîlesi Terakkiyât-ı İlmiyye Encümeni A'zâsından Ken'ân er-Rifâî', iç kapağında ise 'Ümm-i Ken'ân Hankâh-ı Şerîfi Seccâde-nişîni Abdülhalîm Ken'ân' olarak yazılmıştır. Kitabın kapak kompozisyonunda Ahmed er-Rifâî'nin 555/1160 yılında Medine'de Hz. Peygamber'i ziyareti ve elini öpmesi esnasında söylediği meşhur 'Uzakta bulunduğumda ruhumu gönderirdim.' mısrasıyla başlayan şiirine yer verilmiştir.³

Eserin elimizde bulunan nüshasından (*Ebü'l-Alemeyn Seyyid Ahmed er-Rifâî*, haz. Mustafa Tahralı-Mehmet Demirci, Cenan Yay., İstanbul, 2015, 350 s.) çalışmamızda geniş ölçüde istifade edilmiştir.

b. Seyyid Ahmed er-Rifâî: Hayâtühû ve Âsâruhû

Bu eser bir Arap dili ve edebiyatı âlimi olan Yûnus Şeyh İbrâhim b. Ahmed b. Râşid Sâmerî'nin (ö. 2001) yazdığı ve Matbaatü İrşâd tarafından Bağdat'ta yayınlanan *Menâkıbü'l-Aktâbi'l-Erbaa* adlı kitabın içerisinde yer alır. Sâmerî bu otuz iki sayfalık (ss. 33-65) eserinde Rifâiyye ve Ahmed er-Rifâî'nin hayatını işlemiştir. Ayrıca onun eserlerinden ve tasavvufi görüşlerinden bahsetmiştir. Bununla birlikte Sâmerî eserini daha ziyade klasik bir üslûpta kaleme almış ve kullandığı kaynakları göstermemiştir. Eserden çalışmamızın özellikle Ahmed er-Rifâî'ye ait şiirler konusunda yararlanılmıştır.

³ Bk. Alkan, Ercan, "Kitap Tanıtım ve Değerlendirme: Açıklamalı Eski Harfli Türkçe Matbû Tasavvuf Kitapları Bibliyografyası", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, y. 2015, sy. 35, ss. 309-311.

III. DÖNEMİN SİYASÎ DURUMU

Ahmed er-Rifâî'nin yaşadığı ve Rifâiyye'nin teşekkül ettiği VI/XII. yüzyıl, tarihte Abbâsîler'in Selçuklu egemenliği altına girdikleri döneme (447/1055-590/1194)⁴ rastgelmektedir. O zamana kadar İslâm/Müslümanların tarihi ile o devir civarında hüküm süren devletleri ayrıca aşağıda bahsedilecek olan Abbâsî halifeleri ile yakın münasebetlerinden dolayı bilinmesinde fayda mülâhaza olunabilecek diğer dönemleri kronolojik olarak sıralamak konunun daha iyi anlaşılması açısından aydınlatıcı olacaktır:

- a) Hz. Muhammed (s.a.v.) (571-632),
- b) Hulefâ-i Râşidîn dönemi (11/632-40/661),
- c) Emevîler dönemi (40/661-132/750),
- d) Abbâsîler dönemi (132/750-656/1258),
- e) Endülüs Emevîleri (138/756-897/1492),
- f) Mısır Fâtımîleri (298/910-567/1171),
- g) Büveyhîler (319/932-453/1062),
- h) Karahanlılar (348/960-607/1211),
- i) Gazneliler (350/962-581/1186),
- j) Büyük Selçuklular (419/1029-551/1157),
- k) Anadolu Selçukluları (431/1040-707/1308),
- l) Endülüs'te Murâbıtlar (Berberîler) (482/1090-538/1144),
- m) Endülüs'te Muvahhidler Sülâlesi (538/1144-619/1223).⁵

Aşağıda bahsedileceği üzere bu devletlerden Abbâsîler ile Selçuklular Ahmed er-Rifâî'yi doğrudan ilgilendirmekte idi. Çünkü onun yaşadığı yerler olan Hasen köyü, Ümmü Abîde ve Vâsıt şehri Basra bölgesinde bulunmaktaydı. Bu bölgeler de Abbâsîlerin hâkimiyetinde olan yerlerdi. Abbâsîlerin de Selçuklular ile önemli ilişkileri bulunmaktaydı.

⁴ Bozkurt, Nahide, *Abbâsîler*, TDV İSAM Yay., İstanbul, 2018, s. 113.

⁵ Üçok, Bahriye, *İslâm Tarihi-Emevîler Abbasîler*, A.Ü.İ.F. Yay., İstanbul, 1968, ss. 177-179; (Heyet), *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Târîhi*, Çağ Yay., İstanbul, 1989, c. III, s. 501; Gürer, Dilaver, *Abdülkâdir Geylânî-Hayâtı, Eserleri, Görüşleri*, İnsan Yay., İstanbul 2014, s. 46.

Ahmed er-Rifâî'nin yaşadığı dönemde gerek Müslüman coğrafya ve gerekse Avrupa Hristiyanlık dünyası siyasi bakımdan kargaşa içindeydiler ve anlaşmazlıklar yaşamaktaydılar. Hristiyan batı âlemi V/XI. yüzyılın sonlarına kadar iç çekişmeler, karışıklıklar ve mezhep kavgalarına sahne olan bir ortama sahipti. Batı dünyası 445/1054 yılında Katoliklik ve Ortodoksluk (Doğu Kilisesi ve Batı Kilisesi) olmak üzere iki büyük mezhebe ayrılmış⁶ ve bir yandan dinî çekişmelerden kaynaklanan 'Atama Tartışması' (*Investitura, Lay Investitura*)⁷ ile bir yandan da büyük katedrallerin yapımı ile meşgul durumdaydı. Müslüman Türklerin Alparslan (ö. 463/1071) kumandasında Bizanslılara karşı Malazgirt Savaşı'nı (463/1071) kazanıp Anadolu'nun kapısını aralamaları Batı Hristiyanlık dünyasının birleşmesine sebep olmuş ve onları hem batı kilisesinin otoritesini reddetmiş olan doğu kilisesine gereken karşılığı vermek, hem de yaklaşmakta olan Türk-İslâm tehlikesini bertaraf etmek maksadı ile Haçlı seferlerini (489/1096-596/1200) düzenlemeye sevketmiştir. Avrupa'dan Kudüs'e kadar geniş bir coğrafyayı etkileyen ve önüne gelen her yeri yağmalayan, talan eden bu seferler hem doğudaki hristiyanlara hem de müslümanlara tam bir kâbus devri yaşatmıştır.⁸

Yukarıda da söz edildiği gibi aynı dönemlerde Müslüman dünyası da karışıklıklar, kavgalar ve ihtilaflara sürüklenmiş durumda idi. Fetihler sonucunda Müslümanlar Orta Asya, Hindistan, İran, Mezopotamya ve havâlisi, Anadolu, Arabistan Yarımadası, Kuzey Afrika'nın tamamı ve Endülüs gibi çok geniş bir coğrafyaya yayılmış, aynı zamanda İslâm Afrika'nın ortalarına girmeye de başlamıştı. Maalesef bu geniş coğrafi yayılışa karşılık, müslümanlar arasındaki siyasi birlik tamâmen dağılmış durumda idi. Aralarında kavgalar ve anlaşmazlıkların her geçen gün çoğaldığı birçok Müslüman devlet zuhur etmişti. O devletlerden Endülüs Emevîleri (756-1492), Murâbitlar (Berberîler) (1090-1144) ve Muvahhidler sülâlesi (1144-1223)

⁶ Aydın, Mehmet, *Dinler Tarihine Giriş*, Dini İlimler Yay., Konya, 1996, s. 119.

⁷ Papa VII. Gregorius'un bütün piskopos tayinlerinin Kilise'nin denetiminde yapılabilmesini sağlaması ve Evrensel Kilise'nin sınırlanmamış yöneticisi olarak kendisini İmparator IV. Heinrich'in üstünde bir güç olarak telâkki etmesi, buna istinâden gerektiğinde hükümdarları azletme ve atama yetkilerine sahip bir otorite olduğunu iddia etmesi nedeniyle, Ortaçağ siyasal düşüncesini belirleyen "Atama Tartışması" (*Investitura, Lay Investiture*) gündeme geldi (Durmaz, Sayime, "Yüksek Ortaçağ'da Papa-İmparator Çatışması: Kılıç ile Âsâ'nın Savaşı", *Çankırı Karatekin Üniversitesi S.B.E. Dergisi*, sy. 1, 2010, s. 100).

⁸ Güre, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 46.

Endülüs'te,⁹ Fâtımîler (909-1171) Mısır'da, Karahanlılar (960-1211) Türkistan havzası ile doğu İran'da, Gazneliler (962-1186) yine İran'da, Anadolu Selçukluları (1040-1308) Anadolu-Irak'ta ve Abbâsîler (749-1258) de Irak ile Arabistan yarımadasında hüküm sürmekteydiler.¹⁰

Yukarıda bir nebze bahsedildiği üzere bu devletlerden Abbâsîler ile Selçuklular Ahmed er-Rifâî'yi doğrudan ilgilendirmekte idi. Çünkü onun yaşadığı yer olan Basra bölgesi, Abbâsîlerin hâkimiyetinde bir yerdi. Abbâsîler de aşağıda anlatılacağı üzere kendilerini tehdit eden tehlikeleri bertaraf etmek için Selçuklular'a muhtaç durumda idiler.

IV/X. Yüzyılda Abbâsî hilâfetini tehdit eden iki büyük tehlike vardı. Birincisi Şîi Büveyhîler, ikincisi ise Mısır'ı 356/969 yılında ele geçiren Şîi Fâtımîler idi. Abbâsîlerin otoritesini kabul etmeyen bu iki devlet bütün İslâm dünyasını Hz. Ali (k.v.) soyundan gelen bir halîfenin otoritesi altında birleştirmeyi amaç edinmişlerdi. Abbâsî halîfesi Kâim-Biemrillâh (422/1031-467/1075) Büveyhî hâkimiyetini sona erdirmek için Sünnî Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'den (1029/1063) yardım istedi. Tuğrul Bey halîfenin bu ısrarı üzerine ordusu ile Bağdat'a hareket etti. Tuğrul Bey 25 Ramazan 447/18 Aralık 1055 tarihinde Bağdat'a girdiğinde halife ona büyük bir karşılama töreni düzenledi ve onun adına camilerde hutbe okuttu. Bu olaydan birkaç gün sonra Tuğrul Bey son Büveyhî emiri el-Melikü'r-Rahîm'i halkı Selçuklu askerlerine karşı kötü davranmaya tahrik ettiği gerekçesi ile hapsedirdi. Aynı yıl bu Büveyhî emirinin ölümü ile yüz yıldan fazla bir süre Bağdat'ı ellerinde bulunduran Şîi-Büveyhî egemenliği Selçuklular tarafından ortadan kaldırılmış oldu. Halife Kâim-Biemrillâh bu başarıdan son derece gururlandı. O, Tuğrul Bey'e Zilkade 449/Ocak 1058 tarihinde bir tören düzenleyerek cihan hükümdarı mânasını ifade eden 'yedi siyah hil'at'¹¹ giydirip 'Sultân' unvanını verdi. Aynı zamanda ona 'Melikü'l-maşrik ve'l-mağrib' (Doğunun ve batının Hükümdarı) unvanı ile hitap etti.¹² Halife bu

⁹ (Heyet), *İslâm Târîhi*, c. III, s. 501.

¹⁰ Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 46.

¹¹ Hil'at: Halife ve hükümdarlar tarafından verilen şeref elbisesidir (Şeker, Mehmet, "Hil'at", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1998, c. XVIII, s. 22).

¹² Brockelmann, Carl, *İslâm Ulusları ve Devletleri Târîhi*, çev. Neşet Çağatay, TTK Yay., Ankara, 1992, s. 142; Algül, Hüseyin, *İslâm Târîhi*, Gonca Yay., İstanbul 1991, c. III, ss. 354-357, Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 47.

unvanlarla birlikte Tuğrul Bey'e bütün İslâm dünyası hâkimiyetinin temsil yetkisini resmen vermiş, böylece Abbâsî halîfesi İslâm dünyasının sadece mânevî lideri olarak kalmıştır.¹³

Abbâsî halîfesi Kâim-Biemrillâh Tuğrul Bey'den sonra Selçuklu hükümdarlarından Sultan Alparslan (1063/1072) ve Melikşah (1072/1092) adına da hutbeler okuttu. Halîfenin ölümünden sonra yerine geçen Halife Muktedî-Biemrillâh (467/1075-487/1094) tarafından da Sultan Melikşah'ın saltanatı onaylandı.¹⁴ “Öte yandan şu da bir hakikat idi ki Abbâsî hilâfeti, Selçukluların desteğine rağmen, günden güne nüfuz kaybına uğruyor, eriyor ve aslında son demlerini yaşıyordu.”¹⁵

Sultan Melikşah'ın ölümünden sonra baş gösteren saltanat kavgaları sebebi ile Selçuklular da güçlerini kaybedip dağılma sürecine girdiler. Bunu fırsat bilip siyasî iktidarı yeniden ele geçirmek için faaliyetler yürüten Abbâsî halîfeleri Müsterşid-Billâh (512/1118-529/1135) ve oğlu Râşid-Billâh (529/1135-530/1136) bu atılımlarının neticesinde Bâtınîler tarafından öldürülmüşlerdir.¹⁶ Onlardan sonra halife olan Muktefî-Liemrillâh (530/1136-555/1160) ise Selçuklu sultanlarına direnmeyi başardı. Bu yönü ile halife, Büveyhî işgalinden sonra Irak'ta siyasî otorite kurabilen son dönem Abbâsî halîfeleri içinde en güçlü ve en şöhretli halife olarak bilinir.¹⁷ Devrin diğer önemli olayları arasında ise Hasan Sabbâh'ın İslâm âlemini karıştıran faaliyetleri (472/1090-507/1124) ve Selçukluların 531/1137 yılında parçalanmaları zikredilebilir.¹⁸

Müslüman coğrafya netice olarak bu devirde tam bir siyasî çekişme ve otorite boşluğu içerisinde bulunuyordu. İslâm topraklarını yöneten beyler, valiler, kumandanlar ve hânedan hâkimleri iktidârı ele geçirmek için birbirleri ile her türlü mücadele ve çekişme hâlinde idiler.¹⁹ Dilaver Gürer'in değerlendirmelerine göre bu

¹³ Sibt İbnu'l-Cevzî, Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî Avnî Bağdâdî (ö. 654/1256), *Mir'âtü'z-Zamân fi Târîhi'l-Ayân'da Selçuklular*, haz. Ali Sevim, TTK Yay., Ankara, 2011, ss. 43-44; Özdemir, Mehmet Nadir, “Abbâsî Halifeleri ile Büyük Selçuklu Sultanları Arasındaki Münasebetler”, *SÛTAD*, sy. 24, 2008, s. 322.

¹⁴ Bozkurt, *Abbâsiler*, ss. 111-116.

¹⁵ Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 47.

¹⁶ Algül, *İslâm Târîhi*, c. III, s. 358.

¹⁷ Bozkurt, *Abbâsiler*, ss. 116-117.

¹⁸ Sevim, Ali, *Azîmî Târîhi (Selçuklularla İlgili Bölümler)*, Ankara, 1988, ss. 20-66.

¹⁹ Algül, *İslâm Târîhi*, c. III, s. 358.

dönemde İslâm topraklarının her tarafında devletçiklerin, beyliklerin, atabeyliklerin çok fazla oluşunun arkasındaki en önemli sebep olarak bu hususu aramak gerekir. Müslüman coğrafyada gerek siyasî açıdan gerekse dinî açıdan her türlü fikrin, her çeşit mezhebin bulunduğu ve kendisini kabul ettirme mücadelesi verdiği çok canlı ve bir o kadar da sıkıntılı bir hayat hüküm sürmekte idi.²⁰

---

²⁰ Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, ss. 46-47.

IV. DÖNEMİN İLMÎ VE KÜLTÜREL DURUMU

Ahmed er-Rifâi yukarıda bahsedilen siyasî çalkantıların aksine ilmî ve kültürel açıdan İslâm âleminin en canlı, en hareketli ve en bereketli devirlerinden, altın çağlarından birisi içerisinde yaşamıştır. Şöyle ki bu dönemde müslümanlar ilimde, sanatta, kültürde, mimaride, ticarete, kısaca birçok alanda çok verimli bir dönem geçirmişlerdir. Bu devirde bir yandan her türlü siyasî ve dinî karışıklıklar yaşanırken, diğer yandan da özellikle ilmî alanda çağlara damga vuracak insanlar yetişmesi, tarihin garip ve ibretli bir tecellîsi olarak değerlendirilebilir.²¹

Dönemin kültürel ve ilmî açıdan en önemli olayı olarak Selçukluların veziri Nizâmülmülk (ö. 485/1092) tarafından Nizâmiye medreselerinin²² kurulması sayılabilir. Bu medreseler dünyada kurulan ilk üniversite olma özelliği taşımaktadır.²³ 22 Eylül 1067 tarihinde açılan Bağdat Nizâmiye Medresesi'nden²⁴ sonra Belh, Nîşâbur, Herat, İsfahan, Basra, Merv ve Musul²⁵ şehirlerinde de Nizâmiye medreseleri kuruldu. Bunlarla da kalınmayarak medreseler köylere kadar ulaştı.²⁶ Ancak bu medreselerin birçoğu Bağdat Nizâmiye Medresesi'nin ilk kademeleri seviyesinde idi.²⁷ Ayrıca burada şu hakikati belirtmekte fayda vardır: Bu da yukarıda bahsedildiği üzere Selçuklular Abbâsî hilâfetini sadece siyasî bakımdan Şîî hânedanların tahakküm ve tehdîdinden kurtarmakla kalmamışlar, aynı zamanda yeni bir öğretim müessesesi olan Nizâmiye medreselerini kurarak fikrî bakımdan da Şîîler ile mücadelenin yolunu açmışlardır.²⁸ Nizâmiye medreseleri Bağdat'ın 656/1258 yılında Hülâgû yönetimindeki Moğolların işgaline kadar eğitim ve öğretim faaliyetlerini verimli bir şekilde

²¹ Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, ss. 47-48.

²² Özeydin, Abdülkerim, "Nizâmiye Medresesi", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2007, c. XXXIII, ss. 188-191.

²³ Kafesoğlu, İbrâhim, "Selçuklular", *İA*, İstanbul, 1964, c. X, s. 409; Çelebi, Ahmed, *İslâm'da Eğitim-Öğretim Tarihi*, Damla Yay., çev. Ali Yardım, İstanbul, 1976, s. 114.

²⁴ İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 597/1201), *el-Muntazam fi Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülûk*, tah. Muhammed Abdülkâdir Atâ-Mustafâ Abdülkâdir Atâ, Haydarabad, ts., s. 135.

²⁵ İbn İsfendiyar, *Tarih-i Taberistan*, nşr. Abbas İkbâl, Tahran, 1320 hş./1942, c. I, s. 123, 284; Meriyan Useyrî, *el-Hayâtü'l-İlmiye fi'l-İrak*, Mekketü'l-Mükerreme, 1987, s. 255.

²⁶ Baltacı, Cahit, *XV/XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İrfan Yay., İstanbul, 1976, s. 8.

²⁷ Hüseyin Emin, *Tarihu'l-İrak fi'l-Asri's-Selçukî*, İskenderiye, 1965, s. 8.

²⁸ Özdemir, "Abbâsî Halifeleri ile Büyük Selçuklu Sultanları Arasındaki Münasebetler", s. 349; Kafesoğlu, İbrâhim, *Selçuklu Tarihi*, MEB Yay., İstanbul, 1992, s. 115; (Heyet), *İslâm Târîhi*, c. III, s. 328.

sürdürmüşlerdir.²⁹

Bağdat Nizâmiye Medresesi'nde Kur'ân, hadis, Şafîî fıkıh usûlü, Eş'arî kelâmı, Arap dili ve edebiyatı, edep ve feraiz gibi İslâm ilimlerinin³⁰ yanı sıra matematik, felsefe, tarih, ahlâk, edebiyat³¹ ayrıca hitabet, mantık, geometri, tıp ve cerrahi dallarında da dersler verildiği³² bilinmektedir. Bunlara ilâve olarak astronomi çalışmalarına da değinmek gerekir. Zira 525/1130 yılında Ebü'l-Kasım Asturlabî Bağdat'ta Selçuklu sarayında astronomi alanında çalışmalar yapmakta idi.³³

Ebû Hâmid Gazzâlî'nin inzivâya çekilmesi (487/1095-498/1105) ve bu inzivâsına son vermesinin ardından Zilkade 499/Temmuz 1106 tarihinde Nîşâbur'a dönüşü ve buradaki Nizâmiye Medresesi'nde tekrar müderrisliğe başlaması devrin önemli hâdiseleri arasındadır. İbn Sînâ ekolüne mensup bir âlim-filozof olduğu kabul edilen ve yaşadığı dönemde cebir, geometri, astronomi, fizik, tıp ve felsefe alanında büyük bir üne sahip olan, ayrıca müzikle uğraşmış ve adını ölümsüzleştiren felsefî hüznün baskın olduğu rubâîlerini kaleme almış olan Ömer Hayyâm'ın ölümü (515/1132) dönemin bir diğer önemli hâdisesidir.³⁴

Hemen hemen bütün ilim dallarında canlılık ve yeniliklerin gözleendiği bu dönemde dinî ilimlerin başlıklar hâlindeki görünümü şöyledir:

1. Tefsir: Kur'ân âyetlerini açıklama ve yorumlamayı içeren tefsir ilmi Abbâsîler zamanında ortaya çıkan dinî ve fikrî akımların etkisi ile gelişme göstermiş, tefsirde rivayet ve dirâyet metotları teşekkül etmiştir. Bu metotlara göre kaleme alınan genel tefsirler yanında Kisâî, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, İbn Kuteybe, Zeccâc, Ebû Ca'fer Nehhâs ve Ebû Bekr Muhammed Bâkılânî gibi tanınmış birçok âlim tarafından da Kur'ân metnini çeşitli yönleri ile ele alan 'garîbü'l-Kur'ân', 'müşkilü'l-Kur'ân', 'müteşâbihü'l-Kur'ân', 'mecâzü'l-Kur'ân', 'i'câzü'l-Kur'ân' ve 'en-nâsîh ve'l-

²⁹ Hitti, Philip Khuri (1886-1978), *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1980/1989, c. II, s. 632.

³⁰ Lambton, A.K.S., *Internal Structure of the Saljuq Empire-History of Iran*, ed. J. A. Boyle, Cambridge University Press, Cambridge, 1968, c. V, s. 216.

³¹ Kayaoğlu, İsmet, *İslâm Kurumları Tarihi*, S.Ü. Yay., Konya, 1994, c. II, s. 31.

³² Sadık, İsa, *Tarih-i Ferheng-i İnan*, Tahran, ts., s. 62.

³³ Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 116; Merçil, Erdoğan, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, TTK Yay., Ankara, 1990, s. 181.

³⁴ Onat, Yavuz, "Ömer Hayyâm", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2007, c. XXXIV, s. 66; Kırlangıç, Hicabi, "Ömer Hayyâm", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2007, c. XXXIV, s. 68.

mensûh' gibi başlıklar taşıyan birçok eser telif edilmiştir.³⁵ Begavî'nin (ö. 516/1122) *Meâlimü't-Tenzîl*'i bu dönemde rivayet tefsiri kategorisinde yazılmış önemli eserler arasındadır. Abbâsîler devrinin sonlarına doğru tefsir ilminin ulaştığı seviyeyi göstermesi bakımından Mu'tezile mezhebi müfessiri Ebü'l-Kâsım Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf* tefsiri özellikle Kur'an'ın lügat, nahiv ve belâgatına dair getirdiği izahlarından dolayı sonraki birçok dirayet tefsirleri üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Ehl-i sünnet çevrelerinde Fahreddin Râzî'nin (ö. 606/1210) *Mefâtihu'l-Gayb* adlı eseri ise dirayet metodu açısından oldukça etkili olan bir diğer tefsir çalışmasıdır.³⁶

2. Hadis: Hz. Muhammed'in sözlerini, fiillerini ve takrirlerini içeren hadis ilmi Müslümanların bu sahaya büyük önem vermelerinin bir neticesi olarak erken dönemlerden itibaren olağanüstü bir gelişme göstermiştir. Hadis tedvini, cerh ve ta'dîle ait eserler ile başlıca hadis kaynaklarından sayılan altı büyük mecmuanın (*Kütüb-i Sitte*) kaleme alınması dönemleri gerilerde kalmış,³⁷ uydurma hadisler ile ilgili çalışmalar ilim âleminin hizmetine sunulmaya başlanmıştır. Ebü'l-Fazl Makdisî'nin (ö. 507/1113) *Tezkiretü'l-Mevzûât* ve Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *Kitâbu'l-Mevzûât*'ı dönemin önemli hadis kaynakları arasındadır. Derleme çalışmalarının kayda değer bir mahsulü olarak VI/XII. yüzyılda Hüseyin b. Mes'ûd Begavî'nin *Şerhu's-Sünne* ve *Meşâbîhu's-Sünne* adlı eserlerini zikretmek mümkündür.³⁸

3. Fıkıh: İslâm dininin ibadet ve hukuk alanlarını kapsayan fıkıhın temelleri erken dönemlerden itibaren atılmaya başlanmış, Abbâsîler döneminde sistematik ve müstakil bir ilim dalı haline gelmiştir.³⁹ Bu dönemde fıkıh usûlü ile ilgili temel eserler kaleme alınmış, tatbikî hukuk denilen fûrûu'l-fıkıh konusunda hacimli eserler yazılmış ve fıkıh yapısal olarak istikrâra kavuşmuştur. Alâüddîn Ebü Bekr Kâsânî'nin (ö. 587/1192) *Bedâiu's-Sanâyi fî Tertîbi's-Şerâyi* ve Ebü'l-Hasen Burhâneddin

³⁵ Yıldız, Hakkı Dursun, "Abbâsîler", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1988, c. I, s. 41.

³⁶ Bozkurt, *Abbâsîler*, s. 200.

³⁷ Bozkurt, *Abbâsîler*, s. 201.

³⁸ Yıldız, "Abbâsîler", c. I, s. 42.

³⁹ Bozkurt, *Abbâsîler*, s. 202.

Merginânî'nin (ö. 593/1197) *el-Hidâye* isimli eserleri bu dönemde kaleme alınmış önemli fıkıh eserleri arasındadır.⁴⁰

4. Kelâm: İslâm dininin iman esaslarını savunma ve delilleriyle tartışmayı içeren ve buna bağlı olarak deliller getirmek sûretiyle dinî inançları sağlam bir şekilde tesis etmeyi ve şüpheleri ortadan kaldırmayı amaç edinen kelâm diğer ilim dalları gibi Abbâsîler döneminde sistemleştirilmiştir. Farklı gruplara mensup kelâm bilginleri arasındaki ilmî münazaralar halifelerin sarayında, mescitlerde ve Beytülhikme'de yapılırdı.⁴¹ Abbâsîler devri bazı itikadî mezheplerin kurulup geliştiği bir dönem olmuştur. Bunlardan Ebü'l-Hasan Eş'arî tarafından kurulan Ehl-i sünnet kelâmı giderek gelişmiş ve Ebû Bekr Muhammed Bâkılânî (ö. 403/1013), Ebû Bekr Muhammed İbn Fûrek (ö. 406/1015), Ebû Mansûr Abdülkâhir Bağdâdî (ö. 429/1037-38), İmâmü'l-Haremeyn Cüveynî (ö. 478/1085), Ebû Hâmid Gazzâlî (ö. 505/1111) ve Ebû Abdillâh Fahreddin Râzî (ö. 606/1210) gibi âlimlerin eserleriyle köklemiştir. Eş'arî ekolüne paralel olarak Mâverâünnehir'de Ebû Mansûr Muhammed Mâtürîdî (ö. 333/944) tarafından kurulan ikinci Sünnî kelâm mektebinin ortaya çıkışı ve yayılışı da Abbâsîler zamanına rastlar. Şîa, Havâric ve Mürcie mezheplerinin birçok fırkalara ayrılması da Abbâsîler zamanında vuku bulmuştur.⁴² Eş'arî kelâmının bu dönemde Ebû Hâmid Gazzâlî ile zirvesine ulaştığını ve nihâî şeklini aldığını görüyoruz.⁴³ Ancak kelâm ilminin mantık ilmini İslâmî ilimler için bir ölçü olarak kabul etmesi ile felsefe kelâm içerisine girmiş, başka bir deyişle, kelâm felsefe yakınlaşması başlamıştır. Ebü'l-Muîn Nesefî'nin (ö. 508/1115) *Tabsiratü'l-Edille*, Ömer Nesefî'nin (ö. 537/1143) *el-Akâid*, Ebû Hâmid Gazzâlî'nin *el-İktisâd fi'l-İ'tikâd* ve *İlcâmü'l-Avâm an İlmi'l-Kelâm* isimli eserleri devrin önemli kelâm kaynakları arasındadır.⁴⁴

5. Felsefe: Varlık, bilgi ve değer alanlarıyla ilgili problemleri akılcı, tenkitçi yöntemlerle incelemeyi ve temellendirmeyi hedefleyen felsefenin İslâm dünyasındaki

⁴⁰ Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 48.

⁴¹ Bozkurt, *Abbâsîler*, s. 208.

⁴² Yıldız, "Abbâsîler", c. I, s. 42-43.

⁴³ Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 49; Hitti, *İslâm Tarihi*, s. 663.

⁴⁴ Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 49.

ekolleri çoğunlukla Abbâsîler döneminde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde kelâm ilminde gerçekleşen değişiklikler felsefede de etkisini göstermiştir. Bu iki ilim dalının birbiri ile yakınlaşması sonucu kelâm felsefileştiği gibi, felsefe de kelâmîleşmiş; felsefi mes'elelerin çözümünde kelâm normları ile kelâm usûlleri kullanılmaya başlanmıştır.⁴⁵ Meşşâî filozoflarıyla hesaplaşmak üzere kaleme aldığı *Tehâfütü'l-Felâsife* adlı eseriyle İslâm fikir hayatında önemli yankılar uyandıran Ebû Hâmîd Gazzâlî (ö. 505/1111) bu devrin en ünlü simaları arasında bulunmaktadır. Ayrıca, Meşşâîliğe reaksiyon olarak ortaya çıkan İshrâkîlik'in kurucusu Sühreverdî Maktûl'ü (ö. 587/1191) de Abbâsîler'in son dönemlerinde yetişen filozoflar arasında saymak gerekir.⁴⁶ Ebü'l-Berekât Bağdâdî'nin (561/1166) *Kitâbu'l-Mu'teber*, İbn Rüşd'ün (ö. 595/1198) *Faslu'l-Makâl* ve *Tehâfütü't-Tehâfüt* isimli kitapları dönemin önemli felsefe eserleri arasında yer alır.⁴⁷

6. Dinler Tarihi: Abbâsîler döneminin dinler tarihi açısından ayrı bir önemi vardır. Bunun nedeni dinler tarihinin İslâm ilim dünyasına Ebü'r-Reyhân Muhammed Bîrûnî'nin (ö. 453/1061) *Tahkîk mâ li'l-Hind* isimli eseri ile bu dönemde girmiş olmasıdır. Aynı zamanda dinler tarihi ile ilgili temel eserler bu dönemde kaleme alınmaya başlanmıştır. Bu sebeple adı geçen ilim için bu dönem başlangıç kabul edilmektedir. Dönemin dinler tarihi sahasında yazılmış en önemli eseri ise Ebü'l-Feth Tâcüddîn Şehristânî'nin (ö. 548/1153) *el-Milel ve'n-Nihal* adlı kitabıdır.⁴⁸

7. Tarih, Tabakat ve Coğrafya: Bu dönemde geleneksel İslâm tarihçiliğinin devam etmesinin yanı sıra tarih ve tabakât alanında önemli eserler kaleme alınmıştır. Bunlardan Abdülkerîm b. Muhammed Sem'ânî'nin (ö. 562/1166) *el-Ensâb* ve Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *el-Muntazam* adlı eserleri bu devirde te'lif edilmiştir.⁴⁹ Coğrafya'da ise İdrîsî (ö. 560/1165) (tam adı Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdillâh b. İdrîs Şerîf Sebî Sıkkîlî) *Nüzhetü'l-Müştâk fi'htirâkı'l-*

⁴⁵ Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 49.

⁴⁶ Yıldız, "Abbâsîler", c. I, s. 45.

⁴⁷ Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 49.

⁴⁸ Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 49.

⁴⁹ Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 49.

Âfâk adlı ünlü eserini Sicilya Norman kralı II. Roger'in sarayında bu dönemde yazmıştır.⁵⁰ İdrîsî şöhretini II. Roger için yazdığı bu coğrafya kitabına borçludur. Aynı zamanda *Kitâbu Rucâr (Roger)* ve *el-Kitâbü'r-Rucârî* adları ile de bilinen ve Şevval 548/Ocak 1154 tarihinde tamamlanan eser iklimlere göre düzenlenmiştir. Kitapta yedi iklimden her biri onar cüze taksim edilmiş, mukaddimedeki dünya haritasından başka her iklim cüzünün başında da ilgili yerin haritası verilmiştir.⁵¹

8. Tasavvuf: Tasavvufun temel kaynakları sayılan eserler Abbâsîler döneminde kaleme alınmıştır. Dil olarak Abbâsîler'in son döneminde Farsça, Senâî ve Attâr gibi şairler vasıtasıyla tasavvuf edebiyatındaki yerini almış, Türkçe de Ahmed Yesevî ve dervişleri sayesinde tasavvuf dili olma yoluna girmiştir. Bugünkü anlamıyla tarikat müessesesinin Abbâsîler'in son döneminde ortaya çıktığı ve Abbâsîler'den sonraki dönemde tekke ve zâviyeleri ile İslâm memleketlerinin her tarafına yayıldığı görülmektedir. Tarikatları, temel eserleri, tekke, zâviye, ribât, hankah, türbe ve diğer müesseseleriyle tasavvuf, Abbâsîler döneminde en parlak ve en verimli çağını yaşamıştır.⁵²

Hem yaşadığı döneme hem de daha sonraki dönemlere etkileri göz önünde bulundurulduğunda Ebû Hâmid Gazzâlî'nin ve eserlerinin önemi yadsınamaz bir hakikat olarak karşımıza çıkmaktadır. O tasavvufun yanı sıra, kelâm, felsefe ve fıkıh için de köklü esaslar getirmiş ve kendisinden sonrakileri de önemli ölçüde etkilemiştir. Kendisine Felsefe hâricinde herhangi bir ciddî eleştiri gelmediği belirtilmiştir. Ortaya koyduğu fikirleri sayesinde gerek yaşadığı dönemde gerekse sonraki dönemlerde Bâtınîler ve Felsefecilerin tesirlerini büyük oranda engellemiş, kelâma karşı ise ihtiyatlı yaklaşımı ile halkı bir ölçüde bu ilimden soğutmuştur. Hemen hemen İslâmî ilimlerin her sahasında pek çok telîfi olmakla birlikte inzivâyâ çekildiği dönemde (487/1095-498/1105) tasavvuf alanında kaleme almış olduğu *İhyâü Ulûmi'd-Dîn* isimli kitabı devrin en kıymetli eserleri arasındadır.⁵³

⁵⁰ Brockelmann, *İslâm Ulusları ve Devletleri Târîhi*, s. 129.

⁵¹ Şeşen, Ramazan, "İdrîsî, Şerîf", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2000, c. XXI, s. 493.

⁵² Yıldız, "Abbâsîler", c. I, s. 43.

⁵³ Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 48.

Ahmed er-Rifâî'nin yaşadığı yaşadığı VI/XII. yüzyıl tasavvuf açısından diğer İslâmî ilimlerde olduğu gibi büyük canlılığın olduğu bir dönemdir. Dilaver Gürer'in tespitlerine göre bu yüzyılda bir yandan tasavvufun Kur'ân ve sünnet temelleri pekiştirilmeye çalışılmış bir yandan da sûfiler tarafından hem İslâmî hem tasavvufî irşad faaliyetleri Müslüman coğrafyanın sınırlarını aşan bir şekilde devam ettirilmiştir. Önemli bir husus olarak da bu dönemde sûfilere ferdi eğitim için önceki sûfilere usûllerini benimsemiş olmaları ve ayrıca halkın eğitimi için gereken kâideleri koymaya başlamış olmaları zikredilebilir. Ayrıca bu dönemin devlet yöneticilerinin sûfilere karşı gösterdikleri olumlu yaklaşımları tasavvufun gelişmesinde ve kurumsallaşmasında önemli etkenlerden birisi olmuştur. Şöyle ki devlet yöneticileri İslâm coğrafyasına yeni katılan yerlerde sûfilere yer tahsis etmişler, onların hankah, tekke, zâviye ve vakıflar kurmalarına olanak sağlamışlar ve bunun sonucunda birçok yeni sûfinin yetişmesine önayak olmuşlardır.⁵⁴

---

⁵⁴ Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, ss. 43-44.

BİRİNCİ BÖLÜM

AHMED ER-RİFÂÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

AHMED ER-RIFÂÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

I. HAYATI

A. İSMİ VE NESEBİ

Ahmed er-Rifâî'nin tam adı Ebü'l-Abbas Ahmed b. Ebi'l-Hasan b. Ali b. Ahmed b. Yahyâ b. Hâzım b. Ali b. er-Rifâî Mağribî ve Batâihî'dir. Kaynakların bildirdiğine göre o üstâdü'l-ulemâ (âlimlerin üstâdı), el-kutbu'l-evhad (biricik kutup), imâmü'l-evliyâ (velilerin önderi), bahru's-şerîâ (şeriatın denizi), şeyhu's-şüyûh (şeyhlerin şeyhi), sultânü's-südûr (gönüllerin sultanı), el-âlimü'l-kebîr (büyük âlim), el-veliyü'l-kebîr (büyük velî), el-kutbü'l-kebîr (büyük kutup), Ebü'l-Alemeyn (iki sancak sahibi) ve seyyid lakapları ile bilinmekte ve anılmaktadır. Ebü'l-Abbas Ahmed er-Rifâî aynı zamanda baba tarafından soyu Hz. Hüseyin'e ulaştığı için 'Hüseyinî' ve anne tarafından soyu sahabeden Ebü Eyyûb Ensârî'ye ulaştığı için 'Ensârî' olarak da isimlendirilmektedir.⁵⁵

⁵⁵ Sibt İbnu'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân fî Târîhi'l-Âyân*, tah. İbrâhim ez-Zeybûs, er-Risâletü'l-Âlemiyye, b.y., 1434, c. XXI, s. 287; Zehebi, Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Türkmânî Fârikî Dımaşkî (ö. 748/1348), *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, tah. Ömer Abdü's-Selâm Tadmürî, Dâru'l-Küttâbi'l-Arabî, Beyrut, 1417/1996, s. 248; (a. mlf.), *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, tah. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Müessesetü'r-Risâle Yay., Irak, 1404/1984, ss. 77-78; İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim b. Ebî Bekr el-Bermekî el-İrbilî (ö. 681/1282), *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâi'z-Zamân*, tah. İhsan Abbas, Dersaadet, Beyrut, 1398/1978, c. I, s. 171; İbn Fadlullah, Ebül-Abbâs Şehâbeddîn Ahmed b. Yahyâ Ömerî (ö. 749/1349), *Mesâlikü'l-Ebsâr fî Memâlikü'l-Emsâr*, tah. Kâmil Selman Cebûrî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2010, s. 114; Safedî, Ebü's-Safâ (Ebü Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh (ö. 764/1363), *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, tah. İhsan Abbâs, y.y., Stuttgart, 1411/1991, c. VII, s. 219; Yâfiî, Ebü Muhammed Afîfüddîn Abdullah b. Es'ad b. Alî b. Süleymân Yemenî (ö. 768/1367), *Mir'âtü'l-Cinân ve İbretü'l-Yakzân fî Ma'rifeti Havâdisi'z-Zamân*, tah. Halil Mansûr, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts., c. III, s. 310; Sübkî, Ebü Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi (ö. 771/1370), *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, I-VI, tah. Abdülfettâh Muhammed Hulv-Mahmud Muhammed Tanâhî, Kahire, 1383-1396/1964-1976, 1413/1992, c. VI, s. 23; İsnevî, Ebü Muhammed Cemâluddîn Abdurrahîm b. Hasan b. Ali b. Ömer Emevî (ö. 772/1370), *Tabakâtu's-Şâfiyye*, tah. Kemâl Yusûf Hût, I-II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1407/1987, c. I, s. 290; İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, tah. Abdullah b. Abdulmuhsin Türkî, Hicr li Tibaa ve'n-Neşr, Cize, 1419/1998, c. XVI, s. 559; (a. mlf.), *Tabakâtu's-Şâfiyye*, tah. Abdü'l-Hafîz Mansûr, Dâru'l-Medâri'l-İslâmiyye, Bingazi, 2002, c. I, s. 630; İbnü'l-Mülakkın, Ebü Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî el-Misrî (ö. 804/1401), *el-İkdü'l-Müzehb fî Tabakâti Haméleti'l-Mezheb*, tah. Eymen Nasru'l-Ezherî-Seyyid Mehni, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts., s. 318; (a. mlf.), *Tabakâtu'l-Evliyâ*, tah. Nüreddîn Şerîbe, Beyrut, 1986, s. 93; İbn Nâsirüddîn, Ebü Bekr Şemsüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Kaysî (ö. 842/1438), *Tavzihu'l-Müştebih fî Zabtu Esmâi'r-Ruvât ve Ensâbihim ve Elkâbihim ve Künâhüm*, tah. Muhammed Naîm el-Araksûsî, Müessesetü'r-Risâle Yay., Beyrut, 1414/1993, c. IV, s. 213; İbn Kâdî Şühbe, Ebü's-Sıdk Takıyyüddîn Ebü Bekr b. Ahmed b. Muhammed el-Esedî ed-Dımaşkî (ö. 851/1448), *Tabakâtu's-Şâfiyye*, tah. Hâfız Abdülalîm Hân, Haydarâbâd-Dekken, 1399/1979, c. III, s. 1; Aynî, Bedreddîn Mahmûd (ö. 855/1451), *İkdü'l-Cümân fî Târîhi Ehli'z-*

Ahmed er-Rifâî nesep itibariyle bir Arap kabilesi olan Benî Rifâa'ya mensuptur. Rifâî nisbesi yedinci kuşaktan atası olan Hasan Rifâî'den gelmektedir. Soyu ehli beyte dayanmakta; baba tarafından Ali b. Ebî Tâlib'e (k.v.), ana tarafından sahâbeden Zeyd Ensârî Neccârî'ye (r.a.) ve dedesi İmâm Cafer Sâdik (r.a.) yolu ile de Hz. Ebû Bekir'e (r.a.) ulaşmaktadır.⁵⁶ Onun soyu ile ilgili bir rivayette; Abdülkâdir

Zamân, Dâru'l-Kütübi'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, Kâhire, 1431/2010, c.1, s. 326; İbn Tağrîberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf el-Atâbekî el-Yeşbugavî ez-Zâhirî (ö. 874/1469), *en-Nücûmu 'z-Zâhira fî Mülûki Mısr ve'l-Kâhira*, Dâru'l-Kütüb, Kahire, 1972, c. VI, s. 92; Bâ Mahreme, Ebû Muhammed Abdullah Tayyib b. Abdillâh b. Ahmed Yemenî Adenî Şâfî (ö. 947/1540), *Kılâdetü'n-Nahr fî Vefeyâti A'yânî'd-Dehr*, tah. Bû Cum'a Mükri-Hâlid Zevârî, Dâru'l-Minhâc, Cidde, 1428/2008, c. IV, s. 281; (a. mlf.), *en-Nisbetü ile'l-Mevâzu ve'l-Büldân*, Mektebetü Mişkâti'l-İslâmiyye, Ebûzâbi, 1425/2004, s. 231; Tâzefî, Muhammed b. Yahyâ (ö. 963/1556), *Kalâidü'l-Cevâhir fî Menâkibi Tâci'l-Evliyâ Şeyh Muhyiddîn Abdilkâdir Ciylânî*, tah. Ahmed Ferit, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1427/2007, s. 312; Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâci'l-Ârifin b. Nûriddîn Alî Haddâdî (ö. 1031/1622), *el-Kevâkibü'd-Dürriyye fî Terâcimi's-Sâdeti's-Süfiyye*, tah. Muhammed Câdir, Dâru Sâdir, Beyrut, ts., c. II, s. 218; İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed Sâlihî Hanbelî (ö. 1089/1679), *Şezerâtü'z-Zehab fî Ahbâri Men Zeheb*, tah. Abdülkâdir Arnaût-Mahmûd Arnaût, Dâru İbni Kesîr, Beyrut, 1410/1989, c. V, s. 427; İbnü'l-Gazzî, Şemsüddîn Ebi'l-Maâlî Muhammed b. Abdurrahmân (ö. 1167/1753), *Dîvânü'l-İslâm*, tah. Seyyid Kisrevî Hasan, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1411/1990, c. II, s. 331; İbnü'l-Hâc, Muhammed Tâlib Ebû Abdullah el-Fâsî (ö. 1273/1857), *el-Eşraf alâ Ba'zı Men bi Fâssin min Meşâhiri'l-Eşraf*, tah. Ca'fer İbnü'l-Hâc es-Sülemî, Mağrib, 1424/2004, s. 131; Şeblencî, Mü'min b. Hasan Mü'min, (ö. 1308/1890), *Nûru'l-Ebsâr fî Menâkibi Âli Beyti'n-Nebiyi'l-Muhtâr*, tah. Abdülvâris Muhammed Ali, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2011, s. 350; A'racî, Ca'fer en-Necefi el-Huseynî el-Bağdâdî (ö. 1332/1913), *el-Esâs li Ensâbi'n-Nâs*, tah. Seyyid Huseyn es-Saîde, Mektebetü Ebû Saîde'l-Vesâikiyye'l-Âmme, Necef, ts., s. 450; Nebhânî, Yûsuf b. İsmâil (ö. 1350/1932), *Câmiu Kerâmâti'l-Evliyâ*, tah. İbrâhim Atva, Dersâdet Yay., Beyrut, 1422/2001, c. I, s. 493; Ziriklî, Hayreddin (ö. 1976), *el-A'lâm Kamûsü Terâcim li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ min'el-Arab ve'l-Müstarebin ve'l-Müsteşrikin*, Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, Beyrut, 1985, c. I, s. 174; Serkîs, Yûsuf b. İlyân b. Mûsâ ed-Dimaşkî (1856-1932), *Mu'cemü'l-Matbûâti'l-Arabiyye ve'l-Muarrebe*, tah. Yûsuf Elbân Serkisî, Mektebetü's-Segâfeti'd-Dîniyye, Kahire, 1346/1928, s. 947; Kehhâle, Ömer Rızâ (1905-1987), *Mu'cemü'l-Müellifin Terâcimü Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, ts., s. 213; Ebû Saîde, Seyyid Huseyn, *el-Meşâhidü'l-Müşerreffe*, Müessesetü'l-Belâğa, Beyrut, 1433/2012, s. 93; Harzeddîn, Muhammed, *Merâkidü'l-Merâif*, tah. Muhammed Huseyn Harzeddîn, Daru'l-Kitâbi'l-Arabî, Bağdat, ts., c. I, s. 109; Âmirî, Abdu'l-Hasan, *Mu'cemü'l-Merâkidi ve'l-Mezârâti fî'l-İrâk (el-İmâm Ahmed er-Rifâî-Sîratühü ve Ahbâruhü içinde)*, nşr. Mâcid Hamîd el-Beyâtî, Dâru'l-Kevser, Bağdat, 1440/2018, s. 55; Uzzâm, Salâh, *Aktâbu't-Tasavvufi's-Selâse*, tah. Abdülhalîm Mahmud, Müessesetu Dâri's-Şâ'b, Kahire, 1388/1968, s. 20; Yûnînî, Kutbuddîn Ebü'l-Feth Kutbuddîn Mûsâ b. Muhammed b. Ahmed Ba'lebekkî (ö. 726/1326), *Zeylû Mir'âti'z-Zamân*, tah. Hamza Ahmed Abbâs, Abu Dabi, 1428/2007, c. II, s. 824; Rifâî, Ken'ân, *Ebü'l-Alemeyn Seyyid Ahmed er-Rifâî*, haz. Mustafa Tahralı-Mehmet Demirci, Cenân Yay., İstanbul, 2015, s. 15; Sâmerî, Yûnus Şeyh İbrâhim b. Ahmed b. Râşid, *Seyyid Ahmed er-Rifâî: Hayâtühü ve Âsâruh (Menâkibü'l-Aktâbi'l-Erbâa içerisinde)*, Matbaatü İrşâd, Bağdat, 1408/1988, s. 34; Tuğ, Salih (ve diğerleri), *Ansiklopedik İslâm Lügati*, nşr. Komisyon, Tercüman Yay., İstanbul, 1982, c. I, s. 52; Rifâî, Hayrullah Tâceddîn, *Şeyh Hayrullah Tâceddîn Rifâî Külliyyâtı*, haz. Selâmî Şimşek, Revak Kitabevi Yay., İstanbul, 2012, s. 5; Mezîdî, Ahmed Ferid, *es-Seyyid Ahmed er-Rifâî ve Usûlü't-Tarîkati'r-Rifâiyye*, Kitâb-Nâşirûn Yay., Lübnan, 1434/2013, s. 5.

⁵⁶ Yâfî, *Mir'âtu'l-Cinân*, c. III, s. 312; İbnü'l-A'rac, Ebü'n-Nizâm es-Seyyid Müeyyidüddîn Abdullah el-Huseynî el-Vâsîti (ö. 787/1385), *es-Sebtü'l-Müsân*, tah. Halil b. İbrâhim b. Ed-Düleymî ez-Zebîdî, Beyrut, ts., s. 50; İbn İnebe, Ebü'l-Abbâs Cemâlüddîn Ahmed b. Alî b. Hüseyin b. Alî b. el-Mühennâ ed-Dâvûdî el-Hasenî (ö. 828/1424), *Umdetü't-Tâlib fî Nesebi Âli Ebi Tâlib*, tah. Muhammed Muallim, el-Mektebetü'l-Haydariyye Yay., Necef, ts., c. II, s. 70; Aynî, *İkdü'l-Cümân*, c. I, s. 326; Tilimsânî,

Geylânî bir sohbet esnâsında Ahmed er-Rifâî'ye “Efendim, siz Rasûlullah Efendimizin soyundansınız ve nesep olarak Hâşimîsiniz. Acaba hangi sebepten ötürü size Rifâî denilmektedir?” diye sorunca Ahmed er-Rifâî ona şöyle cevap vermiştir: “Rifâî kelimesi, İmâm Ali (k.v.) soyundan gelen ceddim Ali b. Rifâa'ya nisbet edilmektedir. Allah'a hamdolsun ki ceddim İmâm Ali'dir ve ben Ebü'l-Fevâris'in evinde yetiştim.”⁵⁷

Kaynakların verdiği bilgiler ışığında Ahmed er-Rifâî'nin şeceresi şöyledir:

“Hz. Ali (k.v.) (ö. 40/661),
 Hz. Hüseyin (r.a.) (ö. 61/680),
 Zeynelâbidîn Ali (r.a.) (ö. 94/712),
 Muhammed Bâkır (r.a.) (ö. 114/733),
 Ca'fer Sâdık (r.a.) (ö. 148/765),
 Mûsâ Kâzım (r.a.) (ö. 183/799),
 İbrâhim Murtaza (r.a.) (ö. 206/821-822),
 Mûsâ Sâni (r.a.) (ö. 210/825-826),
 Ahmed Sâlih Ekber (r.a.) (ö. 216/831-832),
 Ebû Abdullah Hüseyin Abdurrahman Rızâ (r.a.) (ö. 219/834-835),
 Ebû Mûsâ Hasan Kâsım (r.a.) (ö. 226/840-841),
 Ebü'l-Kâsım Muhammed (r.a.) (ö. 265/878-879),
 Seyyid Mehdî Mekkî (r.a.) (ö. 291/903-904),
 Ebü'l-Mekârim Rifâa Hasan (Mekkî) (r.a.) (ö. 331/942-943),
 Ali Ebü'l-Fedâil Mağribî İşbilî (r.a.) (ö. 353/964-965),
 Ebû Ali Ahmed Murtaza (r.a.) (ö. 370/980-981),

Muhammed b. Sait (ö. 901/1495), *Mahdûdu'n-Necmi's-Sâkıb fime'l-Evliyâullâhi Min Mefâhûri'l-Menâkıb*, tah. Hâce Muhammed-İbn Muammer Muhammed, El-Cumhûru'l-Cezâiriyye, 2007/2008, c. I, s. 180; Bâ Mahreme, *Kılâdetü'n-Nahr*, c. IV, s. 281; Tâzefî, *Kalâidü'l-Cevâhir*, s. 315; Şa'rânî, Ebü'l-Mevâhib (Ebû Abdurrahmân) Abdülvehhâb b. Ahmed b. Ali Mısri (ö. 973/1565), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ bi Levâkîhi'l-Envâr fî Tabakâti'l-Ahyâr*, tah. Süleyman Salih, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1426/2005, s. 207; İbnü'l-Hâc, *el-Eşraf*, s. 131; A'racî, *el-Esâs*, s. 450; Uzzâm, *Aktâbu't-Tasavvufi's-Selâse*, s. 20; Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed Hudayrî Şâfî (ö. 911/1505), *Lübbü'l-Lübâb fî Tahrîri'l-Ensâb*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1411/1991, c. II, s. 362; Menüfî, Ebü'l-Feyz Mahmûd Hüseyinî, *Cemheretü'l-Evliyâ ve A'lâmu Ehli't-Tasavvuf*, Müessesetü'l-Halebî, Kahire, 1967, c. II, s. 206; Sâmerrâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, ss. 34-35; Tuğ, Salih (ve diğerleri), *Ansiklopedik İslâm Lügatı*, c. II, s. 575.

⁵⁷ Sayyâdî, Ebü'l-Hüdâ Muhammed b. Hasan Vadi b. Ali, *Kılâdetü'l-Cevâhir fî Zikri'l-Gavsi'r-Rifâî ve Etbaihi'l-Ekâbir*, Beyrut, 1301/1883, s. 13.

Ebü'l-Fevâris Ali Hâzım (r.a.) (ö. 385/995-996),
 Sâbit (r.a.) (ö. 427/1035-1036),
 Yahyâ Neccârî Ensârî (r.a.) (ö. 460/1067-1068),
 Ebü'l-Hasan Sultan Ali Rifâî Hüseyinî (r.a.) (ö. 519/1125-1126),
 Ahmed er-Rifâî (r.a.) (ö. 578/1182).⁵⁸

Ahmed er-Rifâî'nin annesi Fâtıma Ensârî bintü's-Şeyh Yahyâ Neccârî'dir. Annesi aynı zamanda Batâih'in tanınmış şeyhi olan Şeyh Mansûr Zâhid'in de kızkardeşidir.⁵⁹ İkisinin de soyları Ebü Eyyüb Ensârî'ye dayanmaktadır. Bu soy ağacı şöyledir:

“Fâtıma Ensârî (r.a.),
 Şeyh Yahyâ Neccârî (r.a.),
 Şeyh Mûsâ Ebû Saîd (r.a.),
 Şeyh Kâmil (r.a.),
 Şeyh Yahyâ Kebîr (r.a.),

⁵⁸ Tahralı, Mustafa, *Ahmad al-Rifâî Sa Vie, Son Oeuvre et Sa Tariqa*, (basılmamış doktora tezi), Sorbon Nouvelle III Paris Üniversitesi Akademisi, Paris, 1973, ss. 65-66; İbnü'l-A'rac, *Bahru'l-Ensâb*, tah. Seyyid Huseyn, Müessesetü'l-Belâğ, Beyrut, ts., s. 74, 77-79; (a. mlf.), *el-Mizân*, tah. Seyyid Huseyn, Müessesetü'l-Belâğ, Beyrut, ts., ss. 24-31; İbnü'l-Mülakkım, *Tabakâtü'l-Evliyâ*, ss. 93-94; İbn Inebe, *er-Râğibü fî Teşcîri Umdeti't-Tâlib fî Ensâbi Âli Ebî Tâlib*, tah. Ali Ebû Saîde'l-Mûsâ, Mektebetü Ebû Saîde'l-Vesâikiyye'l-Âmme, Necef, ts., s. 202; (a. mlf.), *Umdetü't-Tâlib*, c. II, s. 70; Tâzefî, *Kalâidü'l-Cevâhir*, s. 315; Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk Bilgrâmî Hüseyinî (ö. 1205/1791), *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, tah. Abdülalim Tahâvî, et-Turâsü'l-Arabî Yay., Kuveyt, 1404/1984, c. VIII, s. 335; Necefî, Muhammed b. Ahmed b. Amîdüdîn Hüseyinî (ö. 433/1041), *Kitâbü Bahri'l-Ensâb*, tah. Hüseyin Muhammed Rifâî, Darü'l-Kütüb ve'l-Vesâikü'l-Kavmiyye, Kahire, 1437/2015, s. 37; İbnü'l-Hâc, *el-Eşraf*, s. 131; A'racî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fî Ensâbi'l-Maârifî ve's-Sudûr*, tah. Seyyid Huseyn es-Saîde, Mektebetü Ebû Saîde'l-Vesâikiyye'l-Âmme, Necef, ts., s. 222; (a. mlf.), *Menâhikü'z-Zarab fî Ensâbi'l-Arab*, tah. Seyyid Mehdî, Mektebetü Ebû Saîde'l-Vesâikiyye'l-Âmme, Necef, ts., s. 444; Ebû Saîde, *el-Müşecceru'l-Vâfi*, Müessesetü'l-Belâğa, Beyrut, ts., c. III, ss. 338-339; (a. mlf.), *el-Meşâhidü'l-Müşerrefe*, s. 93; Harzeddîn, *Merâkidü'l-Meârif*, c. I, s. 112; Âmirî, *Mu'cemü'l-Merâkid*, s. 56; Hanefî, Yûsuf İbnü'l-Molla Abdülcelil b. Mustafa Hudarî Kürdî Mevslî (ö.1241/1825), *el-İntisâr li'l-Evliyâi'l-Ahyâr*, tah. Ahmed Ferid el-Mezîdî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1971, ss. 405-406; Semerkandî, Muhammed b. Hüseyin b. Abdullah Hüseyinî (ö. 996/1587), *Tuhfetü't-Tâlib bi-Ma'rifeti Men Yentesibu ilâ Abdillâh ve Ebî Tâlib*, tah. Enes Ya'kûb Hasenî, Dâru'l-Âfâki'l-Arabiyye, Kahire, 2010, ss. 59-63; Hasenî, Enes Ya'kûb, *el-Usûl fî Zürriyeti'l-Bid'ati'l-Betûl*, Dâru'l-Müctebâ, Medine, 1420/1999, ss. 105-106; Cemilî, Sâdik Mahmûd, *Min A'lâmi'l-Ârifîn*, y.y., Bağdat, 1389/1969, s. 9; Rifâî, Seyyid Şeyh Muhammed, *Rifâî Yolunun Esasları*, çev. Mahmud Nedim Rifâî, Bahar Yay., İstanbul, ts., ss. 143-144; Sâmerî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 34; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 15; Vâsitî, Ali b. Hasan Ebü'l-Hasan b. Ahmed (ö. 733/1333), *Hülâsatü'l-İksîr fî-Nesebi Seyyidinâ el-Gavsi'r-Rifâiyyi'l-Kebîr ve Rûhu'l-İksîr*, Matbaa-i Hayriyye, Kahire, 1306/1888; çev. Hayri Kaplan, Ankara, ts. s. 7 vd.; Mezîdî, *es-Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 5.

⁵⁹ İbnü'l-A'rac, *Bahru'l-Ensâb*, s. 68; Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs*, c. XXI, s. 335; A'racî, *el-Esâs*, s. 450; Cemilî, *Min A'lâmi'l-Ârifîn*, s. 10.

İmâm Muhammed Ebû Bekr Vâsıtî (r.a.),
 Mûsâ (r.a.),
 Muhammed (r.a.),
 Mansûr (r.a.),
 Hâlid (r.a.),
 Zeyd (r.a.),
 Eyyûb (r.a.),
 Hâlid Ebû Eyyûb (r.a.),
 Zeyd Ensârî Neccâr (r.a.).” O bu şecere ile de Ensârî’dir.⁶⁰

Ahmed er-Rifâî’nin anneanesi silsilesi ile Hz. Hüseyin’e (r.a.) dayanan şeceresi de şöyledir:

“Fâtıma (r.a.),
 Seyyide Râbia (r.a.),
 Seyyid Abdullah Tâhir (r.a.),
 Seyyid Ebû Ali Sâlim (r.a.),
 Seyyid Ebû Ya’lî Nakîb (r.a.),
 Seyyid Ebû Berekât Muhammed Nakîb (r.a.),
 Seyyid Ebü’l-Feth Muhammed (r.a.),
 Muhammed Eşter (r.a.),
 Abdullah Sâlis (r.a.),
 Ali (r.a.),
 Seyyid Abdullah Sâni (r.a.),
 Seyyid Ali Sâlih (r.a.),
 Seyyid Abdullah A’rac (r.a.),
 Seyyid Hüseyin Asgar (r.a.),
 İmâm Zeynelâbidîn (r.a.),
 İmâm Hüseyin (r.a.).”⁶¹

⁶⁰ A’racî, *el-Esâs*, s. 450; (a. mlf.), *Menâhikü’z-Zarab*, s. 447; Kehhâle, *Mu’cemü’l-Müellifîn*, s. 213; Âmirî, *Mu’cemü’l-Merâkud*, ss. 56-57; Sâmerî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 34; Mezîdî, *es-Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 9.

⁶¹ Âmirî, *Mu’cemü’l-Merâkud*, s. 57; Vâsıtî, Takiyyüddin Abdurrahman Ebü’l-Ferec b. Abdülmuhsin Ensâr eş-Şâfiî, *Tiryâku’l-Muhibbîn fî-Tabakâtu Hurkati’l-Meşâyihî’l-Ârifîn*, Kahire, el-Matbaatü’l-Behiyye, 1305, s. 3; Sâmerî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 34; Kaya, Ahmet, *1287 Tarihli Matbu “Seyyid*

Ayrıca Ahmed er-Rifâî'nin soyunun bazı nineleri vâsıtası ile Hz. Hasan'a (r.a.) ve Hz. Ebû Bekir'e (r.a.) de ulaştığı kaydedilmiştir.⁶² Bu bilgilerden hareketle Ahmed er-Rifâî'nin soyunun Hz. Peygamber'e, ailesine ve bazı sahabilerine ulaştığı kesin bir hakikattir.

B. DOĞUMU VE YETİŞMESİ

Ahmed er-Rifâî'nin doğum tarihi hakkında iki farklı görüş bulunmaktadır. İlk ve zayıf olan görüşe göre o 500/1106⁶³ yılında, ikinci ve genel kabul gören görüşe göre ise 512/1118 yılında doğmuştur. Doğum yeri Irak'ın Basra bölgesinde yer alan Vâsıt⁶⁴ şehrine bağlı Hasen (Hüsn) köyüdür. Bu köy Batâih⁶⁵ mıntikasındaki Ümmü Abîde'nin⁶⁶ yakınındadır.⁶⁷

Ahmed er-Rifâî Menâkıbı"-Metin ve İnceleme, (basılmamış yüksek lisans tezi), M.Ü. S.B.E., İstanbul, 2010, ss. 7-8; Mezîdî, *es-Seyyid Ahmed er-Rifâî*, ss. 9-10.

⁶² Vâsıtî, Takiyyüddîn, *Tiryâku'l-Muhibbîn*, s. 3; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 15; Sâmerrâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 35; Mezîdî, *es-Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 10.

⁶³ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, s. 249; Sübkî, *Tabakât*, c. VI, s. 24; İsnevî, *Tabakât*, c. I, s. 291; İbn Kesîr, *Tabakât*, c. I, s. 630; İbnü'l-Mülakkın, *el-İkdü'l-Müzheb*, s. 318; İbn Nâsıruddîn, *Tavzîhu'l-Müştebih*, c. IV, s. 213; Bâ Mahreme, *Kılâdetü'n-Nahr*, c. IV, s. 281.

⁶⁴ Vâsıt: Irak'ta bugün mevcut olmayan tarihî bir şehirdir. Güney Irak'ta Batîha (Batâih) adı verilen bataklık bölgesinin kuzeydoğu ucunda Kûfe ile Basra arasında Emevîler'in Irak valisi Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî tarafından kurulmuştur (Söylemez, Mehmet Mahfuz, "Vâsıt", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2012, c. XLII, ss. 541-544).

⁶⁵ Batâih: Vâsıt ve Basra arasında kalan zamanında sular ile çevrili Irak'ta bir bölgedir (İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, c. I, s. 172; İbnü'l-Mülakkın, *Tabakâtü'l-Evliyâ*, ss. 94-95; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'l-Şâfîyye*, c. III, s. 2; İsnevî, *Tabakât*, c. I, s. 290; Aynî, *İkdü'l-Cümân*, c. I, s. 327; Bâ Mahreme, *Kılâdetü'n-Nahr*, c. IV, s. 281; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, c. V, s. 427; Yûnîni, *Zeylû Mir'âti'z-Zamân*, c. II, s. 825).

⁶⁶ Ümmü Abîde: Irak'ta Vâsıt yakınında bir köydür. Aktâb-ı Rub'a'dan (Dört Kutup) Ahmed er-Rifâî'nin kabrinin bulunduğu yerdir (İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, c. I, s. 172; Firûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed (ö. 817/1415), *el-Kâmûsü'l-Muhît*, tah. Muhammed Naîm, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1406/1986, s. 296; Bâ Mahreme, *Kılâdetü'n-Nahr*, c. IV, s. 281; Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs*, c. VIII, s. 335; Ziriklî, *el-A'lâm Kamûsü Terâcim*, c. I, s. 174; Ukaylî, Muhammed Huseyn b. Ali (ö. 1418/1997), *Târîhu'n-Necefi'l-Eşraf*, tah. Abdürrezzâk Muhammed Huseyn, y.y., b.y., ts., c. II, ss. 151-152).

⁶⁷ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, c. I, s. 171; İbn Cerîr, Nureddin Ebü'l-Hasan Ali b. Yûsuf (ö. 713/1314), *Behcetü'l-Esrâr ve Ma'denü'l-Envâr*, tah. Ahmed Ferid el-Mezîdî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts., s. 33; Şeybânî, Kemâlüddîn Ebü'l-Fazl Abdürrezzâk b. Ahmed (ö. 723/1323), *Mecmeu'l-Âdâb fî Mu'cemi'l-Elgâb*, tah. Muhammed Kâzım, y.y., b.y., ts.; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, s. 248; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. IXX, s. 559; Uzzâm, *Aktâbu't-Tasavvufi's-Selâse*, s. 19; Yâfîi, Ebü Muhammed Afifüddîn Abdullah, *el-İrşâd ve't-Tatrîz fî Fadli Zikrillâh ve Tilâveti Kitâbihi'l-Azîz ve Fadli'l-Evliyâi ve'n-Nâsikîn ve'l-Fukarâi ve'l-Mesâkîn*, tah. Muhammed Edîb Câdir, Beyrut 1424/2003, s. 159; İbn Battûta, Ebü Abdillâh Şemsüddîn (Bedrüddîn) Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. İbrâhim Levâtî et-Tancî (ö. 770/1368-69), *Rihletü İbn Battûta*, tah. Muhammed Abdülmün'im-Mustafa Kassâs, Dâru İhyâi'l-Ulûm, Beyrut, 1407/1987, s. 114; İbnü'l-Gazzî, *Dîvânü'l-İslâm*, c. II, s. 331; Ziriklî, *el-A'lâm Kamûsü Terâcim*, c. I, s. 174; Rafiuddîn, ed-Dücâl, *Dâiratu'l-*

Ahmed er-Rifâî henüz yedi yaşında Kur'ân'ı ezberler, kıraat ve tecvid dersleri alır.⁶⁸ Aynı yıl babası Seyyid Ali b. Yahyâ (ö. 519/1125) Bağdat'ta vefât eder. Bunun üzerine dayısı Mansûr Batâihî (ö. 540/1145) onu, kardeşlerini ve annesini himayesine alır ve onları yine Vâsıt bölgesinde yer alan kendi ikâmetgâhının bulunduğu Nehrudaklî'ye (Daklî) getirir. Bu taşınmanın hemen akabinde daha önce gördüğü mânevî bir işaret⁶⁹ gereği onu Vâsıt'ta aklî ve naklî ilimlerde yetiştirmesi için Ebü'l-Fazl Aliyyü'l-Kârî Vâsıtî Kureşî'ye (ö. 539/1144) teslim eder. Orada Ahmed er-Rifâî İslâmî ilimler alanlarında dersler alır. Başarılı bir eğitim sürecinin neticesinde 539/1144 yılında yirmi yedi yaşında iken hocası Ebü'l-Fazl Aliyyü'l-Kârî Vâsıtî Kureşî onun hakkında "Herkes üstadı ile iftihar eder, ben ise talebem Ahmed er-Rifâî ile iftihar ederim." der ve ona dinî ilimlerde mezun olduğunu gösteren umumi bir icâzet verir. Ona kendi tarikat hırkasını giydirir ve ayrıca 'Ebü'l-Alemeyn'⁷⁰ unvanı verir. Bu olaydan kısa bir süre sonra hocası Vâsıtî 539/1144 yılında vefât eder. Ahmed er-Rifâî bunun üzerine dayısı Mansûr Batâihî'nin irşâd ve terbiye halkasına devam eder. 540/1145 Yılında dayısı da ona 'şeyhu's-şuyûh' unvanı ve hilâfet vererek onu kendisine bağlı tüm tekkelerin şeyhliği ile görevlendirir. Ahmed er-Rifâî 555/1160 yılında yakınları ve müridleri ile hacca gider ve dönüşte Medine'yi ziyaret eder. Bu ziyaret esnasında binlerce insanın önünde gerçekleşen 'Takbîlü Yedi'n-Nebî' hâdisesi meşhurdur.⁷¹ Bu olayın akabinde memleketine dönen Ahmed er-Rifâî ölümüne kadar Ümmü Abîde'de irşâd faaliyetlerini sürdürmüştür.⁷²

Maârifî'l-İslâmiyye, Merkezü's-Şârikati li'l-İbdâî'l-Fikrî, b.y., 1418/1998, c. XVI, s. 5173; Serkis, *Mu'cemü'l-Matbûât*, s. 947; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, s. 213; Ukaylî, *Târîhu'n-Necefi'l-Eşraf*, c. II, s. 151; Harzeddîn, *Merâkidü'l-Meârif*, c. I, s. 109; Âmirî, *Mu'cemü'l-Merâkid*, s. 55; Yûnîni, *Zeylû Mir'âti'z-Zamân*, c. II, s. 1030; Cemîlî, *Min A'lâmi'l-Ârifîn*, s. 11; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 15; Margoliouth, D. S., "Ahmed Rifâî", *İA*, MEB Yay., İstanbul, 1978, c. I, s. 203; Sâmerriâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 35; Mezîdî, *es-Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 5; Hulvânî, Hüseyin Hâzım, *el-Burhânü'l-Müeyyed (Önsöz)*, Bedir Yay., İstanbul, 2013, s. 29; İz, Mahir, *Tasavvuf*, Rahle Yay., İstanbul, 1969, s. 144; Tuğ, Salih (ve diğerleri), *Ansiklopedik İslâm Lügati*, c. II, s. 575.

⁶⁸ Âmirî, *Mu'cemü'l-Merâkid*, s. 55; Uzzâm, *Aktâbu't-Tasavvufi's-Selâse*, s. 20; Sâmerriâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 35.

⁶⁹ Dayısının Ahmed er-Rifâî'nin doğumundan kırk gün önce rüyada Hz. Peygamberi görmesi ile ilgili olan bu işaretle ilgili rivayete 'Meşhur Menkıbeleri' kısmında değinilecektir.

⁷⁰ "Ebü'l-Alemeyn" unvanı onun Hasenî ve Hüseyinî olması, iki alem; şariat ve tarikat sahibi, iki bayrak sahibi; zâhir ve bâtin ilimlerine vâkıf olduğunu belirtmesi ayrıca gavsiyet ve kutbiyet aleminin iki defa ona verildiğini işaret etmesi bakımından önemlidir (Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 225).

⁷¹ Ahmed er-Rifâî'nin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) elini öpmesi ile ilgili olan bu "Takbîlü Yedi'n-Nebî" hâdisesine 'Meşhur Menkıbeleri' kısmında değinilecektir.

⁷² Sübkî, *Tabakât*, c. VI, s. 24; İsnevî, *Tabakât*, c. I, s. 290; İbn Kesîr, *Tabakât*, c. I, s. 630; Tâzefî, *Kalâidü'l-Cevâhir*, s. 314; Râfîî, Abdülkerîm b. Muhammed el-Kazvîni (ö. 623/1226), *Sevâdü'l-Ayneyn*

C. AİLESİ, EŞLERİ VE ÇOCUKLARI

Ahmed er-Rifâî'nin ataları IV/X. yüzyılın başlarına kadar Mekke'de yaşamakta ve Rifâa ailesi olarak bilinmekteydiler. Karmatîlerin⁷³ 317/930 yılının hac mevsiminde gerçekleştirdiği Kâbe baskınında binlerce kişiyi öldürmelerinin ardından çıkan karışıklıklar sebebi ile bu aile aynı yıl Mekke'den Endülüs'ün İşbiliyye şehrine göç ettiler. Orada yüz yıldan fazla bir süre yaşadılar. Bu yüzden aileye Garbî ve Mağribî nisbesi verilmiştir. Ardından Ahmed er-Rifâî'nin dedesi Yahyâ Neccârî Ensârî 450/1058 yılında Basra'ya göç etmiştir.⁷⁴

Ataları Mağrib'den⁷⁵ Basra'ya göç ettikten sonra Ahmed er-Rifâî'nin babası Seyyid Ali b. Yahyâ da Basra'dan Irak'a gelerek Batâih bölgesindeki Ümmü Abîde köyüne yerleşmiş ve orada yaşayan Şeyh Mansûr Zâhid'in kızı ile evlenmiştir. Bu evlilikten de Ahmed er-Rifâî dünyaya gelmiştir.⁷⁶

Ahmed er-Rifâî'nin iki kez evlilik yaptığı bilgisi yaygın olmasına rağmen onun

---

fî Menâkibi'l-Gavs Ebi'l-Alemeyn, Kahire, 1301/1883, ss. 15-16; Fârûsî, İzzüddîn Ahmed b. İbrâhim el-Kâzerûnî el-Vâsîfî (ö. 694/1294), *İrşâdü'l-Müslimîn li-Tarikati Şeyhi'l-Müttakîn*, Dârü't-Tıbbâati'l-Âmire, İstanbul, 1307/1889, s. 34; Uzzâm, *Aktâbu't-Tasavvufi's-Selâse*, s. 20; Cemîlî, *Min A'lâmi'l-Ârifîn*, ss. 11-12; Rafiuddîn, *Dâiratu'l-Maârifî'l-İslâmiyye*, c. XVI, s. 5174; Âmirî, *Mu'cemü'l-Merâkîd*, s. 56; Margoliouth, "Ahmed Rifâî", c. I, s. 203; Sâmerrâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 35; Mezîdî, *es-Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 12; Tahralı, Mustafa, "Ahmed er-Rifâî", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2008, c. II, ss. 127-128; Kaplan, Hayri-Şık, İsmail, "Ahmed er-Rifâî'nin İtikâdî ve Kelâmî Görüşleri", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, y. 7, sy. 16, 2006, s. 91.

⁷³ Karmatîler: Aşırı Şîî İsmâiliyye mezhebine mensup bir zümredir (Hizmetli, Sabri, "Karmatîler", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2001, c. XXIV, ss. 510-514; Avcu, Ali, "Karmatîler: Ortaya Çıkışları, Fikirleri, Edebiyatı ve İslâm Düşüncesine Katkıları", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c. X, sy. 3, 2010, ss. 199-246).

⁷⁴ Rafiuddîn, *Dâiratu'l-Maârifî'l-İslâmiyye*, c. XVI, s. 5174; Uzzâm, *Aktâbu't-Tasavvufi's-Selâse*, s. 20; Bâ Mahreme, *en-Nisbe*, s. 231; Yûnînî, *Zeylû Mir'âti'z-Zamân*, c. II, s. 824; Margoliouth, "Ahmed Rifâî", c. I, s. 203; Mezîdî, *es-Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 5. (Ayrıca Basra'daki Rifâî ailesi hak. bk. Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr (ö. 562/1167), *el-Ensâb*, tah. Abdullah Ömer el-Bârûdî, Dâru'l-Cinân, Beyrut, 1988, c. III, s. 79.)

⁷⁵ Mağrib: İslâm kaynaklarında Doğu İslâm dünyasının (Meşrik) sınırı kabul edilen Mısır'dan Atlantik Okyanusu'na kadar uzanan Kuzey Afrika bölgesi ve Güney Sahrâ Mağrib adı ile anılmaktadır. Günümüzde bu coğrafyada Libya, Tunus, Cezayir, Fas ve Moritanya devletleri bulunmaktadır. Mısır'ın batısında yer almasından dolayı bazı kaynaklarda Endülüs de Mağrib coğrafyasına dâhil edilmektedir (Harekât, İbrâhim, "Mağrib", *DİA*, TDV Yay., Ankara, 2003, c. XXVII, ss. 314-318).

⁷⁶ Zehebî, *el-Iber fî Haberi Men Gaber*, tah. Ebû Hâcer Muhammed Saîd b. Besyûnî Zağlûl, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts, c. III, s. 75; (a. mlf.), *Târîhu'l-İslâm*, s. 248; (a. mlf.), *Siyeru A'lâmi'n-Nübela*, s. 75; İbn Fadlullah, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, s. 115; Safedî, *el-Vâfi*, c. VII, s. 219; Yâfîî, *Mir'âti'l-Cinân*, c. III, s. 310; Sübkî, *Tabakât*, c. VI, s. 24; İsnevî, *Tabakât*, c. I, s. 290; İbn Kesîr, *Tabakât*, c. I, s. 630; İbnü'l-A'rac, *Bahru'l-Ensâb*, s. 74; İbnü'l-Mülakkın, *el-İkdü'l-Müzheb*, s. 318; Bâ Mahreme, *Kılâdetü'n-Nahr*, c. IV, s. 281; Tâzefî *Kalâidü'l-Cevâhir*, s. 314; İbn Nâsiruddîn, *Tavzîhu'l-Müştebih*, c. IV, s. 213; Münâvî, *el-Kevâkib*, c. II, s. 218; Şeblencî, *Nûru'l-Ebsâr*, s. 350; Yûnînî, *Zeylû Mir'âti'z-Zamân*, c. II, s. 1030; Mezîdî, *es-Seyyid Ahmed er-Rifâî*, ss. 5-6.

üç evlilik yaptığı ile ilgili rivayetler de mevcuttur.⁷⁷ Ahmed er-Rifâi ilk olarak Şeyh Mansûr Batâihî'nin kardeşi Ebû Bekir Vâsîti Neccârî'nin kızı Hatice Hanım ile evlenmiştir.⁷⁸ Bu ilk evliliğinden Fatıma ve Zeyneb adlarında iki kızı olmuştur. Eşi Hatice Hanım'ın 553/1158 yılında vefât etmesi üzerine ilk eşinin kız kardeşi olan Sitti Râbia Hanım (ö. 613/1216) ile evlenir. Bu ikinci evliliğinden Sâlih (ö. 570/1174) adlı bir oğlu olmuş ancak Sâlih 17 yaşında evlenmeden vefât ettiği için Ahmed er-Rifâi'nin nesli kızları ile devam etmiştir.⁷⁹ İkinci eşi Râbia Hanım'ın vefât etmesi üzerine de Muhammed b. Kâsımî'nin kızı Nefîse Hanım ile evlenmiştir.⁸⁰ Kızlarından Fâtıma'yı (ö. 609/1212) kız kardeşinin oğlu Seyyid Ali b. Osman (ö. 584/1188) ile evlendirdi. Bu evlilikten Muhyiddîn İbrâhim A'zeb (ö. 609/1212) ve Necmeddîn Ahmed Ahdar (ö. 645/1247) isimli iki torunu oldu. Rifâiyye kaynaklarında bu iki torunundan devirlerinin meşhur sûfilere ve kutub olduklarından söz edilmektedir.⁸¹

İkinci kızı Zeyneb'i (ö. 630/1232) ilk kızı Fâtıma'nın kocası Ali b. Osman'ın kardeşi Abdürrahîm b. Osman (ö. 604/ 1207) ile evlendirdi. Zeyneb'den ise ikisi kız (Âişe ve Fâtıma) ve altısı erkek (Şemseddîn Muhammed, Kutbeddîn Ahmed, Ebü'l-Hasan Ali, İzzeddîn Ahmed, Ahmed Ebü'l-Kâsım ve Ebü'l-Hasan) olmak üzere toplamda sekiz torunu olmuştur. Bu altı erkek çocuktan İzzeddin Ahmed Sayyâd (ö. 670/1271) Rifâiyye'nin Sayyâdiyye kolunun kurucusu olup devrinde büyük bir şöhret sahibi olmuş ve tarikatı Irak, Hicaz, Yemen, Mısır ve Suriye'de yaymıştır. Aynı zamanda o dedesi Ahmed er-Rifâi ve Rifâiyye Tarikatı'ndan bahseden *el-Maârifü'l-Muhammediyye fi'l-Vezâifi'l-Ahmediyye* adlı bir eser kaleme almıştır.⁸²

Damadı Ali b. Osman (ö. 584/1188) Ahmed er-Rifâi'nin vefâtından sonra

⁷⁷ Margoliouth, "Ahmed Rifâi", c. I, s. 204; Rifâi, Hayrullah Tâceddîn, *Rifâi Külliyyâtü*, s. 5.

⁷⁸ İbnü'l-A'rac, *es-Sebtü'l-Müsân*, s. 53; (a. mlf.), *Bahru'l-Ensâb*, s. 74; Rafiuddîn, *Dâiratu'l-Maârifü'l-İslâmiyye*, c. XVI, s. 5177; Uzzâm, *Aktâbu't-Tasavvufi's-Selâse*, s. 41; Sâmerrâi, *Seyyid Ahmed er-Rifâi*, s. 64.

⁷⁹ İbnü'l-A'rac, *es-Sebtü'l-Müsân*, s. 53; (a. mlf.), *Bahru'l-Ensâb*, ss. 74-75; Uzzâm, *Aktâbu't-Tasavvufi's-Selâse*, s. 41; Fârûsî, *İrşâdü'l-Müslimîn*, s. 90; Rafiuddîn, *Dâiratu'l-Maârifü'l-İslâmiyye*, c. XVI, s. 5177; Rifâi, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâi*, s. 131; Tahralı, *Ahmad al-Rifâi*, s. 82.

⁸⁰ Margoliouth, "Ahmed Rifâi", c. I, s. 204.

⁸¹ İbnü'l-A'rac, *es-Sebtü'l-Müsân*, s. 53-54; (a. mlf.), *Bahru'l-Ensâb*, s. 75; Sâmerrâi, *Seyyid Ahmed er-Rifâi*, s. 64; Mahzûmî, Muhammed Sirâceddin er-Rifâi, *Sihâhu'l-Ahbâr fi Nesebi Sâdeti'l-Fâtımiyyeti'l-Ahyâr*, y.y., Mısır, 1306/1888, s. 72; Fârûsî, *İrşâdü'l-Müslimîn*, s. 92; Tahralı, *Ahmad al-Rifâi*, s. 83.

⁸² İbnü'l-A'rac, *Bahru'l-Ensâb*, s. 75; Fârûsî, *İrşâdü'l-Müslimîn*, ss. 101-106; Mahzûmî, *Sihâhu'l-Ahbâr*, s. 73, 92-96; Rifâi, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâi*, ss. 131-132; Tahralı, *Ahmad al-Rifâi*, s. 84.

Ümmü Abîde'deki tekkenin (rivâk) ilk halîfesi olmuştur.⁸³ İkinci halîfesi ise diğerk damadı Abdürrahîm b. Osman (ö. 604/1207) ve üçüncüsü ilk damadından torunu İbrâhim A'zeb'dir (ö. 609/1212).⁸⁴ Rivâktaki postnişinlik bu şekilde Rifâî ailesi içinde devam etmiştir. Ahmed er-Rifâî'nin nesli⁸⁵ günümüze kadar devam etmiş ve Rifâî aileler hâlen Suudi Arabistan, Irak, Suriye, Mısır ve Lübnan gibi ülkelerde yaşamlarını sürdürmektedirler.⁸⁶

D. ŞEYHLERİ VE HOCALARI

Ahmed er-Rifâî tarikatını iki şeyhten almıştır; Ebü'l-Fazl Aliyyü'l-Kârî Vâsıtî Kureşî ve Şeyh Mansûr Batâihî. Bu iki şeyhinin dışında kaynaklarda isimleri geçen üç hocası daha bulunmaktadır; Abdülmelik Harnutî, İshâk Şîrâzî ve Ebû Bekr Ensârî Vâsıtî. İlgili kaynaklarda bu üç hocasının doğum, ölüm ve hayatları ile ilgili diğerk hususlarda detaylı bilgi bulunmamaktadır. Dayısı Mansûr Batâihî'nin Ahmed er-Rifâî'yi babasının ölümü üzerine himayesine aldığı, Vâsıt bölgesindeki kendi köyü olan Nehrüdaklı'ye götürdüğü ve onu ilim tahsil etmesi için Vâsıt'ta Ebü'l-Fazl Aliyyü'l-Kârî Vâsıtî Kureşî'ye teslim ettiği bilgisine yukarıda değinilmiştir. O devirde talebeler İslâm âlimlerinden ilim öğrenmek için çoğunlukla Vâsıt'a giderlerdi. Devrin büyük âlimlerinden Ebü'l-Fazl Aliyyü'l-Kârî Vâsıtî Kureşî, İshâk Şîrâzî ve diğerk dayısı Ebû Bekr Ensârî Vâsıtî de Vâsıt'ta bulunuyordu. Ahmed er-Rifâî adı geçen bu hocalarından fıkıh, hadis, tefsir ve tasavvuf ilimlerini öğrenerek eğitimini tamamlamıştır.⁸⁷ Onun tasavvuf ilmini ve zâhirî ilimleri tahsil ettiği şeyhlerinden ve hocalarından bahsedilecek olursa:

Şeyh Ebü'l-Fazl Aliyyü'l-Kârî Vâsıtî Kureşî (ö. 539/1144): 450/1058

⁸³ Margoliouth, "Ahmed Rifâî", c. I, s. 204.

⁸⁴ İbnü'l-A'rac, *Bahru'l-Ensâb*, s. 75; Fârûsî, *İrşâdü'l-Müslimîn*, s. 93-112; Mahzûmî, *Sihâhu'l-Ahbâr*, ss. 117-118; Vâsıtî, Ali b. Hasan, *Hülâsatü'l-Iksîr*, ss. 69-70; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 133, 135, 136; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 84.

⁸⁵ A'racî, *Menâhikü'z-Zarab*, ss. 448-450.

⁸⁶ İbnü'l-A'rac, *es-Sebtü'l-Müsân*, s. 54; (a. mlf.), *Bahru'l-Ensâb*, s. 75; Uzzâm, *Aktâbu't-Tasavvufi's-Selâse*, s. 43; Sâmerî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 65; Tahralı, "Ahmed er-Rifâî", c. II, s. 128, *İz, Tasavvuf*, s. 145.

⁸⁷ Ukaylî, *Târîhu'n-Necefi'l-Eşraf*, c. II, s. 151; Harzeddîn, *Merâkîdü'l-Meârif*, c. I, s. 112; Yavuz, Kemal (ve diğerkleri), "Ahmed er-Rifâî", *Evliyâlar Ansiklopedisi*, haz. Komisyon, İhlas Holding Yay., İstanbul, 1992, c. II, s. 303; Tuğ, Salih (ve diğerkleri), *Ansiklopedik İslâm Lügatı*, c. I, s. 52.

yılında dünyaya gelen Ebü'l-Fazl Kureşî soyundan olduğu için Kureşî; büyük dedeleri Şam diyarında bir köy olan Makra'dan oldukları için Makrî; genelde hadisçilerin kabul ettiği şekliyle Mukrî; Kur'ân kıraatını ve tecvidini en güzel şekilde öğretmesine telmih olarak yine Mukrî ve doğum yeri Vâsıt olduğu için de Vâsîtî lakapları ile tanınmaktadır. Kendisi sâlih, fakih, âbid, âlim, zâhid, kelâm bilgini, müftü ve aynı zamanda bir vâiz olan Ebü'l-Fazl tasavvuf hırkasını amcası Ebü Muhammed Kâmiî'den giydi. Onun hankahı zayıfların ve fakirlerin sığınağı idi. Devrindeki büyük mutasavvıflar ona tevâzu ile hürmet eder, şeyhler ona hizmet eder, büyük âlimler ondan fıkıh ilmi öğrenirler ve yöneticiler ona saygı duyarlardı.⁸⁸ Ahmed er-Rifâî ondan tasavvuf ilminden icâzet almış ve tarikat hırkası giymiştir. Şeyh Ebü'l-Fazl kendisine Hasenî ve Hüseyinî olmasının yanında, zâhir ve bâtına mutasarrıf bulunmasına binaen, 'Ebü'l-Alemeyn' yani iki bayrak sahibi veya babası lakabını vermiştir. Ahmed er-Rifâî şeyhinin 539/1144 yılında vefât etmesine kadar ondan ilim öğrenmeye ve dersler almaya devam etmiştir.⁸⁹

Şeyh Mansûr Batâihî (ö. 540/1145): Tam adı Mansûr b. Yahyâ b. Mûsâ b. Kâmil b. Yahyâ Kebîr Vâsîtî'dir. Nesebi sahâbeden Ebü Eyyûb Ensârî'ye uzanır. Şeyh Mansûr Ümmü Abîde'de babası Şeyh Yahyâ Neccârî'nin evinde dünyaya gelmiş ve yine orada yetişmiştir. Şâfiî fikhını babasından ve babasının amcaoğlu büyük zâhid ve fakih olan Şeyh Ebü'l-Mansûr Tayyib'den tahsil etmiştir. Aynı zamanda o devrin kutbu olan Seyyid Muizüddîn Talha Ebü Muhammed Şenbekî'den icâzet almıştır.⁹⁰ Lakabı el-Bâzü'l-Eşheb'dir. Ahmed er-Rifâî şeyhi Ebü'l-Fazl Aliyyü'l-Kârî Vâsîtî Kureşî'nin vefâtından bir müddet sonra dayısı Şeyh Mansûr Batâihî'nin irşat halkasına girer. 540/1145 yılında Şeyh Mansûr ona 'şeyhu's-şüyûh' (şeyhlerin şeyhi) unvanı verir ve onu kendisine bağlı bütün tekkelerin şeyhliğine tayin eder. Ayrıca ondan Ümmü Abîde'deki kendisine babasından intikal etmiş olan tekkeye yerleşmesini ister.

⁸⁸ Fârûsî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî ve Nurlu Yolu (Silsile-i Rifâiyye)*, çev. Hayri Kaplan, Ehl-i Beyt Eğitim Kültür ve Yardımlaşma Vakfı Yay., Ankara, 1999, ss. 9-10.

⁸⁹ Uzzâm, *Aktâbu't-Tasavvufi's-Selâse*, s. 20; Cemîlî, *Min A'lâmi'l-Ârifîn*, s. 12; Rafiuddîn, *Dâiratu'l-Maârifî'l-İslâmiyye*, c. XVI, s. 5174; Harzeddîn, *Merâkidü'l-Meârif*, c. I, s. 112; Margoliouth, "Ahmed Rifâî", c. I, s. 203; Sâmerî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, ss. 35-36; Şapolyo, Enver Behnan, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, Elif Kitabevi-Milenyum Yay., İstanbul, 2013, s. 194; Yılmaz, Hasan Kâmil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yay., İstanbul, 2012, s. 244; Rifâî, Hayrullah Tâceddin, *Rifâî Külliyyâtı*, ss. 4-5; Mezîdî, *es-Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 20.

⁹⁰ Fârûsî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 26.

Böylece Ahmed er-Rifâî orada hem tekkenin idaresini hem de bütün müridlerin irşat vazîfesini üstlenmiş olur.⁹¹

Bir rivayete göre Şeyh Mansûr'un iki çocuğu vardı fakat kendi çocuklarından daha çok yeğeni Ahmed er-Rifâî'ye özen gösterir ve onu el üstünde tutardı. Kendisi Ahmed er-Rifâî'yi 'şeyhlerin şeyhi' makamına getirmek istediği vakit eşi ile çocuklarından ve sevenlerinden bazıları "Babanın mirası ancak oğlunun olur, yeğenin olmaz." diyerek ona karşı çıkarlar.⁹² Buna karşı şeyh Mansûr onlara şöyle cevap verir: "Onu bütün ashâbımla ve kendimle tarttım, sonuçta o hepimizden de ağır bastı!" diye cevap verir.⁹³

Şeyh Mansûr kulun Allah ile arasının perdelenmesi konusunda şunları söylemiştir: "Eğer kul Allah'tan başkasını istemez ve Allah'ın onun için seçtiğine râzı olursa -cehennemi seçmiş olsa bile- o kul Allah'tan perdelenmemiş demektir. Eğer bir kimsenin kalbinde Allah'ın heybeti, muhabbetinin ateşi ve sohbetinin yakınlığı yoksa o Allah'tan perdelenmiş demektir."⁹⁴

Şeyh Mansûr şu veciz açıklamalarda da bulunmuştur: "Kulun mârifet olarak, Allah'ın onun her hâlinden haberdar olduğunu bilmesi; ibadet olarak, Allah'ın onun hiçbir şeyine ihtiyacı olmadığını bilmesi; muhabbet olarak, onun Allah'ı sevmezden önce Allah'ın onu sevdiğini bilmesi ve zikir olarak da kulun Allah'ı zikretmezden önce Allah'ın onu zikrettiğini bilmesi, kula yeter de artar bile."⁹⁵

Ebû Bekr Vâsîfî Ensârî: Tam adı Ebû Bekir b. Yahyâ b. Muhammed b. Ebû Bekir Vasîfî'dir. Vâsîfî'nin önde gelen Şâfiî âlimlerinden biri olup Şeyh Mansûr Batâihî'nin kardeşidir. O Ahmed er-Rifâî'nin hocası aynı zamanda dayısıdır. Ahmed er-Rifâî yirmi yaşına kadar kendisinden hadis ile kıraat ilimlerini tahsil etmiş, fıkıh

⁹¹ Uzzâm, *Aktâbu't-Tasavvufi's-Selâse*, s. 20; Yûnînî, *Zeylû Mir'âti'z-Zamân*, c. II, s. 978; Cemîlî, *Min A'lâmi'l-Ârifîn*, s. 12; Rafiuddîn, *Dâiratu'l-Maârifî'l-İslâmiyye*, c. XVI, s. 5175; Rifâî, Hayrullah Tâceddîn, *Rifâî Külliyyâtı*, ss. 3-4; Fârûsî, *İrşâdü'l-Müslimîn*, s. 32; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 72; Margoliouth, "Ahmed Rifâî", c. I, s. 203; Mezîdî, *es-Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 12.

⁹² Ayderûsî, Ebû Bekir b. Abdullah el-Adenî (ö. 914/1508), *en-Necmü's-Sâî fi Kerâmâti Üstâzi'l-Kebîr er-Rifâî*, çev. Hayri Kaplan, Ankara, 1996, s. 18.

⁹³ Râfîfî, *Sevâdü'l-Ayneyn*, s. 6; Margoliouth, "Ahmed Rifâî", c. I, s. 203.

⁹⁴ Rifâî, Ahmed, *Hâletü Ehli'l-Hakîkati Maallâh*, tah. Muhammed Edib el-Cârid, Dâru Sâder, Beyrut, 1430/2009, s. 131.

⁹⁵ Rifâî, Ahmed, *Hâletü Ehli'l-Hakîka*, s. 131.

ilminin inceliklerini öğrenmiş ve ondan fıkıh alanında icâzet almıştır.⁹⁶

Ahmed er-Rifâî hocası Ebû Bekir Vâsıtî'nin mârifet ile ilgili görüşlerini şöyle aktarmıştır: “Mârifetin misali, evde asılı duran bir kandilin ışığına benzer. Kandil evde yandığı müddetçe ışığı ile evi aydınlatır; evin kapısı açıldığında da kandilin ışığı yayılır ve etrafı aydınlatır.”⁹⁷ Ona göre mârifet; mârifet-i îmân ve mârifet-i ikân olmak üzere iki kısımdır: Mârifet-i îmân Kur’ân’da belirtildiği gibi ‘Melik’ ve ‘Deyyân’ olan Allah’ın birliğini lisan ile samimi olarak ikrâr etmektir. Mârifet-i ikân ise ‘Bir’ ve ‘Deyyân’ olan Allah’ı içtenlikle müşâhede etmektir.⁹⁸ Ayrıca o “Allah’ı tanıyan O’nu sever, O’nu seven O’na boyun eğer, O’na boyun eğen de O’ndan başka her şeyi kalbinden söker atar.” demiştir.⁹⁹

İshâk Şîrâzî: Ahmed er-Rifâî'nin Vâsıtî'ta İslâm ilimleri alanında ders aldığı bir diğer hocasıdır.¹⁰⁰ Kaynaklarda hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır.

Abdümelik Harnutî (Arnutî veya Harnûbî veya Harbûnî): Kaynaklarda Ahmed er-Rifâî'nin küçük yaşlarından itibaren kendisinden Kur’ân dersleri aldığı ve onun gözetiminde Kur’ân hıfzını tamamladığı hocası olarak geçmektedir. Ahmed er-Rifâî'nin onun hakkında şu olayı anlattığı rivayet edilmiştir: “Ben henüz yedi yaşında idim. Allah’ın (cc) zâtına ve sıfatlarına ait bilgilerde mârifet sahibi olan hocam Abdümelik Harnutî’yi ziyarete gittim. Bana şunları tavsiye etti: ‘Yâ Ahmed! Sana şu diyeceğim şeyleri hafızanda tut, ezberle ve hiç unutma!’ Ben de ‘Peki, efendim.’ dedim. Buyurdu ki: ‘Başkalarına iltifat edip gezen hedefine varamaz ve hakikate kavuşamaz. Şüpheden kurtulamayanın, dünyevî düşünenin, nefsî arzularının peşinden koşanın, felâha ve hidâyete kavuşması düşünülemez. Bir kimse kendi kusurunu ve eksikliğini bilmiyorsa, onun bütün zamanı da noksan geçer.’ Bu kıymetli sözleri hemen ezberledim. Bir yıl bu sözlere göre amel ettim. Bir yıl sonunda onu tekrar ziyarete gittim. Kendisinden yine nasihat istediğimde: ‘Hakiki âlimleri, evliyâyı

⁹⁶ Cemîlî, *Min A’lâmi’l-Ârifîn*, s. 12; Râfîî, *Sevâdü’l-Ayneyn*, s. 6; Rafiuddîn, *Dâiratu’l-Maârifî’l-İslâmiyye*, c. XVI, s. 5174; Harzeddîn, *Merâkidü’l-Meârif*, c. I, s. 112; İz, *Tasavvuf*, ss. 144-145; Margoliouth, “Ahmed Rifâî”, c. I, s. 203; Rifâî, Hayrullah Tâceddin, *Rifâî Külliyyâtı*, ss. 4-5; Tuğ, Salih (ve diğerleri), *Ansiklopedik İslâm Lügatı*, c. I, s. 52; Mezîdî, *es-Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 20.

⁹⁷ Rifâî, Ahmed, *Hâletü Ehli’l-Hakîka*, ss. 60-61.

⁹⁸ Rifâî, Ahmed, *Hâletü Ehli’l-Hakîka*, ss. 26-27.

⁹⁹ Rifâî, Ahmed, *Hâletü Ehli’l-Hakîka*, s. 87.

¹⁰⁰ Yavuz, Kemal (ve diğerleri), *Evlîyâlar Ansiklopedisi*, c. II, s. 303; Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar*, s. 194.

tanıyamamak çok kötüdür. Tabibin hasta olması ne fenâ, akıllı kimsenin câhil kalması ne kötüdür!’ buyurdular.”¹⁰¹ Kanaatimizce Abdülmelik Harnutî bu sözleri ile Ahmed er-Rifâî’nin hakiki bir âlim ve velî olduğunu ve artık onun kendisine ihtiyacı kalmayacak bir mertebeye ulaştığını vurgulamıştır.

E. SİLSİLESİ

‘Silsile’ kelimesi tasavvufta bir tarikatın birbirine icâzet veren şeyhlerinin isimlerini ihtiva eden liste anlamında kullanılmıştır. Tasavvufta bu tarikat silsilelerinin Hz. Peygamber ile başladığı kabul edilir. Bunlardan Hz. Ali ve Hz. Ebu Bekir ile devam eden silsilelerin zamanla yaygınlık kazandığı, Hz. Ali’den gelen silsilenin Aleviyye, Hz. Ebu Bekir’den gelenin ise Sıddıkıyye (Bekriyye) diye adlandırıldığı ifade edilir.¹⁰² Bu bakımdan Rifâiyye silsile itibarıyla Aleviyye olan tarikatlardan biridir.

Yukarıda da değinildiği üzere Ahmed er-Rifâî önce Ebü’l-Fazl Aliyyü’l-Kârî Vâsîtî Kureşî’den, daha sonra dayısı Mansûr Batâihî’den tarikat hırkası giymiş ve hilâfet almıştır. Bu yüzden Rifâiyye’nin Hz. Ali’ye (k.v.) ulaşan iki silsilesi bulunmaktadır. Spencer Trimmingham Rifâî silsilesini yazıya geçirilmiş en eski tarikat senedlerinden biri olarak tanımlamıştır.¹⁰³ Ahmed er-Rifâî’nin ilk şeyhi vasıtası ile tarikat silsilesi şöyledir:

- “Ahmed er-Rifâî (r.a.) (512/1118-578/1182),
- Ebü’l-Fazl Aliyyü’l-Kârî Vâsîtî Kureşî (r.a.) (450/1058-539/1144),
- Ebü’l-Fazl b. Kâmih Vâsîtî (r.a.) (ö. 520/1126),
- Gulâm b. Türkân (r.a.) (290/902-411/1020),
- Ebü Ali Rûzbârî (r.a.) (ö. 322/934),
- Ali Acemî (r.a.) (ö. 330/941),
- Ebü Bekir Şiblî (r.a.) (ö. 334/946),

¹⁰¹ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, ss. 77-78; Münâvî, *el-Kevâkib*, c. II, s. 219; Şeblencî, *Nûru’l-Ebsâr*, s. 350; Uzzâm, *Aktâbu’t-Tasavvufi’s-Selâse*, ss. 20-21; Yâfiû, *el-İrşâd ve’t-Tatrîz*, s. 159; Harzeddîn, *Merâkîdû’l-Meârif*, c. I, s. 112; Sâmerrâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 35; Cemilî, *Min A’lâmi’l-Ârifîn*, ss. 8-9; Mezîdî, *es-Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 11.

¹⁰² Tosun, Necdet, “Silsile”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2009, c. XXXVII, ss. 206-207.

¹⁰³ Trimmingham, J. Spencer, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford University Press, London, 1971, s. 11.

Ebü'l-Kâsım Cüneyd Bağdâdî (r.a.) (ö. 298/910),
 Serî Sakatî (r.a.) (ö. 253/867),
 Ma'rûf Kerhî (r.a.) (ö. 200/815),
 Dâvûd Mistânî (r.a.) (ö. 165/781),
 Habîb Acemî (r.a.) (ö. 130/747-748),
 Hasan Basrî (r.a.) (ö. 110/728),
 Ali b. Ebî Tâlib (k.v.) (ö. 40/660),
 Hz. Muhammed (s.a.v.).”¹⁰⁴

İkinci şeyhi vasıtası ile tarikat silsilesi ise şöyledir:

“Ahmed er-Rifâî (r.a.) (512/1118-578/1182),
 Mansûr Batâihî Rabbânî (r.a.) (ö. 540/1145),
 Ebü'l-Mansûr Tayyib (r.a.) (ö. 500/1106),
 Ebû Saîd Yahyâ Neccârî Vâsıtî (r.a.) (ö. 470/1077),
 Ebû Alî Tirmizî (r.a.) (ö. 408/1017),
 Ebü'l-Kâsım Sündûsî (veya Sündûrûsî) Kebîr (r.a.) (ö. 461/1068),
 Ebû Muhammed Rûveym Bağdâdî (r.a.) (ö. 491/1097),
 Ebü'l-Kâsım Cüneyd Bağdâdî (r.a.) (ö. 298/910),¹⁰⁵
 Serî Sakatî (r.a.) (ö. 253/867),
 Ma'rûf Kerhî (r.a.) (ö. 200/815),

Ma'rûf Kerhî'nin (r.a.) de iki yoldan hırka silsilesi vardır:

Birincisi;

Dâvûd Tâî (r.a.) (ö. 165/781),
 Habîb Acemî (r.a.) (ö. 130/747-748),
 Hasan Basrî (r.a.) (ö. 110/728),
 Ali b. Ebî Tâlib (k.v.) (ö. 40/660).

İkincisi;

¹⁰⁴ İbnü'l-Mülakkın, *Tabakâtü'l-Evliyâ*, s. 94; Fârûsî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 4; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 17; Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar*, ss. 502-503.

¹⁰⁵ Fârûsî zikrettiği silsilede Cüneyd Bağdâdî'nin ismini zikretmez. Buna göre Rûveym, hilâfetini dayısı Serî Sakatî'den almıştır (Fârûsî, *İrşâdü'l-Müslimîn*, ss. 3-4).

İmâm Ali b. Mûsâ Rızâ (r.a.) (ö. 203/818),
 İmâm Mûsâ Kâzım (r.a.) (ö. 183/799),
 İmâm Ca'fer Sâdık (r.a.) (ö. 148/765),
 İmâm Muhammed Bakır (r.a.) (ö. 114/732),
 İmâm Zeynelâbidin (r.a.) (ö. 95/713),
 İmâm Hüseyin (r.a.) (ö. 61/680),
 Ali b. Ebî Tâlib (k.v.) (ö. 40/660),
 Hz. Muhammed (s.a.v.).”¹⁰⁶

Kaynaklarda Ahmed er-Rifâî'nin şeyhleri Ebü'l-Fazl Aliyyü'l-Kârî Vâsıtî Kureşî ve Mansûr Batâihî Rabbânî'den giymiş olduğu hırkalardan başka, 'Ehli beyt hırkası' denilen ve sadece aile mensuplarına giydirilen bir hırkanın da varlığından bahsedilmiştir. İçinde Ehl-i beyt'in dışında biri olmadığı için 'Ehl-i beyt hırkası' adı verilen sened şu şekildedir:

“Seyyid Ahmed er-Rifâî,
 Seyyid Osman,
 Seyyid Ali,
 Seyyid Hasan b. Seyyid Muhammed Asele,
 Seyyid Yahyâ er-Rifâî,
 Seyyid Sâbit Ebû Hâzım el-İşbilî,
 Seyyid Ali Hâzım Ebü'l-Fevâris,
 Seyyid Ali Ebü'l-Fedâil,
 Seyyid Hasan Rifâa Ebü'l-Mekârim el-Mekkî,
 Seyyid Ebü'l-Kâsım Muhammed el-Bağdâdî,
 Seyyid Hasan Kâsım Ebû Mûsâ,
 Seyyid Hüseyin Abdurrahmân Hüseyinî el-Katî,
 Seyyid Ahmed Sâlih el-Ekber,
 Seyyid Mûsâ es-Sânî,
 Seyyid İbrâhim el-Murtaza,
 İmâm Mûsâ el-Kâzım,

¹⁰⁶ Fârûsî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, ss. 4-6; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 17; Tahralı, Mustafa, “Rifâiyye”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2008, c. XXXV, s. 99.

İmâm Câfer-i Sâdık,
 İmâm Muhammed el-Bâkır,
 İmâm Zeynelâbidîn,
 Hüseyin-i Şehid-i Kerbelâ,
 Ali b. Ebî Tâlib,
 Hz. Muhammed (s.a.v.).”¹⁰⁷

Ahmed er-Rifâî'nin bu hırkayı amcasının oğlu Seyyid Osman'dan giydiği kaydedilmiştir.¹⁰⁸ Ahmed er-Rifâî, Ehl-i beyt soyundan gelen, deyim yerindeyse her biri birer şerefli inci halkadan oluşan bir silsileye sahiptir.

F. VEFÂTI VE TÜRBEŞİ

Ahmed er-Rifâî atmış altı yıl boyunca bereketli bir ömür geçirdikten sonra şiddetli bir ishal hastalığına yakalanmasının neticesinde 22 Cemâziyelevvel 578/24 Eylül 1182 tarihinde perşembe günü, öğle vakti, Ümmü Abîde'de vefât etmiştir. Bir rivayete göre cenazesi Şeyh Takiyüddîn Fakîh-i Nehradaklî tarafından gaslettirilmiş, Seyh Hacı tarafından da cenaze namazı kıldırılmıştır.¹⁰⁹ Cenazesi dedesi Şeyh Yahyâ Neccâr'ın kabrinin yanına defnedilmiştir. O zamanın koşullarına göre abartılı gözükse de Rifâiyye kaynaklarında, cenazesine müntesiplerinden dokuz yüz bin erkek ve altı yüz bin kadının katıldığı bilgisi yer almaktadır.¹¹⁰ Türbesi Bağdat'ın güneyinde Vâsıt yakınlarındadır.¹¹¹

¹⁰⁷ Fârûsî, *İrşâdü'l-Müslimîn*, ss. 27-28; Vâsıtî, Ali b. Hasan, *Hulâsatü'l-İksîr*, s. 27, 18; Veterî, Ahmed b. Muhammed, *Ravzatü'n-Nâzirîn ve Hulâsatü Menâkibi's-Sâlihîn*, el-Matbaatü'l-Hayriyye, Kahire, 1306/1888, ss. 30-31; Ravvâs, Bahâüddîn Muhammed Mehdi, *Bevâriku'l-Hakâyık*, tah. Abdülhakim b. Selim Abdülbâsıt, Trablus, ts., ss. 458-459; Sayyâdî, Ebü'l-Hüdâ, *Hizânetü'l-İmdâd fî Ahbâri'l-Gavsi'l-Kebîr es-Seccâd*, Mısır, 1326/1908, ss. 18-19.

¹⁰⁸ Fârûsî, *İrşâdü'l-Müslimîn*, s. 27; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 88.

¹⁰⁹ Mısri, Ahmed b. Celâl, “*Celâu's-Sadâ fî Siret-i İmâmi'l-Hüdâ*”, çev. Hayri Kaplan, Ankara, 2004, s. 305.

¹¹⁰ Fârûsî, *İrşâdü'l-Müslimîn*, s. 81; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 81.

¹¹¹ İbnü'l-Esîr, İzzeddîn (ö. 630/1233), *el-Kâmilü fi't-Târih*, tah. Muhammed Yûsuf ed-Dakkâk, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts., c. X, s. 14; İsnevî, *Tabakât*, c. I, s. 291; Sibt İbnu'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. XXI, s. 288; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, c. I, s. 172; İbn Cerîr, *Behcetü'l-Esrâr*, s. 443; Yâfiî, *Mir'âtü'l-Cinân*, c. III, s. 312; Ebü'l-Fidâ, İmâdüddîn İsmâil b. Nureddîn (ö. 732/1331), *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, el-Matbatü'l-Hüseyniyye, Mısır, ts., c. III, s. 65; Sübkî, *Tabakât*, c. VI, s. 27; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, s. 80; (a. mlf.), *Târihu'l-İslâm*, s. 254; İbn Fadlullah, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, s. 117; Safedî, *el-Vâfi*, c. VII, s. 219; Sübkî, *Tabakât*, c. VI, s. 27; İbn Kesîr, *Tabakât*, c. I, s. 633; (a. mlf.), *el-Bidâye*, c. IXX, s. 560; İbnü'l-Mülakkın, *el-İkdü'l-Müzheb*, s. 318; (a. mlf.),

Ahmed er-Rifâî'nin en yakın halîfelerinden biri olan Yakub b. Kürrâz onun vefâtından önceki son günleri ile ilgili olarak şunları anlatmıştır:

“Efendim Ahmed hasta oldu. Artık ölüm döşegine düşmüştü. Bunu anladım ve ‘Bu defa Arus¹¹² göründü.’ dedim. O da ‘Evet, öyle olacak.’ buyurdu. Bu durumunun hikmetini sordum. O da ‘Birtakım işler cereyan etti. Biz onları ruhlarla satın aldık. Şöyle ki halka büyük bir belâ geliyordu. Ben bu belâyı, onlardan kalan ömrümün karşılığında satın aldım ve kendimi verdim.’ Bundan sonra yüzünü yere sürmeye başladı. Kaldırıldığı zaman, yüzü ve sakalı toprak olmuştu. Hem ağlıyor hem de ‘Affet Allahım, bu halka gelecek belâ için beni kalkan yap. Gelen belâ benim üzerime gelsin!’ diye yalvarıyordu. Ahmed er-Rifâî'nin hastalığı içtendi ve o içten içe eriyip gidiyordu. Allah ne verdiyse, dışarı çıkarıyordu. Bu hastalık bir ay kadar devam etti. Yirmi gün geçmesine rağmen hiçbir şey yememiş ve içmemişti. Bu durumu bir kişi ona sordu: ‘Yirmi gündür ne bir şey yedin ne de içtin. Ya bu gelenler nereden geliyor?’ Ahmed er-Rifâî şu cevabı verdi: ‘Bu gelen ettir, o çıkıyor, artık et kalmadı, yalnız ilik kaldı. O da bugün çıkacak. Yarın Allah’a (cc) gideceğiz.’ dedi ve dediği gibi de oldu. İki veya üç defa beyaz bir şeyler çıktı sonra kesildi ve ardından da vefât etti. Günlerden Perşembe idi, vakit olarak da öğlen namazı vakti idi. O ‘Şehadet ederim ki Allah’tan başka ilâh yoktur ve şehadet ederim ki Muhammed Allah’ın rasûlüdür.’ diyerek son

---

Tabakâtü'l-Evliyâ, s. 98; İbn Nâsiruddîn, *Tavzihu'l-Müştebih*, c. IV, s. 213; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, c. III, ss. 2-3; Aynî, *İkdü'l-Cümân*, c. I, s. 327; İbn Sibât Gazzî, Hamza b. Ahmed b. Ömer (ö. 961/1553), *Sıdkü'l-Ahbâr Târihu İbn Sibât*, tah. Ömer Abdü's-Selâm Tedmürî, y.y., Trablus, ts., c. I, s. 163; İbn İyâs (Ayâs), Ebü'l-Berekât Zeynüddîn (Şehâbüddîn) Muhammed b. Şehâbüddîn Ahmed el-Hanefî (ö. 930/1524), *Bedâiu'z-Zühûr fî Vekâii'd-Dühûr*, nşr. Muhammed Mustafa, Kahire, 1383/1963, c. I, s. 244; Bâ Mahreme, *Kulâdetü'n-Nahr*, c. IV, s. 282; (a. mlf.), *en-Nisbe*, s. 231; Câmî, Molla Nûriddîn Abdurrahmân b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed (ö. 898/1492), *Nefahâtü'l-Üns min Hadarâti'l-Kuds*, tah. Muhammed Edib Câdir, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1424/2003, c. II, s. 711; Tilimsânî, *Mahdûd*, c. I, s. 182; Münâvî, *el-Kevâkib*, c. II, s. 227; İbnü'l-Gazzî, *Divânü'l-İslâm*, c. II, s. 331; Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs*, c. VIII, s. 331; İbnü'l-Hâc, *el-Eşraf*, s. 131; Şeblencî, *Nûru'l-Ebsâr*, s. 355; A'racî, *el-Esâs*, s. 451; (a. mlf.), *Menâhikü'z-Zarab*, s. 447; Hasan b. Muhammed, *Tabakâtü's-Şâzeliyyeti'l-Kübrâ*, s. 77; Nebhânî et-Tâî, Muhammed b. Halife b. Hamed (ö. 1369/1950), *et-Tuhfetü'n-Nebhâniyye fî Târihi'l-Cezireti'l-Arabiyye*, Dâru'l-İhyâi'l-Ulûm, Beyrut-el-Mektebetü'l-Vataniyye, Bahreyn, 1419/1999, s. 8; Harzeddîn, *Merâkidü'l-Mearif*, c. I, s. 110; Uzzâm, *Aktâbu't-Tasavvufi's-Selâse*, s. 41; Yûnîni, *Zeylû Mir'âti'z-Zamân*, c. II, s. 825; Sâmerrai, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 65; Yâfiû, *el-İrşâd ve't-Tatrir*, s. 159; Menûfi, *Cemheretü'l-Evliyâ*, c. II, s. 208; Cemilî, *Min A'lâmi'l-Ârifîn*, s. 30; Fârûsî, *İrşâdû'l-Müslimîn*, s. 79; Rifâî, Ken'an, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 15; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 79; Rifâî, Hayrullah Tâceddin, *Rifâî Külliyyâtı*, ss. 3-5; Margoliouth, “Ahmed Rifâî”, c. I, s. 203.

¹¹² Muhtemelen Allah'a kavuşması kastedilmektedir. (Arus: Gelin, güzel olan her şey. bk. Kanar, Mehmet, *Farsça-Türkçe Sözlük*, Say Yay., İstanbul, 2015, s. 1056.)

nefesini vermiştir.”¹¹³

Ahmed er-Rifâî'nin ölümünden sonra onun hakkında birçok kasideler söylenmiştir. Onlardan biri de Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî tarafından kaleme alınan şu kasidedir:

el-Kasidetü'r-Rifâiyye

Uzaklıktaki konumu ile birlikte yakınlık geldi
Nur geldi ve bu yüce İmâmın kfilesini kapsadı.

Şeyhimiz büyük Seyyid er-Rifâî
Sâlihlerin büyüğü ve erdemlisidir.

En şerefli peygamberin dünyasından şereflenen
Ve onurlu, rahatından fedakârlık yapan.

O çok soylu, yüce soyun bir dalı ve
Zincirleme gelen, şerefli, temiz nesebin devamıdır.

Yüce sünnetin destekleyicisi, kavminin şeyhi,
Ve o kendi beldesinin en yetkili ve bilgini idi.

Üstünlük arşının üzerinde faziletin bir âbidesi vardır,
Ki bu şerefin sahibi de oradan yola çıkmıştır.

Mâna bakımından zamanın sevinç ve övünç kaynağıdır.
Her alanda evliyânın gücü ve kaynağıdır.

Allah'a yakınlıkdaki üstünlüğü tevâzu ile ortaya çıkmıştır.
İlginç olanı o kimseye nazlanmamış fakat Allah katında hatırdır.

Gayet rahatça her türlü zorluğun üstesinden geldi.
Kâmil olanın kendisinden bilinmesi hoşuna gitmezdi.

Bu sebeple bütün halkın imâmı oldu.
Ve ârifler de hep ona başvururdu.

Yalpalamadan yerinde oturmuş bir dağ gibiydi.
Hz. Peygamber'in yolundan çıkmadan yolunu çizen bir dağdı.

Hükümdarlık bileziği, onun sahip olduğu şerefin gerisinde kalır.
Parlak sözleri dilden dile dolaşan, bir övünç kaynağıdır.

¹¹³ Sübkî, *Tabakât*, c. VI, s. 24; Şa'rânî, *Tabakât*, s. 213; Şeblencî, *Nûru'l-Ebsâr*, s. 355; Hanefî, *el-İntisâr li'l-Evliyâi'l-Ahyâr*, s. 405; Menûfî, *Cemheretü'l-Evliyâ*, c. II, s. 208; Cemîlî, *Min A'lâmi'l-Ârifîn*, s. 30; Rifâî, *Ken'ân, Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 91.

Keşke bana yardım edecek bir arslan olsaydı da
Onun mânevî huzurunda benim parçalanmamı sağlasaydı.

Öyle mânevî huzurda arslanın haşmeti bile kaybolup gitmektedir.
Oysaki onun menşei Allah'ın arslanı Hz. Ali'dendir.

Şark'ın ilim merkezi, doğruluk dâiresinin kutbudur.
Helâlin kaynağı ve faziletli bir imâmdır.

Öyle bir kavuşma kapısıdır ki, ancak onun faziletiyle
İlk babası Âdem peygambere ulaşılabilir.

Yapılacak her işte ancak onun yüksek irfanıyla,
Rabbimiz Allah'a ulaşılabilir.

Mütevâzı bir şekilde onu gören herkes,
Her işte başarılı olacağını kabullenmelidir.

Yağmurun lütüfkâr tanecikleri bahçeleri
Suladığı müddetçe, Allah ondan hep râzı olsun.¹¹⁴

G. HALÎFELERİ

Ahmed er-Rifâî'nin vefâtından sonra Ümmü Abîde'deki tekkenin (rivâk) ilk halîfesi damadı Mühezzibü'd-Devle Ali b. Osman¹¹⁵ (ö. 584/1188) olmuştur.¹¹⁶ Hilâfet süresi bir yıl ve bir ay devam etmiştir. Onun vefâtından sonra rivâkın ikinci halîfesi diğer damadı Mümehhidü'd-Devle Abdürrahîm b. Osman¹¹⁷ (ö. 604/1208) olmuştur. Onun hilâfeti yaklaşık yirmi yıl sürmüştür. Üçüncüsü ilk damadından torunu

¹¹⁴ Sâmerrâî, *Seyyid Ahmed Rifâî Hayatı ve Eserleri*, çev. Münir Atalar, İlk Harf Yay., İstanbul, 2013, ss. 97-98.

¹¹⁵ “Seyyid Ali b. Osman yüksek ahlâklı, eli açık ve herkesi kuşatan bir cömertliğe sahip idi. Kendilerine fakirler/dervişler geldiği vakit ‘Allah’ın ahbâbı ve ahbâbımız geldi; kalkınız onlardan, meclislerinden ve bereketlerinden faydalanalım!’ der ve onlardan zevk alır, yemekler getirip onlara türlü türlü tatlılar yedirir ve bizzat hizmetlerinde bulunarak kalplerine sevinç bırakırdı. Şöyle buyururlardı: ‘Üç şey göze parlaklık verir, vehmi giderir, hikmeti artırır. Onlar da: Kur’ân-ı Kerîm’e, anne babaya ve ihvânın yüzüne bakmaktır.’ Fukarâya ve ihvâna gizli açık bağışta bulunmayı severdi ve ‘İnsandan üç şey hakkında sorulmaz. Bunlar da ev halkı, ihvânı ve Allah için yaptığı yardımdır.’ derdi.” (Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, ss. 133-134.)

¹¹⁶ Margoliouth, “Ahmed Rifâî”, c. I, s. 204.

¹¹⁷ “Seyyid Abdürrahîm b. Osman yüce ahlâk ve davranışa sahip biriydi. Her durumda Allah’ın hakkını gözetirdi; yetimler için şefkatli baba, dullar için ülfeti hoş eş gibiydi. ‘Benim ferahlığım ve ticaretim yoksul ve yetim ferahlandığı vakittir.’ derdi. Yüksek himmet sahibiydi ve dünyalıktan elinde olanı emanet bilirdi. Fakirlere hizmet edenleri özellikle gözetirdi. Güzel ve hazin sesliydi. Hayreti, inlemesi ve gözyaşı çok idi. Kalbi Hak’tan başkasından boş idi.” (Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 135.)

İbrâhim A'zeb'dir¹¹⁸ (ö. 609/1212).¹¹⁹ Diğer halifelerinin isimleri şöyledir:

4. İzzeddin Ahmed Sayyâd (574/1178-670/1271),¹²⁰
5. Şemsü'ş-Şerîa ve'd-Dîn Muhammed (ö. 619/1222),¹²¹
6. Ebü'l-Hasan Ali (ö. 630/1232),¹²²
7. Necmü'l-Hak ve'd-Dîn (ö. 641/1234),¹²³
8. Sadreddîn Ali b. İzzeddîn Ahmed Sayyâd (645/1247-695/1295),¹²⁴
9. Şemseddîn Muhammed b. Sadreddîn (677/1278-710/1310),¹²⁵
10. Şemseddîn Abdülkerîm Sayyâdî Vâsîtî (723/1323-769/1367),¹²⁶

¹¹⁸ “Seyyid İbrâhim A'zeb râzı olunan bir ahlâk, güzel hal ve davranış sahibi idiler. Utanması o derecede idi ki kırk sene başını kaldırmamış idi. Dünya yaşayışından aza kanaat eder ve lezzetli yemeklerle güzel içeceklerden kendini menederdi. İki gömleği olmadı. Sarığı bir arşın veya daha az idi. Dullar ve yetimleri korur, gariplerle devamlı sohbet ederdi. Ölçüsü, dedesinin yoluna uymak; seçtiği cömertlik, hayâ, tevâzu ve huzû yolu; âdeti alçak gönüllülük ve kanaat idi. Yaşlılara ve körlere saygı gösterir fakat kim olursa olsun dünya ehlinden gelene ayağa kalkmazdı. Viridi geceleri ağlamak idi. O 'Kul ve kulluk için dört haslet vardır: Sözünde durmak, ilâhî sınırları korumak, mevcûda râzı olmak ve kaybedilene sabretmektir. İstikâmet kalbin sadece Hak için kılınmasıdır. Edep gizli ve açık Allah için halka iyi davranmaktır.' derdi.” (Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, ss. 136-137.)

¹¹⁹ İbnü'l-A'rac, *Bahru'l-Ensâb*, s. 75; Fârûsî, *İrşâdü'l-Müslimîn*, s. 93, 112; Mahzûmî, *Sihâhu'l-Ahbâr*, ss. 117-118; Vâsîtî, Ali b. Hasan, *Hülâsatü'l-İksir*, ss. 69-70; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 133, 135, 136; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 84.

¹²⁰ İzzeddin Ahmed Sayyâd hakkında çalışmamızın 'Sayyâdiyye' kısmına bakılabilir.

¹²¹ “Seyyid Şemsü'ş-Şerîa ve'd-Dîn Muhammed asla kerâmet göstermez ve 'kerâmet göstermek istidrâc/derece derece yükseltip sonra felakete uğratılmazdır' derdi. İbrâhim A'zeb kendileri hakkında: 'O, sahili olmayan bir denizdir, onu Allah'tan başka kimse bilmez.' derdi. Halîfelik süresi yedi yıl bir ay devam etmiştir.” (Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 142.)

¹²² “Seyyid Ebü'l-Hasan Ali muhaddis, müftü ve vâiz idi. Takvâ sahibi, sinesi selim ve kalbi temizdi. Hastalıklar, dertler, acılar ve elemelere duçar olup belâyı nimetten sayardı. Şerefli âdetleri kaza ve kadere teslim olmaktı. Hüznü sürekli ve ağlaması çok idi. 'Ben şeyh değilim, hizmetkârım.' derdi. Halîfelik süreleri on altı sene bir ay devam etmiştir.” (Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 143.)

¹²³ “Seyyid Necmü'l-Hak ve'd-Dîn ileri gelenlere, şeyhlere, âriflere ve tahkik sahibi büyüklere karşı tevâzudan dolayı seccadeye oturmazdı. 'Ben kimim ve neyim ki âriflerin sultanının seccadesine oturayım?' derdi. Halîfelik süreleri beş sene bir ay devam etmiştir.” (Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 143.)

¹²⁴ “Seyyid Sadreddîn Ali hikmet sahibi biri idi: 'Kerâmet istikâmettir. Ömür bulunduğu saattir. Cehâlet lokması zehirdir. Câhilin tasası karnıdır. Kerâmet göstermek hastalıktır ve saklanması gereken bir sırdır. Günlerin en güzeli zikrederek oturduğun, şükrederek kalktığın ve râzı olarak uyuduğun gündür. Bundan daha güzeli, senden Hakk'ın râzı olmasıdır.' demiştir.” (Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 144.)

¹²⁵ “Seyyid Şemseddîn Muhammed ilmi ve tarikati babasından aldı ve onun yolunda yürüdü. Otuz üç yaşında vefât etti.” (Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 144.)

¹²⁶ “Seyyid Şemseddîn Abdülkerîm devrinin en fakih, en bilgili ve en faziletlisi idi. Yumuşak huylu, cömert, selim, dosdoğru, azametli, heybetli, eli açık, takvâ sahibi, temiz ve hâsılı zamanının bereketi ve sahibi idi.” (Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 145.)

11. Sirâceddîn Mahzûmî Sayyâdî¹²⁷ (766/1364-885/1480).¹²⁸

Ahmed er-Rifâî'den sonra yukarıda isimleri geçen halifeleri Rivâk'ta postnişînlik görevini yürütmüşlerdir. Bu şekilde postnişînlik görevi Rifâî ailesi içinde devam etmiştir.

Onun sohbetine katılmış, ondan feyz almış ve diğer müridlerin kalplerini ihyâ etmiş olan halîfelerinden önde gelenleri ise şunlardır:

1. Şeyh Hasen Ebû Ali Ahmed Âkûlî Vâsîtî (ö. 570/1174),
2. Şeyh Abdülmelik b. Hammâd (ö. 571/1175),
3. Şeyh Ebü'l-Feth b. Ebi'l-Ganâim Vâsîtî (ö. 580/1184),
4. Şeyh Cemâlüddîn Muhammed (ö. 585/1189),
5. Şeyh Ömer Ebü'l-Ferec Fârûsî (ö. 585/1189),
6. Şeyh Sekrân Ebû Muhammed (ö. 589/1193),
7. Şeyh Ebü'l-Azâim Mıkdam b. Sâlih (ö. 590/1193),
8. Şeyh Takıyyüddîn Fukayr Nehruvendî (ö. 594/1197),
9. Şeyh Yûnus Ebü'l-Azâim (ö. 600/1203),
10. Şeyh Ebü'l-Feth Muhammed b. Ahmed (ö. 605/1208),
11. Şeyh Muhammed Gazâlî Mevsilî (ö. 605/1208),
12. Şerîf Zeyd b. Hâdî (ö. 605/1208),
13. Şeyh Ebû Abdirrahîm Hasen Katenânî (ö. 606/1209),
14. Şerîf Ca'fer b. Zeyd (ö. 610/1213),
15. Şeyh Abdülhafız b. Sürûr (ö. 618/1221),
16. Seyyid Hüseyin Semerkandî (ö. 630/1232),
17. Seyyid Hasen Muslihuddîn (ö. 640/1242).¹²⁹

¹²⁷ “Seyyid Sirâceddîn Mahzûmî ‘Tâlibin ruhu, istekleri terk etmektir. Çok nefes vardır ki gâfilin kalbini mârifete ulaştırır ve çok sadme/belâ vardır ki ârifin kalbini gaflete sevk eder. Ârif korkuyu, gâfil ümidi götürür. Ârifin korkusu güven, gâfilin ümidi imandır; celâl sahibi Allah ise Hannân/Çok acıyan ve Mennân/Çok verendir. İlâhî şeriatın sınırlarında durmak en büyük ilimdir. Aklın kemâlî iğreti perdelerden kurtuluştur. Giydiği elbisenin ayıbını örteceğini, kalıbının kalbine fayda vereceğini, yalanın cebini dolduracağını, başına ve sakalına sürdüğü boyanın ihtiyarlığını örteceğini sanan kimse insanların en câhilidir. Dünya ve ahiret mâmurluğu; doğru ilim, yüksek himmet ve sağlam görüş ileldir. Aklın tamamı nefsinin bilmendir; imanın tamamı Rabbini bilmektir; Rabbini ise ancak nefsinin bilmekle bilirsin.” demiştir. Seyyid Sirâceddîn Mahzûmî Bağdat'ta vefât etmiştir.” (Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 145.)

¹²⁸ Ahmed er-Rifâî'nin halifeleri hak. bk. Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, ss. 131-162.

¹²⁹ Fârûsî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, ss. 191-220.

Abdülhamîd Hâşimî, *Seyyidünâ Ahmed er-Rifâî* adlı eserinde Ahmed er-Rifâî'nin toplamda yüz seksen bin halîfesi olduğundan bahsetmiştir.¹³⁰

H. KİŞİLİĞİ

Ahmed er-Rifâî'nin önce fiziksel özelliklerine bakılacak olursa; o orta boylu, hafif sakallı,¹³¹ teni esmerimsi, gözleri siyah, yüzü nurlu, görünüşü güzel, yakışıklı ve zarif yapılı biriydi. Geniş alınlı, kahkahasız fakat tatlı bir tebessümü olan, kibar lehçeli, hoş sözlü, konuştuğunda insanı büyüleyen ve sustuğunda da konuşması beklenen birisi idi.¹³²

Ahmed er-Rifâî fakih, zâhid, sâlih; ahvâl, makamlar ve kerâmetler sahibi, itikadı düzgün ve mezhebi Şafîî olan bir âlimdi.¹³³ Bazılarınca yaşadığı dönemin dört büyük kutbundan (aktâb-ı rub'a)¹³⁴ biri¹³⁵ olarak vasıflandırılan Ahmed er-Rifâî aynı zamanda şair, edip ve irfan sahibi bir sûfî idi.¹³⁶ O tecrübeyi üstün tutan, zorluğu kolaylaştıran, gönlü zengin, görgülü, yumuşak kalpli, sır saklayan, sözünü tutan,

¹³⁰ Kündah, Abdülhamîd Hâşimî, *Seyyidünâ Ahmed er-Rifâî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts., s. 25; Mezîdî, *es-Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 15.

¹³¹ Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 37.

¹³² Bâ Mahreme, *Kılâdetü'n-Nahr*, c. IV, s. 281; Şebencî, *Nûru'l-Ebsâr*, s. 350; Sâmerrâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, ss. 36-37.

¹³³ Sibî İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. XXI, s. 287; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, c. I, s. 171; İbn Cerîr, *Behcetü'l-Esrâr*, s. 439; Şeybânî, *Mecmeu'l-Âdâb*, c. I, s. 73; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, c. III, s. 65; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, s. 250; İbn Fadlullah, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, s. 115; Safedî, *el-Vâfi*, c. VII, s. 219; Yâfî, Ebü Muhammed Afîfüddîn Abdullah, *Hulâsatü'l-Mefâhir fî Menâkibi's-Şeyh Abdilkâdir*, nşr. Ahmed Ferid el-Mezîdî, Dâru'l-Âsârî'l-İslâmiyye, Sri Lanka, 1427/2006, s. 99; (a. mlf.), *Mir'âtü'l-Cinân*, c. III, s. 310; Sübkî, *Tabakât*, c. VI, s. 24; İsnevî, *Tabakât*, c. I, s. 290; İbn Kesîr, *Tabakât*, c. I, s. 631; İbn Nâsiruddîn, *Tavzîhu'l-Müştebih*, c. IV, s. 213; İbnü'l-Mülakkın, *el-İkdü'l-Müzheb*, s. 318; (a. mlf.), *Tabakâtü'l-Evliyâ*, s. 94; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, c. III, ss. 1-2; Aynî, *İkdü'l-Cümân*, c. I, s. 326; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhira*, c. VI, s. 92; Câmî, *Nefahât*, c. II, s. 709; Tilimsânî, *Mahdûd*, c. I, s. 180; İbn Sibât, *Sidku'l-Ahbâr*, c. I, s. 163; Bâ Mahreme, *Kılâdetü'n-Nahr*, c. IV, s. 281; (a. mlf.), *en-Nisbe*, s. 231; Tâzefî, *Kalâidü'l-Cevâhir*, s. 314; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, c. V, s. 427; Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs*, c. XXI, s. 335; Şebencî, *Nûru'l-Ebsâr*, s. 350; A'racî, *el-Esâs*, s. 450; (a. mlf.), *Menâhikü'z-Zarab*, s. 445; Hasan b. Muhammed Kûhin el-Fâsî el-Mağribî (ö. 1347/1928), *Tabakâtü's-Şâzeliyyeti'l-Kübrâ*, nşr. Muhammed Aselî Beyzûn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1426/2005, s. 76; Ziriklî, *el-A'lâm Kamûsü Terâcim*, c. I, s. 174; Serkîs, *Mu'cemü'l-Matbûât*, s. 947; Ukaylî, *Târîhu'n-Necefi'l-Eşraf*, c. II, s. 151; Harzeddîn, *Merâkidü'l-Meârif*, c. I, s. 112; Yûnîni, *Zeylû Mir'âti'z-Zamân*, c. II, s. 1030.

¹³⁴ Aktâb-ı rub'a (dört kutub): Abdülkâdir Geylânî, Ahmed er-Rifâî, Ahmed el-Bedevî ve İbrâhim ed-Desûkî'dir.

¹³⁵ Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs*, c. XXI, s. 335; Nebhânî, Yûsuf, *Câmiu Kerâmâti'l-Evliyâ*, c. I, s. 490; Süyûtî, *Lübbü'l-Lübâb*, c. II, s. 362.

¹³⁶ Harzeddîn, *Merâkidü'l-Meârif*, c. I, s. 112; Âmirî, *Mu'cemü'l-Merâkid*, s. 57.

etrafındakilerin çoğu fakirlerden olan, fakirleri dinleyen, açları doyuran, yoksulları giydiren, iyi veya kötü olmasına bakmadan her hastayı ziyaret eden, cenazelere katılan, eziyete karşı sabırlı ve karşılaştığı kimselere selamı ilk veren biriydi. Bunlardan başka o hayvanlara karşı son derece merhametli biriydi.¹³⁷ Ayrıca o daima kendisini mütevâzı bir şekilde ‘Miskin Ahmedcik’ diye tanıtan eşsiz bir şahsiyete sahipti.¹³⁸

Aynı zamanda o insanların sevinç ve üzüntülerine ortak olan, şehvete düşkün olmayan, kanaatkâr, kötü söz asla söylemeyen, az yiyip az içen, insanların her işine koşan ve onlara faydalı olmaya çalışan bir şahsiyetti.¹³⁹ Kendisine ulaştırılan hediyeleri, bağışları ve vakıfları, her gün binlerce kişinin ziyaret ettiği ve çok sayıda mürîdinin ikâmet ettiği tekkenin ihtiyaçlarına harcadığı bununla birlikte son derece mütevâzı bir hayat sürdüğü belirtilmiştir.¹⁴⁰ Dolayısıyla Ahmed er-Rifâî yüce ahlâk sahibi ve mükemmel kişiliği olan bir mutasavvıftı.

¹³⁷ Onun hayvan sevgisi ile ilgili olarak çalışmamızın ‘Meşhur Menkıbeleri’ ana başlığı altındaki ‘Hayvan Sevgisi’ kısmına bakılabilir.

¹³⁸ Bâ Mahreme, *Kılâdetü'n-Nahr*, c. IV, s. 281; Sâmerriâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 37; Tuğ, Salih (ve diğerleri), *Ansiklopedik İslâm Lügatı*, c. II, s. 575.

¹³⁹ İbn Kesîr, *Tabakât*, c. I, s. 631; Tilimsânî, *Mahdûd*, c. I, s. 180; Bâ Mahreme, *Kılâdetü'n-Nahr*, c. IV, s. 281; Sâmerriâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 37; İz, *Tasavvuf*, ss. 145-146; Tuğ, Salih (ve diğerleri), *Ansiklopedik İslâm Lügatı*, c. II, s. 575.

¹⁴⁰ Şeblencî, *Nûru'l-Ebsâr*, s. 350; Kaplan-Şık, ‘Ahmed er-Rifâî'nin İtikâdî ve Kelâmî Görüşleri’, ss. 91-92.

II. ESERLERİ

Ahmed er-Rifâî'nin ulaşabildiğimiz eserlerini şöyle sıralayabiliriz:

1. *El-Burhânü'l-Müeyyed*

Eser onun tasavvufî vaaz ve sohbetlerinin talebesi Şerefüddîn b. Abdüssemî Hâşimî Abbâsî tarafından derlenmiş hâlidir. Birçok konuya temas etmekle birlikte zühd, kerâmet, velîlik, şükür, kalbin perdeleri, peygambere bağlılık, tevhîd, semâ ve şeriat-tarikat münasebetleri daha geniş olarak işlenmiştir. Müteşâbih âyetler meselesinde İmâm Şafiî, Mâlik b. Enes, Ebû Hanîfe, İbn Hanbel ve Ca'fer Sâdık'ın sözleri zikredilmiş, kelâmcıların görüşlerine yer verilmemiştir. Eser Şehâbeddîn Ahmed Râvî Bağdâdî tarafından *Tibyânü Ahmed fî Şerhi'l-Burhâni'l-Müeyyed* adı ile şerh edilmiştir. Muhtelif baskıları olan eser (İstanbul, 1301/1883; Şam, ts.) birçok kez basılmış ve dilimize çevrilmiştir. Türkçe'ye ilk tercümesi Padişah Abdülhamid'in ikinci kâtibi olan Kudsîzâde Kadri Bey tarafından yapılmıştır (İstanbul, 1313/1895). Daha sonra eser değişik isimler ile Türkçe'ye çevrilip yayınlanmıştır: *Delillerle Ma'rifet Yolu* (çev. Hasan Kâmil Yılmaz, Erkam Yay., İstanbul, 1985), *Vaazlar El-Burhânü'l-Müeyyed* (çev. Naim Erdoğan, Pamuk Yay., İstanbul, 2005), *El-Burhânü'l-Müeyyed Kurtarıcı Öğütler*, çev. Sıdkı Gülle, Bedir Yay., İstanbul, 2013).

2. *El-Hikemü'r-Rifâiyye*

Eser kendisinin telif ettiği ve günümüze kadar ulaşan küçük bir risâledir (Şam, ts.). Eserde kibir, ölçü, zikir, dost, düşman, himmet, gayret, mârifetullah, sûfî, yol, tevâzu, mahviyet, güzel huylar, akıl ve kadere rıza gibi konular üzerinde durulmuştur. Müridlerinden Abdüssemî Hâşimî Abbâsî'ye verip bağışladığı¹⁴¹ bu eseri, Ebû'l-Hüdâ Sayyâdî *Kalâidü'z-Zeberced alâ Hikemi'r-Rifâî* ismi ile şerhetmiş (Beyrut, 1302/1885), Muallim Nâci bu eserden aldığı Rifâî'nin sekiz hikmetli cümlesini şerhederek *Hikemü'r-Rifâî* adı ile yayınlamıştır (Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1304/1886, 64 s.). Geylânîzâde Seyyid Muhammed Seyfeddin eseri *Terceme-i Hikem-i Rifâiyye* adı ile Farsça'ya tercüme etmiştir (İstanbul, 1302/1885). *El-Hikemü'r-Rifâiyye*

¹⁴¹ Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 226.

Türkçe'ye de çevrilmiş ve *Hak Yolcusunun Düsturları* (çev. Yaman Arıkan, Uyanış Yay., İstanbul, 2007, ss. 11-73) adı altında aşağıda bahsedilecek iki eseri ile birlikte yayınlanmıştır.

3. *En-Nizâmü'l-Has li-Ehli'l-İhtisâs*

Genel olarak konusu tasavvuf ve ahlâk ile ilgili olan bu eserin üslubundan Ahmed er-Rifâî'nin sohbetlerinden derlendiği anlaşılmaktadır. Eserde nefis, söz, himmet, gayret, amel, teslimiyet, cihad, Kitâb-ı mübîn, edeb, çalışmak, muhabbet, güzel hasletler, tasavvuf, ilim, yardımlaşma ve hikmet gibi konuların üzerinde durulmuştur. Bu eser *el-Hikem ve Erbaûne Hadîsen* ile birlikte yayınlanmıştır (Şam, ts.). Türkçe'ye ilk tercümesi Mehmed Nâzım tarafından yapılan eserin (Dersaadet Şems Matbaası, İstanbul, 1328/1910, 80 s.) yeni bir tercümesi *Hak Yolcusunun Düsturları* (çev. Yaman Arıkan, Uyanış Yay., İstanbul, 2007, ss. 75-162) adı ile yayınlanan kitap içerisinde yer almaktadır.

4. *Erbaûne Hadîsen*

Kütüb-i Sitte ve meşhur hadis kitaplarında da yer alan kırk hadisi kendisinden itibaren Hz. Peygamber'e (s.a.v.) kadar ulaşan bir senedle vermektedir (Şam, ts.). Türkçe tercümesi *Hak Yolcusunun Düsturları* (çev. Yaman Arıkan, Uyanış Yay., İstanbul, 2007, ss. 163-191) adlı kitabın içinde yer almaktadır.

5. *Hâletü Ehli'l-Hakikati Maallâh*

Bu eser yukarıda bahsedilen kırk hadisin şerhi bağlamında Ahmed er-Rifâî'nin tasavvufî açıklamalarını içerir. 549/1154 yılı Receb ayından itibaren her perşembe günü bir hadisin tasavvufî şerhini yaptığı sohbetlerinde tutulan notların, müridlerinden Ebu Şücâ b. Menhec tarafından derlenmesinden meydana gelmiştir (Mısır, 1315/1897; Halep, 1962). Tasavvuf ile hadis münasebeti bakımından dikkat çekici olan bu eser, *Onların Âlemi* adı ile birkaç defa Türkçe'ye tercüme edilmiştir (çev. Abdülkadir Akçiçek, Rahmet Yay., Ankara, 1961; çev. Meral Şentürk-Hatice Şekerci, Bahar Yay.,

İstanbul, 2008).

6. *El-Mecâlisü's-Seniyye*

Ahmed er-Rifâî'nin menâkıbnâmelerde nakledilen tasavvufî sohbetleri önce muhaddis şeyh Abdülazîm Vâsıtî tarafından toplanmış¹⁴² sonra da Mustafa Reşîd Rifâî tarafından derlenmiş ve bu eser ortaya çıkmıştır. Yedi meclis ihtiva eden eserde tevhid, velîlik, nefis, fütüvvet, zikir, fakr ve gınâ gibi tasavvufun temel kavramlarına açıklamalar getirilmiştir. Kitap ilk defa Kudsîzâde Kadri Bey tarafından *Mecâlis-i Hazret-i İmam Rifâî* adı ile tercüme edilmiştir (İstanbul, 1313/1895). Daha sonra *Sohbet Meclisleri* (çev. Ali Can Tatlı, Erkam Yay., İstanbul, 2013) adı ile yayınlanmıştır.

7. *El-Eş'âr*

Ahmed er-Rifâî'nin bazı şiirleri Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin onun hakkında yazdığı *Kılâdetü'l-Cevâhir fî Zikri'l-Gavsi'r-Rifâî ve Etbâihi'l-Ekâbir* (Beyrut, 1301/1883) adlı geniş biyografik eserde bir araya getirilmiştir. Bu şiirler Ken'ân Rifâî'nin *Ebü'l-Alemeyn Seyyid Ahmed er-Rifâî* (İstanbul, 1340/1921) isimli eserinde de bulunmaktadır. Ahmed er-Rifâî'ye ait şiirler ayrıca *el-Eş'âr* (tah. Seyyid Mahmud Seyyid Fadıl Hac Uveyd Rifâî Sâmer râî, Müessesetü Sâmer râî's-Sekâfiyyeti'l-Âmme, Sâmer râî/Irak, 1430/2009) ismi ile yayınlanmıştır. Onun meşhur şiirlerinden biri şöyledir:

إذا جنّ ليلي هام قلبي بذكركم
أنوح كما نوح الحمام المطوق

وفوقي سحاب يمطر الهم والأسى
وتحتي بحار بالجوى تتدفق

سلو أم عمرو كيف بات أسيرها
تفك الأسارى حوله وهو موثق

فلا هو مقتول ففي القتل راحة

¹⁴² Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 226.

ولا أنا ممنون عليه فيعتق¹⁴³

Kalbim zikrinizle coşar gecenin karanlığı çökünce,
Gerdanıklı bir güvercin gibi inlerim öylece.

Üstümde keder ve hüznün yağdıran bulutlar var,
Altımda ise üzüntüyle dökülen bir deniz var.

Siz Amr'ın annesine sorun esirinin hâli nasıldır,
Etrafındaki esirleri kurtarır, kendininse eli ayağı bağlıdır.

O öldürülmüş değil oysa rahatı ölümündedir,
Beğenilen bir köle de değilim ki âzat edileyim.¹⁴⁴

8. *El-Ahzâb ve'l-Evrâd*

Eser Ahmed er-Rifâî'ye ait hizbleri ve virdleri içerir. İzzüddîn Ahmed b. İbrâhim Fârûsî Kâzerûnî Vâsîti'ye (ö. 694/1294) göre bu hizblerin sayısı altı yüz atmış iki ise de muhtelif eserler içinde (bk. Sayyâd, İzzeddin Ahmed, *el-Maârifü'l-Muhammediyye fi'l-Vezâifi'l-Ahmediyye*, Matbaa-i Mehmed Efendi Mustafa, Kahire, 1305/1887, ss. 91-112; Sayyâdî, Ebü'l-Hüdâ Muhammed b. Hasan Vadi b. Ali, *Kılâdetü'l-Cevâhir fi Zikri'l-Gavsi'r-Rifâî ve Etbaihi'l-Ekâbir*, tah. Abdü'l-Vâris Muhammed Ali, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1435/2014, ss. 246-274; Rifâî, Ken'ân, *Ebü'l-Alemeyn Seyyid Ahmed er-Rifâî*, haz. Mustafa Tahralı-Mehmet Demirci, Cenân Yay., İstanbul, 2015, ek, ss. 271-280) bunların ancak bir kısmı bir araya getirilmiştir.¹⁴⁵ Son olarak bu hizbler ve virdler Şeyh Hafız İsmail Rüşdü tarafından derlenmiş ve *Evrâd-ı Rifâiyye* adı ile yayınlanmıştır (haz. Gülser Keçeci, Buhara Yay., İstanbul, 2011).

¹⁴³ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. XXI, s. 288; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, c. I, s. 172; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, ss. 253-254; İbn Fadlullah, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, s. 116; Safedî, *el-Vâfi*, c. VII, s. 219; Yâfiî, *Mir'âtü'l-Cinân*, c. III, s. 312; (a. mlf.), *Hulâsatü'l-Mefâhir*, s. 101; İsnevî, *Tabakât*, c. I, s. 291; İbn Kesîr, *Tabakât*, c. I, s. 633; (a. mlf.), *el-Bidâye*, c. XVI, ss. 559-560; İbnü'l-Mülakkın, *el-İkdü'l-Müzzeb*, s. 318; (a. mlf.), *Tabakâtü'l-Evliyâ*, s. 97; Aynî, *İkdü'l-Cümân*, c. I, s. 327; İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-Zâhira*, c. VI, s. 93; Câmî, *Nefahât*, c. II, s. 711; Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân, *Tenvîru'l-Hulki fi Ru'yeti li Nebiyyi ve'l-Mülk*, tah. Muhammed Azeb, Dâru'l-Âmîn, b.y., ts., s. 21; Bâ Mahreme, *Kılâdetü'n-Nahr*, c. IV, ss. 281-282; (a. mlf.), *en-Nisbe*, s. 231; Tâzefî, *Kalâidü'l-Cevâhir*, s. 314; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, c. V, s. 430; A'racî, *el-Esâs*, s. 451; (a. mlf.), *Menâhikü'z-Zarab*, ss. 446-447; Ziriklî, *el-A'lâm Kamûsü Terâcim*, c. I, s. 174; Âmirî, *Mu'cemü'l-Merâkid*, s. 57; Sâmerri, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, ss. 40-41.

¹⁴⁴ Sâmerri, *Seyyid Ahmed Rifâî*, s. 38.

¹⁴⁵ Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, ss. 157-158; Kaplan-Şık, "Ahmed er-Rifâî'nin İtikâdî ve Kelâmî Görüşleri", s. 89.

Kaynaklarda isimleri geçtiği halde bazı eserleri Moğol istilası veya başka sebeplerden dolayı kaybolmuştur. Ulaşamadığımız eserlerini şöyle sıralayabiliriz:

1. *El-Akâidü 'r-Rifâiyye*,¹⁴⁶
2. *Ratîbü 'r-Rifâî*,¹⁴⁷
3. *Es-Sırru 'l-Mesûn*,¹⁴⁸
4. *El-Behce fî 'l-Fıkhî*,¹⁴⁹
5. *Es-Sırâtu 'l-Müstakîm fî Maâniyi Bismillâhi 'r-Rahmâni 'r-Rahîm*,¹⁵⁰
6. *El-Mısbâhü 'l-Münîr fî Virdi es-Seyyid er-Rifâî el-Kebîr*,¹⁵¹
7. *Er-Rivâye*,¹⁵²
8. *Şerhu 't-Tenbîh*,¹⁵³
9. *Et-Tarîk ilallâh*,¹⁵⁴
10. *Tefsîr-i Sûre-i Kadir*,¹⁵⁵
11. *İlmü 't-Tefsîr*.¹⁵⁶

¹⁴⁶ Sâmerîrâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 63.

¹⁴⁷ Hulvânî, *el-Burhânü 'l-Müeyyed (Önsöz)*, s. 36.

¹⁴⁸ Serkîs, *Mu 'cemü 'l-Matbûât*, s. 948; Hulvânî, *el-Burhânü 'l-Müeyyed (Önsöz)*, s. 36.

¹⁴⁹ Sâmerîrâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 64; Hulvânî, *el-Burhânü 'l-Müeyyed (Önsöz)*, s. 36.

¹⁵⁰ Kehhâle, *Mu 'cemü 'l-Müellifîn*, s. 213; Uzzâm, *Aktâbu 't-Tasavvufi 's-Selâse*, s. 41; Sâmerîrâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 63; Hulvânî, *el-Burhânü 'l-Müeyyed (Önsöz)*, s. 36.

¹⁵¹ Hulvânî, *el-Burhânü 'l-Müeyyed (Önsöz)*, s. 36.

¹⁵² Uzzâm, *Aktâbu 't-Tasavvufi 's-Selâse*, s. 41; Hulvânî, *el-Burhânü 'l-Müeyyed (Önsöz)*, s. 36; Kaplan-Şık, “Ahmed er-Rifâî'nin İtikâdî ve Kelâmî Görüşleri”, s. 89.

¹⁵³ Kehhâle, *Mu 'cemü 'l-Müellifîn*, s. 213; Cemîlî, *Min A 'lâmi 'l-Ârifîn*, ss. 29-30; Sâmerîrâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 64; Hulvânî, *el-Burhânü 'l-Müeyyed (Önsöz)*, s. 36; Kaplan-Şık, “Ahmed er-Rifâî'nin İtikâdî ve Kelâmî Görüşleri”, s. 89; Ahmed er-Rifâî Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin (ö. 476/1083) Şâfiî fıkhı ile ilgili *Kitâbü 't-Tenbîh*'ini okumuş ve ezberlemiştir. Kaynaklarda bu kitaba yazmış olduğu *Şerhu 't-Tenbîh* adlı eserinin Moğol istilâsı sırasında kaybolduğu bilgisi yer almıştır (Sübkî, *Tabakât*, c. VI, s. 24; İsnevî, *Tabakât*, c. I, s. 290; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. XVI, s. 559; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü 'ş-Şâfiyye*, c. III, s. 2; Münâvî, *el-Kevâkib*, c. II, s. 218; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü 'z-Zehab*, c. V, s. 428; Şebencî, *Nûru 'l-Ebsâr*, s. 350).

¹⁵⁴ Kehhâle, *Mu 'cemü 'l-Müellifîn*, s. 213; Uzzâm, *Aktâbu 't-Tasavvufi 's-Selâse*, s. 41; Sâmerîrâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 63; Hulvânî, *el-Burhânü 'l-Müeyyed (Önsöz)*, s. 36; Kaplan-Şık, “Ahmed er-Rifâî'nin İtikâdî ve Kelâmî Görüşleri”, s. 89.

¹⁵⁵ Kehhâle, *Mu 'cemü 'l-Müellifîn*, s. 213; Uzzâm, *Aktâbu 't-Tasavvufi 's-Selâse*, s. 41; Sâmerîrâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 63; Hulvânî, *el-Burhânü 'l-Müeyyed (Önsöz)*, s. 36; Kaplan-Şık, “Ahmed er-Rifâî'nin İtikâdî ve Kelâmî Görüşleri”, s. 89.

¹⁵⁶ Kaplan-Şık, “Ahmed er-Rifâî'nin İtikâdî ve Kelâmî Görüşleri”, s. 89.

III. HAKKINDA YAZILAN ESERLER VE MENAKIBNAMELER

Ahmed er-Rifâî hakkında bilgi veren ve ağırlıklı olarak onun biyografisine değinen müstakil çalışmaların bir kısmı basılmış, bir kısmı ise yazma halde veya henüz yazması tespit edilememiştir. Kaynakların değerlendirilmesi bölümünde bahsedilmeyen ve Ahmed er-Rifâî hakkında detaylı bilgi veren müstakil çalışmaların bir kısmı yazarları ile birlikte şu şekilde sıralanabilir:

1. *Sevâdü'l-Ayneyn fî Menâkıbi'l-Gavs Ebi'l-Alemeyn* (Kahire, 1301/1883, 31 s.): Abdülkerîm b. Muhammed Râfîî Kazvîni'ye (ö. 623/1226) ait olan eser Ahmed er-Rifâî hakkında kaleme alınan en eski kitap olup müellifinin ifadesine göre 588/1192 yılında yazılmıştır. Ahmed er-Rifâî'nin hayatı, şahsiyeti ile nesebi hakkında kısa ve özlü bilgiler ihtiva eder. Sonraki eserlerde bu eserin ismi geçmekte ve ondan nakiller yapılmaktadır. Çalışmamızda Şeyh Mansûr'un Ahmed er-Rifâî'ye değer vermesi hususu ile Ahmed er-Rifâî'nin hocası ve aynı zamanda dayısı olan Ebû Bekr Vâsîfî Ensârî hakkında eserden faydalanılmıştır.

2. *Kurrâtü'l-Ayn fî Menâkıbi Ebi'l-Alemeyn*: Takıyyüddîn Ali İbnü'l-Mübârek Bercûnî (ö. 632/1235) tarafından yazılmıştır.

3. *İrşâdü's-Sâlikîn*: Ahmed er-Rifâî'nin Mısır'a gönderdiği halifesi olan Ebü'l-Feth Vâsîfî (ö. 632/1234-1235) tarafından yazılmıştır.

4. *El-Mecâlisü'l-Ahmediyye ve el-Behcetü'r-Rifâiyye*: Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdülkavî Münzirî (ö. 656/1258) tarafından yazılmıştır.

5. *El-Maârifü'l-Muhammediyye fî'l-Vazâifi'l-Ahmediyye*: *El-Envâru'l-Muhammediyye* veya *el-Vazâifi'l-Ahmediyye* diye de anılan bu eser Ahmed er-Rifâî'nin torunu ve Rifâiyye'nin Sayyâdiyye kolunun kurucusu olan İzzüddîn Ahmed b. Abdurrahîm Sayyâd (ö. 670/1271) tarafından yazılmıştır. Eserin yazılış tarihi belli değildir. Ahmed er-Rifâî hakkında yazılan en eski ve muteber eserlerden biridir. Bu nedenle çalışmamızın birçok yerinde bu kaynaktan yararlanılmıştır.

6. *El-Behce*: Takıyyüddîn Yakub b. Bedrân Dimaşkî Cerâidî (ö. 688/1289) tarafından yazılmıştır.

7. *Menâkıbü's-Seyyid Ahmed er-Rifâî*: Muhyiddîn Ahmed b. Süleyman

Hemmâmi (ö. 691/1292) tarafından yazılmıştır.

8. *Kitâbü Gâyeti't-Tahrîr fî Nesebi's-Seyyid Ahmed er-Rifâiyyi'l-Kebîr* (Kahire, 1315/1897, 28 s.): Abdülazîz b. Ahmed Dîrînî (ö. 694/1295) tarafından yazılan bu küçük risâle, Ahmed er-Rifâî'nin seyyid olduğunu ispat etmek için ve onun Benî Rifâa adlı bir Arap kabilesine mensup olduğuna dair bir şahsın iddialarına reddiye olması amacı ile yazılmıştır.

9. *İrşâdü'l-Müslimîn li-Tarîkati Şeyhi'l-Müttakîn* (İstanbul, 1307/1889): Eserin müellifi İzzüddîn Ahmed b. İbrâhim Fârûsî Kâzerûnî Vâsîtî (ö. 694/1294) Ahmed er-Rifâî'nin müridi Ömer Fârûsî'nin torunudur ve rivayetlerinin şifahî kaynağı umumiyetle dedesidir. Bu kitap Ahmed er-Rifâî ile ilgili eserlerin en sistematîği olup birçok yeni bilgi ihtiva eder. Çalışmamızda bu kaynaktan geniş ölçüde yararlanılmıştır. Müellifin bir diğer eseri *en-Nefhatü'l-Miskiyye fî's-Sülâleti'r-Rifâiyye*'dir (İstanbul, 1301/1883).

10. *Ümmü'l-Berâhîn fî Ba'zı Menâkıbı Sultâni'l-Ârifîn eş-Şeyhi'l-Kebîr es-Seyyid Ahmed er-Rifâî* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1123): İlk menâkıblardan biri olduğu anlaşılan eser Kasım b. Muhammed b. Haccâc (VII/XIII. yy.) tarafından yazılmıştır. 678/1279 yılı civarında veya daha önce yazılmış olması muhtemel olan eser, Ahmed er-Rifâî hakkındaki rivayetleri ve onun bazı sözlerini ihtiva eden geniş bir menâkıbdır.

11. *Ümmü'l-Berâhîn bi-Tashîhi'l-Yakîn fî İşârâti's-Sâlihîn* (telif tarihi 678/1279): *Behcetü'r-Rifâî*, *el-Behcetü'l-Kübrâ* veya kısaca *el-Berâhîn* isimleri ile de bilinen bu eser İbnü'l-Hâc Kasım b. Muhammed Vâsîtî (VII/XIII. yy.) tarafından yazılmıştır.

12. *Rabû'l-Âşıkîn fî Menâkıbı'l-İmâmi'r-Rifâî Sultâni'l-Ârifîn: El-Behcetü's-Suğrâ* diye de anılan bu eser Cemâlüddîn Ali b. Mıkdâm Haddâdî (VII/XIII. yy.) tarafından yazılmıştır.

13. *Hülâsatü'l-İksîr fî-Nesebi Seyyidinâ el-Gavsi'r-Rifâiyyi'l-Kebîr ve Rûhu'l-İksîr* (Kahire, 1306): Ebü'l-Hasan Ali b. Hasan b. Ahmed Vâsîtî (ö. 733/1333) tarafından yazılmıştır. Çalışmamızın özellikle Ahmed er-Rifâî'nin şeceresi konusunda bu eserden yararlanılmıştır.

14. *Ed-Dürrü's-Sâkit fî Menâkibi Sâdâti Vâsıt*: Ahmed b. Ahmed Zebercedî (ö. 737/1337) tarafından yazılmıştır.

15. *Tiryâku'l-Muhibbîn fî Tabakâti (Hirkati) (el-)Meşâyihi'l-Ârifîn* (Kahire, 1305/1887): *Tiryâku'l-Muhibbîn fî Sîreti Sultâni'l-Ârifîn* adı ile de bilinen bu eser Takıyyüddîn Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Abdülmuhsin Vâsıtî (ö. 744/1343) tarafından yazılmıştır. Eserin müellifi, yukarıda adı geçen *İrşâdü'l-Müslimîn* yazarı İzzüddîn Ahmed b. İbrâhim Fârûsî Kâzerûnî Vâsıtî'ye intisap etmiş bir mutasavvıftır. Çalışmamızda özellikle Ahmed er-Rifâî'nin şecere bilgisi ile Halîfe Müstencid-Billâh'a gönderdiği mektup konularında eserden yararlanılmıştır.

16. *Ravdatü'l-A'yân fî Ahbâri Meşâhîri'z-Zemân*: İbn Hammâd Muhammed b. Ebu Bekr Mevsilî (ö.750/1349) tarafından yazılmıştır.

17. *Er-Ravdu'n-Nadîr fî Menâkibi's-Seyyid Ahmed er-Rifâiyyi'l-Kebîr*: Safıyyüddîn Abdurrahman İbnü'l-Huseyn Dimeşkî Bekrî (ö. 776/1374) tarafından yazılmıştır.

18. *Rahikü'l-Kevser min Kelâmi'l-Gavsi'r-Rifâiyyi'l-Ekber* (Beyrut, 1304/1887): Ebü'l-Meali Abdullah Muhammed Sirâceddîn Mahzûmî (ö. 885/1480) tarafından yazılan eser Ahmed er-Rifâî'nin bazı sözlerini içerir. Bu eser Şehriyâr Kadri Efendi tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (Bahriye Matbaası Yay., İstanbul, 1304).

19. *Sihâhu'l-Ahbâr fî Nesebi's-Sâdeti'l-Ahmed Fâtumiyeti'l-Ahyâr* (İstanbul, 1306/1888): Mahzûmî'nin diğer önemli bir eseridir. Eser müellifin yaşadığı döneme kadar Ahmed er-Rifâî'nin soy ve tarikatından gelenlerden bahsettiği ve birçok eserden faydalandığı için Rifâî menkıbe ve kaynakları arasında mühim bir yer tutmaktadır. Müellifin diğer eserleri ise şunlardır: *Cilâü'l-Kalbi'l-Hazîn*, *Kurratü'l-Ayn ve en-Nüshatü'l-Kübrâ*.

20. *Şifâü'l-Eskâm fî Sîreti Gavsi'l-En'âm* (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3461, 203 vr., Farsça): Hacı Hüsâm İbrâhim b. Muhammed b. İbrâhim Kâzerûnî Sıddikî Fîrûzâbâdî'ye (IX/XV. yy.) ait olan eser, büyük bir bölümünün Ahmed er-Rifâî'nin hayatı, sözleri ve menkıbelerini içermesi açısından önemli bir kaynaktır. Eldeki nüsha, aslı Arapça olan eserin Farsça çevirisidir. Eser Nurettin Bayburtlugil ve Necdet Tosun tarafından Türkçe'ye de çevrilip *Ahmed er-Rifâî Menkıbeleri* ismi ile

yayınlanmıştır (Vefa Yay., İstanbul, 2008).

21. *Buğyetu'r-Râğib*: Muhammed b. Kasım Vâsıtî (IX/XV. yy.) tarafından yazılmıştır.

22. *Celâü's-Sadâ fî Sîreti İmâmi'l-Hüdâ*: Ahmed b. Celâl Lârî Mısrî (ö. IX/XV. yy.) tarafından yazılmıştır.

23. *En-Necmü's-Sât fî Kerâmâti Üstâzi'l-Kebîr er-Rifâi* (Süleymaniye Ktp., Hasib Efendi, nr. 423): *en-Necmü's-Sât fî Menâkıbi'l-Kutbi'l-Kebîr er-Rifâi* ismi ile de bilinen eserin müellifi Ebû Bekir b. Abdullah Ayderûsî Adenî'dir (ö. 914/1508). Menâkıbın ilk yarısında Anadolu'da faaliyet gösteren bazı Rifâiler'in adları geçmektedir.

24. *El-Hucetü'l-Bâliğa fî Terâcimi'r-Rifâiyye*: Muhammed Âkûlî Bağdâdî (ö. 930/1524 civarı) tarafından yazılmıştır.

25. *Menâkıbu's-Sâlihîn ve Mahaccetü Ehli'l-Yakîn ve Ravdatü'n-Nâzirîn ve Hulâsati Menâkıbi's-Sâlihîn*: Zıyâüddîn Ahmed b. Muhammed Veterî Mevsilî (ö. 975/1567) tarafından yazılmıştır.

26. *Ukûdü'l-Leâl fî Menâkıbi Ehli'l-Kemâl: El-Ukûdü'l-Leâliyye fî Terâcimi's-Sâdeti'l-Ahmediyye* diye de anılan eser Tâcüddîn Ebu Bekr b. Muhammed Ensârî (XI/XVII. yy.) tarafından yazılmıştır.

27. *El-Mevâhibü'l-A'liyye*: Abdülazîz Â'nî (XI/XVII. yy.) tarafından yazılmıştır.

28. *Lübâbü'l-Maânî fî Ahbâri'l-Kutbeyni'l-A'zîmeyn er-Rifâi ve'l-Ceylânî*: Muhammed b. Ahmed Abdelî Bahreynî (XI/XVII. yy.) tarafından yazılmıştır.

29. *İcâbetü'd-Dâi fî Menâkıbi'r-Rifâi*: Ebü'l-Kâsım Cafer b. Hasan Berzencî (ö. 1179/1766) tarafından yazılmıştır.

30. *Matlabü's-Sât fî Menâkıbi'r-Rifâi*: Sıddîk b. Muhammed Hubâb (XII/XVIII. yy.) tarafından yazılmıştır.

31. *Vesiletü'd-Dâi fî Nesebi'l-Gavsi'r-Rifâi*: Sinan Abdussamed Hüseyinî tarafından yazılmıştır.

32. *Kılâdetü'l-Cevâhir fî Zikri'l-Gavsi'r-Rifâi ve Etbâihi'l-Ekâbir* (Beyrut, 1301/1883): Bir Rifâi şeyhi olan Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin (1850-1909) birçok kaynaktan istifa ederek hazırladığı bu kitap Ahmed er-Rifâi hakkında yazılmış en geniş biyografik eserdir. Ebü'l-Hüdâ'nın bu eserinden hareketle geçmiş devirlerde yazılan eserlerin izini tespit etmek mümkündür. Bu eser Abdü'l-Vâris Muhammed Ali'nin tahkiki ile Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye tarafından Beyrut'ta 478 sayfa olarak basılmıştır. Çalışmamızın birçok yerinde bu eserden yararlanılmıştır.

33. *Neftcetü'l-Mefâhir fî Ahbâri Benî Rifâati's-Sâdeti'l-Ekâbir*: Muhammed b. Ömer b. Hasan Harîrî (ö. 1330/1912) tarafından yazılmıştır.

34. *El-İmâm er-Rifâi*: İsmail Halîfe Hüseyin tarafından yazılmıştır.

35. *Nûru Behceti's-Sıdk fî Zikri Sülâseti'l-Gavsi'r-Rifâi bi-Dımaşk*: Muhammed Kalbaccî tarafından yazılmıştır.

36. *Eş-Şeyh Ahmed er-Rifâi ve A'lâmü'r-Rifâiyye*: Muhammed Ahmed Dernîte tarafından yazılmıştır.

37. *El-İmâm es-Seyyid Ahmed er-Rifâi*: Yusuf Haşim Rufâi ile Mustafa Rufâi Nedvî'nin kaleme aldıkları bu eserden çalışmamızın özellikle 'Rifâiyye'nin Öne Çıkan Esasları' kısmında yararlanılmıştır.

38. *Er-Rifâi*: Cemal Gîsânî tarafından yazılmıştır.¹⁵⁷

¹⁵⁷ Bu eserler hak. bk. Tahralı, *Ahmad al-Rifâi*, ss. 46-64; (a. mlf.), "Ahmed er-Rifâi", c. II, ss. 129-130; Kaplan-Şık, "Ahmed er-Rifâi'nin İtikâdî ve Kelâmî Görüşleri", ss. 88-89.

IV. MEŞHUR MENKİBELERİ

Ahmed er-Rifâî'nin menkıbelerine geçmeden önce 'menkıbe' kavramı hakkında ön bilgi verilmesi faydalı olacaktır: 'Men-ka-be' lügat anlamı olarak 'dağdan geçen yol' demek olup Arapça bir kelimedir. Çoğul hâli 'me-nâ-kıb'dır. İstilah anlamı ise övünülecek güzel iş, davranış, güzel fiil, fazl, meziyet, mefharet; tanınmış kişiler ile ilgili hikâyeler veya haberler ve bu tanınmış kişilerden bahseden risâle-i medhiyye gibi anlamlara gelmektedir.¹⁵⁸

'Menkabe' kavramı ilk olarak III/IX. yüzyıldan itibaren tedvîn edilen hadis kitaplarında Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashâbının faziletlerinin anlatıldığı bâb başlıklarının genel adı olarak kullanılmaya başlanmıştır.¹⁵⁹ Örnek olarak Tirmizî'ye ait *Sünen*'in 46. bölümü 'Menâkıb', *Sahîh-i Buhârî*'nin 61. bölümü 'Kitâbu'l-Menâkıb' ve 63. bölümü ise 'Kitâbu Menâkıbı'l-Ensâr' adını taşımaktadır. Menâkıb kelimesi ayrıca fazilet mânasında halîfeler ve mezhep imâmları hakkında yazılan eserler için de kullanılmıştır.¹⁶⁰

III/IX. yüzyıldan sonra tasavvufun yaygınlaşması ile 'menkıbe' kelimesi ayrıca sûfilerin hikmetli söz ve davranışlarını ifade etmek için de kullanılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda Ebû Abdurrahmân Sülemî'nin *Tabakâtu's-Sûfiyye*, Ebü'l-Hasen Alî Hücvîrî'nin *Keşfü'l-Mahcûb*, Abdülkerîm b. Hevâzin Kuşeyrî'nin *er-Risâle*'si gibi tasavvûfî eserlerde tasavvuf büyüklerinin hikmetli söz ve davranışlarına yer verilmiştir. V/XI. Yüzyıla kadar 'menkıbe' kelimesi hikmetli söz ve davranış için kullanılırken bundan sonra kavramın kapsamına büyük tarikatların ortaya çıkması ile birlikte tarikat şeyhlerinin kerâmetleri de girmiştir. Böylece tasavvufî bir metin olarak

¹⁵⁸ İsfehânî, Râğıb, *el-Müfredât fî-Garîbi'l-Kur'ân*, çev. Abdalbâki Güneş-Mehmet Yolcu, Çıra Yay. İstanbul, 2007, s. 737; Ahterî, Mustafa, *Ahterî Kebir Arapça Türkçe Büyük Lügat*, haz. İlhâmi Ulaş-Abdülkâdir Dedeoğlu, Osmanlı Yay., Ankara, 1978, s. 446; Cûdî, İbrâhim Efendi, *Lügât-ı Cûdî*, haz. İsmâil Parlâtır-Belgin Tezcan Aksu-Nicolai Tufar, TDK Yay., Ankara, 2006, s. 307; Kanar, Mehmet, *Kanar Osmanlı-Türkçe Sözlüğü*, Say Yay., İstanbul, 2008, s. 560; Şemseddin Samî, *Kâmûs-u Türkî*, Çağrı Yay., İstanbul, 2007, s. 1420.

¹⁵⁹ Şâhin, Hâşim, "Menâkıbnâme", *DİA*, TDV Yay., Ankara, 2004, c. XXIX, s. 112; Ocak, Ahmet Yaşar, *Kültür Târîhi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, TTK Yay., Ankara, 1992, s. 27; Yardım, Ali, *Hadîs*, D.E.Ü. Yay., İzmir, 1992, c. 2, s. 75; Çakan, İsmâil Lütfi, *Hadîs Edebiyatı*, M.Ü. İ.F. Yay., İstanbul, 2003, s. 78.

¹⁶⁰ Avcı, Seyit, "Sahih-i Müslim'in 'Kitabü'l-Fezail' Bölümüne Göre Hz. Peygamber'in Bazı Özellikleri", *İstem*, y. 10, sy. 19, 2012, s. 13; Şâhin, "Menâkıbnâme", c. XXIX, s. 112.

menâkıb yazma geleneği ortaya çıkmıştır.¹⁶¹

Öte yandan velîlerin menkıbeleri ile masal, destan ve efsane gibi olağanüstü olayların anlatıldığı edebî türler birbirlerine benzediği gibi genel özellikleri ile menkıbeler bazı yönlerden bu türlerden ayrılır. Adı geçen edebî türler olağanüstü birtakım olayları anlatan gerçek dışı hikâyeler iken velîlerin menkıbelerinin kahramanları gerçek, olayların yeri ve zamanı belli ayrıca birçok insanın şahit olduğu olaylar olduğu vurgulanmıştır.¹⁶²

Ahmed er-Rifâî hakkında yazılan eserlerde birçok kerâmetinden söz edilmesine rağmen kaynaklarda onun kevnî kerâmetlere önem vermediği bilgisi yer almaktadır. Bu kerâmetlerin bir kısmı rivayet zincirine dayalı olarak, bir kısmı ise kaynak gösterilmeden aktarılmıştır.¹⁶³ Onun hakkında anlatılan bazı meşhur menkıbeler şunlardır:

A. DOĞUMUNDAN ÖNCEKİ MENKİBESİ

Rivayete göre Ahmed er-Rifâî'nin doğumundan kırk gün önce dayısı Şeyh Mansûr Batâihî rüyasında Hz. Muhammed'i (s.a.v.) görmüş ve Peygamberimiz ona şöyle buyurmuştur:

“Ey Mansûr sana şu müjdeyi veriyorum: Allah (cc) kırk gün sonra senin kız kardeşine bir çocuk ihsan buyuracak ve ismi Ahmed er-Rifâî olacaktır. Ben nasıl peygamberlerin önderiysem o da velîlerin önderi olacaktır. Büyüdüğü vakit onu al, Vâsıt şehrinde bulunan Şeyh Ebü'l-Fazl Aliyyü'l-Kârî Vâsıtî Kureşî'ye git ve onu yetiştirmesi için kendisine ver! Çünkü bu zât Allah katında değerli bir kimsedir.” Dayısı bu müjdenin karşısında şöyle cevap vermiştir: “Emir ve ferman sizindir, salâtüselâm üzerinize olsun ey Allah'ın Rasûlü!”¹⁶⁴ Netice olarak Mansûr Batâihî de bu menkıbevî rüyanın gereğini yapmış ve Ahmed er-Rifâî'yi yetiştirmesi için Şeyh Ebü'l-Fazl Aliyyü'l-Kârî Vâsıtî Kureşî'ye teslim etmiştir. Bu menkıbe Ahmed er-

¹⁶¹ Şâhin, “Menâkıbnâme”, c. XXIX, s. 112; Kaya, *1287 Tarihli Matbu*, ss. 58-59.

¹⁶² Ocak, Ahmet Yaşar, *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliyâ Menkabeleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1984, ss. 31-32.

¹⁶³ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. XXI, s. 288; Kaplan-Şık, “Ahmed er-Rifâî'nin İtikâdî ve Kelâmî Görüşleri”, ss. 91-92.

¹⁶⁴ Uzzâm, *Aktâbu't-Tasavvufi's-Selâse*, s. 19; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 16.

Rifâî'nin doğumundan önce mânevî bakımdan müjdelenmesine işaret etmektedir.

B. SESİ İLE İLGİLİ MENKİBESİ

Rivayete göre Ahmed er-Rifâî'nin sesi son derece etkileyici bir özelliğe sahipti. O insanlara vaaz ederken kürsüde oturarak konuşurdu. Buna rağmen onun konuşması hem uzaktaki hem de yakındaki insanlar tarafından işitilir, hatta civar köydeki kimseler tarafından da aynı şekilde duyulurdu. İnsanlar evlerinin üzerine çıkar ve onu yakınlarındaymış gibi dinlerlerdi. Dahası bütün sözleri eksiksiz anlaşılırdı. Hatta sağırın ve yarım işitenlerin onun sohbetine katıldıkları zaman, Allah'ın (cc) izni ile kulaklarının açıldığı, söylenenleri işittikleri ve anlayabildikleri kaydedilmiştir.¹⁶⁵ Bu menkıbe Allah'ın (cc) Ahmed er-Rifâî'nin sesini bereketli kıldığını göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

C. GÖKYÜZÜNDEN BEYAZ BİR KÂĞIDIN İNMESİ

Ahmed er-Rifâî'nin Ekber Meâlî b. Yûsuf ve Abdülmün'im isimli birbirlerini çok seven iki öğrencisi vardı. Anlatılanlara bakılırsa aralarındaki bu yakınlık ve muhabbet onları mânevî olarak kendilerinden geçirirdi. Onlar yine böyle bir hâlde iken, öğrencilerden Abdülmün'im ellerini kaldırıp “Yâ Rabbî, cehennemden âzat olduğuma dair bu âciz kuluna bir belge gönder.” diye dua etti. Ekber adlı öğrenci de “Hak teâlânın keremi çoktur, fazl ve ihsanı hudutsuzdur.” diyerek duaya iştirak etti. Onlar bu şekilde konuşurlarken, âniden gökyüzünden beyaz bir kâğıt indi. Kâğıdı aldılar fakat üzerinde bir yazı göremediler. Bu durumlarını sormak üzere Ahmed er-Rifâî'nin yanına geldiler ve o kâğıdı ona verdiler. Onlar henüz hâllerini anlatmadan Ahmed er-Rifâî kâğıda baktı ve derhal Allah'a (cc) secdeye kapandı. Secdeden başını kaldırınca “Allah'a (cc) hamd olsun ki Allah (cc) ashâbımın cehennemden âzat olduğunu, âhiretten önce dünyada bana gösterdi.” buyurdu. Orada bulunan insanlar “Efendim, bu kâğıt beyazdır ve bunda bir şey yazmıyor.” dediler. O da bunun üzerine

¹⁶⁵ İbnü'l-Mülakkın, *Tabakâtü'l-Evliyâ*, ss. 95-96; Münâvî, *el-Kevâkib*, c. II, s. 220; Şeblencî, *Nûru'l-Ebsâr*, s. 351; Nebhânî, Yûsuf, *Câmiu Kerâmâti'l-Evliyâ*, c. I, s. 493; Yavuz, Kemal (ve diğerleri), *Evliyâlar Ansiklopedisi*, c. II, s. 305.

onlara “Kudret eli siyah ile yazmaz; bu, nur ile yazılmıştır.” buyurdu.¹⁶⁶ Bu menkıbe bağlamında Ahmed er-Rifâî ve onu takip eden müridlerinin Allah’ın (cc) fazl u keremine nâil oldukları öne sürülebilir.

D. BİR HASTANIN ŞİFA BULMASI

Ahmed er-Rifâî’ye bir gün dua etmesi için bir hasta getirildi. Hasta birkaç gün rivakta kaldığı halde, Ahmed er-Rifâî ona hiçbir şey söylemedi. Bunun üzerine onun hizmetçisi ve aynı zamanda halîfesi olan Yâ’kûb b. Kürrâz “Efendim, bu hasta için niçin dua etmiyorsunuz?” diye sordu. O da “Ey Yâ’kûb, Allah’ın (cc) izzetine yemîn olsun ki O’nun katında kabul olunacağına dair bana söz verilen yüz hâcetim var fakat henüz hiçbirini dilemedim.” cevabını verdi. Bunun üzerine Yâ’kûb “Onlardan birini bu çaresiz hastaya dileseniz olmaz mı?” dedi. Ahmed er-Rifâî de Ya’kûb’a “Sen benim edebe aykırı hareket eden bir kimse olmamı mı istiyorsun?” diye serzenişte bulundu ve “*Dikkat ediniz, yaratma ve emir O’na mahsustur. Âlemlerin Rabbi Allah çok yücedir.*”¹⁶⁷ meâlindeki âyeti okudu. Sonra “Ey Yâ’kûb, aslında fakîr olan bir kişinin Allah’tan istediği bir hâceti kabul olduğu zaman, o eski vakar ve şerefinden de bir kademe kaybeder.” buyurdu. Hizmetçisi “Fakat efendim, namazlardan sonra her zaman dua ettiğinizi görüyorum.” deyince de Ahmed er-Rifâî “O başka, bu başkadır. Namazlardan sonra yapılan dua, ilâhî emre uymak için yapılan kulluk duasıdır. Bu ise hâcet duasıdır ve husûsî şartları vardır.” buyurdu. Bu konuşmanın üzerinden iki gün geçtikten sonra o hastanın Allah’ın izni ile şifâ bulduğu kaydedilmiştir.¹⁶⁸ Bu menkıbe Ahmed er-Rifâî’nin Allah’tan (cc) bir dileğini isterken bile tevâzusunu muhafaza ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

E. BİR ARSLANIN DİLE GELMESİ

¹⁶⁶ Yâfiî, Ebû Muhammed Afifüddîn Abdullah, *Ravzu’r-Reyâhîn fî Hikâyâti’s-Sâlihîn*, tah. Muhammed İzzet, el-Mektebetü’t-Tevfikiyye, Beyrut, ts., ss. 368-369; Câmî, *Nefahât*, c. II, s. 711; Münâvî, *el-Kevâkib*, c. II, s. 220; Şebencî, *Nûru’l-Ebsâr*, s. 351; Nebhânî, Yûsuf, *Câmiu Kerâmâti’l-Evliyâ*, c. I, ss. 493-494; Yavuz, Kemal (ve diğerleri), *Evliyâlar Ansiklopedisi*, c. II, s. 310.

¹⁶⁷ A’râf, 7/54.

¹⁶⁸ Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, s. 251; Sübkî, *Tabakât*, c. VI, ss. 26-27; Münâvî, *el-Kevâkib*, c. II, s. 221; Şebencî, *Nûru’l-Ebsâr*, s. 354; Yavuz, Kemal (ve diğerleri), *Evliyâlar Ansiklopedisi*, c. II, s. 310.

Rivayete göre günlerden bir gün bir kişi Ahmed er-Rifâî'ye gelip “Efendim, ben abdest almak için kuyudan su çıkarırken arslanın biri gelip öküzüme saldırdı, onu parçaladı ve yedi. Ben şimdi ne yapayım?” diyerek ondan yardım istedi. O da “O arslanı bana çağırınız. Korkmayınız, ondan size zarar gelmez.” diye buyurdu. Öğrencilerinden biri “Tabii ki efendim ben çağırayım.” diyerek arslanı arayıp buldu ve ona Ahmed er-Rifâî'nin onu çağırdığını söyleyince arslan hiç itiraz etmeden geldi. Ahmed er-Rifâî'nin huzurunda yüzünü yere koydu. Ahmed er-Rifâî arslana “Ey arslan, bu fakirin hizmetinde bulunan öküzünü niçin yedin, sebebini bize söyler misin?” diye sordu. Arslan Allah'ın (cc) izni ile dile gelip “Ey efendim! Ceddin Muhammed'in (s.a.v.) hatırı için ne olur bana gazap edip beddua etmeyiniz. Zira bir haftadır hiçbir şey yememiştim ve çok açtım. Çâresiz kaldım ve onun için öküzü yedim, beni affedeceğinizi ümid ediyorum.” diye yalvardı. Ahmed er-Rifâî arslanın özrünü dinledikten sonra “Suçunu bir şartla affediyorum: O da yediğin öküzün yerine bu fakire hizmet edeceksin.” buyurdu. Bunun üzerine arslanın da bu şartı kabul ettiği ve o kimsenin hizmetinde bulunduğu kaydedilmiştir.¹⁶⁹ Bu menkıbe Ahmed er-Rifâî'ye lütfedilen ve bazı vahşi hayvanlar üzerindeki tasarrufunu vurgulaması bakımından dikkate şâyandır.

F. SAKAT BİR ÇOCUĞUN İYİLEŞMESİ

Rivayete göre Haddâdiye köyünde, dünyaya gelen çocukları yaşamayan bir kadın vardı. O kadın yine yeni doğacak çocuğunun ölmemesi ümidi ile “Eğer doğacak olan çocuğum yaşarsa, onu Ahmed er-Rifâî'nin hizmetine vereceğim.” diye kendi kendine söz verir. Bir süre sonra bir kız çocuğu olur. Fakat çocuk kambur ve total olarak doğar. Aradan bir süre geçip çocuk büyüyünce diğer çocukların alay konusu olmaya ve aşağılanmaya başlar. Ahmed er-Rifâî'nin yolu bir gün bu çocuğun köyüne düşer. Halk kendisini köyün girişinde karşılar. Bunlar arasında o sakat çocuk da vardır. Ahmed er-Rifâî yaklaşıncı çocuk birden ileri fırlayıp onun ellerini öper ve “Efendim, siz annemin de üstâdisınız. Beni ne olur şu insanların aşağılamalarından ve alay etmelerinden kurtarınız!” diye yalvarır. Onun bu çaresizlik içinde yalvarışından

¹⁶⁹ Yavuz, Kemal (ve diğerleri), *Evliyâlar Ansiklopedisi*, c. II, ss. 310-311.

Ahmed er-Rifâi çok etkilenir ve kendini tutamayıp ağlamaya başlar. Bir yandan da çocuğun başını ve sırtını okşayıp dua eder. Bunun üzerine çocuk Allah'ın izni ile şifaya kavuşur, kamburluğu ve topallığı kalmaz. Bunu gören oradaki insanlar da Ahmed er-Rifâi'ye 'şeyhü'l-ureycâ' (topal kızcağızın şeyhi) lakabını verirler.¹⁷⁰ Bu menkıbe Ahmed er-Rifâi'nin aşağılanan bir çocuğa şefkat göstermesini ve onun için Allah'tan yardım istemesini dolayısıyla onun çaresiz ve muhtaç insanlara karşı duyarlı oluşunu göstermektedir.

G. MÜTEVÂZİLİĞİ

Ahmed er-Rifâi'nin menkıbevî derecede tevâzu sahibi birisi olması ve bununla ilgili birçok rivayetin bulunması; bu konuyu meşhur menkıbeleri ana başlığının altında işlememize sebep olmuştur. Konuyla ilgili rivayetlerden biri şöyledir: O bir gün etrafında toplanan yakınlarına "İçinizde, benim bir ayıbımı veya kusurumu bilen varsa lütfen burada bana söylesin." der. Orada bulunanlardan Şeyh Fârûsî: "Bu topluluk içinde benden başka ayıbınızı bilen yoktur." der. Ahmed er-Rifâi buna hiç üzülmez, söyleyeni kınamaz ve "Allah sana hayırlar versin. Ey kardeşim, lütfen kusurumu söyleyiniz ki ondan kurtulmaya çalışayım." buyurur. O kimse de "Sizin kusurunuz etrafınızda bizim gibi dervişlerinizin olmasıdır. Eğer Allah bizi bu kadar eksikliğimize rağmen sizinle birlikte kabul ederse sizin kusurunuz yoktur; eğer kabul etmeyip geri çevirirse o zaman size ayıptır." der. Bunun üzerine Ahmed er-Rifâi de "Gemi sağlam olursa içindekiler kurtulabilir." diye cevap verir.¹⁷¹

Ahmed er-Rifâi'ye göre Allah'ı seven nefsinin tevâzuya alıştırır. Allah da o kulun dünya ile alâkasını keser. Kul da her hâlinde Allah'ı tercih eder ve O'nun zikri ile meşgul olur. Büyük dünyevî makamları elde edebilecek bir güce sahip olsa bile Allah'a karşı tevâzu göstererek makam sevgisinden kurtulur.¹⁷²

¹⁷⁰ Rifâi, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâi*, s. 225; Yavuz, Kemal (ve diğerleri), *Evliyâlar Ansiklopedisi*, c. II, s. 313.

¹⁷¹ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, s. 249; (a. mlf.), *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, s. 78; İbn Fadlullah, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, s. 116; Sübkî, *Tabakât*, c. VI, s. 24; İbnü'l-Mülakkın, *Tabakâtü'l-Evliyâ*, s. 96; Şa'rânî, *et-Tabakât*, s. 212; Rifâi, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâi*, s. 29; Yavuz, Kemal (ve diğerleri), *Evliyâlar Ansiklopedisi*, c. II, ss. 314-315.

¹⁷² Rifâi, Ahmed, *el-Burhân*, s. 81.

Zikredilen bu menkıbelerinden başka onu kötüleyen, sevmeyen, çekemeyen, onun aleyhinde çirkin şeyler söyleyen ve onun yüksek hâllerini kabul etmeyen kişilere Ahmed er-Rifâî'nin sabır, alçak gönüllülük ve hilmi ile davrandığı ve buna karşı onu sevmeyen bu kişilerin yaptıklarından pişmanlık duydukları sonra da ondan af diledikleri ile ilgili çeşitli menkıbeler nakledilmiştir.¹⁷³ Onun diğer menkıbeleri ile ilgili kaynaklarda detaylı bilgiler mevcuttur.¹⁷⁴ En meşhur menkıbesi ise şimdi bahsedilecek olan onun Peygamberimizin elini öpmesi hâdisesidir:

H. PEYGAMBERİMİZİN ELİNİ ÖPMESİ

'Takbîlü yedi'n-nebiy' diye de bilinen bu hâdise şöyle gerçekleşmiştir: Ahmed er-Rifâî 555/1160 yılında¹⁷⁵ doksan bin kişilik kafilesi ile hac görevini yaptıktan sonra Medine'yi ziyaret etmek için yola çıkarlar. Medine'ye yaklaşır şehri gördükleri zaman develerinden hemen inip yalın ayak yürümeye başlarlar. Şehre girip doğruca Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret ederler. Ahmed er-Rifâî Hz. Peygamber'in kabrinin tam karşısına geçerek: "Eselâmü aleyke yâ ceddî!" (Selam üzerine olsun ey dedem!) diyerek Hz. Peygamber'e selam verir. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in "Ve aleyke selam yâ veledî!" (Selam senin de üzerine olsun ey oğlum!) yüce iltifatına mazhar olmuştur ki bu duruma orada bulunanların hepsi şahit olmuşlardır. Ahmed er-Rifâî bu iltifatla kendinden geçmiş ve ağlayarak şu dörtlüğü söylemiştir:

فی حالت البعد روحی كنت أرسلها
تقبل الأرض عنی فهي نائبتی
وهذه نوية الأشباح قد حضرت
فامدد يمينك کی تحظى بها شفتی¹⁷⁶

¹⁷³ Bu rivayetlerle ilgili bk. Şablencî, *Nûru'l-Ebsâr*, ss. 353-354; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, ss. 25-26, 28; Yavuz, Kemal (ve diğerleri), *Evlîyâlar Ansiklopedisi*, c. II, ss. 313-316.

¹⁷⁴ Bk. İbn Cerîr, *Behcetü'l-Esrâr*, ss. 441-442; Yâfî, *Mir'âtü'l-Cinân*, c. III, ss. 310-311; (a. mlf.), *Ravzu'r-Reyâhîn*, ss. 365-370; Kâzerûnî, Hacı Hüsam İbrâhim b. Muhammed, *Şifâü'l-Eskâm fî Sîreti Gavsi'l-Enâm*, (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3461, 203 vr., Farsça); *Ahmed er-Rifâî Menkıbeleri*, çev. Nurettin Bayburtlugil-Necdet Tosun, Vefa Yay., İstanbul, 2008.

¹⁷⁵ Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 15.

¹⁷⁶ İbn Muğayzil, Ebü'l-Fazl Abdülkadir b. Hüseyin b. Ali (ö. 894/1488), *el-Kevâkibü'z-Zâhire fî İctimâi'l-Evlîyâi Yakazaten bi Seyyidi'd-Dünyâ ve'l-Âhire*, tah. Ahmed Abdurrahîm Sâyih-Tevfik Ali Vehbe, Mektebetü's-Segâfeti'd-Dîniyye Yay., Kâhire, 1431/2010, s. 50; Saffûrî, Abdurrahman b. Abdüsselam b. Abdurrahman b. Osman (ö. 894/1488), *Nüzhëtü'l-Mecâlis ve Müntehâbü'n-Nefâis*, tah. Muhammed Salim Haşim, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1971, s. 178; Tâzeî, *Kalâidü'l-Cevâhir*, s.

“Uzakta bulunduğumda ruhumu gönderirdim,
Benim vekilim olarak toprağını öperdi.
Şimdi bu devlet bedenime de nasip oldu;
Uzat elini de dudaklarımla öpeyim!”

anlamına gelen meşhur şiirini söyleyince, Hz. Peygamber’in temiz saadetli kabrinden mübarek eli görünmüş ve Ahmed er-Rifâi de o eli öpmüştür. Bu olaydan sonra o Bâb-ı Selâm’daki eşiklere yatmış ve oradan çıkanlara üstüne basıp geçmeleri için yalvarmıştır. Durumu farkedenden seçkin kimseler başka kapılardan çıkarken diğer insanlar ayaklarını onun üzerine basarak çıkmışlardır. O hem ağlamış hem de “Ey Allahım, sana ve peygamberine temkinimi, imanımı ve mârifetimi artır!” diye dua etmiştir.¹⁷⁷

Ahmed er-Rifâi’nin biyografisini yazan müellifler olaya şahit olan pek çok kişinin isimlerini sayarak bu menkıbeyi mütevâtir bir haber şeklinde değerlendirmişlerdir. Ünlü mutasavvıflardan biri olan Hayât b. Kays Harrânî (ö. 581/1185) ve Adeviyye Tarikati’nin kurucusu mutasavvıf, âlim ve fakih biri olan Adî b. Müsâfir (ö. 557/1162) gibi zâtların da bulunduğu büyük bir topluluğun bu olaya şahit oldukları nakledilmiştir. Rifâiyye Tarikati’nin Azîziyye kolunun kurucusu ve *Gâyetü’l-Tahrîr* adlı eserin müellifi olan Abdülazîz Dîrînî (ö. 694/1295), Hz. Peygamber’in selâma karşılık vermesinin ve kabrinden dışarıya nûrânî bir elin uzanmasının mümkün olduğu hakkında devrin kadısına ait bir fetvayı da zikretmiştir. Ebü’l-Fazl Celâleddin Süyûtî (ö. 911/1105) de bu hâdiseyi müstakil olarak incelediği *eş-Şerefü’l-Muhattem fî-mâ Mennallâhu bi-hî alâ Veliyyihi’s-Seyyyid Ahmed er-Rifâi min Takbîli Yedi’n-Nebiyy* adlı risâlesinde hâdisenin tevâtür derecesine ulaştığını belirtmiştir.¹⁷⁸

Rifâi şeyhlerinden Ebü’l-Hüdâ Sayyâdî de bu menkıbe hakkında kaleme aldığı

313; Münâvî, *el-Kevâkib*, c. II, s. 220; İbnü’l-Hâc, *el-Eşrâf*, s. 132; Şeblencî, *Nûru’l-Ebsâr*, s. 351; Nebhânî, Yûsuf, *Câmiu Kerâmâti’l-Evliyâ*, c. I, s. 494; Âmirî, *Mu’cemü’l-Merâkid*, ss. 58-59; Cemîlî, *Min A’lâmi’l-Ârifin*, s. 30; Rifâi, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâi*, s. 173; Mezîdî, *es-Seyyid Ahmed er-Rifâi*, s. 12.

¹⁷⁷ Münâvî, *el-Kevâkib*, c. II, s. 220; Şeblencî, *Nûru’l-Ebsâr*, s. 351; Âmirî, *Mu’cemü’l-Merâkid*, s. 59; Rifâi, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâi*, s. 173; Margoliouth, “Ahmed Rifâi”, c. I, s. 204.

¹⁷⁸ El öpme menkıbesi hak. bk. Süyûtî, Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî (ö. 911/1505), *eş-Şerefü’l-Muhattem fî-mâ Mennallâhu bi-hî alâ Veliyyihi’s-Seyyyid Ahmed er-Rifâi min Takbîli Yedi’n-Nebiyy*, çev. Hayri Kaplan, Uludağ Yay., Ankara, 2002.

el-Kenzü 'l-Mutalsem fî Meddi Yedi 'n-Nebî li-Veledihi 'l-Gavsi 'r-Rifâi adlı eserinde bu menkıbeye yer veren pek çok kitap ve müelliften ictibaslar yapmıştır. Netice olarak bu menkıbenin rivayet senedlerinin kesinlikle sağlam olduğu ve olaya şahit olan çok sayıda güvenilir insandan aynı ifadelerle nakledildiği kaydedilmiştir. Rifâilerin bu menkıbeyi mütevâtir haber olarak gösterme gayretlerine rağmen Ahmed er-Rifâi'nin prensip olarak kerâmete önem vermediği bilgisi kaynaklarda sıklıkla zikredilmiştir.¹⁷⁹

İ. HAYVAN SEVGİSİ

'Hayvan Sevgisi' akademik bir eser için alışlagelmişin dışında konulardan biri olduğu gerçeği bir yana, Ahmed er-Rifâi'nin hayvanlara karşı çok merhametli olması ile ilgili birçok kıssanın rivayet edilmesi ve bu rivayetlerin olağanüstü erdem barındırması sebebi ile çalışmamızda böyle bir kısım ayırmanın uygun olacağını düşündük. Burada onun hayvan sevgisi ile ilgili bazı kıssalara değinilecektir. Kıssalardan biri şöyledir:

Onun zamanında bir köpek uyuz hastalığına yakalanır. Halk bu köpektен iğrenir ve kapılarından onu kovalamaya başlarlar. Hayvan kendisine yapılan bu kötü muamelelerden incinmiş, nereye gideceğini bilemez olmuş ve ayrıca açlıktan ölme noktasına gelmiştir. Ahmed er-Rifâi bu duruma çok üzülür, köpeği alıp kırlara götürür, üzerine bir gölgelik yapıp altında onu besler ve hastalığını da tedavi eder. Kırk gün sonra hayvancağız iyileşince onu alıp şehre getirir. Dostları ona köpeğe bu kadar özen göstermesinin sebebini sorduklarında, onlara: "Cenâb-ı Hakk'ın mahşer günü beni, bu hayvanı bu durumda gördüğüm halde niçin kurtarmadın diye azarlamasından korktuğum için ona baktım." diye cevap verir.¹⁸⁰

Bir diğer bilgiye göre Ahmed er-Rifâi güneşli bir havada yürürken üzerine bir çekirge konsa ona müdahale etmezdi. Çekirge onun üzerinde gölgeli bir yerde dursa onu o halde bırakırdı ve kendisi uçup gidene kadar ona dokunmazdı. Bu durumun

¹⁷⁹ Fârûsî, *İrşâdü'l-Müslimîn*, s. 79; Sayyâd, İzzeddin Ahmed, *el-Maârifü'l-Muhammediyye fî'l-Vezâifi 'l-Ahmediyye*, Matbaa-i Mehmed Efendi Mustafa, Kahire, 1305/1887, s. 34; Sayyâdi, *Kılâdetü'l-Cevâhir*, s. 18; Tahralı, *Ahmad al-Rifâi*, s. 79.

¹⁸⁰ Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar*, ss. 194-195; Şa'rânî, *et-Tabakât*, s. 210; Şeblencî, *Nûru'l-Ebsâr*, ss. 350-351; Hasan b. Muhammed, *Tabakâtü'ş-Şâzeliyyeti'l-Kübrâ*, s. 76; Rifâi, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâi*, s. 31.

sebebini soranlara da gayet doğal bir şekilde “O bize gölgelenmeye geldi.” yanıtını verirdi.¹⁸¹

Ahmed er-Rifâi bir gün bir domuz görür ve ona “Hayırlı sabahlar!” der. Etraftaki insanlar onun bu hareketine anlam veremeyip ona bunun sebebini sorunca o da “Bunu nefsimi iyiliğe alıştırmak için yaptım.” diye cevap verir.¹⁸²

Onun hayvan sevgisi ile ilgili olarak yine şöyle bir hikâyeye nakledilmiştir: Ahmed er-Rifâi soğuk bir günde abdest aldığı esnada yıkamak için elini uzatır. Tam o sırada adı Ya’kûb olan bir müezzin de onun elini öpmek için kendi elini ona doğru uzatır. Ahmed er-Rifâi müezzine dönerek “Aman Ya’kûb şu zavallı sivrisineği rahatsız ettin!” diye hayıflanır. Müezzin hayretler içinde kalır ve bunun nedenini sorar. O da “O sivrisinek elimden rızkını almak için gelmişti, sen ise bu rızka engel oldun!” diye cevap verir.¹⁸³

Ahmed er-Rifâi bir cuma günü biraz uykuya dalar. O uyurken elbisesinin üzerine bir kedi gelir ve uyuyakalır. Ahmed er-Rifâi uyanınca kediyi farkeder. Namaz vakti de gelmiştir. Hemen eşinden bir makas ister, elbisesinden kedinin üzerinde bulunduğu bölümü keser ve kediyi uyandırmadan camiye gider. Namazdan geldikten sonra kediyi uyanmış bulur ve elbisesinden kestiği parçayı alıp yerine diker ve “İşte hiç belli olmadı!” der. Fakat eşinin bu yaptıklarından hoşlanmadığını görünce ona “Ey mübarek şeyhin kızı canını sıkma! Bu yaptığım hayırdan başka bir şey değildir ve bu bana bir zorluk vermedi aksine bundan iyilikler doğdu.” der.¹⁸⁴ Şimdiki şartlara göre bir kişinin onlarca elbisesinin arasından birine bile bir kedi için kıyması ender bir durumken, Ahmed er-Rifâi’nin yaz ve kış mevsimlerinde aynı anda iki gömleğe hiçbir zaman sahip olmadığı¹⁸⁵ göz önünde bulundurulursa onun ne denli hayvan sevgisi ile

¹⁸¹ Şa’rânî, *et-Tabakât*, s. 210.

¹⁸² Şa’rânî, *et-Tabakât*, s. 211; Şeblencî, *Nûru’l-Ebsâr*, s. 353; Rifâi, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâi*, s. 58.

¹⁸³ Zehebî, *Târihu’l-İslâm*, s. 249; Sübkî, *Tabakât*, c. VI, ss. 24-25; Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar*, s. 195; İbn Kesîr, *Tabakât*, c. I, s. 632; Şeblencî, *Nûru’l-Ebsâr*, s. 351; Yünîni, *Zeylû Mir’âti’z-Zamân*, c. II, s. 1039; Rifâi, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâi*, s. 32.

¹⁸⁴ Zehebî, *Târihu’l-İslâm*, s. 249; (a. mlf.), *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, s. 78; İbn Fadlullah, *Mesâlikü’l-Ebsâr*, s. 116; Sübkî, *Tabakât*, c. VI, s. 24; İbn Kesîr, *Tabakât*, c. I, s. 632; İbnü’l-Mülakkın, *el-İkdü’l-Müzeheb*, s. 318; Şa’rânî, *et-Tabakât*, s. 210; Şeblencî, *Nûru’l-Ebsâr*, s. 351; Yünîni, *Zeylû Mir’âti’z-Zamân*, c. II, s. 1039; Rifâi, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâi*, ss. 31-32; Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar*, s. 195.

¹⁸⁵ Zehebî, *Târihu’l-İslâm*, s. 251; (a. mlf.), *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, s. 80; İbn Fadlullah, *Mesâlikü’l-Ebsâr*, s. 117; Sübkî, *Tabakât*, c. VI, s. 26; İbn Kesîr, *Tabakât*, c. I, s. 631; İbnü’l-Mülakkın, *Tabakâtü’l-*

dolu bir sūfî olduđu bir nebze olsun anlaşılabilir.

Yukarıda bahsedilenlerden ve benzer rivayetlerden Ahmed er-Rifâî'nin hayvanlara karşı nasıl sevecen, yardımsever ve hoş görülü olduğu anlaşılmaktadır. Onun hayvanlara olan bu yaklaşımı 'yaratılanı Yaratan'dan dolayı sevmek' prensibinin uygulamalı bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

V. ABBÂSÎ HALÎFELERİ İLE MÜNASEBETİ

Ahmed er-Rifâî'nin yaşadığı dönemde (512/1118-578/1182) toplam altı Abbâsî halîfesi hükümranlık yapmıştır. O Abbâsî halîfeleri şunlardır:

1. Müsterşid-Billâh (512/1118-529/1134),
2. Râşid-Billâh (529/1135-532/1138),
3. Muktefi-Liemrillâh (530/1136-555/1160),
4. Müstencid-Billâh (555/1160-566/1170),
5. Müstazî-Biemrillâh (566/1170-575/1179),
6. Nâsır-Lidînillâh (575/1180-622/1225).¹⁸⁶

Ahmed er-Rifâî'nin Abbâsî halîfeleri ile ilk münasebetinin kendisi hakkında uydurulan bir iftira sebebi ile gerçekleştiği rivayet edilir: 550/1155 yılında onun zikir halkasında kadın ve erkekleri biraraya getirdiği ve bu şekilde sünnet dışında yollara saptığı iftirasında bulunularak, hakkında o zamanın Abbâsî Halîfesi olan Muktefi-Liemrillâh'a şikâyette bulunulmuştur. Bunun üzerine Halife olayı araştırmak için bir müfettişini görevlendirir. Müfettiş Ümmü Abîde'ye doğru yola çıkar. Oraya vardığında Ahmed er-Rifâî'nin zikir meclisini kurulmuş halde bulur. Meclise katılır ve zikir esnasında çok büyük mânevî hâllere şahit olur. Müfettiş zikir meclisinden çok etkilenir ve içinden şöyle geçirir: “Eğer bu büyük seyyid ve onun müridleri sünnet haricinde bir yolda iseler, asla yeryüzünde hiçbir topluluk sünnet üzere olamaz!” Müfettiş zikir meclisi sona erdikten sonra, Ahmed er-Rifâî'nin ellerinden öper ve hayır dualarını alır. Ardından Ümmü Abîde'den ayrılır ve Bağdat'a geri döner. Müfettiş Halife'ye Ahmed er-Rifâî'nin sünnet-i seniyyeye bağlı bir zât olduğunu, onun hakkında hasetçilerin verdikleri haberlerin yalan ve iftiradan ibaret olduğunu anlatıp onun ne kadar büyük bir Allah (cc) velisi olduğundan söz eder. Bunları öğrenen Halife kendini tutamayıp ağlamaya başlar ve ardından da Ahmed er-Rifâî'ye özür mahiyetinde bir mektup yazar.¹⁸⁷

Halife Müstencid-Billâh ile Münâsebeti: Abbasî Halîfesi Müstencid-Billâh

¹⁸⁶ Üçok, *İslâm Tarihi-Emeviler Abbasiler*, ss. 178-179; Yıldız, “Abbâsiler”, c. I, s. 37; Çakır, Abdullah, *El Yazması İki Menâkıb-ı Seyyid Ahmed er-Rifâî -İnceleme ve Karşılaştırma-*, (basılmamış yüksek lisans tezi), M.Ü. S.B.E., İstanbul, 2007, ss. 15-16.

¹⁸⁷ Fârûsî, *İrşâdî'l-Müslimîn*, ss. 61-62.

557/1162 yılında Ahmed er-Rifâî'ye bir mektup göndermiş, ona ve müslümanlara dua etmesini ve kendisine tavsiyelerde bulunmasını istemiştir. Ayrıca Halîfe buna çok ihtiyaç duyduğunu, bu dua ve nasihatlerin bereketi ile Allah'ın (cc) kendisine hayırlı fetihler nasip etmesini umduğunu belirtmiştir.¹⁸⁸

Mektup Ahmed er-Rifâî'ye ulaşır. O mektubu okur ve sonra “Ne desem bilmem ki eğer nasihate gücüm yetmez desem riyâ olur, gücüm yeter desem de hoş bir şey olmaz. Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhi'l-aliyyi'l-azîm.” der. Sonra talebelerinden bir kâğıt isteyip Ahmed bin Abdülmuhsin Tarrî isimli öğrencisine cevâbî bir mektup yazdırır.¹⁸⁹ Mektup düzenlenmiş şekliyle özetle şöyledir:

“Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adı ile. Allahü teâlâyâ hamd ve senâlar olsun. Onun Rasûlüne salât ve selâm olsun. Nasihat isteyen mektubunuz bana ulaştı. Eğer Peygamberimizin (s.a.v.) ‘*Din nasihattir, din nasihattir, din nasihattir.*’¹⁹⁰ hadisi olmasaydı, size bu nasihati yapamazdım. Çünkü sizin gibi insanlara nasihat edilebilmesi için iki şartın olması gerekir: Birincisi, nasihat edenin ihlâslı olması; ikincisi ise, din kardeşinizin yaptığı nasihati amel etmek şartı ile kabul etmenizdir.

Allah'a (cc) muhtaç olan Ahmed er-Rifâî'den, İmâm Halîfe, itaat edilen, mü'minlerin emîri Müstencid-Billâh'a; Allah onu kuvvetlendirsün ve sâlih kullarını desteklediği şeyle onu desteklesin. Ey mü'minlerin emîri, eğer Allah'ın emirlerini nefsinde tatbîk edersen O'nun mülkünde buyruklarını uygulayabilirsin. Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.v.) uyarak Allah'ın emirlerini yüceltirsün ve O'nun nehyettiği şeylerden kaçınırsın insanlar da senin işlerine ve işlerini görmek için atadığın görevlilerine saygı duyarlar.

Ey mü'minlerin emîri, Bizans Kayseri'nin ve Mecûsî sultanların memleketlerindeki kuvvetlerine aldırış etme. Onlar câhil ve hakikatten habersiz oldukları için dünyaya meyletmiş durumdadırlar. Onlar ölene kadar da dünya muhabbeti ve arzusu ile yaşarlar. Bu yüzden onlar emirleri altında olan insanlara merhametli davranmazlar, iyi muamele etmezler ve onlara zorlanacakları işler

¹⁸⁸ Mezîdî, *es-Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 194; Yavuz, Kemal (ve diğerleri), *Evlîyâlar Ansiklopedisi*, c. II, s. 316; Çakır, *El Yazması İki Menâkıb*, s. 15.

¹⁸⁹ Mezîdî, *es-Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 194; Yavuz, Kemal (ve diğerleri), *Evlîyâlar Ansiklopedisi*, c. II, s. 316.

¹⁹⁰ Müslim, “İmân”, 23; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 67; Nesâî, “Bey'ât”, 31.

emrederler. Sen ise onların aksine, Müslümanlar'ın malını, canını ve memleketlerini muhafaza et. Her işini Allah'tan (cc) korkarak yap ve her hâlinde Hz. Peygamber'in emrine uy. Eğer böyle yaparsan Allah'ın himayesinde ve Allah Rasûlü'nün gölgesinde sözü muteber biri olursun. Allah da sana yardım etmek için meleklerini gönderir.

Ey mü'minlerin emîri, insanlara zulmetmekten sakın. Şayet şeytan seni aldatır ve zulme yöneltirse, nefesine 'Şayet zulmedilen, hapsedilen, kahredilen, iftira edilen sen olsaydın, kendin için sultandan ne isterdin?' diye sor. Kendine nasıl muamele edilmesini istiyorsan, sen de insanlara öyle muamele et. Çünkü sen böyle yapmakla adaletin ve insanlığın gereğini yerine getirmiş olursun. Şunu iyi bil ki senin mülk ve devletin, Allah'ın (cc) mülküne kıyas ile pek azdır. Sen ve senin mülkün gerçekte Allah'ın mülküdür.

Ey mü'minlerin emîri, bu dünyada sana yiyecek, içecek ve giyeceklerden her gelene dikkat et. Senin dünyada nasibin; seni gölgeleyecek miktarda gölge, seni örtecek kadar elbise, seni doyurmaya yetecek kadar yiyecek ile mallarından sana ait olanı kadardır. Sen Allah'ın emirlerine riayet ederek O'na karşı olan edebi gözetirsen, Allah'ın lütuf ve ihsanlarına kavuşursun. Şayet Allah'ın emrine uymazsan ve onun yarattıklarına zarar verirsen zâlimlerden olursun.

Ey mü'minlerin emîri, şunu iyi bil ki sultanların ordusu adalet, bekçileri ise yaptıkları işlerdir. Bu yüzden hâllerini bildirenlere insafı davran. Adalet hususunda iyi veya kötü, mü'min veya kâfir ayırt etmeden herkese eşit muamele et. Muhafazanı sağlam yap ve ordunu kuvvetlendir. Allah'ı zikret ve haksızlık yapmaktan sakın. Çünkü bulunduğun makam, hak üzere bulunulması ve ona göre hareket edilmesi gereken bir makamdır. Kızdığın zaman affa sarıl çünkü affetmek hata yapmaktan elbette daha iyidir.

Ey mü'minlerin emîri, akıllı ve dindar kimselerle beraber ol. Katı kalpli, zâlim ve sapkın kimselerden uzak dur. Çünkü böyle kimseler senin düşmanlarıdır. İşlerini ehil olmayan kadınların, gençlerin ve mürüvvetsiz kimselerin eline verip onların oyuncağı hâline getirme. Çünkü onlar işlerin karışmasına ve kötü sonuçlanmasına yol açarlar. Bir işi yapmak istediğin zaman, insafı ve adaletli ol ki o işi hakkı olmayan birine teslim etmeyesin. İşlerini yapacak insanları seçerken önce onların dindar ve

hikmet ehli olmasına dikkat etmelisin. Bunlar arasından da karakteri düzgün, akıl bakımından olgun, görüşü ve konuşması iyi olan kimseleri seç. Bunların da arasından Allah ve Rasûlünü en iyi bilen kimseleri seç. Dinin, din ehlinin ve âlimlerin hakkını gözet. Vefât edip Rabbine kavuşacağı zaman, âkıbetinin iyi olmasına vesîle olacak işler yap.”¹⁹¹

Halîfe onun bu cevâbî mektubunu okuyunca çok beğenir. Ona ve dervişlerine birçok hediye gönderir ve onu sarayına davet eder. Aradan bir yıl geçtikten sonra Ahmed er-Rifâî bu davete icâbet etmek için Bağdat’a gider. Burada önce babasının, Ehl-i beyt’in ve hırka senedindeki tüm şeyhlerin kabirlerini ziyaret eder, sonra da Halîfe’nin huzuruna çıkar. Halîfe’ye birçok nasihatlerde bulunur. Halîfe, maiyetindekiler ve Bağdat şeyhleri ona büyük saygı ve ilgi gösterirler. Kaynaklarda Halîfe’nin onu ikinci ve üçüncü gün yalnız başına saraya davet ettiği, babasının kabri başında icra ettiği zikir halkasına kendisinin de katıldığı ve bundan sonra da Ahmed er-Rifâî’nin Bağdat’tan ayrıldığı bilgisi yer almaktadır.¹⁹² Bu ve benzeri kayıtlardan onun dönemin yöneticilerinden hürmet gören, tanınmış ve muteber bir sûfî olduğu sonucuna varılabilir.

¹⁹¹ Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlisü’s-Seniyye*, el-Matbaatü’l-Edebiyye, Beyrut, 1304/1887, ss. 176-181; İbnü’l-A’rac, *es-Sebtü’l-Müsân*, ss. 51-52; Mezîdî, *es-Seyyid Ahmed er-Rifâî*, ss. 194-197; Vâsıtî, Takıyyüddin, *Tiryâku’l-Muhibbîn*, ss. 30-33; Yavuz, Kemal (ve diğerleri), *Evliyâlar Ansiklopedisi*, c. II, ss. 317-319; Çakır, *El Yazması İki Menâkıb*, ss. 15-16.

¹⁹² Vâsıtî, Takıyyüddin, *Tiryâku’l-Muhibbîn*, s. 33; Mezîdî, *es-Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 198; Yavuz, Kemal (ve diğerleri), *Evliyâlar Ansiklopedisi*, c. II, s. 319; Çakır, *El Yazması İki Menâkıb*, s. 16.

VI. HALLÂC VE ŞATHİYYÂT HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Kelime anlamı olarak ‘hareket etmek, sarsılmak, taşmak’ olan ‘şatah’ sözcüğü, tasavvufta yatağı dar olan bir ırmağın sel sebebiyle kenarlarına taşması gibi sūfînin kalbinden taşan ilâhî hakikatleri ifade etmek için kullanılır.¹⁹³ Çoğul hâli ‘şatahât’ ve ‘şathiyât’ olan ‘şathiyeye’ sūfînin kendisini kontrol edemediği tasavvufî hâller içinde söylediği, muhtevasında bir iddia bulunan, ne kastettiği kolay kolay anlaşılamayan kapalı veya sembolik ifade ve zâhiri itibariyle şer’î hükümlere aykırı düşen söz mânalarına gelmektedir.¹⁹⁴ II/VIII. yüzyıldan itibaren sūfîler arasında kullanılmaya başlanan bir terimdir. Tasavvuf tarihinin ilk dönemlerinde Bâyezîd-i Bistâmî, Sehl Tüsterî ve Hallâc-ı Mansûr’un şathiyeleri ile en çok tanınan sūfîler arasında yer aldıkları kaydedilmiştir.¹⁹⁵

Ahmed er-Rifâî Hallâc-ı Mansûr’u şathiyattan kabul edilen ‘Ene’l-Hak’ söyleminden dolayı hakikat şarabından içen ve vuslata eren bir sūfî olarak görmediğini ifade etmiştir. Ona göre Hallâc ufak bir ses işiterek yersiz kuruntuya kapılmış biridir. Ahmed er-Rifâî konuya açıklık getirmek için şunları söylemiştir: “Erenler zümresi ile birlikte olduğu halde kalbinde Allah korkusu artmayan kimse Allah’ın gazabına uğramış demektir. Sakın buna benzer münasebetsiz sözleri ağzınıza almayın; bunlar yanlış şeylerdir! Eskiden Allah yakınlığına eren büyükler sınırlarını bilirlerdi. Körlerden başka kim kuyuya adım atar ki? Câhil olandan başka kim ilâhî sınırları aşar? İyi düşünün ki insan aslında güçsüz ve çaresiz bir varlıktır. O halde bu haddini aşma nedir? Hallâc-ı Mansûr hak üzere olsa idi ‘Ene’l-Hak’ demezdi. Bunlar bâtıl şeylerdir ve hakikat ile alâkaları yoktur. Hallâc-ı Mansûr’un ebedî vuslat şerbetini içtiğini ve huzura kabul edildiğini sanmıyorum. Zannımca o anlaşılmayan bir ses veya vızıltı duyunca yersiz bir kuruntuya kapılmış ve kendisini hâlden hâle sokmuştur, o kadar!”¹⁹⁶

Ahmed er-Rifâî ayrıca Hallâc’ın haddini bilmediğini ve sınırını aştığını şöyle

¹⁹³ Serrâc, Ebû Nasr Abdullah b. Ali b. Muhammed et-Tûsî (ö. 378/988), *el-Lüma’*, tah. Abdulhalim Mahmud-Taha Abdalbaki Surûr, Dâru’l-Kûtübî’l-Hadîs, Kahire, 1960, s. 422, 453.

¹⁹⁴ Cürcânî, Ebû’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf el-Hanefî (ö. 816/1413), *Kitâbu’t-Ta’rîfât*, tah. Adil Enver Hudar, Dâr el-Ma’rafeh, Beyrut, 1428/2007, s. 118.

¹⁹⁵ Uludağ, Süleyman, “Şathiyeye”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2010, c. XXXVIII, s. 370.

¹⁹⁶ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, ss. 36-37; Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 110.

açıklamıştır: “Kul yaştaşları arasında bile haddini bilmezse bu onun eksik oluşu ile ilgilidir. Bununla birlikte büyük velilerden bazıları nimete şükür bâbından bazı sözler etmişler ise de şeriat sınırlarını aşmamışlardır. Allah’ın haklarını her durumda korumak gerekir. Velî olmak demek Firavunluk ve Nemrudluk yapmak demek değildir. Allah Rasûlü dahi ‘*Ben kral değilim.*’¹⁹⁷ buyurarak yücelik kıyafetini, âmirlik sıfatını ve üstünlük iddiasını bir tarafa bırakmış iken biz kul olduğumuz halde kendimize Allah mıyız diyeceğiz? Asla, iman ve islâm sıfatı Hakk’a muhtaç olmak demektir. Velîlerin ilmi budur; öğrenilecek ve öğretilecek olan işte bu ilimdir.”¹⁹⁸

Yukarıdaki açıklamalarının yanı sıra Ahmed er-Rifâî vecd hâlinde şuurun kaybolarak aklın devre dışı kalması sonucu kişinin ağzından bu tür sözlerin çıkabileceğini de şöyle açıklamıştır: “Kişinin vecd hâli şuurunun kaybolmasından ileri gelir. Şayet bu hâli devam ederse, o zaman teklîf söz konusu olmadığı için mazeret geçerli olur. Şathiyât ile uğraşan kimse, şer’î hudûdu aşmadığı müddetçe şathiyâtı ile başbaşa bırakılır. Fakat kemâl ehli büyükler, onun hizmetine devam ederler.¹⁹⁹ Suçu karşılığında cezalandırılmazsa bile kendisine tâbi de olunmaz. Şuursuzluk hâli son bulur, akıl ve şuuru yerine gelirse o kişi edep şartlarını yerine getirmeli, içinde bulunduğu durumun hakikatini ortaya koymalı ve bu musibetten dolayı kendini ayıplayıp azarlmalıdır; yani kendisini sorgulayıp hesâba çekmelidir. Bu işin hakîrliğini ve basitliğini, sarhoşluk nedeni ile emre muhalefet ettiğini insanlara bildirmelidir. Bu hâl bazen de husûsî durumlarda ortaya çıkar. Bazı âyetlerin sırları kendisine gösterilen kişi, hakiki keşfe ulaşamayıp yanılığa düşer. Bu durumda akıl ne yapacağını bilemez ve şaşırır kalır. Bu durum nefsin de hoşuna gittiği için ağızdan uygun olmayan sözler çıkar. Buna duçar olan zavallı da müşâhede ettiği şeylerin mevcudiyetini kendisinden zanneder; işte bu onun yanılığısıdır.”²⁰⁰

Ahmed er-Rifâî Hallâc hakkında gerçekten yukarıda açıklananları inanarak

¹⁹⁷ Hâkim en-Nîşâbüürî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed (ö. 405/1014), *el-Müstedrek ale’ş-Şeyhain*, nşr. Abdülkâdir Atâ, Beyrut, 1411/1990, hadis no. 4366; Hafîb, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî (ö. 463/1071), *Târîhu Bağdâd*, Dımaşk, 1364/1945, c. VI, s. 277, 279; Zebîdî, Ebû’l-Feyz Muhammed Murtazâ, *İthâfû’s-Sâdeti’l-Müttakîn bi-Şerhi Esrâri İhyâi Ulûmi’d-Dîn*, Fas, 1302-1304, c. VI, s. 142; Heysemî, Ebû’l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân (ö. 807/1405), *Mecmau’z-Zevâid*, tsh. Hüsâmeddin el-Kudsî, Beyrut, 1967, c. IX, s. 20.

¹⁹⁸ Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 111.

¹⁹⁹ Rifâî, Ahmed, *el-Hikemü’r-Rifâiyye*, Şam, ts., s. 6.

²⁰⁰ Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlis*, ss. 42-43.

söylemiş olabilir, zaten o genel olarak tüm şatahat ifadelerine karşı çıkan ve sūfînin, tüm fiil, söz ve davranışlarını Kur'ân ve sünnete uygun şekilde tanzim etmesi gerektiğini vurgulayan bir mutasavvıftır. Dolayısıyla onun bu hassasiyeti göz önüne alındığında, Hallâc'ı eleştirmesi tabî bir durumdur.²⁰¹ Burada göz ardı edilmemesi gereken bir durum vardır ki o da Ahmed er-Rifâî insanların Hallâc'a özenip onun yolundan gitmelerine ve ileri geri sözler etmelerine mâni olmak istemiş olabilir. Bizim kanaatımız bu yöndedir. En doğrusunu Allah bilir. Bu savımızı destekler mahiyette Ahmed er-Rifâî Hallâc ve daha başka sūfîlerin söyledikleri bir sözün üzerine binlerce sözün iftira olarak eklendiğini, bununla beraber şeriatın onun boynuna indirdiği kılıçla beraber olduklarını şöyle ifade etmiştir:

“Velîlerden bazılarının sözlerini te'vil et! Böylece az çok şüpheli olan hususlarda şer'î haddi bertaraf etmiş olursun. Meselâ Hallâc-ı Mansûr hâdisesini ele alalım. Eğer sen onun zamanında bulunmuş olsaydın, kendisinden nakledilen haberin doğruluğu hâlinde, onun katline fetvâ verenler ile bir taraftan sen de fetvâ verirdin. Diğer taraftan ise te'vil yoluna giderek ondan şer'î haddi kaldırır ve onun sadece tövbe etmesi ile yetinirdin.”²⁰²

Ahmed er-Rifâî tasavvuf ehlinin bazısının ayağını kaydıran şathiyyâta varan ölçüsüz sözlerden sakınılmasını istemiştir. Çünkü ona göre böyle ölçüsüz sözler ile küfre düşüp kâfir damgası yemek, günah ile perdelenmekten daha kötü bir durumdur.²⁰³ Ona göre felsefe ve benzeri ilimlerden kaynaklanan şathiyyât ayakların ateşe doğru kayma mahalleridir. Bu yüzden o “Allah bizleri ve sizleri korusun. Zâhire sarılın zâhire. Allahım yaşlı kadınların imanı gibi iman ver bizlere.”²⁰⁴ demiştir. Bununla birlikte Ahmed er-Rifâî şathiyyât konusunda ifrat ve tefrite kaçmayan bir ölçü ortaya koymuştur. Buna göre Allah yolunun yolcuları olan tasavvuf erbabına gerek sözlerinde gerekse fiillerinde karşı çıkılmamalı ve onların hâlleri kendilerine bırakılmalıdır. Fakat şeriatın tamamen reddettiği bir husus söz konusu olursa şeriat ile

²⁰¹ Güreer, Betül, “Övgü ve Yergi Bağlamında Sūfîlerin Nazarında Hallâc-ı Mansûr”, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*” Erzurum, y. 2017, sy. 47, s. 190.

²⁰² Rifâî, Ahmed, *el-Hikem*, s. 10.

²⁰³ Rifâî, Ahmed, *el-Hikem*, s. 7, 17.

²⁰⁴ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 88.

beraber olunmalıdır.²⁰⁵

---

²⁰⁵ Rifâi, Ahmed, *el-Hikem*, s. 7.

İKİNCİ BÖLÜM
AHMED ER-RİFÂÎ'NİN TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

AHMED ER-RİFÂÎ'NİN TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

GİRİŞ

TASAVVUFÎ ŞAHSİYETİ

Ahmed er-Rifâî hem zâhirî hem de bâtinî ilimlerde mümtaz bir şahsiyetti. Onun gerek sohbetlerinde gerekse günlük hayatında en önemli referans kaynakları Kur'ân ve sünnet idi.²⁰⁶ Peygamberimizin sünnetine sıkı sıkıya bağlı, nefsinin her an hesaba çeken ve yaptığı tüm işlerinde Rabbi tarafından murakabe edildiğini düşünen bir şahsiyete sahipti. İslâm âlimleri onu başlı başına bir âleme ve ulu bir dağa benzetmişler, ayrıca onun fıkıh, hadis ve tefsîr ilimlerinde çok büyük bir deha olduğunu belirtmişlerdir.²⁰⁷ O Kur'ân'ı hâfızasından açıklar ve âyetlerin tefsirini yapardı. Şafîî fikhına dair verdiği fetvâları kendi el yazısı ile yazardı. Arap dili ve edebiyâtında mâhir, şeriat ve hakikat ilimlerinde söz sahibi idi. Fakihler çözemedikleri bir mesele olduğu zaman ona mürâcaat ederler, o da o meseleyi onlara izah ederdi.²⁰⁸ O ilim ve amel bütünlüğüne önem veren, sünnî esasları benimsemiş, fakih, zâhid, sâlih; ahvâl, makamlar ve kerâmetler sahibi, itikadî düzgün ve mezhebi Şafîî olan bir âlimdi.²⁰⁹

Ahmed er-Rifâî'nin son derece mütevâzı oluşu bu bağlamda hiçbir zaman bir mecliste başköşeye oturmaması, çok konuşmaması ve niçin çok konuşmadığını soranlara “Sükût ile emrolundum.” diye cevap vermesi;²¹⁰ takvâ ve zühde dayalı

²⁰⁶ Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlis*, s. 53.

²⁰⁷ Râfîî, *Sevâdü'l-Ayneyn*, s. 6.

²⁰⁸ Vâsîfî, Ali b. Hasan, *Hulâsatü'l-İksîr*, s. 86.

²⁰⁹ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. XXI, s. 287; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, c. I, s. 171; İbn Cerîr, *Behcetü'l-Esrâr*, s. 439; Şeybânî, *Mecmeu'l-Âdâb*, c. I, s. 73; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, c. III, s. 65; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, s. 250; İbn Fadlullah, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, s. 115; Safedî, *el-Vâfi*, c. VII, s. 219; Yâfîî, *Hulâsatü'l-Mefâhir*, s. 99; (a. mlf.), *Mir'âtü'l-Cinân*, c. III, s. 310; Sübkî, *Tabakât*, c. VI, s. 24; İsnevî, *Tabakât*, c. I, s. 290; İbn Kesîr, *Tabakât*, c. I, s. 631; İbn Nâsiruddîn, *Tavzihu'l-Müştebih*, c. IV, s. 213; İbnü'l-Mülakkın, *el-İkdü'l-Müzheb*, s. 318; (a. mlf.), *Tabakâtü'l-Evliyâ*, s. 94; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'l-Şâfiyye*, c. III, ss. 1-2; Aynî, *İkdü'l-Cümân*, c. I, s. 326; İbn Tağrıberdî, *en-Nücumu'z-Zâhira*, c. VI, s. 92; Câmî, *Nefahât*, c. II, s. 709; Tilimsânî, *Mahdûd*, c. I, s. 180; İbn Sibât, *Sıdku'l-Ahbâr*, c. I, s. 163; Bâ Mahreme, *Kılâdetü'n-Nahr*, c. IV, s. 281; (a. mlf.), *en-Nisbe*, s. 231; Tâzefî, *Kalâidü'l-Cevâhir*, s. 314; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, c. V, s. 427; Zebidî, *Tâcü'l-Arûs*, c. XXI, s. 335; Şebencî, *Nûru'l-Ebsâr*, s. 350; A'racî, *el-Esâs*, s. 450; (a. mlf.), *Menâhikü'z-Zarab*, s. 445; Hasan b. Muhammed Kûhin el-Fâsî el-Mağribî (ö. 1347/1928), *Tabakâtü'l-Şâzeliyyeti'l-Kübrâ*, nşr. Muhammed Aselî Beyzûn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1426/2005, s. 76; Ziriklî, *el-A'lâm Kamûsü Terâcim*, c. I, s. 174; Serkis, *Mu'cemü'l-Matbûât*, s. 947; Ukaylî, *Târîhu'n-Necefi'l-Eşraf*, c. II, s. 151; Harzeddîn, *Merâküdü'l-Mearif*, c. I, s. 112; Yûnînî, *Zeylû Mir'âti'z-Zamân*, c. II, s. 1030.

²¹⁰ Sâmerî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 34.

yaşamı, müridlerini sohbet yolu ile terbiye etmesi, yaşadığı sürece ders halkalarını ve ilim meclislerini devam ettirmesi onun seçkin bir şahsiyet haline gelmesini sağlamıştır. Ayrıca şeriata uygun tasavvuf anlayışını benimsemesi, zâhir ile bâtını ayırtırmayıp aksine birleştirmesi, dine sonradan sokulmaya çalışılan işler ve anlayışlara karşı mücadele etmesi, bu yüzden de hem ilmiye hem de sûfiye erbabının saygınlığını kazanması; onun henüz hayatta iken ‘şeyhler şeyhi’ unvanı ile anılmasına vesile olmuştur.²¹¹

Onun sade bir yaşam sürmesi, herkese hizmet etmeyi şiar edinmesi, Kur’ân ve sünnet merkezli sahih bir tasavvuf çizgisini takip etmesi onun başlıca hususiyetlerindedir. Çok büyük maddî imkânlarla sahip olmasına rağmen fakir olarak yaşaması, mal biriktirmemesi, rivâkın gelirlerinin tamamını yoksullara harcaması, fakir olarak ölmesi, çocuklarına maddî zenginlik bırakmaması ve aynı zamanda çocuklarının da fakir olması;²¹² tüm bunlar onun dünyaya değer vermeyen ihlâslı bir sûfi oluşunun kanıtlarındandır.

²¹¹ Uzzâm, *Aktâbu't-Tasavvufi's-Selâse*, s. 20; Yûnînî, *Zeylû Mir'âti'z-Zamân*, c. II, s. 978; Cemîlî, *Min A'lâmi'l-Ârifîn*, s. 12; Rafiuddîn, *Dâiratu'l-Maârifî'l-İslâmiyye*, c. XVI, s. 5175; Rifâî, Hayrullah Tâceddin, *Rifâî Külliyyâtı*, ss. 3-4; Fârûsî, *İrşâdü'l-Müslimîn*, s. 32; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 72; Margoliouth, “Ahmed Rifâî”, c. I, s. 203; Mezîdî, *es-Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 12.

²¹² Sayyâd, *el-Maârifü'l-Muhammediyye*, ss. 31-35; Fârûsî, *İrşâdü'l-Müslimîn*, s. 29-40; Vâsıtî, Ali b. Hasan, *Hülâsatü'l-İksîr*, ss. 55-65, 67-71, 85-88.

I. TASAVVUFÎ AHLÂK İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

A. TASAVVUF-SÛFÎ

‘Tasavvuf’ kelimesinin kökeni hakkında görüş bildiren az sayıda müelliften biri olan Ebû Nuaym İsfahânî (ö. 430/1038) kelimenin ‘safâ’ ve ‘vefâ’ kelimelerinin birleşiminden meydana geldiğini, bunun yanında zâhidlerin yedikleri çöl bitkisi olan ‘sufâne’den, kendisini Kâbe hizmetine adayan kabilenin adı olan ‘Benû Sûfe’den, Hakk’a boyun eğenlerin uzattıkları sûfetü’l-kafâ (ense saçı) terkindeki ‘sûfe’den, yahut ucuz bir giyecek sayıldığı için gurura yol açmayan ‘sûf’tan (yün elbise) türetilmiş olabileceğini belirtmiştir.²¹³ Bu açıklamaların sonuncusu olan ve kelimenin kökeninin ‘sûf’tan (yün elbise) türetildiğine dair görüşü destekler mahiyette; âbid ve zâhidlerin bir tevâzu sembolü olarak yün elbise giymeleri sebebiyle ‘sûfi’ diye anılmaya başlandığı ve onların bu hayat tarzını ifade etmek için de ‘sûf’ kelimesinden ‘tasavvefe’ (yün giydi) fiilinin türetildiği ve ‘tasavvuf’ tabirinin bu fiilin masdarı olarak kullanıldığı ileri sürülmüş; bu görüş hem anlam hem de dil bilgisi açısından uygun bulunduğu için genel kabul görmüştür.²¹⁴ Zamanla mutasavvıflar tâifesinin ve sûfiler cemaatinin adı ‘sûfiyye’ olmuş; irâdesi, cehti ve benzeme yolu ile sûfilik mertebesine vâsıl olmak isteyenlere ‘mutasavvıf’, mutasavvıflardan oluşan topluluğa ise ‘mutasavvıfe’ ismi verilmiştir.²¹⁵

Ahmed er-Rifâi yukarıda öne sürülen görüşlerden biri olan ve kelimenin Kâbe hizmetine kendilerini adayan kabilenin ismi olan ‘Benû Sûfe’ terkindeki ‘Sûfe’ sözcüğünden geldiği görüşüne katıldığını şöyle açıklamıştır: “Mudar kabîlesinden kendilerine ‘Benû Sûfe’ ismi verilen bir cemâat vardı. Atalarının adı Gus b. Mürre b. Üdd b. Tabîha er-Râbıt idi. Bu adamın anasının çocukları daha önce yaşamadığından, kadıncağız eğer bir çocuğu yaşarsa başına alâmet için bir tutam yün bağlayıp Kâbe’nin hizmetçisi yapacağına dair nezirde bulunmuştu. Yukarıda ismi geçen adam doğup yaşadığından dolayı anası ahdine vefâ göstererek oğlunu Kâbe hizmetine vermişti. İşte bu adamın soyundan gelenlere ‘Benû Sûfe’ (yün başlının oğulları) dendi. Bunun nesli

²¹³ İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk (ö. 430/1038), *Hilyetü’l-Evliyâ ve Tabakâtü’l-Asfiyâ*, Beyrut, 1967, c. I, ss. 17-28.

²¹⁴ Öngören, Reşat, “Tasavvuf”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2011, c. XL, s. 119.

²¹⁵ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 367.

İslâm'ın ortaya çıkmasına kadar hacılara yol gösterir ve Kâbe'ye hizmet ederlerdi. Allah Teâlâ İslâm dinini bahsettikten sonra onlar da İslâm'a girmişler, zühd ve takvâ yolunu tutmuşlardı. Bunlarla arkadaşlık yapanlara da 'sûfi' deniyordu ve yine ibadetle meşgul olup bunlar gibi yün elbise giyenlere de 'sûfi' deniyordu."²¹⁶

Ahmed er-Rifâî aynı zamanda tasavvuf kelimesinin anlamı hakkında öne sürülen 'safâ, temizlik, duruluk, musâfât ve dostluk kurmak' tanımlamalarına da katıldığını belirtmiş ve bunları şöyle açıklamıştır: "Tasavvuf safâ ile ilişkilidir çünkü safânın hakikati Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) ahlâkı ile ahlâklanmaktır. Sıdk ve vefâ sahibi olan ashâbının yolunu takip edip Yüce Melik'in sohbetinden ayrılmamaktır. Safânın hakikati kalbin lütuf yaygısı üzerine atılması ve sırrın zamanın Melik'i ile istikâmet üzere bulunmasıdır. Ayrıca safânın hakikati, allâmü'l-guyûb olan Allah için kalplerin tasfiye edilmesidir."²¹⁷ Yine o "Tasavvuf hırkasını giyen bu zümre safâ ve müsâfât yolunu tutmuşlar, zâhirî edepi yerine getirmişler ve zâhirin bâtınî edepiyle delâlet eden bir alâmet olduğunu söylemişlerdir. Zâhirî edebin iyi oluşu, iç terbiyenin iyi oluşunun göstergesidir. Zâhirî edebi bilmeyenin bâtınî terbiyesine güvenilmez."²¹⁸ demiştir.

Ona göre tasavvufun diğer hususlarla birlikte öne çıkan on bir şartı vardır:

- i. Tevhîd inancını her türlü eksiklik ve kusurdan temizlemek, yani Allah'ın bir ve tek olduğu inancını her türlü şüpheden arındırmak;
- ii. Diğerkâm olmak yani başkalarının ihtiyacını kendi ihtiyacına tercih etmek;
- iii. Bu diğerkâmlığı normal bir alışkanlık hâline getirmek;
- iv. Mü'min kardeşleri ile güzel geçinmek ve onlara karşı kötü zanda bulunmamak;
- v. Semâdan anlamak, her bir varlığın kendi yaratılışına uygun bir biçimde Allah'ı zikrettiğinin şuuruna varmak;

²¹⁶ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 27. (Ayrıca Mudar kabilesinden Gavs b. Mür b. Üdd'ün annesinin, bir oğlu olduğu takdirde onu Kâbe'nin hizmetine vereceği ve câhiliye döneminde Arafat'tan hacıları sevk etme görevinin bu kabileye ait olduğu konularında detaylı bilgi için bk. İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Eyyüb el-Himyârî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî (ö. 218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, tah. Mustafa es-Sekâ-İbrâhim el-Ebyârî-Abdülhafîz eş-Şelbî, Şeriketü Mektebe ve Matbaatü Mustafa, Mısır, 1375/1955, c. I, ss. 119-124.)

²¹⁷ Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlis*, s. 143; (a. mlf.), *Hâletü Ehli'l-Hakika*, s. 148.

²¹⁸ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 28.

vi. Kendi istek ve seçimlerini terk etmek, nefsin hevâ ve hevesine kapılmamak;
vii. Hızlı bir idrake ve kuvvetli bir muhabbet anlayışına sahip olmak;
viii. Zihnine gelen vesveselerin peşine düşmemek, olmadık şeylerin peşinden gitmemek;

ix. Allah'ın hakkı olan önemli hususlar dışındaki diğer konularda sükûtu tercih etmek, insanlara karşı iddia sahibi olmamak;

x. Kazandığı veya sahip olduğu şeyleri kendinden bilmemek, bunların hepsinin Allah'ın bir lütfu olduğunu bilmek;

xi. Mal veya mülkü biriktirmemek, hayırlı işlerde harcamak.²¹⁹

Ahmed er-Rifâî aynı zamanda sûfînin alâmetlerinin vasfedilemeyecek kadar bir inceliğe ve hayallerin ötesinde bir mahiyete sahip olduğunu²²⁰ belirtmiş, bununla birlikte sâdik bir sûfînin genel olarak dört alâmetinin olduğunu zikretmiştir. Bunlar:

- i. Mubahlardan faydalanmayı en aza indirmek;
- ii. Gereksiz sözlere kulak asmamak;
- iii. Emekle kazanılarak sahip olunan maddiyatın dışındaki şeylere tâlip olmamak;
- iv. Her hâlükârda mutlak tasarruf sahibinin Allah olduğunu bilmek ve O'nun irâdesinin dışında çareler aramaya kalkışmamak.²²¹

Bunlarla birlikte Ahmed er-Rifâî sûfînin avâm tabakası arasına karışmaktan mümkün olduğunca uzak durmasını tavsiye etmiştir. Zira sûfînin avâm tabakası ile yakınlığı arttıkça birtakım kusurları ve beşeriyet icabı hâlleri ortaya çıkar. Avâm tabakası da bunu yanlış değerlendirebilir. Bu durumda sûfî için çetrefilli durumlar meydana gelebilir ve bunun sonucunda tebliğ ve irşâd vazîfesini yapmasında zorluklar ortaya çıkabilir. Sûfî halk tabakasından bazı kişiler ile aynı ortamda bulunma durumuna mecbur kaldığı zaman ise onların arasından sâlih olanları tercih etmelidir. Zira hiç şüphe yok ki kişi dostunun yolu üzerindedir.²²²

²¹⁹ Rifâî, Ahmed, *en-Nizâm*, s. 29.

²²⁰ Rifâî, Ahmed, *Hâletü Ehli'l-Hakika*, s. 150.

²²¹ Rifâî, Ahmed, *en-Nizâm*, s. 30.

²²² Rifâî, Ahmed, *el-Hikem*, s. 16; “Kişi dostunun dini üzeredir. Öyleyse her biriniz, kiminle dostluk kuracağına dikkat etsin.” hadisine telmihte bulunmaktadır. (Hadis için bk. Ebû Dâvûd, “Edeb”, 19; Tirmizî, “Zühd”, 45.)

Ahmed er-Rifâi ayrıca sohbetlerinde tasavvufun yozlaşmaya başlamasından ve sûfi olmadıkları halde sûfi geçinenlerin artmasından dolayı sık sık müridlerini uyarmıştır. O bu âlemde çoğu kez yalancılara etrafında toplanıldığı, doğruların yalnız bırakıldığı, mağrurların ve mütekebbirlerin etrafında takunya seslerinin çoğaldığı ve kendi hâlinde şerefli kişilerden uzaklaşıldığını vurgulamış fakat bu durumlara karşı hayret etmediğini de dile getirmiştir. Çünkü ona göre nefis süslü kubbelerden, nakışlı kabirlerden ve geniş dergâhlardan hoşlanır. Bunun sonucunda ise sûfi geçinen birçok kişinin büyük sarıklı, geniş yenli ve çevresi kalabalık şeyhler ile ülfet etmeyi tercih ettiklerini ve aynı zamanda sûfilik iddiasında bulduklarını belirterek bu kişilere karşı dikkatli olunması gerektiğini vurgulamıştır.²²³

Mürîdlerinin yukarıda vurguladığı hususlara karşı dikkatli olmalarını isteyen Ahmed er-Rifâi'ye göre tasavvuf yolunu tutan bir kulun nefsi, hata ve zilletten temizlenmiş; kalbi gaflet ve unutkanlıktan kurtulmuş; gönlü ise Allah'tan başka bir kuvvetten ve kudretten râzı olmama mertebesinde bulunmalıdır. O Allah'ın rızasından gıdalanır; kalbi O'ndan başkasına tevekkül etmez, minnet duymaz ve nimet için sadece O'na şükreder. İhtiyacını sadece O'ndan ister, her hâlinde sadece O'nunla dost olur, tüm işlerinde O'na yönelir, tüm sözlerinde O'nu zikreder ve tüm tercihleri O'na göredir. Ayrıca uykusu az, hüznü çok ve vücudu zayıf düşmüş bile olsa Melik ve Celil olan Allah ile ünsiyet kurmuş bir kimsedir. Çünkü Allah güzel bir vekil olarak ona kâfidir.²²⁴

Ahmed er-Rifâi'ye göre tasavvuf, Kur'ân ve sünnetin yolu olup bid'at karışmamış din, riyâsı olmayan kalp ile şehvete tâbi olmayan nefis sahibi olmak demektir.²²⁵ Ona göre tasavvufun amacı ahlâkı güzelleştirmek, şerefli bir mizaç sahibi ve ulvî himmet²²⁶ sahibi olmaktır. Sûfi ise ahlâkı güzel, mizacı şerefli ve himmeti ulvî olan kişi demektir.²²⁷

²²³ Rifâi, Ahmed, *el-Hikem*, ss. 16-17.

²²⁴ Rifâi, Ahmed, *Hâletü Ehlî'l-Hakika*, s. 152.

²²⁵ Rifâi, Ahmed, *el-Mecâlis*, s. 53.

²²⁶ Himmet: Kişinin Allah ile birlikte bulunduğu hâlettir. İmanın mertebesinin yüksekliği, himmetin yüksekliği nisbetindedir. Himmet ne derece yüksek olursa, imanın derecesi de o nisbette yüksek olur (Rifâi, Ahmed, *el-Hikem*, s. 12).

²²⁷ Rifâi, Ahmed, *en-Nizâm*, s. 29.

B. TÖVBE

‘Tövbe’ lügatte bir şeyden rücû etmek ve geri dönmek mânasına gelir. Terim anlamı ise insanın yaptığı bir hatadan pişmanlık duyup hatasını terk etmesi ve aynı hatayı bir daha yapmamak üzere Allah’a söz vermesi demektir. Tövbenin hakikati Allah’ın menettiği şeylerden, Allah’ın hoş ve güzel olan emirlerine dönmek demektir.²²⁸ Çünkü Allah Kur’ân’da “*Ey müminler! Hepiniz Allah’a tövbe edin, umulur ki kurtuluşa erersiniz!*”²²⁹ buyurmuştur. Allah Rasûlü (s.a.v.) de “*Günahtan tövbe eden kimse günahsız gibidir. Allah bir kulunu sevince günah ona zarar vermez çünkü onun tövbe etmesini nasip eder.*” diye buyurmuş sonra da “*Allah çok tövbe edenleri ve içi dışı temiz olanları sever.*”²³⁰ âyetini okumuştur. “*Ey Allah’ın Rasûlü, tövbenin alâmeti nedir?*” diye sorulunca da o ‘*pişmanlıktır*’ diye cevap vermiştir.²³¹

Sülûkün ilk mertebesi ‘tövbe’ olduğu için sâlikin önce günahlarından tövbe etmesi ve ondan sonra intisap edip mânevî yolculuğuna başlaması gerekir. Tövbe etmek için ilk önce maddî ve mânevî temizliğe ihtiyaç vardır. Kulun kalbi Allah’ın kuluna baktığı mahal olduğu için sâlikin kalbini Hakk’tan başka şeylerden, şeytânî fikirlerden ve dünya sevgisinden temizlemesi gerekir. Dolayısıyla sâlik için terbiye kapısına giriş ancak tam bir tövbe, niyet ve kalp temizliği ile haramdan kaçınıp, tarikat kapılarında alçak gönüllülük ve edep ile durarak kötü ahlâktan kurtulmakla gerçekleşebilir.²³²

Ahmed er-Rifâî’ye göre tövbenin tam olarak gerçekleşmesinin ölçütü ise, günah işlendiği anda elde edilen tadın o günah hatırlandığında yok olmasıdır.²³³ Bu şekilde olması tövbenin sağlamlığı ve sıhhati açısından önemli bir husustur. Ayrıca ona göre Cenâb-ı Hak bir kulun şeref ve yüceliğini isterse; tövbe etmesini sağlamak için o kula ayıplarını gösterir.²³⁴ Kulun tövbeyi yenilemesi ise Cenâb-ı Hakk’ın kuluna

²²⁸ Hücvîrî, Ebü’l-Hasen Alî b. Osmân b. Ebî Alî el-Cüllâbî (ö. 470/1077 veya 465/1072), *Keşfü’l-Mahcûb, Hakikat Bilgisi-Keşfü’l-Mahcûb*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul, 2014, s. 357.

²²⁹ Nûr, 24/31.

²³⁰ Bakara, 2/222.

²³¹ İbn Mâce, “Zühd”, 30.

²³² Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 177.

²³³ Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlis*, s. 96.

²³⁴ Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 149.

olan lütuf ve ihsanındandır.²³⁵

Bu şekilde Allah'ın kuluna büyük bir lütfu ve ihsanı olan 'tövbe' tövbe edenin mânevî derecesine göre üç çeşittir: Birincisi avâmın yani halkın tövbesi; günah ve hatalardan tövbe etmekle gerçekleşir. İkincisi havâssın yani seçkinlerin tövbesi; gafletlerden tövbe etmek şeklinde gerçekleşir. Üçüncüsü ehassu'l-havâssın yani en seçkinlerin tövbesi ise yaptığı iyilikleri görmekten tövbe etmek şeklinde gerçekleşir. Çünkü bu kişiler yaptıkları hayırlı işlerin, iyiliklerin ve ibadetlerin kendilerinden kaynaklandığını düşünmezler. Onlar için kendi varlıklarını görmek ve yaptıkları bir şeyi kendilerinden bilmek büyük günah olarak addedilir. Bunlar kendi varlıklarından ve Allah'tan gayrı şeylerin tamamından hatta tövbe etmekten bile tövbe etmişlerdir. Geçmiş bunların indinde zikrolunmaz ve onlar gelecek için de tasalanmazlar. Çünkü bunlar 'ibnü'l-vakt' yani vaktin çocuğu olup "Geçmiş zamanın tövbesi ile meşgul olmak, içinde bulunulan vaktin hükmünü kaybetmektir; bize lazım olan Hakk'tan gayrı her şeyden tövbe edip, hatta tövbe eden varlığımızdan da tövbe edip Hakk'ı bulmaktır." derler.²³⁶

Tövbe etmenin niteliğine göre ise 'tövbe'nin üç makamı vardır: Birinci makam ceza korkusuna dayanan tövbedir. Genel olarak mü'minlerin büyük günahlardan dönmesini ifade eder. Allah Kur'ân'da bu çeşit tövbe ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: "*Ey iman edenler! İçtenlikle ve kararlılık içinde Allah'a tövbe edin. Umulur ki rabbiniz kötülüklerinizi örter ve sizi altından ırmaklar akan cennetlerine koyar.*"²³⁷ İkinci makam 'inâbe' olup sevap talep etmekle ilgilidir. Bu, mukarreblerin ve evliyânın makamıdır. Allah Kur'ân'da inâbe ile ilgili olarak "*Rabbimize gönülden yönelin ve azap size gelmeden önce ona teslim olun; sonra, size yardım da edilmez!*"²³⁸ ve "*Gıyâbında Rahmân'dan haşyet duyan ve Hakk'a yönelmiş bir kalp ile gelen kimseye...*"²³⁹ buyurmuştur. Üçüncü makam ise 'evbe' olup emre riayet etmeyi ve tövbe edip Hakk'a yönelmeyi ifade eder. Evbe nebîlerin ve rasûllerin makamıdır. Bundan dolayı Allah Kur'ân'da "*Dâvud'a Süleyman'ı bağışladık. Ne güzel kul! Çünkü*

²³⁵ Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 83.

²³⁶ Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 357; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 178.

²³⁷ Tahrîm, 66/8.

²³⁸ Zümer, 39/54.

²³⁹ Kâf, 50/33.

o dâimâ Hakk'a yönelmiş biri!"²⁴⁰ buyurmuştur.²⁴¹

Yukarıda bahsedilen tövbe makamlarından ikincisi, mukarrebeler ve evliyâyâ ait olan 'inâbe'nin ise üç yönü bulunmaktadır: Birinci yönü ibadetleri düzeltmek bakımından Hakk'a dönmektir. Bu tüm günahlardan tövbe etmek; hatalar, yanlışlar ve kötülüklerden pişmanlık duymak ve geçen farzları, vâcipleri ve hakları yerine getirmekle olur. İkinci yönü sözünde durmak bakımından Hakk'a dönmektir. Bu durum günahların verdiği tattan kurtulmak, isyankârlara hakaretle bakmamak, onlar için Hakk'tan bağışlama ve rahmet ümit edip kendisini onlardan daha günahkâr ve âsi görmekle olur. Üçüncü yönü ise hâl bakımından Hakk'a dönmektir. Allah'ın "*Oysa sizi de yaptıklarınızı da Allah yarattı.*"²⁴² buyurması gereğince fiilleri yaratan ve işlerde başarılı kılan olarak O'nu bilmek; kendini O'nun huzurunda çaresiz ve O'na her bakımdan muhtaç bilmek; yine kendini iyilik yapıcı ve tövbe edici olarak görmekten uzak görmek; bunun sonucunda da bedenen ölmeden önce ölmek, hesaba çekilmeden önce kendini hesaba çekmekle olur. Bunlar gerçekleşikten sonra da 'tevhîd-i Zât/Zâtın birleşmesi' mertebesine varmak için seyr²⁴³ ve sefer gereklidir.²⁴⁴

Ahmed er-Rifâî mürîdlerinin bir kötülük yaptıklarında hemen Allah'ı hatırlamaları gerektiğini vurgulamıştır. Çünkü onlar böyle yaparlarsa hatalarında ısrar etmemiş olacaklar ve bu durum onların tekrar günaha düşmelerine de engel olacaktır. Bu şekilde yapılan tövbenin akabinde Allah'ın mağfiret ve cennet vadettiği ile ilgili şu âyetleri zikretmiştir:²⁴⁵ "*Onlar çirkin bir şey yaptıkları veya kendilerine kötülük ettikleri zaman Allah'ı hatırlarlar da hemen günahlarının bağışlanmasını dilerler. Zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlayabilir ki? Onlar yaptıklarında bile bile ısrar etmezler. İşte onların yaptıklarının karşılığı rableri tarafından bir bağışlanma ve altlarından ırmaklar akan cennetlerdir. Onlar orada temelli kalacaklardır. Böyle amel edenlerin mükâfatı ne güzeldir!*"²⁴⁶

²⁴⁰ Sâd, 38/30.

²⁴¹ Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 357.

²⁴² Sâffât, 37/96.

²⁴³ Bu seyriler için çalışmamızın 'Rifâiyye'de Genel Olarak Seyr u Sülûk' kısmına bakılabilir.

²⁴⁴ Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 179.

²⁴⁵ Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlis*, ss. 22-23.

²⁴⁶ Âl-i İmrân, 3/135-136.

C. ZÜHD

Kelime olarak ‘bir şeye rağbet etmemek, ona karşı ilgisiz davranmak, ondan yüz çevirmek’ gibi anlamlara gelen ‘zühd’ tasavvufta Allah’tan alıkoyan her şeyi terk etmek anlamında kullanılır.²⁴⁷ Kur’ân’da ‘zühd’ kelime olarak geçmemekle birlikte içerdiği anlam bakımından birçok âyete konu olmuştur: “*Siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz ama âhîret hayatı daha hayırlı ve daha kalıcıdır.*”²⁴⁸ âyetinde ve bu mânadaki diğer pek çok âyette²⁴⁹ geçici olan dünya hayatı yerine kalıcı olan âhîret hayatına yönelmenin kul için daha fazla önemli olduğu vurgulanmaktadır. Bazı âyetlerde de dünya hayatının fâniliği,²⁵⁰ bir oyun ve eğlenceden ibaret olduğu,²⁵¹ bir imtihan vesilesi kılındığı²⁵² ile dünyanın geçiciliğine karşılık âhîret hayatının ebediliği²⁵³ gibi zühdün anlamını içeren konular üzerinde sıkça durulmakta ve bununla insanın kalıcı ve sonsuz değerlere yönelmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir. Hayatı zühde en iyi örnek olan Allah Rasûlü (s.a.v.) de birçok hadiste zühde vurgu yapmış ve onlardan birinde şöyle buyurmuştur: “*Dünya sevgisi, her türlü hata ve derdin başıdır. Kim dünyaya muhabbet beslerse âhîret yolundan gaflet etmiştir.*”²⁵⁴

Abdülkerîm Kuşeyrî’nin verdiği bilgiye göre dinin hükümlerine hassasiyet ile riayet eden insanlara önceleri zühhâd ve ubbâd adı verilmiş, daha sonra bid’at mezhepleri teşekkül edince her mezhep zâhidler zümresinin kendi içlerinde bulunduğunu iddia etmişlerdir. Bunun neticesinde ‘maiyyetullah’ (her nefeste Allah ile olma) hâlini koruyan ve kendilerine âriz olan gafletten sakınmaya çalışan Ehl-i sünnet’in ileri gelenleri mutasavvıf diye anılmış ve meslekleri de tasavvuf adını alarak diğerlerinden ayrılmışlardır.²⁵⁵ Bu açıklamalar neticesinde Kuşeyrî gerçek mutasavvıfların her nefeslerinde Allah ile olma hallerini koruyan aynı zamanda dinin hükümlerine hassasiyet gösteren zühd sahibi kişiler olduğunu vurgulamıştır.

²⁴⁷ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 47.

²⁴⁸ A’lâ, 87/16-17.

²⁴⁹ Bk. Tâhâ, 20/131; Kasas, 28/60.

²⁵⁰ Bk. Yûnus, 10/24.

²⁵¹ Bk. Hadîd, 57/20.

²⁵² Bk. Mülk, 67/2.

²⁵³ Bk. Mü’min, 40/39.

²⁵⁴ Süyûtî, Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân, *Câmiu’l-Ehâdîs*, haz. Abbâs Ahmed Sakr-Ahmed Abdülcevâd, Dımaşk, ts., c. III, s. 747; Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 65.

²⁵⁵ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 95.

Ahmed er-Rifâî'ye göre zühd dünyaya ilgi göstermemek demektir ki Allah'ın râzı olduğu hâllerin ve yüce mertebelerin esasıdır. Aynı zamanda Hakk'a yönelenlerin, ilâhî takdire râzı olanların ve Allah'a tevekkül edenlerin ilk adımı budur. Dervişlik esasını zühd ile sağlamlaştırmayan kişinin dayanıklı olmayan bu temel üzerine bir nesne koyması da mümkün olmaz.²⁵⁶ Bununla birlikte zühd insanlardan uzaklaşıp bir dağ başında yaşayarak imtihandan kaçmak şeklinde anlaşılmamalıdır. O bu konuda şöyle demiştir: “Zühd kaba kumaşlardan yapılmış elbiseler giyerek dağda bir mağaraya çekilmek ve dağ meyveleri yiyerek orada yaşamak demek değildir. Bilakis zühd dünyanın bütün nimetlerine sahip olsan bile elini kirli, haram, şüpheli ve meşru olmayan taraflara bulaştırmamak ve kalbinde dünya sevgisine yer vermemek demektir.”²⁵⁷ Ona göre zâhid dünyayı terk eden ve ona sahip çıkanlara da aldırış etmeyen kimse demektir.²⁵⁸

Zühd iddiasında bulunduğu halde çalışmayıp başkalarından medet bekleyen kişiler hakkında da dikkatli olunması gerektiğini Ahmed er-Rifâî şöyle vurgulamıştır: “Bir yandan yaşının ilerlemesine aldırış etmeyen, bir yandan da zühd ve takvâ iddiasında bulunan, buna rağmen gözlerini halkın malına diken, hiç kimseye yardımda bulunmayan ve dilencilik yapmak için ona buna ellerini uzatan işsiz güçsüz sûfi ne kadar çok nefrete müstehaktır! Kişinin himmet ve gayret ölçüsü başkalarından almakla değil aksine muhtaçlara vermekle yükselir. Kişinin yüceliği başkalarına yük olmakla olmaz bilakis yâr olmakla mümkün olur. Diğer insanlara zillet ve dilencilik için uzanan eller ‘kesilmelidir’. Kişi elinden gelen ve hâline uygun olan bir sanatı öğrenip onunla geçimini sağlamalıdır. Çünkü dünyada sanatın en düşüğüyle bile olsa kendi geçimini temin etmek himmet ehline has olan meziyetlerin en şerefliisidir.”²⁵⁹

Servet sahibi ve zengin olmak tek başına zühde bir aykırılık teşkil etmez.²⁶⁰ Eğer zengin kişi cömert olursa zâhid de olabilir çünkü zenginin vasfı cömertliktir. Cömertlik ise zühdün alâmetlerindendir hatta ona göre zühdün kapısıdır. Bunun da ötesinde samimi olan bir kişinin serveti ile paralel olarak cömertliğinin de artması

²⁵⁶ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 13, 60; (a. mlf.), *el-Hikem*, s. 8; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 50, 83.

²⁵⁷ Rifâî, Ahmed, *en-Nizâm*, s. 25.

²⁵⁸ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 42.

²⁵⁹ Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 125.

²⁶⁰ Konu ile ilgili olarak çalışmamızın “Fakr” kısmına bakılabilir.

zühdünün tamamlayıcısı olur. Çünkü onun düşüncesine göre kişinin kazandığının kendisine yetecek kadar olan kısmını alıp kalanını infâk etmesi zühdün bizzat kendisi olmaktadır.²⁶¹ O bu konu ile ilgili olarak şu âyetleri zikretmiştir: “(Onlar) gayib ile iman ederler, namazı kılarlar, kendilerine verdiklerimizden hayra harcarlar; sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler ve âhirete de onlar kesin olarak inanırlar. Rableri tarafından gösterilen doğru yol üzerinde olanlar ancak onlardır ve kurtuluşa erenler de yalnızca onlardır.”²⁶²

Zühdün temelinde dünyanın geçiciliğine karşılık âhiret hayatının ebedî oluşunu idrak etmek vardır. Bu temel bütün hikmetlerin başı ve Allah korkusunun bir nişanesidir. Bunların hepsini bir araya getirecek kuvvete sahip olmak ise kerem sahibi, ruhlar âleminin ve insanların imâmı Allah Rasûlü’nün izini güzelce takip etmekten geçmektedir.²⁶³ Zâhid belirtilen bu durumları aklından çıkarmayarak zühdünü Hakk’ın kendisine olan bir lütfu bilmeli ve kaybetmemeye dikkat etmelidir.

D. KUR’ÂN VE SÜNNETE İTTİBÂ

Müslümanların herhangi bir konuda öncelikli olarak başvuracakları temel kaynakların ilkinin Kur’ân olduğu hiçbir tereddüte mahal vermeyen bir husustur. Bu durum Kur’ân’ın Allah kelâmı olmasından ve ilâhî emirlerin yazılı bir metni oluşundan ileri gelmektedir. Hz. Muhammed ise Kur’ân’ı uygulayan, insanlara tebliğ eden ve açıklayan Allah’ın peygamberidir. Bu hakikatten hareketle İslâmî ilimler ile ilgilenen herkes gibi sûfiler de Kur’ân’a, Hz. Peygamber’e ve sünnetine hem teorik olarak hem de pratik olarak büyük önem vermişlerdir. Tasavvuf müelliflerinden biri olan Ebû Nasr Serrâc (ö. 378/988) güvenilir râviler aracılığıyla Hz. Peygamber’den gelen haberlere sarılıp ona göre amel etmenin bütün Müslümanlar üzerine vâcip olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda Allah’ın sevgisine mazhar olmanın Hz. Peygamber’e tâbi olmaktan geçtiğini ifade etmiştir.²⁶⁴ Bir diğer tasavvuf müellifi Ebû Tâlib Mekkî’ye (ö. 386/996) göre de Hz. Peygamber’e (s.a.v.) zâhiren ve bâtinen

²⁶¹ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 60.

²⁶² Bakara, 2/3-5.

²⁶³ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 13.

²⁶⁴ Serrâc, *el-Lüma’*, ss. 130-131.

uyamak dinin esasıdır. O'na zâhiren uymanın tezahürleri arasında başta farzları eda edip haramlardan kaçınmak ile O'nun ahlâkıyla ahlâklanmak gelir. Bu durum aynı zamanda onu sevmenin de alâmetleri arasındadır.²⁶⁵

Allah Rasûlü (s.a.v.) “*Sizin en hayırlınız Kur’ân’ı öğrenen ve öğretenidir.*”²⁶⁶ buyurmuş, ayrıca “Kur’ân’ı ezberleyen ve onunla amel eden hâfızların Allah’ın seçkin kulları olduğunu”²⁶⁷ belirtmiştir. Çünkü Kur’ân Allah’ın kitabı, ortada bulunan bir delil ve dâimî bir mucizedir. O olmuş ve olacıklardan haber veren saklı gizli her şeyi açıklayan Allah kelâmıdır. Kur’ân ile amel eden kazanır ve kurtulur; ondan sapan haktan kopar ve pişman olur. İşte bu, kurtuluşa ermişlerin efendisi ve kurtuluşa ermek isteyenlerin aracısı Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yoludur. Bu, sonunda şaşkınlığın olmadığı aydınlık bir caddedir. Bu yol “*Çünkü Allah, takvâ sâhibi olanlarla berâberdir; onlar ki, onlar muhsinlerdir.*”²⁶⁸ âyetinin gereğince hareket edenlerin yoludur.²⁶⁹ Ahmed er-Rifâî’ye göre tarikatın esası Allah’ın emirlerini tâzim, yarattıklarına şefkat ve Allah Rasûlünün sünnetine bağlılıktır.²⁷⁰

Mürîd Kur’ân ile irtibatını en yüksek seviyede tutmalıdır. Çünkü Kur’ân ilaçtır ve Allah’ın edep öğrettiği yerdir. O’nunla edeplenmeyen edebi olmaz ve Kur’ân da böyle bir kimsenin kalp hastalığına şifa olmaz. Ahmed er-Rifâî özellikle korkarak, heybeti düşünülerek ve eziklik duyularak Kur’ân okunmasını tavsiye etmiştir. Yoksa Kur’ân kendisini böyle okumayanlara lanet eder. Ona göre Allah’ın emrine saygı göstermek Hakk’a ulaşmanın en sağlam yoludur.²⁷¹ Ayrıca mürîd Kur’ân’ı hakkı ile okumalıdır. Çünkü Allah’ı seven Kur’ân’ı sever, O’nu okumaya devam edene cennet ve Allah sevgisi gerekli olur. O kötü hesaptan kurtulur. Ayrıca Kur’ân’a ve Kur’ân ehline ikram eden şerefe erişir ve böylece kıyamette O’nun şefaatine nâil olur. Çünkü Kur’ân en büyük şefaate edicidir.²⁷²

²⁶⁵ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kutû’l-Kulûb*, Dâru Sadır, b.y., ts., c. II, s. 85.

²⁶⁶ Buhârî, “Fazâilü’l-Kur’ân”, 21; Ebû Dâvûd, “Vitr”, 14; Ahmed er-Rifâî bu hadisi kırk hadisi arasında zikretmiş ve geniş olarak açıklamıştır (Rifâî, Ahmed, *Hâletü Ehli’l-Hakika*, ss. 137-143).

²⁶⁷ İbn Mâce, “Mukaddime”, 16-17; Tirmizî, “Fazâilü’l-Kur’ân”, 13.

²⁶⁸ Nahl, 16/128.

²⁶⁹ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 120.

²⁷⁰ Zehebî, *Târihu’l-İslâm*, ss. 249-250; İbn Kâdi Şühbe, *Tabakâtü’ş-Şâfiyye*, c. III, s. 2; İbnü’l-İmâd, *Şezerâtü’z-Zeheb*, c. V, s. 428.

²⁷¹ Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, ss. 66-67.

²⁷² Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 85.

Her mü'min için Kur'ân'ın hidayetine, şifasına ve şefaatine ulaşmak önemli bir husustur. Fakat bunun için dikkat edilmesi gereken bazı şartlar vardır. Allah'ın kitâbını yüceltmek, O'nun hükümlerine yapışmak, O'nun emirlerine imtisâl, yasaklarından sakınmak ve Kur'ân'ı, en büyük müfessiri olan Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) anlattığı gibi anlamak, kendi kafasından Kur'ân'a görüş katmamak, ayağın kayacağı sözler ile Kur'ân'a tefsîr getirmemek, yani Kur'ân'ı kendi re'yine göre değil âlimlerin tefsîrine göre anlamak bu şartlar arasındadır.²⁷³

Yukarıda zikredilen hususlarla birlikte, başka bir bakış açısıyla Kur'ân, sahilleri öd ağacı ve anber dolu sınırsız bir denize benzer. Onun zahrı (dışı), batını (içi), haddi (sınırı) ve matlaı (mânasının doğduğu yer) vardır.²⁷⁴ Kur'ân'ı anlamak için de bu dört şey esastır. Kur'ân'ın dışı âyetlerin zâhiridir ki Cebrâil'in Kur'ân'ı getirdiği hâl odur. Kur'ân'ın batını da âyetlerin mânalarının te'villeri yani yorumlarıdır. Hadd-i Kur'ân yani Allah'ın murat ettiği mânanın sınırı ise teşbih (Allah'ı yaratıklara benzetme) ve ta'til (Allah'ın sıfatlarını yok sayma) arasında olan belirli bir sınırdır ki ne teşbih tarafına ne ta'til cihetine aşmayacak noktadır. Kur'ân'ın matlaı ise keşif sahiplerinin ilham ve ruhanî kavrayış ile Kur'ân hakikatlerine vâkıf oldukları doğuş yeridir.²⁷⁵

Ahmed er-Rifâî'nin yaptığı sohbetlerde, en çok üzerinde durduğu konuların başında hiç şüphesiz Kur'ân ve sünnete uymak önemli bir yer tutar. Ona göre sözlerini, işlerini ve hâllerini sürekli Kur'ân'ın ve Sünnetin terazisi ile ölçmeyen ve zihnine gelen kötü düşünceleri bertaraf etmeyen kişi sûfiler dîvânında yer alamaz.²⁷⁶ Ayrıca o tarikatın sadece lafla kazanılacağını düşünenleri câhil olarak nitelendirmiş ve tarikatın ne laf, ne mal mülk ve ne de zâhir amellerle kazanılamayacağını vurgulamıştır. Ona göre tarikat ancak doğruluk, alçak gönüllülük, horluk, hakirlik, muhtaçlığını bilme, Hz. Peygamber'in sünnetine uyma ve Hakk'tan gayri olan her şeyi terk etmek ile

²⁷³ Rifâî, Seyyid Şeyh Muhammed, *Rifâî Yolunun Esasları*, s. 29; Sâmerrâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 60.

²⁷⁴ Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Her bir âyetin bir zahrı, bir de batını vardır. Her bir harfin bir haddi, sınırı ve her bir haddin de bir matla'ı vardır.” (Zerkânî, Muhammed Abdulazim (ö. 1372/1952), *Menâhîlu'l-İrfan fî Ulûmi'l Kur'ân*, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, Mısır, 1974, ss. 547-548; Hindi, Hüsamüddin (ö. 1405/1908), *Kenzü'l-Ummal fî Süneni'l-Akvali ve'l-Ef'âl*, Beyrut, c. II, s. 53).

²⁷⁵ Şa'rânî, *et-Tabakât*, s. 208; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 123.

²⁷⁶ Rifâî, Ahmed, *el-Hikem*, s. 16; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 79.

kazanılabilir.²⁷⁷

Sûfi Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) yolundan başka bir yola sülûk edemez, bütün hareket ve davranışlarını onun ahlâkına ve yaşayışına uydurması esastır.²⁷⁸ Çünkü ona göre Peygamber Efendimiz Allah'ın kapısıdır. Dolayısıyla Hakk'a ulaşmak ancak onun ve ona tâbi olanların vâsıtası ile kendilerine samimi sevgi duyarak ve onda fâni olmak ile gerçekleşir.²⁷⁹ Ayrıca Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) ahlâkı ile ahlâklanmak aynı zamanda O'na salâtüselâm getirmek, sırâttan geçmeyi kolaylaştırır ve yapılan duaların kabul olunmasını sağlar.²⁸⁰

Sûfinin mânevî yükselişi ancak Allah Rasûlü'ne (s.a.v.) uyması, ona olan sevgisi ve bağlılığı nisbetinde olabilir. Ayrıca unutulmamalıdır ki onun peygamberliği kıyamete kadar sürecektir. Dolayısıyla onu reddetmek Allah'ın kelâmını reddetmekle aynıdır. O bu durumu şöyle açıklamıştır: “Peygamberimizin (s.a.v.) şânını tâzim ediniz. O insanlarla Hakk'ın arasında bir dil ve bir berzaktır; Allah'ın kulu, sevgilisi, elçisi, mahlûkâtın en kâmili, peygamberlerin efendisi, Allah'a giden yolu gösteren, Allah'a davet eden ve Allah'tan buyruklar alandır. O, Rahmân'ın nimetlerine açılan genel bir kapı, aynı zamanda hiçbir şeye ihtiyacı olmayan Samedânî'nin cennetine girmek hususunda inanan herkes için bir araçtır. Ona tutunan Hakk'a tutunur. Ondandır kopan da Hak'tan kopmuştur. Biliniz ki Peygamberimizin peygamberliği hayatında devam ettiği gibi, vefâtından sonra da kıyâmet gününe değin devam edecektir. Bütün insanlar geçmiş şeriatların hükümlerini kaldırmış olan onun şeriatı ile mükelleftirler. Ondandır gelen doğru haberleri reddedip kabul etmeyen ise Allah'ın kelâmını reddetmiş olur.”²⁸¹

Allah Rasûlü'ne (s.a.v.) uymamak hususunda herhangi bir mazeret olamaz, ona uymamak ancak gizli bir küfürden ya da açık bir ahmaklıktan hâsıl olur. O bu durumu şöyle izah etmiştir: “Size tavsiyem şudur ki sonsuz saâdetin anahtarı olan Allah Rasûlü'ne (s.a.v.); onun bütün hareketlerinde, yemesinde, içmesinde, oturmasında, kalkmasında, uyumasında ve konuşmasında uyunuz. Böyle olur ise sizin için mutlak

²⁷⁷ Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 130.

²⁷⁸ Rifâî, Ahmed, *el-Hikem*, s. 16.

²⁷⁹ Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 196.

²⁸⁰ Rifâî, Ahmed, *el-Hikem*, s. 15.

²⁸¹ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, ss. 22-23.

ittibâ gerçekleşmiş olur. Bize ulaşan bazı haberlere bakılırsa, büyüklerden biri Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) karpuzu nasıl yediğini bilmediği için hayatında karpuz yememiş. Yine büyüklerden biri mestini sağ ayağından giymeyi unutarak sol ayağından giymeye başlayınca, bunun keffâreti olarak bir miktar buğday tasadduk etmiş. Sakın ha bu gibi davranışlar âdetlerle ilgili deyip de bunları ihmal etmeyiniz. Bunların ihmali saâdet kapılarından büyük bir kapı kapatır. İbadetlere gelince!.. Allah Rasûlü'ne (s.a.v.) uymamak hususunda herhangi bir mazeret bilmiyorum. Ona uymamak ya gizli bir küfürden ya da açık bir ahmaklıktan kaynaklanır.”²⁸²

O bir kimsenin sözünü dinlenmesi hususundaki ölçüyü şöyle açıklamıştır: “Bir vâiz, bir hikâyeci ya da bir müderris gördüğünüzde ondan Allah'ın kelâmını alınız ve Rasûlünün sözlerini dinleyiniz. Bunlara ilâve olarak adaletle hükmetmiş ve hakkı söylemiş olan din büyüklerinin sözlerini de kabul edin. Gerisine kulak asmayın. Eğer bir din görevlisi Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) getirmedeği ve onun sünnetine uygun düşmeyen herhangi bir şeyi anlatırsa, onu yüzüne çarpın. Aman Peygamber Efendimizin emrine karşı gelmekten sakının!”²⁸³

Ona göre sûfinin yolu Kitâbullah ve Sünnet-i Nebevî'dir. Sûfi sünnete ittibâ ettiği müddetçe doğru yoldadır. Sünnetten yüz çevirdiği an ise doğru yoldan sapmış demektir.²⁸⁴ Allah Rasûlü'nün sünnetini ihyâ etmek ve emirlerini yaymak maksadı ile hizmette bulunan kişi ise kurtuluşa ermiş demektir.²⁸⁵

E. TEVEKKÜL

Sözlükte ‘vekl’ kökünden türeyen ‘tevekkül’ birinin işini üstüne alma, birine güvence verme; birine işini havale etme ve ona güvenme gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise kişinin işlerinde elinden gelen çaba ve çalışmayı yaptıktan sonra âkibet hakkında tasalanmadan Allah'a güvenmesi anlamındadır. Tevekkül Kur'ân'da birçok âyette de konu edilmiştir. Örneğin “*Kendisine tevekkül edene Allah yeter.*”²⁸⁶ ve “*Eğer*

²⁸² Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 106.

²⁸³ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 38.

²⁸⁴ Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlis*, ss. 53-54.

²⁸⁵ Rifâî, Ahmed, *en-Nizâm*, s. 15.

²⁸⁶ Talâk, 65/3.

mü'min iseniz Allah'a tevekkül edin."²⁸⁷ İslâmî inanç esaslarına göre tevekkül edilecek yegâne varlık Allah'tır çünkü insana gerçekte zarar ve fayda veren sadece O'dur. Bununla ilgili olarak Allah Kur'an'da şöyle buyurmuştur: "Andolsun onlara 'Gökleri ve yeri kim yarattı?' diye sorsan, elbette 'Allah' derler. De ki: 'O halde Allah'tan başka taptıklarınızı gördünüz mü? Eğer Allah bana bir zarar vermek istese, onlar O'nun vereceği zararı kaldıracaklar mı? Yahut bana bir rahmet vermek dilese onlar O'nun rahmetini durdurabilirler mi?' De ki: 'Allah bana yeter.' Tevekkül edenler O'na dayansınlar."²⁸⁸ Allah Rasûlü (s.a.v.) de tevekkülle ilgili hadislerden birinde "Yetmiş bin kişi cennete hesapsız girer; onlar efsun, büyü, sihir, uğurculuk ve dövmecilik gibi şeyler ile ilgilenmeden Rablerine tevekkül edenlerdir."²⁸⁹ buyurmuştur. Dolayısıyla tevekkül imanının en önemli hususlarının başında gelir.

Tasavvufî düşüncede önemli bir yeri olan tevekkülün sûfiler tarafından değişik tanımları yapılmıştır. Ünlü mutasavvıflardan biri olan Cüneyd Bağdâdî'nin "Tevekkül kalbin Allah Teâlâ'ya itimat etmesidir." şeklindeki ifadesi tevekkülün genel bir tarifidir.²⁹⁰ Ahmed er-Rifâî'ye göre de gerçek kulluk kulun efendisine tevekkül etmesi ve kayıtsız şartsız teslim olması demektir. Ona göre bir derviş kendi nefesine yardım etmeye kalkışır ve ona dayanırsa yorulur, bitap düşer; oysa işini ve kendisini Allah'a teslim ederse Allah da onu çevresindeki insanlara muhtaç etmez. Bu şekilde o etrafındakilerden hiç kimseye muhtaç olmadan zaferden zafere ve başarıdan başarıya koşar.²⁹¹ Sûfî kendisi ile ilgili işleri düzene koymak için boşa vakit de harcamaz. Çünkü o kâinata esas itibarıyla her şeyi idâre edenin, Azîz ve Celîl olan Allah olduğunu bilir. Netice olarak sûfî yapması gereken işlerinde Allah'tan başkasına sığınmaz ve O'ndan başkasına da müracaat etmez.²⁹²

Allah'tan başkasına sığınmamak ve O'ndan başkasına müracaat etmemekle ilgili olarak Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ve cediti Hz. İbrâhim'in (a.s.) karşılaştıkları çetin güçlülere karşı Allah'a tevekkül etmeleri ile ilgili İbn Abbâs'tan (r.a.) şöyle

²⁸⁷ Mâide, 5/23.

²⁸⁸ Zümer, 39/38.

²⁸⁹ Buhârî, "Tıb", 17, 42; Müslim, "İmân", 372, 374; Tirmizî, "Kıyâme", 16; Ahmed b. Hanbel c. I, s. 271, 321; c. IV, s. 436, 441, 443. (Hadisin şerhi için bk. Rifâî, Ahmed, *Hâletü Ehli'l-Hakika*, ss. 107-111.)

²⁹⁰ Serrâc, *el-Lüma'*, s. 79.

²⁹¹ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 44; (a. mlf.), *el-Hikem*, s. 2.

²⁹² Rifâî, Ahmed, *el-Hikem*, s. 16.

rivayet edilmiştir: “İbrâhim (a.s.) ateşe atıldığında: ‘Allah bize yeter. O ne güzel vekîldir!’²⁹³ demişti. Muhammed (s.a.v.) de aynı kelimeleri müşriklerin şu sözü üzerine söylemişti: ‘Düşmanlarınız olan insanlar, size karşı asker topladılar; aman sakının onlardan’ dediklerinde bu, onların imanlarını bir kat daha arttırdı ve ‘Allah bize yeter, O ne güzel vekîldir!’²⁹⁴ dediler.”²⁹⁵ Bu hadiste de işaret edildiği üzere Allah’ın dilediği her şeyi yapacağını bilen kişi, işini O’na havale eder ve alnını teslim toprağına koyar.²⁹⁶

Sûfinin kendisini tamamen teslim edeceği, dayanacağı yegâne güç tektir ve o da Allah’tır. Ona göre tasavvuf zihni Allah’ın zâtı ile meşgul etmeyip Allah’tan başkasından yüz çevirmek ve hâlin dizginini tevekkül ile Allah’a havale etmek demektir. Ayrıca Hakk’ın cömertliğinden kerem ve itimat kapısının açılmasını beklemek, her vakitte Allah’tan korkmak ve O’na her hâlükârda iyi zan beslemektir.²⁹⁷ Ayrıca gerçek tevekkül sahibi kendi geçimini temin eder ve bu sûretle başkalarına yük olmaz; kendisine ihsanda bulunana kul veya köle olmaz; kendisine gelebilecek herhangi bir nimeti engelleyeni de kötülemez. Çünkü o gerçekte nimeti verenin de alanın da sadece Allah olduğunu bilir.²⁹⁸

Sûfi günlük hayatta sebepleri yerine getirerek netîceyi bekler, bununla birlikte netîcenin Allâh Teâlâ’nın takdîrinde olduğunu unutmaz. Çünkü o kendisine yüklenen sorumluluğun vecîbelerini yerine getirmiş, âkıbeti Hakk’a havâle ederek O’ndan gelecek hükme râzı olacağını beyan etmiştir.²⁹⁹ Dolayısıyla sûfi her nefesinde “*Hüküm yalnızca Allâh’a âittir.*”³⁰⁰ kâidesini unutmayan tevekkül ehli bir mü’mindir.

F. FÜTÜVVET

Arapça bir kelime olan ‘fetâ’ bir kimsenin ‘delikanlı, yiğit, eli açık ve iyi huylu

²⁹³ Âl-i İmrân, 3/173.

²⁹⁴ Âl-i İmrân, 3/133.

²⁹⁵ İbn Hibbân, Ebû Hatim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Büstî, *Sahîhu İbni Hibbân*, nşr. Şuayb Arnaût-Hüseyn Esed, Beyrut, 1404/1984, 276.

²⁹⁶ Rifâî, Ahmed, *el-Hikem*, s. 12.

²⁹⁷ Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 57.

²⁹⁸ Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlis*, s. 91.

²⁹⁹ Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 205.

³⁰⁰ En’âm, 6/55; Yûsuf, 12/40, 67. (Ayrıca bk. En’âm, 6/62; Kasas, 28/70, 88; Mü’min, 40/12; Mümtehine, 60/10.)

olması' anlamlarını ifade etmek için kullanılır. Fütüvvet kelimesi de 'fetâ' kelimesinden türemiştir. Tasavvufî bir terim olarak ise 'şecâat, mürüvvet, iffet, sehâvet ve kerem sahibi olmak' anlamlarına gelir. Kur'ân'ın bazı âyetlerinde³⁰¹ geçen 'fetâ' kelimesi genç bir insanda bulunması gereken güzel vasıfları nitelemek için kullanılmıştır. Ahmed er-Rifâî'ye göre fütüvvet sahibi biri başkasına düşmanca hareketlerde bulunmayan aksine Allah için kendi nefesine karşı husumet besleyen ve iman eden kimselere karşı övünüp böbürlenmeyen olgun bir kişidir.³⁰²

Konuyla ilgili görüşlerini açıklayan tasavvuf müelliflerinden biri olan Abdülkerîm Kuşeyrî'ye göre fütüvvetin esası insanın ebedî olarak başkaları için çalışmasına dayanır. Bir kimsenin nefsi ise o kişinin putu mesabesindedir. Bu yüzden hakiki fütüvvet sahibi olan kimse nefis putunu kıran, nefsin hevâ ve hevesine muhalefet eden kişidir.³⁰³ İlk sûfî müelliflerden biri olan Ebû Bekir Verrâk'a (ö. 280/893) göre, fütüvvet kişinin hasmının olmaması demektir. Yani fütüvvet ehli o kadar mükemmel bir ahlâka sâhiptir ki herkesle iyi geçinir ve herkesle barışıktır, bu yüzden hiç kimse ona hasım ve düşman olamaz. O sofrasında yemek yiyen kâfir ile mü'min arasında bir ayırım bile gözetmez. Rivayete göre bir Mecûsî Hz. İbrâhim'e (a.s.) misafir olmak ister. Hz. İbrâhim de Mecûsî'yi Müslüman olması şartı ile kabul edebileceğini söyler. Bu şartı hoş karşılamayan Mecûsî oradan ayrılır. Bu olay üzerine Hz. İbrâhim'e şöyle bir vahiy gelir: "Ey İbrâhim! Kâfir olmasına rağmen biz bu zındığa elli senedir rızık vermekteyiz. Dinini değiştirmesini ona teklif etmeden önce bir lokma da sen yedirseydin, ne olurdu?" Allah'tan bu ilâhî uyarıyı alan Hz. İbrâhim (a.s.) derhal Mecûsî'nin peşinden koşar, ona yetişir ve ondan özür diler. Bunun üzerine Mecûsî de Müslüman olur. Bu olay fütüvvetin insânî muhtevâsını göstermesi bakımından güzel bir örnek olarak değerlendirilmiştir.³⁰⁴

Ahmed er-Rifâî'ye göre fütüvvet insanın mahlûkâtı mazur, kendisini kusurlu görmesi ve yine başkalarını mükemmel, kendisini ise noksan kabul etmesi demektir. Ayrıca yaratılan her şeye iyi veya kötü, itaatkâr veya isyankâr ayırımı yapmadan şefkatle davranmak demektir. Ona göre bir köpeğe bile kötü muamele eden veya onu

³⁰¹ Bk. Kehf, 18/13; Enbiyâ, 21/60.

³⁰² Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlîs*, s. 82.

³⁰³ Kuşeyrî, *Risâle*, ss. 305-306.

³⁰⁴ Kuşeyrî, *Risâle*, ss. 306-307.

azarlayan bir kişi fütüvvet ehlinde sayılmaz.³⁰⁵

Ona göre fütüvvet açısından bakıldığında Allah için kardeşlik ayrı bir önem taşımakta ve insana bazı sorumluluklar yüklemektedir. Çünkü ‘kardeş’ olarak kabul edilen kişi Hakk’ın yolunu gösteren biri olmalıdır. Böylece kardeşlikten dolayı bir hak meydana gelir. Şöyle ki kişinin, yanındayken de uzaktayken de kardeşinin hakkını muhafaza edip menfaati için çalışması lâzımdır. Dostluk iddiasında bulunan kişi sana ayıplarını gösteren ve seni günahlarından sakındıran öyle müşfik bir yâr olmalıdır ki böylece ona güvenip müsterih olabilesin. O konu ile ilgili olarak şu şiiri söylemiştir:

“Dostluk etmek için kendine öyle kişiler seç ki,
Onların kalbi yâkut ve cevherden daha saf olsun.
Öyle ki emanet ettiğın sırrını, mahşere dek saklasın.
Kusuru sen işlesen bile,
Özür diliyormuşçasına kendisi mazeret beyan etsin.
Sen onun gözünden kaybolup uzaklaşsan bile
Sabırsızlıkla yerinden ayrılıp o seni aramaya başlasın.”³⁰⁶

Şiirinde de ifade ettiğı gibi onun fütüvvet öğretisi başkalarının kusurlarını bağışlama, nefisini hiç kimseden üstün görmeme, insanların eksiklerini aramama ve onların ayıplarını görmeme gibi iyi davranışları içinde barındıran bir anlayış olarak özetlenebilir. Eğer bir kişi bu yolların herhangi birinden ayrılır ve kendi nefesine hoş gelen şeylere uyarsa, insanları helâke sevkedenlerin yoluna tâbi olmuş olmuş demektir. Oysaki mutlu son, fütüvvet sahibi olan müttakîler için hazırlanmıştır.³⁰⁷

G. ŞÜKÜR

‘Şükür’ kelimesi yapılan iyiliğı bilmek ve onu yaymak, iyilik edeni iyiliğinden dolayı övmek ve minnettarlık gibi anlamlara gelir. Terim olarak Allah’tan veya insanlardan gelen nimet ve iyiliklerden dolayı minnettarlığı ifade etme, nimete söz ve fiille karşılık verme ve Allah’a itaat edip günah işlemekten uzak durmak sûretiyle

³⁰⁵ Rifâi, Ahmed, *el-Mecâlis*, s. 90.

³⁰⁶ Rifâi, Ahmed, *el-Mecâlis*, ss. 82-83.

³⁰⁷ Rifâi, Ahmed, *el-Mecâlis*, s. 83.

nimetin gereğini yapmak şeklinde tanımlanmıştır.³⁰⁸

Her nimet bir şükürü gerektirir ve bu şükür, nimetin kendisine değil nimeti verene yapılmalıdır. Nimet ile meşgul olup nimeti vereni unutmak nefsanîyetten, düşüncenin aciziyetinden ve mârifetin azlığından kaynaklanır. Gerçek nimet verenin ise sadece Allah olduğu unutulmamalıdır. Zira Allah Teâlâ “*Elinizde nimet olarak ne varsa Allah'tandır.*”,³⁰⁹ “*Nimetlerini zâhir ve bâtin olarak size bol bol ihsan etti.*”³¹⁰ ve “*Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız başa çıkamazsınız.*”³¹¹ âyetlerinde ve benzeri âyetlerde kendisinin dışında nimet veren olmadığını ve nimetlerini bolca verdiğini mü'minlere beyan etmiştir.³¹²

Şükretmek her kulun üzerine düşen bir vazîfedir. Ahmed er-Rifâî konuya açıklık getirmek için ‘Geçmiş ve gelecek bütün günahları affedilen’ Hz. Peygamber’in (s.a.v.) dahi Allah’a nasıl şükrettiği ile ilgili Atâ’dan rivayet edilen şu hadisi zikretmiştir: Atâ şöyle demiştir: “*Bir gün Âişe'nin (r.a.) yanına gittim. Ona: 'Allah Rasûlü'nde (s.a.v.) gördüğün en acayip ve en güzel şeyi bana anlatır mısın?' dedim. O ağladı, 'Onun hangi işi acayip, hangi işi hoş değildi ki!' dedi ve devam etti: 'Bir gece bana geldi. Benimle yatağa girdi. Hatta cildi cildime değdi. Sonra bana: 'Ebû Bekr'in kızı bana izin ver de Rabbime ibadet edeyim.' dedi. Ben: 'Sana yakın olmak hoşuma gider ama sen bilirsin.' dedim. Ona izin verdim. Bundan sonra Allah Rasûlü (s.a.v.) kalktı, bol su ile bir güzel abdest aldı ve namaza durdu. Namazda ağlamaya başladı. Hatta gözyaşları göğsüne kadar aktı. Rükûya eğildi, gene ağladı. Secdeye vardı, gene ağladı. Secdeden başını kaldırdı, gene ağladı. Onun bu hâli, Bilâl'in gelip namazı haber vermesine kadar sürdü. Dedim ki 'Yâ Rasûlallah! Allah senin geçmiş ve gelecek bütün günahlarını affettiği halde seni ağlatan nedir?' O: 'Şükreden bir kul olmayayım mı? ve neden ağlamayayım ki, Allah Teâlâ 'Göklerin ve yerin yaratılışında,*

³⁰⁸ Bk. Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî (ö. 606/1210), *Mefâtihu'l-Gayb*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2013, c. XIX, s. 86; İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî (ö. 711/1311), *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sadır ve Dâru Beyrut, Beyrut, 1968, “şkr” md. c. IV, s. 423; Firûzabâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed (ö. 817/1415), *el-Kâmûsü'l-Muhîr*, tah. Muhammed Naîm, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1406/1986, “şkr” md.

³⁰⁹ Nahl, 16/53.

³¹⁰ Lokmân, 31/20.

³¹¹ İbrâhim, 14/34.

³¹² Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 41.

gece ile gündüzün birbiri arkasından gelmesinde ulü'l-elbâb (lûb, kalp, düşünce, gönül sâhipleri) için âyetler vardır. ³¹³ âyetini bana indirmedim mi? dedi.”³¹⁴

Abdülkerîm Kuşeyrî'ye göre kulun hakiki anlamda şükürü, Allah'ın nimetlerini dili ile ikrar, bedenen usûlüne uygun olarak hareket ve kalbi ile tasdik etmesi ile gerçekleşir. O şükürü üç kısma ayırmıştır: Birincisi dilin şükürü; insanın kulluk tevâzusu içinde nâil olduğu nimeti itiraf etmesi şeklinde olur. İkincisi beden ve organların şükürü; kulun vefa ve hizmet sıfatı ile muttasıf olması tarzında olur. Üçüncüsü olan kalbin şükürü ise; hürmeti muhafaza hâlini devam ettirmekle beraber Allah'ın zuhur ve tecellîlerini temâşa yaygısı üzerinde itikâfta bulunmak sûretiyle olur. O şükretmenin Allah'ın kuluna olan bir nimeti olduğuna dair Dâvûd (a.s.) hakkındaki şu kıssayı nakleder: Dâvûd (a.s.) “Yâ Rabbi! Sana ben nasıl şükredeyim ki, sana şükretmem dahi senin katından bana bir nimettir.” der. Bunun üzerine ona: “İşte şimdi gerçekten şükrettin.” diye vahyolunur.³¹⁵

‘Şükür’ Allah'ın kendisine verdiği nimeti ile kulun Allah'a isyân etmemesi ve kalbin nimeti vereni hatırdan çıkarmamak sûretiyle edep dairesinde durması demektir.”³¹⁶ Yukarıda da vurgulandığı üzere Ahmed er-Rifâî, şükürün nimetin kendisini görmek değil, nimeti vereni görmek olduğunu, ayrıca nimeti vereni arayıp dünyayı ve içindekileri terk etmek olduğunu; nimeti bahşedeni aramanın ise ancak zühd ile mümkün olacağını³¹⁷ ifade etmiştir.

Nimete mazhar olmuş bir kişi bu nimetin Allah'tan geldiğini itiraf ederek şükretmelidir. Ayrıca insanları güzel amellere teşvik etmek ve halka hayır ile bereket hâsıl olması için onlara bu nimeti ve şükürünü içinde benlik davası gütmenden anlatmalıdır.³¹⁸ Nimetin şükürünün edası ise onun kadrini bilmek sûretiyle olur. Eğer bir kişi kendisine lütfedilen nimetin devamını arzu ederse onun kıymetini bilmelidir. Nimetin kıymetini bilmek isteyen de nimeti verene karşı şükretmelidir.”³¹⁹ Dolayısıyla

³¹³ Âl-i İmrân, 3/190.

³¹⁴ Buhârî, “Teheccüd”, 6; “Fetih Sûresi Tefsiri”, 2; “Rikâk”, 20; Müslim, “Münâfikûn”, 79-81; İbn Mâce, “İkâme”, 200; en-Nesâî, “Kıyâmü'l-leyl”, 15; Tirmizî, “Salât”, 187; Ahmed b. Hanbel, c. IV, s. 251, 255, c. VI, s. 115; Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, ss. 41-42.

³¹⁵ Kuşeyrî, *Risâle*, ss. 259-260.

³¹⁶ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 41.

³¹⁷ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 42.

³¹⁸ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 94.

³¹⁹ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 41.

şükür, nimetin devamı ve ziyadesi için hem bir vesile hem de bir gereklilik mahiyetindedir.

H. TAKVÂ-VERA'

Kelime olarak 'sakınmak, korumak ve korunmak' gibi anlamları olan 'takvâ'nın esası Allah'a itaat ederek azabından sakınmaya dayanır. Bunun için önce şirkten uzak durmak şarttır, sonra kötülük ve günahlardan, daha sonra da şüpheli işlerden kaçınmak ve en son lüzumsuz olan her şeyi terk etmek gereklidir.³²⁰ 'Sakınmak, kaçınmak ve çekinmek' anlamındaki 'vera'' kelimesi ise terim olarak 'haram ve günah olup olmadığına şüphe bulunan hususlardan özenle kaçınmak dolayısıyla helâl ve mubahların bir kısmından feragat etmek' anlamında kullanılır. Bu sebeple vera' takvânın ileri ve özel bir şekli kabul edilir.³²¹ Abdülkerîm Kuşeyrî'ye göre vera' şüpheli şeyleri terk etmek demektir.³²² Ahmed er-Rifâî'ye göre ise vera' kulun Allah'ın dışındaki şeylerden uzak kalması demektir.³²³

Allah'ın Kur'ân'da buyurduğu "*Allah katında en fazîletliniz en takvâlinizdir.*"³²⁴ ve "*Allah'a karşı hakiki bir şekilde takvâ sahibi olun.*"³²⁵ âyetleri takvânın ne denli kıymetli olduğu hususunda önemli birer işarettir. Allah Rasûlü (s.a.v.) de kendisine tavsiyede bulunmasını isteyen bir sahâbîye: "*Takvâ sahibi ol. Çünkü o her türlü hayrı kendisinde toplamıştır. Cihâda sarıl çünkü o İslâm'daki ruhbanîyettir. Allah'ın zikrini bırakma çünkü o senin için nurdur.*"³²⁶ buyurmuştur. Takvânın zâhirî ve bâtinî olmak üzere iki yönü vardır: Zâhirî yönü Allah'ın koyduğu sınırları muhafaza etmektir. Bâtinî yönü ise ihlâs ve iyi niyet sahibi olmaktır.³²⁷

Yine Allah Rasûlü (s.a.v.) "*Kişinin kendisini ilgilendirmeyen şeyleri terk etmesi İslâmının güzelliğindedir.*"³²⁸ demiş ve "*Şüphesiz helâl açıktır, haram da*

³²⁰ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 200.

³²¹ Uludağ, Süleyman, "Vera", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2013, c. XLIII, s. 49.

³²² Kuşeyrî, *Risâle*, s. 203.

³²³ Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlis*, s. 100.

³²⁴ Hucurât, 49/13.

³²⁵ Âl-i İmrân, 3/102.

³²⁶ Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr, Şerhu'l-Câmiu's-Sağîr*, Dârul-Ma'rife, Beyrut, 1391/1972, c. III, s. 75.

³²⁷ Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlis*, s. 88.

³²⁸ Tirmizî, "Züh'd", 11; İbn Mâce, "Fiten", 12.

açıktır; ama aralarında bir takım şüpheli şeyler vardır ki onları insanların birçoğu bilmez. Bu şüpheli şeylerden kim sakınırsa dinini, onur ve haysiyetini muhafaza etmiş olur. Her kim de bu şüpheli şeylere düşerse harama düşer. Tıpkı korunan bir yerin etrafında hayvan otlatan çobanın hayvanlarının oraya girme ihtimalinin yüksek olduğu gibi. Dikkat edin her hükümdarın kendine mahsus bir korusu vardır. Gözünüzü açın. Allah'ın yeryüzündeki korusu da haram kıldığı şeylerdir."³²⁹ diyerek kişinin hem kendisiyle alâkalı olmayan şeylerden hem de dinen şüpheli olan hususlardan uzak durmasına işaret etmiştir. Allah Rasûlü yine başka bir hadiste "*Vera' sahibi ol, insanlar arasında en âbid kul olursun.*"³³⁰ buyurarak vera'ın en güzel kul olma şekli olduğunu ortaya koymuştur.

Ahmed er-Rifâî'nin sahiplerinin mertebelerine göre değerlendirdiği takvâ ve vera' üç kısımda ele alınabilir. Birinci kısım halktır: Onların takvâsı Hâlık'a şirk koşmayı terk etmekle; onların vera'ı ise haram ve şüpheli şeyleri terk etmekle olur. İkinci kısım hâstır: Onların takvâsı mâsiyeti ve hevâyı terk ederek diğer hâllerde nefse muhalefet etmekle; onların vera'ı ise içerisinde hevâ ve nefsin payı bulunan şeylerden uzak durmakla olur. Üçüncü kısım hâssu'l-hâstır: Âriflerin ve vecd ehlinin mertebesidir. Onların takvâsı irâdeyi, mâsivâyâ meyletmeyi, hâl ve makama sarılmayı terk etmek ve bütün hâl ve hareketlerde Allah'ın emrine sarılmakla; onların vera'ı ise içerisinde irâde ve nefsi görmenin olduğu her şeyi terk etmekle olur. Çünkü onlar azim, sebat ve ihtiyatlı davranma gücü ile azîmet eğerlerine sarılmışlardır. Yani ibadetlerde ruhsat yolunu değil daima zor ve güç tarafı tercih etmişlerdir. Bu minvalde uykuya veda etmişler, yemeyi ve içmeyi terk etmişler; gecelerin zifiri karanlığında ve karanlık yerlerde Allah'a kulluk etmek amacı ile kıyama durmuşlardır. Bu şekilde yakınlık makamına ve dostluk mahalline ulaşmışlardır. İşte bu anda kendilerine "*İman eden ve sâlih ameller işleyenlere gelince: Güzel amel işleyenlerin ecrini biz elbette zâyî etmeyiz.*"³³¹ âyetinin sırrı tecellî eder ve Allah onlara en yüksek payeyi ve en yakın mevkiyi bahşeder.³³²

³²⁹ Buhârî, "İmân", 39; "Büyü", 2; Müslim, "Müsâkât", 107; Ebû Dâvûd, "Büyü", 3; Tirmizî, "Büyü", 1; Nesâî, "Büyü", 2; "Eşribe", 50.

³³⁰ İbn Mâce, "Zühd", 24.

³³¹ Kehf, 18/30.

³³² Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 46.

Takvâ ve takvânın ileri ve özel bir formu olan vera'nın düşmanı ise dünya sevgisidir. Kalpte dünya sevgisinin yer edinmesi takvâ ve vera'ı oradan söküp atar. Bu sebeple insan dünyaya ve mâsivâyâ meyletmemenin yollarını aramalı, onlardan kaçınmalı ve bu şekilde takvâ ile vera'ına zarar verecek şeylere yaklaşmamalıdır. Bu hususta ruhsatlara sığınmak yerine azîmet ile amel etmelidir.

I. İLİM, AMEL, İHLÂS

İlim öğrenmek mürîdin öncelikli olarak yapması gerekenler arasında önemli bir yere sahiptir. Çünkü ilim dünyada şeref ve âhirette yücelik sebebidir.³³³ İlim hem aklen hem de duyup görme bakımından eşyanın hakikatini kavramak demektir.³³⁴ Ayrıca ilmin sonuna ulaşmak mümkün olmadığından daima daha yükseğini istemek ve ilim için son zannedilen yerde durmamak gerekir.”³³⁵

Bazı ilimler vardır ki semeresi bilgisizliktir ve bazı bilgisizlikler vardır ki semeresi ilimdir. Şöyle ki kişiye kibir ve üstünlük iddiası getiren her ilmin semeresi hâlis cehalettir. İlmi ile mağrur olan ve kendisini başkalarından üstün gören her kişi ise gerçekte câhildir.³³⁶ Ahmed er-Rifâî bu konuda ilim sahiplerini şöyle uyarmıştır: “Ey âlim! İlmine mağlup olma yoksa ilmin aklına üstün gelir de kibre düşer ve hak yoldan saparsın. Kendini, ilmimi ve ilminin eriştiği şeyleri sadece Hakk'a tahsis et ve Hakk'ın emrine ver. İnsaflı ol ve selîm bir akılla hareket et ki böylece insanlar senden faydalanabilsin; bizzat kendi şahsın da senden faydalanabilsin.”³³⁷

Şu hakikat unutulmamalıdır ki Allah'ın ilim ile rızıklandığı kimse hariç câhillerin hepsi ölüdür. Allah'ın ilim ile amel etmeye muvaffak kıldığı kimsenin ilmi hariç diğer tüm ilimler de delilden başka bir şey değildir. Allah için yapılan amellerin dışındaki tüm ameller ise işe yaramayan şeylerdir. Yine aynı şekilde Allah'a kusursuz bir teslimiyet içinde olanlar hariç tasavvuf ehli de büyük bir tehlike ile karşı karşıyadır. Bu yüzden kul kendi durumuna bakmalı ve ilmimi güzel ameller ile, amellerini de ihlâs

³³³ Rifâî, Ahmed, *el-Hikem*, s. 2.

³³⁴ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 98; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 119.

³³⁵ Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 125.

³³⁶ Rifâî, Ahmed, *en-Nizâm*, ss. 30-31; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 70.

³³⁷ Rifâî, Ahmed, *en-Nizâm*, s. 33.

ile süslemelidir.³³⁸

İlimle ilgili bu açıklamaların neticesinde mürîd âlimler ile bağıını koparmamalı aksine onlarla oturmalı ve kendilerinden yararlanmalıdır. “Fılan bilgisi ile amel etmiyor.” dememeli, onun bilgisinden istifade edip o bilgi ile amel etmelidir. Başkalarını ve amellerini Allah’ın takdirine bırakmalıdır. Mürîd kimin ağzından çıkarsa çıksın, hangi taşa yazılırsa yazılsın ve kimin aracılığı ile olursa olsun, bunların hiçbirine aldırış etmeden bütün hikmetleri benimseyip almalıdır.³³⁹

Ahmed er-Rifâî fikhî bilgisi ile kendisini başkalarından üstün gören fikhî âlimini hoş karşılamadığını ifade etmiş ve şöyle bir uyarıda bulunmuştur: “Bir fikhî âlimi ilmi ile mağrur olursa ilmi aklına üstün gelir ve bu durum onu kendini beğenmeye ve büyülenmeye sevk ederek Allah yolundan ayrılmasına sebebiyet verir. Bu durumlara düşmemesi için o fikhî bilgisini ve hatta bildiği ilimlerin hepsini Hakk’a ve Hak ilmine karşı yok saymalı ve kalbini Allah’ın zikri ile temizleyip O’nun korkusu ile doldurmalıdır.”³⁴⁰

Bir başka önemli husus da şudur ki sadece ilim lezzeti ile yetinip amel etme acılığı terk edilmemelidir çünkü ilmin lezzeti amelin acılığı tadılmadan bir işe yaramaz. Hâlbuki ebedî tat ve dâimî saâdet bu acılıkta bulunur. İhlas ise amelleri dünya ve âhiret için yapmayı sadece Allah için yapmak demektir.³⁴¹ Amelin en faziletlisi ise ilim ile birlikte olanıdır.³⁴²

Allah Kur’ân’da ihlâs ile ilgili olarak “*Onlar dinde muhlis olarak Allah’a ibadet etmeleri dışında bir şeyle emredilmediler.*”³⁴³, “*Bilinmeli ki hâlis dindarlık yalnız Allah için olanıdır.*”³⁴⁴ ve “*Sizin amelleriniz size, bizim amellerimiz bize! Biz ona karşı muhlis kimseleriz.*”³⁴⁵ buyurmuştur. Âyetlerden anlaşılacağı üzere de ihlâs her durumda, her işte ve her sözde Allah’a hüsnüzanda bulunarak O’na inanmak, emrine sarılmak ve hoşnutluğunu talep ederek ibadeti dünya ve âhiret menfaati

³³⁸ Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlis*, s. 142.

³³⁹ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, ss. 89-90.

³⁴⁰ Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 105.

³⁴¹ Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 117.

³⁴² Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 85; Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 66.

³⁴³ Beyyine, 98/5.

³⁴⁴ Zümer, 39/3.

³⁴⁵ Bakara, 2/139.

gözetmeksizin yalnız Allah için yapmak demektir.³⁴⁶

Ahmed er-Rifâi amellerin kıymetinin tam anlamı ile niyete bağlı olduğu konusuna Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şu hadisiyle açıklık getirmiştir: *“Ameller niyetlere göredir. Herkes için niyet ettiği ne ise eline ancak o geçer. Her kimin hicreti Allah ve Rasûlüne ise onun hicreti Allah ve Rasûlüne varır. Her kimin hicreti de sahip olacağı dünyalığa veya nikâhlayacağı bir kadın sebebi ile olursa onun da hicreti niyet ettiği şeydir.”*³⁴⁷ buyurmuştur.³⁴⁸ Dolayısıyla kulun ihlâslı sayılabilmesi için niyetinin ve amelinin de Allah için olması gerekmektedir.³⁴⁹

Ahmed er-Rifâi yine amellerin kıymetinin tam anlamı ile niyete yani ihlâslı olmaya bağlı olduğu ve dünyalık beklentisi ile cihada gitmek isteyen Allah'ın sevap yazmayacağı ile ilgili olarak şu hadisi nakleder: Bir sahâbînin *“Ya Rasûlallah, dünya metâından bir şeyler umarak cihada gitmek isteyen adamın durumu nedir?”* sorusuna karşılık Hz. Peygamber *“Ona sevap yoktur.”* demiştir. Hz. Peygamber'in cevabını oradakiler çok ağır bulduklarından adama *“Belki maksadını iyice anlatamadın, sorunu tekrarla.”* dediklerinde adamın *“Ya Rasûlallah, dünyalık umarak cihada gitmek isteyeninin durumu nedir?”* sorusunu yinelemesine karşı, Hz. Peygamber *“Ona ecir yoktur.”* karşılığını verir. Bu cevap karşısında korkuya kapılan halk, adama *“Sorunu tekrar et!”* derler. Adam da üçüncü defa *“Ya Rasûlallah, dünyalıktan da bir şeyler elde etmek isteğiyle Allah yolunda cihada gitmek isteyen hakkında ne buyurursunuz?”* deyince Efendimiz yine *“Ona sevap yoktur.”* cevabını vermiştir.³⁵⁰

Mürîd bu açıklamaların ışığında ilim öğrenmeye, ilmi ile amel etmeye yeterince hassasiyet göstermeli ve bunları yaparken ihlâsı elden bırakmamalıdır. Aksi halde amellerinin Allah rızasına uygun olup olmadığını idrak edemeyen ve ihlâssız amellerden rahatsızlık duymayan kişinin himmeti değersizdir. Oysaki kişiye en büyük huzuru sadece Allah rızası için yaptığı amelleri verebilir.³⁵¹

³⁴⁶ Rifâi, Ahmed, *el-Burhân*, s. 85.

³⁴⁷ Buhârî, “Bed’ü'l-vahy”, 1; Müslim, “Îmâre”, 155.

³⁴⁸ Hadisin geniş açıklaması için bk. Rifâi, Ahmed, *Hâletü Ehli'l-Hakika*, ss. 91-95.

³⁴⁹ Rifâi, Ahmed, *el-Burhân*, s. 13.

³⁵⁰ Ebû Dâvûd, “Cihad”, 24; Rifâi, Ahmed, *el-Burhân*, s. 14.

³⁵¹ Rifâi, Ahmed, *en-Nizâm*, s. 16.

İ. FAKR

‘Fakr’ insanın zorunlu ihtiyaçlarını karşılayacak imkânlardan yoksun olması veya kendisini her zaman Allah’a muhtaç olarak bilmesi anlamında kullanılan bir kelimedir. Kur’ân’da yer alan fakirlik ile ilgili kelimeler maddî veya mânevî ihtiyaç anlamında kullanılmıştır. Genel anlamı ile tüm insanlar Allah’ın yanında fakirdirler. Bununla ilgili olarak Kur’ân’da “*Ey insanlar! Allah’a muhtaç olan (fakirler) sizlersiniz. Allah ise hiçbir şeye muhtaç değildir ve mutlak kemâli ile hep övgüye lâyık olan O’dur.*”³⁵² buyurulmuştur. Maddî fakirlik ile ilgili olarak ise “*Şeytan içinize yoksulluk korkusu düşürür ve çirkin şeyler yapmanızı emreder. Allah ise kendinden bir bağışlama ve lütuf sözü vermektedir. Allah her şeyi kuşatmakta ve her şeyi bilmektedir.*”³⁵³ âyeti örnek verilebilir. Diğer taraftan fakr konusundaki hadislerle binaen, fakrın üç çeşidi olduğu belirtilmiştir. Bunlar: Allah Rasûlü (s.a.v.) “*Fakîrlik benim iftihâr vesilemdir.*”³⁵⁴ hadisi ile sadece Allah’a karşı duyulan ihtiyaca; “*Fakirlik, neredeyse insanı küfre düşürecekti.*”³⁵⁵ hadisi ile Allah’a ve başka mahlûklara karşı duyulan ihtiyaca; “*Fakîrlik iki cihânda yüz karasıdır.*”³⁵⁶ hadisi ile de sadece mahlûklara duyulan ihtiyaca işaret buyurmuşlardır.³⁵⁷ Ahmed er-Rifâî’ye göre, gerçek fakr Allah’ın dışında hiçbir şeye ihtiyaç duymamak ve sadece Allah ile zengin olmak demektir.³⁵⁸

Tasavvuf müelliflerinden Ebû Bekir Şiblî’ye³⁵⁹ (ö. 334/946) göre fakr, Azîz ve

³⁵² Fâtır, 35/15.

³⁵³ Bakara, 2/268.

³⁵⁴ Aliyyü’l-Kârî, *el-Esrâru’l-Merfûa fi’l-Ahbâri’l-Mevzûa-Mevzûatü’l-Kübrâ*, tah. Muhammed b. Saîd b. Besyûni Za’lûl, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1985, s. 254; Muhammed b. Derviş b. Muhammed b. Muhammed el-Hût, *Esne’l-Metâlib fi Ehâdisi Muhtelifeti’l-Merâtib*, tah. Mahmûd el-Arnaûd, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1991, s. 302; Aclûnî, Ebü’l-Fidâ İsmâil b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî, (ö. 1162/1749), *Keşfü’l-Hafâ ve Müzîlü’l-İlbâs ammâ İštehera mine’l-Ehâdis alâ Elsineti’n-Nâs*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1351/1932, c. II, s. 87, hadis no: 1835.

³⁵⁵ Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, c. II, s. 107.

³⁵⁶ Râdiyüddin Ebu’l-Fedâil el-Huseyn b. Muhammed Sağânî, *el-Mevzûât*, tah. M. Abdulkadir Ahmed, Mektebetü’n-Nahdiyyeti’l-Mısriyye, Kahire, 1411/1991, s. 105; Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, c. II, s. 87.

³⁵⁷ İz, *Tasavvuf*, ss. 96-97; Çakır, “Rifâiyye’nin Piri Seyyid Ahmed er-Rifâî’de Fakr ve Pratik Tezahürü Fütüvvet”, *İslâm Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, c. IV, sy. 1, Haziran, 2019, ss. 71-72.

³⁵⁸ Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlis*, s. 100.

³⁵⁹ Ebû Bekir Şiblî: Abbâsî saraylarında yetişmiş, iyi eğitim almış, yöneticilik yapmış ve sonunda bunların hepsini terk etmiş zühd ehli ilk Türk-İslâm mutasavvıflarından biridir. Cüneyd Bağdâdî’nin yetiştirdiği halifelerinden olup Tasavvuf tarihi kaynaklarında görüş ve düşünceleriyle yerini bulmuş bir sûfidir. Tarikatların tesis edilmesinden sonra Cüneyd Bağdâdî’nin halifesi olarak Kâdiriyye, Mevleviyye, Rifâiyye ve Şâziliyye tarikatlarının silsilelerindeki şeyhlerden biri olmuştur (Okudan, Rifat, “Ebû Bekir Şiblî: Hayatı ve Tasavvuf Tarihindeki Yeri”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma*

Celîl olan Allah olmadan kulun sahip olduğu herhangi bir şeyle kendisini zengin saymaması demektir. Abdülkerîm Kuşeyrî ise şerefli bir haslet olduğu için fakrı isteyen fakîr olarak öleceği; Allah'tan başka bir şey ile meşgul olmamak için fakrı isteyen ise zengin olarak öleceği görüşündedir.³⁶⁰ Bu bağlamda Ahmed er-Rifâî'ye göre ise fakr, hürlerin libâsı; Allah ile zengin olmak ise ebrârın libâsıdır.³⁶¹

Ahmed er-Rifâî fakrın büyük bir ehemmiyet taşıdığını; kulun alçak gönüllülük, kalp kırıklığı ve miskînlik sıfatları ile Allah'ın katına gelmesi gerektiğini vurgulamak amacı ile Allah (cc) ile Hz. Mûsâ arasında geçen şu kıssayı örnek olarak anlatmıştır. Rivayete göre Allah Teâlâ Mûsâ'ya (a.s.) şöyle buyurmuştur: “Ey Mûsâ! Benim hazinemde olmayanlar ile bana yaklaş!” Hz. Mûsâ da “Aman yâ Rab! Sen âlemlerin rabbisin. Hangi şey senin hazinelerinden noksan olabilir ki?” demiş, bunun üzerine Cenâb-ı Hak: “Yâ Mûsâ! Bilmiş ol ki benim hazinelerim büyüklük, kahr, galebe, celâl ve ceberût ile doludur. Öyle ise sen bana bunların zıddı olan alçak gönüllülük, kalp kırıklığı ve miskînlik sıfatları ile yaklaş! Ben, benden korktukları için kalpleri kırık ve mahzûn olanların yanındayım. Yâ Mûsâ! Bana yakınlık kazanmış olanlar bu vasıflardan daha yüce vasıflar ile yaklaşmamışlardır.”³⁶² buyurmuştur. Yine aynı konuyla ilgili olarak Ahmed er-Rifâî “Kim bu kapıyı saygı ile çalarsa kabul edilir ve kapı kendisine açılır. Züll-inkisâr (boyun bükerek) ile genişlik sahasına girer ve şeref salonunda oturtulur.”³⁶³ demiştir.

Mürîdin iftikâr ile yani kendisinin fakirliğini bilerek alçak gönüllülükle Allah'ın katına kabul edilebileceği yukarıda vurgulanmıştı. Mürîdin Allah'a karşı olan bu fakrında iki ayrı hususiyet vardır. Bunlar mürîdin nefsi ve sırrıdır. Nefsin fakrı kurb ve rızâ yolu ile; sırrın fakrı ise müşâhede ve likâ yolu ile olur. Şöyle ki mürîd ahd ve vefâ kapısı önünde nefsine uyduğu zaman ancak iftikârla O'nun af kapısına döner. O'nun sevgi ve muhabbet kapısında ruhunun emrine uyduğu zaman da Allah'a muhtaç olarak O'nun inâyet kapısına döner. Mürîdin gerçek iftikârı ise Allah ile yetinmesi ve

---

Dergisi, y. 2007, sy. 19, s. 211; Gürer, Dilaver, “Şibli, Ebû Bekir”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2010, c. XXXIX, ss. 125-126).

³⁶⁰ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 363.

³⁶¹ Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlis*, s. 93.

³⁶² Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 77.

³⁶³ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 126.

zayıf olan nefisini, bağışlaması bol olan Allah'ın önüne atmasıyla gerçekleşir.³⁶⁴ Bu şekilde gerçekleşen iftikâr muhiblerin en yüce derecesi, Allah'a yalvaranların en yüksek menzili, müridlerin en ileri hâli, tövbekârların en üstün makamı ve mukarrablerin en yüce mevkisi konumundadır.³⁶⁵

Şânı yüce olan Allah'a giden yollar, mahlûkâtın nefesleri sayısınca çoktur. Bu yollarla ilgili olarak Ahmed er-Rifâi nefisini hakikate varma yoluna adadığını, girmedeği hiçbir yol kalmadığını, anladığı en sıhhatli yolun ise doğru niyet ve büyük bir uğraş ile sünnete uymak ve onunla amel etmek olduğunu; ayrıca bundan daha sevimli, daha açık ve daha yaklaşıtııcı bir yol bulamadığını ifade etmiştir. Yine o tevâzu ehli, boynu bükük, mutlak hakikat karşısında hayrete düşmüş ve acziyetini itiraf etmiş kişilerin ahlâkı ile ahlâklanmaktan başka çıkar yol bulunmadığını da vurgulamıştır. Bu bağlamda o daima şöyle derdi: “Huzuruna varmak için, acziyetten başka yol yaratmayan Allah'a hamdolsun!”³⁶⁶

Aynı şekilde o yönelmediği hiçbir güç yol ve nâzik meslek bırakmadığını, hepsinin peçesini açtığını, himmet askerlerinin yardımları ile sarkıtılmış perdeleri kaldırdığını ve her kapıdan Allah'ın huzuruna girdiğini belirtmiştir. O tüm kapıların önünde bekleyen büyük kalabalıklar gördüğünü, zillet ve inkisâr kapısını تنها bulunca, huzura oradan girebildiğini söylemiştir. Matlûbuna vâsıl olduktan sonra yolun başına geri döndüğünde ise diğere istek sahiplerini hâlâ kapıların önünde bekler olarak gördüğünü ifade etmiştir.³⁶⁷

Ahmed er-Rifâi fakr mevzuunda zikrettiği zillet ve meskenetin ne olduğunu ise şöyle açıklamıştır: “Zilletten maksat; kuvvet ve kudret içinde zillet, mahviyet ve tevâzu demektir. Bu şîâra sahip bulunan kişi, daima bir mahviyet ve gösterişsizlik içindedir. Çevresindekiler hep güçlü, kuvvetli ve varlıklı kimselerdir. Kendisi ise bu güç, kuvvet ve varlık içinde zillet durumundadır. Meskenetten maksat ise güç, kuvvet ve varlık içinde mahviyet ve alçakgönüllülüktür. Bu şîâra sahip bulunan kişi kendisi varlık içinde olduğu halde yokluk hayatı yaşar. Fakat etrafındakilerini güç, kuvvet ve

³⁶⁴ Rifâi, Ahmed, *el-Mecâlis*, ss. 151-152.

³⁶⁵ Rifâi, Ahmed, *el-Mecâlis*, s. 152.

³⁶⁶ Rifâi, Ahmed, *el-Burhân*, s. 76; (a. mlf.), *en-Nizâm*, s. 28.

³⁶⁷ Rifâi, Ahmed, *el-Burhân*, ss. 117-118.

varlık sahibi yapabilmek için fedâkârca gayret sarfeder.”³⁶⁸ Bu duruma örnek olarak Hz. Ali fakrı hayatında uygulamış biridir. Kendisi Allah rızası için beytûlmâle baktığı ve onun temizliğini yaptığı halde Allah’ın mihrâbında bir yoksul idi ve yoksul olarak hayat sürüyordu. Hâlbuki o savaşlarda Allah’ın arslanı idi. Buna rağmen Allah’ın emirleri karşısında zelil ve hakir bir tavır içinde zâhidâne bir hayatı vardı.³⁶⁹

Fakrı hayatında uygulamış olan kişilere bir örnek de bizzat Ahmed er-Rifâî’nin kendisidir. Rivâka yapılan yardımların sonucunda meydana gelen büyük bir zenginliğe sahip olmasına rağmen o mütevâzı, boynu bükük, miskin ve geçim sıkıntısı çeken kişileri tercih etmiş ve onları gözetmiştir.³⁷⁰ Ayrıca müridlerinden Abdüssemî’ Hâşimî’ye ithâfen yazdığı *el-Hikem*’i bitirirken bu hâlini anlatmak için şöyle demiştir: “Ey Abdüssemî’, benim öğütlerimle amel et fakat beni seçkin bir kişi olarak görme! Eğer birisi çıkar da sana ‘Allah’ın diyârında, şu nâçiz Ahmedcik’ten daha ‘âciz’ bir kul vardır!’ derse ona inanma!”³⁷¹

Yukarıda anlatıldığı gibi fakrı hayatında başarıyla uygulayan Ahmed er-Rifâî fakir kişiler ile dostluk, arkadaşlık ve ahbaplık yapılmasını tavsiye etmiş ayrıca onlara saygılı olmanın, işleri ile ilgilenmeyi önemsemenin lüzumlu olduğunu belirtmiştir. Ona göre fakirlerden biri geldiğinde onu ayakta karşılamalı ve ona karşı mütevâzı davranılmalıdır. Onlara yapılan iyilik ve hizmetler makbule geçtiğinde onlardan hayır dua istenmeli ve bu sûretle onların gönülleri kazanılmalıdır. Çünkü fakirlerin gönülleri ilâhî rahmetin mekân tuttuğu ve kudsî nazarın her an konakladığı yerlerdir.³⁷²

Öte yandan tasavvufta ‘fakîr’in malı, mülkü veya metâi da olabilir. Fakat buna rağmen sûfî kendisini fakir olarak hisseder. Çünkü o kendisinin her durumda Allah’a muhtaç olduğunu bilir ve her şeyin hakiki sahibinin Allah olduğunun şuûründadır. Zira “Allah Teâlâ onların nefislerini ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır.”³⁷³ âyeti gereğince fakir, dünya ile ilgili her şeyindeki tasarrufu Allah’a havâle etmiş kişi demektir. O bununla birlikte ticaret ve zanaat gibi ihtiyaçları sağlayan sebeplerden

³⁶⁸ Rifâî, Ahmed, *en-Nizâm*, s. 27.

³⁶⁹ Rifâî, Ahmed, *en-Nizâm*, s. 28.

³⁷⁰ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 35.

³⁷¹ Rifâî, Ahmed, *el-Hikem*, s. 26.

³⁷² Rifâî, Ahmed, *el-Hikem*, s. 25.

³⁷³ Tevbe, 9/111.

alâkanın kesilmesini hoş görmemiş yalnız gaflet ve haramdan alâkanın kesilmesini şart görmüştür. O sûfinin ailesini ihmal etmesini de hoş karşılamamış fakat aile fertlerinin kişiyi Allah'tan alıkoymasına karşı dikkat edilmesini istemiştir. Yine aynı şekilde o, kişinin güzel elbise giymesine karşı değildir bilakis yoksullara karşı elbise ile böbürlenmeye ve onların kalplerini burkmak amacı ile elbiseler üzerinde ziynet gösterişine karşıdır.³⁷⁴

Ahmed er-Rifâî insanın geçimini sağlamak için mutlaka bir işte çalışması gerektiğini, bu şekilde başkalarına yük olmamasının önemli olduğu ile ilgili olarak şunları söylemiştir: “Bir sanat ile uğraş ve helâl para kazanmaya bak! Sanat olarak iğne bile satsan, testi bile yapıp satsan bu, başkasının sırtından geçinmenden çok daha iyidir. Nice başlarına tâc giyip sarık saran, üzerlerine derviş hırkası giyen ve bununla dervişlik iddiasında bulunup insanlardan dilenenler vardır ki onlar Allah'tan, Allah Rasûlü'nden, şeriattan, tarikattan ve hakikatten çok uzaktırlar. Onların inlemeleri dünya için ve yalvarmaları cepleri içindir. Hakikat ehli olanlar bilirler ki Hak ehli Hak için çalışır. Allah erleri emek sarfederler ve sonra rızıklarını Allah'tan beklerler. Onlar çalışmadan oturup ‘biz rızığımızı Allah'tan bekliyoruz.’ demezler. Vallâhi böyle yapanlar Allah'a iftira edenlerin ta kendileridir. Kişinin kendisini ‘alan kişi’ olarak görmesi himmet değildir. Bilakis ‘veren kişi’ olarak görmesi himmettir. Sakın ha sakın! Tembellerle bereber olma, zira çalışmayan ve helâl kazanç elde etmek istemeyen sûfi ne kadar çirkin bir insandır. Onların varacağı yer hayvanların barınma yeridir. Keşke bir derviş dileneceğine elini ve dilini ‘kese’. ‘Et-Tahiyyâtü’deki ‘et-Tayyibât’ kelimesini okumuyor musun? Bunun anlamı helâl kazanç ile Allah'a yaklaşmak demektir. Öyleyse geçimini sağlamak için imkânların ölçüsünde yürütebileceğin bir sanat sahibi ol! Böyle bir sanat sahibi olmak, himmet ehlinin ulaşacakları sıfatların en şerefliisidir. Bu şekilde bir sanat sahibi olmak demek onun bunun vereceği sadakanın yükünden kurtulup izzet ve kerem sahibi Allah'a yönelmek demektir. Sizler Acemlerin dokumacılığını, Rûmların sanatını ve Arapların işlemeciliğini öğrenin; bu bez ve kumaşların en güzellerini dokuyun, bunlarla para kazanın ve bu paraları Allah yolunda harcayın! Başka milletlerin sahip buldukları sanatların daha üstününe sahip olun! Onların sanâyesini kendi ülkenize getirin, daha

³⁷⁴ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 97.

üstününü siz kurun! Muhtaç durumdaki kardeşlerinize helâl kazançlarınızdan veriniz ve sofralarınıza onları da ortak ediniz! Ailenize helâl yediniz! Allah'ın helâl kıldığı rızıklardan siz de yiyin!"³⁷⁵

Dolayısıyla fakr kulluğun esası, ihlâsın özü, takvânın başı, sıdkın merkezi ve Hak yoluna varmanın aslî şartıdır. Fakr sahibi olmak isteyen kimsenin kendisinin ve ailesinin menfaatini Allah'ın isteklerinin önüne geçirmemesi, aynı zamanda Allah'a içtenlikle yalvarması ve mâsivâyâ ümit bağlamadan sadece Allah'a ihtiyacı olduğunu hissetmesi ve ona göre davranması gerekir.³⁷⁶

---

³⁷⁵ Rifâî, Seyyid Şeyh Muhammed, *Rifâî Yolunun Esasları*, ss. 93-95.

³⁷⁶ Rifâî, Ahmed, *Hâletü Ehli'l-Hakika*, s. 173.

II. SEYR U SÜLÛK İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

A. SEYR U SÜLÛK

Kelime olarak ‘yolda yürümek’ anlamına gelen ‘seyr ve sülûk’ tasavvufta insanı Hakk’a ulaştıracak olan mânevî yolda yürümek anlamında ve aynı zamanda bu yolda geçilmesi gereken merhaleler için gerekli olan tavır, amel, ibadet, fiil, hareket ve davranış tarzları anlamlarında kullanılmıştır. ‘Seyr u sülûk’ ruhların Allah’a “*Evet, Rabbimizsin.*”³⁷⁷ dedikleri Elest Bezmi’nden itibaren insanın ruhunun derinliklerinde nakşedilmiş olan Allah’ı bütün idrâki ile anlamak için O’na doğru yaptığı yolculuğun adıdır.³⁷⁸ Başka bir deyişle sülûkün gayesi insan varlığının ruhunda gizlenmiş olan ‘Hakk’ın’ ortaya çıkarılması yani insanın kendi varlığının derûnunda Allah’ı müşâhede etmesidir. Bu açıdan bakıldığında sâlikin benlik dönüşümünde amaçladığı temel gayenin kendi iç âlemini keşfetmesi olduğu söylenebilir.³⁷⁹ Bu iç âlemi keşfetmek amacıyla tasavvuf yolunu tutmak, yolda ilerlemek, yolun sonuna varmak ve ardından yolun başına geri dönmek şeklinde kavis çizen sülûkün Allah’a (seyr ila’llâh), Allah için (seyr li’llâh), Allah üzere (seyr ala’llâh), Allah ile birlikte (seyr maa’llâh), Allah’ta (seyr fi’llâh), Allah’a (seyr bi’llâh) ve Allah’tan (seyr ani’llâh) kavramları ile isimlendirilen çeşitli seyirleri³⁸⁰ mevcuttur.³⁸¹

Sûfinin seyr u sülûkünde sağlıklı bir şekilde ilerleme kaydetmesi için kendini tanıması çok önemli bir ilkedir çünkü o, nefsi hakkında edindiği bilgiden hareket ederek Hakk’ın bilgisine ulaşabilir. İnsanın Hakk’a dair bilgisi de nefesine dair bilgisi ölçüsünce olduğundan Hakk’ı daha iyi bilmesi için nefsinin yani kendini daha iyi bilmesi gereklidir. Tasavvuf dönemi mümessillerinden biri olan Ebû Saîd Harrâz (ö. 277/890) nefsinin bilmeyen kişinin rabbini de bilemeyeceği görüşünde idi.³⁸² Onun

³⁷⁷ A’râf, 7/172.

³⁷⁸ Küçük, Hülya, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihine Giriş*, Ensar Yay., İstanbul 2015, s. 137.

³⁷⁹ Küçük, Osman Nuri, *Mevlânâ’ya Göre Mânevî Gelişim-Benliğin Dönüşümü ve Mi’râcı-*, İnsan Yay., İstanbul, 2014, s. 150.

³⁸⁰ Bu seyirler için çalışmamızın ‘Rifâiyye’de Genel Olarak Seyr u Sülûk’ kısmına bakılabilir.

³⁸¹ Uludağ, Süleyman, “Sülûk”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2010, c. XXXVIII, ss. 127-128.

³⁸² Sülemî, Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed (ö. 412/1021), *Tabakâtu’s-Sûfiyye*, tah. Nureddin Şerbe, Mektebetü’l-Hâncî, Kahire, 1986, s. 231; Gazzâlî, Hüccetü’l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî (ö. 505/1111), *Mizânü’l-Amel*, nşr. Süleyman Dünyâ, Kahire, 1964, s. 51.

“Nefsinde olanı bilmeyen rabbini nasıl bilebilir?” sözünün³⁸³ daha sonra, “Nefsini bilen rabbini bilir.” şeklinde tasavvufî bir vecizeye dönüştüğü ve zaman içinde hadis olarak literatüre geçtiği kaydedilmiştir.³⁸⁴ Görüş ve eleştirileriyle İslâm düşüncesinin gelişmesine tesir ettiği değerlendirilen ve aynı zamanda Selefî bir âlim ve müctehid olan İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ise bir insanın nefsindeki eksik ve olumsuz sıfatlara bakıp bu sıfatların tam ve kâmil olanlarının Hak Teâlâ’da mevcut olduğuna hükmederek rabbini bilebileceği görüşündedir.³⁸⁵

Tasavvufta Hakk’a dair olan bilgiye ‘ma’rifet-i Hak’ (mârifetullah), sâlikin kendisine dair bilgisine de ‘ma’rifet-i nefis’ denilmektedir.³⁸⁶ Yukarıda da belirtildiği üzere tasavvufî düşüncede insanın nefsini bilmesi Allah’ı tanımasının en sağlıklı yoludur. Sâlik seyr u sülûkünün neticesinde ruhunun nurunu örten cismânî perdeyi riyâzetle izâle edebilir. Bunun sonucunda açılan ilâhî nur kalbine yerleşir ve sâlik artık o nur ile görür. Kalp bu sûretle perdeden kurtularak açılan ruhun nuruna doğru yükselir ve bu şekilde “*Mü’minin ferasetinden korkunuz çünkü o Allah’ın nuru ile bakar.*”³⁸⁷ hadisinde bahsedilen ferâset ile eşyanın hakikatine nazar etmeye başlar. Bu hâlin meydana gelmesi ile kişi ‘siddîkiyyet’ derecesine ulaşıncaya kadar ilerler ve melekût âlemi ile gizli sırların düğümleri çözülür. Yalnız bu riyâzet şeriata uygun ve makbul bir tarzda olmalı, ruhu kendisine ait yüksek makamdan menedecek sihirler ve büyüler ile olmamalıdır. Bu şekilde kişi mukarrebûn zümresine dâhil olur. Ancak Hakk’a vuslat ve huzura girme işi bahsedilen hicabın zevâlî ve nurun kemâlî nisbetinde olur. Eğer nur cismânî perde ile kaybolursa kişinin Hakk katından uzaklaştırılacağı ve perdesinin kalınlığı nisbetinde kurbiyyet makamından düşerek ‘esfel-i sâfilîn’e doğru gideceği değerlendirilmeleri yapılmıştır.³⁸⁸

Ahmed er-Rifâî müridlerinden sülûklerinin başından sonuna kadar bazı hususlara azami özen göstermelerini özellikle istemiştir. Bu hususlar şu şekilde

³⁸³ Sülemî, *Tabakât*, s. 231.

³⁸⁴ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, c. II, s. 262.

³⁸⁵ Uludağ, Süleyman, “Nefis”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2006, c. XXXII, s. 528; (İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî (ö. 728/1328), *Risâle fi'l-Akl ve'r-Rûh (Mecmûatü'r-Resâilü'l-Müniriyye* içinde), nşr. İdâretü't-Tıbbâti'l-Müniriyye, Kahire, 1343/1924, c. II, s. 48'den naklen).

³⁸⁶ Uludağ, Süleyman, “Ma’rifet-i Nefs”, *DİA*, TDV Yay., Ankara, 2003, c. XXVIII, s. 57.

³⁸⁷ Tirmizî, “Hicr Sûresi Tefsîri”, 7.

³⁸⁸ Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlis*, ss. 49-50.

sıralanabilir: Yalancı davayı bırakmak, kendisinde zuhur eden mâneviyyâtı gizlemek, ihlâslı olmak, Allah'ı (cc) devamlı zikretmek, helâl kazanmak, haramdan uzaklaşmak, güzel düşünmek, nefsin kötü arzularından kendini korumak, eziyetlere karşı sabırlı olmak, kötülükten ve bid'atlerden mümkün olduğunca uzaklaşmak, kibirden, ucubdan, nifaktan, gösterişten sakınmak, hakkı olmadığı halde övülmekten kaçınmak, riyâset talebinde bulunmamak ve ayrıca hasetten, buğzdan, sû-i zandan, yalandan ve batıla götürecek her yoldan uzak durmak. Ahmed er-Rifâî bu önemli hususları zikrettikten sonra "Bu emirler ile emirlenmeyen ve bu yasaklar ile yasaklanmayan kimse bizim tarikatımızdan değildir belki bu tarikata kendi kendini nisbet eden bir müsveddedir."³⁸⁹ diye eklemiştir.

Yukarıda bahsedildiği üzere sâlik, seyr u sülûkünde yerine getireceği riyâzet ile cismânî perdeyi izâle edince açılan ilâhî nur kalbine yerleşecek ve artık o bu nur ile görmeye başlayacaktır. Fakat bu cismânî heykelin riyâzeti şeriata uygun ve makbûl bir tarzda olmalıdır.³⁹⁰ Ayrıca sâlikin tasavvuf yolunun her makamında yerine getirmesi gereken bazı edepler vardır. Netice olarak sâlik seyr u sülûkünün başlangıcından sonuna kadar her hareketini Kitap ve sünnet ile ölçmeli ve Kitap ve sünnete aykırı olan her türlü bid'atten uzak durmalıdır.³⁹¹

B. MÜRÎD

Sözlükte 'dileyen, talep eden ve irâdesi olan kişi' anlamlarına gelen 'mürîd' kelimesi tasavvufî bir terim olarak Allah dışındaki her şeyden uzaklaşarak Hakk'ı isteyen, O'nun rızasını dileyen, tasavvuf yolunu tutmaya veya tarikata girmeye karar veren kişi anlamındadır. Ahmed er-Rifâî'ye göre mürîd Allah yoluna giren ve maksadı kendini bulmak olan kişi demektir.³⁹²

'İrâde' âdet üzere olan şeyi terk etmek demektir. Şöyle ki genellikle halkın âdeti insanı gaflete düşürecek yerlerde bulunmak, arzulara tâbi olma durumunu benimsemek ve süflî isteklerin davet ettiği şeylere dalmaktan ibarettir. Mürîd ise bu

³⁸⁹ Rifâî, Seyyid Şeyh Muhammed, *Rifâî Yolunun Esasları*, ss. 105-106.

³⁹⁰ Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlis*, s. 49.

³⁹¹ Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 126.

³⁹² Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 163.

gibi tüm kötü hususlardan kurtulup çıkmak için irâdesini ortaya koyan kişi demektir. Bu yüzden bu hâle âdetten çıkış anlamına gelen ‘irâde’ ismi verilmiştir. Onun bu gibi şeylerden alâkayı kesmesi irâdesinin sahih olduğunun işareti ve delilidir. İradenin aslı ve hakikati ise kalbin Hakk Sübhânehu ve Teâlâ’yı talep etmeye azmetmesi şeklinde özetlenebilir.³⁹³

Mürîdin bilmesi gerekenlerin başında şeriat ile tarikatın bir elmanın iki yarısı gibi ayrılmaz bir bütün olduğunun şuurunda olmak gelir. Çünkü tarikatta dış ve iç, söz ve amelden ne varsa hepsi şeriat dâiresindedir. Zira şeriata aykırı olan yol zındıklık işi olarak nitelendirilmiştir.³⁹⁴ Aynı şekilde Ahmed er-Rifâî’ye göre tarikat süt gibi beyaz bir yoldur. Tarikat aynı zamanda “Allah’a inandım.” demek ve şeriat dâiresinin sınırı içinde durmaktır. Bununla birlikte Allah neyi tâzim etmişse onu tâzim etmek ve neyi yasaklamışsa da ondan sakınmak demektir. Bundan başka bir yol aramanın Hak’tan sonra sapkınlığa düşmek demek olacağı ve dolayısıyla meşrû sınırların hiçbir şekilde aşılmaması gerektiği vurgulanmıştır.³⁹⁵

Ahmed er-Rifâî meşru sınırların aşılmaması ile ilgili olarak “Havada bağdaş kurmuş bir şahsı gördüğünüzde, onun emir ve nehiy edilenler hususunda davranışına vâkıf oluncaya kadar kendisine iltifat etmeyiniz.”³⁹⁶ demiştir. Ona göre dervişin zâhirî terbiyesi, mânevî makamını gösteren bir delildir. Bu sebeple sûfinin işleri, hareketleri ve ahlâkî şeriat terazisi ile tartılmalıdır. Bu sayede terazinin ağırlığı ve hafifliğine göre, onun gerçek bir sûfi olup olmadığı anlaşılabilir.³⁹⁷

Mürîdin bilmesi gereken bir husus da dini bâtın ve zâhir ayırımı yapmadan bir bütün olarak kabul etme mecburiyetidir: “O bazı tasavvufçuların söylediği gibi ‘Biz bâtın ehliyiz, onlar zâhir ehli’ demez. Unutulmamalıdır ki zâhir ve bâtını bir arada bulunduran bu dinin bâtınî vechesi, zâhirî vechesinin özü; zâhiri de bâtınının zarfı ve kılıfı mesabesindedir. Dolayısıyla zâhir olmasaydı bâtın da hiçbir zaman sıhhatli olmazdı. Tıpkı kalbin cesetsiz yaşayamayacağı ve ceset olmayınca dağersiz kalacağı gibi kalp de cesedin nuru konumundadır. Bu gerçekten hareketle bu tasavvuf ilmini

³⁹³ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 283.

³⁹⁴ Rifâî, Ahmed, *en-Nizâm*, s. 3.

³⁹⁵ Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlis*, s. 54; Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 130.

³⁹⁶ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 138; (a. mlf.), *el-Hikem*, s. 7.

³⁹⁷ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 28.

bazıları ‘ilm-i bâtın’ diye isimlendirmişlerdir ki bu, kalbi ıslah etmekten ibarettir.”³⁹⁸

Mürîdin dikkat etmesi gereken bir diğer husus da tasavvuf ile fikhın ayrılmaz bir bütün olduğu hakikatidir. Çünkü sûfiler yolunun başlangıcı fakihler yolunun da başlangıcıdır. Fakihler yolunun sonu sûfiler yolunun da sonudur. Aynı şekilde fakihlerin maksat peşinde koşarken karşılaştıkları yol vermeyen geçitler, sûfilerin de girdikleri mâna yolunda karşılaştıkları geçitlerdir. Tarikat şeriatın ta kendisi ve şeriat da sırf tarikat demektir ve aralarındaki ayrılık sözdedir. Zira madde ve mâna neticede birdir. Ahmed er-Rifâi ayrıca fakihin durumunu hoş karşılamayan sûfiyi hilekâr, sûfinin hâlini tasvîb etmeyen fakihî de haktan uzaklaşmış olarak gördüğünü ifade etmiştir. Ona göre fakih şeriat dili ile değil de şahsî görüşü ile hüküm verirse ve benzer şekilde sûfi de şeriat yoluna girmeyip nefsinin peşini takip ederse; her ikisi de belâlarını bulmuşlar demektir.³⁹⁹ Dolayısıyla mürîd velîlerin ve âriflerin değerini bildiği gibi fakihlerin ve âlimlerin de değerini bilmeli ve onlara hürmet etmelidir çünkü tuttıkları yol netice itibariyle aynıdır.⁴⁰⁰

Mürîdin unutmaması gereken başka bir husus da kendisinin sünnetten ve şeriattan ayrılamayacağı gibi sahabeye de dil uzatamayacağı hakikatidir. Ayrıca mürîd fikhî konuları hafife almamalı ve tarikattan önce mezhep imâmîlerini tanımalıdır. Ahmed er-Rifâi bu konuyu şöyle açıklamıştır: “Her kim sünnet-i seniyyeden uzaklaşır, şeriat-i Muhammediyye ile amel etmez, Sahâbe-i Kirâm’a dil uzatır ve onların yolunda yürümezse Allah kıyâmet gününde benimle onun arasını doğu ile batıyı ayırdığı gibi ayırsın. Onu benden, beni de ondan uzak eylesin. Ey benim tarikatıma mensub olduğunu iddia eden kimse! Kendine ve evlâtlarına beni tanıtmadan önce Ebû Hanîfe’yi, Mâlikî’yi, Şâfiî’yi ve Ahmed b. Hanbel’i tanı ki kıyâmet günü sen benden, ben de senden yani birbirimizden utanmayalım.”⁴⁰¹

Mürîdin seyr u sülûkünde dikkat etmesi gereken önemli bir husus da kendisine rehberlik eden mürşidine karşı edebi elden bırakmaması hakikatidir. Mürîd mürşidinin yanında edepli olmalı, susması konuşmasından çok daha fazla olmalıdır. Çünkü

³⁹⁸ Rifâi, Ahmed, *el-Burhân*, s. 84.

³⁹⁹ Rifâi, Ahmed, *el-Burhân*, ss. 141-142.

⁴⁰⁰ Rifâi, Ahmed, *el-Burhân*, s. 83.

⁴⁰¹ Sayyâdî, *Rifâi Yolunun Esasları Tarikat-ı Rifâiyye*, çev. Mahmud Nedim Rifâi, Bahar Yay., İstanbul, ts., ss. 155-156.

mürşidinin yanında suskun olmak onun kalbine yakınlaşmak için güzel bir sebeptir. Güzel edep insanı yakınlaştırır; kötü edep ise uzaklaştırır. Ebepliler ile birlikte olmadan edebi öğrenmek mümkün değildir. Mürşidinden râzı olmayan ve onun hakkındaki düşüncelerini güzelleştirmeyen mürîd bilgi sahibi olamaz. Burada bir başka nokta da şudur: Mürîd edebini ancak mürşidine hizmet ederek ve onun bazı hâllerine vâkıf olmak sûretiyle güzelleştirebilir.⁴⁰²

C. ŞEYH (MÜRŞİD)

Kelime olarak ‘yaşlı kimse’ anlamındaki ‘şeyh’ tasavvufta velî, pîr ve mürşid ile eş anlamlı olarak kullanılmakta olup çoğulu ‘şüyûh’ ve ‘meşâyih’dir. Türkçe’deki karşılığı er, eren ve ermiş kelimeleridir. Şeyh kelimesinin eş anlamlısı olan ‘mürşid’ Kur’ân’da “*Kimi de şaşırtırsa, artık ona doğru yolu gösterecek bir dost bulamazsın.*”⁴⁰³ âyetinde ‘doğru yolu gösteren’ anlamında kullanılmıştır. Buna göre ‘mürşid’ tâiplere doğru yolu gösteren, onları irşad eden; öncülük ettiğini hedefine vardiyan, elinden tuttuğunu kaldıran ve yücelten kimse demektir.⁴⁰⁴

Mürşidliğin ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem ile ortaya çıktığı ve günümüze kadar devam eden bir süreç olduğu değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeye göre Hz. Âdem’in ilk mürşidi Allah’tır. O Âdem’i yaratmış ve ona ‘esmâ’yı öğretmiştir. Âdem’in (a.s.) ikinci mürşidi de Cebrâil’dir. Cebrâil (a.s.) ona buğday ekmeyi, hasat toplamayı, un ve ekmek yapmayı öğretmiş; dünyevî ilimleri ve edepi ona bildirmiştir. İblis ise Âdem’e sonsuzluk vaad ederek onu yasak ağaca yaklaştırması ile sahte ve yalancı mürşidlerin ilki sayılabilir. Daha sonra Âdem (a.s.) oğlu Şit’e (a.s.), o da kendi çocuklarına mürşidlik yapmışlar ve bu durum böylece devam etmiştir. Bunun gibi Cebrâil (a.s.) Hz. Peygamber’e, o sahâbeye, sahâbe tâbiûna, onlar da tebeu tâbiîne mürşidlik yapmışlardır. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus doğru mürşidin bulunması ve İblis gibi insanı doğru yoldan fersah fersah uzaklaştıran mürşid görünümlü kişilere itibar edilmemesi hakikatidir.⁴⁰⁵

⁴⁰² Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 239.

⁴⁰³ Kehf, 18/17.

⁴⁰⁴ Rifâî, Ahmed, *en-Nizâm*, s. 5.

⁴⁰⁵ Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, ss. 242-243.

Bunların yanı sıra Ahmed er-Rifâî mürşid ile ilgili yanlış anlayışlara karşı dikkatli olunmasını tavsiye etmiş ve “mürşidin günah işlemekten münezzehe olduğunu, yalnız Allah’ın tasarrufu altında bulunan birçok işleri mürşidin vuku buldurduğunu, mürşidin Allah ile kendileri arasındaki işleri yürüttüğünü” iddia edenleri müfrit, ölçüsüz ve mübalağacı olarak nitelendirmiştir. Çünkü ona göre Allah kendi zâtının hakkı olan bir hususta kulu ile arasına bir başkasının girmesine râzı olmaz. Öte yandan o hakiki mürşidin halkı Allah’a götüren bir delil ve kılavuz olduğunu belirtmiş, Allah’ın ondan râzı olması nedeni ile insanların da onu Allah’a giden yolda vesile edinebileceklerini ifade etmiştir.⁴⁰⁶

İnsanların Allah’a giden yolda vesile edinebilecekleri, hakiki bir mürşidin mertebesi kemâl mertebesinde ise kâmil mürîdinin derecesi yükselirken zayıf mürîdinin derecesinde düşüş olur. Mürşidin mertebesi düşük ise kâmil mürîdinin derecesinde düşüş olurken zayıf mürîdinin makamı tamamen kaybolur. Şayet Allah lütfederse mürşidin mertebesinin düşük olması mürîdine kötü tesir etmez.⁴⁰⁷ Ahmed er-Rifâî’nin mürşidi olan şeyh Mansûr’a göre bir mürşidin mânevî durumunu gösteren sayfa onun mürîdleridir. Mürşidin davranış ve huylarından bir kısmı mürîdlerine sirâyet eder. Mürşidinden mürîde sirâyet eden bir huya semâvî bir hâl galebe çalarsa bu durumda çoğunlukla mürîd, mürşidinin derecesinden daha üstün derecelere çıkar. Çünkü “Allah rahmetini ancak dilediğine tahsis eder. Allah büyük lütuf sahibidir.”⁴⁰⁸ âyetinde buyurulduğu üzere bu, Allah’ın bir lütfu olup onu dilediğine bahşeder.⁴⁰⁹

Bununla birlikte mürşidin bazı vasıfları taşıması gerekir. “O takvâ sahibi olmalı ayrıca Allah’ı bilen, âlim, âmil, halka nasihat veren ve tamahsız biri olmalıdır. Fakat hakiki bir mürşidin fakirliğine, nesebindeki eksikliğine, hâlindeki zayıflığına veya konuşmasındaki kusuruna bakılmamalıdır. Çünkü mâna onun zâhirinde değil, batinındadır. Allah’tan, ondan istifade etmeyi dilemek lâzımdır ve onun koyduğu hudutlara riayet etmek gerekir.”⁴¹⁰ Bununla birlikte mürîdlere mürşidlik yapan kişi kibirli olmamalı kendisini diğer insanlardan üstün görüp etrafındakilere emirler

⁴⁰⁶ Rifâî, Ahmed, *el-Hikem*, s. 19.

⁴⁰⁷ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 90.

⁴⁰⁸ Bakara, 2/105.

⁴⁰⁹ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 92.

⁴¹⁰ Güreer, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 243.

yağdırmamalıdır. Mürşidin görevi kendi seyr u sülûkünde edinmiş olduğu tecrübeleri mürîdlerine aktararak onlara yardımcı olmaktır. Kendisinin Allah’a yakınlaşmak için yerine getirmesi gereken sorumluluklarının yanında, kendisine bu yolda ilerleme kaydetmek için yol göstericiliğine ihtiyaç duyan mürîdlerinin sorumlulukları ile, vazîfesi ve imtihanı ikiye katlanmaktadır. Bu sebeplerden dolayı çok daha dikkatli olması gerekmektedir. Ahmed er-Rifâi konu ile ilgili olarak *el-Burhânü ’l-Müeyyed*’de şu hususlara dikkat çekmiştir:

“Ey derviş! Çok şerefli Kur’ân’a uy. Selefin izlerini takip et. Ben neyim ki seni davet ediyorum? Ben duvar üstünde hiçbir değeri olmayan sivrisinek gibiyim. ‘Bu topluluğun mürşidiyim, lideriyim, onlardan üstünüm, kendilerine emirler veren biriyim veya ben sûfîyim.’ diye zihninden geçirirsem Firavun, Hâmân ve Kârunlar ile haşrolunayım. Onları yakalayan azap beni de yakalasin. Hiçbir şey olmayan, hiçbir şey olmaya da elverişli bulunmayan ve zerrece itibar görmeyen birinin nefsi nasıl olur da bu gibi iddialarda bulunabilir?”⁴¹¹

Hakiki mürşidin irşat vazîfesini yaparken insanları dalâlet çukurundan kurtarmayı ve onları zulmetten nura çıkarmayı hedeflemesi gerektiği ifade edilmiştir. Onları nefsin süflî karanlıklarından, himmetsizlikten, dar görüşlülükten ve hastalıklı gayeler peşinde koşmaktan kurtarıp mizacın şerefli nuruna, ulvî himmete, sağlıklı görüşe ve yüce gayelere çıkarmayı arzu etmesi gerekir. Mürşidin bu irşat ve gayretleri sonucunda, irşat ettiği kişilerin yollarının ve kötü hâllerinin düzelmesi beklenir. Bu sûretle üzerlerindeki tembellik ve uyuşukluğun kalkması, içinde buldukları zillet ve meskenetin hâkimiyetinden kurtulmaları hedeflenmektedir.⁴¹² Dolayısıyla hakiki mürşid mürîdlerin seyr u sülûklerinde onlara rehberlik ve yardım eden kişi konumunda olmalıdır. Hiçbir mürşidin mürîdlerini Allah’a giden tevhîd yolundan ayrı bir yola, kendi heva ve hevesine çağırma yetkisine sahip olmadığı unutulmamalıdır. Zaten böyle bir durumda onun gerçek bir mürşid olamayacağı ve sadece insanları kendi liderliğine çağırarak bir şarlatan konumuna düşeceği âşikârdır.⁴¹³

⁴¹¹ Rifâi, Ahmed, *el-Burhân*, s. 71; Sibt İbnu’l-Cevzî, *Mir’âtü ’z-Zamân*, c. XXI, s. 287; Rifâi, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâi*, s. 109.

⁴¹² Rifâi, Ahmed, *en-Nizâm*, s. 6.

⁴¹³ Öztürk, Ergün, “Ahmed er-Rifâi’nin el-Burhânü’l-Müeyyed Adlı Eserinde Tevhîd Anlayışı”, *NEÜİFD*, 46/46, Ocak, 2019, s. 248.

D. VELÎ

Kelime olarak ‘yardım eden, koruyan, yardım edilen ve korunan kişi’ anlamlarına gelen velî aynı zamanda ‘Mümin kullarına yardım eden, onları koruyan, işlerini gören, onların yakını ve dostu’ anlamında Allah’ın isimlerinden biridir. Ahmed er-Rifâî’ye göre velî Allah’ı seven, O’na inanan ve O’ndan hakkı ile korkan kimse demektir.⁴¹⁴ Ayrıca o, Allah dostu olan, yüzünü nefsinden, şeytandan, dünyadan ve arzulardan çeviren, kendisini ve kalbini Allah’a döndüren, âhiret ve dünyadan imtina ederek sadece Allah’ı isteyen kişidir.⁴¹⁵

Velîler ile ilgili olarak Allah Kur’ân’da “*Bilesiniz ki Allah dostlarına asla korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyecekler.*”⁴¹⁶ buyurmaktadır. Yine kudsî bir hadiste şöyle buyurulmuştur: “*Kim benim velî kuluma düşmanlık ederse ben de ona harp ilan ederim. Kulumu bana yaklaştıran şeyler arasında en çok hoşuma gideni, ona farz kıldığım şeyleri eda etmesidir. Kulum bana nafîle ibadetler ile yaklaştırmaya devam eder, sonunda sevgime erer. Onu bir sevdim mi artık ben onun işittiği kulağı, gördüğü gözü, tuttuğu eli, yürüdüğü ayağı, aklettiği kalbi ve konuştuğu dili olurum. Benden bir şey isteyince onu veririm, benden sığınma talep etti mi onu himayeme alır ve korurum. Ben yapacağım bir şeyde, mü’min kulumun ruhunu kabzetmedeki tereddütüm kadar hiç tereddüte düşmedim: O ölümü sevmez, ben de onun sevmediği şeyi sevmem.*”⁴¹⁷ Yukarıda zikredilen âyet ve hadisin muhtevasının gereğince de Allah’ın velî kullarının değerleri bilinmeli ve onların haklarına riayet edilmelidir. Kişi kendini onlardan daha üstün görmeye kalkışmamalı aksine onları vesile edinerek Allah’tan hayırlar istemelidir.⁴¹⁸

Abdülkerîm Kuşeyrî’ye göre velînin iki anlamı vardır: Birincisi ‘feîl’ vezninde ism-i mefûl hâli ile velî; işlerini görmeyi Allah’ın uhdesine aldığı kimse demektir. “*Sâlih insanların işlerini O deruhte etmiştir.*”⁴¹⁹ âyetinde buyurulduğu üzere Allah velîsini bir an bile olsa nefsi ile baş başa bırakmaz, aksine velîsinin işlerini görmeyi

⁴¹⁴ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 25.

⁴¹⁵ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 101.

⁴¹⁶ Yûnus, 10/62.

⁴¹⁷ Buhârî, “Rikak”, 38; İbn Mâce, “Fiten”, 36.

⁴¹⁸ Rifâî, Ahmed, *en-Nizâm*, s. 20.

⁴¹⁹ A’râf, 7/196.

ve gözetmeyi bizzat üzerine alır. İkincisi ‘feîl’ vezninde ism-i fâilin mübalağa sığasındaki hâli ile velî; Allah’a ibadet ve taat işini uhdesine alan kimsedir. Buna göre velînin ibadeti araya bir isyan hâli girmeksizin aralıksız devam eder. Bir kimsenin velî olması için her iki anlamdaki velîlik vasfına sahip olması gerekir. Bu durumda velînin son derece mükemmel bir biçimde Allah’ın hukukuna riayet etmesi; Allah’ın da gerek emniyette ve gerekse sıkıntıda velîsini devamlı olarak muhafaza etmesi lâzım gelir.⁴²⁰

Velâyet derece olarak nübüvvetten sonraki en yüksek makamdır. Çünkü evliyâ ve sıddıkların, rasuller ve nebiler mertebesine çıkmaları mümkün değildir. Zira o mertebelere çalışmakla asla ulaşılamaz. Velâyet makamı ise vehbî bir makamdır ve çalışmakla elde edilir. Nitekim Allah “*Ama bizim uğrumuzda cihat edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz. Hiç şüphe yok ki Allah iyi davrananlar ile beraberdir.*”⁴²¹ buyurmaktadır. Ayrıca Allah Rasûlü (s.a.v.) de “*Kim bildiği şeyler ile amel ederse Allah ona bilmediklerini de öğretir.*”⁴²² buyurmuştur. Ayrıca velâyet mertebesinin velâyet sahibini ümmet içinde Allah Rasûlü’ne niyâbet ettirdiği değerlendirmesi yapılmıştır.⁴²³

Ahmed er-Rifâî’ye göre kâmil bir velînin en önemli vasıflarının başında her hâlinde Rabbi’nin emrine muvâfakat etmesi ile Allah Rasûlü’nü (s.a.v.) örnek alması gelir ve bu durum seyr u sülûkün her kademesinde geçerlidir. Fakat bununla birlikte Ahmed er-Rifâî velâyetten haberi olmayan bazı grupların velîlik hakkındaki yanlış inanışlarına dikkat çekmiştir: Bunlardan bir grup, “velînin kimsenin bilmediği şeyleri söyleyen, yapmadığı şeyleri yapan, kimsenin engellemediği şeyleri engelleyen ve hiçbir şahsın ulaşamadığı şeylere ulaşan insan üstü bir varlık olduğu” inanışındadır. İkinci bir grup ise “velîyi irâdesi elinden alınmış meczûb bir kişi” olarak telakkî etmektedir. Üçüncü bir grubun da “toplumda hor ve hakir görülen her bir kişiyi velî olarak” zannetmekte olduğunu ifade etmiştir. Hâlbuki Ahmed er-Rifâî’ye göre velî Allah’ın kitâbı ve Allah Rasûlü’nün (s.a.v.) sünneti ile amel eden aynı zamanda hikmet ve kemâl sahibi olan akıllı bir kişidir. Şeriata aykırı hiçbir şey asla hakikat yolunda değildir çünkü şeriattan başka bir yol yoktur. Bu söylediklerini toplumun mahiyet

⁴²⁰ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 348.

⁴²¹ Ankebût, 29/69.

⁴²² İsfahânî, Ebû Nuaym, *Hilye*, c. X, s. 15.

⁴²³ Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlis*, ss. 172-173.

sahibi ve meczûb kişilere olan hüsnüzannını yıkmak kasdı ile söylemediğini, ayrıca gerçekten evliyâullahın bir kısmının mahviyet sahibi, meczûb ve adı-sanı unutulmuş kişiler olduğunu vurguladıktan sonra velâyetin en üst mertebesinin Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) yaptıklarını yapmak, söylediklerini nakletmek ve onun hâlleri ile hâllenmek olduğunu belirtmiştir. Bu ölçülerden birini noksan yapan velînin mertebesinde o nisbette düşüklük olacağı uyarısını da yapmaktan geri durmamıştır.⁴²⁴

Bir kimsenin velîlik iddiasında bulunmasını doğru bulmayan ve böyle bir iddiada bulunan kimsenin, kerâmetini ortaya koymasına gerektiğini söyleyen Ahmed er-Rifâî, asıl velînin kerâmetini ortaya koymadan kerâmeti kendiliğinden sâdır olan kimse olduğunu belirtmiştir.⁴²⁵ Çünkü ona göre gerçek velîler kadının hayız kanını gizleyip sakındığı gibi, kerâmet göstermekten sakınırlar. Kulun kerâmeti kendisine izâfe etmesi gerçekten öldürücü bir zehirdir. Velîler kerâmetin Allah'ın kuluna bir ikrâmı olduğunu bilirler.⁴²⁶ Onlar hiçbir zaman Allah'tan ayrılmazlar ve hep O'nunla beraberdirler. Dünya ve âhiret hususunda yaptıkları işlerde yalnız Allah'ı gaye edinmişlerdir. Bu yüzden onlara 'ricâlullah' denilmiş ve onlar 'ehlullah' diye isimlendirilmişlerdir.⁴²⁷

Velî olan bir kimsenin şu dört haslete sahip bulunması gerektiği şöyle açıklanmıştır: "Birincisi toklukta açlık hasletidir; yani yokluk içinde açlık değil varlık ve tokluk içinde açlıktır. Velî varlık içinde kendisi aç iken etrafındakiler toktur. İkincisi güzel ve değerli elbiseler içinde çıplaklık hasletidir. Buna göre velî gösterişli giyimlere iltifat etmez fakat çevresindeki insanların çıplak ve açık kalmaması için fedakârca çalışır. Üçüncüsü kuvvet ve kudret içinde zillet hasletidir. Bu durumda velînin etrafındakiler güç ve varlık sahibi kişiler olsa bile kendisi daima gösterişsizlik içindedir. Dördüncüsü ise varlık içinde alçak gönüllülük hasletidir. Bununla ilgili olarak velî çevresindekileri varlık sahibi yapmak için fedakârca gayret sarfederken kendisi varlık içinde yokluk yaşar."⁴²⁸

Velîler yukarıdaki vasıflarının yanı sıra aynı zamanda insanların köprüleri

⁴²⁴ Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlis*, ss. 64-65.

⁴²⁵ Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlis*, s. 93.

⁴²⁶ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 33.

⁴²⁷ Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlis*, s. 77.

⁴²⁸ Rifâî, Ahmed, *en-Nizâm*, s. 27.

konumundadırlar. Onların üstünlüklerine inanmaya muvaffak olmuş kimseler ise onların üstlerinden geçerek Allah'a ulaşırlar. Çünkü onlar amel edenler ve ihlâsa erdirilmiş olanlardır. Allah kendisine ibadet etmeleri için onları seçmiş ve onları huzuruna yaklaştırmıştır. Onları hiçbir şey Allah'ı zikretmekten alıkoyamamıştır. Onlar *“Ticaretin de alışverişin de kendilerini Allah'ı anmaktan alıkoyamadığı”*⁴²⁹ kişilerdir. Bu yüzden Ahmed er-Rifâî mürîdlerine dinin gerekli bilgilerini öğrendikten sonra onların sohbetlerine devam etmeyi öğütlemiştir.⁴³⁰

Bununla birlikte Ahmed er-Rifâî velîleri vesile edinerek yardım istendiğinde yapılan yardımı ve bahşolunan bereketi onlardan bilmenin şirk olduğu görüşündedir. Ancak Allah'ın onları sevmesi sebebi ile insanlar da onları severek ihtiyaçlarını Allah'tan isteyebilirler. Örneğin *“Allahım, senin kulun Şeyh Mansûr ve başka velîlerin yüzü suyu hürmetine Sen'den isteklerde bulunuyorum.”* diye dua edilebilir. Çünkü velâyet *“Hâlbuki Allah rahmetini ancak dilediğine tahsis eder. Allah büyük lütuf sahibidir.”*⁴³¹ âyeti gereğince Allah'ın istediği kullarına verdiği bir lütfudur.⁴³²

Allah'a yakınlık makamına ermiş kimseye yakın olmanın da Allah'a yakınlık sebebi olduğu kaydedilmiştir. Buna göre sevgilinin dostları yanında sevgili olan da sevgilidir. Onlar için sevimli olan, kendilerini sevenler için de sevimlidir. Öyleyse Allah'ın velî kullarını seven Allah Teâlâ nezdinde de sevilir. O kişinin sevgisinin bereketi kendisini mahbûbiyyet makamına ulaştırır. Bu yüzden Allah'ın velîlerine yaklaşmaya çalışılmalıdır çünkü Allah'ın dostuna dost olan Allah'a da dost olmuş olur. Allah'ın dostuna düşmanlık eden ise Allah'a düşmanlık etmiş olur.⁴³³ Ayrıca Hakk'a yakın olmanın bir işareti de büyük velîlerden başka bütün insanlardan uzak durmaktır. Çünkü velîler ile dostluk Hakk ile dostluk demektir.⁴³⁴ Tüm bunlara rağmen evliyânın velâyetini inkâr etme hastalığının ise sadrının darlığı sebebi ile ilâhî feyzden mahrum kalan ve ilâhî kudretin vârit olduğu yerleri bilmeyen câhil kişilerin kalbinde görüldüğü değerlendirilmiştir.⁴³⁵

⁴²⁹ Nûr, 24/37.

⁴³⁰ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 89.

⁴³¹ Bakara, 2/105.

⁴³² Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 125.

⁴³³ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 46.

⁴³⁴ Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 43.

⁴³⁵ Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlis*, s. 100.

E. NEFİS

Bir şeyin nefsi o şeyin varlığı anlamındadır. Tasavvuftaki ‘nefis’ ise bir şeyin varlığı ya da cismi için değil, kulun kötü vasıfları olarak yerilen huy ve fiileri için kullanılır.⁴³⁶ Bu sebeple tasavvufta Allah’ın rızâsına uygun düşmeyen fiil ve davranışlara sürükleyen nefis ile ömür boyu mücadele içerisinde bulunmak gerektiği belirtilmiştir.⁴³⁷ Böyle bir mücadeleyi vermek için de kişinin nasıl bir şey ile karşı karşıya olduğunu bilmesi yani nefisini bilmesi gereklidir. Ahmed er-Rifâî hukûku ilâhiyyeyi nefsinde icra eden ve kendinden geçip Hakk ile beraber olan kimsenin nefisini bilebileceği görüşündedir.⁴³⁸

Tasavvufta terbiye edilmesi önemli bir husus olan nefis mutasavvıfların çoğuna göre bir bedende sadece bir adet bulunmaktadır. Bununla birlikte nefsin birçok nitelik, özellik, fiil, hâl, tezahür ve tavırları mevcuttur. Bu şekilde bir nefis farklı sıfatlara bürünebilir. Önceleri tasavvufi bir vecizyken daha sonraları tasavvuf çevrelerinde hadis olarak kabul edilen “*Nefsini bilen Rabb’ini bilir.*”⁴³⁹ sözü bu gerçeği ifade etmek için sıkça dile getirilir. Bilindiği gibi tasavvufta nefislerin derecelendirilmesinde nefsi emmâre en aşağı mertebede yer almış ve zemmedilmiştir. Bu mertebeden daha yukarılarda yer alan nefsin diğer mertebeleri ise derecelerine göre övgüye lâyık bulunmuştur. ‘Esmâ tarîki’ olarak bilinen tarikatlarda nefsin yedi mertebesi ve sıfatı olduğu kabul edilir ve bunlara ‘atvâr-ı seb’a’ adı verilir.⁴⁴⁰ Tarikatlar döneminden sonra benimsenen bu yedili tasnif zikirleri ile birlikte şu şekildedir:

i. Nefs-i emmâre: Bu mertebedeki nefis kötülüğe meyli olan ve kötülüğü yaptıran nefistir. Bu terim Kur’ân’daki “*Muhakkak ki nefis kötülüğü emreder.*”⁴⁴¹ âyetinden alınmıştır. Nefsin bu mertebede yapması gereken zikri ‘Lâ ilâhe illallah’ tır.

ii. Nefs-i levvâme: Bu mertebedeki nefis iyiliğe meyletmeye başlamış ve kötülük yapınca kendisini ayıplayan nefistir. Bu terim “*Pişmanlık gösteren nefse*

⁴³⁶ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 181.

⁴³⁷ Güreer, *Abdülkâdir Geylânî*, ss. 259-260.

⁴³⁸ Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlis*, s. 78.

⁴³⁹ Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, c. II, s. 262.

⁴⁴⁰ Uludağ, “Nefis”, c. XXXII, s. 528.

⁴⁴¹ Yûsuf, 12/53.

yemin ederim.”⁴⁴² âyetinden alınmıştır. Nefsin yapması gereken zikri ‘Yâ Allâh’ tır.

iii. Nefs-i mülhime: Nefis bu mertebede ilham ve keşfe açılmaya ve doğruyu yanlıştan ayırmaya başlamıştır. Bu terim “*Nefse kötülüğünü ve Allah’tan korkmasını ilhâm edene and olsun.*”⁴⁴³ âyetinden alınmıştır. Nefsin yapması gereken zikri ‘Yâ Hû’ dur.

iv. Nefs-i mutmainne: Bu mertebede nefis kötü ve çirkin özelliklerden kurtulmuş, güzel huylarla bezenmiş ve eşyanın hakikati kendisine nakşedilmiştir. Bu terim “*Ey mutmainne nefis...*”⁴⁴⁴ âyetinden alınmıştır. Yapması gereken zikri ‘Yâ Hakk’ tır.

v. Nefs-i râziye: Nefis bu mertebede hem kendisi hem başkaları hakkında, Allah’tan gelene râzı olmuş durumdadır. Bu terim “*Dön Rabbine, O senden, sen de O’ndan râzı olarak.*”⁴⁴⁵ âyetinden alınmıştır. Yapması gereken zikri ‘Yâ Hayy’ dir.

vi. Nefs-i merziyye: Bu mertebede nefis Allah’ın hüküm ve kararlarından râzı iken, Allah da ondan râzı olmuş durumdadır. Terim olarak yine “*Dön Rabbine, O senden, sen de O’ndan râzı olarak.*”⁴⁴⁶ âyetinden mülhem olarak türetilmiştir. Zikri ‘Yâ Kayyûm’ dur.

vii. Nefs-i kâmile/sâfiye: Bu dereceye gelen sâlik mârifete ulaşmış ve insanlara yol göstermeye yani mürşid olmaya yetkili hale gelmiştir. Yapması gereken zikri ise ‘Yâ Kakhâr’ dır.⁴⁴⁷

Yukarıda da belirtildiği üzere tasavvufî hayat nefis ile bitmeyen bir mücadele ve onu Allah’ın rızâsına uygun hâle getirmeye çalışmak demektir ki burada bahsedilen nefis, her türlü kötülüğü emredici anlamındaki nefis-i emmâredir. İnsanların büyük bir kısmının ‘nefis-i emmâre’ taşımakta olduğu ve bundan öteye geçemedikleri vurgulanmıştır.⁴⁴⁸ Bunun nedeni olarak da nefsin kendisine rahat, sükûn ve keyif getirecek şeylerden hoşlanması ve rahatını bozacak, keyfini kaçırarak ve kendisini

⁴⁴² Kıyâme, 72/2.

⁴⁴³ Şems, 91/8.

⁴⁴⁴ Fecr, 89/27.

⁴⁴⁵ Fecr, 89/28.

⁴⁴⁶ Fecr, 89/28.

⁴⁴⁷ Küçük, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf*, ss. 142-144.

⁴⁴⁸ Güreer, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 260.

zevkinden mahrum bırakacak şeylerden ise hoşlanmaması gösterilmiştir.⁴⁴⁹ Nefse muhalefetin önemini özellikle vurgulayan Ahmed er-Rifâi'ye göre Allah, nefisini hakir gören kişinin kadrini yüceltir; nefesine değer veren kimseyi ise kullarının gözünden düşürür.⁴⁵⁰

Nefsi tanımak kulluğun esaslarından bir hususiyet olmasına rağmen nefsini tanıyanlar oldukça az sayıdadır. Nefsini tanıma bilgisini talep eden kimsenin varlığına şeref bahşedilir. Gerçek anlamda nefsini tanıyan ve onun arzularına muhalefet eden kimse, nefsinin kusurlarını ve zaaflarını tanımış olur. Nefsini tanımaktan habersiz olan kimse ise büyük bir tehlike ile karşı karşıya kalır; onun hile ve tuzaklarından kurtulamaz ve ona muhalefet edemez.⁴⁵¹

Ahmed er-Rifâi nefsin insanoğlunu kendine köle hâline getirdiği görüşündedir. Ona göre nefisler insanları köleleştirmemiş olsaydı onlar hür kalacaklardı. İnsanlar nefislerine köle olmakla Allah'a karşı geldiler ve nefse kölelik çukuruna düştüler. Allah'a isyanları onları nefsin kölesi hâline getirdi ve azgınlıkları kendilerini küçük düşürdü. İnsan nefsin yolundan kurtulmak için yüce himmetini kullanmalı, Allah'a teslimiyet yolunu seçmeli ve O'na yönelmelidir. Bunu yaparken "Ne yapayım? Allah'ın benim hakkımdaki kaderi bu imiş. Bir türlü O'nun yoluna giremiyorum." gibi bahaneler üretmemelidir. Çünkü böyle bahanelerin insanın atâletinden, azminin tembelliğinden, sebatsızlığından ve kararsızlığından kaynaklandığı ifade edilmiştir.⁴⁵²

Öte yandan tasavvufta nefsi yola getirerek ondan istifade etme de söz konusudur ve ondan ebediyyen kurtulma veya onu öldürme diye bir düşünce yoktur. Çünkü insanın yaşama kaynağı odur ve o olmadan hayat da olmaz. Bu açıdan ondan tamamıyla kurtulmaya çalışmak doğru değildir. Çünkü Kur'an'da "*Nefislerinizi öldürmeyiniz. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir.*"⁴⁵³ buyurulmaktadır. Olması gereken çözüm ise onu itaatkâr bir hâle getirmekten ibarettir.⁴⁵⁴

Diğer hususlarla birlikte tasavvuf aynı zamanda hisleri zaptetmek, nefsi kontrol

⁴⁴⁹ Rifâi, Ahmed, *en-Nizâm*, s. 19.

⁴⁵⁰ Rifâi, Ahmed, *el-Mecâlis*, s. 96.

⁴⁵¹ Rifâi, Ahmed, *Hâletü Ehli'l-Hakika*, s. 97.

⁴⁵² Rifâi, Ahmed, *en-Nizâm*, s. 7.

⁴⁵³ Nisâ, 4/29.

⁴⁵⁴ Güreer, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 263.

altında bulundurmak; nefse kıymet vermeyip onu kendinden aşağı olan kimselerin hizmetine sevk etmek demektir.⁴⁵⁵ Aksi takdirde Allah ‘ben’ diyenleri yani nefsinin esiri olanları esfeli sâfilîn derecesine düşürür. Her kim ‘Sen’ yani ‘Allah’ demişse ve bu şekilde nefsin prangasından kurtulmayı başarmışsa, Allah onu illiyyûnun en üst derecesine yükseltmiştir.⁴⁵⁶ Asılması esnâsında Hallâc Mansûr kendisine tavsiyede bulunmasını isteyen kişiye: “Sana tavsiyem nefsidir. Çünkü sen onu alt edemezsen, o seni alt eder” demiştir.⁴⁵⁷

F. ZİKİR

Zikir kelime anlamı olarak bir şeyi anmak, hatırlamak; terim olarak ise Allah’ı anmak ve O’nu unutmamak sûretiyle gafletten ve nisyandan kurtuluş demektir.⁴⁵⁸ Zikirde esas unsur, diğer varlıkları unutarak hatta yok sayarak Allah’ı hatırlamak ve anmak olmalıdır. Böyle yapılan zikre ‘zıkr-i muttasıl’ denilirken, dünya ile ilgili şeyleri zihinden çıkarmadan yapılan zikre de ‘zıkr-i munfasıl’ denilmiştir.⁴⁵⁹

Annemarie Schimmel’e göre kalp metal bir aynaya benzer. Bu aynanın Allah’ın nurunu yansıtır hale gelmesi için cilalanması gerekir. Kalbi cilalamak için de en iyi yöntem zikirdir, yani Allah’ı hatırlamaktır.⁴⁶⁰

Zikrin gerekliliği ile ilgili olarak Kur’ân’da “*Sabah akşam rabbinin adını an.*”⁴⁶¹ ve “*Ey iman edenler! Allah’ı çokça anın. Sabah akşam O’nun yücelik ve eşsizliğini dile getirin.*”⁴⁶² buyurulmuştur. Allah’ı zikretmenin önemi ile ilgili olarak Allah Rasûlü (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur: “*Mûsâ (a.s.): ‘Ya rabbi kendisi ile seni zikredeceğim, sana dua edeceğim bir şey öğret bana!’ deyince, Allah: ‘Ey Mûsâ, Lâ ilâhe illallah, de!’ buyurdu. Mûsâ (a.s.): ‘Ya rabbi, bütün kulların bunu söylüyor.’ deyince, Allah: ‘Ey Mûsâ, yedi kat gökler ve benim dışımda orayı şenlendiren tüm varlıklar ile yedi kat yerler bir kefeye, ‘Lâ ilâhe illallah’ da diğer bir kefeye konulsa,*

⁴⁵⁵ Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlis*, s. 88, 100.

⁴⁵⁶ Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlis*, s. 138.

⁴⁵⁷ Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 261.

⁴⁵⁸ Öngören, Reşat, “Zikir”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2013, c. XLIV, s. 409.

⁴⁵⁹ Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yay., İstanbul, 2014, s. 152.

⁴⁶⁰ Schimmel, Annemarie, *Tasavvuf Notları*, çev. Dilara Yabul, Sufi Kitap Yay., İstanbul, 2018, s. 19.

⁴⁶¹ İnsân, 76/25.

⁴⁶² Ahzâb, 33/41-42.

'*Lâ ilâhe illallah*' ağır basar, buyurdu."⁴⁶³ O halde kul, Rabbine yakınlaşma yollarından olan zikir, dua ve tesbîhi bırakmamalıdır. Çünkü kulun Allah'ı zikretmesi, Allah'ın da kulunu zikretmesini müciptir. "*Beni zikredin ki ben de sizi zikredeyim.*"⁴⁶⁴ âyeti buna işarettir.

Zikredilen Allah tek, fakat zikirler muhtelifdir. Zikrin aslı ise Cenâb-ı Hakk'ın emirlerine uymaktır. Ayrıca zikredenlerin kalp dereceleri de farklı farklıdır. Zikir zâhirî ve bâtinî olmak üzere iki kısma ayrılır. Zâhirî zikir tehlîl (*lâ ilâhe illallah*), tahmîd (*elhamdü lillâh*) ve Kur'ân okumak şeklindedir. Bâtinî zikir ise uyanıklık şartlarına riayet etmek sûretiyle Allah'ın isimlerini, fiil ve sıfatlarını tanıma, ihsanını bütün mahlûkâta yayma ve tedbîrini yerine getirip takdîrini gerçekleştirme konularında kalbin uyarılması şeklindedir. Zikrin dereceleri ise zikredenlerin derecelerine göre değişir. Allah'tan korkan zâkirlerin zikri, Allah'ın azâbından korkmaları ölçüsünce'dir. Allah'tan hayır ümit eden kişilerin zikri, kendilerine vaad edilen mükâfatları anlayabilmeleri nisbetindedir. Muhiblerin zikri, kendilerine verilen nimetlerin miktarına göredir. Nefsini murâkabe edenlerin zikri ise Allah'ın her an kendilerine muttalî olduğunu bilmeleri nisbetindedir. Mütevekkillerin zikrine gelince Allah'ın her hususta kendilerine yeterli olduğunu anlayabilmeleri nisbetindedir. Netice olarak Allah'ı zikir tek bir şeyde toplanabilir; o da Allah'ın vahdâniyetini, kendisinin dışındaki bütün şeylerden istisnâ ederek bilmektir. Bu işin de asıl hususiyeti, Allah'ı (cc) kelime-i tevhîd ile birlemekle olur.⁴⁶⁵

Öte yandan Allah (cc), zikir derecesinden daha yücedir çünkü O'nun rütbesi, şanı, şerefi ve fazlı yücedir. O'nu zikretmenin; dil, fiil ve kalp ile olmak üzere üç çeşidi vardır. Zâkirin yapması gereken O'nu âdet ve gaflet üzere değil de tâzim ve hürmetin en son şekli ile zikretmektir.⁴⁶⁶ Allah'ı zikir mahiyeti açısından iki şekilde olur. Birincisi, Allah'ı nefsi ile zikreden ve Allah'ın onu zikretmesini, kendisinin Allah'ı zikretmesine sebep kabul eden kişinin zikridir. Bu zikir kişide havf ve haşyeti meydana getirir. İkincisi ise kendisi henüz ortada yokken ezelde Allah'ın onu zikrettiğini ve ölünceye kadar da zikredeceğini idrak eden kimsenin zikridir. Bu da o kimsede şevk

⁴⁶³ İbn Hibbân, *Sahîh*, 6218.

⁴⁶⁴ Bakara, 2/152.

⁴⁶⁵ Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlis*, ss. 96-97.

⁴⁶⁶ Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlis*, s. 131.

ve muhabbet meydana getirir. Ahmed er-Rifâî'ye göre gerçek ünsiyet Allah'ı anmak ve O'nun zikri ile meşgul olmaktan dolayı başkasını unutmak ve Allah'ın dışındaki şeyleri zikretmekten uzaklaşmaktır. Bununla birlikte kulun Allah'ı zikretmesi, Allah'ın kulunu zikretmesine göre yağmurların altında kalan toza benzetilmiştir.⁴⁶⁷

Ahmed er-Rifâî zikredilmesi gereken yegâne varlığın Allah olduğunu ve bu durumun önemi ve gerekliliği hakkında Hz. Ya'kûb (a.s.) örneğini vermiştir. O oğlu Yûsuf'u (a.s.) kaybedince kendinden geçmiş ve "Ey bana başka gam duyurmayacak olan şiddetli gam, tasa" şeklinde sızlanmaya başlamış. Bunun üzerine Allah da ona şöyle vahyetmiştir: "Ne zamana kadar Yûsuf'u anacaksın? Seni yaratan Yûsuf mu, seni rızıklandıran, sana peygamberlik veren o mu? Kudretim hakkı için başkasını zikredeceğine beni zikretseydin ve bana rağbet etmiş olsaydın, hemen o anda hüznünü giderir ve seni felâha erdirirdim." buyurdu. Bunun üzerine Hz. Ya'kûb (a.s.) da Allah'ı bırakıp Hz. Yûsuf'u (a.s.) zikretmekle hata yapmış olduğunun farkına vardı ve tövbe edip onu anmaktan dilini menetti.⁴⁶⁸

Allah'ı zikreden kişi aynı zamanda Hakk'ın meclisinde oturan kişi mesabesindedir. Bu durumda o kişiye düşen, zikri ile meşgûl olduğu yüce zâtın, yani Allah'ın huzurunda edepli olmaktır. Eğer zikreden kişi Hakk'ın huzurunda edepli olmazsa Hak ile birlikte oluş hâli kesintiye uğrar. Esâsen Hak ile birlikte oluş, zikrin kabulünün ve gafletten temizlenmenin bereketidir. Aynı zamanda Allah'ı zikretmenin gerek semâdan gelen âfetlere gerekse yeryüzünün belâlarına karşı bir kalkan olduğu değerlendirilmiştir.⁴⁶⁹

Allah'ı zikretmek ruhların yemeğine, O'na hamdetmek ruhların içkisine ve O'ndan utanmak da ruhların giysisine benzetilmiştir. Çünkü O'nu zikredenler, zikirten aldıkları lezzeti bir başka yerde bulamamışlardır. Ayrıca Allah'ı zikreden kimse Rabbinden bir nur üzeredir. Kalbi huzur içinde ve düşmanından da selamettedir. Sûfiler cemaati öyle bir topluluktur ki Allah'ın zikri onları her şeyden el çektirmiştir ve onların tek maksatları da O'dur.⁴⁷⁰

⁴⁶⁷ Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlis*, ss. 133-134.

⁴⁶⁸ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 53; (a. mlf.), *Hâletü Ehli'l-Hakika*, ss. 115-116; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 116.

⁴⁶⁹ Rifâî, Ahmed, *el-Hikem*, s. 9.

⁴⁷⁰ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 54.

G. SEMÂ

Sözlükte ‘işitmek, duymak, dinlemek, işitilen söz, güzel ses ve iyi şöhret’ anlamlarına gelen semâ kelimesi tasavvufta genellikle ‘şarkı, nağme, musiki ve raks’ mânalarını çağrıştıracak biçimde kullanılmaktadır. İlk sûfiler semâ kavramını sûfinin kendisine gelen vâridi⁴⁷¹ işitmesi ve işittiğini kalbine aktarması anlamında kullanmışlardır. Ebü’l-Hasen Alî Hücvîrî şeriatı ve dini vâcip kılan şeyin sem’ yani işitme, vahiy ve nakil olduğunu, şer’î hükümlerin kabulünün işitmeye dayandığını; dolayısıyla dinî mükellefiyetler sahasında kulağın gözden, işitmenin görmekten üstün olduğunu; şeriat, tarikat ve mârifetin elde edilmesinde işitme eyleminin zorunlu şart sayıldığını belirterek semâ fiilinin diğer bütün tasavvufi fiil ve hâllerden önce geldiğini belirtmiştir.⁴⁷² Zünnûn Mısrî’ye göre ise semâ Hak’tan gelen ve kalpleri Hakk’a doğru harekete geçiren bir vârid ve sâiktir. Öte yandan semâi Hakk ile dinleyen hakikat mertebesine çıkacağı fakat nefsâniyet ile dinleyen ise zındıklık derecesine düşeceği uyarısında bulunulmuştur.⁴⁷³

Ahmed er-Rifâî hoş nağmeler dinlemenin elest meclisindeki Hakk’ın hitabını işitmeyi çağrıştırdığını belirtmiştir.⁴⁷⁴ İranlı meşhur bir sûfi, âlim ve şair olan Rûzbihân Baklî de semâi ‘Hakk’ın ruhlara elest meclisindeki hitabı’ olarak açıklayan müelliflerdendir. Baklî semâi ‘müşahede ehlinin bu âlemdeki her güzel sesi Hakk’ın kadîm hitabını işitecek biçimde dinlemesi’ şeklinde tanımlar. Semâ makamında bulunan sûfinin nazarında, âlemdeki her zerrenin Allah’ın ilâhî kelâmını tecellî ettiren kendine mahsus bir dili vardır. Bu dili idrak eden kimsenin semâi Hak’tan ve Hak vasıtası ile olacağı belirtilmiştir.⁴⁷⁵

Yine Ebü’l-Hasen Alî Hücvîrî işitilen şeyin türüne göre semâi; Kur’ân’ın, şiirin ve nağmelerin semâi şeklinde üçe ayırmıştır.⁴⁷⁶ Ebû Nasr Serrâc ise zikir, mev’iza ve

⁴⁷¹ Vârid: Sâlikin kalbine ansızın gelen hal ve ilham anlamında tasavvuf terimidir (Ceyhan, Semih, “Vârid”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2012, c. XLII, ss. 519-520).

⁴⁷² Hücvîrî, *Keşfü’l-Mahcûb*, s. 449.

⁴⁷³ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 424.

⁴⁷⁴ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 74.

⁴⁷⁵ Ceyhan, Semih, “Semâ”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2009, c. XXXVI, s. 457; (Baklî, Ebû Muhammed Sadrüddîn Rûzbihân b. Ebî Nasr (ö. 606/1209), *Meşrebü’l-Ervâh*, nşr. Nazif M. Hoca, İ.Ü.E.F. Yay., İstanbul, 1974, ss. 75-76’dan naklen).

⁴⁷⁶ Hücvîrî, *Keşfü’l-Mahcûb*, ss. 545-555.

hikmet dinlemeyi de bunlara ilâve etmiştir.⁴⁷⁷ Sadece Kur’ân dinlemeyi tercih eden sûfilerin yanı sıra şiir, kaside ve mûsiki dinleyenler de olmuştur. Hz. Peygamber’in “*Şiirde hikmet vardır.*”⁴⁷⁸ buyurarak güzel şiiri Hakk’a şahit tutması sûfilerce şiirin semânının benimsenmesine yol açmıştır. Ayrıca sûfiler Hz. Peygamber’in (s.a.v.) mescitte rakeden Habeşliler’e izin vermesini semânın caiz olmasının delili olarak görmüşlerdir. Bununla ilgili olarak Hz. Ayşe’den rivayet edilen hadis şöyledir: “*Habeşliler mescitte oyun oynuyorlardı, ben de Habeşliler’e bakıyordum; bu hâlde iken Hz. Peygamber (s.a.v.) beni perdeliyordu. Hz. Ömer o Habeşliler’in oyunlarına engel olmak istedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) Hz. Ömer’e: ‘Onları kendi hallerine bırak.’ dedi, sonra Habeşlilere ‘Ey Erfide oğulları, emniyet içinde olun ve oynayın.’ buyurdu.*”⁴⁷⁹ Bu delillerden hareketle sûfiler “Raksın haram olduğu hususunda icmâ vardır.” iddiasını asılsız görmüşler, insanı nefsânî ve şehvî davranışlara yöneltmeyen, ruhun gıdası olan, güzel ses ve hoş nağmelerden oluşan mûsikinin dinlenmesinin mubah olduğunda ittifak etmişlerdir.⁴⁸⁰

Semâ hakkında yazılmış ilk risâlenin müellifi olan Ebû Abdurrahman Sülemî (ö. 412/1021) işitenlerin mertebelerine göre semâ ehlini üç kısımda değerlendirir. Avamın semâi nefsin peşinden sürüklendiği oyun ve eğlence kabilindedir; bu tür semâ tövbe etmeyi gerektirir. Zâhidlerin, müridlerin ve tövbe-kârların semâi nefsi kirlilerden temizler; havf, recâ, işfâk, zühd, sabır ve rızâ hâllerine ulaştırır. Bu şekilde kalplerdeki kasveti gidererek Hakk’a itaate vesile olur. Hakikat ve mârifet ehlinin semâi ise üzerlerinde hâlin şiddetlenmesi ve vaktin galip olması esnasında ruhların rahata ve sükûnete ermesine vesile olan semâdır. Müridlerin semânının vecd ve sekr hâli ile; mârifet ehlinin semânının ise sahv ve temkin hâli ile neticeleneceği yapılan değerlendirmeler arasındadır.⁴⁸¹

Ahmed er-Rifâi semânın gönül ehli olanlara faydalı olabileceğini, gönül ehlinin sırrını harekete geçireceğini; nefis ehli için zararlı olacağını, çünkü halkı Hakk’tan uzaklaştıracağını; fakat gönül ehli olanlar ile birlikte bulunurlarsa onların da bu

⁴⁷⁷ Serrâc, *el-Lüma’*, ss. 285-287.

⁴⁷⁸ Buhârî, “Edeb”, 90; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 95; Tirmizî, “Edeb”, 69; İbn Mâce, “Edeb”, 41.

⁴⁷⁹ Buhârî, “İdeyn”, 25; Müslim, “İdeyn”, 17, 18.

⁴⁸⁰ Ceyhan, “Semâ”, c. XXXVI, s. 455, 457.

⁴⁸¹ Ceyhan, “Semâ”, c. XXXVI, s. 455; Sülemî, Ebû Abdurrahman Muhammed, *Âdâbü’s-Semâ*, nşr. Nasrullah Pürcevâdî, (*Mecmûa-i Âsâr-ı Ebû Abdurrahmân Sülemî* içinde), Tahran, 1372 hş./1994, s. 14.

durumdan faydalanabileceğini dolayısıyla semâ Hak Teâlâ'ya sevkedici ve hayırlı işler grubundan olduğunu vurgulamıştır.⁴⁸² Ona göre nağmelerle semâ Allah Rasûlü'nün “*Kur'ân'ı güzel sesle süssleyiniz.*”⁴⁸³ şeklindeki mübarek sözleri ile mubahtır; özellikle de güzel nağmeler ve zevkli şiirler ile. Fakat bunlar dinleyen için şeyhin sakınca görmediği yani dinin kötülemediği; nefis, şehvet ve nefse ait istekleri çağrıştırmayan nağmeler ve şiirler olmalıdır. Çünkü Allah Rasûlü (s.a.v.) mübarek huzurlarında şiir okunduğu vakit dinlerlerdi.⁴⁸⁴ Nağmeler dinlemek ibadet konusunda rağbeti artırır ve dinleyeni hatalardan sakınmaya yöneltir. Kalbe güzel şeyleri getirir ve Allah'ın kulları için tahsis buyurduğu dereceleri yükseltir.⁴⁸⁵ “Bunların hâlini ehli-mârifet ile safâdan, geceler boyunca susuz ve aç yatmış, cehennem ateşi ile bin kere ölüp dirilmiş olanlardan ve bunların benzerlerinden başka kimse bilemez.” demiştir.⁴⁸⁶

Ken'ân Rifâî'ye göre “semâ öyle sırlı bir haldir ki âriflerden pek azı ona ulaşabilmiştir. Bu yolda çalışıp gayret gösterenlerden birçoğu, ona ancak Cenab-ı Hakk'ın kadim lütfu ile ulaşabilir. Semâ ehli Hakk'ın sözünü, nefislerinden boşalmış olarak yakınlık kiliminde kalplerin işitmesi ile işitirler. Bunlardan bazıları bu sözü kulağı ile, bazıları kalbi ile, bazıları da ruhu ve sırrı ile işitip hepsi de latif bir hareket ile gaybın virdlerinden nasiplerini alırlar. Bunlar için rüzgârın bile her esişinde lezzet vardır. Bunlar şaşmış ve hayran, muhtaç ve esirdirler; huşu içinde ve sarhoşurlar. Semâ vaktinde zevkle inlerler. Çünkü bunlar nefsin bulanıklıklarından uzak, hassas ve duygulu kalplerle işitirler. Bunların kalplerinde iştiyak ateşi yanmış, hüznün alevleri parlamış ve varlıkları yanıp kül olmuştur. Onların hâllerini, kendilerini tutup yakalayan Rablerinden başka kimse bilmez. İçleri Hakk ile yanmış, dışları Hakk ile korunmuştur. Bazen bunları sıkıntılı ve üzüntülü görürsün, bazen de neşeli ve sevinçli görürsün. Kimi feryat eder, kimi ağlar ve kimi de coşup taşar.”⁴⁸⁷ demiştir.

Ahmed er-Rifâî vecd ve semân tarikatın kandili; tevhîd ve mârifetin ise

⁴⁸² Kâzerûnî, *Ahmed er-Rifâî Menkıbeleri*, ss. 81-82; Kaya, *1287 Tarihli Matbu*, ss. 54-56.

⁴⁸³ Buhârî, “Tevhîd”, 52; Müslim, “Salâtü'l-Müsâfirîn”, 212; Ebû Dâvûd, “Vitr”, 20; İbn Mâce, “İkâmet”, 176; Tirmizî, “Fezâilü'l-Kur'ân”, 2.

⁴⁸⁴ Allah Rasûlü'nün huzurunda şiir okununca bunu menetmediğine dair hadisler hak. bk. Buhârî, “İydeyn”, 3; Müslim, “İydeyn”, 4.

⁴⁸⁵ Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 89.

⁴⁸⁶ Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 89.

⁴⁸⁷ Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 88.

hakikatin kandili olduğunu belirtmiştir.⁴⁸⁸ O dervişin ve tasavvufun özelliklerini sayarken bunlardan bir tanesinin de semâdan anlamak olduğunu,⁴⁸⁹ semân gönlü Allah ile beraber tutmaktan, uzuvları günah işlemekten ve kalbi de doğruya aykırı olan şeylerden muhafaza etmekten ibaret olduğunu dolayısıyla bu durumun tüm gönül ehlinin ulaşmayı temennî ettiği bir nimet olduğunu belirtmiştir.⁴⁹⁰ Ona göre semâ kalpten yapılan ibadettir; ibadeti bulan kimse semâ da bulmuş olur.⁴⁹¹

H. VAKİT

İbadetlerde ve hukukî işlemlerde sebep veya şart işlevi gören zaman unsuru anlamına gelen ‘vakit’ tasavvufta sâlikin içinde bulunduğu andaki hâlini ifade etmek için kullanılan bir terimdir.⁴⁹² Allah Kur’ân’da vakit ile ilgili olarak “*Gerçek şu ki, insanın yaratılış tarihinden önce onun henüz anılan bir şey olmadığı bir dönem gelip geçmiştir.*”⁴⁹³ ve “*Bir de şöyle demektedirler: ‘Bu dünya hayatımızdan başka bir hayat yoktur. Ölüyoruz, yaşıyoruz. Bizi öldüren ise zamandan başkası değildir.’ Hâlbuki onların bu konuda bir bilgileri yoktur, zannetmekten başka bir şey yaptıkları yok.*”⁴⁹⁴ buyurmaktadır. Yine vaktin ehemmiyeti hususunda Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bildirdiği bir kudsî hadiste Allah şöyle buyurmuştur: “*Âdem oğlu dehre söverek beni ezalandırır, hâlbuki ben dehrin yaradaniyim. Her emir benim elimdedir. Geceyi ve gündüzü ben idare ederim.*”⁴⁹⁵ Yine “*Sakin sizden biriniz: Vay dehrin musibetine, demesin böyle sövmesin. Çünkü dehr ancak Allah’tır.*” ve yine “*Dehre sövmeyin. Çünkü dehr ancak Allah’tır.*”⁴⁹⁶ buyurmuştur. Ahmed er-Rifâî’ye göre vakit önemli bir husus olup alıp verdiği her bir nefesi değerli bilmek ve nefesini ziyan etmeden ona en iyi şekilde veda etmek dervişliğin şartlarındanıdır.⁴⁹⁷

⁴⁸⁸ Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 44.

⁴⁸⁹ Rifâî, Ahmed, *en-Nizâm*, s. 29.

⁴⁹⁰ Kâzerûnî, *Ahmed er-Rifâî Menkabeleri*, s. 118, 131, 132.

⁴⁹¹ Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 66.

⁴⁹² Yaşaroğlu, M. Kâmil, “Vakit”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2012, c. XLII, ss. 488-491; Ceyhan, Semih, “Vakit”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2012, c. XLII, ss. 491-492.

⁴⁹³ İnsân, 76/1.

⁴⁹⁴ Câsiye, 45/24.

⁴⁹⁵ Buhârî, “Tefsîr” 45; “Tevhîd”, 35; “Edeb”, 101; Müslim, “Elfâz”, 1, 2, 5, 6; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 169.

⁴⁹⁶ Buhârî, “Edeb”, 101; Müslim, “Elfâz”, 4; Muvatta’, “Kelâm”, 3.

⁴⁹⁷ Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 51.

Abdülkerîm Kuşeyrî'ye göre sûfler vakit kelimesi ile bazen insanın içinde bulunduğu zaman dilimini kastederler. Bazen de sûfinin irâdesinin tesiri olmadan doğrudan Hakk'tan kendilerine gelen ve onları idare eden tasavvufî hâlleri kastederler. Ayrıca onlara göre sûfi 'ibnü'l-vakt'tır yani vaktin oğludur. Bununla sûfinin her vakitte işlenmesi en hayırlı olan şey ile meşgul olmasını ve kendisinden istenen görevi yerine getirmesinin gerekliliğini kastederler. Ayrıca ibnü'l-vakt olmak, geçmişin üzüntüleri ile geleceğin umutlarını bir yana bırakarak ânı değerlendirmeyi gerektirir.⁴⁹⁸

Huzur sağlamayacak şeyler ile vakitler zâyi edilmemeli çünkü her soluğun hesabı yazılmakta, dolayısıyla vakitler ve kalpler korunması gereken önemli hususlardandır. Başka bir deyişle insanın sahip olduğu varlıkların en kıymetlisi zaman ve kalptir. Vakti boşa geçirenin kalbi körelir ve bütün yararlılıkları yitirir.⁴⁹⁹ Ahmed er-Rifâî'nin oğlu babasından Kadir gecesinin vaktini bildirmesini isteyince ona cevabı şöyle olmuştur: “Oğlum basiret gözünü hakiki fikir cilasası ile parlatırsan senin her vaktin Kadir gecesine olur.”⁵⁰⁰ Bu cevabı ile her bir vaktin veya vaktin her bir ânının kıymet verilerek geçirilmesinin önemini belirtmiştir.

Aynı zamanda vakit, korunması gereken kıymetli bir değerdir. Ayrıca huzur getirmeyecek şeylerle, günahlarla vakti harcamak kalbi köreltir, karartır ve hasta eder. İbadetin en değerlisi ise her vakitte Allah'ı murakabede olmaktır. Buradaki murakabeden kastın görünür görünmez bütün hareket ve davranışları Allah'ın görüp bildiğini sürekli göz önünde bulundurmaktır olduğu belirtilmiştir.⁵⁰¹

Yukarıda vakit ile ilgili olarak değinilen noktalar göz önünde bulundurulduğunda şu sonuca varılabilir: Sûfinin tüm vakitlerini uğruna adayacağı yegâne ilâh Allah'tır. Çünkü yaratılmış hiçbir varlık uğruna vakitleri harcamaya layık değildir. Dolayısıyla Allah'ın emirleri doğrultusunda geçirilen vakit kıymetlidir. Bu durumda sûfinin amacı tüm vakitlerini Allah'a hasretmek olmalıdır. Çünkü sûfinin tüm vaktini Hakk'ı murakabe ile geçirmesi ibadet ve taatlerin en faziletlisidir. Netice olarak kulun vaktini sadece Allah'a ve O'nun rızâsını kazanmaya adanması önemli bir

⁴⁹⁸ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 148.

⁴⁹⁹ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, ss. 71-72; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 117.

⁵⁰⁰ Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 57.

⁵⁰¹ Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 43.

hususur.⁵⁰²

---

⁵⁰² Öztürk, “Ahmed er-Rifâi’nin el-Burhânü’l-Müeyyed Adlı Eserinde Tevhîd Anlayışı”, s. 244.

III. MÂRİFET VE VARLIK İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

A. FENÂ-BEKÂ

‘Fenâ’ kelimesi sözcük olarak ‘geçici olmak, yok olmak ve ölmek’ anlamlarına gelmekteyken ‘bekâ’ kelimesi ise ‘var olmak ve sürekli olmak’ anlamlarını karşılayacak şekilde kullanılmaktadır. Tasavvuftaki kullanımına göre ‘fenâ’ Hakk’ın varlığının kulun varlığını kuşatması ve insandaki kötü sıfatların yok olması; ‘bekâ’ ise insanın güzel vasıflar edinerek bu durumunu devam ettirmesi demektir.⁵⁰³ Kur’ân’da konu ile ilgili olarak “*Sizde bulunanlar tükenip gider, ama Allah’ın katındakiler kalıcıdır. Asla kuşkunuz olmasın ki güçlülere göğüs gerenlerin ecirlerini, yapmış olduklarının daha da güzeli ile vereceğiz.*”⁵⁰⁴ ve “*Yeryüzünde bulunanların hepsi fânidir. Azamet ve kerem sahibi Rabbinin zâtı ise bâki kalır.*”⁵⁰⁵ buyurulmaktadır.

Hz. Mûsâ’nın dağda Allah’ın tecellisini gördüğü zaman kendinden geçmesi,⁵⁰⁶ Hz. Yûsuf’u gören kadınların ise meyve yerine ellerini kestikleri halde bunun farkına varamamış⁵⁰⁷ olmalarından yola çıkan Abdülkerîm Kuşeyrî, bu iki örneğe bakılarak kul ile Allah arasında daha mükemmel hâllerin vuku bulabileceğine şaşmamak gerektiğine dikkat çekmiştir.⁵⁰⁸ Ona göre kullar arasında bile insanı kendinden geçiren böyle haller vuku bulabiliyorsa, kulun kendisini yoktan var eden Allah ile daha yüce halleri olması imkân dâhilindedir.

“Nefsini fenâ ile bilen Allah’ı bekâ ile bilir.”⁵⁰⁹ gerçeğinden hareketle kul nefsinin fâni olduğunu bilmesiyle, Allah’ın sonsuz olduğu sonucuna ulaşabilir. Bunu gerçekleştirmenin yani Allah’ta fâni olmanın da birtakım merhaleleri vardır. Mürîdin Allah’ta fâni olması için O’nun gönderdiği rasûlünde fâni olması, rasûlünde fâni olması için de bir müşîdin gözetim ve denetimi altında, kabiliyetine göre değişen bir süre içinde çeşitli riyâzet ve mücâhedeler ile nefsini terbiye etmesi yani bir şeyhte fâni olması icap eder. Bu terbiye ve tezkiye sonucunda ulaşılan noktaya ‘fenâ-bekâ’ adı

⁵⁰³ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 160.

⁵⁰⁴ Nahl, 16/96.

⁵⁰⁵ Rahmân, 55/26-27.

⁵⁰⁶ Bk. A’râf, 7/143.

⁵⁰⁷ Bk. Yûsuf, 12/31.

⁵⁰⁸ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 162.

⁵⁰⁹ Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 60.

verilmiştir. Tasavvufî hayatın son merhalesine başka isimler veren sûfiler varsa da fenâ-bekâyı bu yolculuğun son durağı olarak görenlerin çoğunlukta olduğu belirtilmiştir.⁵¹⁰

İlk merhale olan ‘fenâ fi’ş-şeyh’ yani şeyhte fâni olmanın hakikati, mürîdin halk içinde şeyhinden başkasından fikrini yok kılması demektir. Mürîd bütün mal ve mülkünü şeyhi için harcasa bile, bu harcamadan dolayı kendisinde bir meziyet görmemesi; ayrıca âleme şeyhinin penceresinden bakması, gönül gözünü şeyhine yöneltmesi; şeyhini ilâhî yardımın hazinesi olarak görmesi, onun bu asırda mürşidlerin imâmı olduğuna ve ona hizmet etmekle Allah’a ulaşacağına inanması gerekir. Aynı zamanda şeyhinin hizmetinde vesveseden, bozuk düşüncelerden, tamahkârlıktan, cimrilikten, ona açıkta ve gizlide kötü bakıştan uzak durması icap eder. Ancak bu şekilde şeyhte yok olmanın gerçekleşebileceği ve o zaman mürîde fetihler kapısının açılacağı ifade edilmiştir.⁵¹¹

İkinci merhale olan ‘fenâ fi’r-rasûl’ yani Rasûl’de fâni olma derecesinin hakikati, mürîdin zâhir ve bâtında Hz. Muhammed’e tâbi olması ve onun temiz şeriatını koruması ile gerçekleşir. Bunun için de mürîdin her an ona ait sırrı düşünmesi; tam bir hayâ ile onun huzurunda durduğunu tahayyül etmesi; tüm işleri, sırları ve şikâyeti için başvuracak merci olarak onu görmesi; onun sözlerinden başka söz işitmemesi, iki dünyada onun mübarek şahsından başkasını görmemesi ve ancak onun vesilesi ile Allah’tan yardım dilemesi gerekmektedir. Çünkü peygamberimizin (s.a.v.) Allah’ın kapısı mevkiinde olduğu ve hiç kimsenin onsuz huzura giremeyeceği âşikârdır.⁵¹²

Üçüncü ve nihaî merhale olan ‘fenâ fillâh’ yani Allah’ta yok olma derecesinin hakikati, Allah’tan korkmak ve O’na iyi zan beslemek; emirlerine sarılmak, yasaklarından kaçınmak; O’ndan başkasından yüz çevirmek; her şeyin O’ndan olduğunu ve her şeyin yine O’na döneceğini bilmek; bütün işlerde O’na tevekkül etmek; O’nun yaptıklarını düşünmek ve O’nun zâtını düşünmeye dalmaktan fikrini menetmek; gizli ve açık hâllerinde Hak’tan utanmak; ayakta, otururken, uyanıklıkta

⁵¹⁰ Kara, Mustafa, “Fenâ”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1995, c. XII, s. 333.

⁵¹¹ Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, ss. 184-185.

⁵¹² Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 185.

ve yolculukta O’nu anmayı unutmamak; eğer kalbine dünya bir lahza bile gelse derhal O’na tövbe ve istiğfarda bulunmak; varacağı yerin ancak Allah olduğunu ve her nerede olursa olsun O’nun huzurunda bulunduğunu unutmamak; O’nun kudreti elinde bulunduğunu gerçek bir hayal ile tahayyül etmektir. Bu mârifet Hakk’ın sevdiği sâdik kalplere ihsan ettiği bir ilhamdır. Mürîdin bütün sözlerinin ve işlerinin Allah ile, Allah için ve Allah’tan olduğunu; kendisinin hakir, fâni olduğunu ve Allah’ın ulu ve bâki olduğunu bilmesi durumu kendisinde tam olarak gerçekleşirse, yani bu mârifet kalbinin levhasında unutulmaksızın bütün hâl ve hareketlerinde görülürse o vakit mürîd Allah’ta fâni olmuş olur.⁵¹³

Yukarıda bahsedildiği şekli ile fenâ fi’ş-şeyh ve fenâ fi’r-rasûl mertebelerinden sonra fenâ fillâh mertebesine erişen mürîdin, ruhu hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah’a ait hayat noktası ile hayat bulursa fenâdan bekâ doğmuş olur. Kalp meydanında Rabbânî hikmet pınarları kaynar. Bu durumda mürîdin kendisinde ‘Allah ile beraber’, ‘Allah ile’, ‘Allah’tan’, ‘Allah’a’ sırrı görünür ve o Hak ile işitir, Hak ile söyler, Hak ile öfkelenir, Hak ile ikram eder, Hak ile kahreder ve bunun neticesinde insanları irşat için kendisi Hakk’ın zuhur yerlerinden biri olur. Allah onunla mürîdleri sevaba yöneltir, onun sebebi ile sevap kapısını açar ve onu gizli sırlardan haberdar edip “*Bilesiniz ki Allah dostlarına asla korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyeceklerdir.*”⁵¹⁴ âyetinde bahsettiği sınıfa dâhil eder. Ahmed er-Rifâî’ye göre sûfinin fâni olup Hak ile bâki olması, Allah’tan başka bütün varlıkları terk etmek ile mümkün olur.⁵¹⁵

B. MUHABBETULLAH

Muhabbet yani aşk tasavvufta Allah’ın kuluna husûsî bir yakınlık ve yüce hâller bahşetmeyi irâde etmesi anlamında Hakk’ın bir sıfatıdır. Muhabbet şerefli bir hâldir çünkü Allah onun kul için bir fazilet olduğuna şehâdetinde bulunmuş ve kulunu sevdiğini bildirmiştir: Şöyle ki Kur’ân’da Allah “*O kulunu sever.*” diye vafedilirken kul da “*Allah’ı sever.*” diye vafedilmiştir.⁵¹⁶ Allah Rasûlü (s.a.v.) de “*Bir kimse*

⁵¹³ Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, ss. 185-186.

⁵¹⁴ Yûnus, 10/62.

⁵¹⁵ Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, ss. 186-187.

⁵¹⁶ Mâide, 5/54: “*Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim getirecektir ki Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler; müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere*

Allah'a kavuşmayı arzu ederse, Allah da ona kavuşmayı arzu eder; aksine bir kimse Allah'a kavuşmak arzusunda olmazsa, Allah da ona kavuşmak arzusunda olmaz."⁵¹⁷ buyurmuştur.

Tasavvuf müelliflerinden olan Abdülkerîm Kuşeyrî'ye göre Allah'ın kuluna muhabbetinin işareti, ona husûsî sûrette nimet vermeyi irâde etmesidir. Cüneyd Bağdâdî'ye göre muhabbet, muhibbin sıfatlarının yerini mahbûbun sıfatlarının alması demektir. Hallâc-ı Mansûr gerçek muhabbeti, muhibbin kendi vasıflarını söküp atarak sevgili ile beraber olması şeklinde tanımlamıştır.⁵¹⁸ İlk sûfilerden Ebû Bekir Şiblî'ye göre ise sâlikin Hakk'a doğru uçuşunda en önemli gıdası muhabbetullahıdır.⁵¹⁹ Ebû Abdurrahmân Sülemî'ye göre "Her şeyin bir açıklaması vardır, fakat muhabbet hariç. Çünkü o açıklanamayacak kadar hem açık hem de latiftir. Bundan dolayıdır ki Allah (cc) melekleri hizmet, cinleri kudret ve şeytanları lânet için yaratmışken ârifleri muhabbet için yaratmıştır. Muhabbet, odunu sevgililerin ciğerlerinden olan bir ateştir. Korku ateştir ve sevgi nurdur. Kesinlikle nursuz ateş olmaz."⁵²⁰ Ahmed er-Rifâî ise Allah'ı seven birisi olarak ölenin şehid hükmünde olacağı görüşündedir.⁵²¹

Bir kişi Ahmed er-Rifâî'ye yukarıda da bahsedilmiş olan "*Allah onları, onlar da Allah'ı sever.*"⁵²² âyetindeki "Hakk'ın halka sevgisi ve halkın Hakk'a sevgisi nasıl olur?" diye sorunca o bu durumu şöyle açıklamıştır: "Allah kullarını bıkmaksızın sever; kulları O'nu sebepsiz severler. Allah onları ebediyyen sever; bu sevmede zaman son bulmaz ve geçmez. Kullar da Allah'ı cenneti ümit etmeden ve ateşten korku düşüncesi olmadan severler. Allah onları her şeyden arı ve duru vefâ ile sever; onlar da O'nu safâ ile severler. Allah kullarını günahlardan koruyarak sever; kullar O'nu hizmetle sever. Allah onları başarılı kılarak sever; onlar da O'nu başkası ile meşgul olmaksızın severler. Mevlâ onları doğru yola sevk ederek sever, onlar da O'nu Hakk'ı

---

karşı vakarlıdır; Allah yolunda cihad ederler ve hiç kimsenin kinamasından korkmazlar. İşte bu Allah'ın dilediğine verdiği bir lutfudur. Allah'ın lutfu geniştir; O, her şeyi bilir."

⁵¹⁷ Buhârî, "Rikâk", 21; Müslim, "Zikir", 5.

⁵¹⁸ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 405, 407, 409.

⁵¹⁹ Gürer, "Şiblî, Ebû Bekir", c. XXXIX, s. 125.

⁵²⁰ Sülemî, Ebû Abdurrahman Muhammed, *el-Mukaddime fi't-Tasavvuf ve Hakikatühû*, Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye, tah. Hüseyin Emin, Kâhire, 1956; *Tasavvufa Giriş*, tah. Yusuf Zeydan, çev. Ali Akay, İlk Harf Yay., İstanbul, 2014, ss. 31-32; Öztürk, Ergün, *Bir Öze Dönüş Hareketi-Tasavvuf Tarihinde Sülemî ve Melâmetîlik*, Çimke Yay., Konya, 2016, s. 51.

⁵²¹ Rifâî, Ahmed, *en-Nizâm*, s. 8.

⁵²² Mâide, 5/54.

bilerek severler. Allah kullarını onlara güven vererek sever, onlar ise O’nu iman ile severler.”⁵²³

Öte yandan en büyük zenginlik Allah ile ünsiyet kurmak ve O’nunla dost olmaktır. En büyük fakirlik ise mâsivâ ile dostluğu sürdürmek ve kullara dayanmaktır ki bu durumun, kalbe takılan en kalın perde olduğu belirtilmiştir.⁵²⁴ Zira sevmek sevgiliden başkasını unutmak demektir. Hakiki sevgili ise tektir ve O da Allah’tır. Allah bununla ilgili olarak Hz. Dâvûd’a şöyle vahyetmiştir: “*Dikkat et. Beni bilen, beni ister ve beni arar. Beni arayan da beni bulur. Beni bulan kişi de sevgili olarak bir başkasını üzerime tercih etmez.*”⁵²⁵

Muhabbetullahı ulaşmak için hiçbir sevgi Allah’ı sevmenin önüne geçirilmemeli ve Allah’ı sevmede başka eşler tutulmamalıdır. Bu durum Kur’ân’da şöyle belirtilir: “*İnsanlardan kimi, Allah’tan başka eşler tutar, Allah’ı sever gibi onları severler. İman edenler ise en çok Allah’ı severler. Zulmedenler azabı gördükleri zaman bütün kuvvetin Allah’a ait olduğunu ve Allah’ın azabının çetin olduğunu anlayacaklarını keşke bilselerdi! Uyanlar, şöyle dediler: ‘Ah keşke bir daha dünyaya gitmemiz mümkün olsaydı da şimdi onların bizden uzak durdukları gibi biz de onlardan uzak dursaydık!’ Böylece Allah, onlara işledikleri bütün filleri pişmanlık ve üzüntüler kaynağı olarak gösterecektir. Ayrıca onlar ateşten çıkacak değillerdir.*”⁵²⁶

Muhabbetullahı ulaşmak için mü’minlerin hiçbir şeyi veya kimseyi Allah’tan, Rasûlünden ve O’nun yolunda mücadeleden daha üstün tutmamaları gerekmektedir. Bu durum Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle ifade edilir: “*De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım akrabanız, kazandığınız mallar, durgunluğa uğramasından korktuğunuz ticaretiniz, hoşunuza gitmekte olan meskenler, size Allah’tan, Rasûlünden ve O’nun yolunda cihad etmekten daha sevgili ise o halde Allah emrini getirinceye kadar gözetleyin, başınıza gelecekleri göreceksiniz! Allah, yoldan çıkmış topluluğu doğru yola iletmez.*”⁵²⁷

Dolayısıyla Allah’tan başkasını sevenin eline yorgunluk, belâ ve ölüm geçer.

⁵²³ Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 103.

⁵²⁴ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 48.

⁵²⁵ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 49; (a. mlf.), *Hâletü Ehli’l-Hakika*, s. 86.

⁵²⁶ Bakara, 2/165-167.

⁵²⁷ Tevbe, 9/24.

Aynı şekilde O'ndan başkasının peşinde koşanın eline dert, keder ve üzüntüden başkası geçmez. Dolayısıyla sūfînin muhabbetullahı ulaşması için sadece Allah'ı sevmesi gerekir. Allah'a karşı sevgisi artan kimsenin, O'nun rasûlüne ve velîlerine karşı da sevgisi artar.⁵²⁸

C. KALP

Kalp tasavvufta ilâhî hitâbın mahalli, tecellî aynası, ilâhî isim ve sıfatların en mükemmel şekilde tecellî ettiği yer olarak algılanmış⁵²⁹ ve bedendeki yeri olarak her insanın sol göğsünün iki parmak altında bulunan çam kozalağı şeklindeki cismânî kalbe verilen Rabbânî latîfenin adı olmuştur. Bu latîfenin gerçekte insanın hakikati olduğu vurgulanmıştır.⁵³⁰ Kur'ân'da “*İnsanların diriltileceği ve Allah'a temiz bir kalple gelenler dışında malın da çocukların da fayda vermeyeceği gün beni mahcup etme!*”⁵³¹ âyeti ile selim bir kalple Allah'a gönül vermenin önemi vurgulanmıştır. Allah Rasûlü (s.a.v.) de “*Vücutta bir et parçası vardır; o iyi olursa bütün beden iyi, kötü olursa bütün beden kötü olur; bu et parçası kalptir.*”⁵³²; ayrıca “*Allah sizin şeklinize ve malınıza değil, kalbinize bakar.*”⁵³³ buyurarak kalbi, kulun ilâhî değerlendirme mahalli olarak nitelemiştir. Ahmed er-Rifâî'ye göre ise kalp sâfiyetinin temelinde, güç ve kuvvetten uzak kalarak Allah'a acziyeti itiraf etmek vardır.⁵³⁴

Seyr u sülûk makamlarından bahseden ilk sūfîlerden biri olan Yahyâ b. Muâz'a (ö. 258/872) göre mü'mine ait kalp, bâtını Rabbânî cevherler ile dolu olan bir et parçasıdır. Çevresi ferdâniyyet ravzası ile alt tarafı nûrânî bir alan ile çevrilidir. Allah daima ona şefkat ve rahmet nazarı ile bakar. Kalp ise tüm bunlar ve kendisini meşgul eden şeyler arasında hareket eder.⁵³⁵ Oysaki kalp Allah'ın iki kudret parmağı arasında atar durur. Bu yüzden Allah'a kalpleri kendi sevgisi ve dini üzerinde sabit tutması için

⁵²⁸ Rifâî, Ahmed, *Hâletü Ehli'l-Hakika*, s. 78, 84.

⁵²⁹ Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabcacı Yay., İstanbul, 2001, s. 274.

⁵³⁰ Kara, Kerim, “Mevlânânın Mesnevî'sinde Kalp-Gönül”, *Tasavvuf İlmî Akademik Dergisi*, Ankara, 2005, sy. 14, s. 484.

⁵³¹ Suarâ, 26/87-89.

⁵³² Buhârî, “İmân”, 39; “Büyü”, 2; Müslim, “Müsakat”, 107; Ebû Dâvûd, “Büyü”, 3; Tirmizî, “Büyü”, 1; Nesâî, “Büyü”, 2; “Eşribe”, 50.

⁵³³ Müslim, “Birr”, 32; İbn Mâce, “Zühd”, 9.

⁵³⁴ Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlis*, s. 92.

⁵³⁵ Rifâî, Ahmed, *Hâletü Ehli'l-Hakika*, s. 155.

dua edilmelidir. Çünkü kula dost olarak Allah yeter.⁵³⁶

Kalp cânibinin tercümanı olarak konuşan her dilin, onun sermayesini ortaya dökceği ve hazinesini açacağı belirtilmiştir. Bu yüzden kalp cânibi temiz olanın dili de temiz, beyanı da tatlı olur. Kalbinin temizliğine itina gösterip kalbinden diline gelen şeylere değer veren kişinin irfanı ile söylediği sözlerin doğruluğu ve sağlamlığı da artar. Yalnız dil ile konuşmuş olmanın zevki ile yetinen kişi ise güzel ameller işlemenin semeresine ulaşmadan sırf kuru ve boş sözler söylemiş olmakla kalır.⁵³⁷

Ahmed er-Rifâi kalbin çalışmasını on derecede açıklamıştır: Bunlar hatarât (ilhamlar), nefsin konuşması, henn (keder, akıldan geçirilen şey, karar), fikir, irâde, rızâ, ihtiyâr (seçim), niyet, azimet ve kasttır. Allah kimin idaresini üzerine alır ve bu derecelerin her birinde kalbin muamelesini korursa o kişi bu sayede yeni dereceler elde eder. Kişi bu şekilde mukarrebûn, evvâbîn, muhlisler, mürîdler, muttakiler, zâhidler, münîbler, müçtehitler ve nihâyetinde muvahhit âbidler derecesine ulaşır.⁵³⁸

Öte yandan gerek kalp ve basiret berraklığı gerekse göz nurunun artması, az yemek ve içmekle mümkün olur. Çünkü açlık kadar nefsin azgınlığını kıran bir başka şey yoktur. Zira açlık kibri, büyülenmeyi ve zorbalığı bertaraf eder. Nefis ancak açlık yardımı ile birçok kötülükleri işlemekten menedilebilir. Böylece o, Hak ile meşgul olma durumuna gelir. Tıka basa tokluk ise kalbi katılaştırır, karartır ve gafleti artırır. Bunun sonucunda basiret nurunun keskinliğinin yok olmasına sebep olur.⁵³⁹

Bunlardan başka iyi insanlarla sohbet etmek kalbe iyiliğin yerleşmesine, kötü insanlarla sohbet etmek ise kalbe kötülüğün yerleşmesine sebep olur.⁵⁴⁰ Nurlu kalp ârifler ve sâlihlerin sohbetine meyleder ve onların arkadaşlığına koşar. Kibirliilerin ve câhillerin sohbetinden ise nefret eder; onlarla arkadaşlıktan uzaklaşır.⁵⁴¹ Böylece kişinin kalp âlemi canlı kalır.

Kalp âlemi canlı olan kişiler bazı özelliklere sahiptirler. Onların kalbi saf, doğru, semâvî, yalnız, yakın ve candandır. Aynı zamanda onlar kalp gözü ile gören,

⁵³⁶ Rifâi, Ahmed, *el-Hikem*, s. 14.

⁵³⁷ Rifâi, Ahmed, *el-Hikem*, s. 9.

⁵³⁸ Rifâi, Ahmed, *el-Mecâlis*, ss. 148-149; (a. mlf.), *Hâletü Ehli'l-Hakika*, s. 156.

⁵³⁹ Rifâi, Ahmed, *el-Hikem*, s. 15.

⁵⁴⁰ Rifâi, Ahmed, *el-Mecâlis*, s. 99.

⁵⁴¹ Rifâi, Ahmed, *el-Hikem*, s. 15.

kalpleri akleden ve Hakk'ı arayan kimselerdir. Bu şekilde işlerinin tümünü kalbine havale eden kimsenin vücudu da müsterih olur.⁵⁴² Ahmed er-Rifâî'ye göre kalpleri günahlar kör eder, karartır ve hastalandırır. Kalp ifsât olunca da zulmün, karanlığın ve şeytanların konaklama yeri haline gelir.⁵⁴³

Hasta kalp Rabbini zikrederek temizlenir ve ardından Allah korkusu ile dolunca da kurtuluşa erer. Kalp kurtuluşa erince sırların, nurların ve meleklerin konaklama yeri hâline gelir. O zaman bu kalp, sahibinin önündekilerini ve arkasındakilerini yani etrafında cereyan eden şeyleri ona haber vermeye başlar. Böylece sahibini birçok hususta ikaz eder ki bu hususlar ancak salâha ermiş kalplerden öğrenilebilir. Kalp fitne ve fesat duyguları içinde bulunduğu zaman ise sahibine hep batıl şeyleri haber verir, gözünün önüne hep batıl şeyleri getirir. Doğru olan hususlar da bu batıllar arasında kaybolup giderler. Bu arada tabii olarak saadet de ortadan kalkar. Bu yüzden kalbin ıslahı konusu son derece mühim bir mes'eledir.⁵⁴⁴ Çünkü kalp nurların toplandığı yerdir. Allah'ın yarattığı iyilik ve kötülüğün bir araya geldiği kaynaktır. Dolayısıyla kalp taşıdığı iyilik veya kötülük duygusu ile bir değer kazanır.⁵⁴⁵

Ahmed er-Rifâî kalbi bir saraya, içinde bulunan mârifeti de sultana benzetmiştir.⁵⁴⁶ Eğer kalp kullara meylederse Hakk'ın dostluğundan uzaklaştırılır. Zira Allah ile kurulan dostluk parlayan bir nurdur; halk ile kurulan dostluk ise yıkıcı bir kederdir.⁵⁴⁷ Ayrıca kalbin yaşaması ancak nefsin ölümü ile yani Allah'tan gayri her şeyden kurtulması ve benlik davasından vazgeçmesi ile mümkün olur. Bu şekilde nefsinden uzaklaşan kimse kalbi ile ülfet eder ve onunla dost olur. Hakikatin kalpte yerleşmesiyle de uzuvlardan iyilik ve sadâkat sâdır olacağı ifade edilmiştir.⁵⁴⁸

D. TEVHÎD

⁵⁴² Rifâî, Ahmed, *Hâletü Ehli'l-Hakika*, s. 158.

⁵⁴³ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 71; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 117.

⁵⁴⁴ Rifâî, Ahmed, *en-Nizâm*, s. 33; (a. mlf.), *el-Burhân*, s. 137.

⁵⁴⁵ Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlis*, s. 98.

⁵⁴⁶ Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlis*, s. 134; (a. mlf.), *Hâletü Ehli'l-Hakika*, s. 123.

⁵⁴⁷ Rifâî, Ahmed, *Hâletü Ehli'l-Hakika*, ss. 75-76.

⁵⁴⁸ Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlis*, ss. 98-99.

Kelime anlamı olarak ‘birlemek’ demek olan ‘tevhîd’ bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmeyi ve diğerlerinden ayırarak onu tek kılmayı ifade eder.⁵⁴⁹ Kur’ân’da tevhîdin en yoğun biçimde anlatıldığı İhlâs sûresinde “*De ki: O, Allah’tır, tektir. Allah sameddir. Doğurmamış ve doğmamıştır. O’nun hiçbir dengi yoktur.*”⁵⁵⁰ buyurulmuştur. Konunun ehemmiyetine binaen Peygamberimiz (s.a.v.) de tevhîdi en kapsamlı şekilde ifade eden İhlâs sûresinin önemi ve fazileti hakkında söyle buyurmuştur: “*Varlığım elinde olan Allah’a yemin ederim ki bu sûre Kur’ân’ın üçte birine denktir.*”⁵⁵¹ Yine Hz. Peygamber, sevdiği için bu sûreyi her namazda okuyan bir sahâbîye “*Onu sevmen seni cennete götürür.*” müjdesini vermiştir.⁵⁵²

Abdülkerîm Kuşeyrî’ye göre tevhîdin üç yönü bulunmaktadır: Birincisi Hakk’ın Hakk için tevhîdidir ki Allah’ın kendisinin bir olduğunu bilmesi ve “Ben Vâhid’im” diye haber vermesi biçimindedir. İkincisi Hakk’ın halk için olan tevhîdidir ki Allah’ın “Kul muvahhittir.” diye hükmetmesi ve kulun tevhîdini yaratması şeklindedir. Üçüncüsü ise halkın Hakk için tevhîdidir ki kulun “Allah birdir.” diyebilmesi, O’nun bir olduğuna hükmetmesi ve O’nun Vâhit olduğunu haber vermesi biçimindedir.⁵⁵³

Eserlerinde tevhîd konusu üzerinde ehemmiyetle duran Ahmed er-Rifâî şöyle demiştir: “Allah zâtında birdir, tektir ve hiçbir yaratılmış O’nun zâtını idrake sahip değildir. Allah varlıkların alâmetleri ve yaratılmışların sıfatları ile nitelendirilmekten münezzehtir.”⁵⁵⁴ O’nun sıfatları hususundaki tevhîd ise, Hakk’ın dışındaki her şeyden güç ve idrak araçlarını ve onlara nisbet olunan her şeyi soyutlamakla olur. Bu şekilde kul Hakk’ın dışındaki her şeyden fiilleri soyutlayarak varlıktaki tüm fiil ve ürünleri Hakk’a ait olarak görmüş olur. Zira âlemde cereyan eden tüm fiillerin gerçek sahibi Allah’tır.⁵⁵⁵ Bu hususla ilgili olarak Kur’ân’da şöyle buyurulmaktadır: “*Oysa Allah sizi de yaptığınız şeyleri de yaratmıştır.*”⁵⁵⁶

⁵⁴⁹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, c. X, s. 4779; Özler, Mevlüt, “Tevhîd”, *DİA*, İstanbul 2012, XLI, 18.

⁵⁵⁰ İhlâs, 112/1-4.

⁵⁵¹ Buhârî, “Tevhîd”, 1.

⁵⁵² Tirmizî, “Fezâilü’l-Kur’ân”, 11; “Tefsîr”, 93.

⁵⁵³ Kuşeyrî, *Risâle*, ss. 386-387.

⁵⁵⁴ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 16.

⁵⁵⁵ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 168.

⁵⁵⁶ Sâffât, 37/96.

Yaratılmış ve kendisine akıl bahşedilmiş olan her canlının Allah'ı zâtında (tevhîd-i zât), sıfatlarında (tevhîd-i sıfât) ve fiillerinde (tevhîd-i ef'âl) bir, tek ve benzersiz olduğunu kabul etmesi Allah'ın onlar üzerindeki hakkıdır. Çünkü bu husus, dinin en büyük emri, tüm asılların aslı ve amellerin esasıdır. Ayrıca bu hakikat ilk rasûlden sonuncusuna dek tüm peygamberlerin davet ettiği asıl öz"dür. Dünyanın yaratılışından itibaren bütün semâvî kitaplar ve tüm peygamberler özellikle de Hz. Muhammed (s.a.v.) insanları tevhîde davet etmiş, bunun zıddı olan O'na şirk koşmayı ise yasaklamışlardır. Konuyla ilgili olarak Allah Kur'ân'da şöyle buyurur: *“Eğer onlar yüz çevirirlerse de ki: Bana Allah yeter. O'ndan başka ilâh yoktur. Ben O'na tevekkül ettim ve büyük arşın Rabbi O'dur. Eğer size cevap veremedilerse bilin ki (o), Allah'ın bilgisi ile indirilmiştir ve O'ndan başka tanrı yoktur. Nasıl, artık Müslüman oldunuz mu?”*⁵⁵⁷

Kendisine tevhîd-i zât, tevhîd-i sıfât ve tevhîd-i ef'âl kavramlarını soran bir kişiye verdiği yanıt ile Ahmed er-Rifâî bunları şöyle açıklamıştır: *“Allah'ın zâtından soruyorsan 'O'na benzer hiçbir şey yoktur. O işitendir, görendir.”*⁵⁵⁸ Sıfatlarından sorarsan *‘O, Allah'tır, tektir. Allah sameddir. Doğurmamış ve doğmamıştır. O'nun hiçbir dengi yoktur.’*⁵⁵⁹ O'nun isminden sorarsan *‘O, kendisinden başka ilâh olmayan Allah'tır. Gaybı ve görünen âlemi bilir. O, Rahmân ve Rahîm'dir.’*⁵⁶⁰ O'nun işinden ve ne yaptığından sorarsan *‘O, her gün bir icattadır.’*⁵⁶¹ demiştir.⁵⁶² Bu açıklamalardan sonra kulların yapması gereken ise kâinatı yoktan var eden ve onu idare eden Allah'ın mevcûdiyetine inanmak fakat O'nun hakikatini anlamaktan aciz olduğunu itiraf etmektir. Ancak bu şekilde kişinin mü'min ve muvahhit olabileceği vurgulanmıştır.⁵⁶³

Öte yandan Allah'ın kulları ile arasına gerdiği bazı perdeler mevcuttur. Kulların ancak bu perdeleri kaldırdıktan sonra Allah'a vâsıl olabileceklerini idrak etmeleri gerekir.⁵⁶⁴ Sûfî müelliflerden bazıları kulun tevhîdi gerçekleştirmesine ve

⁵⁵⁷ Hûd, 11/14.

⁵⁵⁸ Şûrâ, 42/11.

⁵⁵⁹ İhlâs, 112/1-4.

⁵⁶⁰ Haşr, 59/22.

⁵⁶¹ Rahmân, 55/29.

⁵⁶² Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 15; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, ss. 106-107.

⁵⁶³ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 16.

⁵⁶⁴ Rifâî, Ahmed, *el-Hikem*, s. 4.

Allah dostu olmasına engel teşkil edebilecek bu perdelerle ilgili olarak çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu sûfilerden Hayr Nessâc'a (ö. 322/934) göre taatinde nefsinin gören kimse kendini beğenmişlikten kurtulamaz. Benzer şekilde taatinde halkı gören kimse, riyâdan; ibadetini gören, gururdan ve sevabını gören ise hicaptan kurtulamaz.⁵⁶⁵ Konuya açıklık getiren sûfilerden biri olan Bâyezîd-i Bistâmî (ö. 234/848) ise şunları ifade etmiştir: “Allah ile arası en çok perdeli olan üç kişi vardır: Birincisi bilgisi sebebiyle âlim olan kişi, ikincisi ibadet etmesi nedeniyle âbid olan kişi ve üçüncüsü de zühd sahibi olmasından dolayı zâhid olan kişi. Âlim olan kişinin öğrendiklerinin, halka ait bütün bilgisinin ve Allah'ın bütün halka olan ihsanının, Levh-i Mahfûz'da bir tek satır bile tutmayacağını anlaması gerekir. Ayrıca bu âlim, Allah'ın bütün halka vermiş olduğu bilgilerin tamamını göz önünde tutarak ve bunların içinden ne kadarını öğrenmiş olduğunu tartacak olursa; kibirlenmesinin ve ilmi ile övünmesinin tamamıyla hata olduğunu derhal idrâk edecektir. Zâhîde gelince o da Allah'ın “*bütün dünya malının, bütün dünya eğlencesinin pek az bir şey olduğunu*”⁵⁶⁶ söylediğini, onun bu azlık içinde kendisine düşen hissenin ne olduğunu ve zâhidlik yolunu tutmakla göze aldığı fedakârlığın neden ibaret olduğunu düşünürse, kendi zâhidliğinin övünmeye değer mahiyette olmadığını takdir edecektir. Âbid de Allah'ın kendisini ibadete muvaffak etmekle ona ne büyük ihsanda bulunduğunu anlayacak olursa Allah'ın lütuflarından başka hiçbir şey görmeyecek derecede eriyecek ve bunlara değer vermekten kurtulacaktır.”⁵⁶⁷

Tasavvuf müelliflerinden olan Zünnûn Mısırî (ö. 245/859), Ebû Bekir Vâsıtî (ö. 320/932) ve Ebû Saîd Ebü'l-Hayr'a (ö. 440/1049) göre Allah ile kul arasındaki en kalın perde nefis ve benliktir. Ebû Nasr Serrâc'a (ö. 378/988) göre kalbin mühürlenmiş olması kâfirler için, katılaşması münafıklar için ve kararması ise mü'minler için perdedir. Cüneyd Bağdâdî'ye (ö. 297/909) göre avam için perde; nefse, halka ve dünyaya güvenmek iken havas için perde; ibadete, sevaba ve kerâmete güvenmektir. Tevhîde mâni durumlar hakkında görüş bildiren diğer bazı sûfilere göre ise dünya, nefis, halk, şeytan, yeme içme, şehvet, çoluk çocuk tutkusu, riyâ, bencillik, mal ve

⁵⁶⁵ Rifâî, Ahmed, *Hâletü Ehli'l-Hakîka*, s. 130.

⁵⁶⁶ İlgili âyetler için bk. Bakara, 2/212; Âl-i İmrân, 3/14; Nisâ, 4/77; Yûnus, 10/24; Tâhâ, 20/131.

⁵⁶⁷ Afîfî, Ebü'l-A'lâ, *el-Melâmetiyye ve's-Sûfiyye ve Ehli'l-Fütüvve*, Daru İhyai Kütübi'l-Arabiyye, Kahire, 1364/1945, ss. 96-97; Öztürk, *Bir Öze Dönüş Hareketi*, ss. 99-100.

makam hırsı bu perdeler arasında yer alır.⁵⁶⁸

Kulun yukarıda bahsedilen perdelerden kurtulması ve tevhîde ulaşması için nefisten, şeytandan, dünyadan ve arzulardan yüz çevirmesi; dünyadan imtinâ ederek kalbini Mevlâ'ya döndürmesi ve sadece Allah'ı istemesi gerekir. Allah ile gönüller arasındaki perdenin kalkması ise O'nunla ünsiyetin alâmetidir.⁵⁶⁹ Kulun hakiki tevhîdi tecrübe etmesine engel olan perdelerin genel ismi mâsivâdır. 'Hakk'ın gayri kabul edilen her şey' anlamında kullanılan mâsivâ; tevhîdin tahakkuk etmesine engel teşkil eden perdelerdir ve dolayısıyla kulun bunlardan kurtulması gerekir.⁵⁷⁰

Kulun yapması gereken en önemli hususlar arasında Allah'ın zâtında, sıfatlarında ve fiillerinde bir ve tek olduğu; ortağı, dengi veya zıddının bulunmadığı ve O'ndan başka ilâh olmadığına şuuruna varmak gelir. Bunun için de ilâhlık ve ibadet edilme hakkının sadece Allah'a ait olduğunu kabul etmek; kulluğun gerektirdiği bütün şekilleri ile O'nu birlemek ve dini yalnız O'na hâlis kılmak icap eder.⁵⁷¹

E. MÂRİFET-ÂRİF

'Mârifet' Allah ve O'nun sıfatları, fiilleri, isimleri ve tecellîleri hakkında mânevî tecrübe ile doğrudan elde edilen bilgi anlamına gelmektedir. Mutasavvıflar Allah hakkındaki sıhhatli ilme de mârifet adını vermişlerdir.⁵⁷² Ahmed er-Rifâi'ye göre mârifet, kulun Allah Teâlâ'nın Rab, kendisinin de kul olduğunu hakkıyla bilmesi, herkesin rızkını verenin ve her şeyin evvelinin Allah olduğunu idrak etmesi demektir.⁵⁷³ Ayrıca mârifet kulun nazarında Allah'tan başka her şeyin bir hardal tanesinden daha değersiz hâle gelerek önem ve kıymetini kaybetmesi demektir.⁵⁷⁴

Mârifet Allah'ın nurundan bir nur, aynı zamanda kıymetli ve yüce hasletler ihtiva eden bir ilim olarak değerlendirilmiştir. Buna göre Allah bu hasleti, akıllı

⁵⁶⁸ Uludağ, Süleyman, "Hicab", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1988, c. XVII, ss. 430-431.

⁵⁶⁹ Rifâi, Ahmed, *el-Burhân*, s. 101.

⁵⁷⁰ Rifâi, Ahmed, *el-Burhân*, ss. 101-102.

⁵⁷¹ Tevhîde mâni perdeler hak. bk. Öztürk, "Ahmed er-Rifâi'nin el-Burhânü'l-Müeyyed Adlı Eserinde Tevhîd Anlayışı", ss. 250-253.

⁵⁷² Hüevîrî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 331.

⁵⁷³ Rifâi, Ahmed, *el-Mecâlis*, s. 92.

⁵⁷⁴ Rifâi, Ahmed, *Hâletü Ehli'l-Hakîka*, s. 23.

kişilerin kalbine vererek orayı hüsnü cemâli ve yüce şânı ile tezyîn eder. Fakat insanların çoğu, mârifetin şerefinden gâfil, lütuflarından câhil, mertebesinin yüceliğinden habersiz ve derin mânalarından uzak bulunmaktadırlar. Onu ancak tevfiğe mazhar olmuş kalp sahipleri idrak edebilirler. Bu ilim, üzerine diğer ilimlerin binâ edildiği bir esastır. Ayrıca bu ilim ile iki cihan saâdetine ulaşılır. Aynı zamanda kul nefsinin ayıplarını, Rabbinin nimetlerini, rubûbiyyetinin celâlini ve kudretinin kemâlini bununla bilir. Bu mertebeye ulaşan kulun sırrı kudret lütuflarının çadırı içinde mârifet kanatları ile uçar; yüceliğin en son sınırları etrafında cevelân eder durur ve kudsiyyet bahçesine yükselir. Hiçbir ilim, kendisine mârifet ilminden bir şey karışmadıkça tamam olmaz. Ameller ise onun yokluğu ile ancak fâsit olur.⁵⁷⁵ Aynı zamanda mârifet hâlinin kulakların bâtil şeyler dinlememesi, gözlerin şehvânî şeylere bakmaması ve dilin bâtil sözleri söylememesi ile elde edilebileği belirtilmiştir.⁵⁷⁶

Ahmed er-Rifâi mârifeti önce bir ağaca benzetmiştir. Buna göre mârifet, bir melikin bahçesine ektiği, meyvesi tatlı, yaprakları güzel, dalları yüksek, gövdesi hâlis ve çiçekleri güzel kokulu olması sebebiyle sahibinin kendisine şefkat gösterdiği ve onunla mutlu olduğu; bu yüzden de ona gelebilecek bütün zararları defettiği kıymetli bir ağaca benzer. Allah'ın mü'min kulunun kalp bahçesine ektiği mârifet ağacı da tıpkı bunun gibidir.⁵⁷⁷ Daha sonra mârifeti üç dalı olan bir ağaca benzetmiştir. Bunlar tevhdîd, tecrîd ve tefrîd dallarıdır. Mârifet derecelerinden birincisi tevhdîddir. Tevhdîd 'ikrâr' anlamında olup imanın zerrece şirke bulaşmaması demektir. Başka bir deyişle ortakların yok edilmesi demektir. İkincisi tecrîd, ihlâs anlamında olup sebeplere takılı kalmadan varlıkta başka fâil ve ortak gütmeden fiilleri tamamen Hakk'a ait bilmektir. Üçüncüsü olan tefrîd ise her hâlükârda tam olarak Allah'a bağlanıp her şeyden kalben alâkanın kesilmesi demektir. Ayrıca O'nunla benzerlik kurmamak ve zâtıyla aynıleşmemek şartıyla O'nunla bütünleşmek ve bunun sonucunda O'nsuz olmama halidir. Başka bir deyişle yol, iz veya işaret olmaksızın O'na kavuşmak, gözsüz O'nu seyretmek ve yönsüz O'na bağlanmak demektir. Bu tefrîd dalının ise beş yönü vardır: Gizli ve açıktan Allah'tan korkmak, kulluk görevlerini tam olarak yerine getirmek, ilâhî emirler önünde boyun eğmek, dünyevî hiçbir menfaat gözetmeksizin samimi

⁵⁷⁵ Rifâi, Ahmed, *el-Mecâlis*, ss. 122-123.

⁵⁷⁶ Rifâi, Ahmed, *Hâletü Ehli'l-Hakika*, s. 27.

⁵⁷⁷ Rifâi, Ahmed, *el-Mecâlis*, ss. 113-114.

olmak ve Allah'ın insana her an şah damarından daha yakın olduğunu idrak etmektir.⁵⁷⁸

Kelime olarak 'taniyan, bilen, halden anlayan, vâkıf ve âşinâ olan' anlamlarına gelen 'ârif' tasavvufta mânevî tecrübe ile mârifet ve hakikat mertebesine ulaşan sûfiye denilir. Bu durum Hz. Peygamber'in "*Mü'minin ferâsetine dikkat edin, zira o Allah'ın nuru ile bakar.*"⁵⁷⁹ hadisinde kastettiği mü'mindir. Bu bağlamda mârifetullahı ulaşan mü'mine 'ârif-billâh' denilmiştir. Yani o Allah'a dair olan bilgi başta olmak üzere bütün varlık ve olayların mahiyeti hakkında bilgiye vâkıf olan kimse demektir. Bu kişi aynı zamanda kötülüklerden göç eden ve mahlûkâtta da gönlünü tecrîd eden mü'min demektir.⁵⁸⁰

Öte yandan ârifin havf, recâ, muhabbet ve şevk olmak üzere dört kanadı olduğu değerlendirilmiştir. O havf kanadı ile korkularından emin olur. Recâ kanadı ile istek ve arzularından, muhabbet kanadı ile neşe ve hüzünden kurtulur. Şevk kanadı ile de kendisini ölüm ve felâket korkusundan kurtarır. O bu hususlarda müsterîhtir. Onlar "*Peygamber'e indirileni dinledikleri zaman hakikate dair bilgileri bulunduğundan dolayı onların gözlerinden yaşlar boşandığını görürsün. 'Rabbimiz! İman ettik, bizi hakka şahitlik edenlerle beraber yaz.' derler.*"⁵⁸¹ ve "*Allah'ın öyle kulları vardır ki onları ne ticaret ne de alışveriş Allah'ı zikretmekten alıkoyamaz.*"⁵⁸² âyetlerinde vasfedilen kişilerdir.⁵⁸³

Ârif aynı zamanda Allah'ın emrettiklerini yerine getiren ve Hak yolundan ayrılmayan kişi demektir. Onun kalbi aşk kuru ile hareket eder. Onun vecdi iman, duruşu sükûnet yani şatahat gibi sözlerden uzak, sekr ve sahv hâlinin yerine mahv ve isbât sahibidir. Ayrıca büyük bir idrak ve şuur hâlinindedir. Aynı zamanda o Allah'ı görüyormuş gibi ibadet eder, yani ihsân makamına erişmiş bir kuldür.⁵⁸⁴ Ahmed er-Rifâî de "*Ârifin dehşetinden daha dehşetli bir durum olabilir mi? Şayet o hâlimden bahsetse helâk olur. Sussa yanar kül olur. Kalbine her doğan şeyi söyleyenin lisânı*

⁵⁷⁸ Rifâî, Ahmed, *Hâletü Ehlî'l-Hakika*, ss. 27-28.

⁵⁷⁹ Tirmizî, "Hıcr Sûresi Tefsiri", 7.

⁵⁸⁰ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 47.

⁵⁸¹ Mâide, 5/83.

⁵⁸² Nûr, 24/37.

⁵⁸³ Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlis*, s. 119.

⁵⁸⁴ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 43.

yorulur ve söyleyecek kelime bulamaz. Kalbine her gelen şeyi söylemeyip gizli tutan kişinin ise söyleyecek birçok sözü olur.”⁵⁸⁵ demiştir.

Bu bağlamda büyük edip ve ârifler hakikati mecâzla örtmüşler ve bunları edebiyat dilinin simbolizminden faydalanarak anlatmaya çalışmışlardır. Bir bakıma yüksek irfanla alâkalı konularda herkese değil de sadece ehline bir şeyler söylemek istediklerinde şiiri tercih etmişlerdir. Böylece şiir sûfiler için özel bir anlatım biçimi olmuştur. Şiire malzeme olan konular daha çok iç gözle görülen ve iç kulakla duyulan şeyler olduğundan, sûfiler şiir dilinin simbolizminden istifade ederek Allah’ın tecellîlerini ve yaşadıkları hâlleri anlamayı ve anlatmayı kolaylaştırmayı amaçlamışlardır.⁵⁸⁶ Buna örnek olarak Ahmed er-Rifâî mârifet nurlarının kaynağı olarak gördüğü ârifin gönlü ile ilgili olarak şu beyitleri söylemiştir:

“Geceleyin doğar seni sevenin güneşi,
Hiç batmaz öylece parlar durur.
Gece batar gündüzün güneşi,
Gönüllerin güneşi ise hiç batmadan durur.”⁵⁸⁷

Ârif hem dünyadan hem de âhiretten vazgeçip âlemlerin Rabbini arayan; nefisten tecerrüt etmiş; hikmet sahibi, anlayış bakımından güçlü olan, isâbetli hüküm veren, sağlam senedlere dayalı rivayetlerle şeriatın hükümlerini alan, Allah’ın ahlâkıyla ahlâklanan ve “*Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.*”⁵⁸⁸ âyeti gereğince Râsûlullah’a tâbi olan kişidir. Onlardan âmir olanları zâlim olmadığı gibi memur olanları da inatçı ve isyânkâr değildir. “*İşte onlar Allah’tan yanadırlar; iyi bilinmeli ki kurtuluşa erecek olanlar da Allah’tan yana olanlardır!*”⁵⁸⁹ âyetinde bahsedildiği üzere Hak’tan ayrılmazlar. Toplumun en şerefliileri olsalar bile nefislerinde bir üstünlük görmezler.⁵⁹⁰ Ayrıca babası, anası, dayısı, amcası, malı, mülkü ve adamları ile övünen kişi mârifetullahın kokusunu alamamış demektir.⁵⁹¹

⁵⁸⁵ Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlis*, s. 122; (a. mlf.), *Hâletü Ehli’l-Hakika*, s. 26.

⁵⁸⁶ Kılıç, Mahmud Erol, *Sûfi ve Şiir*, İnsan Yay., İstanbul, 2004, s. 52-53, 149-150.

⁵⁸⁷ Rifâî, Ahmed, *Hâletü Ehli’l-Hakika*, s. 23.

⁵⁸⁸ Âl-i İmrân, 3/31.

⁵⁸⁹ Mücâdele, 58/22.

⁵⁹⁰ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 53; (a. mlf.), *el-Mecâlis*, s. 59.

⁵⁹¹ Rifâî, Ahmed, *el-Hikem*, s. 5.

Çünkü benlik iddiası, nesep ile övünmek ve aile efrâdı ile böbürlenmek kişinin tövbe etmesini gerektiren davranışlardandır.⁵⁹²

Netice olarak ârifin nefsi Allah'ın bekâ ve saltanatı altında bütün güç ve kuvvetten fâni olmuştur. O, Allah'ın güç ve kuvveti sebebiyle bâki olarak ve ulûhiyyetinin yüceliği altında sebeplere tevessülü terk etmiştir.⁵⁹³ Bu hâle ulaşan ârif kişinin alâmeti ise şunlardır: Hâlini açığa vurmaz, doğru sözlüdür, boş ve mânasız emellerden sıyrılmıştır.⁵⁹⁴ Aynı zamanda o Allah'ı sever, azı veya çoğu Allah için terk eder, Kur'ân'ın hükümlerine boyun eğer ve hâlinin değişmesinden korkar. Ayrıca onun nazarında belâ ve musibetlerin bal gibi tatlı, üzüntü ve kederlerin de taze bir hurma kadar lezzetli olduğu ifade edilmiştir.⁵⁹⁵

⁵⁹² Rifâî, Ahmed, *el-Hikem*, s. 25.

⁵⁹³ Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlis*, s. 112.

⁵⁹⁴ Rifâî, Ahmed, *el-Hikem*, s. 5.

⁵⁹⁵ Rifâî, Ahmed, *Hâletü Ehli'l-Hakika*, s. 35.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
RİFÂİYYE TARİKATI

RİFÂİYYE TARİKATI

I. RİFÂİYYE’NİN KURULUŞU

Ahmed er-Rifâî’ye (ö. 578/1182) nisbet edilen Rifâiyye İslâm dünyasının VI/XII. yüzyılda kurulmuş önemli tarikatlarından biridir. Kurucusunun nisbesinden dolayı ‘Rifâiyye’ diye bilindiği gibi ismine izâfetle ‘Ahmediyye’, kurucusunun yaşadığı bölge olan Batâih’e nisbetle ‘Batâihiyye’ adları ile de anılır.⁵⁹⁶ Fakat daha sonraki yıllarda, muhtemelen komşu bölge ve ülkeler dışında Batâihiyye adının kullanılmaması ve VII/XIII. yüzyılda ortaya çıkan Bedeviyye’nin ‘Ahmediyye’ adı ile anılmasından kaynaklanan karışıklığı önlemek için, ‘Rifâiyye’ adı daha çok kullanılır olmuş ve tarikat bu isim ile yaygınlaşmıştır. Tarikat günümüzde ‘Rufâiyye’ ismi ile de bilinmektedir.⁵⁹⁷

Rifâiyye’nin VI/XII. yüzyılda teşekkül eden tarikatlar arasında kuruluşunu tamamlayıp teşkilâtlanan ilk tarikatlardan biri olduğunu söylemek mümkündür. Ahmed er-Rifâî’nin genç yaşta devrin meşhur sûfilerinden olan dayısı Mansûr Batâihî’den kalabalık bir mürîd topluluğu ve tekke devralmış olması bu teşkilâtlanmanın en önemli sebebi olarak görülebilir. Zira Şeyh Mansûr 540/1145-1146 yılında ona ‘Şeyhü’ş-şüyûh’ unvanı vermiş ve onu Ümmü Abîde’de bulunan tekkenin başına geçirmiştir.⁵⁹⁸ Bu şekilde temeli atılan tarikatın mânevî esasları⁵⁹⁹ da kurucusu olan pîri hayatta iken tespit edilmiştir.⁶⁰⁰ Bu esaslara göre tevâzu ve alçak gönüllülüğü ön plana çıkararak⁶⁰¹ Rifâiyye Kur’ân ve sünnetin yolu demektir. Aynı zamanda bid’at karışmamış din, riyâsı olmayan kalp ile şehvete tâbi olmayan nefis sahibi olmayı amaç edinmiştir.⁶⁰²

Ahmed er-Rifâî henüz hayatta iken Ümmü Abîde’de 550/1155 yılında dört bin kemerli olarak inşa edilen ve ‘rivâk’ diye anılan Rifâiyye tekkesinin oldukça geniş

⁵⁹⁶ İbn Hallikân, *Vefeyâtü’l-A’yân*, c. I, s. 154; Münâvî, *el-Kevâkib*, c. II, s. 219; İbnü’l-İmâd, *Şezerâtü’z-Zeheb*, c. V, s. 427; Şebencî, *Nûru’l-Ebsâr*, s. 350; Kehhâle, *Mu’cemü’l-Müellifin*, s. 213; Harzeddîn, *Merâkidi’l-Meârif*, c. I, s. 112.

⁵⁹⁷ Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 334.

⁵⁹⁸ Tahralı, “Rifâiyye”, c. XXXV, ss. 99-100.

⁵⁹⁹ Tarikat’ın mânevî esasları konusuna, çalışmamızın ‘Rifâiyye’nin Öne Çıkan Esasları’ kısmında detaylı olarak değineceğiz.

⁶⁰⁰ Uzzâm, *Aktâbu’t-Tasavvufi’s-Selâse*, ss. 22-23.

⁶⁰¹ Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 332.

⁶⁰² Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlis*, s. 53; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 194.

hacimli ve yüzlerce metre karelik bir alanı kapsayacak büyüklükte olduğu ifade edilmiştir. Zâviye veya tekke yerine daha çok rivâk kelimesinin kullanılma nedeni olarak, bu binanın ahşap direkler ve direkler arasında üstü örtülü kemerlerle bağlantılardan meydana gelen revaklardan oluşması gösterilmiştir. ‘Rivâk’ tekkesinin kurulduğu Güney Irak’ta Kûfe, Vâsıt ve Basra arasında Fırat ile Dicle nehirlerinin meydana getirdiği bölgenin, içinde bolca ağaç ve kamış yetişen⁶⁰³ bataklıklardan (batâih) ibaret olması; tekkenin bu şekilde inşa edilmesini mümkün kılmıştır. Bu rivâkın ilk inşasından itibaren on yıllık süre zarfında üzerine ilâveler yapılmak sûretiyle genişletildiği kaydedilmiştir.⁶⁰⁴ Ayrıca Ahmed er-Rifâî’nin küçük torunu olan Ahmed İzzeddin Sayyâd’ın (ö. 670/1271) verdiği bilgiler ışığında bu ‘rivâk’ın dört bin kemerli ve dört halkadan meydana geldiğini, direklerin arasının üç Bağdat arşını, her kemerin yerden yüksekliğinin dört arşın; birinci halka ile ikinci halka arasının yirmi yedi, ikinci ile üçüncünün arası otuz ve üçüncü ile dördüncünün arasının ise yirmi arşın olduğunu ve mihrap üstündeki kubbenin arkasında ise rivâkın bahçesinin bulunduğunu öğrenmekteyiz.⁶⁰⁵

Rivayetlere göre her gün rivâkta yirmi bin mürîd toplanırdı. Mahyâ denilen büyük zikir meclislerinin kurulduğu gecelere katılmak için ise yüz bin mürîd⁶⁰⁶ Ümmü Abîde civarında çadırlarını kurarlardı. Dönemin şartlarını göz önünde bulundurduğumuzda bu rakamların abartılı olduğunu düşünebiliriz. Bu misafirlere sabah akşam yiyecek ve içecek ikram edilirdi. Bu tekkenin giderleri için büyük vakıflar tahsis edildiği kaydedilmiştir.⁶⁰⁷ Örneğin 567/1171 yılında buraya tahsis edilen vakıfların gelirleri şöyleydi: Doksan bin dirhem-i dîvânî, yirmi bin altın, seksen bin ridâ, elli bin temşeke (bir tür giyecek), yirmi bin mish-i Acemî, otuz iki bin yün türban, on bir bin altın lira ve bin yedi yüz Hint kisâsı.⁶⁰⁸ Ahmed er-Rifâî’nin

⁶⁰³ İbn Battûta, *Rihletü İbn Battûta*, s. 194.

⁶⁰⁴ Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 154; (a. mlf.), “Rifâiyye”, c. XXXV, s. 99.

⁶⁰⁵ Âmirî, *Mu’cemü’l-Merâkid*, s. 59; Sayyâd, *el-Maârifü’l-Muhammediyye*, s. 58.

⁶⁰⁶ Konu ile ilgili tarih kitapları ve diğer kaynaklarda Ahmed er-Rifâî’nin etrafında yüz binlerce mürîdinin olduğundan söz edilmektedir (Sıbt İbnu’l-Cevzî, *Mir’âtü’z-Zamân*, c. XXI, s. 287; Aynî, *İkdü’l-Cümân*, c. I, s. 326; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü’z-Zâhira*, c. VI, s. 92; Tâzefî, *Kalâidü’l-Cevâhir*, ss. 312-313; İbnü’l-İmâd, *Şezerâtü’z-Zeheb*, c. V, s. 428; Rafiuddîn, *Dâiratu’l-Maârifü’l-İslâmiyye*, c. XVI, s. 5175; Uzzâm, *Aktâbu’t-Tasavvufi’s-Selâse*, s. 41; Margoliouth, “Ahmed Rifâî”, c. I, s. 203).

⁶⁰⁷ Sıbt İbnu’l-Cevzî, *Mir’âtü’z-Zamân*, c. XXI, s. 287; Aynî, *İkdü’l-Cümân*, c. I, s. 326; Fârûsî, *İrşâdü’l-Müslimîn*, s. 39.

⁶⁰⁸ Fârûsî, *İrşâdü’l-Müslimîn*, s. 40.

samimiyetine inanan ve onu seven binlerce müntesibinin sağladığı bağış, hediye ve vakıflarla büyüyen bu rivâkın, on binlerle ifade edilen bir cemaate hizmet edebilecek şekilde teşkilâtlanmış olduğu kendisinden bahseden en yakın tarihli eserlerdeki ifadelerden de anlaşılmaktadır.⁶⁰⁹ Dolayısıyla bu sosyal teşkilâtlanmaya bakarak Rifâiyye Tarikatı'nın daha Ahmed er-Rifâî'nin sağlığında kurulduğunu söylemek mümkündür.⁶¹⁰

Mustafa Tahralı'nın tespitlerine göre VI/XII., VII/XIII. ve VIII/XIV. yüzyıllarda yerleşim yerlerinin birbirlerine dereler ve su kanalları ile bağlandığı ve ulaşımın kayıklarla yapıldığı yüksek refaha sahip bir yer olarak bilinen Batâih şimdilerde kurak bir yer görünümündedir. Günümüzde bu bölgede ise sadece Ahmed er-Rifâî'nin türbesi kalmıştır. Batâih bölgesi ve Ümmü Abîde'nin şu anki bakımsız ve çorak durumu ile, Tarikat'ın teşekkül ettiği yüzyıllardaki durumu hakkında kaynakların verdiği bilgileri karşılaştırıp değerlendirmek oldukça güçtür. Bununla birlikte Abbâsî Devleti'nin son yüzyılında bu verimli topraklarda yaşayan Ahmed er-Rifâî o devrin maddî ve mânevî zenginlikleri içinde yaşamıştır.⁶¹¹ Bu zenginliklerin Tarikat'ın kuruluş ve intişarında pozitif etkiler sağladığı bir hakikattir.

Ahmed er-Rifâî'nin vefâtından sonra ise rivâkta irşad postuna ilk olarak yeğeni ve aynı zamanda damadı olan Ali b. Osman (ö. 584/1188), ardından diğer damadı Abdürrahîm b. Osman (ö. 604/1207) ve onun ardından da ilk damadından torunu İbrâhim A'zeb (ö. 609/1212) görevi devralmıştır, böylece postnişînlik Rifâî ailesi içinde devam etmiştir. İbrâhim A'zeb ile birlikte kardeşi Ahmed Ahdar'dan Rifâiyye kaynaklarında kutub olarak söz edilmektedir.⁶¹²

Bölgenin Osmanlı hâkimiyetine geçmesinden sonra Osmanlıların Ümmü Abîde'de büyük bir mescit yaptırdıkları ve 1333/1915 yılına kadar bu mescitin ihtiyaçları için maddi destekte buldukları nakledilmiştir.⁶¹³ Ayrıca Batâih köyünün daha sonra el-Hay ismini aldığı, sonra Batîha kasabasına dönüştüğü, ardından da

⁶⁰⁹ Vâsıtî, Takiyyüddin, *Tiryâku'l-Muhibbîn*, s. 35; Vâsıtî, Ali b. Hasan, *Hülâsatü'l-İksîr*, s. 68.

⁶¹⁰ Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 156.

⁶¹¹ Tahralı, Mustafa, *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür -Rifâiyye-*, ed. Semih Ceyhan, İSAM Yay., İstanbul, 2015, ss. 290-291.

⁶¹² Tahralı, "Rifâiyye", c. XXXV, s. 100.

⁶¹³ Nebhânî et-Tâî, *et-Tuhfetü'n-Nebhâniyye*, s. 8; Harzeddîn, *Merâkîdü'l-Meârif*, c. I, s. 110.

Vâsita, tekrar el-Hay, Hay, Vâsıt ve en son el-Hay ismini aldığı bilgisi kaydedilmiştir. 1339/1921 yılında Irak Hükümeti kurulunca el-Hay, Kevet şehrine bağlı bir kaza olmuştur.⁶¹⁴

---

⁶¹⁴ Nebhânî et-Tâî, *et-Tuhfetü 'n-Nebhâniyye*, s. 13.

II. TARİKAT'IN ETKİN OLDUĞU COĞRAFYA

Ahmed er-Rifâî'nin fikirleri, şahsiyeti, gerçekleştirdiği sohbetlerinin tesiri ve halîfelerinin/mürîdlerinin yoğun gayretleri ile Rifâiyye, Irak'ın güneyindeki Batâih bölgesi başta olmak üzere, IX/XV. yüzyıldan itibaren Haydarâbâd, Delhi, Gucerât, Dekken, Kerelâ, Sri Lanka, Maldivler, Endonezya'nın Hint Okyanusu kıyılarında, Kuveyt, Suudi Arabistan, Yemen, Sudan, Afrika Boynuzu, Somali, Mısır, Tunus, Libya, Lübnan, Ürdün, İsrail, Türkiye, Makedonya ve Arnavutluk gibi dünyanın birçok yerinde yaygınlık kazanmaya başlamıştır.⁶¹⁵

Rifâiyye'nin Ahmed er-Rifâî henüz hayatta iken halîfesi Ebü'l-Feth Vâsîfî (ö. 632/1234) vasıtası ile Mısır'da teşkilâtlanan ilk tarikat olduğu değerlendirilmiştir. Tarikat VII/XIII. yüzyılda Mısır geneline yayılmış ve günümüze kadar da varlığını devam ettirmiştir.⁶¹⁶

Bazı kaynaklarda Osmanlı Devleti'nin kurulduğu VII/XIII. yüzyılın sonlarından itibaren Anadolu'da Rifâiyye'nin mevcut olduğu ve önemli tarikatlar arasında yer aldığı bilgisi bulunmaktadır.⁶¹⁷ Bu savı destekleyen kanıtları Mustafa Tahralı ortaya koymuş⁶¹⁸ ve bunları şöyle sıralamıştır: Amasya Taşova'da Rifâiyye'ye ait Seyyid Nûreddin Alparslan Zâviyesi için düzenlenen vakfiyenin Ramazan 655/Eylül 1257 tarihini taşıması,⁶¹⁹ Kayseri'nin Develi ilçesi civarında Seyyid Şerîf isimli bir Rifâî şeyhi adına yapılmış 695/1295 tarihli bir mezar taşının bulunması⁶²⁰ ve Mevlânâ'nın sağlığında Konya'da Rifâîler'in bulunması.⁶²¹ Hatta Mevlânâ'nın hanımı

⁶¹⁵ Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, ss. 292-293; Popovic, Alexandre, "Les Derviches Balkaniques I: La Rifâiyya", *Zeitschrift für Balkanologie*, c. XXV, sy. 2, 1989, ss. 176-192; (a. mlf.), "Les Derviches Balkaniques II: La Rifâiyya Deuxieme partie et fin", *Zeitschrift für Balkanologie*, c. XXVI, sy. 2, 1990, ss. 142-183.

⁶¹⁶ Uzzâm, *Aktâbu't-Tasavvufi's-Selâse*, ss. 43-45.

⁶¹⁷ Köprülü, Mehmed Fuad, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, TTK Yay., Ankara, 1959, ss. 95-96; (a. mlf.), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, DİB Yay., Ankara, 1966, s. 174; Ayverdi, Ekrem Hakkı, *İstanbul Mimari Çağının Menşei*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul, 1966, s. 24.

⁶¹⁸ Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 335; (a. mlf.), "Rifâiyye", c. XXXV, s. 100; (a. mlf.), *Türkiye'de Tarikatlar*, ss. 291-292.

⁶¹⁹ Bayram, Sadi, "Amasya-Taşova-Alparslan Beldesi Seyyid Nureddin Alparslan er-Rufâî'nin 655 H./1257 M. Tarihli Arapça Vakfiyesi Tercümesi ile 996 H./1588 M. Tarihli Seyyid Fettah Veli Silsile-nâmesi", *Vakıflar Dergisi*, sy. XXIII, 1994, s. 32.

⁶²⁰ Özgüç, Tahsin-Mahmut Akok, "Develi Âbideleri", *Belleten*, TTK Yay., c. XIX, sy. 75, Temmuz/1955, s. 382.

⁶²¹ Eflâkî, Ahmed, *Âriflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, I-II, İstanbul, 1984, 1987, c. II, ss. 149-150.

Kira Hatun'a kendisinden habersiz olarak Rifâîlerin burhanları ile ilgili gösterilerini izlemek için Karatay Medresesi'ne gitmesinden dolayı kızdığı rivayet edilmiştir.⁶²² Yine bazı kaynaklarda Amasya'da,⁶²³ Kuzey Anadolu'da, İzmir'de⁶²⁴ ve Mâcar adlı bir Türkistan şehrinde⁶²⁵ de Rifâîler'in mevcudiyetinden söz edilmektedir. Rifâiyye Tarikatı'na mensup olduğu bilinen Molla Fenârî'nin (ö. 843/1431) IX/XV. yüzyılda Bursa'da yaşamış olması bu yüzyılda da Anadolu'da Rifâiyye'nin varlığını sürdürdüğünü göstermektedir.⁶²⁶

Hür Mahmut Yücer'in tespitlerine göre Rifâiyye; Ahmed er-Rifâî'den hemen sonra VII/XIII. yüzyılın başlarından itibaren Kayseri, Samsun güzergâhını takip ederek Anadolu coğrafyasına ilk giren tarikatlar arasındadır.⁶²⁷

Aliye Uzunlar'ın tespitlerine göre VIII/XIV. yüzyılda Anadolu'ya Rifâiyye'nin Sayyâdiyye kolunu getiren ilk kişi Ahmed Sayyâd'ın torununun oğlu Necmeddîn Yahyâ'dır. O Vâsıt'tan Amasya'ya gelmiş, 764/1362-1363 yılında Hakale'de⁶²⁸ bir zâviye inşa ettirmiş ve Rifâiyye'yi Amasya'da yaymıştır. Necmeddîn Yahyâ 771/1369-1370 yılında Hakale'de vefât etmiş ve zâviyedeki hüccesine defnedilmiştir.⁶²⁹

Derya Baş Rifâiyye'nin İstanbul'da XVIII. yüzyılda mevcut olduğunu kaydetmiştir. Bununla birlikte Tarikat'ın Anadolu'ya girişinin XIII. yüzyılda

⁶²² Mevlâna'nın eşi Kira Hatun'a kızması, Rifâîlerin yaptıklarından hoşlanmadığını gösterse de torunu Arif Çelebi; "Dervişlerin bütün işleri hoş görülür ve sevilir." diyerek bunları müsamaha ile karşılamıştır. Ayrıca Mevlevîler ile Rifâîlerin münasebetlerinde özen, hassasiyet ve rıfkın hep ön planda olduğu rivayet edilmiştir (Üremiş, Ali, "Türkiye Selçuklularında Bazı Sünnî Tasavvuf Hareketleri", *SÜTAD*, sy. 28, 2010, ss. 319-320).

⁶²³ İbn Battûta, *Seyahatnâme*, c. II, s. 292; Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 287; Abdîzâde, Hüseyin Hüsâmeddin, *Amasya Tarihi*, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul, 1927, c. II, s. 489; c. III, s. 8.

⁶²⁴ İbn Battûta, *Seyahatnâme*, c. II, s. 309.

⁶²⁵ İbn Battûta, *Seyahatnâme*, c. II, ss. 374-375.

⁶²⁶ Güner, Betül, *Molla Fenârî'nin Varlık ve Bilgi Anlayışı*, İnsan Yay., İstanbul, 2016, s. 31, 73; Öngören, Reşat, *Osmanlılar'da Tasavvuf*, İz Yay., İstanbul, 2000, s. 19.

⁶²⁷ Yücer, Hür Mahmut, "XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler", *Keşkül Dergisi*, sy. 28, Güz, 2013, s. 24.

⁶²⁸ Hakale/Hakala bugün Amasya'nın Suluova ilçesi sınırları içinde yer almaktadır. Suluova Kaymaklığı'nın resmî web sitesinde şu bilgilere rastlamaktayız: Büyük ulemâdan Seyyid Necmeddîn Yahyâ Rifâî 1348'de bu zâviyeyi yaptırmış ve 1355'te evkâfını düzenlemiştir. Bu Tekke'nin imâretî, ziyâfethâne ve evkâfî düzgün olduğundan mamur bir kasaba şeklini alan Hakala nâhiyesi 17. yüzyıl sonlarına kadar ulemâ, ilim talabesi devşiren bir merkez halini almıştır. Seyyid Yahyâ burada medfundur. Yöre meşhur birçok insanın ziyaret yeridir. Hakala Beylerinin gayet cömert ve adil oldukları zikredilir. (<http://www.suluova.gov.tr/ilcemiztarihi>. Erişim tarihi: 21.06.2021.)

⁶²⁹ Uzunlar, Aliye, *Anadolu ve İstanbul'da Rifâiyye'nin Sayyâdiyye Kolu*, (basılmamış doktora tezi), M.Ü. S.B.E., İstanbul, 2020, ss. 133-135; (Mahzûmî, *Sihâhu'l-Ahbâr*, s. 103; Abdîzâde, *Amasya Tarihi*, c. I, s. 348'den naklen).

olmasından hareketle Rifâiyye'nin İstanbul'da mevcudiyetinin XVIII. yüzyıla kadar gecikmiş olmasını uzak bir ihtimal olarak değerlendirmiştir. Mehmet Baha Tanman ise Tarikat'ın daha erken dönemlerde İstanbul'da 'bazı şeyhlerin tekke gibi kullanılan evlerinde, az sayıda dervişle sınırlı' mevcudiyetinin mümkün olduğunu düşünmektedir.⁶³⁰

Mustafa Tahralı Rifâiyye'nin İstanbul'a ilk girişinin XVI. yüzyılın sonlarından itibaren İstanbul'a gelen bazı Rifâî şeyhleri vasıtasıyla olduğunu, Tarikat'ın asıl nüfuzunun ise XVIII. yüzyılın başında Üsküdar'da Rifâî Âsitânesi'nin inşasıyla gerçekleştiğini düşünmektedir. Onun tespitlerine göre Rifâiyye'nin Anadolu'daki yayılışı daha çok Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî tarafından temsil edilen Sayyâdiyye, İstanbul Kartal'da bir dergâhı olan Ma'rifiyye, Ulvâniyye ve Ahmed er-Rifâî'nin iki halîfesi Şeyh Muhammed⁶³¹ ve Fethüddîn el-Mekkî'den⁶³² gelen silsileler vasıtasıyla olmuştur.⁶³³ Gilles Veinstein ve Nathalie Clayer, XIX. yüzyılın sonunda İstanbul'daki tekkelerin %11'inin Rifâî Tekkesi olduğunu söylemektedirler.⁶³⁴

Hür Mahmut Yücer'e göre Rifâiyye'nin İstanbul'daki ilk zuhuru Şeyh Seyyid Muhammed Hadîdî er-Rifâî (ö. 1100/1688) sayesinde olmuştur. Çünkü Şeyh Hadîdî Basra'dan İstanbul'a gelip Üsküdar'da Tavâşî Hasan Ağa Camii'nde ilk defa Rifâî âyinini icra eden şahıs olmuştur. Bir müddet sonra Şeyh Hadîdî İstanbul'da Şeyh Seyyid Muhammed el-Mesânî'yi halîfesi olarak tayin etmiş ve kendisi Şam'a gidip

⁶³⁰ Baş, Derya, *Seyyid Ahmed el-Bedevî-Tarîkatı ve İstanbul'da Bedevîlik*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2008, s. 417.

⁶³¹ Şeyh Muhammed'den gelen kolun silsilesi şöyledir: "Ahmed er-Rifâî, Şeyh Muhammed, Şeyh Abdurrahmân, Şeyh İzzeddîn, Şeyh Şemseddîn, Şeyh Receb, Şeyh Hasan, Şeyh Hüseyin, Şeyh Receb, Şeyh İshâk, Şeyh Ya'kûb, Şeyh Yûsuf, Şeyh Tâlib, Şeyh Hâşim, Şeyh Süleyman, Şeyh Abdullah, Şeyh Ali, Şeyh Mehdi, Şeyh İbrâhim, Şeyh Mahmud Hadîdî, Şeyh Abdülâlî ve Şeyh Yasin Şâmî"; (Vassâf, Osmanzâde Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, Kitabevi Yay., İstanbul, 2006, c. I, s. 246).

⁶³² Şeyh Fethüddîn Mekkî'den gelen kolun silsilesi şöyledir: "Ahmed er-Rifâî, Şeyh Fethüddîn Mekkî, Şeyh Şemseddîn, Şeyh Receb, Şeyh Abdürrahîm, Şeyh Mühezzibü'd-devle, Şeyh Yûsuf, Şeyh İbrâhim A'karib, Şeyh Ziyâd, Şeyh Mansûr, Şeyh Abdullah, Şeyh Muhammed Meksûr, Şeyh Abdurrahman, Şeyh Salih Mekkî, Şeyh Nasrullah, Şeyh Şa'bân, Şeyh Muhammed Meksûr, Şeyh Receb, Şeyh İbrâhim Meczûb, Şeyh Hüseyin Mekkî, Şeyh Abdülkâdir, Şeyh Hasan, Şeyh Hızır, Şeyh Süleyman Rifâî, Şeyh Ahmed Lihâs, Şeyh Abdullah Efendi, Şeyh Hacı Muhammed Efendi, Şeyh Hâfız Mustafa Efendi, Şeyh İbrâhim Vehbi Efendi ve Şeyh Osman Hilmi Efendi"; (Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 262).

⁶³³ Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 314.

⁶³⁴ Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 292, (Veinstein, Gilles-Nathalie Clayer, "l'Empire ottoman", *Les voies d'Allah: Les ordres mystiques dans l'islam des origines à aujourd'hui*, ed. Alexandre Popovic-Gilles Veinstein, Fayard Yay., Paris, 1996'dan naklen).

orada vefât etmiştir. Türbesi Şam'ın Rîha köyündedir. Şeyh Mesânî'nin silsilesinden gelen Şeyh Yâsin (Yesî) 1145/1732 yılında Tavâşî Camii'nin karşısında Rifâî Âsitânesi'ni inşâ ettirmiş ve burada bir müddet postnişinlik yapmıştır. Şeyh Yâsin İstanbul'da üç kişiyi halife olarak tayin etmiş ardından Şam'a gidip orada vefât etmiştir. Bu üç halife Şeyh Osman Himâyetî, Şeyh Hocasâde Muhammed Tâhir (Tophânevî) ve Şeyh Sâdık Efendi⁶³⁵ ile talebeleri Rifâiyye'yi XIX. yüzyılda İstanbul'da yaymışlardır.⁶³⁶ Şeyh Yâsin'in *fütüvvetnâmesi* ile halîfesi Şeyh Hocasâde Muhammed Tâhir'e ait *Minhâcü'l-Mürîdîn* İstanbul'da Rifâiyye'nin fütüvvet erkânı hakkında bilgiler vermesi açısından önemli eserler arasındadır.

Rifâîler etkin oldukları Anadolu coğrafyasında 93 Harbi (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı) ve Kurtuluş Savaşı mücadelelerine de destek vermişler ve vatan müdafasında etkin roller üstlenmişlerdir. Burada bununla ilgili olarak bazı örnekler vermek istiyoruz:

Rifâiyye'yi Erzurum'da temsil eden Sanamerli Hacı Ahmed Baba '93 Harbi' olarak bilinen doğunun en acılı ve sıkıntılı devresinde çevresine topladığı milis güçlerle uzun süre Ruslara karşı savaşmış, üç kurşunla yaralanıp gazi olmuş, gösterdiği başarılarından dolayı Eyüp Paşa tarafından altın eğerli bir at ile ödüllendirilmiştir.⁶³⁷

Rifâiyye'yi Sivas'da temsil eden Şeyh Abdullah b. Şeyh Seyyid Mehmed Azm el-Hâşimî el-Mekkî Efendi 1919 Sivas Kongresi'ne iştirak etmiş, Mustafa Kemal Paşa'ya destek vermiş, kendisini Sivas'ta bulunduğu müddetçe Dergâhı'nda misafir etmiş ve Paşa'yı suikastten kurtarmıştır. Sivas Kongresi boyunca delegelerin yemek ihtiyacı Hz. Hâşimî Dergâhı'ndan karşılanmıştır.⁶³⁸

Entekkeli Rifâî Dergâhı'nın son şeyhi Hüseyin Kemâleddin Efendi (Bayoğlu, ö. 1951) Manisa'nın Yunanlılar tarafından işgali sırasında Yunan çetelerine karşı oturduğu mahalleyi evinin balkonundan mavzeriyle ateş ederek savunmuştur.⁶³⁹

⁶³⁵ Şeyh Sâdık Efendi: Şeyh Aksaray Alaca mescid civarında tesis ettiği dergâhında tarikat faaliyetleri yürütmüştür. Kendisinin cezbe makamında kaldığı ve halife yetiştiremediği rivayet edilmiştir. 11 Muharrem 1227/26 Ocak 1812 tarihinde vefât etmiştir. Türbesinin yandığı gelen bilgiler arasındadır (Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 247).

⁶³⁶ Yücer, "XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler", s. 24.

⁶³⁷ Yücer, "XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler", s. 37.

⁶³⁸ Yücer, "XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler", s. 37.

⁶³⁹ Ceyhan, Semih, "Ma'rifîyye", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2016, c. ek-2, s. 197.

Kurtuluş savaşı yıllarında Ankara Samanpazarı'nda da bir Rifâî dergâhı bulunuyordu. 27 Aralık 1919 tarihinde Sivas'tan Ankara'ya gelen Mustafa Kemal Atatürk'ü seymenler ile birlikte kentte bulunan Nakşbendî, Kâdirî, Mevlevî ve Rifâî dervişleri de başlarında şeyhleri ile birlikte karşılamışlardır. Karşılamaya çıkan tarikat mensupları arasında en çok dikkat çeken grubun Rifâî dervişleri olduğunu belirten Enver Behnan Şapolyo, Atatürk'ü karşılayan Rifâîler arasından Muharrem adındaki bir dervişin anlattıklarını şöyle nakleder:

“Mustafa Kemal Paşa Sivas Kongresi'nden Ankara'ya gelirken karşıcı (karşılamaya) çıktık. Topçu şeyhi efendi hazretleri dervişleri topladı. Şeyh Tâcettin ve Hacı Bayram sancaklarını aldık. Şeyh o gün hepimize ateş verdi. Onu yedik, ondan sonra kudüm, def ve halile çalarak karşıcı alayına katıldık. Yollarda çıplak vücudumuza meydan aynası sapladık, yanaklarımıza da şişli darbları batırdık. Derviş Çilingir İbrâhim karnına kılıç soktu. Kızılyokuş'a kadar hep karnında yürüdü. Dervişlerden Kalaycı İbrâhim ile Osman Dede sancakları taşıdılar. Ben, Köprülü Faik, Ali, Osman Ağa ve Derviş Necati de meydan aynası ile darp aynalarını yanaklarımıza ve kafatasımıza soktuk. Böylece Kızılyokuş'un dibine (sonuna) kadar geldik. Orada kurban kestik. İçimizden iki güzel sesli derviş de Paşa'nın otomobili görülünce Dikmen sırtlarından salât verdiler ve diğer tarikat dervişleri de ezan okudular.” diye bana anlatmıştı. İzmir'in alındığı gün yapılan merasime aynı şekilde Rifâîler de iştirak etmişlerdi.⁶⁴⁰

Rifâiyye'nin Anadolu'da Osmanlı Devleti'nin kurulduğu VII/XIII. yüzyılın sonlarından itibaren mevcut olduğu ve önemli tarikatlar arasında yer aldığı bir hakikattir. Tarikat âsîtâne ve tekkelerinde icra edilen âyinleri ile tarikatların kanunla kapatıldığı 1925 yılına kadar Anadolu'da canlı kalmayı başarmış ve toplumsal zeminde de etkisini sürdürmüştür.

Balkanlar'daki tarikatlar ve faaliyetleri hakkında önemli çalışmalar yapan Alexandre Popovic'in (1931-2014) verdiği bilgilere göre, Rifâiyye XI/XVII. yüzyılın ortalarından itibaren Balkan ülkelerinde varlığını hissettirmeye başlamış ve XIV/XX. yüzyılın sonlarına kadar tekkeler aracılığıyla faaliyetlerini sürdürmüştür. XIII/XIX. Yüzyılın sonlarında Şeyh Mûsâ Muslihuddin Rifâî'nin Arnavutluk'ta Yakova'da kurduğu Hacı Mûsâ Tekkesi'ndeki faaliyetleri sonucu Tarikat'ın Arnavutluk, Kosova ve Makedonya'da yayıldığı kaydedilmiştir. Aynı yüzyılda Arnavutluk'un Tiran, Berat,

⁶⁴⁰ Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar*, s. 197, 199.

Pegin (Peçin), İşkodra, Ergiri kasrı (Gjirokaster), İlbasan (Elbasan), Petrela ve Tropoya şehirlerinde bu tarikata ait ondan fazla tekke kurulmuştu. Bunlara ilâveten Bulgaristan'ın Şumnu şehrinde Eski Cami mahallesinde Rifâî dervişlerinin faaliyetlerine⁶⁴¹ ve Sofya ile Köstendil'de iki Rifâî tekkesine rastlanmaktadır. Aynı şekilde Yunanistan'ın Yanya, Serez, Eğriboz, Gümülcine, Selânik şehirlerinde ve Girit adasında Rifâî tekkeleri kurulmuştur. Ayrıca Bosna-Hersek'in Saraybosna; Kosova'nın İpek, Prizren, Gjakove; Makedonya'nın Manastır, Kavadarci, Üsküp; Hırvatistan'ın Džakovo şehirlerinde Tarikat adına tekkeler kurulduğu görülmektedir. Balkanlar'dan Avrupa ülkelerine, oralardan da Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Avustralya'ya göç eden Rifâîler'den bir kısmının o bölgelerde de tekkeler açtığı bilgisi kaydedilmiştir.⁶⁴²

Gerlachlus Duijzings *Religion and the Politics of Identity in Kosova* adlı eserinde Prizren şehrinde Rifâî dervişlerin Nevruz kutlamalarında burhan gösterisi yaptıklarından bahsetmiştir. Bu gösterilerde kalabalık ve heyecanlı bir izleyici kitlesinin önünde dervişler trans halindeyken şiş ve kılıçları yanakları ve boğazlarına saplamaktaydı. Müellif yaşlı bir dervişinin kendisine “Biz bu ritüelle inancımızın kuvvetli ve gerçek olduğunu göstermekteyiz. Vücudumuza şiş ve tığı batırarak Hz. Ali'nin göstermiş olduğu kerâmeti tekrar etmekteyiz ki Allah bizim yanımızdadır. Bunu yaparken bedenimizde kanama olmaz ve bundan dolayı biz acı duymayız. Çünkü Allah bizi koruyor.” dediğini nakletmiştir. Ayrıca müellif 1980lerin ikinci yarısında bu tür gösterilerin özellikle Sırp milliyetçisi medya tarafından gündeme getirildiği ve bununla dervişlerin fanatik ve radikal olmakla suçlandığını belirtmiştir.⁶⁴³

Rifâiyye'nin günümüzdeki durumuyla ilgili bir başka örnek olarak Ürdün'den bahsetmek istiyoruz. Ürdün'de faaliyet gösteren tarikatlar ile ilgili araştırmalar yapan Mahmud Esad Erkaya'ya göre Rifâiyye Ürdün'de etkili olan tarikatlar arasında Şâziliyye'den sonra ikinci büyük tarikattır. Büyük oranda ülkelerini terk edip Ürdün'e

⁶⁴¹ Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul, 1981, s. 107.

⁶⁴² Popovic, “Les Derviches Balkaniques I”, s. 176 vd.; (a. mlf.), “Les Derviches Balkaniques II”, s. 142 vd.; İzeti, Metin, *Balkanlarda Tasavvuf*, Gelenek Yay., İstanbul, 2004, s. 211 vd.; İbrâhimî, Mehmet, “Eski Yugoslavya'da İslâm Kültürünün Yerleşmesinde Tarikatların Önemi”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Ankara, c. VI, sy. 4, 1992, ss. 257-258; Tahralı, “Rifâiyye”, c. XXXV, s. 100.

⁶⁴³ Duijzings, Gerlachlus, *Religion and the Politics of Identity in Kosova*, Hurst and Company Pub., London, 2000, ss. 108-110.

sığınmak zorunda bırakılan Filistinli şeyhlerin özellikle Amman'a yerleşmesiyle Tarikat Ürdün'e girmiş ve hızlı bir şekilde yayılmıştır. Bunlara örnek olarak Filistin'den Ürdün'e gelip yerleşen şeyhlerden birisi 1910'da Remle'de dünyaya gelmiş olan Abdulhâfız Tahrâvî Nüveyhî'dir (ö. 2002). O, şeyhi Yûsuf Nüveyhî'den icazet almış ve İsrail'in kuruluşunun ardından Amman'a göç etmiş ve burada bir zâviye kurmuştur. 2002 yılında Amman'da vefât eden Nüveyhî'nin kendisinden sonra iki halîfesi Şeyh Muhammed Abdulhâfız Tahrâvî Nüveyhî Ürdün'de, Şeyh Fâris Rifâî ise Amman ve Ceraş'taki zâviyeleri ile faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Ayrıca Tahrâvî'nin şeyhi Yûsuf Nüveyhî'nin oğlu ve torunları da Ürdün'ün Madaba ve Amman şehirlerinde şeyhlik vazîfelerini yerine getirmekte oldukları kaydedilmiştir.⁶⁴⁴ Aynı şekilde Şeyh Ömer Ahmed Hasan Ebû Aliyye Sarefendî de 1951 yılında Filistin'in Remle şehrinde dünyaya gelmiş olup halen Amman'da açtığı zâviyede faaliyetlerini sürdürmektedir. Yine Ürdün'de bulunan Rifâî şeyhlerinden Abdulmukbil Ubeyd Fevâire'nin (d. 1948/Humus) Ürdün, Türkiye, Suriye, Lübnan, Mısır ve Umman'da zâviyeleri bulunmaktadır.⁶⁴⁵ Bunların dışında Ürdün'de faaliyet yürüten yahut daha önce yürütmüş olan Rifâî şeyhleri arasında Şeyh Saîd Abdulkadir Birhem, Şeyh Fevâz Tıbâ', Şeyh Ali Ebû Zeyd (ö. 1997), Şeyh Mahmud Mürevvah Fakîh, Şeyh Dr. Muâz Saîd Havva ve Şeyh Nasıruddin Hatîb sayılabilir. Bunların dışında Irak'taki şeyhlerden hilâfet alıp Ürdün'e gelen ve faaliyetlerini burada yürüten Şeyh Ahmed Za'bî ve Şeyh Nasıruddin Abdüllatif Hatîb (ö. 2012) icazetlerini Irak'taki Rifâî şeyhlerden almışlardır. Şeyh Nasıruddin'in halîfelerinden olan Mu'tasım Billah'ın Amman'da ve Şeyh Muhammed Yûsuf'un ise Ceraş'ta zâviyesi bulunmaktadır.⁶⁴⁶ Dolayısıyla Rifâiyye günümüzde Ürdün'deki tarikatlar arasında faal durumda olup toplumsal zeminde önemli bir yere sahiptir.⁶⁴⁷ Tarikat Ürdün'ün yanı sıra Kuveyt,

⁶⁴⁴ Erkaya, Mahmud Esad, "Günümüz Ürdün'ünde Faaliyet Gösteren Tarikatlar", *Ekev Akademi Dergisi*, y. 20, sy. 66, Bahar/2016, s. 407; (Ebû Heniyye, Hasan, *et-Turuku's-Süfiyye Durûbu'llahi'r-Rûhiyye et-Tekeyyüf ve't-Teccid fî Siyâki't-Tahdis-Süfism and Süfi Orders: God's Spiritual Paths Adaptation and Renewal in the Context of Modernization*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Amman, 2011, ss. 119-120'den naklen).

⁶⁴⁵ Erkaya, "Günümüz Ürdün'ünde Faaliyet Gösteren Tarikatlar", s. 407; (Ebû Heniyye, *et-Turuku's-Süfiyye*, s. 118; Mûsâ Amr, *et-Turuk ve'z-Zevâyâ es-Süfiyye fî'l-Ürdün (Dirâse Tahliliyye Nakdiyye Mukârene)*, (basılmamış doktora tezi), Câmîatu Ulûmi'l-İslâmiyye, Amman, 2014, s. 46'dan naklen).

⁶⁴⁶ Erkaya, "Günümüz Ürdün'ünde Faaliyet Gösteren Tarikatlar", s. 407; (Mûsâ Amr, *et-Turuk ve'z-Zevâyâ*, s. 54, 55, 67'den naklen).

⁶⁴⁷ Erkaya, "Günümüz Ürdün'ünde Faaliyet Gösteren Tarikatlar", s. 407.

Suriye, Suûdî Arabistan, Pakistan, Lübnan ve Mısır'daki Rifâî aileler tarafından da temsil edilmeye devam etmektedir.⁶⁴⁸

Netice itibariyle Rifâiyye XIV/XX. yüzyıldan itibaren Irak'ın dışında birçok yere yayılmış, Hindistan'dan Kuzey Afrika'ya, Sahra-altı Afrika ve Balkanlar'a kadar özellikle Mısır, Suriye ve Yemen gibi ülkelerde şeyh ve tekkeleri ile faaliyetlerini sürdürmüştür. Ayrıca Tarikat'a ait eserlerin XIII/XIX. yüzyıl sonlarından itibaren yayınlanmaya başlaması ve Tarikat ile ilgili yeni kitapların basılması Tarikat'ın canlı olduğunu ve halkın Tarikat'a ilgisinin devam ettiğini göstermektedir.⁶⁴⁹

---

⁶⁴⁸ Sâmerî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, ss. 171-173.

⁶⁴⁹ Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, ss. 335-336.

III. TARİKAT'IN KOLLARI

Kaynaklarda Rifâiyye'nin farklı sayıda kolundan söz edilmiştir. Örneğin Spencer Trimingham'a göre Rifâiyye'nin yirmi dört kolu bulunmaktadır.⁶⁵⁰ Necmi Tarkan'a göre ise Tarikat'ın Anadolu'da yirmi üç kolu vardır.⁶⁵¹ Kollar hakkında verilen bilgiler de hacim olarak birbirlerinden farklılık arz etmektedir. Bazı kollar hakkında verilen bilgiler geniş çapta iken bazıları hakkında ise çok kısıtlı kalmaktadır. Ayrıca isimleri zikredilen pîrlerinin hangi sebepler ile kol kurucusu olarak ele alındığı bilgisi belirtilmemiştir. Aşağıda bahsedilecek olan Rifâiyye'nin şube veya kollarının birbirinden hangi hususlarda farklı olduğuna dair ilgili kaynaklarda hiçbir bilgiye rastlanmamıştır. Ayrıca bu kolların usûl, âdâb, erkân ve seyr u sülûk esasları bakımından da ana tarikattan ve birbirlerinden farklı olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunamamıştır. Bu durumdan hareketle kol isimlerinin çeşitli bölgelerde Tarikat'ı temsil eden ya da yayılmasını sağlayan ilk şahsiyetlerin isimlerinden ileri geldiği söylenebilir.⁶⁵²

A. SUÛDİYYE: Ebü's-Suûd b. Ebü'l-Aşâyir Vâsıtî Bâdirîni (577/1181-644/1246)

Suûdiyye kolu Ebü's-Suûd b. Ebü'l-Aşâyir Vâsıtî Bâdirîni'ye nisbet edilmiştir.⁶⁵³ Bu nisbetle teşekkül eden Suûdiyye kolunun XII/XVIII. yüzyıla ve sonrasına ulaşan birkaç silsilesi kaydedilmiştir.⁶⁵⁴ Zebîdî *İthâfü'l-Asfiyâ* adlı eserinde Suûdiyye'yi Rifâiyye'nin bir kolu saymış Ebü'l-Feth Vâsıtî ve Ahmed er-Rifâi'ye varan bir silsilesini zikretmiştir.⁶⁵⁵ Ebü's-Suûd aslen Iraklı olup Mısır'da yetişmiş ve Kahire'de vefât etmiştir. Şeyh Davut el-Mağribî, Şeyh Hızır el-Kürdî ve Şeyh Şerâfeddîn onun sohbetlerinden istifade edenler arasındadır. Nefsine yenik düşen kimselere karşı uyanık olunmasını şöyle öğütlerdi: “Nefsine nasihat etmeyen kişinin

⁶⁵⁰ Trimingham, *The Sufi Orders in Islam*, s. 280.

⁶⁵¹ Tarkan, Necmi, *Kartal'da Kurulmuş Bir Tarikat Mâ'rifiye*, y.y., Pendik, 1964, s. 6.

⁶⁵² Tahralı, *Ahmad al-Rifâi*, s. 347.

⁶⁵³ Harîrîzâde, Kemâleddin, *Tibyânü Vesâilî'l-Hakâik fî Beyâni Selâsili't-Tarâik*, Süleymaniye Ktp., İbrâhim Efendi, nr. 430-432, II/139a; Massignon, Louis, “Tarikat”, *IA*, MEB Yay., İstanbul, 1979, c. XII, bl. 1, s. 14.

⁶⁵⁴ Öngören, Reşat, “Tarikat”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2011, c. XL, s. 99.

⁶⁵⁵ Zebîdî, *İthâfü'l-Asfiyâ*, ss. 203-204.

nasihatini dinleme ve kendini aldatan kimseden kaçın ki seni de aldatmasın.” Tevhîd ve sadakatin kalbin ıslahı için önemli olduğunu şöyle açıklamıştır: “Kalbin ıslahı ancak tevhîd ve sadakat ile mümkündür. Tevhîdin alameti kişinin korku ve ümidini Allah’a münhasır kılmasıdır. Sadakatin alameti ise fani şeylerden soyunmaktır.”⁶⁵⁶

Suûdiyye’nin müstakil bir tarikat olarak şeceresi Hz. Ömer’e ulaşmaktadır: “Hz. Ömer (ö. 23/643), Şeyh Ebû Müslim el-Havlânî, Şeyh Ebû İdris el-Havlânî, Şeyh Ebû Süleyman Abdurrahman b. Ahmed b. Atıyye ed-Dârânî (ö. 215/830), Şeyh Reyhanetü’ş-Şâmî Ebü’l-Hasan Ahmed b. el-Hevvârî el-Meymûnî (ö. 232/847), Şeyh Şerâfeddîn el-Kürdî, Şeyh Davut b. Merhef el-Kırşî, Şeyh Ebü’s-Suûd b. Ebü’l-Aşâyir Vâsitî Bâdirînî, Şeyh Sirâceddîn Ebü’l-Hafs Ömer b. Ya’kûb b. Ahmed el-Ensârî (ö. 707/1307), Şeyh Şehâbeddîn Ahmed el-Haddâd, Şeyh Şemseddin Muhammed es-Suûdî, Şeyh Burhâneddîn İbrâhim el-Berlesî, Şeyh Ebü’l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman es-Sahavî, Şeyh Muhammed b. Abdülkâdir el-Mâlikî, Şeyh Ebü’l-Vefâ Ahmed b. Muhammed b. Acil, Şeyh Hasan b. Ali el-Mekkî, Şeyh Seyyid İmâd Yahyâ b. Ömer el-Hüseynî ve Şeyh Abdülhâlık b. Ebû Bekir ez-Zebîdî.”⁶⁵⁷

B. HARÎRIYYE: Şeyh Ebü’l-Hasan Aliyyü’l-Harîrî (548/1153-645/1247)

Harîriyye kolu Ahmed er-Rifâî’nin torunu Şeyh Ebü’l-Hasan Aliyyü’l-Harîrî tarafından kurulmuştur.⁶⁵⁸ Harîrî Suriye’nin güneyinde bulunan Busrâ⁶⁵⁹ (Havran) şehrinin Yesra köyünde 548/1153 yılında doğmuştur. Babası Mansûru’l-Yüsrâ, annesi Ahmed er-Rifâî’nin kızı olan Zeynep’dir.⁶⁶⁰ Tarikata girmeden önce Şam şehrinde ipekçilik yaptığı, cezbe sahibi ve iyi ahlâklı bir insan olduğu rivayet edilir. Kaynaklarda kendisinden Suriye’de Rifâiyye’yi başlatan ilk şeyh olarak söz

⁶⁵⁶ Seyyid Muhammed Hoca Efendi, *Tasavvuf-Tarikatlar ve Silsileleri*, Ustaoglu Kitabevi Yay., İstanbul, 2005, c. IV, s. 209.

⁶⁵⁷ Harîrizâde, *Tibyân*, II/39; Zebîdî, *İkdü’l-Cevher*, s. 67; (a. mlf.), *İthâfü’l-Asfiyâ*, s. 203.

⁶⁵⁸ Harîrizâde, *Tibyân*, I/289a; Massignon, “Tarikat”, c. XII, bl. 1, s. 9.

⁶⁵⁹ Busrâ: Hz. Muhammed’in peygamber olmadan önce iki defa gittiği ve onun peygamber olacağını müjdeleyen rahip Bahîrâ’nın yaşamış olduğu Suriye’deki tarihî şehir. Bugün Suriye sınırları içerisinde yer alıp Ürdün-Suriye sınırının 30 km. kadar kuzeyinde, bağlı bulunduğu Der’â’nın 41 km. güneydoğusunda ve Şam’ın 141 km. güneyinde yer alır (Fayda, Mustafa, “Busrâ”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1992, c. VI, s. 470.)

⁶⁶⁰ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 245.

edilmektedir.⁶⁶¹ Şöyle ki Şam'da daha sonraları Harîriyye ismini alan bir tekke yaptırmış, burada Rifâiyye'yi yaymış ve kısa bir sürede çoğunluğu fakir kimselerden olan birçok müridi olmuştur. Dönemin bazı âlimleri bu durumdan rahatsız olmuşlar ve bazı câhil kimselerin yaptıkları fiilleri bahane ederek onu Şam Sultanı'na şikâyet etmişlerdir. Bunun üzerine Harîrî Uztâ Kalesi'ne hapsedilir. Ancak daha sonraki Sultan Sâlih İsmail döneminde Dımaşk'ta kalmaması şartıyla mahkûmiyetine son verilir. Harîrî de ömrünün geri kalan kısmını doğduğu köy olan Busrâ'da geçirir. O'nun 645/1247 yılında vefât etmesinden sonra da Harîriyye Tekkesi'nde tarikat faaliyetleri devam etmiştir.⁶⁶² Öte yandan İbn Teymiyye bu kola mensup bir şair olan Necmeddîn b. İsrâîl tarafından yazılmış bir kasideyi ifrata kaçan vahdet-i vücûd unsurlar taşıdığı gerekçesiyle tel'in eden bir fetva vermiştir.⁶⁶³

Harîriyye'nin şeceresi şöyledir: “Ahmed er-Rifâî, Şeyh Ebü'l-Hasan Aliyyü'l-Harîrî, Şeyh Seyyid Muhammed (ö. 651/1254), Şeyh Seyyid Yahyâ, Şeyh Seyyid Muhyiddîn el-Kâtın, Şeyh Seyyid Dâvûd, Şeyh Seyyid Abdülmuiz, Şeyh Seyyid Said, Şeyh Seyyid Hamîs, Şeyh Seyyid Hasan, Şeyh Seyyid Midar, Şeyh Seyyid Muhammed, Şeyh Seyyid Ali, Şeyh Seyyid İbrâhim, Şeyh Seyyid Mansur, Şeyh Seyyid Rislân, Şeyh Seyyid Ebû Bekir, Şeyh Seyyid İbrâhim el-Marezenî, Şeyh Seyyid Abdüddâim, Şeyh Seyyid Abdülbasîd, Şeyh Seyyid Ahmed Sevvâh, Şeyh Seyyid Mahfûz, Şeyh Seyyid Abdülbasîd, Şeyh Seyyid Ahmed, Şeyh Seyyid Mûsâ, Şeyh Seyyid Muhammed, Şeyh Seyyid Ebû Bekir, Şeyh Seyyid Muhammed, Şeyh Seyyid Hasan, Şeyh Seyyid Ömer (ö. 1280/1863), Şeyh Seyyid Ahmed (ö. 1305/1888), Şeyh Abdurrahmân b. İbrâhim el-Harîrî (ö. 1284/1867), Şeyh Seyyid Kemaleddin el-Harîrî (Kemâliyye pîri) (ö. 1299/1882) ve Şeyh Muhammed el-Mâlikî el-Ezherî b. Şeyh Abdülgani (Mısır Beyyûmiyye postnişîni).”⁶⁶⁴

⁶⁶¹ Veterî, *Ravzatü'n-Nâzirîn*, s. 106; Sayyâdî, *Kılâdetü'l-Cevâhir*, ss. 366-367; İz, *Tasavvuf*, s. 146, 257; Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar*, s. 196; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 257; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, ss. 349-350; Tuğ, Salih (ve diğerleri), *Ansiklopedik İslâm Lügatı*, c. II, s. 575.

⁶⁶² Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. III, ss. 81-82, (Hocazâde Ahmed Hilmî, *Hadikatü'l-Evliyâ-Ebü'l-Alemeyn Seyyid Ahmed er-Rifâî*, İstanbul, 1318-1320, s. 18'den naklen).

⁶⁶³ Massignon, Louis, “Harîriyye”, *İA*, MEB Yay., İstanbul, 1987, c. V. bl. I., ss. 238-239.

⁶⁶⁴ Harîrîzâde, *Tibyân*, I/290; Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. III, ss. 82-84, (Tabîbzâde Mehmed Şükrî, *Silsilenâme-i Aliyye-i Meşâyih-i Sûfiyye*, Hüdâyî Ktp., nr. 1098, s. 14'den naklen).

C. SAYYÂDİYYE: İzzeddin Ahmed Sayyâd (574/1178-670/1272)

Sayyâdiyye kolu Ahmed er-Rifâî'nin torunu İzzeddin Ahmed Sayyâd (ö. 670/1272) tarafından kurulmuştur.⁶⁶⁵ Ahmed Sayyâd 574/1178 yılında Basra'da doğmuş, dedesinden feyz almış ve Şeyh Abdülmün'im Vâsîtîden fıkıh, tefsir ve hadis ilimleri öğrenmiştir.⁶⁶⁶ Onun esmer ve orta boylu biri olduğu kaydedilmiştir. Aynı zamanda oldukça vakur ve heybetli biri olduğu için yüzüne nazar olunamadığı, buna rağmen nazik bir şekilde konuştuğu rivayet edilmiştir.⁶⁶⁷

Kendisine sayyâd (avcı) denilmesi ile ilgili olarak şu olay anlatılır: “İran hükümdarı bir gün onu ziyarete gelir. Onun halini acayip bulur ve ona destek olmak için ‘Bir sanat ve kazancınızın olmadığını duydum. Aileniz ve dervişlerinizin geçimini sağlamak için şanınıza yakışacak bir gelir tahsis etmek istiyorum.’ der. Bunun üzerine İzzeddin Ahmed de ‘Benim sanatım yok değildir, ben avcıyım.’ cevabını verir ve hemen elini hırkasının altına sokup iki arslan yavrusu çıkarır, ardından da ‘İşte efendim, ben bunları şimdi yüksek dağlarda avladım.’ der.” Bu olayın ardından şöhreti yayılır. Fakat o şöhretten hoşlanmadığı için Vâsît'tan ayrılmıştır.⁶⁶⁸

İzzeddin Ahmed Sayyâd Vâsît'tan ayrıldıktan bir müddet sonra hacca gitmiş, dönüşte Mısır'a uğramış ve orada bir tekke yaptırmıştır. Oğlu Ebü's-Şebbâk bu tekkede irşad faaliyetleri yürütmüştür. İzzeddin Ahmed Sayyâd Mısır'dan sonra sırasıyla Şam, Hama, Humus en son Halep'in Metkin köyüne yerleşmiştir. Bu köyde bir tekke inşa ettirmiş ve vefâtına kadar burada irşad faaliyetlerini yürütmüştür.⁶⁶⁹

İzzeddin Ahmed Sayyâd aynı zamanda şair biridir. Kendisinden bahsettiği şu şiiri meşhurdur:

“Ben Irak, Şam ve Kerh'in şeyhiyim,
Ayrıca Kirman ve Rey beldelerinin de.

Ben kutupların gözü, yaratılmışların gavsıyım,

⁶⁶⁵ Harîrîzâde, *Tibyân*, II/262a; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 257; Massignon, “Tarikat”, c. XII, bl. I, s. 15.

⁶⁶⁶ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 243.

⁶⁶⁷ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 244.

⁶⁶⁸ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 243; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 139, 142; Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. III, s. 153.

⁶⁶⁹ Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. IV, ss. 153-154; Hocazâde, *Hadîkatü'l-Evliyâ Ahmed er-Rifâî*, s. 39.

Güneşte ve gölgede bizzat burhânım.

Ben Hüseyin'in arslan yavrusu ve Ali'nin oğluyum,
Adlarını zikredenlerden zorlukların kaldırıldığı Ehl-i beyt'in çocuğuyum.

Ben Rifâî'nin avcı olan torunuyum,
Delil olarak doğanımın kalbi avlaması kâfidir.

Benim silsilem Allah Rasûlü'ne ulaşır,
En değerli insanların sülalesine ve aziz olana."⁶⁷⁰

Sayyâdiyye'nin şeceresi şöyledir: “Şeyh Ahmed er-Rifâî, Şeyh Seyyid Abdülmuhsin, Şeyh Seyyid İzzeddin Ahmed Sayyâd, Şeyh Seyyid Sadreddin Ali, Şeyh Seyyid Şemseddîn, Şeyh Seyyid Semi', Şeyh Seyyid Ömer, Şeyh Seyyid Ebû Bekir, Şeyh Seyyid Mûsâ Kebîr, Şeyh Seyyid Ebû Bekir, Şeyh Seyyid Muhammed, Şeyh Seyyid Muhammed b. Hicâzî, Şeyh Seyyid Ebû Bekir, Şeyh Seyyid Hayrullâh Kebîr, Seyyid Şeyh Muhammed. Buradan sonra şecere iki yolla devam etmiştir. Birincisi Şeyh Seyyid Hayrullâh, Şeyh Seyyid Hacı Ali, Şeyh Tahâ el-Halebî, ikincisi Şeyh Vefâ, Şeyh Ebû Rızâ Bahâeddîn Muhammed (Halep müftüsü), Şeyh Yahyâ Dabbâh Halebî, Ahmed ed-Dabbâh, Şeyh Ahmed b. Muhammed, Şeyh Muhammed Hilâl Demirci. Şecere buradan sonra birleşmiş ve şöyle devam etmiştir: Şeyh Arafât el-Ahmedî, Şeyh Mustafa, Şeyh Ahmed el-Cündî, Şeyh Receb, Şeyh Hasan Vâdî, Şeyh Seyyid Muhammed Ebü'l-Hüdâ ve Şeyh Seyyid Mehmed Kemâleddîn el-Harîrî (Eyüp'de Kemâliyye'nin pîri idi). Sayyâdiyye'ye ait diğer bir şecere şöyledir: Ahmed er-Rifâî, Şeyh Ebü'l-Hasan Seyfeddîn Ali b. Osman b. er-Rifâî, Şeyh Mühezzebüddîn Abdurrahîm b. Osman, Şeyh Seyyid İzzeddin Ahmed es-Sayyâd, Şeyh Sadreddîn Ali ve Şeyh Şemseddîn.”⁶⁷¹

Sayyâdiyye Rifâiyye'nin en yaygın kolu olduğu izlenimini vermektedir. Bunun başlıca sebepleri arasında İzzeddin Ahmed Sayyâd ve aşağıda kendisinden söz edilecek olan Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî faktörleri gelmektedir. İzzeddin Ahmed Sayyâd'ın Suriye, Mısır, Hicaz ve Yemen'e seyahat edip oralarda birçok halîfe yetiştirmesi ile müntesiplerinin bıraktığı eserlerin çokluğu Sayyâdiyye kolunu diğerlerinden daha ön

⁶⁷⁰ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, ss. 243-244.

⁶⁷¹ Harîrîzâde, *Tibyân*, II/26; Tabîbzâde, *Silsilenâme*, s. 14.

plana çıkma sebeplerinin başında gelir. İzzeddin Ahmed Sayyâd'ın dedesi Ahmed er-Rifâi ve tarikatı hakkında yazmış olduğu *el-Maârifü'l-Muhammediyye fi'l-Vazâifi'l-Ahmediyye* (tah. Asım Mustafa Cehdu-Ömer Abdülkerim er-Rahmun, Dârü'l-Ferkad, Dımaşk, 2011/1432, 575 s.) adlı eseri Rifâiyye ve kurucusu hakkında yazılmış en eski ve en mühim kaynaklardan biridir.⁶⁷²

Sayyâdiyye kolunun diğer kollara kıyasla daha ön plana çıkmasında, Ahmed Sayyâd'ın neslinden gelen Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin de tartışmasız önemli bir rolü vardır.⁶⁷³ Sayyâdiyye dolayısı ile Rifâiyye, XIX. yüzyılın son çeyreğinde Irak ve Suriye'de 'Sayyâdiler' olarak bilinen kabileden Ebu'l-Hüdâ es-Sayyâdî tarafından İstanbul'a getirilmiştir.⁶⁷⁴

Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî 1266/1850 yılında Halep'e bağlı Maarratu'n-Nu'mâniyye bölgesinin Hân-Şeyhûn köyünde doğmuştur. Altı yaşında hafız olmuş, yedi yaşında tecvidi öğrenmiş; fıkıh, tarih, belâgat ve nesep ilimlerini zamanının meşhur âlimlerinden tahsil etmiştir. Babası ve ilk şeyhi Seyyid Hasan Vâdî'dir. Halep şeyhü'l-meşâyih Seyyid Hayrullah Sayyâdî'den ve Seyyid Muhammed Bahâuddin Mehdî'den hilâfet almıştır. Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî çoğunlukla Nusayrîlerin yaşadığı Cisru's-Şuğur bölgesinin Nakîbü'l-Eşraflığına tayin edilmiş ve burada Rifâiyye'nin yayılmasına önemli hizmetleri olmuştur. 1289/1872 yılında İzmir müderrisliği, 1290/1873 yılında ise Halep Nakîbü'l-Eşraflığı görevlerini yürütmüştür. Kısa süre sonra Suriye, Diyarbakır, Bağdat ve Basra Nakîbü'l-Eşraflığı müfettişliği görevlerini de üstlenmiştir. 1293/1876 yılında Sultan II. Abdülhamid ile görüşmüş ve kendisine şeyhü'l-meşâyih rütbesi taltif edilerek Meclis-i Meşâyih reisliğine tayin edilmiştir. 1295/1878 yılında İstanbul pâyesi, 1296/1879 yılında Anadolu Kazaskerliği, 1299/1882'de 1. rütbe nişânı ve 1302/1885 yılında Rumeli Kazaskerliği pâyesi ile ilmiye sınıfının Şeyhülislâmlık'tan sonra elde edebileceği en yüksek makamın sahibi olmuştur.⁶⁷⁵

⁶⁷² Harîrîzâde, *Tibyân*, II/58b, 262b; Rifâi, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâi*, s. 183; Vassâf, *Sefine-i Evliyâ*, c. I, s. 243; İz, *Tasavvuf*, s. 146, 257; Tahralı, *Ahmad al-Rifâi*, ss. 347-349.

⁶⁷³ Buzpınar, Şit Tufan, "Sayyâdî", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2009, c. XXXVI, s. 218.

⁶⁷⁴ Yücer, "XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâiler", s. 31.

⁶⁷⁵ Özkök, Kahraman, *Rifâi-Sayyâdî Seyyidleri (Önsöz)*, çev. Ahmet Kaya, Revak Yay., İstanbul, 2015, ss. 4-5.

1878’de II. Meclis-i Meb’ûsân’a Halep temsilcisi olarak girmiş, Meclis’in feshiyle padişahın danışmanı olarak Saray’da kalmıştır. Arapları iyi tanınması, onlara yönelik politikalar üreten siyasî kabiliyet ve becerileri sebebiyle hükümdârın güvendiği yakın danışmanlarından olmuştur. Yaklaşık yirmi yıl boyunca Hilâfet ve İslâm birliği için çalışmış, pâdişaha destek olmuş, Suriye’deki karışıklıklara müdâhil olarak fikirleri ve nüfûzuyla bunları engellemiş, *Tercümân-ı Hakikat*’te Araplar’a hitâb eden birçok makalesi çıkmıştır. Tasavvufa ve Rifâî Tarîkatı’na ilişkin Arapça birçok eseri bulunmaktadır.⁶⁷⁶

II. Abdülhamid ile yaklaşık otuz yıl süren yakınlığı Rifâiyye’nin Osmanlı topraklarında yayılmasında etkili olmuştur. Padişah onun riyâsetinde Ahmed er-Rifâî’nin türbesini yaptırmıştır. Bugün Sayyâd köyü olarak bilinen Metkin’deki ceddi İzzeddin Ahmed Sayyâd’ın türbe ve âsitânesini⁶⁷⁷ tamir ve genişletme faaliyetlerinde bulunmuştur. Halep’te bir Sayyâdî dergâhı yaptırmıştır. Ayrıca Beşiktaş’ta görkemli bir Rifâî dergâhı inşa ettirmiştir. 6 Rebûlevvel 1327/28 Mart 1909 tarihinde vefât eden Ebü’l-Hüdâ bu dergâhın hazîresine defnedilmiştir.⁶⁷⁸

Ebü’l-Hüdâ Sayyâdî *Rifâî-Sayyâdî Seyyidleri* isimli eserinde kendisinden itibaren Hz. Muhammed’e kadar olan silsilesini şöyle zikretmiştir:

- “Fakîr Muhammed Ebü’l-Hüdâ (ö. 1327/1909),
- Seyyid Hasan Vâdî (d. 1245/1829-1830, ö.?),
- Seyyid Ali (ö. 1247/1831-1832),
- Seyyid Hizâm (ö. 1209/1794-1795),
- Seyyid Ali Hizâm (ö. 1177/1763-1764),
- Seyyid Hüseyin Burhânüddîn (d. Şaban 1096/3 Temmuz 1685, ö.?),
- Seyyid Abdülallâm (ö. 1103/1691-1692),
- Seyyid Abdullah Şihâbüddîn el-Mübârek (ö. 1096/1684-1685),
- Seyyid Mahmud es-Sûfî (d. 1033/1623-1624, ö.?),
- Seyyid Muhammed Burhan (ö. 1054/1644-1645),

⁶⁷⁶ Yücer, “XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler”, s. 31.

⁶⁷⁷ Âsitâne: Bir tarikatın veya tarikat kolunun merkezi durumunda olan büyük tekkelere verilen isimlerden biridir (Tanman, Mehmet Baha, “Âsitâne”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1991, c. III, ss. 485-487).

⁶⁷⁸ Özkök, *Rifâî-Sayyâdî Seyyidleri (Önsöz)*, ss. 5-8.

Seyyid Hasan el-Ğavvâs (ö. 1024/1615-1616),
 Seyyid el-Hâc Muhammed Şâh (ö. 1013/1604-1605),
 Seyyid Muhammed Hizâm (ö. 985/1577-1578),
 Seyyid Nûruddîn (ö. 973/1565-1566),
 Seyyid Abdülvâhid (ö. 931/1524-1525),
 Seyyid Mahmud el-Esmer (ö. 918/1512-1513),
 Seyyid Hüseyin el-İrâkî (ö. 892/1486-1487),
 Seyyid İbrâhim el-Arabî (ö. 893/1487-1488),
 Seyyid Mahmud (ö. 873/1468-1469),
 Seyyid Abdurrahman Şemsüddîn (ö. 839/1435-1436),
 Seyyid Abdullah Kâsım Necmüddîn (d. 766/1364-1365, ö.?),
 Seyyid Muhammed Hizâm es-Selîm (ö. 767/1365-1366),
 Seyyid Şemsüddîn Abdülkerim (ö. 769/1367-1368),
 Seyyid Sâlih Abdürrezzâk (ö. 737/1336-1337),
 Seyyid Şemsüddîn Muhammed (ö. 710/1310-1311),
 Seyyid Sadruddîn Ali (ö. 695/1295-1296),
 Seyyid İzzüddîn Ahmed es-Sayyâd (ö. 670/1271-1272),
 Seyyid Mümehhidü'd-Devle Abdürrahîm (ö. 604/1207-1208),
 Seyyid Seyfüddîn Osman (ö. 550/1155-1156),
 Seyyid Hasan (ö. 487/1094-1095),
 Seyyid Muhammed Asele (ö. 430/1038-1039),
 Seyyid Ali Hâzım (ö. 519/1125-1126),
 Seyyid Ahmed (ö. 370/980-981),
 Seyyid Ali el-Mekkî (ö. 353/964-965),
 Seyyid Rifâa el-Hasan (ö. 331/942-943),
 Seyyid el-Mehdî (ö. 291/903-904),
 Seyyid Ebü'l-Kâsım Muhammed (ö. 265/878-879),
 Seyyid el-Hasan (ö. 226/840-841),
 Seyyid el-Hüseyin Abdurrahman (ö. 219/834-835),
 Seyyid Ahmed el-Ekber (ö. 216/831-832),
 Seyyid Mûsâ es-Sânî (ö. 210/825-826),
 Seyyid İbrâhim el-Murtazâ (ö. 206/821-822),

İmâm Mûsâ el-Kâzım (ö. 25 Recep 183/1 Eylül 799),
 İmâm Ca'fer es-Sâdık (ö. 148/765),
 İmâm Muhammed el-Bâkır (ö. 114/732-733),
 İmâm Zeynelâbidîn (ö. 28 Muharrem, 95/23 Ekim 713),
 İmâm Hüseyin (ö. 61/680).
 İmâm Hasan (ö. 49/669),
 İmâm Ali b. Ebî Tâlib (ö. 21 Ramazan 40/28 Ocak 661),
 Hz. Fâtıma (ö. 11/632),
 Hz. Muhammed (s.a.v.).⁶⁷⁹

Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî yaşamı boyunca birçok halife yetiştirmiştir. Bunlar arasında; Sâlih el-Müneyyir, Yûsuf b. İsmail en-Nebhânî ve Seyyid Mahmud Fehmi Baba gibi isimler de bulunmaktadır. Sâlih el-Müneyyir Şam bölgesinde Hristiyanlarla akâide dair yaptığı tartışmalarla bilinmektedir. Yûsuf b. İsmail en-Nebhânî Beyrut Sivil Mahkemesi Reisliği yapmış, birçok tasavvufî eser yazmış ve çevresinde misyoner mekteplerine karşı açtığı savaşla tanınmış biridir. Seyyid Mahmud Fehmi Baba Dağıstanlı olup şiirleri ile meşhurdur. Diyarbakır'da Arakçin Baba Tekkesi'nde postnişânlık yapmış, ardından İstanbul'a gelip yerleşmiş, burada Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'den icâzet almıştır. Kabri, İstanbul Karacaahmet Mezarlığı'ndadır.⁶⁸⁰

Hür Mahmut Yücer'in verdiği bilgilere göre İstanbul'da Sayyâdiyye koluna bağlı çeşitli mekânlar bulunmaktadır. Beşiktaş'ta, Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin kendisi için Sultan II. Abdülhamid tarafından yaptırılan Ebü'l-Hüdâ Tekkesi, Aksaray Şekerci sokağında Ebü'l-Hüdâ Dergâhı ve Eyüp'teki kütüphânesi bunlar arasındadır.⁶⁸¹

Mehmed Akif Köseoğlu'nun kaydettiği bilgilere göre Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî İstanbul'da Serencebey Yokuşu'nda tesis ettiği tekkede mürîdlerini kabul etmiş; Aksaray Şekerci sokaktaki tekkede Ahmed Siraceddîn Sabavî'yi; Şehremini'deki Yayabaşı Cafer Ağa Mescidi'nde ise kardeşini görevlendirmiştir. Sükûtizâde Mehmed Şerîf Efendi'den hilâfet alan Abdülfettah Efendi Aksaray'daki Kara Mehmed Paşa Tekkesi'nde XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Rifâiyye'nin temsilcilerinden olmuştur. Yine

⁶⁷⁹ Sayyâdî, Ebü'l-Hüdâ, *Rifâi-Sayyâdî Seyyidleri*, çev. Ahmet Kaya, Revak Yay., İstanbul, 2015, ss. 71-72.

⁶⁸⁰ Yücer, "XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâiler", s. 32.

⁶⁸¹ Yücer, "XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâiler", s. 32.

Sayyâdiyye şubesine mensup, Sivas'ta ikâmet eden Abdullah el-Hâşimî el-Mekkî es-Sayyâdî'den hilâfet alan Muhammed el-Ensârî, 1915 yılında İstanbul, Kasımpaşa'da Aynî Ali Baba Tekkesi'ni inşa ettirmiştir.⁶⁸²

İki yüz adedin üzerinde eseri olduğu belirtilen Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî kitaplarını Arapça olarak kaleme almış, siyasî nitelikli birkaç kitabı dışında tasavvufî konular üzerinde durmuştur. Bunların büyük bir kısmı Rifâî Tarikatı ve Sayyâdî ailesi hakkındadır. Önemli eserleri arasında şunlar sayılabilir: 1. *Hizânetü'l-İmdâd fî Ahbâri'l-Gavsi'l-Kebîr es-Seccâd* (Mısır, 1326): Ebü'l-Hüdâ'nın İzzeddin Ahmed Sayyâd hakkında kaleme aldığı eseridir. 2. *Dâiyü'r-Reşâd li-Sebîli'l-İttihâd ve'l-İnkıyâd* (İstanbul, ts.): Osmanlı hilâfet ve saltanatını dinî yönden desteklemek amacıyla yazıldığı izlenimini veren eser Halep müftüsü Muhammed Kudsi'nin torunu, Ebü'l-Hüdâ'nın yakın arkadaşı ve saray kâtibi Abdülkâdir Kudsi tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. 3. *En-Nefhatü'n-Nebeviyye fî Hidmeti'l-Hilâfeti'l-Hamîdiyyeti'l-Osmâniyye* (İ.Ü. Ktp., TY, nr. 4704): Muhteva bakımından *Dâiyü'r-Reşâd*'a benzeyen eser II. Abdülhamid'in muhaliflerine karşı bir duruş ortaya koymak için yazılmıştır. Önceki eserle birlikte yeni harflere aktarılarak *Hilâfet Risaleleri* (haz. İsmail Kara, İstanbul, 2002, c. I, ss. 161-201, 203-251) isimli kitabın içinde yayımlanmıştır. 4. *Kılâdetü'l-Cevâhir* (Beyrut, 1301/1883): Ahmed er-Rifâî'ye ve Rifâiyye Tarikatı tarihine, âdâb ve erkânına dair hacimli bir eserdir. 5. *Dav'ü's-Şems* (I-II, İstanbul, 1300/1882): İslâm dini esaslarına dair bir eserdir (tah. ve nşr. M. Selîm Hemâmî b.y., 1974). 6. *Zahîretü'l-Meâd* (Mısır, 1307/1889): Ebü'l-Hüdâ'nın biyografisi ve şeceresi hakkında bilgi veren bir eserdir. 7. *Gunyetü't-Tâlibîn* (Dımaşk, 1390/1970), 8. *Nefehâtü'l-İmdâd* (Beyrut, ts.), 9. *Hidâyetü's-Sâi bi-Sülûki Tarikati'l-Gavsi'r-Rifâi* (İstanbul, ts.), *Eşrefü'l-Vesâil* (Dımaşk, 1389/1969), 10. *Ukûdü'l-Elmâs* (Mısır, 1315/1897), 11. *Et-Tarikatü'r-Rifâiyye* (Beyrut, 2002; çev. Mahmut Nedim Aksoy, Ankara, 2005), 12. *Tarîku's-Savâb fî's-Salavâti ale'n-Nebiyyi'l-Evvâb* (çev. Mehmet Bayrak, İstanbul, 2001).⁶⁸³

⁶⁸² Köseoğlu, Mehmed Akif, "İstanbul'da Rifâî Tekkeleri", *Keşkül Dergisi*, sy. 28, Güz, 2013, s. 117.

⁶⁸³ Buzpınar, "Sayyâdî", c. XXXVI, s. 218. Sayyâdî'nin eserlerinin bir listesi *el-Kenzü'l-Mutalsem fî Meddi Yedi'n-Nebî li-Veledihi'l-Gavsi'r-Rifâiyyi'l-A'zam* (nşr. Hasan b. Abdülhakîm Abdülbâsî, Dımaşk 2005, ss. 44-56) adlı eserinin tahkikli neşri içinde yer almaktadır. (Ayrıca Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî ve eserleri hakkında bk. Yücer, Hür Mahmut, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İnsan Yay., İstanbul, 2003, ss. 410-412.)

D. CENDELİYYE: Cendel b. Muhammed er-Rifâî (ö. 675/1276)

Cendeliyye kolu Cendel b. Muhammed er-Rifâî'ye nisbet edilmiştir.⁶⁸⁴ Şam yakınlarında Menîn'de bulunan türbesinin Eyyûbîler'in Halep kolu hükümdarı el-Melikü'z-Zâhir⁶⁸⁵ tarafından birçok defa ziyaret edildiği kaynaklarda zikredilmiştir.⁶⁸⁶

E. KEYYÂLİYYE: İsmâil Meczûb Keyyâl (600/1203-?)

Keyyâliyye kolu Ümmü Abîde köyünde 600/1203 yılında doğan İsmâil Meczûb Keyyâl tarafından kurulmuştur.⁶⁸⁷ *Sefîne-i Evliyâ*'da ismi 'Şeyh İsmâil Meczûb-ı Kiyâlî' olarak verilmiş ve kolun adı da 'Kiyâliyye' olarak kaydedilmiştir.⁶⁸⁸

İsmâil Meczûb Keyyâl Moğol hükümdarı Hülâgû'nun 656/1258 yılında Irak'a girişinden sonra memleketinden ayrılıp Halep'e gitmiş⁶⁸⁹ ve ölümüne kadar orada faaliyet göstermiştir. İlmen mertebesi yüksek olması sebebiyle Şam ulemâsı ve şeyhleri ona hürmet etmişlerdir. Kendisine 'Keyyâl' lakabı verilmesi ile ilgili kaynaklarda şu olay anlatılmıştır: Halep'te tüccarlar buğday taşıyorlarmış. Buğdayların miktarı hakkında kendi aralarında tahminlerde bulunuyorlarmış. Oradan geçen İsmâil Meczûb Keyyâl çuvallardaki buğdayın kaç kile olduğunu doğru olarak bilmiş. Bu kerâmetinden dolayı kendisine 'Keyyâl' lakabı verilmiştir. Onun çok sayıda mürîdinin olduğu rivayet edilir.⁶⁹⁰

İsmâil Meczûb Keyyâl Halep'te Terbene köyünde vefât etmiştir.⁶⁹¹ Kabri buradaki dergâhın hazîresindedir.⁶⁹² *Sefîne-i Evliyâ*'da 900/1495 yılında vefât ettiği⁶⁹³ kaydedilmişse de 600/1203 olan doğum tarihine ve Hülâgû'nun 656/1258 yılında

⁶⁸⁴ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 245; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 258; Tuğ, Salih (ve diğerleri), *Ansiklopedik İslâm Lügatı*, c. II, s. 575.

⁶⁸⁵ Tam adı Ebü'l-Feth Ebû Mansûr Gıyâsüddîn el-Melikü'z-Zâhir Gâzî b. Salâhiddîn Yûsuf b. Eyyûb olup Eyyûbîler'in Halep kolu hükümdarıdır (Özaydın, Abdülkerim, "el-Melikü'z-Zâhir, Gâzî", *DİA*, TDV Yay., Ankara, 2004, c. XXIX, ss. 83-84).

⁶⁸⁶ Harîrîzâde, *Tibyân*, II/60a-b; Veterî, *Ravzatü'n-Nâzirîn*, s. 107; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 245; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 356.

⁶⁸⁷ Harîrîzâde, *Tibyân*, III/94a; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 257; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 351; Massignon, "Tarikat", c. XII, bl. 1, s. 11; Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. III, s. 248.

⁶⁸⁸ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 244.

⁶⁸⁹ Massignon, "Tarikat", c. XII, bl. 1, s. 11.

⁶⁹⁰ Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. III, s. 248; Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar*, s. 196.

⁶⁹¹ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 245; Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. III, s. 248.

⁶⁹² Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. III, s. 248.

⁶⁹³ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 245.

Irak'a girişinden sonra memleketinden ayrılıp Halep'e gitmiş⁶⁹⁴ olması, dolayısıyla bu bilginin yanlış olduğu söylenebilir. Mustafa Tahralı bu durumun nedenini, bazı kaynaklarda Keyyâliyye'nin kurucusu İsmâil Meczûb Keyyâl ile İsmâil el-Keyyâl b. İbrâhim el-Belhî'nin (ö. 900/1495) birbirleriyle karıştırılmalarına bağlamıştır.⁶⁹⁵

Sefîne-i Evliyâ'da silsilesinin "Seyyid Necmeddîn Rifâî, Kudbeddîn, Şemseddîn, Seyyid İbrâhim A'zeb, Seyyid Abdürrahim, Seyyid Seyfeddin Rifâî ve Ahmed er-Rifâî'ye"⁶⁹⁶ uzandığı bilgisi yer almakla birlikte *Tibyân*'da kaydedilen Keyyâliyye şeceresi şu şekildedir:

"Ahmed er-Rifâî, Şeyh Sabîkuddîn Ebü'l-Hasan Ali b. Osman er-Rifâî (ö. 604/1208), Şeyh Muhyiddîn Ebû İshâk İbrâhim el-A'zeb b. Ali er-Rifâî (ö. 617/1220), Şeyh Şemseddîn Muhammed b. İbrâhim er-Rifâî (ö. 619/1222), Şeyh Kudbeddîn Ebü'l-Hasan Ali er-Rifâî (ö. 630/1233), Şeyh Necmeddîn Ahmed b. Ali er-Rifâî (ö. 641/1244), Şeyh İsmâil Keyyâl el-Meczûb b. Seyyid İbrâhim el-Belhî (Tarikat'ın pîri), Şeyh Abdüssemi', Şeyh Hasan, Şeyh Tâceddîn, Şeyh Şihâbeddîn Ahmed, Şeyh Yahyâ b. Şeyh Ali, Şeyh Ahmed, Şeyh Muhyiddîn, Şeyh Abdülkerîm, Şeyh Ahmed et-Tâib, Şeyh Ahmed, Şeyh İsmail, Şeyh Abdülcevvâd el-Meczûb b. Seyyid Abdülkerîm el-Keyyâlî (ö. 1205/1791, Halep), Şeyh İsmail el-Meczûb el-Keyyâlî (ö. 1232/1817, Halep), Şeyh Muhammed Edlebî el-Keyyâlî, Şeyh Mustafa Hulâsî b. Ali el-Keyyâlî (ö. 1275/1859) ve Şeyh Abbülkâdir el-Kâdirî er-Rifâî."⁶⁹⁷

F. AZİZİYYE (DİRİNİYYE): Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b.

Ahmed b. Saîd Dirîni (612/1216-694/1295)

Azîziyye kolu Ahmed er-Rifâî'nin İskenderiye'ye gönderdiği halîfelerinden Ebü'l-Feth Vâsıtî'nin mürîdi Ebü'l-Feth Baltacî'nin halîfesi olan Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Ahmed b. Saîd Dirîni'ye nisbet edilmiştir.⁶⁹⁸ Mısır'da

⁶⁹⁴ Massignon, "Tarikat", c. XII, bl. 1, s. 11.

⁶⁹⁵ Tahralı, "Rifâiyye", c. XXXV, s. 102.

⁶⁹⁶ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, ss. 244-245.

⁶⁹⁷ Harîrîzâde, *Tibyân*, III/94; Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. III, ss. 249-250.

⁶⁹⁸ Harîrîzâde, *Tibyân*, II/273b-279b; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 245; Massignon, "Tarikat", c. XII, bl. 1, s. 5.

Rifâiyye'nin yayılmasında büyük katkısı olmuştur.⁶⁹⁹ Abdülazîz Dîrînî Mısır'ın Garibiye şehrine bağlı olan Dîrin köyünde doğmuştur. Tasavvuf alanında Ebü'l-Feth Baltacî'ye intisap etmeden önce fakih Şeyh İzzeddin b. Abdüsselâm başta olmak üzere birçok âlimden ilim tahsil etmiştir. Özellikle Şâfiî fikhî ve Eş'arî kelimasında ihtisas sahibi olmuştur. Daha sonra birçok kişiye tasavvufî tesirleri olmuş ve hilâfet vermiştir. Bunların arasında Şeyh Sadreddin Yahyâ es-Sübkî de bulunmaktadır. Abdülazîz Dîrînî kendisinden kerâmet göstermesini isteyenlere karşı şu cevabı vermiştir: "Ey evladım niçin kerâmet talep ediyorsunuz? Şu halimizden daha belirgin bir kerâmet var mıdır ki günahlarımızla üzerinde gezdiğimiz halde yeryüzü bizi içine batırmıyor."⁷⁰⁰ Abdülazîz Dîrînî tarikata hizmetle geçen bir ömrün ardından 694/1295 yılında vefât etmiştir.⁷⁰¹ Doğduğu köy olan Dîrin'de toprağa verilmiştir. Sonraları kabrinin bulunduğu yerde mevlid töreni düzenlemek halk arasında âdet haline gelmiştir.⁷⁰²

Azîziyye'nin şeceresi şöyledir: "Ahmed er-Rifâî, Şeyh Ebü'l-Feth Vâsîtî, Şeyh Abdullah Baltacî, Şeyh Abdülazîz b. Ahmed ed-Dîrînî, Şeyh Muhammed el-Badranî, Şeyh Ebû Abdullah el-Badranî, Şeyh Ebû Abdullah Muhammed b. el-Ferhânî el-Mâlikî, Şeyh Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed el-Bekrî, Şeyh Ebû Feth Muhammed b. Halil el-Mâlikî, Şeyh Celâleddîn Ahmed b. Hayreddîn Muhammed b. Ebü'l-Hayr Muhammed el-Kürkî, Şeyh Muhammed Şehâdî ve Şeyh Seyyid Şihâbeddîn Ebü'l-Abbâs Ahmed Şernûbî el-Mâlikî el-Burhânî (ö. 994/1585) (aynı zamanda Şernûbiyye'nin pîridir)."⁷⁰³

Mutasavvıf oluşunun yanı sıra aynı zamanda tefsir, fıkıh, kelâm âlimi ve şair olan Dîrînî'nin eserleri şunlardır: 1. *İrşâdü'l-Hayârâ fi'r-Red ale'n-Nasârâ* (Kahire, 1284/1867), 2. *Et-Teysîr fi İlmi't-Tefsîr* (Kahire, 1310/1892), 3. *Tahâretü'l-Kulûb ve'l-Hudû li-Allâmi'l-Guyûb* (Kahire, 1296/1878), 4. *Er-Ravzatü'l-Enîka fi Beyâni's-Şerîa ve't-Tarîka* (Kahire, 1320/1902), 5. *Gâyetü't-Tahrîr fi Nesebi Kutbi'l-Asr Seyyidinâ Ahmed er-Rifâi'l-Kebîr* (Kahire, 1315/1897) ve 6. *El-Maksadü'l-Esnâ fi*

⁶⁹⁹ Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâi*, s. 258; Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar*, s. 197; Tahralı, *Ahmad al-Rifâi*, ss. 256-257; Tuğ, Salih (ve diğerleri), *Ansiklopedik İslâm Lügatı*, c. II, s. 575.

⁷⁰⁰ Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. II, ss. 249-250.

⁷⁰¹ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 245; Massignon, "Tarikat", c. XII, bl. 1, s. 5.

⁷⁰² Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. II, ss. 249-250; Şener, Mehmet, "Dîrînî", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1994, c. IX, s. 374.

⁷⁰³ Harîrîzâde, *Tibyân*, II/273; Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. II, s. 250.

Şerhi 'l-Esmâi 'l-Hüsnâ (Kahire, 1330/1911).⁷⁰⁴

G. MAHDÛMÎYYE: Ebû Abdillâh Celâleddîn Hüseyin b. Ahmed Buhârî (Mahdûm-ı Cihâniyân) (707/1308-785/1384)

Rifâiyye'nin Mahdûmiyye kolu Mahdûm-ı Cihâniyân unvanı ile bilinen Celâleddin Hüseyin Buhârî'ye (ö. 785/1384) nisbet edilmiştir.⁷⁰⁵ Kaynakların verdiği bilgilere göre Celâleddin Hüseyin Buhârî'ye Mahdûmiyye'den başka 'Celâliyye'⁷⁰⁶ adıyla bir tarikat da nisbet edilmiştir.⁷⁰⁷

⁷⁰⁴ Şener, "Dirîni", c. IX, ss. 373-374.

⁷⁰⁵ Harîrîzâde, *Tibyân*, II/60b.

⁷⁰⁶ Celâliyye (Celâliliyye aynı zamanda Sühreverdiyye menşei Buhâriyye'nin bir kolu olarak da değerlendirilmiştir; bk. Öngören, "Tarikat", c. XL, s. 97) mensupları Kuzey Hindistan'da ve Orta Asya'da dağınık gruplar halinde yaşarlardı. Ne var ki bu tarikatın mensupları Allah'a yönelik için nefislerini öldürmek amacıyla toplumun gelenek ve göreneklerine aykırı tutum ve davranışlarda bulunurlardı. Gerek bu davranışları gösterdiklerinde gerekse kılık ve kıyafetlerine karşı toplumun gösterdiği tepkiden etkilenmediklerinde nefislerini öldürdüklerine inanırlardı. Yılda bir defa kapı kapı dolaşıp dilenmeyi gerekli görürlerdi. Celâlîler namaz, oruç gibi ibadetlerle ilgili hususları bilmedikleri gibi sûfilere has riyâzet, mücahede, zikir, evrâd ve murakabeden de habersizdiler. Onlar yeri yurdu olmayan kollarına cam bilezikler, boyunlarına yünden bir kordon takıp gezen dervişlerdi. Ayrıca esrar gibi uyuşturucu maddeler içtikleri, akrep ve yılan yedikleri gelen rivayetler arasındadır. Daha ilginç Celâlîler çârdarb (Çârdarb: Kalenderîler ve diğer bazı tasavvufî zümrelerin uyguladıkları saç, sakal, bıyık ve kaşları tamamen kesme geleneğidir; bk. Yazıcı, Tahsin, "Çârdarb", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1993, c. VIII, ss. 226-227) âdâbını benimsemişler bu yüzden baş, kaş, sakal ve bıyıklarını tıraş etmeyi tarikatlarının ilkeleri arasında saymışlardı. Onlara göre çârdarb âdâbı tâlibin dünya sevgisini kendi varlığından kovar ve yürürlükte olan âdetlere değer vermediğini gösterirdi (Tâherî, Zehrâ, "Celâliyye", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1993, c. VII, s. 259; "Celâl Buhârî", *İA*, c. III, s. 47).

Celâliyye mensuplarından bazıları Sünnî çizgiden ayrılıp Şîî çizgiye kaymışlar ve ilk üç halife ile Emevîler'e küfretmişlerdir. Bazı tarikat mensupları ise "Kadın haram, lokma helâl, dem Seyyid Celâl'in demidir." derler, mal biriktirmez ve evlenmezlerdi. Şeyhlerinin sabah abdest alıp kibleye dönerek tarikat büyüklerini zikretmesini ibadet olarak benimsemişlerdi. Celâlîler'in bir pîrleri, bir de mürşidleri vardı. Pîrin görevi irşad ve telkinde bulunmaktı. Seyyid Celâl'in torunlarından olan mürşid Uç'ta oturur, Celâlî dervişleri yılda bir defa onun yanına giderek kendisinden niyazda bulunurlardı (Tâherî, "Celâliyye", c. VII, s. 259).

Celâlîler'den bir kesimin dünyayı gezdikleri, ardından hidayet için pîrlerinin huzuruna gittiklerinde seyahatleri esnasında para ve eşya olarak buldukları her şeyi pîrlerinin yanına bıraktıkları, orada kendilerine bir külâh verildiği ve bu külâhı başlarına taktıkları rivayet edilmiştir. Onların inancına göre Azrâil canlarını almaya gelince bu külâhı gözlerine kadar indirip ölüm meleğinin çirkin olan yüzünü görmekten kurtulacaklardı. Daha da sapkincası bazı pîrlerin mürîdlerinin hanım ve kızlarından gayri meşrû bir şekilde faydalandıkları, mürîdlerin de bunu hoş karşıladıkları kaydedilmiştir. Zendler (Zendler: İran'da 1751-1794 yılları arasında hüküm süren bir hanedandır; bk. Kurtuluş, Rıza, "Zendler", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2013, c. XLIV, ss. 256-258) döneminin sonlarına doğru İsfahan'da bulunan bir Dervîşân-i Devregerd-i Celâlî grubunun bu çeşit uygunsuz davranışları yüzünden diğer dervişlerin ve özellikle Ni'metullâhî Velî'nin (ö. 834/1431) mürîdleri ile Zend hânedanının gazabına uğramış oldukları rivayetler arasındadır (Tâherî, "Celâliyye", c. VII, s. 259). Fakat uğradıkları gazabın mahiyeti belirtilmemiştir.

⁷⁰⁷ Zebîdî, *İkdü'l-Cevher*, ss. 40-41; Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. II, ss. 105-107.

Celâleddin Hüseyin Buhârî Hindistan'ın Bahâvelpûr bölgesine bağlı Uç şehrinde doğmuştur. Dedesi Celâleddin Ahmer Hüseyin b. Ahmed (ö. 691/1292), Şehâbeddîn Sühreverdî'nin halifelerinden Bahâeddin Zekeriyâ'nın mürîdi olup Sühreverdîye Tarikatı'nın Buhâriyye kolunun kurucusudur.⁷⁰⁸ Celâleddin Hüseyin Uç şehrinde Kadı Burhâneddin Uççî'den, Mültan şehrinde Rükneddin Ebü'l-Feth Mültânî ve Mecdüddin Mültânî'den ilim tahsil etmiş ve tarikat hırkasını ise babasından giymiştir. Sühreverdîye'nin yanı sıra Çiştîyye Tarikatı'ndan da hilâfet almıştır.⁷⁰⁹

Onun 'Mahdûm-i Cihâniyân' unvanı alması ile ilgili anlatılan rivayet şöyledir: Bir bayram günü Şeyh Bahâeddin ve Şeyh Sadreddin adlı iki şeyhin türbelerini ziyaret etmeye gider. Bu sırada "Allah âlemdeki her şeyi senin hizmetine vermiş; senin bayramın işte budur." şeklinde bir ses işitir. Bu hâdisenin ardından Mahdûm-i Cihâniyân (âlemde var olan her şeyin kendisine hizmet ettiği kişi) unvanını aldığı belirtilir. Bu olaydan bir süre sonra Celâleddin Hüseyin Buhârî Delhi'ye giderek 'Çerâğ-ı Delhi' (Delhi'nin kandili) lakabıyla tanınan meşhur Şeyh Nasîrüddîn Mahmûd b. Yahyâ Çiştî (ö. 757/1356) ile görüşmüştür. Daha sonra gittiği Hicaz'da Kâdiriyye Tarikatı'nın Yâfiyye kolunun kurucusu ve *Mir'âtü'l-Cenân* müellifi Şeyh Abdullah b. Es'ad Yâfiî'den (ö. 768/1367) ve bazı muhaddislerden *Kütüb-i Sitte*'yi, Medine'de iki yıl yanında kaldığı Afîfüddin Abdullah Matarî'den de *Avârifü'l-Maârif*'i okumuştur. Hicaz'dan sonra Mısır, Suriye, Filistin, Irak, Kâzerûn, Belh, Buhara ve Horasan'da da bulunmuştur. Bu sebeple kendisine 'dünyayı dolaşan seyyah' anlamına gelen 'Cihângeşt' lakabı verilmiş ve 'Mahdûm-i Cihâniyân u Cihângeşt' unvanıyla anılmaya başlanmıştır.⁷¹⁰

Celâleddin Hüseyin Buhârî Tuğluklu⁷¹¹ hükümdarlarından Gıyâseddin II. Muhammed Şah (725/1325-752/1351) tarafından şeyhülislâmlık makamına getirilmiş fakat bu göreve başlamayı tercih etmemiş bunun yerine hacca gitmeye karar vermiştir. Hac dönüşü Fîrûz Şah Tuğluk'un (752/1351-790/1388) yakın ilgisini görmüş; kırk hankahın denetimi kendisine verilmiştir. Ancak o bunun yerine dedesinin Uç şehrinde

⁷⁰⁸ Azamat, Nihat, "Buhâriyye", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1992, c. VI, s. 377.

⁷⁰⁹ Yılmaz, Hasan Kâmil, "Celâleddin Hüseyin el-Buhârî", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1993, c. VII, ss. 250-251.

⁷¹⁰ Yılmaz, "Celâleddin Hüseyin el-Buhârî", c. VII, s. 250.

⁷¹¹ Tuğluklular: 720/1320 ile 817/1414 yılları arasında Delhi'de hüküm süren Türk-İslâm hanedanıdır (Kortel, S. Haluk, "Tuğluklular", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2012, c. XLI, ss. 333-336).

bulunan dergâhında inzivaya çekilmeyi yeğlemiştir. Bir müddet sonra dedesinin kurduğu Sünnî çizgisiyle bilinen Buhâriyye Tarikatı'nın âdâb ve erkânından bir ölçüde uzaklaştığı ve Kalenderîler gibi yaşamaya başladığı kaydedilmiştir. 10 Zilhicce 785/3 Şubat 1384 tarihinde Uç şehrinde vefât etmiştir.⁷¹²

Onun hem Rifâiyye (“Şeyh Abdurrahmân b. Mustafa el-Ayderûs, Şeyh Seyyid Muhammed b. Fazlullâh, Şeyh Seyyid Ca’fer b. Mustafa el-Ayderûs, Şeyh Ali b. Abdullah el-Ayderûs, Şeyh Muhammed b. Ömer bâ fakih el-Alevî, Seyyid Şeyh Ayderûs el-Ayderûs, Şeyh Abdullah el-Ayderûs, Şeyh Kutub el-Ayderûs, Şeyh Şerîf Ca’fer b. Ahmed eş-Şîrâzî, Şeyh Muhammed eş-Şîrâzî, Şeyh Ca’fer b. Ahmed el-Hüseynî el-Buhârî, Şeyh Abdüllatîf b. Cemâl en-Nahravâlî, Şeyh Ebü'l-Berekât Sirâceddîn Muhammed Şah Âlem, Şeyh Ebû Muhammed Abdullah Kutub Âlem, Şeyh Ebü'l-Abbâs Ahmed Gücerâtî, Şeyh Ebü'l-Fütûh et-Tâvûsî ve Şeyh Celâleddîn Hüseyin el-Buhârî”) hem de Sühreverdiyye’ye (“Şeyh Şihâbeddîn Ömer es-Sühreverdî, Şeyh Bahâeddîn Zekerîyyâ el-Mültânî, oğlu Şeyh Sadreddîn, Şeyh Seyyid Celâleddîn el-Buhârî ve torunu Şeyh Celâleddîn Hüseyin el-Buhârî”) ait silsileleri mevcuttur.⁷¹³ Bu yüzden Mahdûmiyye her iki tarikatın kolu olarak değerlendirilmiştir.

Celâleddin Hüseyin’in kaleme aldığı *Sefernâme-i Cihâniyân* (Lahor, 1909) adlı bir eseri vardır. O bu kitabında seyahatlerini ve hâtıralarını menkıbe üslûbuyla anlatmıştır. Celâleddin Hüseyin hakkında bazı menâkıbnâmeler de kaleme alınmıştır. Bunlardan *Câmiu'l-Ulûm*, müridlerinden Alâeddin Alâ b. Saîd tarafından 781/1380 yılında Celâleddin Hüseyin’in sağlığında derlenmiş menkıbelerden meydana gelmiştir. Eser *ed-Dürrü'l-Manzûm fî Tercemeti Teleffuzâti'l-Mahdûm* (Delhi, ts.) adıyla Urduca’ya çevrilmiştir. Yine onun müridleri tarafından *Menâkıb-ı Mahdûm-i Cihâniyân* adıyla bilinen *Hizâne-i Celâlî*, *Sirâcü'l-Hidâye* ve *Hizânetü'l-Fevâidi'l-Celâliyye* gibi derlenen eserler mevcuttur.⁷¹⁴

H. ULVÂNİYYE: Safiyyüddîn Şihâbeddîn Ahmed b. Ulvân el-Yemenî (ö.

⁷¹² Yılmaz, “Celâleddin Hüseyin el-Buhârî”, c. VII, s. 250.

⁷¹³ Zebîdî, *İkdü'l-Cevher*, ss. 40-41; Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. II, ss. 76-77, 106-107.

⁷¹⁴ Yılmaz, “Celâleddin Hüseyin el-Buhârî”, c. VII, ss. 250-251.

800/1398)

Ulvâniyye kolu, Ahmed b. Ulvân'a nisbet edilmiştir.⁷¹⁵ Kaynaklarda Ahmed b. Ulvân ve kendisine nisbet edilen kol hakkında bilgiler kısıtlıdır. Onun doğum tarihi bilgisine ulaşamadık. Rivayete göre o Yemen'de yaşamış, bir süre ikâmet ettiği Mekke'de tarikata intisap etmiş ve zaman zaman Irak'a seyahatlerde bulunmuştur. 800/1398 yılında Yemen'in Yefres kasabasında vefât etmiştir.⁷¹⁶

Rifâiyye'nin bir kolu olarak değerlendirilen Ulvâniyye'nin bununla ilgili şecere bilgisini ilgili kaynaklarda bulamadık. Burada kolun Bedeviyye'ye ulaşan şeceresini vermekle yetineceğiz: “Şeyh Ebû Ferec Ahmed b. Ali el-Hüseynî el-Bedevî (ö. 675/1276, Bedeviyye'nin pîri), Şeyh Safiyyüddîn Şihâbeddîn Ahmed b. Ulvân el-Yemenî (ö. 800/1398, Ulvâniyye'nin pîri), Şeyh Seyyid Abdullah el-Yemenî, Şeyh Yahyâ el-Mekkî, Şeyh Seyyid Burhâneddîn el-Mısırî, Şeyh Seyyid Hârûn el-Mısırî, Şeyh Seyyid Ahmed el-Mağribî, Şeyh Seyyid Tâceddîn, Şeyh Seyyid Kâsım, Şeyh Seyyid Yahyâ, Şeyh Şehâbeddîn, Şeyh Şerâfeddîn, Şeyh Seyyid Muhammed Fazlullâh el-Ayderûs ve Şeyh Seyyid Abdurrahman el-Ayderûs.”⁷¹⁷

I. CEBERTİYYE: Ebü'l-Maârif İsmâil b. İbrâhim b. Abdüssamed Cebertî (722/1322-806/1403)

Cebertiyye kolu İsmâil Cebertî'ye nisbet edilmiştir.⁷¹⁸ Kaynaklarda İsmâil Cebertî'nin Kâdiriyye, İshâkiyye, Ekberiyeye, Medeniyye ve Kuşeyriyye tarikatlarından hırka giydiği belirtilmiş, kendisinden Rifâiyye'nin yanı sıra Ekberiyeye'nin de kol kurucusu olarak bahsedilmiştir.⁷¹⁹

Hamide Ulupınar Cebertiyye'yi Medyeniyeye'nin bir kolu olarak işlemiş ve

⁷¹⁵ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 246; Tahralı, “Rifâiyye”, c. XXXV, s. 102.

⁷¹⁶ Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. IV, s. 376.

⁷¹⁷ Zebîdî, *İkdü'l-Cevher*, s. 89; Tabîbzâde, *Silsilenâme*, s. 57; Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. IV, ss. 376-377.

⁷¹⁸ Harîrîzâde, *Tibyân*, I/211a-212b; Zebîdî, *İkdü'l-Cevher*, s. 45; Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. II, ss. 101-102.

⁷¹⁹ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 245; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 358; Tuğ, Salih (ve diğerleri), *Ansiklopedik İslâm Lügatı*, c. II, s. 575; Gündüz, İrfan, “Cebertî, İsmâil b. İbrâhim”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1993, c. VII, s. 193.

şöyle bir tespitte bulunmuştur: “Cebertiyye *Tibyân*’da Ekberiyeye’nin,⁷²⁰ *İkdü’l-Cevher*’de ise Ehdeliyye’nin bir kolu⁷²¹ olarak gösterilir. İsmâil Cebertî, Şâziliyye ve Kâdiriyye’den hırka giyerek icâzet aldığı için Cebertiyye câmiu’t-turuk bir tarikattir.⁷²² Ama bu tarikatların Cebertî’ye ulaşan silsileleri, Ebû Medyen’de birleştiği için Cebertiyye, Medyeniyye’nin bir şubesi⁷²³ sayılır.”⁷²⁴

İsmâil Cebertî 722/1322 yılında Yemen’in Zebîd şehrinde doğmuş, gençliğinde ilim tahsili ile meşgul olmuş, bir süre ders verdikten sonra kendisini zühd ve ibadete vermiştir. Devrinde Sultan Eşref⁷²⁵ de dâhil olmak üzere birçok devlet adamı, âlimler ve müridlerinin sevgi ve saygısını kazanmış böylece bölgenin meşhur ve itibar gören bir şeyhi olmuştur. Ordusu Zeydîler’in imâmı Sabahaddin Herevî tarafından kuşatılan Sultan Eşref’e, bu kuşatmanın başarısızlıkla sonuçlanacağını müjdelemesi ve bu müjdenin doğru çıkması Cebertî’nin itibarını daha da artırmıştır. Öte yandan ilginç bir yoruma göre ise onun çevresinde dindarlar ibadet ve zikir maksadı ile, ihtiyaç sahipleri itibarından faydalanmak için ve işi gücü olmayanlar da semâ için toplanmışlardı.⁷²⁶

İsmâil Cebertî Yâsîn sûresine çok önem vermiş bundan dolayı mensuplarına ‘ehl-i Yâsîn’ de denilmiştir. Ayrıca o Muhyiddin İbnü’l-Arabî’nin görüşlerine son derece bağlı olduğundan *Fusûsü’l-Hikem* adlı eserinin bir nüshasına mutlaka sahip

⁷²⁰ Harîrîzâde, *Tibyân*, I/211a.

⁷²¹ Zebîdî, *İkdü’l-Cevher*, s. 57.

⁷²² Harîrîzâde, *Tibyân*, I/211a-212a.

⁷²³ Harîrîzâde, *Tibyân*, III/120a.

⁷²⁴ Ulupınar, Hamide, *İbn Arabî’nin Mürşidi Ebû Medyen el-Mağribî*, Gelenek Yay., İstanbul, 2013, s. 222.

⁷²⁵ Sultan Eşref’in tarihte kim olduğu ile ilgili yaptığımız küçük bir araştırmaya göre, “Eşref” isminde hüküm sürmüş şu sultanlar karşımıza çıkmaktadır: 1. Eyyübîler’in el-Cezîre ve Dımaşk kolu hükümdarı el-Melikü’l-Eşref (ö. 635/1237) (bk. Kaya, Önder, “el-Melikü’l-Eşref, Mûsâ”, *DİA*, TDV Yay., Ankara, 2004, c. IXX, ss. 64-66.); 2. Memlük sultanı el-Melikü’l-Eşref (ö. 693/1293) (bk. Özaydın, Abdülkerim, “Halîl b. Kalavun”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1997, c. XV, ss. 319-320.); 3. Çok yönlü bir âlim olan Resûlî hükümdarı el-Melikü’l-Eşref (ö. 696/1296) (bk. Şentürk, Recep, “el-Melikü’l-Eşref er-Resûlî”, *DİA*, TDV Yay., Ankara, 2004, c. IXX, ss. 67-68.); 4. Memlük sultanı el-Melikü’l-Eşref (ö. 777/1376) (bk. Yiğit, İsmail, “el-Melikü’l-Eşref, Şa’bân”, *DİA*, TDV Yay., Ankara, 2004, c. IXX, ss. 66-67.); 5. Memlük sultanı el-Melikü’l-Eşref (ö. 865/1461) (bk. Tomar, Cengiz, “el-Melikü’l-Eşref, İnal”, *DİA*, TDV Yay., Ankara, 2004, c. IXX, ss. 63-64). İsmâil Cebertî’nin yaşamış olduğu yıllar (722/1322-806/1403) göz önünde bulundurulduğunda ilk üç seçeneğin imkânsız olduğu söylenebilir. Beşinci seçenek de bu yıllara uzak gözükmekte dolayısıyla dördüncü seçeneğin olma ihtimali yüksek bulunuyor. Fakat bu konuda bizde kesin bir kanaat oluşmamıştır.

⁷²⁶ Gündüz, “Cebertî, İsmâil b. İbrâhim”, c. VII, s. 193; Şevkânî, Muhammed b. Ali, *el-Bedrü’l-Tâlî*, Dârü’l-Ma’rife, Beyrut, ts., c. I, s. 139.

olunmasını tavsiye ederdi. Bu düşünceleri sebebi ile çeşitli tenkitlere mâruz kalmış fakat Sultan Eşref'in ona sahip çıkmasından dolayı ona karşı çıkanlar giriştikleri mücadeleden bir sonuç alamamıştır.⁷²⁷

İsmâil Cebertî ile öğrencisi ve aynı zamanda İbnü'l-Arabî şârihlerinden biri olan Abdülkerîm Cîlî (ö. 832/1428) Yemen'in Zebid şehrinde İbnü'l-Arabî'nin öğretilerini yaymaya çalışmışlardır. Faaliyetlerini daha çok Cebertî medresesi aracılığıyla yürütmüşlerdir. Onlar İbnü'l-Arabî'nin kitaplarının yanı sıra zamanın baş kadısı olan ve İsmail Cebertî ile aralarında sıkı bir bağ bulunan Fîrûzâbâdî'nin (ö. 817/1415) de kitaplarını yaymışlar ve bu da Yemen'de büyük bir etki yapmıştı. Bu eserlerin Cebertî medresesi eliyle yayılması üzerine medrese hocaları özellikle vahdet-i vücûd gibi konularda sûfilere eleştirmeye başlamışlardı. Bunun üzerine sûfilere medrese hocaları arasında çatışma yaşanmış, birçok fakih İbnü'l-Arabî'nin görüşlerini reddetmeye ve çürütmeye yönelik reddiyeler yazmış ayrıca İbnü'l-Arabî'nin kitaplarının insanlar tarafından tâzim ile okunmasını engellemeye çalışmışlardır.⁷²⁸ Öte yandan Sultan'ın da İbnü'l-Arabî'yi destekleyen bu grubun yanında yer aldığı bilgisi kaydedilmiştir.⁷²⁹

Yukarıda bahsedildiği üzere Zebid'de İbnü'l-Arabî'nin fikirlerinin taraftar toplamasında İsmâil Cebertî'nin önemli katkısı olmuştur.⁷³⁰ Cebertî, Abdülkerîm Cîlî'nin hocası olması bakımından da önemli bir konuma sahipti çünkü Abdülkerîm Cîlî, İbnü'l-Arabî'nin görüşlerinden, özellikle de onun 'İnsân-ı Kâmil Nazariyesi'nden etkilenmiş ve bu konuda önemli çalışmalar yapmıştır.⁷³¹ Cebertî ve arkadaşlarının yoğun gayretleri sayesinde fukahanın, sûfilere gösterdikleri tepkilerin şiddetinde zamanla azalma görülmüştür.⁷³²

İsmâil Cebertî müridlerine kerâmetten çok istikâmete değer vermelerini tavsiye

⁷²⁷ Gündüz, "Cebertî, İsmâil b. İbrâhim", c. VII, s. 193; Sehâvî, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman, *ed-Dav'ü'l-Lâmi' li-Ehli'l-Karni't-Tâsi'*, Dâru Mektebeti'l-Hayât, Beyrut, ts., c. II, s. 284.

⁷²⁸ Gündüzöz, Güldane, "Yemen'de Bir İbnü'l-Arabî Müdâfii: Mecdüddin el-Fîrûzâbâdî", *Nüsha*, c. XVIII, sy. 47, 2018, s. 231.

⁷²⁹ Knysh, Alexander, *Ibn Arabi in the Later Islamic Tradition: The Making of a Polemical Image in Medieval Islam*, New York State University Press, USA, 1998, s. 226.

⁷³⁰ Habeşî, Abdullah Muhammed, *es-Sûfiyye ve'l-Fukahâ fi'l-Yemen*, Mektebetü'l-Cilü'l-Cedid, San'a, 1976, s. 122.

⁷³¹ Şahinoğlu, Mehmet Nazif, "Abdülkerîm el-Cîlî", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1998, c. I, s. 250.

⁷³² Habeşî, *es-Sûfiyye ve'l-Fukahâ*, s. 122.

etmiştir. O ayrıca semâa da büyük önem vermiş ve “Semâ insanın mihenk taşıdır.” demiştir. 806/1403 yılında Zebîd’de vefât eden Cebertî Bâbüssihâm Mezarlığı’nda toprağa verilmiş ve daha sonra burada kendisi için görkemli bir türbe yapılmıştır.⁷³³

Cebertiyye’nin Rifâiyye’den gelen şeceresi şöyledir: “Ahmed er-Rifâî, Seyyid Sabkuddîn Ebü’l-Hasan Ali b. Osman er-Rifâî, Şeyh Mühezzibüddîn Abdürrahim b. Osman er-Rifâî, Şeyh Muhyiddîn Ebû İshak İbrâhim el-A’zeb b. Ali er-Rifâî, Şeyh Şemseddîn Muhammed b. Abdurrahim, Şeyh Kutbeddîn Ebü’l-Hasan Ali, Şeyh Necmeddin Ahmed b. Ali Rifâî, Şeyh Şemseddin Ahmed el-Müsta’cil b. Muhammed b. Abdurrahim er-Rifâî, Şeyh Tâceddin Muhammed, Şeyh Ahmed, Şeyh Hüseyin b. Ahmed er-Rifâî, Şeyh Şerîf Muhammed b. Hasan es-Semerkindî, Şeyh İmâm Burhâneddîn İbrâhim b. Ömer b. Ali el-Alevî (Burhâniyye’nin pîridir), Şeyh Cemâleddîn Muhammed b. Ebû Bekir ez-Zebîdî ve Şeyh İsmail b. İbrâhim el-Cebertî.”⁷³⁴

İ. FENÂRİYYE: Şemseddin Muhammed b. Hamza Fenârî (751/1350-834/1430)

Fenâriyye kolu Osmanlı Devleti’nin ilk şeyhülislâmı, meşhur ulemâ ve sûfilerinden Şemseddin Muhammed b. Hamza Fenârî’ye (ö. 834/1430) nisbet edilmiştir.⁷³⁵ Molla Fenârî yirmi yedi yaşında Rifâiyye Tarikatı’na intisap etmiş⁷³⁶ ve Rifâiyye hırkasını Antakyalı Şeyh Abdurrahman b. Muhammed Hanefî’den giymiştir.⁷³⁷ Onun Rifâiyye’nin yanı sıra Ekberiyye/Evhadiyye ve Zeyniyye tarikatlarıyla da çok yakın ilişkisi bulunmaktadır. Bunlardan Zeyniyye Tarikatı’ndan da halîfeliği ve buna ait silsilesi mevcuttur.⁷³⁸ Molla Fenârî’nin ayrıca Ebheriyye⁷³⁹

⁷³³ Gündüz, “Cebertî, İsmâil b. İbrâhim”, c. VII, s. 193.

⁷³⁴ Harîrîzâde, *Tibyân*, I/211a-212b; Zebîdî, *İkdü’l-Cevher*, s. 45; Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. II, ss. 101-102.

⁷³⁵ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 245; Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 257.

⁷³⁶ Gürer, *Molla Fenârî*, s. 73, (Çoruh, Şinasi, “Türk Anadolu’da İlim Tarihinin İlk Büyük Siması, İlk Osmanlı Şeyh-ül-İslâmı Molla Fenârî”, *Türk Kültürü*, sy. 120, Ankara, 1972, s. 41’den naklen).

⁷³⁷ Harîrîzâde, *Tibyân*, II/59a; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 245; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, ss. 351-354.

⁷³⁸ Gürer, *Molla Fenârî*, s. 73, 75.

⁷³⁹ Ebheriyye: Ebû Reşîd Kutbüddin el-Ebherî’ye (ö. 572/1177) nisbet edilen bir tarikat olup Şahâlemiyye ve Zâhidiyye adlı kolları vardır (Öngören, “Tarikat”, c. XL, s. 98).

Tarikatı'ndan da icâzetli olduğu kaydedilmektedir.⁷⁴⁰

Molla Fenârî Safer 751/Nisan 1350 tarihinde doğmuştur.⁷⁴¹ Asıl adı Şemseddin Muhammed b. Hamza'dır.⁷⁴² Karamanoğlu Mehmed Bey'in yeğenlerinden Gül Hatun'la evlendiği, beşi erkek biri kız olmak üzere altı çocuğu olduğu rivayet edilmiştir.⁷⁴³

Molla Fenârî ilk hocası olan babası Nûreddîn Hamza b. Muhammed'den, Konevî'nin *Miftâhu'l-Gayb* adlı eserini okumuştur. Daha sonra Bursa'da Kemâleddîn Muhammed b. Muhammed Maarri'den, ardından İznik Orhaniye Medresesi müderrisi Alâüddîn Esved'den ve Amasya'da Cemâleddîn Aksarâyî'den dersler almıştır. Molla Fenârî Cemâleddîn Aksarâyî'den icâzet almış sonra Mısır'a gitmiş ve orada Ekmeleddîn Bâbertî'den şer'î ilimleri tahsil etmiştir. Üç-dört yıl burada kaldıktan sonra hocasından icâzet almış ve Anadolu'ya dönmüştür.⁷⁴⁴ Molla Fenârî 1393-1402 ve 1413-1421 yılları arasında toplamda yaklaşık on sekiz yıl süreyle başarılı bir şekilde kadılık görevi icra etmiştir.⁷⁴⁵ O 828/1425 yılında Osmanlı Devleti'nin resmî mânada ilk şeyhülislamı olarak görevlendirilmiştir.⁷⁴⁶

Molla Fenârî zengin biri olmasına rağmen ipek ticareti ile meşgul olurdu. 'İhtiyacın olmadığı halde neden ticaretle uğraşmaktasın?' diye soranlara 'Kişinin kendi eliyle kazandığı çok daha helâldir.' diye cevap verirdi. Çoğunlukla davetlere katılmaz, gösterişli elbiseler yerine daima dervişlere has mütevâzı kisveler tercih ederdi. Bursa'da kendi hayratı olmak üzere bir medrese ve cami inşa ettirmiştir.⁷⁴⁷ 834 Receb/1431 Nisan tarihinde⁷⁴⁸ Bursa'da vefât etmiş ve ölümünden bir yıl önce yaptırdığı ve kendi adı ile anılan caminin haziresine defnedilmiştir. Seksen yedi yıllık bereketli bir ömür geçiren Molla Fenârî'nin öldüğü yıl olan h. 834 için 'Cennetü'l-

⁷⁴⁰ Öngören, "Osmanlı Devleti'nin İlk Şeyhülislamı Molla Fenârî'nin Tasavvufî Yönü", c. XI, s. 115; (a. mlf.), *Târih'te Bir Aydın Tarikatı: Zeyniler*, İnsan Yay., İstanbul, 2003, ss. 89-90.

⁷⁴¹ Gürer, *Molla Fenârî*, s. 34.

⁷⁴² Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 245.

⁷⁴³ Gürer, *Molla Fenârî*, s. 37.

⁷⁴⁴ Gürer, *Molla Fenârî*, ss. 38-40.

⁷⁴⁵ Gürer, *Molla Fenârî*, s. 42.

⁷⁴⁶ Gürer, *Molla Fenârî*, s. 46.

⁷⁴⁷ Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. II, ss. 332-333.

⁷⁴⁸ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 245.

firdevs' ibaresi tarih olarak düşüldüğü bilgisi rivayetler arasındadır.⁷⁴⁹

Burada Fenârî'nin müstesna tasavvufî kişiliğinden bahsetmek istiyoruz. Şöyle ki o devletin yüksek bir makamında olmasına rağmen tasavvuf düşünce ve anlayışını eserleriyle savunmuş aynı zamanda günlük hayatta yukarıda değindiğimiz gibi başına derviş tâcı, üzerine de basit ve sâde giysiler giymeyi tercih etmiş⁷⁵⁰ biriydi. O hem şeyhülislâmlık hem de şeyhlik görevlerini başarıyla yürütmüştür. O hem ilmiye sınıfının hem de sûfiyye sınıfının saygınlığını kazanmış aynı zamanda önemli bir devlet adamıydı. Fikrî bakımdan İbnü'l-Arabî'nin görüşlerini⁷⁵¹ benimsemiştir.⁷⁵² Ayrıca ömrü boyunca birçok âlimin yetişmesine önayak olmuştur. Bunlar arasında hadis âlimi ve aynı zamanda *Buhârî* şârihi Allâme İbn Hacer ile Ya'kûb Asfar ve Ya'kûb Esved'i sayabiliriz. Molla Fenârî'nin neslinden de birçok âlim kimsenin yetiştiği rivayetler arasındadır. Bunlar arasında kendi oğlu Şah Muhammed, Hasan Paşa, Halil Paşa, Ahî Yûsuf, Yûsuf Bali ve Alâeddîn Ali el-Fenârî yer almaktadır.⁷⁵³

Molla Fenârî'nin Ahmed er-Rifâî'ye ulaşan şeceresi şöyledir: “Molla Fenârî, Abdurrahman b. Muhammed b. Ali Hanefî Bistamî Antakî (ö. 844/1441), Muhammed b. Ahmed Sûfî, İbrâhim b. Hasan Sûfî, İzzeddîn Rifâî, babası Şemseddîn Ahmed Sağır, babası Tâceddîn Muhammed b. Ahmed, Şemseddîn Ahmed Müsta'cel İbn Muhammed Rifâî, Necmeddîn Ahmed b. Ali Rifâî (ö. 641/1243), Kutbeddîn Ebü'l-Hasan Ali Rifâî (ö. 630/1232), Şemseddîn Muhammed b. Abdürrahim Rifâî (ö. 619/1222), Muhyiddîn Ebü'l-İshak İbrâhim A'zeb b. Ali Rifâî (ö. 613/1216), Abdürrahim b. Osman Rifâî (ö. 604/1207), Seyfüddîn Ebü'l-Hasan Ali b. Osman Rifâî (ö. 584/1188) ve Şeyh Ebü'l-

⁷⁴⁹ Gürer, *Molla Fenârî*, s. 48; Öngören, *Zeyniler*, s. 93; (Beliğ, İsmail, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*, Bursa, 1302, s. 241'den naklen).

⁷⁵⁰ Öngören, “Osmanlı Devleti'nin İlk Şeyhülislâmı Molla Fenârî'nin Tasavvufî Yönü”, c. XI, s. 115, (Taşköprüzâde, Isâmuddîn Ahmed, *eş-Şekâiku'n-Nûmâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, nşr. Ahmed Suphi Furat, İstanbul, 1985, s. 25'ten naklen).

⁷⁵¹ Molla Fenârî İbnü'l-Arabî'nin bir dörtlüğüne yazdığı küçük bir şerhte vahdet-i vücûd ontolojisinin temel önermelerini açıkça göstermiştir. Bu önermelerde vurgulanan ana fikre göre gerçek varlık birdir ve Allah'tır. O'ndan başka her şeyin mevcudiyeti, gerçek varlığın ezelden beri ilminde bulunan ilk örnek ya da aslı gerçekliklere (a'yân-ı sâbite, hakâik) göre tespit edilmesinden ibarettir. Bu varlığın taşıdığı isimler onun âlemlerle olan ilişkisini tanımlar ve nesnelere hangi varlık düzeyinde gerçeklik kazanacağını belirler (Görgün, Tahsin, “Molla Fenârî”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2005, c. XXX, ss. 247-248; Gürer, *Molla Fenârî*, s. 133 vd.).

⁷⁵² Öngören, “Osmanlı Devleti'nin İlk Şeyhülislâmı Molla Fenârî'nin Tasavvufî Yönü”, c. XI, s. 115; (Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1333, c. I, s. 390; Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, 1982, c. I, s. 533'ten naklen).

⁷⁵³ Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. II, ss. 333-335.

Abbas Ahmed b. Ali er-Rifâi.⁷⁵⁴

Molla Fenârî tefsir, kelâm, fıkıh, fıkıh usûlü, mantık, tasavvuf ve belâğat alanlarında oldukça tesirli eserler kaleme almıştır. Tasavvuf alanındaki bazı eserlerinin isimleri şöyledir: 1. *Misbâhu'l-Üns* (Süleymâniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1554), 2. *Risâle fi't-Tasavvuf* (Süleymâniye Ktp., Hafid Efendi, d. nr. 162/4), 3. *Şerhu Dîbâceti'l-Mesnevî*, 4. *Risâle fi Beyâni Vahdeti'l-Vucûd* (Süleymâniye Ktp., Hüsrev Paşa, nr. 751, vr. 89b/105a).⁷⁵⁵ Diğer bazı eserleri arasında şunlar yer alır: 5. *Aynü'l-A'yân (Tefsîru Süreti'l-Fâtiha)* (Süleymâniye Ktp., Mahmud Paşa, nr. 9), 6. *Ta'likât alâ Evâili'l-Keşşâf, Fusûlü'l-Bedâyi'* (Süleymâniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 183), 7. *Şerhu'l-Ferâizi's-Sirâciyye* (Süleymâniye Ktp., Fâtih, nr. 2524), 8. *Şerhu Telhîsi'l-Câmii'l-Kebîr fi'l-Fürû'* (Süleymâniye Ktp. Lâleli, nr. 962, 963/2).⁷⁵⁶

J. ZEYİNİYYE: Zeynüddin Ebû Bekir Muhammed b. Muhammed Horasânî el-Hâfî (747/1347-838/1434)

Zeyniyye kolu Zeynüddin Hâfî'ye nisbet edilmektedir.⁷⁵⁷ Zeynüddin Hâfî 747/1347 yılında Horasan şehrinin Hâf kasabasında doğmuştur. Horasan, Irak, Şam, Hicaz ve Mısır gibi beldelere seyahatlerde bulunmuş ve bu yerlerde dönemin önde gelen âlim ve mutasavvıflarından ilim tahsil etmiştir. Bunlar arasında Şeyh Celâleddîn Ebû Tâhir Ahmed el-Hocendî, Zeyneddîn el-İrakî, Ebü'l-Berekât Ahmed el-Kazvinî ve Seyyid Şerîf Cürcânî'nin bulunduğu rivayet edilir. Mısır'da Şeyh Nüreddin Abdurrahmân'dan tasavvuf icâzeti almıştır. Zeynüddin Hâfî ömrünün sonuna kadar tarikata hizmet etmiş ve birçok halife yetiştirmiştir. 838/1435 yılında vefât etmiştir. Kabri Herat'ta bulunmaktadır.⁷⁵⁸

Tasavvuf eğitiminde râbîta ve istimdatın gerekliliğini vurgulayan Zeynüddin Hâfî, zühd prensibi olarak tasavvufta dünya nimetlerine ve imkânlarına hiç sahip

⁷⁵⁴ Harîrîzâde, *Tibyân*, II/59a; Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. II, ss. 335-336; Gürer, *Molla Fenârî*, s. 73; (Ahlatî, Kemâl b. Ahmed, *Münevirü'l-Ezkâr fi Zikri Silsileti'l-Meşâyih*, Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş, nr. 253, vr. 17a-21b'den naklen).

⁷⁵⁵ Gürer, *Molla Fenârî*, ss. 51-56.

⁷⁵⁶ Aydın, İbrahim Hakkı, "Molla Fenârî", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2005, c. XXX, ss. 245-247.

⁷⁵⁷ Harîrîzâde, *Tibyân*, II/102b; Massignon, "Tarikat", c. XII, bl. 1, s. 15.

⁷⁵⁸ Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. IV, ss. 481-482.

olmama fikrini kabul etmiş, müridlerin mal mülk edinmemeleri ve seyr u sülûk sırasında evlenmemeleri esasını tarikatın bir prensibi olarak ortaya koymuştur.⁷⁵⁹ Ayrıca Zeynüddin Hâfi'nin ileri gelen halîfesi Abdüllatîf Kudsi ile birlikte Zeyniyye'ye 'def-i zarar, celb-i menfaat, ihvâna yardım, düşmana mukabele için teveccüh' prensiplerinin girdiği, Kudsi'nin bu prensipleri Hâfi'den önceki şeyhi Abdülaziz Fernevî'den aldığı belirtilmiştir.⁷⁶⁰

Zeyniyye kolunda benimsenen usûl ve âdâb büyük ölçüde Zeynüddin Hâfi'nin eserlerine, özellikle de *el-Vesâya'l-Kudsiyye* (Süleymâniye Ktp., Murad Buhârî, nr. 210, vr. 2b-44b) ve *Menhecü'r-Reşâd*'a (Süleymâniye Ktp., İsmihan Sultan, nr. 283, vr. 4b-77a) dayanmaktadır. Zeyniyye'de uygulanan zikir şekli oturarak (kuûdî) ve sesli (cehrî/celî) olarak kelime-i tevhîd çekmekten ibarettir. Vefâiyye⁷⁶¹ kolunda devran zikri de uygulanmıştır.⁷⁶²

Şeyh Zeynüddin Hâfi'nin “Şeyh Nûreddin Abdurrahman Şırsî (Şibrîsî), Şeyh Cemâleddin Yûsuf Acemî Gûrânî, Şeyh Hüsâmeddin Hasan Şimşîrî, Şeyh Necmeddin Mahmud İsfehânî ve Şeyh Nûreddin Abdüssamed Natanzî vâsıtasıyla Şehâbeddîn Ömer Sühreverdi'ye ulaşan silsilesinden”⁷⁶³ dolayı Zeyniyye'yi Sühreverdiyye'nin bir kolu olarak değerlendirebiliriz. Aynı zamanda Zeynüddin Hâfi'nin “Şeyh Nureddin Abdurrahman el-Kırşî eş-Şibrîsî el-Mısrî, Şeyh Zahîruddin İsa el-Ubeydurî el-Mısrî, Şeyh Abdüsselâm el-Kuleybî, Şeyh Ebü'l-Feth İbrâhim b. Ömer b. Ebü'l-Ferec el-Fârûkî el-Vâsıtî ile Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye ulaşan silsilesinden”⁷⁶⁴ dolayı Zeyniyye, Rifâiyye'nin de bir kolu sayılmaktadır. Bu durumda Zeynüddin Hâfi bu iki tarikattan neşet eden Zeyniyye'nin kurucusu olmakta dolayısı ile Sühreverdiyye ile Rifâiyye'yi birleştirdiğini değerlendirmekteyiz. Öte yandan Zeyniyye silsilesinin Ebü'n-Necîb Sühreverdi'de Halvetiyye silsilesi ile birleştiği belirtilmiş, muhtemelen

⁷⁵⁹ Öngören, Reşat, “Zeyniyye”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2013, c. XLIV, s. 370, (Zeynüddin el-Hâfi, *Risâle*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1391, vr. 84a-87b'den naklen).

⁷⁶⁰ Öngören, “Zeyniyye”, c. XLIV, s. 370.

⁷⁶¹ Zeyniyye'nin Vefâiyye kolu ‘Şeyh Vefâ’ ismiyle tanınan mutasavvıf, âlim ve şair Muslihuddin Mustafa'ya (ö. 896/1491) nisbet edilmiştir (Öngören, Reşat, “Muslihuddin Mustafa”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2006, c. XXXI, ss. 269-271).

⁷⁶² Öngören, “Zeyniyye”, c. XLIV, s. 370.

⁷⁶³ Öngören, Reşat, *Zeyniyye Âlimlerin Gözdesi Bir Tarikat*, İnsan Yay., İstanbul, 2012, s. 15.

⁷⁶⁴ Harîrîzâde, *Tibyân*, II/107b; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 264; Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. IV, s. 485.

bu sebeple bazı Zeyniyye⁷⁶⁵ mürşidleri kaynakların bir kısmında Halvetiyye şeyhleri olarak kaydedilmiştir.⁷⁶⁶

K. ŞA'RÂNİYYE: Ebü'l-Mevâhib (Ebû Abdîrrahmân) Abdülvehhâb b.

Ahmed b. Alî Şa'rânî Mısırî (898/1493-973/1565)

Şa'râniyye kolu İmâm Şa'rânî Mısırî'ye nisbet edilmiştir.⁷⁶⁷ O 898/1493 yılında Kahire'nin Kalyûbiye bölgesindeki Kalkaşende'de doğmuştur. Soyu Hz. Ali'nin Havle bintü Ca'fer Hanefiyye adlı hanımından doğan oğlu Muhammed b. Hanefiyye'ye ulaşmaktadır.⁷⁶⁸ İmâm Şa'rânî'nin dedesi Tilimsan sultanı olmasına rağmen o hiçbir zaman riyâset peşinde koşmamış ve ömrünü ilme adamıştır.⁷⁶⁹ O tahsiline babasının yanında başlamış ve hıfzını tamamlamıştır. Kısa bir süre sonra babasını ve ardından annesini kaybetmiştir. 911/1505 yılı başlarında Şeyh Hızır adındaki bir kişiyle birlikte Kahire'ye gitmiştir. Burada birçok âlimden dinî ilimleri tahsil etmiştir.⁷⁷⁰ Tasavvufa ilgisi artınca tahsiline ara verip bir sene müddetle Mukattam dağında ve Karâfe harabelerinde inzivaya çekilmiştir. Şeyh Ali Mersafi'ye ve Şeyh Muhammed Şinnâvî'ye intisap etmiş sonra tasavvuf eğitimini Ali Havvâs'ın yanında sürdürmüştür. Yüzden fazla sûfî ile sohbet eden İmâm Şa'rânî'nin feyz aldığı

⁷⁶⁵ Bir tarikat olarak Zeyniyye IX/XV. yüzyılda Herat şehrinde ortaya çıkmış, Horasan, Anadolu, Rumeli, Ortadoğu, Hindistan ve Kuzey Afrika'da yayılmış, bu durum halkla birlikte üst düzey âlim ve yöneticilerin dikkatini çekmiş fakat iki yüzyıl sonra tesirini yitirmiştir (Öngören, *Zeyniyye*, s. 11). “Bu durumun nedeni olarak kuruluş döneminde şeriat ilimlerine de vâkıf âlim şeyhler tarafından temsil edildiği için ulemâ ve yöneticileri cezbeden tarikatın sonraki dönemlerde bu niteliklere sahip şeyhler çıkaramadığından eski itibarını koruyamadığı ileri sürülmüştür. Ayrıca Osmanlı coğrafyasında birtakım siyasal ve sosyal gelişmeler sonucu Halvetiyye, Bayramiyye ve Nakşebendiyye gibi tarikatların ön plana çıkması Zeyniyye'yi geri plana itmiştir. Anadolu'daki Zeyniyye tekkeleri içinde diğerlerine göre daha uzun ömürlü olduğu anlaşılan Bursa dergâhı ancak XII/XVIII. yüzyılın ortalarına kadar devam edebilmiş, bu tarihten sonra başka tarikatların tasarrufuna geçmiştir.” (Öngören, “Zeyniyye”, c. XLIV, s. 370).

⁷⁶⁶ Öngören, *Zeyniler*, s. 14, (Hulvî, Cemâleddin (ö. 1064/1654), *Lemezât-ı Hulviyye*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 281, vr. 285b'den naklen).

⁷⁶⁷ Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 359; Massignon, “Tarikat”, c. XII, bl. 1, s. 15.

⁷⁶⁸ İmâm Şa'rânî'nin soy şeceresi şu şekildedir: Hz. Ali (k.v.), oğlu İmâm Hanefî, oğlu Muhammed, oğlu Mûsâ, oğlu Sultan Muhammed, oğlu Sultan Zeyân, oğlu Sultan Zevkâh, oğlu Sultan Mahyâ, oğlu Kaşîn, oğlu Sultan Said, oğlu Mevlânâ Abdullah, oğlu Sultan Ahmed, oğlu Şeyh Mûsâ, oğlu Şeyh Zevkâ, oğlu Şeyh Muhammed, oğlu Şeyh Ali, oğlu Şeyh Ahmed, oğlu Şeyh Ali, oğlu Şeyh Ahmed ve oğlu Abdülvehhâb b. Ahmed b. Alî Şa'rânî (Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. IV, ss. 254-255).

⁷⁶⁹ Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. IV, s. 252.

⁷⁷⁰ Kaplan, Hayri, “Şa'rânî”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2010, c. XXXVIII, s. 347.

şeyhler arasında Muhammed Demirtaşî ve İbrâhim Gülşenî gibi isimler de yer alır.⁷⁷¹

İmâm Şa'rânî henüz hayattayken kendisinin adına Kahire'de bir külliye yaptırılmıştır. O bu külliyyede otuz iki yaşından itibaren binlerce talebeyi irşad etmenin yanı sıra dinî ilimleri de okutmuştur. Hayatı boyunca eğitim, irşad ve eser telifiyle meşgul olan İmâm Şa'rânî 12 Cemâziyelevvel 973/5 Aralık 1565⁷⁷² tarihinde vefât etmiş ve külliyesinin camisindeki özel bölmeye defnedilmiştir. İmâm Şa'rânî'den sonra makamına oğlu Abdurrahman geçmiş, bu yolla Şa'râniyye veya Şa'râviyye adıyla anılan bir tarikat meydana gelmiştir. İmâm Şa'rânî hayatta iken daha çok Şâziliyye ve Bedeviyye-Metbûliyye şeyhi olarak tanındığı halde ölümünden sonra tarikatının Rifâiyye'nin bir kolu şeklinde, soyundan gelen şeyhler tarafından XII/XVIII. yüzyılın sonlarına kadar sürdürüldüğü bilgisi kaydedilmiştir.⁷⁷³

Harîrîzâde İmâm Şa'rânî'nin yirmi altı tarikattan icâzet aldığını bunlar arasında Rifâiyye'den başka Arîfiyye, Kâdiriyye, Sühreverdiyye, Zeyniyye, Ahmediyye (Bedeviyye), Metbûliyye, Desûkiyye, Şâziliyye, Hanefiyye, Cezûliyye, Meymûniyye, Halvetiyye, Gülşeniyye, Demirtaşîyye, Cebertiyye ve Şinnâviyye gibi tarikatlardan olduğunu kaydetmiştir.⁷⁷⁴ Onun Rifâiyye'den gelen şeceresi şöyledir: “Ahmed er-Rifâî, Şeyh İzzeddin el-Fârûkî, Şeyh Zeyneddin el-Merâgî, Şeyh Şemseddin el-Cezerî, Şeyh Kemâleddin İmâm Kâmiliyye, Şeyh Hafız Abdurrahman Celâleddîn es-Süyûtî (ö. 911/1506, aynı zamanda Süyûtîyye'nin pîridir.) ve Şeyh Ebü'l-Mevâhib Abdülvehhâb eş-Şa'rânî el-Mısırî.”⁷⁷⁵

İmâm Şa'rânî'nin tasavvuf, ahlâk, biyografi, kelâm, fıkıh ve hadis alanlarında yazmış olduğu yüz civarında eseri günümüze kadar ulaşmıştır. Bazı eserlerini şöyle sıralayabiliriz: 1. *El-Ahlâku'l-Metbûliyye* (nşr. Abdülhalîm Mahmûd, I-III, Kahire, 1975-1976), 2. *El-Bahrü'l-Mevrûd fî'l-Mevâsîk ve'l-Uhûd* (Kahire, 1287/1870), 3. *El-Cevâhir ve'd-Dürer* (Beyrut, 1426/2005), 4. *Et-Tabakâtü'l-Kübrâ bi Levâkîhi'l-Envâr fî Tabakâti'l-Ahyâr* (tah. Süleyman Salih, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1426/2005), 5. *Letâifü'l-Minen ve'l-Ahlâk* (Kahire, 1311/1893, I-II, tür.yer.), 6. *El-Kibrîtü'l-Ahmer fî*

⁷⁷¹ Kaplan, “Şa'rânî”, c. XXXVIII, s. 347.

⁷⁷² Massignon, “Tarikat”, c. XII, bl. 1, s. 15.

⁷⁷³ Kaplan, “Şa'rânî”, c. XXXVIII, s. 347.

⁷⁷⁴ Harîrîzâde, *Tibyân*, II/205b.

⁷⁷⁵ Harîrîzâde, *Tibyân*, II/204a; Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. IV, ss. 257-258.

Beyâni Ulûmi 'ş-Şeyhi 'l-Ekber (Kahire, 1277/1860).⁷⁷⁶

Şa'rânî tasavvufu “Kitap ve Sünnet’in gereklerini ihlâslı bir şekilde yerine getirmek” şeklinde tanımlamış ve eserlerinde ısrarla ilimle birlikte amel ve güzel ahlâkın önemine değinmiştir. Tarikatların Mısır toplumu için hayatî öneme sahip olduğunu vurgulamış, o dönemde şeriata uymayan bazı uygulamaları eleştirmekten de çekinmemiştir.⁷⁷⁷

Şa'rânî eserleri sayesinde, tasavvufi düşünce ve yaşayışı toplumun her kesimine ‘ahlâk’ ve ‘edeb’ formunda sevdirmeye çalışmış ‘âlim sûfi’ düşüncesini savunan bir mutasavvıftır. O fikh ve tasavvufun birbirlerinin karşıtı olamayacağını, aksine birinin diğerinin tamamlayıcısı sayılacağını belirtmiş ve dönemindeki âlimler ile sûfilerin cepheleşmesine karşı uzlaşmacı bir yol izlemiştir.⁷⁷⁸

İmâm Şa'rânî'nin İslâm dünyasında derin tesirleri olmuştur. Bu durumu oldukça yaygın ve herkesin anlayabileceği şekilde telif ettiği eserlerine ve bu eserlerin sevilmesine borçludur. Daha sağlığında yayınlanıp okunmaya başlayan eserleri bugün de büyük itibar görmektedir. Eserlerinin defalarca basılıp yayınlanması onun tesirlerinin devam ettiğinin açık bir göstergesidir.⁷⁷⁹

L. KATNÂNİYYE: Şeyh Hasan el-Katnânî (ö. 1004/1595)

Katnâniyye kolu Seyyid Hasan Katnânî'ye nisbet edilmiştir.⁷⁸⁰ İlgili kaynaklarda o ve kolu hakkındaki bilgiler oldukça kısıtlıdır. Hasan Katnânî'nin doğum tarihi bilgisine ulaşamadık. Rivayete göre o Şam'a bağlı Katnâ'da yaşamış ve 1004/1595 yılında vefât etmiştir. Büyük dedesi Ali el-Katnânî (ö. 747/1346) Ahmed er-Rifâî'nin halîfelerinden olup tarikatın özellikle çiftçiler arasında yayılmasında önemli katkıları olmuştur.⁷⁸¹

⁷⁷⁶ Kaplan, “Şa'rânî”, c. XXXVIII, ss. 347-348.

⁷⁷⁷ Kaplan, “Şa'rânî”, c. XXXVIII, s. 347.

⁷⁷⁸ Gül, Hâlim, “Hukukçu Bir Sûfinin İbnü'l-Arabî Müdafası: İmâm Şa'rânî Örneği”, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, sy. 9, Nisan, 2013, s. 48.

⁷⁷⁹ Schacht, Joseph (1902/1969), “Şa'rânî”, *İA*, MEB Yay., İstanbul, 1979, c. XI, s. 345.

⁷⁸⁰ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 245; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 258; Massignon, “Tarikat”, c. XII, bl. 1, s. 11; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 357; Tuğ, Salih (ve diğerleri), *Ansiklopedik İslâm Lügatı*, c. II, s. 575; İz, *Tasavvuf*, s. 146, 257.

⁷⁸¹ Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. III, ss. 234-235.

Katnâniyye şeceresi şöyledir: “Ahmed er-Rifâî, Şeyh Ali el-Katnânî (ö. 747/1346), Şeyh Abdurrahim el-Katnânî, Şeyh Abdülhâdî el-Katnânî, Şeyh Abdullah el-Katnânî, Şeyh Yusuf el-Katnânî, Şeyh Abdullah el-Katnânî, Şeyh Muhammed Ebû Kırşî el-Katnânî, Şeyh Tuayme el-Katnânî, Şeyh Abdullah el-Katnânî, Şeyh Musa el-Katnânî, Şeyh Hasan el-Katnânî (ö. 1004/1595, Tarikat’ın pîri), Şeyh Muhammed b. Şeyhu’l-İslâm Ömer el-Makdisî, Şeyh Ebû Bekir es-Sektâtî, Şeyh Ömer el-Alemî, Şeyh Ebû Sâlim, Şeyh Muhammed b. Ahmed b. Yusuf el-Behî ve Şeyh Seyyid Ebü’l-Feyz Hüseyin Feyzüddîn el-Ganîm el-Mısrî (ö. 1309/1891, Feyziyye’nin pîri).”⁷⁸²

M. FAZLİYYE: Cemâleddin Muhammed b. Fazlullah Hindî Burhânîpûrî (941/1534-1029/1620)

Ahmed er-Rifâî’nin neslinden gelen Hindistanlı sûfî Cemâleddin Muhammed b. Fazlullah Hindî Burhânîpûrî’ye⁷⁸³ nisbet edilmiştir.⁷⁸⁴ Kaynaklarda şeyhin 941/1534 yılında Hindistan’ın Keçrat (Gücerat) kasabasında⁷⁸⁵ veya Burhânîpûr’da doğmuş olduğu ile ilgili olarak iki farklı bilgi bulunmaktadır. O Keçrat’taki birçok şeyhin sohbetlerine katılmış ve Gavsıyye, Şettâriyye, Aşkıyye, Şeştiyye ve Alimiyye tarikatlarına da intisap etmiştir.⁷⁸⁶

Dönemin tanınmış âriflerinden olan babasının yanında tahsile başlamıştır. Babasının ölümünden sonra Şeyh Safiyyüddin Gücerâtî’den hırka giymiştir. Hac maksadıyla gittiği Hicaz’da on iki yıl kalmıştır. Bu sırada Şeyh Ali b. Hüsâmeddin el-Müttakî el-Hindî ile tanışıp sohbetlerinden faydalanmıştır. Ülkesine döndüğünde Ahmedâbâd’da müderris olan Vecîhüddin Alevî’nin derslerine katılmıştır. Malûh’a gidip Şeyh Muhammed Hızır et-Temîmî’nin yanında seyr u sülûkünü tamamlamış ve ardından Burhânîpûr’a yerleşmiştir. Burada bir mescit ve hankah inşa ederek ilim ve

⁷⁸² Harîrîzâde, *Tibyân*, III/74a; Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. III, ss. 235-236.

⁷⁸³ Onun soy şeceresi şöyledir: “Ahmed er-Rifâî, oğlu Şeyh Seyyid Muhammed, oğlu Şeyh Seyyid Ömer, oğlu Şeyh Seyyid Abdurrahim, oğlu Şeyh Seyyid Ali, oğlu Şeyh Seyyid Zeynelâbidîn, oğlu Şeyh Seyyid Fazlullâh, oğlu Şeyh Seyyid Percî, oğlu Şeyh Seyyid Şerîf ve onun oğlu Şeyh Seyyid Muhammed b. Fazlullâh el-Hindî” (Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. II, ss. 324-325).

⁷⁸⁴ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 245; Massignon, “Tarikat”, c. XII, bl. 1, s. 8.

⁷⁸⁵ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 245; Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar*, s. 196.

⁷⁸⁶ Harîrîzâde, *Tibyân*, III/31b-35a; Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 257; Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar*, ss. 196-197; İz, *Tasavvuf*, s. 146, 257; Tuğ, Salih (ve diğerleri), *Ansiklopedik İslâm Lügatı*, c. II, s. 575.

irşadla meşgul olan⁷⁸⁷ Muhammed b. Fazlullah 1029/1620 yılında bu şehirde vefât etmiştir.⁷⁸⁸

Muhammed b. Fazlullah müridlerine havf ve haşyet üzere her an ölüme hazırlıklı olmalarını, her gün yaptıkları amelleri muhasebe etmelerini ve hem kavlen hem de fiilen selef-i sâlihîne uymalarını telkin ederdi. Onun her yıl Medine'ye gittiği, orada günlerce riyâzette bulunduğu ve birçok mânevî makamlara nâil olarak memleketine döndüğü rivayet edilmiştir. Ayrıca o maddî kazancını üçe ayırırdı. Bir kısmını ailesine, bir kısmını tekke ve dervişlerine, diğer kısmını da Hz. Peygamber'in hayrına harcardı.⁷⁸⁹

Fazliyye'nin Rifâiyye'den gelen şeceresi şöyledir: “Ahmed er-Rifâî, Şeyh Ömer Vâsîtî, Şeyh İbrâhim Vâsîtî, Şeyh İzzeddin Fârûsî el-Vâsîtî, Şeyh Cemaleddin Muhammed b. Ahmed b. Halef el-Matarî, Şeyh Abdullah Afifüddîn b. Matarî, Şeyh Celâleddîn Buhârî, Şeyh Seyyid Nâsiruddîn (ö. 847/1444), Şeyh Seyyid Ebû Muhammed Abdullah Burhâneddîn Kutub Âlem (ö. 856/1452), Şeyh Ali el-Hatîb Ahmedabâdî, Şeyh Sirâceddîn, Şeyh Seyyid Lâl Şahbâz Garib Nuvâz (Şahbâziyye'nin pîri), Şeyh Molla Abdülkerîm ve Şeyh Seyyid Muhammed b. Fazlullâh el-Hindî.”⁷⁹⁰

Muhammed b. Fazlullah birçok eser kaleme almış ve aynı zamanda Hindistan'da çok tanınmış bir sûfidir. Onun Vücûd mertebeleri ve vahdet-i vücûd ile ilgili *et-Tuhfetü'l-Mürsele ile'n-Nebî Sallallâhü Aleyhi ve Sellem* (Kahire, 1344/1925) adlı risâlesi çok beğenilmiş ve birçok şerhi yapılmıştır.⁷⁹¹ 999/1591 yılında kaleme alınan eserde varlık (vücûd), varlığın mertebeleri, vahdet-i vücûd anlayışının âyet ve hadislerden delilleri, insân-ı kâmil görüşü, vahdet-i vücûdun bâtil yorumları, bu yorumların çürütülmesi ve bütün bu konuların seyr u sülûkle irtibatı ele alınmıştır. Vahdet-i vücûdun en temel kabullerinden biri olan “Varlık Hak'tır” ifadesini izah etmiştir. Diğer eserleri arasında *İrşâdü's-Sâlikîn, Hâşiyetü'l-Acîbeti'l-Lâmia* ile *Vesîle ilâ Likâi Cemâli'n-Nebî* mevcuttur.⁷⁹²

⁷⁸⁷ Demirli, Ekrem, “Et-Tuhfetü'l-Mürsele”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2012, c. XLI, s. 358.

⁷⁸⁸ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 245; Massignon, “Tarikat”, c. XII, bl. 1, s. 8.

⁷⁸⁹ Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. II, ss. 323-324.

⁷⁹⁰ Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. II, s. 325; Harîrizâde, *Tibyân*, II/150.

⁷⁹¹ Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 355.

⁷⁹² Demirli, “Et-Tuhfetü'l-Mürsele”, c. XLI, s. 358.

N. MA'RİFİYYE: Şeyh Muhammed Maârifi (1132/1719-1279/1785)

Sefîne-i Evliyâ'da kolun ismi 'Ma'rûfiyye' olarak kaydedilmiş ve Şeyh Maârifi'ye nisbet edilmiştir.⁷⁹³ Kolun pîri Şeyh Maârif'in *Vahdetnâme-i Fethü'l-Maârif* adlı eserinde yola tâlip olana 'ma'rifi' denileceğini⁷⁹⁴ söylemesi ve oğlu Seyyid Ali Sâbit Efendi başta olmak üzere bu yola mensup meşâyihin 'Ma'rifi' nisbesiyle anılması, tarikatın adının 'Ma'rifiyye' şeklinde zikredilmesinin daha doğru olacağını göstermektedir.⁷⁹⁵ Kanaatimizce Mısır'da Muhammed Ma'rûfi diye bilinen şeyhe nisbet edilen kol, onun İstanbul'a gelmesiyle Ma'rifiyye adını almış ve Muhammed Ma'rûfi de 'Mehmed Maârifi' adıyla anılmaya başlamıştır.

Şeyh Mehmed Maârifi Rifâiyye içinde Ahmed er-Rifâî'nin mânevî izni ile içtihad sahibi olmuş ve bu yüzden 'Pîr-i Sâni'⁷⁹⁶ unvanı ile anılan bir kişidir.⁷⁹⁷ Birazdan bahsedeceğimiz gibi onun ve oğlu Seyyid Ali Sâbit'in tarikat ve tasavvufla ilgili eserler bırakmış olmaları, Ma'rifiyye kolu üzerinde daha fazla durmamızı gerektiren bir durum arz etmektedir. Bu sebeple biz burada Ma'rifiyye'yi temsil eden kişi ve tekkelere, Kol'un tasavvuf anlayışına ve daha sonra da Kol ile ilgili bazı eleştiri ve değerlendirmelere değinmek istiyoruz:

1. Şeyh Mehmed Maârifi ve Ma'rifi Âsitânesi

'Fethü'l-Maârif' lakabı ile tanınan Şeyh Mehmed Maârifi Mısır'da 1132/1719 yılında bir Rifâî-Sayyâdî şeyhi olan Seyyid Ali Sâbit Rifâî'nin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Soyu ve tarikat silsilesi Ahmed er-Rifâî'ye uzanır. Mehmed Maârifi 1200/1785 yılında Mısır'dan İstanbul'a gelmiş, Kartal'da Çavuşoğlu mahallesinde, günümüzde Ankara caddesi üzerinde yer alan evini tekke hâline getirerek tarikatını yaymaya başlamıştır. Daha sonra bu yapı eksiklikleri tamamlanarak tarikatın âsitânesi hâline getirilmiştir.⁷⁹⁸

⁷⁹³ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 246.

⁷⁹⁴ Rifâî, Muhammed Fethü'l-Maârif, *Dem-i Vahdet*, haz. Kahraman Özkök, Revak Yay., İstanbul, 2014, ss. 168-169.

⁷⁹⁵ Ceyhan, "Ma'rifiyye", c. ek-2, s. 196.

⁷⁹⁶ Pîr-i Sâni: İkinci pîr. Ahmed er-Rifâî'den sonra içtihad sahibi olan zât.

⁷⁹⁷ Özkök, Kahraman, *Dem-i Vahdet (Takdim)*, Revak Yay., İstanbul, 2014, s. i.

⁷⁹⁸ Tarkan, *Kartal'da Kurulmuş Bir Tarikat Mâ'rifiyye*, ss. 3-18; Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, ss. 414-415; Tanman, Mehmet Baha, "Mârifî Tekkesi", *DİA*, TDV Yay., Ankara, 2003, c. XXVIII, s. 62.

Şeyh Mehmed Maârifî Ma'rifî Âsitânesi'nde vefâtına kadar irşad faaliyetlerini sürdürmüştür. Osmanlı Padişahı II. Mahmud ile görüşmüş ve bunun neticesinde tekkesine 1232/1817 yılında devlet tarafından bazı yardımlar yapılmıştır.⁷⁹⁹ Bu yardımlar sayesinde Şeyh Mehmed Maârifî Âsitâne'yi tanzim etmiş ve diğer Ma'rifî tekkelerinin açılmasını sağlamıştır. Şeyh Mehmed Maârifî'nin eşi Hâdiye Sultan'dan dokuz oğlu ve iki kızı dünyaya gelmiştir. Şeyh 1279/1863 yılında vefât etmiş ve âsitânenin hazîresine defnedilmiştir. Türbesi âsitânenin hazîresindedir.⁸⁰⁰

Şeyh Mehmed Maârifî Ehl-i beyt sevgisi üst dercede olan biriydi. Ona ait olan şu şiir bu durumun bir kanıtıdır:

“İlâhî hasret-i yâr ile çıka mı bu âhım alevî
Yanar külhâne dönmüşdür derûnum âlemi evi
Yaka mı cihân serâyın şöyle bu âhım alevî
Hânedân'a nedir bu cevri ü cefâ mihnet-i Mervânî

Hâk-i deri hâs ederi Hayderîyem Alevî
Vallâhi men Hasenîyem Hüseyîyem Alevîyem Alevî

Buğz-i a'dâ-i Ali ile dopdolu çarh-ı âlemi
Cerh-i sitem tükenmez mi kırıla feleğin çarhı
Âl-i Abâ'yı seven olur elbetde Alevî
Vüdd-i evlâd-ı Muhammed'le dopdolu çarh-ı âlemi

Hâk-i deri hâs ederi Hayderîyem Alevî
Vallâhi men Hasenîyem Hüseyîyem Alevîyem Alevî
Şol âşığı sever idim gül'izâr-ı Murtazâ
Yandırır bir âh edersem bu tütünüm âlemi
Ekfer ü kâfir merdûd değil mi Yezîd ü Mervânî
Buğz eder kâfirin nesli sevmez Âl-i Abâ'yı

Hâk-i deri hâs ederi Hayderîyem Alevî
Vallâhi men Hasenîyem Hüseyîyem Alevîyem Alevî

Rasûl'ün kurretü'l-ayni Fâtîme'nin zevci Ali Hayder'i
Pîşü menî der Yemenî pîşü menî Hayderîyem Alevî
Fethü'l-Maârif der menem Rifâiyem Hayderîyem Alevî
Sad hezârân la'netim vardır Yezîd'e Alevîyem Alevî

Hâk-i deri hâs ederi Hayderîyem Alevî

⁷⁹⁹ Yücer, “XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler”, s. 32; Ceyhan, “Ma'rifiyye”, c. ek-2, s. 197.

⁸⁰⁰ Ceyhan, “Ma'rifiyye”, c. ek-2, s. 197.

Vallâhi men Hasenîyem Hüseyinîyem Alevîyem Alevî.”⁸⁰¹

Mehmet Baha Tanman’ın kaydettiği bilgilere göre “Ma’rifi Tekkesi, ‘Fethü’l-Maârif’ Mehmed Maârifi tarafından 1818/1819 yıllarında kurulmuştur. Tekke’nin yerinde daha önce Orhan Gazi devrinin gazi dervişlerinden Kartal Baba’nın makamı bulunduğu rivayet edilmektedir. 1892/1893 depreminde hasar gören tekke yapıları bu tarihten hemen sonra tamir edilmişlerdir. 1925 yılından sonra, son şeyhin ailesince ikâmetgâh olarak kullanılan harem dairesi dışındaki bölümler metruk kalmışlar ve harap olmaya yüz tutmuşlardır. Bir müddet sonra harem de terk edilmiş ve 1940’tan sonraki yıllarda mescit-tevhidhâne, türbe ve hazireden başka diğer bölümler ortadan kalkmışlardır. 1964lerde bâninin neslinden olan Seyyid Mehmed Maârifi Yalvaçtorunları tarafından mescit-tevhidhâne ve türbe tamir edilmiştir. Yine 1976 yılında çevre sakinlerinin yardımlarıyla mescit-tevhidhâne yeniden tamir edilerek cami olarak kullanılmaya başlanmıştır. 1980 yılında türbe tekrar onarılmış, mescit-tevhidhâneye son cemaat yeri, minare ve şadırvan eklenmiştir.

Tekke’de postnişinlik vazîfesi üstlenen şeyhler şunlardır:

- i. ‘Fethü’l-Maârif’ Şeyh Seyyid Mehmed Maârifi (ö. 1824-1825), (şeyhlik: 1818/1819-1824/1825);
- ii. Şeyh Seyyid Ali Sâbit Efendi (ö. 1863), (şeyhlik: 1824/1825-1863);
- iii. ‘Maârif-i Sâni’ Şeyh Seyyid Mehmed Efendi (ö. 1892/1893), (şeyhlik: 1863-1892/1893);
- iv. Şeyh Seyyid Hasan Tâ-Sin Efendi (ö. 1927), (şeyhlik: 1892/1893-1925).⁸⁰²

2. Seyyid Ali Sâbit Efendi

Mehmed Maârifi’nin İstanbul Kartal’da kurduğu dergâha kendisinden sonra oğlu Seyyid Ali Sâbit Efendi postnişin olmuştur.⁸⁰³ 1814 yılında babasından hilâfet alan Seyyid Ali Sâbit, Kartal Âsitânesi’nde yaklaşık kırk altı yıl irşad faaliyetlerini sürdürmüş, aynı zamanda Kasımpaşa Seyyid Ali Çelebi mahallesindeki Ma’rifi

⁸⁰¹ Özkök, *Dem-i Vahdet (Takdim)*, s. xii; (Ege Üniversitesi, Merkez Kütüphanesi, 297.708 Ali 1824, ss. 111-112’den naklen).

⁸⁰² Tanman, Mehmet Baha, *İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri*, (basılmamış doktora tezi), İ.Ü. S.B.E., İstanbul, 1990, c. I, s. 182.

⁸⁰³ Kara, Mustafa, *Bursa’da Tarikatlar ve Tekkeler*, Bursa Osmangazi Belediyesi Yay., Bursa, 2017, s. 241.

Tekkesi'nin şeyhliğini de üstlenmiştir. Üsküdar Tekkekapı'da, Aydın Kuşadası'nda ve Manisa Demirci'de yeni dergâhların açılmasını sağlamıştır. 6 Mart 1863 tarihinde vefât etmiştir.⁸⁰⁴ Kabri eşi Enîse Hanım, kızı Şerîfe Hâdiye Hanım ve oğlu Seyyid Ahmed Sayyâd ile birlikte Kartal Âsitânesi'ndeki türbededir.⁸⁰⁵

Seyyid Ali Sâbit'in Ma'rifiyye'yi tanıtan *Kisve-i Ma'rifi* adlı bir risâlesi ile *Nutuk Mecmuası* adıyla manzum bir eseri bulunmaktadır. Ayrıca Seyyid Ali Sâbit'in yirmi beş adet nutku *Maârifî Nefesler* (nşr. Kahraman Özkök, Revak Yay., İstanbul, 2015) derlemesinde yayınlanmıştır.⁸⁰⁶

3. Kasımpaşa'da Kulaksız ve Çürüklük Semtleri'nde Ma'rifi Tekkeleri

Seyyid Ali Sâbit Efendi Kasımpaşa'da Kulaksız mahallesinde inşâ ettirdiği tekkeye oğlu Şeyh Seyyid Mehmed Efendi'yi (1892-1893) görevlendirmiştir. 'Maârif-i Sâni' diye ünlenen Şeyh Mehmed Efendi, babasının vefâtından sonra Kartal Âsitânesi'ne geçmiş, yerine oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin Tâhâ Efendi'yi vekil tâyin etmiştir. Hüseyin Tâhâ Efendi bu Tekke'nin son şeyhidir. Kasımpaşa'daki diğer Ma'rifi Tekkesi ise Çürüklük semtinde Şeyh Mehmed Maârifî'nin halifelerinden Şeyh Ali Kuzu (Kozî) tarafından tesis edilmiştir. Kartal Âsitânesi'nin son şeyhi ise Ma'rifi Sâni'nin diğer oğlu Şeyh Seyyid Hasan Tahsin Efendi (ö. 1927) otuz beş yıl postnişinlik yapmıştır.⁸⁰⁷

Sefîne-i Evliyâ'da Kulaksız'daki Ma'rifi Tekkesi'nde 1924-1925 yıllarında Hüseyin Tâhâ Efendi'nin şeyhlik yaptığı, âyin gününün pazartesi gecesi olduğu, Kartal Âsitânesi'nde ise cuma gecesi zikrullah icra edildiği kaydedilmiştir.⁸⁰⁸

4. Toygartepe Rifâi Tekkesi

Toygartepe Rifâi Tekkesi'ne de Ma'rifzâde Şeyh Ali Sabit Efendi'nin halîfesi Saçlı Şeyh Hüseyin el-Hâdî er-Rifâi (ö. 1851) tarafından meşihat konulmuştur. Saçlı Şeyh'ten sonra halîfesi Ahmed Cezbî Efendi (ö. 1874) ve Şeyh Hüseyin Hâzım Efendi

⁸⁰⁴ Ceyhan, "Ma'rifiyye", c. ek-2, s. 197; Yücer, "XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâiler", s. 32.

⁸⁰⁵ Ceyhan, "Ma'rifiyye", c. ek-2, s. 197.

⁸⁰⁶ Ceyhan, "Ma'rifiyye", c. ek-2, s. 197.

⁸⁰⁷ Yücer, "XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâiler", s. 32.

⁸⁰⁸ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. V, ss. 305-306.

(ö. 1911) postnişânlık yapmıştır.⁸⁰⁹

Ma'rifiyye İstanbul dışında Manisa'da açılan üç, Aydın Kuşadası ve Bursa'da birer tekke ile temsil edilmiştir.

5. Entekkeliler Dergâhı

Hür Mahmut Yücer'in verdiği bilgilere göre Manisa'da bulunan ilk Rifâi-Ma'rifi Tekkesi'ni 1251/1835 tarihinde Antakyevîzâde Ahmed Vehbî Efendi yaptırmıştır. Aynı zamanda şâir olan Ahmed Vehbî Efendi 'Vehbî' mahlasıyla şiirler yazmış, 1267/1851 tarihinde vefât etmiş ve Tekke hazîresine defnedilmiştir.⁸¹⁰

Semih Ceyhan'ın kaydettiği bilgilere göre "İbrâhim Çelebi mahallesinde bulunan Rifâi-Ma'rifi Tekkesi'nin bânisi ve ilk şeyhi Ahmed Vehbi Efendi'nin Antakya doğumlu olması sebebiyle Tekke halk arasında Entekkeli diye şöhret buldu. Ahmed Vehbi Efendi, Mısır ve İstanbul'da ilim tahsil ettikten sonra Kartal'da Muhammed Fethu'l-Maârif'e intisap etti, hilâfet alınca irşad vazîfesiyle Manisa'ya gönderildi, 1833 yılı civarında önce Manisa Hatuniye ve İbrâhim Çelebi medreselerinde müderrislik yaptı, arkasından Manisa eşrafından Rüstem Ağa'nın desteğiyle İbrâhim Çelebi Camii'nin kuzey tarafında açtığı tekkede on sekiz yıl irşad faaliyetinde bulundu.

Dergâh'ta Ahmed Vehbi Efendi'den sonra damadı Hasan Rüşdi Efendi (1834-1919) altmış iki yıl postnişânlık yapmıştır. Onun döneminde Entekkeli Rifâi Dergâhı mensuplarının on bin kişiye ulaştığı söylenmektedir. Cenazesi Dergâh hazîresinde mürşidinin yanına defnedilmiştir.

Dergâhın son şeyhi Hüseyin Kemâleddin Efendi (Bayoğlu, ö. 1951) 1879 yılında Manisa'da doğdu, küçük yaştan itibaren Entekkeliler Dergâhı'nda yetişti, 1918'de Hasan Rüşdi Efendi'den hilâfet aldı. Ertesi yıl posta geçti. 1925'te tekkelerin kapatılmasının ardından bedestende bir elbise dükkânı açtı, esnafın ricası üzerine cuma günleri toplu bereket duası yapardı. Kendisini 'Ehl-i beyt bendesi' diye tanıtan Hüseyin Kemâleddin Efendi, İbrâhim Çelebi Camii'nin yıllarca hiçbir ücret almadan

⁸⁰⁹ Yücer, "XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler", s. 32; Ceyhan, "Ma'rifiyye", c. ek-2, s. 197; Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. V, s. 516.

⁸¹⁰ Yücer, "XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler", s. 32.

cuma hatipliğiyle vâizliğinde bulundu. 8 Temmuz 1951 tarihinde vefât edince Karaköy Mezarlığı'na defnedildi, 1968 yılında mezarlığın kaldırılmasından sonra kabri Entekkeliler Dergâhı'ndaki türbeye nakledildi. Oğulları Ali Fevzi Bayoğlu, Mehmet Ali Bütüner (Sapçı Mehmet Ali Efendi), Burhanettin Aktihanoğlu (Burhan Baba) onun halîfelerindendir.⁸¹¹

6. Teymurcu (Timürçi) Dergâhı

Dergâh'ı Mustafa Lutfi Efendi inşa ettirmiştir. Seyyid Ali Sâbit Efendi'nin halîfesi Seyyid Ahmed Aşkî Efendi de ikinci imarını yaptırmıştır.⁸¹²

7. Akhisar'da Rifâî-Ma'rifi Mescit ve Tekkesi

Manisa Akhisar'da Şeyh Hacı Mustafa Efendi bir binayı mescit-tekkeye dönüştürmüş ve burada Rifâî âyinlerine başlamıştır. Hacı Mustafa Efendi tekkesi için dört dükkân vakfetmiş ve 1313/1895 tarihinde vefât etmiştir.⁸¹³

8. Aydın Kuşadası Ma'rifi Dergâhı

Aydın Kuşadası'ndaki Ma'rifi dergâhını Kartal Âsitânesi ikinci postnişini Seyyid Ali Sâbit Efendi'nin halîfesi Abdullah Ferdî Baba'nın kurduğu değerlendirilmektedir. Ferdî Baba 1270/1854 tarihinde postnişin olmuş ve uzun bir süre dergâhı idâre etmiştir.⁸¹⁴

9. Bursa'da Ma'rifiyye

Semih Ceyhan'ın kaydettiği bilgilere göre Bursa'da Ma'rifiyye, Seyyid Muhammed Fethu'l-Maârif'in halîfesi Mahmud Bahirî Efendi (ö. 1233/1817) tarafından temsil edildi. 1146-1147/1734 yılında Bayburt'ta doğan Mahmud Bahirî, Fâtih medreselerinde müderrislik, Sultan Ahmed Camii'nde vâizlik yaptı. 1788 yılında Bursa'ya irşad için gönderilen Mahmud Bahirî Efendi, Hz. Üftâde'nin türbe odasında bir süre ikâmet etti, ardından Üftâdezâde Sadreddin Efendi'nin delâletiyile Maksem'deki Abdülmü'min Zâviyesi'nin postnişinliğini yaptı, böylece Zâviye onunla birlikte Ma'rifiyye koluna intikal etmiş oldu. Kabri Zâviye'nin yakınlarındadır. Ayrıca

⁸¹¹ Ceyhan, "Ma'rifiyye", c. ek-2, s. 197.

⁸¹² Yücer, "XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler", s. 33; Ceyhan, "Ma'rifiyye", c. ek-2, s. 198.

⁸¹³ Yücer, "XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler", s. 33; Ceyhan, "Ma'rifiyye", c. ek-2, s. 198.

⁸¹⁴ Yücer, "XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler", s. 33; Ceyhan, "Ma'rifiyye", c. ek-2, s. 198.

yukarıda bahsettiğimiz Hüseyin Kemâleddin Efendi'nin oğullarından Burhan Baba'nın halifesi Celal Şen, Ma'rifiyye yolunu Bursa'da devam ettirdi. Manisa Entekkeliler Dergâhı'na özgü, mi'rac kandillerinde süt mevlidi yapılması geleneği halen İbrâhim Çelebi Camii'nde sürdürülmektedir.⁸¹⁵

10. Mehmed Maârifî ve Ma'rifiyye'nin Silsileleri

Dem-i Vahdet'in takdim kısmında Kahraman Özkök, Mehmed Maârifî'nin kendi mührüyle mühürlenmiş ve halifelerinden Mustafa Lütî Efendi'ye verilmiş bir hilâfetnâmeden bahsetmektedir. Hilâfetnâmede ayrıca oğlu Seyyid Ali Sâbit, Seyyid Mustafa Hilmi ve Muhammed Vâhib Efendi'nin de tasdik mühürleri bulunmaktadır. Bu hilâfetnâmede Mehmed Maârifî'nin müşdidinin, pederi ve şeyhi Seyyid Ali Sâbit Efendi olduğu açıkça yazılmıştır. Aynı zamanda Mehmed Maârifî'nin Ahmed er-Rifâî'ye ulaşan silsile bilgisine yer verilmiştir. Buna göre Mehmed Maârifî'nin silsilesi şöyledir:

“Mehmed Maârifî, (babası) Seyyid Ali Sâbit, (babası) Seyyid Ahmed es-Sayyâd, (babası) Seyyid Muhammed Receb, (babası) Seyyid eş-Şerîf Şâbân, (babası) Seyyid Sâlih, (babası) Seyyid Abdurrahman, (babası) Seyyid eş-Şerîf Abdullah, (babası) Seyyid Hasen, (babası) Seyyid eş-Şerîf Hüseyin, (babası) Seyyid eş-Şerîf Yûsuf, (babası) Seyyid eş-Şerîf Muhammed Receb el-Kebîr, (babası) Seyyid Fethüddîn es-Sânî er-Rifâî ve Seyyid Ahmed er-Rifâî.”⁸¹⁶

Mustafa Kara'nın kaydettiği bilgilere göre Ma'rifiyye silsilesi de şu şekildedir: “Seyyid Abdullah Efendi (ö. İstanbul, 1209/1794) (İstanbul Fâtih Şerbetdâr Tekkesi); ‘Fethü'l-Maârif’ Seyyid Mehmed Maârifî Efendi (ö. İstanbul, 1240/1825) (İstanbul Kartal Ma'rifî Âsitânesi Bânîsi); Antakyevîzâde Ahmed Vehbî Efendi (ö. Manisa, 1267/1851) (Manisa Entekkeliler Tekkesi Bânîsi); Hüseyin Şevkî Efendi (ö. Manisa, Turgutlu,?) (Turgutlu Rifâî Tekkesi); Hasan Rüşdî Efendi (A. Vehbî Efendi'nin damadı) (d. Manisa, 1250/1834-ö. Manisa, 1338/1919) (Manisa Entekkeliler Tekkesi); Hacı Hüseyin Kemaleddin Bayoğlu (d. Manisa, 1288/1871-ö. Manisa, 1370/1951) (Manisa Entekkeliler Tekkesi); Mehmed Ali Bütüner (Şapçı Mehmed Ali Efendi) (d.

⁸¹⁵ Ceyhan, “Ma'rifiyye”, c. ek-2, ss. 197-198.

⁸¹⁶ Özkök, *Dem-i Vahdet (Takdim)*, ss. i-ii.

Manisa, Turgutlu, 1315/1897-ö. Turgutlu, 1387/1967) (Turgutlu Rifâi Tekkesi); Ali Fevzi Bayoğlu (d. Manisa, 1907-ö. Manisa, 1988) (Manisa Entekeli Tekkesi); Burhanettin Aktihanoğlu (Burhan Baba) (d. Aydın, 1925-ö. İzmir, 2002); Celal Şen (d. Makedonya, Üsküp, 1951-ö. Bursa, 2011).⁸¹⁷

11. Ma'rifiyye'de Tasavvuf Anlayışı

Ma'rifiyye'yi tanımamızda iki önemli kaynağın ilki Mehmed Maârifî'nin tasavvufî görüşlerini ortaya koyduğu *Vahdetnâme-i Fethu'l-Maârif* adlı kitabıdır. Eser *Dem-i Vahdet* (İstanbul, 2014) ismiyle neşredilmiştir. Diğer önemli eser ise Seyyid Ali Sâbit tarafından yazılan *Risâle-i Kisve-i Ma'rifi*'dir.⁸¹⁸ Burada Ma'rifiyye ile ilgili olarak önce *Dem-i Vahdet*'te öne çıkan bazı hususlara değineceğiz. Ardından *Risâle-i Kisve-i Ma'rifi*'de işlenen 'on kapı kırk makam' konusundan bahsedeceğiz.

Mehmed Maârifî'ye göre "Şeriatın tatbiki Hz. Peygamber'in sözlerini bilmek ve amel etmekle olur. Şeriatdaki vâcip ve sünnetler kişinin itikadını sağlamlaştırmak içindir. Tarikat da Hz. Peygamber'in fiili ve sünnetidir. Her meselede farz üzerine farz, sünnet üzerine sünnet, hizmet üzerine hizmet edip zikrini ve fikrini daima Allah'a yönelterek hizmete bağlanan kişiye tarikat ehli denir. Eğer kişi şeriat ve tarikatta bulunan hükümleri hakikati bilerek yerine getirirse mârifet ehli olur. Bu hükümleri eda ettikten sonra her işte Allah'ın ve Resûlullah'ın emrine uyarak Allah muhabbetiyle ilâhî sırlara gönül verirse hakikat ehli olur. Hakikat kapısında dünyevî ve uhrevî muhabbete yer yoktur. Hz. Peygamber'i ve Hz. Ali'yi sevmek, onların bir hakikat olduğunu bilmek, sözlerini anlayıp onlar gibi amel etmektir. Maârif ehli olmak ancak bu amelle gerçekleşir."⁸¹⁹

a. Dört Mertebe

Dem-i Vahdet'te mutlak insâniyet rütbesi dört unsur ve dört tabiat üzeredir. Bunların birincisi beşeriyet, ikincisi melekîyet, üçüncüsü rubûbiyet ve dördüncüsü de ulûhiyet sırrıdır. Her biri kelâm mazharı olup isimleri şöyledir. Nefs-i emmâre, nefis-i levvâme, nefis-i mülhime ve nefis-i mutmainnedir. Kişi bu rütbelere hangisine

⁸¹⁷ Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, s. 239.

⁸¹⁸ *Risâle*'nin elimizdeki nüshası İBB Atatürk Kütüphanesi'nde "*Risale-i Kisve-i Muarrifi*" ismiyle Osman Ergin nr. OE. Yz. 0165, yer nr. 297.7 SAB1'de kayıtlıdır.

⁸¹⁹ Rifâi, Muhammed Fethu'l-Maârif, *Dem-i Vahdet*, ss. 59-61.

mazharsa o mazhariyetten konuşur. Aynı zamanda üst rütbede bulunan kişi daha alttaki mertebeler hakkında da konuşabilir. ‘Maârif-i billâh’ olan yani ilimde derinleşmiş kimselere göre bu mertebeler ‘şeriat’, ‘tarikât’, ‘mârifet’ ve ‘hakikat ehli’ olarak isimlendirilmiştir.⁸²⁰

b. Seyr u Sülûk

Dem-i Vahdet’te kâmil bir şeyhin sâlikî riyâzât, perhiz, halvet, cezalandırma ve azarlama gibi metotlarla yetiştireceği ve bu metotların sâlik için bir nasihat kitabı ve mârifet sırlarının remzi olduğu ifade edilmiştir. Ma’rifîyye’nin seyr u sülûk usûlü, yedi esmâ ve beş fûrûat ile toplam on iki esmâ üzerine bina edilmiştir. On iki esmâ, On İki İmâm sırrına bağlıdır. Başka bir deyişle her bir esmâ, On İki İmâm’dan birinin sırrındadır.⁸²¹ Bu on iki esmâ tertibi şöyle sıralanmıştır:

Birincisi, ‘Lâ ilâhe illallah’ (rızâ);

İkincisi, ‘Yâ Allâh’ (teslim);

Üçüncüsü, ‘Yâ Hû’ (sabır);

Dördüncüsü, ‘Yâ Hakk’ (itikad);

Beşincisi, ‘Yâ Hayy’ (az yemek);

Altıncısı, ‘Yâ Kayyûm’ (az konuşmak);

Yedincisi, ‘Yâ Kâhâr’ (az uyumak);

Fûrûat esmâsı da şöyle sıralanmıştır:

Sekizincisi, ‘Yâ Kâdir’ (uzlet);

Dokuzuncusu, ‘Yâ Cebbâr’ (terk-i dünya);

Onuncusu, ‘Yâ Kaviyy’ (terk-i ukba);

On birincisi, ‘Yâ Mâlik’ (terk-i vücûd);

On ikincisi, ‘Yâ Vedûd’ (terk-i terk) (şecere-i tayyibe hilâfeti ve mehdî-i devir sırrıdır).⁸²²

Bahsedilen bu on iki esmâya ait on iki tavrın âdap üzere remizleri de şöyle sıralanmıştır:

⁸²⁰ Rifâî, Muhammed Fethu’l-Maârif, *Dem-i Vahdet*, s. 3.

⁸²¹ Rifâî, Muhammed Fethu’l-Maârif, *Dem-i Vahdet*, ss. 28-29.

⁸²² Rifâî, Muhammed Fethu’l-Maârif, *Dem-i Vahdet*, s. 29.

Birincisi, şeyhin rızâsını gözetmek;
 İkincisi, şeyhe teslim olmak;
 Üçüncüsü, şeyhin imtihanlarına sabretmek;
 Dördüncüsü, şeyhe itikad etmek;
 Beşincisi, şeyhin verdiğiinden başka bir şey yememek;
 Altıncısı, şeyhin izin verdiği kadar konuşmak;
 Yedincisi, uyurken yüzünü şeyhin bulunduğu semte döndürmek ve az uyumak;
 Fürûat esmâsına bağlı âdâb remizleri de şöyledir:
 Sekizincisi, şeyhin izniyle halktan uzlet;
 Dokuzuncusu, dünyayı terk (fenâ fi'ş-şeyh);
 Onuncusu, ukbayı terk (fenâ fi'r-rasûl);
 On birincisi, vücudu terk (fenâ fi'llâh);
 On ikincisi, terk-i terktir.⁸²³

Dem-i Vahdet'te on iki esmâ ile on iki tavrın âdap üzere remizleri bu şekilde sıralandıktan sonra bu dersleri bitiren canın 'kâmil şeyh', 'mürşid-i âlem', 'maârif-i billâh', 'vâris-i hatm-i nübüvvet' ve 'vâris-i hatm-i velâyet' olacağı kaydedilmiştir.⁸²⁴

c. Aşk

Dem-i Vahdet'te 'Kâf-nun' ile enfüs ve âfâka ait tüm âlemler ve ilimlerin aşk üzere bina olduğu ifade edilmiştir. Buna göre her şeyi zuhura getiren şeyin aşk olduğu gibi aşksız bir şeyin de zuhura gelmeyeceği vurgulanmıştır. Ardından her makamda aşkın bir olduğu, gerek ulvî veya süflî gerekse hakikat veya mecazda olsun; aşkın her makamda bir mertebe ve her mertebede bir isim aldığı belirtilmiştir. Bununla birlikte kişinin her gördüğünü ve duyduğunu hakikat ve aslî vatan zannederek vuslat bulmak adına belâ ve dertler çektiğini fakat asıl talep edilen mürşidin vaktin sahibi olan 'âlemin maârifî' olduğu açıklanır. Aslında bunca bitkinin, taşın, ağacın zuhuru, bunların hararet ve rutubeti, toplandıkları kabirleri 'maârif-i billâh'tır. O 'maârif-i billâh'ın da aşkın cisimleşmiş hali olduğundan bahsedilmiştir.⁸²⁵

⁸²³ Rifâî, Muhammed Fethu'l-Maârif, *Dem-i Vahdet*, ss. 29-30.

⁸²⁴ Rifâî, Muhammed Fethu'l-Maârif, *Dem-i Vahdet*, s. 30.

⁸²⁵ Rifâî, Muhammed Fethu'l-Maârif, *Dem-i Vahdet*, s. 51.

d. Dört Kapı Kırk Makam

Ali Sâbit Efendi'nin kaleme almış olduğu *Kisve-i Ma'rifi*'de Ma'rifiyye'nin âdâb ve erkânı ile derviş kıyafetleri hususlarında geniş bilgilere yer verilmiştir. *Risâle*'de Ma'rifiyye'deki 'dört kapı' şu şekilde açıklanmıştır:

“Ma'lûm ola ki dört kapının evveli bâb-ı şeriat, ikinci bâb-ı tarikat, üçüncü bâb-ı mârifet, dördüncü bâb-ı hakikattir. Kâle Rasûlüllâh Teâlâ aleyhi ve sellem 'Eş-şerîatü akvâlî ve't-tarîkatü ef'âlî ve'l-mârifetü zâtî ve'l-hakîkatü ahvâlî. Ve kâle eş-şerîatü şeceratün ve't-tarîkatü a'dâuhâ, ve'l-mârifetü evrâkuhâ ve'l-hakîkatü esmâruhâ ve'l-kur'ânü câmiun bi-cem'ihâ.”⁸²⁶ (“Bilinsin ki dört kapının ilki şeriat kapısı, ikincisi tarikat kapısı, üçüncüsü mârifet kapısı ve dördüncüsü hakikat kapısıdır. Allah Teâlâ'nın Rasûlü aleyhi ve sellem 'Şerîat sözlerimdir, tarikat fiillerimdir, mârifet zâtımdır ve hakikat hâllerimdir.' demiştir. O ayrıca 'Şeriat ağaçtır, tarikat onun âzaları, mârifet yaprakları ve hakikat meyveleridir. Kur'ân ise hepsini cemedendir.' demiştir.”)

Ardından bu yolun onu şeriat, onu tarikat, onu mârifet ve onu hakikat kapısına ait olmak üzere toplam kırk makamı olduğunu ifade etmiştir. Daha sonra bunları şöyle açıklamıştır:

Birincisi, şeriat kapısının on makamı vardır. Bunlar:

i. Makam: 'Allâh'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe, kadere, hayrın ve şerrin Allah'tan olduğuna îman ettim; ölümden sonra tekrar dirilmek de haktır. Şehâdet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur ve yine şehâdet ederim ki Muhammed Allah'ın rasûlüdür.' cümlesine başından sonuna kadar inanıp iman etmektir.

ii. Makam: İslâmı'nı güzel öğrenmektir.

iii. Makam: Göz, kulak, dil, gönül, el ve ayağını isyandan sakınmaktır.

iv. Makam: İlim talep etmektir. Zira ilmi bilenle bilmeyen bir değildir.

v. Makam: Nikâhlı olmaktır.

vi. Makam: Helâl lokma yemektir.

⁸²⁶ Ali Sâbit Efendi, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifi*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE. Yz. 0165, yer nr. 297.7 SAB1, (29 yk., 15 st. ; 240x170, 160x80 mm.), s. 12.

vii. Makam: Allah Rasûlü'nün sünnetini icra etmektir.

viii. Makam: Allah Teâlâ'nın emrini tutup ve nehyinden ictinab edip kullarına merhamet ve şevkat etmektir.

ix. Makam: Helâl kisve (elbise) giymektir.

x. Makam: Kendini hor ve hakir görmektir.⁸²⁷

İkincisi, tarikat kapısının on makamı vardır. Bunlar:

i. Makam: İstiğfardır.

ii. Makam: Kâmil bir mürşide bağlanmak ve inanmaktır.

iii. Makam: Kendi bildiğinden çok mürşidinin bildiğini bilip meşrebiyle meşreblenmektir.

iv. Makam: Havf ve recâda olmaktır.

v. Makam: Daima gazabı yenmektir.

vi. Makam: Husûsî ve umûmî olarak mürşide hizmet etmektir.

vii. Makam: Hak Teâlâ'nın rahmetinden ümidini kesmemektir.

viii. Makam: İcâzet ve kandil çerâğına amel etmektir.

ix. Makam: Evliyâullâhın nasihat ve menkıbeleriyle olup sohbetlerine muhabbetle takılmaktır.

x. Makam: Dünyayı terk etmek, tecrîd, tefrîd, avâyık ve alâyıktan alâkayı kesmektir.⁸²⁸

Üçüncüsü, mârifet kapısının on makamı vardır. Bunlar:

i. Makam: Sâlik olan kişinin nefesine edep öğretmesidir.

ii. Makam: Hicâb ve hayâ etmektir.

iii. Makam: Perhîz, ittikâ ve ikrâm üzere olmaktır.

iv. Makam: Mürşidine sıdk-ı hulûs üzere olmaktır.

v. Makam: İ'tikatte Allah'ın ahdine vefâ göstermektir.

vi. Makam: Sehavetli (cömert) olmaktır.

vii. Makam: Mutlaka ilim tahsil etmeye gayret etmektir.

⁸²⁷ Ali Sâbit Efendi, *Risâle-i Kisve-i Ma'rîfî*, ss. 12-15.

⁸²⁸ Ali Sâbit Efendi, *Risâle-i Kisve-i Ma'rîfî*, ss. 15-17.

viii. Makam: İlmiyle amel etmektir.

ix. Makam: Kalp gözü uyanık olmaktır.

x. Makam: Nefsini bilmektir.⁸²⁹

Dördüncüsü, hakikat kapısının on makamı vardır. Bunlar:

i. Makam: Kâmil bir mürşide tam teslim olmaktır.

ii. Makam: Yetmiş iki milleti bir bilmek ve başka nazar etmemektir.

iii. Makam: Her ne lokma gelirse menetmeyip ‘Bu Allah’ın ziyafetidir.’ diyerek yiyip içmektir.

iv. Makam: Hakk’a her an kulluk etmek ve varlığını fedâ eylemektir.

v. Makam: Hiçbir mahlûkata zarar vermemektir.

vi. Makam: Mürşidine kaviyyü’l-metîn i’tikâd etmektir.

vii. Makam: Seyr u sülûkünde daima mürşidini müşâhede etmektir.

viii. Makam: İnsanlarla fazla ülfet etmeyip, münzevi olmaya gayret etmektir.

ix. Makam: Daima tehlîl, temcîd, tekbîr, tevhîd ve tesbîh ile olmaktır.

x. Makam: Duyup bildiği hakikati gizlemektir.⁸³⁰

e. Ma’rifî Kisvesi

Seyyid Ali Sâbit Ma’rifî’nin *Kisve-i Ma’rifî* adlı risâlesine göre “Ma’rifîler’in tarikat kisvesi tâc, mihr-i gül, saç, hırka, destegül, tennûre ve şeddü’l-kemer olmak üzere yedi unsurdan oluşur. On sekiz terklı Ma’rifî tâcı beyaz arakiyeden veya çuhadan yapılır. Merkez kutbunda beyaz düğme yer alır. Üç dolama yeşil veya siyah fenâî sarılır. On sekiz dilim on sekiz âleme, “hay” ism-i şerîfinin ebced değerine, Hz. Hatice ile Hz. Fâtıma dört mâsûm-i pâk ve on iki imâma işaret eder. Tâcın üstündeki beyaz düğme on sekiz bin âlemin efendisi Hz. Muhammed’i simgeler. Sâlikin başına taktığı bir çeşit tarikat nişanı olan Ma’rifî mihr-i gülünün ortasındaki dairede yer alan on iki tığ On İki İmâmî’ sembolize etmektedir. Etrafındaki yedi harfin kendine has esmâsı vardır ve yedi gezegene (Ay, Utârid, Zühre, Güneş, Merih, Müşteri, Zühal) işaret

⁸²⁹ Ali Sâbit Efendi, *Risâle-i Kisve-i Ma’rifî*, ss. 18-19.

⁸³⁰ Ali Sâbit Efendi, *Risâle-i Kisve-i Ma’rifî*, ss. 20-21.

eder.”⁸³¹

12. Ma’rifîyye ile İlgili Bir Değerlendirme

Bu kısımda bazı kesimlerce Ma’rifîyye ve Seyyid Ali Sâbit hakkında dile getirilen bazı eleştirilere yer vermek istiyoruz. Bunlardan Ahmed Muhyiddîn Efendi *Tomâr-ı Tekâyâ* isimli eserinde Seyyid Ali Sâbit Efendi hakkında; “Pederinden istihlâf etmiştir, bazı bid’at şeyler ihdâs eylemiştir.”⁸³² yorumunu yapmıştır.

Hür Mahmut Yücer’in konu ile ilgili değerlendirmesi şöyledir: “Bütün tarikatlarda bulunan Ehl-i beyt sevgisinin Ma’rifî kolunda üst seviyede olması, Âsitâne’nin tevhidhâne tasarımında on iki sayısının kullanılması, onların Bektâşî olduğu izlenimini uyandırmıştır. Hatta Yeniçeri Ocağı’nın lağvından sonra bazı Bektâşîlerin Rifâî kisvesine büründüğü, Ma’rifî Kolu’nun da bu iki tarikatın meczinden ortaya çıktığı iddiaları ortaya atılmıştır. Hâlbuki Şeyh Ma’rifî’nin İstanbul’a gelip âsitânesini kurması bu târihten çok öncedir. *Tomâr*’daki bilgilerden, tarikat üzerindeki Bektâşîyye etkisinin, Ali Sâbit Efendi (1279/1863) ile başladığını söyleyebiliriz. Nitekim Aydın Kuşadası’nda bulunan halîfesi Ferdî Baba’nın şiirlerinde de ileri derecede Alevî-Bektâşî tesiri görülmektedir.”⁸³³

Kahraman Özkök de *Dem-i Vahdet*’in takdim kısmında Cumhuriyet sonrası bazı kesimlerin yaptıkları yorumlarda ‘Seyyid Ali Sâbit’in Ma’rifîliği bozduğu, Bektaşîleştirdiği ve Alevîleştirdiği’ iddialarına şöyle değinmiştir:

“Hazreti Maârif, Ehl-i sünnet ve’l-cemaat itikadında ve gayet müteşerrî bir zât idi, tarikat usûllerini de bizim kabullerimize göre yürütüyordu. Ne olduysa, oğlu Sâbit Efendi zamanında oldu. Oğlu Ma’rifîliği bozdu, Bektaşîleştirdi, Alevîleştirdi.” denilmektedir.

Kahraman Özkök bu yorumlara katılmadığını şu şekilde açıklamıştır:

“Elinizdeki kitaba (*Dem-i Vahdet*) şöyle bir göz atmak, Hz. Maârif’in yolunun, meşrebinin, mezhebinin ne olduğunu anlamak için kâfidir. Ma’rifîyye diğer Rifâîyye

⁸³¹ Ceyhan, “Ma’rifîyye”, c. ek-2, s. 198.

⁸³² Yücer, “XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler”, s. 32; (Ahmed Muhyiddîn Efendi, *Tomâr-ı Tekâyâ*, s. 122’den naklen).

⁸³³ Yücer, “XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler”, s. 32.

kolları gibi, Hz. Pîr Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin mânevî emri ve destûru ile zuhur etmiştir. Dolayısı ile Ma'rifiyye'nin de sahibi Hazret-i Rifâî'dir. 'Bu kolda, diğer Rifâî kollarına nispetle daha çok Ehl-i beyt muhabbeti var veya bunu daha çok terennüm etmişler. Bu da bir tür Bektaşîlik özentisidir.' gibi düşünceleri kaleme alanlar, şu hayatî noktayı gözden kaçırmaktadırlar: Tarikatın aslı, Muhammed Ali'nindir ve Pîr Muhammed Ali'dir. Tek bir tarikat vardır; o da Muhammediyye-i Aleviyye'dir. Pîrânın isimleri ile isimlenmiş tarikatlar, aslında tek bir tarikatın pek çok isimle zuhur etmiş olmasından ibarettir.”

Kahraman Özkök ayrıca Ma'rifiler hakkında 'Alevî meşrep-Hanefî mezhep' şeklinde bir tarif yapılarak 'Alevî' kelimesinin hafife alınmasını doğru bir yaklaşım olarak görmediğini ifade etmiştir. Yine Ahmed er-Rifâî'nin Şâfiî fikhî ile amel ettiği rivayetinden yola çıkarak kendisini veya diğer pîrleri 'sünnî çizgiye oturtmak' gayesini taşıyanlara da şöyle bir açıklamada bulunmuştur:

“Bu zâtlar bir mezhebe tâbi değillerdir. Halkın kabul ve anlayışı içinde belli bir mezhebin fikhına uymuş görünmeleri, onların söz konusu mezheplerle mukayyed olduklarını söylemeye yetmez. Bu zevât, Muhammed-Ali sırrından zuhur etmişlerdir. Muhammed-Ali'nin ruh-i revânına, On İki İmâm ve Hazret-i Selman sırrında irşâda sahiptirler. Mezhepleri ve tarikatları Muhammedî, Alevî, Hasenî, Hüseyinî'dir. Mârifet ve hakikatteki sırları, 'Hakikat-i Muhammediyye ve Hakikat-i Aleviyye'ye sahibiyetleri iledir. Varlığı, Muhammed-Ali olarak kabul eden bir itikadı, bir hayat anlayışını, bir vücûd tasavvurunu, şu veya bu mezhep adı altında tarif etmeye veya kendi nâkıs seviyemize indirmeye çalışmak yerine, onu anlamaya veya olduğu haliyle kabul etmeye, esas isminin ne olduğunu öğrenmeye, bu ismi kendimizce tarif değil, ismin sahibine sormaya, sahibi bulunamazsa, susma edebini göstermeye dikkat etmeliyiz.”⁸³⁴

Bazı çevrelerce Ma'rifiyye kolundaki Ehl-i beyt sevgisinin diğer kollara nazaran daha üst seviyede olduğu değerlendirilmiştir. Biz de *Dem-i Vahdet* ile *Kisve-i Ma'rifi* adlı eserleri incelediğimizde benzer bir intiba edindik. Bununla birlikte Ehl-i beyt sevgisinin hangi ölçüde normal karşılanabileceği hususunun kesin bir şekilde

⁸³⁴ Özkök, *Dem-i Vahdet (Takdim)*, ss. iv-ix.

belirlenmesinin mümkün olmadığını da belirtmek isteriz.

O. SEBSEBİYYE: Süleyman Sebsebî (?)

Sebsebiyye kolu Süleyman Sebsebî'ye nisbet edilmiştir.⁸³⁵ Sebsebiyye şeceresi şöyledir: “Ahmed er-Rifâî, torunu Şeyh Seyyid Necmeddin Ahmed, oğlu Şeyh Seyyid Mansûr, oğlu Şeyh Seyyid Ali Taki, oğlu Şeyh Seyyid Hasan Askerî, oğlu Şeyh Seyyid Mehdî, oğlu Şeyh Seyyid Ali, oğlu Şeyh Seyyid Hasan, oğlu Şeyh Seyyid Süleyman Sebsebî (Tarikat'ın pîri), oğlu Şeyh Seyyid Yahyâ, oğlu Şeyh Seyyid Bedrûş, oğlu Şeyh Seyyid Bedir, oğlu Şeyh Seyyid Ahmed, oğlu Şeyh Seyyid Fâzıl, oğlu Şeyh Seyyid Muhammed, oğlu Şeyh Seyyid Fâzıl ve oğlu Şeyh Seyyid Muhammed.”⁸³⁶

Ö. ACLÂNİYYE: Muhammed b. Aclân Hüseyinî (?)

Aclâniyye kolu Şam'da nakîbü'l-eşraflık (seyyid ve şerîflerin nakibi) görevi yapmış olan Muhammed b. Aclân Hüseyinî'ye nisbet edilmiştir.⁸³⁷ Aclâniyye şeceresi şöyledir: “Ahmed er-Rifâî, Şeyh Seyyid Muhammed b. Aclân el-Hüseyinî (Tarikat'ın pîri), Şeyh Seyyid Şemseddin, Şeyh Seyyid Şerefü'l-Melik, Şeyh Seyyid Şehâbüddîn Ahmed, Şeyh Seyyid Muhammed b. Tâceddîn, Şeyh Seyyid Bedreddîn, Şeyh Seyyid Kemâleddîn Muhammed, Şeyh Seyyid Şemseddin Muhammed, Şeyh Seyyid Kemâleddin, Şeyh Seyyid Muhammed Şemseddin, Şeyh Seyyid Hüseyin, Şeyh Seyyid Hamza, Şeyh Seyyid Hasan, Şeyh Seyyid İsmail, Şeyh Seyyid Ali, Şeyh Seyyid Abbas, Şeyh Seyyid Ali, Şeyh Seyyid Hamza, Şeyh Seyyid Said ve Şeyh Seyyid Ahmed.”⁸³⁸

P. NÛRİYYE: Nûreddin Habîbullah Hadîsî (Hudeysî) (ö. 1264/1848)

⁸³⁵ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 245; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 258; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 357.

⁸³⁶ Harîrîzâde, *Tibyân*, II/61; Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. IV, s. 163.

⁸³⁷ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 245; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 358; Tuğ, Salih (ve diğerleri), *Ansiklopedik İslâm Lügatı*, c. II, s. 575.

⁸³⁸ Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. I, ss. 354-355; Harîrîzâde, *Tibyân*, II/61.

Nûriyye kolu Nûreddin Habîbullah Hadîsî'ye (Hudeysî) nisbet edilmiştir.⁸³⁹ Nûriyye'nin şeceresi şöyledir: “Ahmed er-Rifâî, Şeyh İzzeddin Ahmed, Şeyh Sadreddin Ali, Şeyh Şemseddin, Şeyh Kudbeddîn, Şeyh Cemâleddin el-Selîmî, Şeyh Sirâceddîn, Şeyh Seyyid Nûreddîn Habîbullâh el-Haddîsî (Nûriyye ve Haddisiyye'nin pîri), Şeyh Ahmed er-Râvî, Şeyh Seyyid Abdullah er-Râvî, Şeyh Muhammed Mehdî b. Ali ed-Devâs, Şeyh Muhammed b. Hasan es-Sayyâdî el-Hâdî Ebü'l-Hâdî, Şeyh Abdullah b. Muhammed er-Râvî el-Bağdâdî, Şeyh Ebû Ahmed Abdurrahman b. Muhammed el-Kezbirî (ö. 1264/1848), Şeyh Muhammed Enis b. Seyyid Muhammed Selîm ed-Dımaşkî ve Şeyh Muhammed Kemâleddîn el-Harîrî (Eyüp'de Kemâliyye pîri, ö. 1299/1881).”⁸⁴⁰

R. DİĞER KOLLAR

Rifâiyye'nin yukarıdaki kollara nisbetle haklarında çok az bilgi bulunan veya yeterli bilgi bulunmayan kollarını şöyle sıralayabiliriz:

Vâsitiyye: Rifâiyye'nin bu kolu hakkında Hüseyin Vassâf kolun sadece ismini vermekle yetinmiştir.⁸⁴¹ İsminden hareketle Ahmed er-Rifâî'nin Mısır'a gönderdiği halîfesi Ebü'l-Feth Vâsıtî (ö. 632/1234-1235) adına nisbet edilmesi muhtemeldir. Ebü'l-Feth Vâsıtî'nin kaleme aldığı *İrşâdû's-Sâlikîn* adlı bir eseri vardır. Ayrıca kaynaklarda onun Zekerıyyâ Ensârî'ye kadar gelen bir silsile bilgisi kaydedilmiştir.⁸⁴²

İmâdiyye: Bu kol kaynaklarda Ahmed er-Rifâî'nin halîfelerinden biri olan İmâdüddin Ekber'e nisbet edilmiştir. Onun çok sayıda mürîdinin olduğu ile ilgili bir bilgi mevcuttur.⁸⁴³

Atâiyye: Muhammed Atıyye Rifâî'ye (ö. VII/XIII. yy.) nisbet edilmiştir. Muhammed Atıyye'nin cenazesinin Kudüs civarında defnolunduğu bilgisi

⁸³⁹ Harîrîzâde, *Tibyân*, III/212b; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 245; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 257; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 351; İz, *Tasavvuf*, s. 146, 257; Massignon, “Tarikat”, c. XII, bl. 1, s. 13; Tuğ, Salih (ve diğerleri), *Ansiklopedik İslâm Lügatı*, c. II, s. 575.

⁸⁴⁰ Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. IV, ss. 50-51; Harîrîzâde, *Tibyân*, III/212b.

⁸⁴¹ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 245.

⁸⁴² Zebîdî, *İkdü'l-Cevher*, s. 59; Tuğ, Salih (ve diğerleri), *Ansiklopedik İslâm Lügatı*, c. II, s. 575.

⁸⁴³ Harîrîzâde, *Tibyân*, II/60b; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 245; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 258; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 357; Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar*, s. 197.

mevcuttur.⁸⁴⁴

Îseviyye: Muhammed b. Îsâ'ya (ö. 930/1524) nisbet edilen bu kol Mağrib'de kurulmuştur.⁸⁴⁵

Burhâniyye: Burhâneddin İbrâhim b. Ömer b. Ali Alevî'ye nisbet edilmiştir.⁸⁴⁶ İlgili kaynaklarda Burhâneddin İbrâhim'e biri Cemâleddin Abdülhamîd b. Abdurrahman Kûhî, diğeri Ebü'l-Abbas Ahmed b. İbrâhim Cebbâs vasıtası ile iki farklı silsilenin ulaştığı bilgisi yer almaktadır.⁸⁴⁷

Cemâliyye: Cemâleddin Irâkî'ye nisbet edilmiştir.⁸⁴⁸

Mahmûdiyye: Mahmûd Zencî'ye nisbet edilmiştir.⁸⁴⁹

İzziyye: Bu kolun kurucusu Hüseyin Ebü'l-Feyz İzzî Mısırî'dir. Kaynaklarda sadece tarikat silsilesi ile ilgili bilgi verilmiştir.⁸⁵⁰

Aleviyye: Şeyh Burhân Alevî'ye nisbet edilmiştir. Kendisine Şeyh Cemâleddin Abdülhamîd b. Abdurrahman b. Abdülhamîd Kûhî vasıtası ile gelen bir hırkadan bahsedilmiştir.⁸⁵¹

Bu kollardan başka kaynaklarda Rifâiyye'nin Mısır'da Bâziyye, Mâlikiyye ve Hulûliyye isimli kollarının olduğundan bahsedilmiştir.⁸⁵² Yine başlı başına bir tarikat olarak değerlendirilen Bedeviyye Tarikatı'nın, Rifâiyye'nin bir kolu olarak da ele alındığı bilgisi bulunmaktadır.⁸⁵³ Ayrıca Murtazâ Zebîdî Seyyid Abdurrahman b. Mustafa Ayderûs (ö. 1192/1778) vasıtası ile kendisine ulaşan bir silsile kaydetmiştir.⁸⁵⁴ Bunlardan başka Halep şeyhü'ş-şüyûhu Zeynelâbidîn Cezerî'nin

⁸⁴⁴ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 245; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 258; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 357.

⁸⁴⁵ Harîrîzâde, *Tibyân*, II/314a; Tahralı, "Rifâiyye", c. XXXV, s. 102.

⁸⁴⁶ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 245.

⁸⁴⁷ Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 257; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 354.

⁸⁴⁸ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 245; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 258; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 357.

⁸⁴⁹ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 245; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 357.

⁸⁵⁰ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 245; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 257; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 351.

⁸⁵¹ Harîrîzâde, *Tibyân*, I/59b.

⁸⁵² Massignon, "Tarikat", c. XII, bl. 1, s. 14.

⁸⁵³ Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî*, ss. 325-327; Kara, Mustafa, "Bedeviyye", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1992, c. V, s. 318.

⁸⁵⁴ Zebîdî, *İkdü'l-Cevher*, ss. 58-59; Tahralı, "Rifâiyye", c. XXXV, s. 102.

birkaç tarikatın yanı sıra Rifâiyye'den de hırka giydiği için Rifâiyye'nin bir kol kurucusu olarak değerdendirilebileceği bilgisi yer almaktadır.⁸⁵⁵

Yukarıda anlatılan Rifâî şeyhlerini bir bakıma tasavvuf tarihinde isim ve iz bırakmış ve bazı coğrafyalarda tarikatı yaymış kişiler olarak değerdendirmek mümkün olsa gerekir. Daha önce belirttiğimiz gibi bahsedilen bu kolların usûl, âdâb, erkân ile seyr u sülûk esasları hususlarında ana tarikattan farklı uygulamaları olduğuna dair bir bilgiye rastlamadık. Bununla birlikte bu kolların yayılmış oldukları çeşitli coğrafi bölgelere, etnik ve sosyal yapılara göre bizim rastlamadığımız pratikte bazı farklılıkları olabilir. Ayrıca geçmişte var olan bir kolun şu an bizim bilmediğimiz herhangi bir bölgede ortaya çıkması ihtimal dâhilindedir.

---

⁸⁵⁵ Gazzî, Necmeddin Muhammed b. Muhammed, *el-Kevâkibü's-Sâire*, Dârü'l-Âfâki'l-Cedîde, Beyrut, 1979, c. II, s. 145.

IV. OSMANLILAR ZAMANINDA RİFÂÎ TEKKELERİ

Çalışmamızın bu kısmında, Osmanlı zamanında İstanbul ve diğer şehirlerde Rifâiyye âyinleri icra edilen bazı tekkeler ile bu tekkelerde postnişinlik vazîfesi üstlenen ve haklarında bilgiler bulabildiğimiz Rifâî şeyhlerinden söz etmek istiyoruz. Bu konuyu aydınlatmamızda Hüseyin Vassâf, Hür Mahmut Yücer, Mustafa Tahralı, Seyyid Muhammed Hoca Efendi, Selami Şimşek, Mehmed Akif Köseoğlu, Mustafa Kara, Ramazan Muslu ve diğer bazı müelliflerin eserlerinden yararlandık.

A. İSTANBUL'DA RİFÂÎ TEKKELERİ

Rifâiyye XII/XVIII. yüzyılda başta İstanbul olmak üzere çeşitli Anadolu şehirlerinde Rifâî şeyhler tarafından âsitâne, tekke, câmî, mescit ve dergâhlarda irşad faaliyetleri ve icra edilen âyinler ile temsil edilmiştir. Rifâî şeyhleri yüzyılın sonuna doğru etkinliklerini yoğunlaştırmışlardır. İstanbul'da XII/XVIII. yüzyılda Rifâî usûlü tatbik edilen yerler arasında; Üsküdar Rifâî Âsitânesi, Fatih Karagümrük'te Muslihuddin Mescid-Zâviyesi (Tahta Minare), Kartal'da Ma'rifi Tekkesi; Fatih'te Hulvî Tekkesi, Kelâmî Dergâhı, Tarakçı Tekkesi ve Kubbe Tekkesi; Aksaray'da Sirâceddin Tekkesi, Otakçılar'da Dürzî Şeyh Ali Efendi Tekkesi, Otakçılar Mehmed Bey Mescidi; Beykoz'da Süleyman Efendi Tekkesi ile Eyüp'te Yahyâzâde ve Şerbettâr Tekkeleri sıralanabilir.⁸⁵⁶

İstanbul'da Rifâiyye'nin asıl yaygınlaşması ise XIII/XIX. yüzyılda meydana gelmiştir. Rifâî şeyhleri yukarıda zikredilen ve önceki yüzyılda hizmette bulunan tekkelerde, bu yüzyılda da irşat faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Daha önce zikrettiğimiz Üsküdar Rifâî Âsitânesi bu yüzyılda da tarikat faaliyetlerini arttırır bir şekilde devam ettirmiştir.⁸⁵⁷ Çalışmamızın 'Sayyâdiyye' kısmında değindiğimiz üzere Tarikat için önemli bir faktör olarak Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî adında hem soy hem tarikat bakımından Rifâî-Sayyâdî kökenli olan bir şeyhin nakîbüleşraf⁸⁵⁸ olarak Osmanlı Padişahı II.

⁸⁵⁶ Muslu, Ramazan, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İnsan Yay., İstanbul, 2004, ss. 552-556; Işın, Ekrem, "Rifâîlik", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Türk Ekonomi ve Toplumsal Vakfı Yay., İstanbul, 1994, c. VI, ss. 328-329; Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, ss. 390-424.

⁸⁵⁷ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, ss. 261-262; Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, ss. 398-399.

⁸⁵⁸ Nakîbüleşraf: Peygamberimizin soyundan gelenler yani seyyid ve şerîflerle ilgili işlere bakmak için kurulan teşkilâtın sorumlusudur (Buzpınar, Şit Tufan, "Nakîbüleşraf", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2006,

Abdülhamid'in yakınında bulunması, Rifâiyye'nin XIII/XIX. yüzyılın sonu ve XIV/XX. yüzyılın başlarında bütün Osmanlı topraklarında faaliyette bulunmasını kolaylaştırmıştır.⁸⁵⁹ Tekkelerin kapatıldığı 30 Kasım 1925 tarihinden önce İstanbul'da kırk adet Rifâî tekkesinin varlığından söz edilmiştir.⁸⁶⁰

XIII/XIX. yüzyılda irşat hizmetinde bulunan müstakil Rifâî tekkeleri arasında şunlar sayılabilir: Beykoz'da Edhem Sırrî (Çayır) Dergâhı, Gebze'de Feyzullah Paşa (Feyzullah Kâdî) Dergâhı, Fatih'te Hüsrev Paşa Dergâhı, Fatih Odabaşı'nda Abdullah Efendi Tekkesi, Fatih Mevlânâkapı caddesinde Kılıççı Tekkesi, Üsküdar'da Şeyh Hasan Efendi Tekkesi, Üsküdar Tabutçular'da Sandukî (Sandıkçı) Tekkesi, Kozyatağı'nda Abdülhalîm Efendi Tekkesi, Tophâne civarında Hocazâde Muhammed Tâhir Efendi (Paşa Baba) Tekkesi; Fatih Silivrikapı'da Alyanak Ali Efendi (Zihgirci Kemâleddin Efendi) Tekkesi, Aynî Ali Baba Tekkesi, Abdurrahman Şâmî Tekkesi (Sancaktar-Alemdar), Aziz Efendi Tekkesi (Seyyah Eren, Arasta); Çemberlitaş'ta Kara Baba Tekkesi, Kâmil Efendi (Bekâr Bey) Tekkesi ve Unkapanı'nda Halim Efendi Dergâhı.⁸⁶¹ Bunlara ilâveten İstanbul'da açılan ilk Rifâî Dergâhı olan Karasarıklı (Kara Ayşe Hatun) Tekkesi, Mevlânâkapı'da bulunan Şeyh Matrak (Arapzâde) Dergâhı, Kubbe Tekkesi, Kılı Yûsuf Tekkesi, Mevlânâkapı civarındaki Tarsûsî Dergâhı, Kocamustafapaşa civarında bulunan Said Çavuş (Ata Efendi) Dergâhı, Alacamescid (Sâdık Efendi) Tekkesi, Üsküdar'da Kurban Nasuh (Çarşamba) Dergâhı, Kadıköy'de Kozyatağı Rifâî Tekkesi, Toygartepe Rifâî Tekkesi, Sultanahmet'te Dügümlü Baba (Arabacıbaşı) Dergâhı, Fatih Kızıtaşı'nda Sırrî Efendi (Esrar Dede) Rifâî Tekkesi, Odabaşı Tekkesi, Eminönü Kumkapı'da Saraç İshak Dergâhı, Beşiktaş'ta Ebü'l-Hüdâ Tekkesi ve Eyüp kütüphanesi XIII/XIX. yüzyılda Rifâîlik faaliyetleri icra edilen mekânlar arasındadır.⁸⁶² Bunlardan başka İstanbul'un Fatih ilçesinde Hırkaişerif semtinde inşa edilen önemli bir Rifâî mekânı da Ken'ân Rifâî Büyükaksoy'un (1867-1950) şeyhlik yaptığı Ümmü Ken'ân Dergâhı'dır.⁸⁶³

İstanbul'da Rifâî âyini icra edilen mekânlar ve bu mekânlarda postnişînlik

c. XXXII, ss. 322-324.)

⁸⁵⁹ Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 292.

⁸⁶⁰ Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar*, s. 190, 517-518.

⁸⁶¹ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, ss. 392-396; Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 316.

⁸⁶² Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 398-415; Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar*, ss. 193-194.

⁸⁶³ Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 324.

vazîfesi üstlenen şeyhlerden söz etmek istiyoruz:

1. Üsküdar Rifâî Âsitânesi

Tekke Ahmed Muhyiddîn Efendi'ye göre 1154/1741 yılında,⁸⁶⁴ Hüseyin Vassâf ve Tabîbzâde Mehmed Şükrî'ye göre ise 1145/1732 yılında⁸⁶⁵ kurulmuştur. Üsküdar semtinde Eski Menzilhâne yokuşunda bulunan Tekke⁸⁶⁶ Muhammed Hadîdî tarafından inşa edilmiştir. Hadîdî Efendi İstanbul'a geldiğinde önce Üsküdar Tavâşî Hasan Ağa Camii'nde âyin icra etmiş, daha sonraları cami ihtiyaca cevap veremeyince tam karşısına bu Rifâî Tekkesi inşa edilmiştir.⁸⁶⁷ Daha sonra Tekke Hacı Yusuf Ağa'nın yardımıyla âsitâneye dönüştürülmüştür.⁸⁶⁸ Dergâh 1925'te tekkelerin kapatılmasına kadar âsitâne olarak faaliyet göstermiş, Osmanlı hudutları dâhilindeki Rifâîler'in idaresi, burada postnişinlik yapan şeyhler tarafından üstlenilmiştir.⁸⁶⁹ Günümüzde Üsküdar Âsitânesi'nin binası mevcut değildir, haziresi mevcuttur. Haziresinin üstünde '*Her nefis ölümü tadacaktır.*'⁸⁷⁰ meâlindeki âyet yazılıdır.⁸⁷¹

'Hâfız Efendi', 'Tevfik Efendi', 'Yâsin Efendi', 'Yûsuf Rızâ Efendi' ve 'Perşembe Tekkesi' gibi muhtelif adlarla da anılan Âsitâne,⁸⁷² XIX. yüzyıl sonlarından itibaren başka ülkelerden gelen ziyaretçilerin de ilgisini çekmiştir. Fausto Zonaro ve Albert Aublet gibi ressamalar burada yapılan âyinleri tablolarına resmetmişlerdir.⁸⁷³

Âsitâne'de postnişinlik vazîfesi üstlenen Rifâî şeyhleri ise şunlardır:

i. Şeyh Muhammed Hadîdî (1732-1756), (ö. 1100/1689)

Sefîne-i Evliyâ'da verilen bilgilere göre Muhammed Hadîdî İstanbul'da ilk defa 1000/1592 yılında Rifâî âyini icra eden şeyhtir. Tarikat faaliyetlerini yürütmek üzere

⁸⁶⁴ Köseoğlu, Mehmed Akif, "Üsküdar Tekkelerinin Son Şeyhleri", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu: VIII, 21-23 Kasım 2014 Bildiriler*, 2015, c. III, s. 122; (Ahmed Muhyiddîn Efendi, *Tomâr-ı Tekâyâ*, Tophâne Kâdirîler Âsitânesi Özel Ktp., s. 63'ten naklen).

⁸⁶⁵ Köseoğlu, "Üsküdar Tekkelerinin Son Şeyhleri", c. III, s. 122; (Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 210; Tabîbzâde Mehmed Şükrî, *Mecmuâ-i Tekâyâ*, Taksim Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları, K. 75 ve Ekleri, vr. 49a'dan naklen).

⁸⁶⁶ Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. V, s. 572.

⁸⁶⁷ Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 314.

⁸⁶⁸ Yorgancıoğlu, Salim, *Üsküdar Dergâhları*, Üsküdar Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2004, s. 114.

⁸⁶⁹ Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 314.

⁸⁷⁰ Ankebût, 29/57.

⁸⁷¹ Yorgancıoğlu, *Üsküdar Dergâhları*, s. 114.

⁸⁷² Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 318.

⁸⁷³ Köseoğlu, "Üsküdar Tekkelerinin Son Şeyhleri", c. III, s. 122.

yerine halîfelerinden Muhammed Mesânî'yi bırakıp İstanbul'dan ayrıldığı rivayet edilmiştir. Şam'da Rîha köyünde vefât etmiştir.⁸⁷⁴

Rifâîlik XVIII. yüzyılın ortalarında İstanbul'da Muhammed Hadîdî'nin halîfelerinin faaliyetleriyle ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. Hadîdî Efendi'nin icâzet verdiği halîfeleri arasında Muhammed Mesânî'den başka, Süleyman Efendi (ö. 1192/1778), Ahmed Efendi (ö. 1217/1802), Ali Efendi (ö. 1223/1808) ve Şeyh Yâsin (Yesi) Efendi de bulunmaktadır.⁸⁷⁵

ii. Şamlı Şeyh Yâsin (Yesi) Efendi (1756-1812), (ö. 1100/1689)

Şeyh Yâsin Efendi Üsküdar Rifâî Âsitânesi'nde Hadîdî'den sonra postnişîn olmuştur. *Sefîne-i Evliyâ*'da Şeyh Yâsin'in İstanbul'da 1100/1689 yılından itibaren tarikat faaliyetlerini yürüttüğü, Rifâiyye evrâdını ve kıyam zikrini ta'lîm ettiği bilgisi mevcuttur.⁸⁷⁶ Yâsin Efendi'nin halîfelerinden olan Osman Himâyetî Efendi (ö. 1211/1796), Hocasâde Muhammed Tâhir Efendi (ö. 1227/1812) ve Mehmed Sâdık Efendi (ö. 1237/1821) İstanbul'da Rifâî Âsitânesi'ne bağlı tekkeleri yaygınlaştıran şahsiyetler arasındadır.⁸⁷⁷

iii. Hocasâde Muhammed Tâhir Efendi (1812), (ö. 1227/1812)

Hocasâde Muhammed Tâhir Efendi, Rifâî Âsitânesi'nde Yâsin Efendi'den sonra postnişîn olmuştur. Aynı zamanda Tophâne'deki Paşa Baba Dergâhı'nın (Hocasâde Tekkesi) kurucusudur.⁸⁷⁸ Tâhir Efendi 1812 yılında vefât etmiştir. Kabri, İstanbul Beyoğlu'nda Taksim Sıraselviler caddesi üzerinde bulunan Paşa Baba Dergâhı haziresinde yer alır.⁸⁷⁹

Tâhir Efendi'den sonra Âsitâne'de postnişîn olan şeyhler ise şunlardır:

iv. Şeyh Ali Rızâ Efendi (1812-1813),

v. Şeyh Mehmed Sâdık Hilmi Efendi (1813-1826), (ö. 1242/1826),

vi. Şeyh Seyyid Feyzullah Efendi (1826-1843), (ö. 1259/1843),

vii. Lârendeli Tatar Şeyh Hâfız İbrâhim Hilmi Efendi (1843-1865), (ö.

⁸⁷⁴ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 246.

⁸⁷⁵ Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 313.

⁸⁷⁶ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 246.

⁸⁷⁷ Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, ss. 313-314.

⁸⁷⁸ Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 314.

⁸⁷⁹ Yorgancıoğlu, *Üsküdar Dergâhları*, s. 114.

1281/1864),

viii. Şeyh Hâfız Abdurrahman Tevfik (Büyük) Efendi (1865-1898), (ö. 1311/1893),

ix. Şeyh Abdülkadir Ahmed Ziyâeddin Salâhî Efendi⁸⁸⁰ (Ziyâ Molla) (1898-1917),

x. Şeyh Hasan Hüsni Sarier (Ceyhun) Efendi (1917-1925).⁸⁸¹

2. Karasarıklı (Kara Ayşe Hatun) Tekkesi

Karasarıklı Tekkesi'nin bulunduğu yer Hür Mahmut Yücer'e göre Fatih Küçük Mustafa Paşa mahallesinde,⁸⁸² Seyyid Muhammed'in verdiği bilgiye göre ise Ayakapı semtinde Müftü Hamamı yakınındadır.⁸⁸³ Mustafa Tahralı'nın kaydettiği bilgilere göre ise İstanbul'da açılan ilk Rifâî Dergâhı olan Karasarıklı Tekkesi, Fatih Küçükmustafapaşa mahallesi, Abdüleziz Paşa caddesi, Kara Sarıklı sokağında yer almaktadır.⁸⁸⁴ Tekke 1215/1800 yılında⁸⁸⁵ harâb bir vaziyetteyken Şeyh Osman Himâyeti'nin halîfesi Karasarıklı İbrâhim Sabri Efendi tarafından ikinci defa yaptırılmıştır.⁸⁸⁶

Tekke'de postnişinlik vazîfesi üstlenen şeyhler şunlardır:

i. Şeyh Karasarıklı İbrâhim Sabri Efendi (1247/1831)

Rivâyete göre Şeyh İbrâhim Efendi; Küçük Mustafa Paşa'da attarlık yaparken, deliren ve elleri bağlı olarak getirilen bir yeniçeri ağasını okuyup iyi etmesiyle tanınmış, 'Karasarıklı' lakabı da bundan sonra yayılmıştır.⁸⁸⁷ Karasarıklı Şeyh İbrâhim Efendi, tekkesinde yirmi üç halîfe yetiştirmiştir.⁸⁸⁸ Onun döneminde Karasarıklı Tekkesi, Rifâiyye'nin âsitânesi gibi aktif bir şekilde çalışmıştır.⁸⁸⁹ Hür Mahmut Yücer,

⁸⁸⁰ Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. V, s. 572.

⁸⁸¹ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 261; Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 318; Tanman, Mehmet Baha, "Rifâî Âsitânesi", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2008, c. XXXV, s. 98.

⁸⁸² Yücer, "XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler", ss. 26-27.

⁸⁸³ Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. V, s. 567.

⁸⁸⁴ Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 317.

⁸⁸⁵ Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. V, s. 567.

⁸⁸⁶ Yücer, "XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler", s. 27; Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. V, s. 567.

⁸⁸⁷ Yücer, "XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler", s. 27; Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, ss. 317-318.

⁸⁸⁸ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 247; Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 318.

⁸⁸⁹ Yücer, "XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler", s. 27; Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 318.

Karasarıklı Şeyh İbrâhim Sabri Efendi (ö. 1243/1827) vasıtasıyla İstanbul’da birçok Rifâî dergâhının açılmış olduğunu kaydetmiştir.⁸⁹⁰

Karasarıklı Şeyh İbrâhim Sabri Efendi’nin vefât tarihini Vassâf 1243/1827,⁸⁹¹ Hür Mahmut Yücer ise 1247/1831⁸⁹² olarak kaydetmiştir. Karasarıklı İbrâhim Efendi’nin kabri bugün arsa üzerine yapılan apartman ve otelin altında kalmıştır.⁸⁹³ Ondan sonra postnişîn olan şeyhler ise şunlardır:

ii. (Oğlu) Şeyh Hüseyin Elvan Efendi (1262/1846),

iii. Şeyh Arab İbrâhim Efendi (1276/1850-1851, Çırakçı Tekkesi’nde medfundur),

iv. (Oğlu) Şeyh Mehmed Hüsni Efendi,

v. Şeyh Sirac Mehmed Ali Şemseddin er-Rifâî (1303/1885-1886),

vi. (Oğlu) Şeyh Hasan Safvet Efendi (1312/1894).⁸⁹⁴

3. Kurban Nasûh (Çarşamba) Tekkesi

Hür Mahmut Yücer’in kaydettiği bilgilere göre; Üsküdar’da bulunan Tekke ilk önce Hamzaviyye’den Kurban Nasûh Baba (ö. 995/1586) tarafından yaptırılmıştır. Burası uzun süre harâb kalmış; Kurban Nasûh, Mehmed Nûrî Efendi’nin rüyasında üç defa Tekke’nin yenilenmesini istemiş ve bunun üzerine Tekke, Mehmed Nûrî Efendi tarafından ikinci defa yaptırılmıştır.⁸⁹⁵

Tekke’de postnişînlik vazîfesi üstlenen şeyhler şunlardır:

i. Mehmed Nûrî Efendi (ö. 1273/1856)

Sefîne-i Evliyâ’da geçen bilgilere göre Şeyh Mehmed Nûrî Efendi 27 Receb 1179/7 Ocak 1766 tarihinde doğmuştur. Karasarıklı İbrâhim Efendi’den hilâfet almıştır. Şeyh Sâdık Efendi’ye intisap etmiş ve on dokuz yıl hizmetinde bulunmuştur.

⁸⁹⁰ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, ss. 391-392; Tahralı, *Türkiye’de Tarikatlar*, s. 313.

⁸⁹¹ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 247.

⁸⁹² Yücer, “XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler”, s. 27.

⁸⁹³ Yücer, “XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler”, s. 27.

⁸⁹⁴ Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. V, s. 567; Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, ss. 398-399; (a. mlf.), “XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler”, s. 27; Tahralı, *Türkiye’de Tarikatlar*, s. 318.

⁸⁹⁵ Yücer, “XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler”, s. 27; Tahralı, *Türkiye’de Tarikatlar*, s. 319.

Kurbân Nasuh Baba Zâviyesi'nde Rifâî âyini icra etmiştir. 29 Muharrem 1273/29 Eylül 1856 tarihinde vefât etmiştir.⁸⁹⁶

Mehmed Nûrî Edendi'nin birçok halîfesi Üsküdar Rifâî Tekkesi'nde postnişîn olmuştur. Matbu olan *Şerh-i Salât-ı Kemâliyye* dışında yerleri tesbit edilemeyen çok sayıda eseri bulunmaktadır.⁸⁹⁷

ii. Tefvîk Efendi (ö. 1317/1899)

Tekke'de Mehmed Nûrî Efendi'den sonra bestekâr olan oğlu Tefvîk Efendi postnişîn olmuştur. Kırk dört senelik bir irşad hayatından sonra 1317/1899 yılında vefât etmiştir.⁸⁹⁸

iii. Hayrullah Tâceddîn Efendi (1954)

Sefîne-i Evliyâ'da verilen bilgilere göre Şeyh Hayrullah Tâceddîn Efendi 1300/1883 yılında Üsküdar'da doğmuştur. 1320/1902 yılında pederi Tefvîk Efendi'den intikal eden Üsküdar Rifâî Dergâhı'nda tarikat faaliyetleri yürütmeye başlamıştır. Üsküdarlı Hoca Sâlih Nâzım Efendi'den icazet almıştır.⁸⁹⁹ 7 Ekim 1954 yılında vefât eden Hayrullah Tâceddîn'in yayınlanan eserleri arasında *Zübdetü'l-Ahlâk* (mensur, İstanbul, 1320), Ramazân-ı Şerîf'e Mahsus *Mecmûa-i İlâhiyyât* (manzum, İstanbul 1326), *Güldeste-i Dervîşân* (manzum, İstanbul, 1338/1340) ve *Gülgonca-i Âşıkân* (manzum, İstanbul, 1339-1341) yer almaktadır. Ayrıca ünlü mutasavvıf Osman Şems Efendi'nin elli bent ve 250 beyitten oluşan muhammes mersiyesini *Mersiye-i Cenâb-ı Seyyidü's-Şühedâ* adıyla neşretmiştir (İstanbul, 1327).⁹⁰⁰

Nuri Özcan'ın kaydettiği bilgilere göre “Şiirleri,⁹⁰¹ ahlâk ve tasavvufa dair eserleri, dinî besteleriyle de bilinen Mehmet Hayrullah tarih, edebiyat ve mûsikide geniş bilgi sahibiydi. Şiirlerinde ‘Tâcî’ mahlasını kullanmış, bahar aylarında

⁸⁹⁶ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, ss. 247-248.

⁸⁹⁷ Yücer, “XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler”, s. 27.

⁸⁹⁸ Yücer, “XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler”, ss. 27-28; Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 320.

⁸⁹⁹ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 252.

⁹⁰⁰ Özcan, Nuri, “Yalım, Mehmet Hayrullah Tâcettin”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2013, c. XLIII, s. 306.

⁹⁰¹ Tekkeler kapatıldığı vakit söylediği;

“Tekkeler mesdûd diye ârif olan çekmez elem

Tekke-i iklim-i lâhût, her zaman meftûhtur.” beyti meşhurdur (Yücer, “XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler”, s. 28).

bahâriyyeler ve nevrûziyyeler yazıp dostlarına dağıtmayı âdet haline getirmiştir. Dinî musiki alanında kendini yetiştirerek tekke mûsikisinin önde gelenleri arasında yer almıştır. Kendi güftelerine yaptığı dinî bestelerinin yanı sıra bazı şiirleri ilâhi ve şarkı formlarında bestelenmiştir.”⁹⁰²

4. Kozyatağı Abdülhalîm Efendi Tekkesi

Kozyatağı Tekkesi Kadıköy, Kozyatağı mahallesinde, Şeyh Mehmed Nûrî Efendi'nin (1273/1856) halîfelerinden olan Süleyman Abdülhalîm Efendi (ö. 1314/1896) tarafından 1 Ocak 1868 tarihinde tesis edilmiştir. Tekke'de Rifâiyye'nin Ulvâniyye kolu üzere⁹⁰³ pazartesi ve cuma geceleri âyin icra edilirdi.⁹⁰⁴

Tekke'de postnişînlik vazîfesi üstlenen şeyhler şunlardır:

i. Süleyman Abdülhalîm Efendi (ö. 1314/1896)

Şeyh Abdülhalîm Efendi Tekke yanındaki on dönümlük bağda üzüm yetiştirerek geçimini sağlamış ayrıca misafirperverliği ve cömertliğiyle tanınmıştır. Abdülhalîm Efendi, XIX. yüzyılın en meşhur neyzen ve tamburîlerinden biri olup Hamparsum notasını da bilmekteydi.⁹⁰⁵ Galata Mevlevîhânesi neyzenbaşısı Deli İsmâil Dede'den neyi, Oskiyam Efendi'den tamburu meşketmiştir. Ayrıca o birçok talebe yetiştirmiştir. Bunlar arasında Bahariye Mevlevîhânesi şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede, Cemal Dede (ö. 1317/1899), Suphi Ezgi ve Tamburacı Osman Pehlivan gibi devrin ünlü musikişinasları yer almaktadır.⁹⁰⁶

ii. Ali Rızâ Efendi (ö. 1930)

Abdülhalîm Efendi'den sonra yerine, Odabaşı Tekkesi Şeyhi Ahmed Muhtar'dan icâzetli Temyiz Mahkemesi İstidâ Dairesi hulefasından olan oğlu Ali Rızâ Efendi geçmiştir. Ali Rızâ Efendi tekke ve camiye yenilemiştir.⁹⁰⁷

⁹⁰² Özcan, “Yalım, Mehmet Hayrullah Tâcettin”, c. XLIII, s. 306.

⁹⁰³ Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 320.

⁹⁰⁴ Yücer, “XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler”, s. 28.

⁹⁰⁵ Yücer, “XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler”, s. 28.

⁹⁰⁶ Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 320.

⁹⁰⁷ Yücer, “XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler”, s. 28.

iii. Mustafa Nûrî Efendi

Ali Rızâ Efendi'den sonra yerine oğlu Mustafa Nûrî Efendi postnişîn olmuştur.⁹⁰⁸

5. Eyüp Yahyâzâde Dergâhı

Eyüp semtinde bulunan Dergâh'ı⁹⁰⁹ Şeyhülislâm Hoca Sâdeddin Efendi ilk önce dârülkurrâ olarak inşa ettirmiştir. Daha sonra oğlu Esad Mehmed Efendi bu binayı Kastamonulu Şâban Efendi'ye dergâh olarak tahsis etmiştir.⁹¹⁰ Dergâh Edirne'den vekâleten gelen Rifâiyye büyüklerinden Muhammed Derrâsî tarafından İstanbul'un önemli Rifâî merkezlerinden biri haline getirilmiştir.⁹¹¹

Halvetiyye ve Sünbüliyye'nin faaliyetlerinin yanı sıra uzun bir müddet Rifâî âyinleri de icra edilen Dergâh'ta postnişînlik vazîfesi üstlenen şeyhler şunlardır:

i. Şeyh Yahyâ Efendi

Sefîne-i Evliyâ'da verilen bilgilere göre Şeyh Yahyâ Efendi 1050/1640 yılında Kastamonu'da doğmuştur. Miftâhî-zâde Şeyh Ahmed Efendi'den hilâfet almıştır. Yahyâ Efendi 1109/1698 yılında vefât etmiştir. Cenazesi Eyüp Camii mihrâbı ile kürsüsü hizasında kalan bölüme defnedilmiştir. Yahyâ Efendi'nin şiirleri mevcuttur, şu münâcât ona aittir:

“Lutf eyle dîl-i zâra,
Yâ Rab kerem eyle.
Yâr olmasın ağyâra,
Yâ Rab kerem eyle.”⁹¹²

ii. Muhammed Derrâsî Efendi

Sefîne-i Evliyâ'da Şeyh Muhammed Derrâsî Efendi'nin mübarek, güzel ahlâklı, âlim, ârif ve kerâmet sahibi biri olduğundan bahsedilmiştir. Muhammed Derrâsî kırk beş yıl süreyle postnişînlik yapmış ve Osmanlı padişahlarından olan II.

⁹⁰⁸ Yücer, “XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler”, s. 28.

⁹⁰⁹ Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. V, ss. 546-547.

⁹¹⁰ Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 319.

⁹¹¹ Yücer, “XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler”, s. 28; Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 319.

⁹¹² Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, ss. 269-270.

Mahmut'un hürmetine mazhar olmuştur. Muhammed Derrâsî 1 Safer 1213/15 Temmuz 1798 tarihinde vefât etmiştir.⁹¹³

iii. Büyük Şeyh Hasîb er-Rifâî (1250/1834)

Şeyh Muhammed Derrâsî Efendi'nin vefâtından sonra yerine geçen halîfesi Büyük Şeyh Hasîb er-Rifâî'nin yaklaşık otuz yedi senelik postnişînliği esnasında Dergâh daha da canlanmıştır. Şeyhi Muhammed Derrâsî gibi Büyük Şeyh Hasîb Efendi de II. Mahmud'un saygısını kazanmıştır. Ayrıca Bitlisli Şeyh Müştâk-ı Kâdirî'nin İstanbul'a geldikçe Hasîb Efendi Tekkesi'nde misafir olduğu rivâyet edilmektedir.⁹¹⁴

Sefîne-i Evliyâ'da verilen bilgilere göre Şeyh Büyük Hasîb Efendi İstanbul'un Eyüp semtinde doğup büyümüştür. Eyüp'de atalarından miras kalan dergâhta postnişînlik yapmıştır.⁹¹⁵

iv. el-Hâc Mehmed Rızâ er-Rifâî (1282/1865),

v. Mehmed Emîn Efendi (1303/1885),

vi. Mehmed Hasîb Efendi (1329/1911).

Sefîne-i Evliyâ'da kaydedilen bilgilere göre Şeyh Hasîb Efendi 1272/1856 yılında doğmuştur. Yirmi altı yıl süreyle tarikat faaliyetlerini yürütmüştür. Kendisinden edip ve zarif biri olarak bahsedilmiştir. Şeyh 16 Receb 1329/11 Temmuz 1911 tarihinde vefât etmiştir.⁹¹⁶

vii. Şa'bân Efendi

Hasîb Efendi'den sonra oğlu Şa'bân Efendi Dergâh'a postnişîn olmuştur.⁹¹⁷ Şa'bân Efendi hakkında başka bir bilgiye ulaşamadık.

6. Dügümlü Baba (Arabacıbaşı) Dergâhı

Hür Mahmut Yücer'in kaydettiği bilgilere göre; Dügümlü Baba Dergâhı

⁹¹³ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, ss. 267-268.

⁹¹⁴ Yücer, "XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler", s. 28.

⁹¹⁵ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 266.

⁹¹⁶ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 269.

⁹¹⁷ Yücer, "XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler", s. 30.

Sultanahmed’de, Elbise Anbarı olarak bilinen yerde bulunmaktaydı. Dergâh II. Mahmud’un arabacıbaşlarından Ârif Baba (ö. 1259/1843) tarafından 1237/1820 tarihinde meşihat konularak kurulmuştur. Hacı Ârif Ağa’yı Dügümlü Baba dâhil birçok meczup sevmiş, tekkesini mesken edinmiştir. Tekke, esas ününü bu meczuplara meskenlik etmesinden sağlamıştır. Dügümlü Baba (Seyyidü’l-Hâc Müstafa Efendi) 1200/1785 yılında Amasra’da doğmuş, seksen üç yaşında 1283/1866 tarihinde vefat etmiştir. Babası Yahyâ Efendi Amasra’daki Nakşbendî Tekkesi şeyhlerindedir. Memleketinde medrese tahsili görüp hâfız olduktan sonra İstanbul’a gelmiş, Laz Ahmed Paşa’nın imâmlığını yapmıştır. Onun hac görevini îfâdan ve Nakşbendiyye’den icâzet aldıktan sonra cezbeğe kapıldığı, eline geçen ipleri, sicimleri ve çaputları düğümler yaparak elbisesine bağladığı için ‘Dügümlü Baba’ olarak anıldığı ve İstanbul’un meşhur meczuplarından kabul edildiği nakledilir.⁹¹⁸

Dergâh’ta postnişinlik vazîfesi üstlenen şeyhler şunlardır:

- i. Ârif Baba (ö. 1259/1843),
- ii. Muhiddîn Efendi (ö.1286/1869),
- iii. Hacı Mehmed Râgıb Efendi (ö.1292/1875).⁹¹⁹

7. Sırrî Efendi (Esrar Dede) Tekkesi

Fatih Kızıtaşı’nda Şeyh Mehmed Sırrî-i Vahdetî Efendi (ö. 1295/1878) tarafından kurulan ve kendi namına nispetle ‘Sırrî Efendi’, oğluna nispetle ‘Esrar Dede’ adıyla anılan Rifâî Tekkesi’nde Sırrî Efendi’den sonra oğlu Esrar Efendi postnişinlik yapmıştır. Sırrî Efendi’nin müntesipleri arasında devlet erkânından Zaptiye Müşiri Hüsnü Paşa, Sıhhiye Dairesi Reisi Nûri Paşa ve Mahmud Nedim Paşa sayılabilir.⁹²⁰

Tekke’de postnişinlik vazîfesi üstlenen şeyhler şunlardır:

- i. Şeyh Mehmed Sırrî-i Vahdetî Efendi (ö.1295/1878),

⁹¹⁸ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, ss. 405-407; (a. mlf.), “XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler”, s. 30; Tahralı, *Türkiye’de Tarikatlar*, s. 321.

⁹¹⁹ Yücer, “XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler”, s. 30.

⁹²⁰ Tahralı, *Türkiye’de Tarikatlar*, s. 321; Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 407; (a. mlf.), “XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler”, s. 30.

ii. Esrar Efendi.

8. Muslihiddîn Mescidi ve Tekkesi (Tahta Minâre)

Sefîne-i Evliyâ'ya göre Muslihuddîn Dergâhı Fatih Karagümrük semtinde olup yine aynı semtte doğmuş olan Şeyh Sâlih Efendi tarafından yaptırılmıştır. Şeyh Sâlih 1296/1879 yılında vefât etmiştir.⁹²¹

Hür Mahmut Yücer'in kaydettiği bilgilere göre Tekke Üsküdarlı Seyyid Mehmed Nûri Efendi'nin halîfesi Şeyh Sâlih Efendi tarafından 1203/1788 yılında kurulmuştur.

Tekke'de postnişînlik vazîfesi üstlenen şeyh:

i. Şeyh Sâlih Efendi (ö. 1296/1879)

İlk zamanlarda şiddetli bir tasavvuf aleyhtarı olan Sâlih Efendi, Karasarıklı İbrâhim Efendi ile tanıştıktan sonra dervişliğe adım atmış, 1265/1849 yılında halife olmuş ve sonra Muslihuddin Mescidi'nde irşat faaliyetine başlamıştır. Geçimini Kur'ân-ı Kerim ve Delâil-i Şerîf istinsah ederek kazanmıştır. “Oğlum size taş ile vuranları ekmek ile müdafaa ediniz!” dediği rivayet edilmektedir. ‘Şemsî’ mahlası ile yazdığı şiirleri mevcuttur.⁹²²

9. Odabaşı Tekkesi

Tekke XVII. yüzyıl Celvetî-Selâmî şeyhlerinden olan Fenâyî Mustafa Efendi tarafından inşa edilmiştir. Üsküdarlı Seyyid Mehmed Nûri Efendi'nin halîfesi ve aynı zamanda oğlu olan Abdullah Vehbi Efendi (ö. 1288/1871) ise Tekke'yi yeniden ihyâ etmiş ve burada bir müddet Rifâî usûlü icra etmiştir.⁹²³

Sefîne-i Evliyâ'daki bilgilere göre Şeyh Abdullah Efendi âşık, sâdık, şiddetli mücâhedesi olan ve latifeyi sever bir zât idi. Geçimini berberlik yaparak sağlamıştır.

⁹²¹ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, ss. 254-255.

⁹²² Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, ss. 407-408; (a. mlf.), “XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler”, s. 31; Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 321.

⁹²³ Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 321; Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, ss. 408-409; (a. mlf.), “XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler”, s. 31.

1288/1870-1871 yılında vefât etmiştir. Kendisinden sonra postnişînliği oğlu Şeyh Hâfız Ahmet Muhtâr Efendi'ye bırakmıştır. Ahmet Muhtâr'dan sonra Şeyh Hâce Mustafa Safî Efendi postnişîn olmuştur.⁹²⁴

Tekke'de postnişînlik vazîfesi üstlenen şeyhler şunlardır:

- i. Şeyh Abdullah Vehbî Efendi (1288/1870-1871),
- ii. (Oğlu) Hâfız Ahmet Muhtâr Efendi (1346/1927),
- iii. Şeyh Hâce Mustafa Safî Efendi.

10. Saraç İshak Dergâhı

Eminönü Kumkapı'da yer alan Saraç İshak Dergâhı İstanbul'un fethinden sonra Saraç İshak Velî tarafından Nakşî dergâhı olarak kurulmuştur. XIX. yüzyılın ortalarında Rifâî şeyhi Hâfız Mehmed Derviş tarafından buraya meşihat konularak Dergâh'ta Rifâî usûlü icra edilmeye başlanmıştır.⁹²⁵

Dergâh'ta postnişînlik vazîfesi üstlenen şeyhler şunlardır:

- i. Şeyh Hâfız Mehmed Derviş,
- ii. Muhammed Fazlî Efendi (ö. 1316/1898)

Sefîne-i Evliyâ'ya göre Şeyh Muhammed Fazlî Efendi İstanbullu'dur. Babası Şeyh Muhammed Derviş Efendi'den feyz almıştır. Şeyh Nûrî Efendi'ye intisap etmiş, şeyhinin hizmetinde bulunmuş, sülûkünü tamamlamış ve şeyhinden hilâfet almıştır. 1266/1850 tarihinde tarîkat âyini icraya başlamış ve elli sene süreyle irşâd faaliyetlerinde bulunmuştur. Konuşmasındaki zerafet ve halindeki letâfetin tesiriyle sohbetlerine devlet adamları da devam etmişlerdir. Nakşbendiyye ve Şa'bâniyye'den de hilâfeti bulunan Fazlî Efendi 12 Muharrem 1316/1 Haziran 1898 tarihinde vefât etmiştir. Fazlî Efendi'nin vahdet-i vücûda dair basılmamış bir eseri vardır.⁹²⁶

- iii. Şeyh Vahdî Efendi

Sefîne-i Evliyâ'da verilen bilgilere göre Fazlî Efendi'nin yerine geçen Şeyh

⁹²⁴ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 256.

⁹²⁵ Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 322; Yücer, "XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler", s. 31.

⁹²⁶ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, ss. 257-258; Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 322; Yücer, "XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler", s. 31.

Vahdî Efendi 1293/1875 yılında babasından hilâfet almıştır. Rifâiyye âdâbının en ince ayrıntısına kadar irfân sahibi birisi idi. Aynı zamanda Vahdî Efendi birçok halife yetiştirmiştir. Bunlar arasında Bursalı Hocazâde Tevfik Efendi, Feşçiler kethüdâsı Bursalı Şeyh İbrâhim Efendi, Destereci Şeyh Ömer Efendi, Akşehirli Hocazâde Şeyh Muhammed Efendi, Şeyh Muhammed Hâmid Efendi, ‘Ahmed Tûrânî Dergâhı’ şeyhlerinden Kütahyalı Şeyh Muhammed Emîn Efendi ve oğlu Şeyh Hacı Edhem Efendi bulunmaktadır.⁹²⁷ Halifeleri Bursa, Kütahya ve Akşehir gibi Anadolu şehirlerinde görev yapmıştır. Vahdî Efendi’nin de babası gibi vahdet-i vücûdu konu edinen bir risâlesi vardır.⁹²⁸

11. Ümmü Ken’ân Dergâhı

Mustafa Tahralı’nın kaydettiği bilgilere göre Dergâh, Ken’ân Rifâî’nin annesi Hatice Cenân Hanım tarafından 1908 yılında İstanbul’un Fatih ilçesinde Hırkaîşerif’te inşa ettirilmiştir. Dergâh’ta Ken’ân Rifâî postnişânlik yapmıştır.⁹²⁹

Mehmet Demirci’nin verdiği bilgilere göre Ken’ân Rifâî’nin dedesi Filibe hânedânından Hacı Hasan Bey, oranın varlıklı eşrafından olup yaşadığı semt bugün de kendi ismiyle anılmaktadır. Ken’ân Rifâî’nin babası Abdülhalim Bey, annesi Hatice Cenân Hanım’dır. Ken’ân Rifâî, babasının görevi dolayısıyla buldukları Selanik’te 1867 yılında doğmuştur. Çocukluk yıllarını dedesinin yanında Filibe’de geçirmiştir. Babası Abdülhalim Bey bir ara Filibe Murahhası olarak orada devletin siyasî temsilciliğini yapmıştır. Daha sonra Balkanlar’da siyasî huzurun iyice bozulması üzerine İstanbul’a göç etmişler ve Hırka-i Şerif semtinde satın aldıkları ahşap bir konağa yerleşmişlerdir. Böylece babası Filibe’deki görevinden ayrılıp önce Posta Telgraf Nezâreti Sicil Başmüdürlüğü, sonra da Telgraf Nâzırlığı vazîfesine getirilmiştir.⁹³⁰

Ken’ân Rifâî’nin yetişmesinde annesinin büyük etkisi vardır. Sâmîha

⁹²⁷ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 260.

⁹²⁸ Yücer, “XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler”, s. 31; Tahralı, *Türkiye’de Tarikatlar*, s. 322.

⁹²⁹ Tahralı, Mustafa, “Ken’ân Rifâî”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2002, c. XXV, s. 254; (a. mlf.), *Türkiye’de Tarikatlar*, s. 324.

⁹³⁰ Demirci, Mehmet, *Ken’ân Rifâî Yazıları*, Cenân Eğitim, Kültür ve Sağlık Vakfı Yay., İstanbul, 2016, s. 15.

Ayverdi'nin ifadelerine göre; "O annesini her şeyin üstünde bir aşk ve hürmetle seviyordu. Bu sevgi her çocuğun anasına göstermesi tabii olan vefa, minnet ve muhabbet gibi duyguların hiçbiri ile kıyaslanamayacak kadar derin, köklü, mânalı ve şuurlu idi. Annesi Ken'ân Rifâî'nin ilk mürşidi konumundaydı."⁹³¹

Sefîne-i Evliyâ'da kaydedilen bilgilere göre Ken'ân Rifâî son dönem Rifâî şeyhlerindedir. Galata Sultânîsî, Rum İdâdîsî ve Elyans-ı İsrâîliyyet okullarında öğrenim görmüştür. On dokuz yaşında Karesi İdâdî Müdürlüğü, ardından çeşitli şehirlerdeki maârif müdürlüklerinde görev yapmıştır. 1312/1894 yılında Dersaadet Numûne-i Terakkî Mektebi Müdürlüğü'ne tayin olunmuştur. Dört yıl sonra görülen mânevî bir işaret üzerine hâsıl olan iştiyaka binâen Medine'ye gitmiş ve orada dört yıl kalmıştır. Ardından İstanbul'a gelmiş ve burada Fransızca öğretmenliği, Telif ve Tercüme encümeni âzalığı, Dâruşşafaka ve Gelenbevî Sultânî Müdürlüğü ile İstanbul Maârif müfettişliği görevlerinde bulunmuştur. Annesi sâliha bir hanım olup Şeyh Edhem Efendi'nin müntesiplerindedir. Edhem Efendi bir tekke şeyhi değildi fakat ehl-i kemâl bir zât idi. Annesi Ken'ân Rifâî'yi de bu zâtın terbiye ve gözetimine vermiştir. Ken'ân Rifâî Ümmü Ken'ân Dergâh'ında cuma günleri ikindi civarı müntesiplerine 'Mesnevî-i Şerîf' tedaris ederdi. Hüseyin Vassâf'ın kaydettiğine göre Ken'ân Rifâî önceleri frenk-meşreb iken ilâhî hidayetinin tesiriyle hüsn-i hâl sahibi olmuş; ilmi ve fazileti bakımından zamanın şeyhleri arasında meslek sahibi, tarîkine âşık, edîb ve kâmil bir zât olarak mümeyyiz etmiştir. Çok çalışma yaptıklarından gözlerine zaaf târî olmuş ve bu yüzden siyah gözlük kullanmaktadır.⁹³²

Yukarıda zikredilen bilgilere ilâveten; Ken'ân Rifâî Medine'de kaldığı dört yıl boyunca mânevî bir işaret üzerine beldenin şeyhü'l-meşâyihî ve aynı zamanda Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin neslinden gelen Seyyid Hamza Rifâî'nin hizmetlerinde bulunmuştur. Şeyhi kendisine icâzet ve hilâfet vermiştir. Akabinde Ken'ân Rifâî İstanbul'a dönmüş ve yukarıda değindiğimiz üzere Ümmü Ken'ân Dergâh'ında postnişîn olarak irşad faaliyetine başlamıştır. 1925 yılında tekkelerin kapatılması üzerine mülkiyeti kendilerine ait olan Ümmü Ken'ân Dergâhı aile efradı tarafından

⁹³¹ Ayverdi, Sâmiha (ve diğerleri), *Ken'ân Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, Kubbealtı Yay., İstanbul, 2017, ss. 15-17.

⁹³² Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, ss. 263-264.

mesken olarak kullanılmaya başlanmıştır. Soyadı kanununun çıkmasından sonra Büyükaksoy soyadını alan Ken'ân Rifâî 7 Temmuz 1950 tarihinde vefât etmiştir. Cenazesi Merkez Efendi Camii avlusunda şadırvanla kabristan duvarı arasındaki bölüme defnedilmiştir.⁹³³

Mustafa Tahralı ve Mehmet Demirci'nin değerlendirmelerine göre, Kenan Rifâî'nin XX. yüzyılın ilk yarısında yaşayan sûfiler arasında önemli bir yeri vardır. O tasavvufî görüşlerini tevhid, güzel ahlâk, aşk ve irfan etrafında örmüş; ilim, fikir ve sanat dünyasına birçok insan kazandırmıştır. Dış Tabâbeti ve Eczacı mektepleri müdürü Server Hilmi Bey; Hattat Aziz Efendi; Eflâtun, Marcus Aurelius ve Epictetos'un bazı eserlerini Türkçe'ye tercüme eden felsefe muallimi Semiha Cemal Hanım; damadı ve diş hekimi Ziya Cemal Büyükaksoy, romancı ve filoloji doktoru Safiye Erol; mimar Ekrem Hakkı Ayverdi; edip, mütefekkir ve mutasavvıf Sâmiha Ayverdi talebelerinden birkaçıdır. Devrin şeyhülislâmlarından Haydarîzâde İbrâhim Efendi, Nesîmi Efendi ve Abdullah Efendi ile Mısır Keldânî patrik vekili Âbid Efendi de onun müntesiplerindedir.⁹³⁴

Aynı zamanda şâir de olan Ken'ân Rifâî'nin eserleri arasında şunlar yer alır: 1. *Muktezâ-yı Hayât* (İstanbul, 1308), 2. *Rehber-i Sâlikîn* (İstanbul, 1327), 3. *Tuhfe-i Ken'ân* (İstanbul, 1327), 4. *İlahiyyât-ı Ken'ân* (İstanbul, 1341), ve 5. *Ahmed er-Rifâî* (Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye-Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1340/1924, 222+103 s.): Ahmed er-Rifâî ve tarikatı hakkında Türkçe'de yazılmış en geniş eser olma özelliğine hâizdir.⁹³⁵

12. Tarakçı Tekkesi

Tekke Fatih'de Sultan Selim Camii yakınlarında olup Cerrâhiyye'ye mensup olan Şeyh Süleyman Veliyyüddîn Efendi'nin halîfesi Saçlı Şeyh Mustafa Efendi (ö. 1173/1759) tarafından yaptırılmıştır. Seyyid Mustafa Efendi'nin vefâtının ardından,

⁹³³ Tahralı, "Ken'ân Rifâî", c. XXV, s. 254; (a. mlf.), *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 324; Demirci, *Ken'ân Rifâî Yazıları*, ss. 18-19.

⁹³⁴ Tahralı, "Ken'ân Rifâî", c. XXV, ss. 254-255; (a. mlf.), *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 324; Demirci, *Ken'ân Rifâî Yazıları*, s. 20.

⁹³⁵ Tahralı, "Ken'ân Rifâî", c. XXV, s. 255; (a. mlf.), *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 324; Demirci, *Ken'ân Rifâî Yazıları*, ss. 20-23.

İsmâil Hilmi Efendi'nin (ö. 1240/1824) halîfesi Hüseyin Lebîbâ ile (ö. 1227/1812) birlikte Tekke Rifâiyye'ye bağlanmıştır.⁹³⁶

13. Şerbettâr Şeyh Mehmed Efendi Dergâhı

Halvetiyye'nin Ramazâniyye koluna ait olan Dergâh, Pîr Ramazan Mahfi'nin halîfelerinden Şerbettâr Mehmed Efendi (ö. 1053/1643)⁹³⁷ tarafından Molla Gürânî semtinde inşa edilmiştir.⁹³⁸ Dergâh'ta Rifâî şeyhlerinden Seyyid Abdullah Efendi (ö. 1209/1795) bir süre postnişînlik yapmış, ardından Rifâiyye'nin Ulvâniyye kolunun pîri Süleyman Ulvân Efendi (ö. 1249/1834) irşat hizmetinde bulunmuştur.⁹³⁹ Dergâh'ta postnişînlik vazîfesi üstlenen şeyhler şunlardır:

- i. Şerbettâr Mehmed Efendi (ö. 1053/1643),
- ii. Seyyid Mustafa el-Halvetî,
- iii. (Oğlu) Seyyid Abdullah er-Rifâî (ö. 1209/1794),
- iv. (Oğlu) Seyyid Süleyman Divan er-Rifâî (ö. 1249/1833),
- v. (Kardeşi) Veysî Efendi er-Rifâî (ö. 1273/1856),
- vi. Mehmed Sâdık Efend er-Rifâî (ö. 1274/1857),
- vii. Seyyid Ali Efendi er-Rifâî (ö. 1281/1864),
- viii. Hâfız Osman Hilmi Efendi er-Rifâî (ö. 1291/1874),
- ix. (Oğlu) Süleyman Ulvân Efendi (ö. 1297/1880),
- x. Süleyman Niyâzî Efendi (ö. 1310/1892),
- xi. Hacı Mehmed Ârif Vâsî Efendi (ö. 1314/1896),
- xii. Mehmed Ârif Efendi (ö. 1319/1901),
- xiii. Hâfız Mehmed Ârif Efendi.⁹⁴⁰

14. Hulvî Efendi Tekkesi

⁹³⁶ Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 315; Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. V, s. 499.

⁹³⁷ Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 315.

⁹³⁸ Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. V, s. 529.

⁹³⁹ Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 315.

⁹⁴⁰ Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. V, s. 529.

Tekke Şehremini semtinde 1035/1626 yılında inşa edilmiştir.⁹⁴¹ Tekke'de Halvetî-Gülşenî şeyhi Mahmud Hulvî Efendi'den sonra Rifâî şeyhlerinden Tabancacı Mehmed Ârif Efendi'nin (ö. 1238/1822) postnişîn olmasından itibaren, Tekke Rifâî meşâyihinin uhdesinde kalmıştır.⁹⁴²

Tekke'de postnişînlik vazîfesi üstlenen Rifâî şeyhleri şunlardır:

- i. Tabancacı Mehmed Ârif er-Rifâî (ö. 1238/1822),
- ii. (Oğlu) Ahmed Efendi er-Rifâî (ö. 1256/1840),
- iii. (Kardeşi) Abdülkâdir Ulvân Efendi (ö. 1260/1844),
- iv. Mehmed Efendi b. Ahmed er-Rifâî (ö. 1319/1901).⁹⁴³

15. Kelâmî Dergâhı

Halvetiyye'nin Cihangiriyye koluna mensup Fatih Kelâmî Dergâhı'nda⁹⁴⁴ Kâdirî ve Rifâî şeyhler de görev yapmışlardır. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Kemâleddin Baba'nın postnişîn olmasıyla Dergâh Rifâiyye'ye intikal etmiştir.⁹⁴⁵ Dergâh'ta postnişînlik vazîfesi üstlenen Rifâî şeyhleri şunlardır:

- i. Kemaleddin Baba er-Rifâî (ö. 1200/1786),
- ii. Ahmed Efendi er-Rifâî (ö. 1270/1854),
- iii. Hacı Mehmed Ali Alemî er-Rifâî (ö. 1304/1886).⁹⁴⁶

16. Alyanak Efendi Tekkesi

Rifâiyye'ye ait olan Tekke Silivri Kapı Zingirci Camii'ndedir. Tekke'de postnişînlik vazîfesi üstlenen şeyhler şunlardır:

- i. Alyanak Ali Efendi er-Rifâî (ö. 1287/1870): Fatih Kubbe Tekkesi'nde

⁹⁴¹ Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. V, s. 505.

⁹⁴² Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 315.

⁹⁴³ Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 316; Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. V, ss. 505-506.

⁹⁴⁴ Danimarkalı psikolog Carl Vett (d. 1870) 1925 yılında Kelâmî Dergâhı'nda on dört gün misafir olarak kalmış ve bu süre zarfında edindiği tasavvufî tecrübe, Dergâh'ın o zamanki şeyhi Esad Erbilî (1847-1931) ve tekke ortamını anlatan bir eser kaleme almıştır (Vett, Carl, *Kelâmî Dergâhından Hatıralar (İstanbul-1925)*, çev. Ethem Cebecioğlu, Muradiye Kültür Vakfı Yay., Ankara, 1993).

⁹⁴⁵ Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, ss. 315-317.

⁹⁴⁶ Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, ss. 316-317; Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. V, s. 510.

şeyhlik yapan İsmâil Hilmi er-Rifâî'nin (ö. 1240/1825) halîfesidir.

ii. (Oğlu) İsmâil Efendi (ö. 1305/1888).⁹⁴⁷

17. Kılılı Yûsuf Tekkesi

Tekke Kılılı Yusuf Ağa tarafından Topkapı semtinde inşa edilmiştir.⁹⁴⁸ Önceleri Halvetiyye-i Ramazâniyye'nin bir şubesi olan Cihangîriyye koluna ait olan Tekke uzun bir müddet meşihatsız kalmış, XIX. yüzyılda Seyyid Osman Efendi (ö. 1237/1821) ile birlikte yeniden ihyâ edilmiştir.⁹⁴⁹

Tekke'de postnişinlik vazîfesi üstlenen şeyhler şunlardır:

- i. Seyyid Osman Efendi er-Rifâî (ö. 1237/1821): Berberler şeyhi vekilidir.
- ii. Hâfız Mustafa Efendi (ö. 1240/1824),
- iii. Seyyid Ali Rıza Efendi (ö. 1264/1848),
- iv. (Oğlu) Seyyid Süleyman Niyâzî er-Rifâî (ö. 1310/1892),
- v. Hâfız Cemal Efendi.⁹⁵⁰

18. Şeyh Abdullah Tekkesi

Tekke Fatih Odabaşı'nda inşa edilmiştir. Tekke'de postnişinlik vazîfesi üstlenen şeyhler şunlardır:

- i. Berber Abdullah Vehbî Efendi (ö. 1284/1867): Mehmed Nûrî Efendi'nin (ö. 1273/1856) halîfesidir.
- ii. (Oğlu) Ahmed Muhtar Efendi,
- iii. Hâce Mustafa Sâfî Efendi.⁹⁵¹

19. Alaca Mescidi (Sâdık Efendi) Tekkesi

⁹⁴⁷ Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. V, ss. 534-535.

⁹⁴⁸ Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. V, s. 558.

⁹⁴⁹ Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 317.

⁹⁵⁰ Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 317; Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. V, s. 535.

⁹⁵¹ Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. V, s. 558.

Rifâiyye'ye ait olan Tekke Yenikapı-Langa semtinde inşa edilmiştir.⁹⁵² Tekke'de postnişînlik vazîfesi üstlenen şeyhler şunlardır:

i. Şeyh Sâdık Efendi: Osman Himâyetî'nin halîfesi olan Sâdık Efendi *Sefîne-i Evliyâ*'ya göre Aksaray Alaca mescid civarında tesis ettiği dergâhında tarikat faaliyetleri yürütmüştür. Kendisi cezbe makamında kalmış ve halîfe yetiştirememiştir. 11 Muharrem 1227/26 Ocak 1812 tarihinde vefât etmiştir. Türbesinin yandığı gelen bilgiler arasındadır.⁹⁵³

ii. Reis Seyyid Mehmed Sabri er-Rifâî (ö. 1242/1826): Seyyid Ali el-Leyâlî'nin halîfesidir.

iii. Ali Sabri er-Rifâî (ö. 1253/1837),

iv. (Oğlu) Mehmed Sabri er-Rifâî (ö. 1279/1862),

v. (Oğlu) Ali Haydar Efendi (ö. 1304/1886),

vi. Hacı Süleyman Efendi en-Nakşebendî (ö. 1310/1892).⁹⁵⁴

20. Tarsusî Dergâhı

Mevlânâkapı'da Sultan II. Mehmed devrine ait Tarsus Mescidi meşîhat konularak Rifâiyye'ye bağlanmıştır. Dergâh'ta görev yapan şeyhler şunlardır:

i. Kürküzâde Mehmed Ali eş-Şükrî (ö. 1225/1810),

ii. İbrâhim Vehbî Efendi (ö. 1251/1835),

iii. İbrâhim Edhem Zühdî (ö. 1262/1846),

iv. Ahmed Zikrî (ö. 1265/1848),

v. Osman er-Rifâî (ö. 1273/1856),

vi. Ali Koç es-Sünbülî (ö. 1280/1863): Yûnus Hilmi Efendi'nin halîfesidir.

vii. Ahmed Sâfi er-Rifâî (ö. 1309/1891): Karasarıklı Şeyh Mehmed Efendi'nin oğludur.

viii. Abdülkerim Rûhî Efendi (ö. 1326/1908): Ahmed Sâfi'nin halîfesidir.⁹⁵⁵

⁹⁵² Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. V, s. 564.

⁹⁵³ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 247.

⁹⁵⁴ Seyyid Muhammed, *Tasavvuf*, c. V, s. 564; Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 319; Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 400.

⁹⁵⁵ Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, ss. 315-317.

21. Kubbe Tekkesi

Fatih'te bulunan Tekke Kâdiriyye'nin İstanbul'daki en eski merkezlerinden biridir. Tekke Hüseyin Lebîbâ'nın şeyhi İsmâil Hilmi Efendi'nin 1200/1785 yılında meşîhata geçmesiyle birlikte Kâdiriyye'den Rifâiyye'ye intikal etmiştir.

Tekke'de postnişînlik vazîfesi üstlenen şeyhler şunlardır:

- i. İsmâil Hilmi er-Rifâî (ö. 1240/1825),
- ii. (Oğlu) Hüseyin Hamdi Efendi (ö. 1276/1859),
- iii. (Torunu) İsmâil Hilmi Efendi (ö. 1327/1909).⁹⁵⁶

22. Şeyh Matrak (Arapzâde) Dergâhı

Mevlânâkapı'da bulunan Dergâh aslen Sa'diyye'ye aittir. Bununla beraber, bir müddet Rifâî şeyhlerin görev yaptığı merkezlerden biridir. Dergâh'ta postnişînlik vazîfesi üstlenen Rifâî şeyhleri şunlardır:

i. Şeyh Hâfız Osman er-Rifâî (ö. 1291/1874): 'Asker İmâmı' lakabıyla bilinmektedir.

ii. Şeyh Mehmed er-Rifâî (ö. 1281/1864)

iii. Seyyid Mustafa Efendi (ö. 1293/1876): Paşa Baba'nın halîfesidir.

Dergâh daha sonra tekrar Sa'diyye şeyhlerinin tasarrufuna geçmiştir.⁹⁵⁷

23. Süleyman Efendi Tekkesi

Beykoz'da bulunan Tekke aslen bir Halvetî-Gülşenî tekkesidir. Tekke Gülşeniyye'den Şeyh Hâfız Ahmed Efendi'nin irtihalinin ardından bir dönem Rifâiyye'nin kontrolüne geçmiştir. Tekke'de Rifâiyye'den Şeyh Ali Efendi hizmette bulunmuş, ardından Tekke tekrar Gülşenîliğe intikal etmiştir.⁹⁵⁸

⁹⁵⁶ Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 315, 317.

⁹⁵⁷ Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 317.

⁹⁵⁸ Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 315.

24. Dürzî Şeyh Ali Efendi Tekkesi

Eyüp Otakçılar'da bulunan Tekke Üsküdar Rifâî Âsitânesi'nden bağımsız faaliyet gösteren bir merkezdir.⁹⁵⁹

25. Sirâceddin Tekkesi

Ahmed Sirâceddin Efendi'nin Aksaray'da kendi adıyla kurduğu Sirâceddin Tekkesi, Âsitâne'den bağımsız olarak inşa edilen Rifâî merkezlerinden bir diğeridir.⁹⁶⁰

26. Mehmed Bey Mescidi

Tekke Otakçılar'da bulunmaktadır. 1214/1799 yılında meşihat konmak suretiyle Rifâiyye'ye bağlanmıştır. Tekke'de aynı zamanda Sa'diyye mensubu şeyhler de hizmette bulunmuştur.⁹⁶¹

Çalışmamızın 'Sayyâdiyye' kısmında da değindiğimiz üzere; XIX. yüzyılın son çeyreğinde Ebü'l-Hüdâ Sayyâdi tarafından İstanbul'a getirilen Rifâiyye'nin Sayyâdiyye kolu, şehirde açılan pek çok mekân vasıtasıyla faaliyetlerini icra etmiştir. Bu mekânlar şunlardır:

27. Beşiktaş Ebü'l-Hüdâ Dergâhı

Beşiktaş'ta Ebü'l-Hüdâ'nın kendisi için Sultan II. Abdülhamid tarafından yaptırılan Tekke, Cihannümâ mahallesi eski adıyla Hasırcıbaşı sokağında yer almaktadır.

28. Aksaray Ebü'l-Hüdâ Dergâhı

Aksaray Şehremini'deki Ebü'l-Hüdâ Dergâhı ise, Câfer Ağa Mescidi'nde 'Câfer Ağa', 'Hacı Sâfi', 'Hüdâiye' ve 'Sâfi Efendi' gibi isimlerle anılmaktadır. Dergâh, Ebü'l-Hüdâ Sayyâdi'nin oğlu Seyyid Mehmed Ebü'l-Hüdâ tarafından

⁹⁵⁹ Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 315.

⁹⁶⁰ Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 315.

⁹⁶¹ Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 315.

1317/1899 yılında inşa edilmiştir. Dergâh'ta postnişinlik vazîfesi üstlenen şeyhler şunlardır:

- i. Seyyid Mehmed Ebü'l-Hüdâ,
- ii. Seyyid Mehmed Ebü'l-Hayr Efendi: Şamlı Kâtibîzâde Seyyid Ahmed Efendi'nin oğludur.
- iii. Bağdatlı Şükûfizâde Mehmed Şerîf.

29. Eyüp Sayyâdiye Kütüphanesi

Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî, Eyüp'te Rifâîliğe bağlı Yahyâzâde Dergâhı yanına 1313/1895 yılında bir kütüphane yaptırmış, günümüze ancak temelleri ulaşabilmiştir. Kütüphanenin bir bölümü ise aile fertleri için türbe olarak kullanılmaktadır.⁹⁶²

Çalışmamızın 'Rifâiyye'nin Kolları' kısmında değindiğimiz İstanbul'da Ma'rifiyye'ye ait tekkeler de şunlardır:

30. Ma'rifi Âsitânesi,
31. Kasımpaşa Kulaksız mahallesindeki Ma'rifi Tekkesi,
32. Kasımpaşa Çürüklük mahallesindeki Ma'rifi Tekkesi,
33. Üsküdar Tekkekâpı'daki Tekke,
34. Toygartepe Rifâî Tekkesi.

Bu zikredilen tekkelerden başka İstanbul'da Rifâî âyini icra edilen diğer mekânları da Mehmed Akif Köseoğlu'nun kaydettiği bilgilere göre şöyle sıralayabiliriz:

- “35. Paşa Baba Tekkesi,
36. Mercimek Mescidi,
37. Helvaî Tekkesi,
38. Çerağî Tekkesi,
39. Yeşil Tulumba Tekkesi,

⁹⁶² Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, ss. 322-323; Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 412.

40. Kara Baba Tekkesi,
41. Sungur Baba (Ahmed Turanî) Tekkesi,
42. İlyas Çelebi (Akarca) Tekkesi,
43. Seydî Bey Tekkesi,
44. Kirpasî Tekkesi,
45. Alaca (Sultan Osman) Tekkesi,
46. Selâmî Efendi Tekkesi,
47. Hulûsî Efendi Tekkesi,
48. Abdurrahman Şâmî (Sancaktar Baba) Tekkesi,
49. Azîz Efendi Tekkesi,
50. Erdi Baba Tekkesi,
51. Cündî Hürrem Tekkesi,
52. Hüsrev Paşa Tekkesi,
53. Kılıççı Tekkesi,
54. Bâlâ Tekkesi,
55. Karanohut Mescidi Tekkesi,
56. Beşikçizâde Tekkesi,
57. Kefçe Dede Tekkesi,
58. Sandıkçı Tekkesi,
59. Şehîd Süleyman Paşa Camii.”⁹⁶³

B. ANADOLU VE BALKANLAR’DA RİFÂÎ TEKKELERİ

Rifâiyye XII/XVIII-XIII/XIX. yüzyıllarda İstanbul dışında diğer Anadolu şehirlerindeki faaliyetleri ile de canlılığını korumuştur. Bu faaliyetlerin icra edildiği bazı mekânlar ise şunlardır: Manisa’da Entekkeli Dergâhı, Demirci ilçesindeki Timuçin Dergâhı ve Aydın Kuşadası Ma’rifi Tekkesi; Diyarbakır’da Örfizâde Dergâhı, Arakçin Baba Tekkesi (Mâzenderânî Rifâî Dergâhı), Ercişli Şeyh Şükrü Efendi Tekkesi, Mercimek Tekkesi, Dilâver Paşa Dergâhı; Bursa’da Abdülmü’min

⁹⁶³ Köseoğlu, “İstanbul’da Rifâî Tekkeleri”, ss. 111-119.

Rifâî Dergâhı, Kasap Cömert Tekkesi ve Mîr Büdelâ Dergâhı; Kütahya’da Ahmed Tarran (Damsarsan) Mescit-Tekkesi (Tûrânî Dergâhı) ve Gazi Ali Baba (Şeyh Haydar Efendi) Tekkesi; Kastamonu’da Çevgânî Camii ve Molla Said Camii; Edirne’de Kanatlı Köprü Dergâhı ve Kabûlî Tekkesi ile Erzurum Pasinler’in Sanamer köyünde bir Rifâî tekkesi kurulmuştur.⁹⁶⁴

Ayrıca o zamanki Osmanlı sınırları içinde kalan fakat şu an Anadolu’nun dışında yer alan bazı Balkan şehirlerinde de Rifâî tekkeleri mevcuttu. Bunlara Anadolu’daki Rifâî tekkelerinin akabinde değineceğiz.

1. Manisa ve Aydın

Çalışmamızın ‘Rifâiyye’nin Kolları’ kısmında değindiğimiz Aydın, Manisa ve çevresinde bulunan Ma’rifîyye’ye ait tekkeler şunlardır:

- i. Rifâî-Ma’rifî (Entekkeliler) Tekkesi,
- ii. Manisa’nın Demirci İlçesi’ndeki Timürçi Dergâhı,
- iii. Aydın Kuşadası’ndaki Ma’rifî Dergâhı,
- iv. Manisa Akhisar’da Mescid ve Tekke.⁹⁶⁵

2. Diyarbakır

Diyarbakır’da Rifâî âyinleri icra edilen altı tekke bulunmaktadır. Bunlar:

- i. Örfizâde Tekkesi,
- ii. Mazenderânî (Rifâî) Tekkesi,
- iii. Şeyh Şükrü Efendi Tekkesi,
- iv. Ercişli Şeyh Şükrü Efendi Tekkesi,
- v. Mercimek Tekkesi,
- vi. Dilâver Paşa Tekkesi.⁹⁶⁶

⁹⁶⁴ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, ss. 415-423.

⁹⁶⁵ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, ss. 415-416; (a. mlf.), “XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler”, s. 33.

⁹⁶⁶ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 417-418.

Hür Mahmut Yücer'in tespitlerine göre, "Diyarbakır'da Rifâîliği neşreden en meşhur şahıs Şeyh Mehmed Şa'bân Kâmî Efendi'dir (1220/1805-1301/1884). Şeyh Mehmed Şa'bân şer'î ilimleri memleketinde tahsil etmiştir. Cami-i Kebir'de ve Abdurrahman Paşa Kütüphânesi'nde öğrenci okutmuş ve ardından Mısır'a gitmiştir. Mısır'da Rifâî şeyhlerinden İbrâhim el-Bacürrü'ye intisap etmiştir. Hac vazîfesini ifâdan sonra Diyarbakır'a dönüp evinin bir bölümünü tekke haline getirerek irşâda başlamıştır. 1266/1850'de Kerkük'te Şeyh Abdurrahman-ı Talebânî'den Kâdiriyye hilâfeti almıştır. 1270/1854'teki Rus harbine iştirak etmiş, savaştan dönüştü İstanbul'a gelmiş ve beş sene burada ikâmet etmiştir."

Eserleri: 1. *Dîvân* (1280), 2. *Kasîde-i Kamisiye*, 3. Biri matbu diğeri yazma iki adet *Mevlid*, 4. *Hadîka-i Mâneviyye*, 5. *Protestanlığa Reddiye*, 6. *Fatih-i Müşkilat*, 7. *Münşeât*, 8. *Mi'râciye*, 9. *Hiz. İsa'nın Nüzûlüne ve Deccal'e Dair Bir Risâle*.⁹⁶⁷

3. Bursa

Hür Mahmut Yücer'in tespitlerine göre Bursa'da üç mekânda Rifâî âyinleri düzenlenmiştir. Bunlar Abdülmü'min Rifâî Dergâhı, Kasap Cömert Tekkesi ve Mîr Büdelâ Dergâhı'dır.⁹⁶⁸ Mustafa Kara'nın verdiği bilgilere göre ise Bursa'da Rifâî tekkesi olarak kurulan ve asrımıza kadar hayatîyetini sürdüren bir dergâh yoktur. Fakat değişik tekkelerde belli bir süre hizmet veren Rifâî şeyhleri vardır. Bu şeyhlerin postnişîn oldukları yıllarda söz konusu tasavvufî mekânları Rifâî dergâhı olarak değerlendirmek mümkündür. Mustafa Kara'nın tespitlerine göre Bursa'da yedi mekânda Rifâî âyinleri düzenlenmiştir. Bunlar Eyüb Efendi Dergâhı, Hüsameddin Dergâhı, Hamam Tekke, Mîr Büdelâ / Kediler Tekkesi, Yunus Emrem Dergâhı, Seyyid Usûl Dergâhı ve Abdülmü'min Zâviyesi'dir.⁹⁶⁹

Bu tekkeler ve buralarda hizmet veren Rifâî şeyhlerinden bahsetmek istiyoruz:

⁹⁶⁷ Yücer, "XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler", ss. 33-34.

⁹⁶⁸ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 418-419; (a. mlf.), *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 418-419.

⁹⁶⁹ Kara, Mustafa, "Üsküp Rifâî Tekkesi", *Bursa'da Zaman*, Ekim, 2012, y. 1, sy. 4, s. 42.

i. Kasab Cömert Dergâhı

Dergâh'ta Şeyh Yâkub Efendi (ö. 1213/1798), Şeyh el-Hâc Osman Efendi (ö. 1219/1804), Şeyh Abdullah, Mehmed Saîd Efendi (ö. 1220/1805) ve son olarak Şeyh Abdullah Efendi (ö. 1260/1844) sırasıyla postnişîn olmuştur.⁹⁷⁰

ii. Eyüb Efendi Dergâhı: 1863 tarihinde Setbaşı'nda meydana gelen yangınla ortadan kalkan Tekke'nin yerine Köstendil muhacirlerinden Rifâî şeyhi Mehmed Efendi, yeni bir dergâh kurmak istediye de muvaffak olamamıştır.

iii. Hüsameddin Dergâhı: Temenye'de kurulan Dergâh'ta hizmet veren Ahmed Bahauddin Efendi (ö. 1915) bir Rifâî şeyhi olan Fahrulganî Efendi'nin (1288/1871) mürîdidir.

iv. Hamam Tekke: Kâdiriyye'ye mensup Tekke'nin üçüncü şeyhi Hüseyin Efendi Rifâî'dir (ö. 1742).

v. Yunus Emrem Dergâhı: Dergâh'ta Kâdirî-Rifâî icazetnamesine sahip bir derviş olan Nazif Efendi hizmet vermiştir.

vi. Seyyid Usûl Dergâhı: Dergâh'ta Kâdirî-Rifâî usûlü icra edilmiştir.⁹⁷¹

vii. Abdülmü'min Zâviyesi

Maksem'de kurulan Zâviye, dördüncü potnişîn, Şeyh Mehmed Maârifî'nin halîfelerinden⁹⁷² Mahmud Bahirî Efendi'den itibaren Rifâî tekkesi olarak hizmet vermiştir. Çalışmamızın 'Ma'rifiyye' kısmında da değindiğimiz üzere; Mahmud Bahirî Efendi 1146-1147/1734 yılında Bayburt'ta doğmuş, tahsil ve terbiye için İstanbul'a gitmiş, zamanla bu şehrin en meşhur müderris ve vaizlerinden biri olmuştur.⁹⁷³ Onun 1233/1817 yılında vefâtından sonra Tekke'de yine Şeyh Mehmed Maârifî'nin halîfesi ve halk arasında 'şeyhlerin tüfenkçibaşısı' olarak tanınan Şeyh Fahrulganî Efendi (1288/1871), Şeyh Rızâ Efendi (1294/1877), Üsküdar Toygartepe Rifâî Zâviyesi Şeyhi Ârif Efendi'nin halîfesi Cemal Efendi postnişîn olmuştur.⁹⁷⁴

⁹⁷⁰ Yücer, "XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler", s. 34.

⁹⁷¹ Kara, "Üsküp Rifâî Tekkesi", s. 42.

⁹⁷² Yücer, "XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler", s. 34.

⁹⁷³ Kara, "Üsküp Rifâî Tekkesi", s. 42.

⁹⁷⁴ Yücer, "XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler", s. 34.

viii. Mîr Bûdelâ / Kediler Tekkesi

Tekke Şeyh İsmail Efendi (1218/1803) döneminin sonuna kadar Halvetî şeyhlerin idaresinde kalmıştır. Tekke’de Selim Baba (ö. 1296/1878-1879) ve halîfesi Açıkbaş Ahmed Efendi’nin (ö. 1302-1303/1885) dönemlerinde Rifâî âyini icra edilmiştir. Bektâşiyye’den Karyağdı Tekkesi Şeyhi Necib Baba (ö. 1296/1878) bir müddet şeyhlik yaptıysa da onun vefâtıyla meşihat münhal kalmış, 1304/1886 yılında ise Tekke, Hâlidîyye’nin tasarrufuna geçmiştir.⁹⁷⁵

Tekke’de postnişinlik vazîfesi üstlenen şeyhlerden Selim Baba’nın kabir taşında şu satırlar yazılıdır:

“Varın itlaf eyledi
Yevm-i mevtin söyledi
Hak cemalin istedi
Göçtü Şeyh Ahmed Baba

Nâmı Açıkbaş idi
Pîr-i Rifâî’ dendi
Son nefes Allah dedi
Göçtü Şeyh Ahmed Baba

Gitti üç yüz ikide
Bir güzel seyran ede
Hak ganî rahmet ede
Göçtü Şeyh Ahmed Baba.”⁹⁷⁶

4. Kütahya

Hür Mahmut Yücer’in tespitlerine göre Kütahya’da iki mekânda Rifâî âyinleri düzenlenmiştir. Bunlar Ahmed Tarran (Damsarsan) Mescit-Tekkesi (Tûrânî Dergâhı) ve Gazi Ali Baba (Şeyh Haydar Efendi) Tekkesi’dir.⁹⁷⁷

i. Ahmed Tarran Mescid ve Tekkesi

Kaynaklarda ilk bânî Ahmed Tarran ve mescidi hakkında bilgi bulunmamaktadır. İkinci Bânî Vezirköprülü Damsarsan Hasan Efendi, İstanbul

⁹⁷⁵ Yücer, “XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler”, ss. 34-35.

⁹⁷⁶ Kara, “Üsküp Rifâî Tekkesi”, s. 42.

⁹⁷⁷ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 420-421.

Aksaray’da Mercimek Dergâhı (Alacamescid) Şeyhi Mehmed Sâdık Efendi’nin halîfesidir. O mescide meşîhat koymuş, tarîkat âyini icra etmiş ve talebe yetiştirmiştir. Şeyhi Mehmed Sâdık Efendi, Hasan Efendi’yi Kütahya’da o dönem kapalı bulunan Ahmed Tarran Mescidi’nde görevlendirmiştir. Şeyh Hasan Efendi 1258/1842 tarihinde vefât etmiştir.⁹⁷⁸

ii. Gazi Ali Baba Tekkesi

Şeyh Haydar Efendi (ö. 1297/1880) 1229/1814 tarihinde Eskişehir’de doğmuştur. Rifâî ‘Ahmed Tarran Tekkesi’ Şeyhi Hasan Efendi’ye intisap etmiştir. Bir diğer şeyhi Damsarsan Hasan Baba onun mûsikîye âşinalığı ve sesinin güzel ve gür olması sebebiyle ona ‘Haydar’ ismini vermişti. Haydar Efendi, 1855 yılında hilâfet almış, 1859 yılında Kütahya’da Gâzi Ali Zâviyesi şeyhliğine atanmış, Zâviye bundan sonra ‘Şeyh Haydar Tekkesi’ olarak anılmıştır. Haydar Efendi, vefâtına kadar burada şeyhlik yapmıştır. Ondan sonra oğlu Hasan Fevzi Efendi potnişîn olmuştur. Onun yerine geçen Mehmed Hâdi Efendi tekkeler kapatılıncaya kadar burada şeyhlik yapmıştır. Tekke hâlen mesken olarak kullanılmaktadır. Haydar Efendi’nin tarikata ait bazı vasiyetlerden oluşan *Risâle*’si ve *Seyfî’s-Sûfiyyîn* adlı matbu bir eseri vardır.⁹⁷⁹

5. Kastamonu

Kastamonu’da Rifâî âyinleri icra edilen iki mekânın ismi geçmektedir. Bunlar Çevgânî Camii ve Molla Saîd Camii’dir.⁹⁸⁰

i. Çevkânî Camii

Kastamonu’da Akmescit mahallesi, Çankır sokağında ilk bânîsinin kim olduğu bilinmeyen Çevkânî Camii’ni, 1892 tarihinde Rifâî şeyhlerinden Hacı Saîd Efendi dergâh ittihâz edinmiş, muhtemelen cami bu târihten sonra yeniden yapılmıştır.⁹⁸¹

ii. Molla Saîd Camii

Kastamonu, Beyçelebi mahallesi, Sarı Kâhya sokağındaki Molla Saîd Camii

⁹⁷⁸ Yücer, “XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler”, s. 35.

⁹⁷⁹ Yücer, “XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler”, ss. 35-36.

⁹⁸⁰ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 421.

⁹⁸¹ Yücer, “XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler”, s. 37.

bir Rifâî tekkesidir. Cami ve türbe, adına izâfe edilen Molla Mehmed Efendi, 1829 tarihinde vefât etmiştir. Yerine oğlu Şeyh Hâfız Mehmed Efendi atanmış, Mehmed Efendi'nin kardeşi Seyyid Ahmed Rifâî Efendi (1277/1860) de cami müezzinliğine tâyin edilmiştir. 1234/1818 yılında icâzet alan Mehmed Efendi 1295/1878 yılında vefât etmiştir.⁹⁸²

6. Erzurum

Erzurum Pasinler'in Sanamer köyünde bir Rifâî tekkesi kurulmuştur.⁹⁸³ Rifâîyye'yi bu şehirde Bağdatlı Seyyid Şeyh Yûsuf Naîm Efendi'nin oğlu olan Sanamerli Hacı Ahmed Baba temsil etmiştir. Hacı Ahmed Baba Van'da yerleşmiş, aldığı mânevî bir işaretle iki oğlunu Pasinler'e göndermiştir. Oğulları Sanamer Köyü'nü beğenerek tekkeyi buraya inşa etmiştir. Kısa bir müddet içinde Hacı Ahmed Baba çevrede tanınmış ve tekke ziyaretçilerle dolmuştur. Ahmed Baba 1912 yılında 120 yaşlarında iken Sanamer Köyü'nde vefât etmiştir.⁹⁸⁴

7. Çorum

Rifâîyye'yi Çorum'da Bekir Baba (ö. 1929) temsil etmiştir. İstanbul Azîz Mahmud Hüdâyî Dergâhı şeyhlerinden Mehmed Ruşen Hilmi Efendi'nin telkini ile Bekir Baba, Sanamerli Hacı Ahmed Baba ile uzun süre Anadolu, Hicaz ve Mısır'da mürşid aramak için beraberce yolculuk yapmıştır. Çorumlu Bekir Baba'nın yolunu sonraki dönemde Hacı Mustafa Anaç Efendi (1884-1984) devam ettirmiştir.⁹⁸⁵

8. Sivas

Şeyh Abdullah b. Şeyh Seyyid Mehmed Azm el-Hâşimî el-Mekkî Efendi Sivas, Paşabey mahallesinde bir konak satın alarak gerekli tadilatları yapmıştır. 27 Kasım 1913 tarihli bir vakfiye ile burayı Rifâî Dergâhı olarak vakfetmiş ve burada

⁹⁸² Yücer, "XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler", ss. 36-37.

⁹⁸³ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 423.

⁹⁸⁴ Yücer, "XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler", s. 37.

⁹⁸⁵ Yücer, "XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler", s. 37.

tarikat neşrine başlamıştır. Şeyh Abdullah Hâşimî 13 Ekim 1922 tarihinde 127 yaşında iken Sivas'ta vefât etmiştir. Kendisinden sonra oğulları Şeyh Seyyid Ahmed Râgıb Efendi ve Şeyh Seyyid Ahmed Sirâceddîn Efendi'nin postnişîn olmasını vakfiyede zikretmiş, bundan sonrasını Basra Nakîbü'l-eşrafının tercihine bırakmıştır.⁹⁸⁶

Çalışmamızın 'Rifâiyye'nin Etkin Olduğu Coğrafya' kısmında değindiğimiz gibi Şeyh Abdullah Hâşimî Mustafa Kemal Paşa'ya destek olmuş biridir. Yine 'Sayyâdiyye' kısmında bahsettiğimiz üzere Şeyh Abdullah Hâşimî Rifâiyye'nin Sayyâdiyye koluna mensuptur.

9. Bayburt, Van, Erzurum

Bu şehirlerde etkin olan XX. yüzyılın önde gelen Rifâî şeyhlerinden birisi Bayburtlu Hacı Şaban Efendi'dir (1901-1992). Hacı Şaban Efendi yazılı bir eser bırakmamış fakat hikmetli sözleri ve sohbetleri ile tanınmış biridir. Örneğin şeriat ve tarikatın ayrılmaz bir bütün olduğu ile ilgili şu dörtlük ona aittir:

“Şerîattır cümle işlerin başı,
Şerîatsız tarikat şeytan işi,
Tarikat ehlinde yoksa şerîat,
Onun şeyhi, şeytandır mutlak”⁹⁸⁷

10. Edirne

Rifâiyye Edirne'ye ilk olarak 1149/1737'de Basra'dan buraya gelen Şeyh Ali Şeybâ tarafından getirilip yayılmıştır. Edirne yöresinde Rifâî âyini yapılan mekânlar arasında; Şeyh İbrâhim Ecel Tekkesi, Kabûlî Tekkesi, Kanadlı Köprü Tekkesi, Noktacı Camii, Hacı Memi Efendi Tekkesi ile Müftî Ferîdüddîn Efendi Dergâhı yer almaktadır.⁹⁸⁸

⁹⁸⁶ Yücer, “XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler”, s. 37.

⁹⁸⁷ Yücer, “XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler”, s. 37.

⁹⁸⁸ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, ss. 422-423; (a. mlf.), “XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler”, s. 37; Şimşek, Selami, “Dünden Bugüne Trakya'da Rifâîlik”, *Keşkül Dergisi*, sy. 28, Güz, 2013, s. 66, 68, 72.

i. Şeyh İbrâhim Ecel Tekkesi

Tekke Şeyh İbrâhim Ecel tarafından 1154/1741 yılında yaptırılmıştır. ‘Rifâî Dergâhı’, ‘Hacı Ahmed Zâviyesi’ veya ‘Şeyh İbrâhim Ecel Zâviyesi’ olarak da tanınan, Muradiye mahallesi Tekke sokağında bulunan bu mekân, Selami Şimşek’e göre üç⁹⁸⁹ Hür Mahmut Yücer’e göre ise iki⁹⁹⁰ numaradaydı.

Şeyh İbrâhim Ecel

Şeyh İbrâhim Ecel, Ali Yazıcı isminde bir zâtın oğlu olup, 1115/1703 yılında Edirne’de dünyaya gelmiştir. Şeyh Ali Şeybâ’dan hilâfet alan İbrâhim Ecel, Hasan Sezâyî-i Gülşeni’nin (ö. 1151/1738) sohbetlerine de katılmıştır. Şeyh İbrâhim Ecel Tekke’de kırk bir sene postnişinlik yapmıştır. 1193/1778 yılında vefât etmiş ve Tekke’nin haziresine defnedilmiştir.⁹⁹¹

Tekke’de Şeyh İbrâhim Ecel’den sonra Şeyh Ali Efendi (ö. 1245/1830); Şeyh Ali Efendi’nin oğlu Şeyh Hâfız Ahmed Efendi (ö. 1286/1869) ve Şeyh İbrâhim Ecel’in torunlarından Kılıççı Hâfız Hüseyin Efendi (ö. 1293/1876) postnişin olmuştur.⁹⁹²

ii. Kabûlî Tekkesi

Kabûlî Tekkesi, Şeyh Mustafa Kabûlî Efendi tarafından 1231/1815 yılında yaptırılmıştır. Tekke Hazînedâr Sinan Bey mahallesi, Kabûlî Baba sokağı, altı numaradaydı. Tekke, zaman içinde yıkılmaya yüz tutmuş ve bunun üzerine Sultân II. Abdülhamid’in buyruğu ile temelinden yıkılarak Zilkâde 1310/Mayıs-Haziran 1893 tarihinde temeli atılmış ve 18 Rebû’l-evvel 1311/29 Eylül 1893 perşemde günü tamamlanmış olarak açılış töreni yapılmıştır. Tekke’de postnişinlik vazîfesi üstlenen şeyhler şunlardır;

Şeyh Kabûlî Mustafa Efendi er-Rifâî (ö. 1244/1829),

Şeyh Ahmed Efendi (ö. 1267/1850),

Mûytâb Şeyh Ferhâd Efendi (ö. 1294/1877).⁹⁹³

⁹⁸⁹ Şimşek, “Dünden Bugüne Trakya’da Rifâîlik”, s. 72.

⁹⁹⁰ Yücer, “XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler”, s. 37.

⁹⁹¹ Şimşek, “Dünden Bugüne Trakya’da Rifâîlik”, s. 69; Yücer, “XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler”, s. 37.

⁹⁹² Şimşek, “Dünden Bugüne Trakya’da Rifâîlik”, s. 72.

⁹⁹³ Şimşek, “Dünden Bugüne Trakya’da Rifâîlik”, s. 72.

Kabûlî Mustafa Efendi

Sefîne-i Evliyâ'da verilen bilgilere göre Kabûlî Şeyh Mustafa Efendi Edirne'de doğmuştur. Hayatının ilk dönemlerinde mahkeme kâtibi olarak çalışmıştır. Daha sonra inziva hayatını tercih etmiştir. Muhyiddîn Arabî ve Ahmed er-Rifâî hakkında methiyeler içeren yazılar kaleme almıştır. İsmâil Hakkı Bursevi'ye olan muhabbetinden dolayı çoğunlukla *Rûhu'l-Beyân* tefsirini istinsah etmiştir. *Kenzü'l-Esrâr*, *Mevsiletü'l-Hidâye*, *Dîvân* ve *Müşki'l-Güşâ* isimli eserleri mevcuttur.⁹⁹⁴ Selami Şimşek, Kabûlî'ye ait yeni ortaya çıkan *Risâle-i Tasavvuf* isimli bir kitap olduğundan bahsetmiştir.⁹⁹⁵

Kabûlî Mustafa Efendi Şeyh İbrâhim Ecel Efendi'nin yanında yetişmiş, şeyhinin vefâtından sonra Müftüzâde Sa'deddîn Efendi'den hilâfet almıştır. Akabinde evini dergâh olarak kullanmaya başlamıştır.⁹⁹⁶

Kabûlî'nin asıl adı 'Mustafa' olup halk arasında 'Kutûb Mustafa Kabûlî' olarak tanınmıştır. Kendisini sevenler, toplumdaki kötülükleri düzeltip herkese nasihat ettiği için ve herkesi her hâliyle kabul edip hoş karşıladığı için dolayı ona 'Kabûlî Hazretleri' diye hitâb ederlermiş.⁹⁹⁷ Kabûlî daha çok içki bağımlısı ve işsiz kimselere yardımcı olan biriydi.⁹⁹⁸

Aynı zamanda hattat olan Kabûlî, hüsn-i hattı şeyhi İbrâhim Ecel'den öğrenmiştir. Ömrünü *Rûhu'l-Beyân* ve *Kâdı Beydâvî* gibi eserleri istinsah ederek geçirmiştir. Küçüklü-büyük 273 eser istinsah ettiği belirtilen Kabûlî'nin, yazdığı kitapları Dergâh'a vakfettiği kaydedilmektedir. Bu eserler, 1877-1878'de Ruslar'ın Edirne'yi işgâl ettiği sırada yağmalanmıştır.⁹⁹⁹

Kabûlî, *Sefîne-i Evliyâ*'ya göre 1240/1825 yılında¹⁰⁰⁰ Selami Şimşek'in tespitine göre ise 1244/1829 yılında vefât etmiştir. Mezarı bugün Meydan mahallesi,

⁹⁹⁴ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 262.

⁹⁹⁵ Şimşek, "Dünden Bugüne Trakya'da Rifâilik", s. 70.

⁹⁹⁶ Yücer, "XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâiler", s. 37; Şimşek, "Dünden Bugüne Trakya'da Rifâilik", s. 69.

⁹⁹⁷ Şimşek, "Dünden Bugüne Trakya'da Rifâilik", s. 69.

⁹⁹⁸ Yücer, "XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâiler", s. 37.

⁹⁹⁹ Şimşek, "Dünden Bugüne Trakya'da Rifâilik", s. 70; Yücer, "XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâiler", s. 37.

¹⁰⁰⁰ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 262.

Kabûlî Baba sokak, No: 13'teki evin bahçesindedir.¹⁰⁰¹

iii. Kanatlı Köprü Tekkesi

Rifâiyye'ye ait olan Tekke, Şerbetdâr Hamza Bey mahallesi, Kasım Paşa Hamamı sokağı, on numarada bulunmaktaydı. Tekke'de kimlerin şeyhlik yaptığı hususunda bir bilgiye ulaşamadık.¹⁰⁰²

iv. Hacı Memi Efendi Tekkesi

Aslen Kâdiriyye'ye ait olan Tekke, Kurşunlu Fırın yakınında bulunmaktaydı. Tekke 1309/1891 Rebû'l-evvel ayında İstanbul'dan iyi hal sahibi Rifâî şeyhi Üsküdarlı Ahmed Efendi'ye verilmiştir. Tekke'de pazartesi geceleri Kâdirî, salı geceleri ise Rifâî âyini icra edilmiştir.¹⁰⁰³

v. Müftî Ferîdüddîn Efendi Dergâhı

Edirne Uzunköprü'de bulunan Dergâh, Müftî Ferîdüddîn Efendi (ö. 1173/1759) tarafından inşâ ettirilmiştir. Ondan sonra Dergâh'ta oğlu Sa'düddîn Efendi (ö. 1224/1809) postnişîn olmuştur. Dergâh, 1264/1848 yılında yanmış, ancak devlet desteğiyle yeniden inşâ edilmiştir. Dergâh'ta Hacı İbrâhim Efendi potnişîn olmuş, akabinde 1273/1857 yılında Hacı Mustafa Efendi posta oturmuştur. Sadâret tarafından Hacı Mustafa Efendi'ye yardım, hürmet ve riâyet gösterilmesine dâir yazı çıkartıldığı kaydedilmiştir.¹⁰⁰⁴

Müftî Ferîdüddîn Efendi

Müftî Ferîdüddîn Efendi'nin yaşadığı dönemde tarîkatın ibâdet ve âyinlerinin yanında fetvâ vazîfesini de üstlendiği kaydedilmektedir. 1173/1759 yılında vefât etmiş olup, Dergâh'ın bitişiğinde bulunan kendilerine mahsus türbede medfûndur.¹⁰⁰⁵

Müftizâde Sa'düddîn Efendi

Müftizâde Muhammed Sa'düddîn Efendi katettiği mânevî mertebelerden dolayı 'Eflatûn-ı cihân' unvanına mazhar olmuştur. Aynı zamanda şâir olan

¹⁰⁰¹ Şimşek, "Dünden Bugüne Trakya'da Rifâîlik", s. 70.

¹⁰⁰² Şimşek, "Dünden Bugüne Trakya'da Rifâîlik", s. 72.

¹⁰⁰³ Şimşek, "Dünden Bugüne Trakya'da Rifâîlik", s. 72.

¹⁰⁰⁴ Şimşek, "Dünden Bugüne Trakya'da Rifâîlik", s. 72, 74.

¹⁰⁰⁵ Şimşek, "Dünden Bugüne Trakya'da Rifâîlik", s. 68-69.

Muhammed Sa'düddin Efendi, 'Sa'dî' mahlasıyla şiirler yazmıştır. 1224/1809 yılında vefât etmiş ve babasının mezarı yanında defnedilmiştir.¹⁰⁰⁶

Ârif Efendi

Ârif Efendi'nin 'Ârif' mahlasıyla şiirler yazdığı belirtilmektedir. Bundan başka hayatıyla ilgili bir bilgiye ulaşamadık.¹⁰⁰⁷

Hacı İbrâhim Efendi

Hacı İbrâhim Efendi, Dergâh'ın şeylerinden Ârif Efendi'nin soyundan gelmektedir. Uzunköprü'de dünyaya gelmiştir. 'Enîs' mahlasıyla şiirler yazmıştır. 1287/1870 yılında vefât etmiş ve Dergâh'ın hazîresine defnolunmuştur.¹⁰⁰⁸

11. Gelibolu ve Tekirdağ

Gelibolu'da 'Perşembe Tekkesi' adıyla bir Rifâî tekkesi bulunmaktaydı. Tekke'de âyin gününün perşembe olduğunu kaynaklar haber vermektedir. Tekirdağ'da ise Rifâiyye'ye ait Karabaş Abdullah Efendi Tekkesi mevcuttu.¹⁰⁰⁹

Çalışmamızın 'Rifâiyye'nin Etkin Olduğu Coğrafya' kısmında Alexandre Popovic'in (1931-2014) verdiği bilgiler doğrultusunda, Rifâiyye'nin Balkanlar'daki faaliyetlerine temas etmiştik. Burada Rifâî âyini icra edilen şehirleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Arnavutluk

Arnavutluk'ta Yakova'da Hacı Mûsâ Tekkesi ile Tiran, Berat, Pegin (Peçin), İşkodra, Ergiri kasrı (Gjirokaster), İlbasan (Elbasan), Petrela ve Tropoya şehirlerinde Rifâiyye'ye ait ondan fazla tekke kurulmuştur.¹⁰¹⁰

¹⁰⁰⁶ Şimşek, "Dünden Bugüne Trakya'da Rifâîlik", s. 69.

¹⁰⁰⁷ Şimşek, "Dünden Bugüne Trakya'da Rifâîlik", s. 72.

¹⁰⁰⁸ Şimşek, "Dünden Bugüne Trakya'da Rifâîlik", s. 72.

¹⁰⁰⁹ Şimşek, "Dünden Bugüne Trakya'da Rifâîlik", s. 74.

¹⁰¹⁰ Tahralı, "Rifâiyye", c. XXXV, s. 100; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*, s. 107.

Hacı Mûsâ Tekkesi

Metin İzeti'nin kaydettiği bilgilere göre Şeyh Hacı Mûsâ, Kosova'nın güneyinde, Prizren'in kuzeyinde bulunan Suhareka kasabasında doğmuştur. İstanbul'a gitmiş ve burada medrese eğitimi almıştır. Bu esnada Rifâiyye'ye katılmış, Şeyh Mustafa'dan hilafetnamesini almış ve ardından Kosova'ya dönmüştür. Yakova'da 1870 yılında kendi ismini taşıyan tekkeyi yaptırmıştır. Hacı Mûsâ Tekkesi Rifâiyye'nin Kosova'daki ilk tekkesi olması bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Çalışmamızın 'Rifâiyye'nin Etkin Olduğu Coğrafya' kısmında da belirttiğimiz üzere Tekke ile birlikte Rifâiyye bölgede benimsenmeye başlanmış ve Kosova dışında Arnavutluk ve Makedonya'ya da yayılmıştır. Hacı Şeyh Musa 1917 yılında vefât etmiştir. Metin İzeti, Şeyh'in şiir ve ilâhi türlerinde edebi eserlerinin olduğunu belirtmiştir.¹⁰¹¹

2. Bulgaristan

Bulgaristan'ın başkenti Sofya'da bir Rifâî tekkesi mevcuttu. Şumnu şehrinde ise beş tekke bulunmaktaydı. Bu tekkeler daha önce başka tarikatlara mensub iken daha sonra Rifâî şeyhlerinin uhdesine verilmiştir:

Sadrazam Cezayirli Hasan Paşa (ö. 1204/1790) tarafından yaptırılan, önceleri Bektâşîliğe mensub olan Cezayirli Hasan Paşa Tekkesi; Nakşbendîlikten Rifâîliğe geçen Karabaş (Çukur) Tekkesi; Lütfullah Efendi tarafından inşâ ettirilen ve Bektâşîliğe mensub olan Hâfız Efendi Tekkesi; Celvetîliğe mensub olan Saçlı İbrâhim (Abdülhay) Tekkesi ve Şeyh Kartal Tekkesi bunlardandır.

Şumnu'da Rifâiyye Tarikatı'na mensubiyeti bilinen beş şeyh görev yapmıştır. Bunlar, Şeyh Abdülkâdir Efendi b. Hasan, Şeyh Mehmed Ali b. Ali Efendi (Cezayirli Hasan Paşa Tekkesi potnişîni), Şeyh Osman b. Mehmed, İsmâil b. Mehmed ve Süleyman Nizâmeddîn Efendi'dir (1268/1851 yılında Şumnu Rifâî Tekkesi şeyhi).

Bulgaristan'da Rifâiyye usûlü tatbik edilen diğer mekânlar arasında; Daridere'de Orta İslâm mahallesinde bulunan ve Şeyh Hâfız Ali Efendi tarafından inşâ

¹⁰¹¹ İzeti, *Balkanlarda Tasavvuf*, s. 213.

ettirilen Rifâî tekkesi; Ahî Çelebi kazasına bağlı Paşmaklı kasabasında Şeyh Hüseyin Efendi tarafından yaptırılan bir Rifâî Tekkesi; Nevrapop civarında bir Rifâî tekkesi; Köstendil şehrinde ve bu şehre bağlı Sapereva köyünde iki Rifâî tekkesi yer almaktadır. Ayrıca Deliorman'da da Rifâî faaliyetleri yürütülmüştür.¹⁰¹²

3. Yunanistan ve Diğer Balkan Ülkeleri

Yunanistan'ın Eğriboz (Çadır Tekke), Gümölcine (Pûş Baba Rifâî Tekkesi), Selanik (Seyyid Şeyh Hacı İbrâhim Efendi Rifâî Tekkesi ile Kara Hacı mahallesinde iki Rifâî Tekkesi), Yanya (Şeyh Ali Baba Rifâî Tekkesi), Girit, Serez, Midilli, Tırhala ve İskeçe şehirlerinde Rifâîlik icra edilen tekkeler mevcuttu.¹⁰¹³

Ayrıca Bosna-Hersek'in Saraybosna; Kosova'nın İpek, Prizren, Gjakove; Hırvatistan'ın Djakovo; Makedonya'nın Manastır, Kavadarci ve Üsküp şehirlerinde Tarikat adına tekkeler kurulduğu kaydedilmiştir.¹⁰¹⁴

Burada Mustafa Kara'nın Üsküp Rifâî Dergâhı hakkında verdiği bilgiler ile şair ve yazar Yahyâ Kemâl ve kardeşi Reşat Beyatlı'nın Dergâh şeyhlerinden Sadeddin Efendi ile ilgili kaleme aldıkları yazılara yer vermek istiyoruz:

“Dergâh 1818 yılında kurulmuştur. Tekke'de postnişinlik vazîfesi üstlenen şeyhler şöyle sıralanabilir: Mehmed Efendi, Sadeddin Efendi, Mehmed Efendi, Sadeddin Efendi, Ahmed Efendi, Mustafa Efendi, Haydar Efendi ve Murtaza Efendi.

Tekkenin giriş kapısında şu beyit yazılıdır:

Dersen bu cihanda seni sokmaya efa'î

Gel işte budur dergâh-ı vâlâ-yı Rifâî

'Bu dünyada zehirli yılanların seni

sokmasını istemiyorsan buyur gel yüce

Rifâî dergâhına'

Kapının iç tarafındaki taş levhada Şeyh Sadeddin Sırrî'ye ait olduğu iddia edilen şu mısralar vardır:

Kutb-ı âlem Hazret-i Seyyid Rifâî kim odur

Çifte sancak birle ehlullâh içinde bîbedel

Şüphe yoktur, vâsıl-i kurb-i Resûlullâh olur.

Niyet-i ihlâsile her kim ki ondan aldı el

Vâkıf-ı sırr-ı tarîki olmak istersen eğer

¹⁰¹² Şimşek, “Dünden Bugüne Trakya'da Rifâîlik”, ss. 74-76.

¹⁰¹³ Şimşek, “Dünden Bugüne Trakya'da Rifâîlik”, ss. 75-76; Tahralı, “Rifâiyye”, c. XXXV, s. 100.

¹⁰¹⁴ Tahralı, “Rifâiyye”, c. XXXV, s. 100.

Sıdkile dergâh-ı Hacı Şeyh Saduddîne gel

Üçüncü kitabe dergâhın çeşmesinde olup Kemâlî mahlaslı bir şaire aittir:

Bu kuru çeşmeye bak! El Hâc Saduddîn kim
 Yem-i hizmet ile ihyâ edip ol şeyh-i zaman
 Meh-i mâtemde idi çünkü sebil ettiği dem
 Kerbelâ erleri ervâhını kıldı şâdân
 Bir hisapta çıkarıp ben de Kemâlî tarih
 Hasaneyn aşkına cârî ola bu mâ-i revân”

Yahyâ Kemâl Beyatlı'nın Rifâî şeyhi Sadeddin Efendi hakkında kaleme aldığı yazı şöyledir:

“Üsküp'te bir Rifâî şeyhi Sadeddin Efendi vardı. Taşranın bu kadar uzak bir şehrinde yetişebileceğine inanılmayacak kadar kibar, terbiyeli ince bir adamdı. Postnişin olduğu gibi şehrin eşrafından da addedilen bu zât Redife Hanım ile evlendi. Rifâî tekkesi, Üsküp'ün eski, güzel, ziyaretgâh, çeşmeli ve şadırvanlı oldukça zengin bir dergâhıydı; cuma günleri zikir ve devran olduğu saatlerde seyircilerle dolar, erkek mahfilleri gibi, kadınlara mahsus kafeslerinde iğne atılsa yere düşmez derecede kalabalık olurdu. Bir cuma günü oraya gitmişim. Zikirden sonra, kadınların tarafından çıkan Redife Hanım'ı hayatımda üçüncü defa gördüm. O vaktin taşra kızları, kızlıktan kadınlığa geçince ilk defa bir kadın gibi süslenirler ve birdenbire epeyce başkalaşırlardı. O bu son görüşümde daha başka türlü güzeldi. Ben de on beş yaşına girmişim. Bu üçüncü tesadüfün tesiri derin oldu. Mektepte vazîfelerimi, evde ve sokakta eğlencelerimi unuttum. Ailem dalgınlığımı merak etti ve zannedersen derdimin farkına da vardı. Izdırabımı bir şiirle söylemek hevesine düştüm. Lakin bu defa, ikinci tesadüfte olduğu gibi adi bir türkü değil, kitaplarda gördüğüm manzumeler nev'inden aruzla bir şiir söylemeye çalışıyordum. Aruzla, bozuk düzen bir kıta söylemeye muvaffak olmuşum. Redife Hanım'ın zevci Şeyh Sadeddin Efendi güzide bir zâttı, o zaman Üsküp'de yaşayan Bursalı Tâhir Bey gibi, Bursalı Eşref Paşa gibi fazıllarla görüşürdü, tasavvuftan ve edebiyattan bahsederdi ve mutasavvıfâne şiirler neşrederdi; kıtamı ona gösterdim. Beğenir gibi davrandı. Kırmızı mürekkeple birkaç noktada vezin hatalarını tahsis ederek bana verdi. Veznin hayliden hayliye farkına vardım.”

Yahyâ Kemâl'in küçük kardeşi Reşat Beyatlı, ağabeyinin vefâtından sonra yayınlanan bir yazısında, onun çocukluk ve ilk gençlik yıllarından şöyle bahseder:

“Halk arasında Gazi Baba diye anılan, hakikatte Yavuz Sultan Selim ve Kânûnî zamanında Üsküp kadılığında bulunan *Tezkiretü's-Şuarâ* müellifliği ma'rûf şair âşık Mehmed Çelebi'nin türbesi altında bir Rifâî tekkesi vardı ki Şeyhi, şair Sadeddin Efendi idi. Bu zât çok kâmil, olgun bir şahsiyetti. Yahyâ Kemâl, daha on üç on dört yaşlarında iken bu tekkeye muntazaman devam ederdi. Cuma günleri yapılan âyinlerde arakiyyeli

serpuşiyile zâkirlik ederek ilâhiler okurdu. Demek ki bir aşk-ı nâim gibi, merhumun ruhundaki şiir ve edebiyat duygularını bu Şeyh Sadeddin uyandırmıştır. Çünkü bu zâttan günlerce Fârisî dersi almıştı.”¹⁰¹⁵

Alıntılanan bu yazıdan Yahyâ Kemâl Beyatlı'nın Üsküp'teki Rifâî tekkesinden ne denli etkilendiğini ve tekke şeyhinin onun hayatında önemli bir rolünün olduğunu öğrenmekteyiz. Aynı zamanda o dönemdeki tekkelerin faaliyet alanlarının genişliğini, insanlar üzerindeki derin tesirlerinin izlerini de bu yazıdan sürebilmekteyiz.

---

¹⁰¹⁵ Kara, “Üsküp Rifâî Tekkesi”, ss. 43-44.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TARİKAT'IN USÛL, ÂDÂB VE ERKÂNI

TARİKAT'IN USÛL, ÂDÂB VE ERKÂNI

GİRİŞ

Çalışmamızın Rifâiyye'nin usûl, âdâb ve erkânına ayırdığımız bu bölümünde Tarikat için önemli ve muteber olan kaynaklardan yararlandık. Başta Ken'ân Rifâî'nin *Ebü'l-Alemeyn Seyyid Ahmed er-Rifâî* adlı eseri olmak üzere, Ahmed er-Rifâî'nin torunu aynı zamanda Sayyâdiyye kolunun kurucusu olan İzzeddin Ahmed Sayyâd'ın *el-Maârifü'l-Muhammediyye fi'l-Vezâifi'l-Ahmediyye* adlı eseri, Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin *Kılâdetü'l-Cevâhir*'i; Enver Behnan Şapolyo'nun *Mezhepler ve Tarikatlar*'ı ve Mustafa Tahralı'nın eserleri ile ayrıca XIX. ve XX. yüzyıllarda Rifâiyye'nin uygulamaları hakkında bilgi veren fütüvvetnâmeler ve diğer fütüvvetnâmeler bu bölümü aydınlatmamızda kaynaklık teşkil eden eserler arasındadır.

I. RIFÂİYYE'DE GENEL OLARAK SEYR U SÜLÛK

Çalışmamızın 'Ahmed er-Rifâî'nin Tasavvufî Görüşleri' isimli II. bölümünde 'Seyr u sülûk' konusu ve 'Seyr u sülûk' ile ilgili 'mürîd', 'şeyh' (mürşid), 'velî', 'nefis', 'zikir', 'semâ' ve 'vakit' kavramlarına değinmiştik. İlgili kısımda sülûkün gayesinin insan varlığının ruhunda gizlenmiş olan 'Hakk'ın' ortaya çıkarılması yani insanın kendi varlığının derûnunda Allah'ı müşâhede etmesi olduğunu ve sâlikin benlik dönüşümünde amaçladığı temel gayenin kendi iç âlemini keşfetmesi olduğu ifade etmiştik. Seyr u sülûk ile ilgili olarak Annemarie Schimmel'in de ifade ettiği gibi Hz. Peygamber'in Miraç'ta göğe yükselmesi, bir mutasavvıf için Allah'a vâsıl olmak niyetiyle çıktığı bu yolda esas modeli teşkil etmektedir.¹⁰¹⁶ Bu temel gayeyi gerçekleştirmeyi amaç edinen tasavvufî terbiyenin ve eğitimlerin her tarikatta olduğu gibi Rifâiyye'de de kendine has usûl, âdâb ve erkânı mevcuttur.

Rifâiyye'ye girmek ve seyr u sülûkünü gerçekleştirmek isteyen bir tâlibin geçmesi gereken -bu kısımda işleyeceğimiz- bazı merhaleler mevcuttur. Bu merhaleleri genel olarak maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

- i. Sâlikin İslâm dininin emir ve yasaklarını öğrenmesi ve bu doğrultuda hareket etmesi,
- ii. Maddî ve mânevî temizlik,
- iii. Tövbe etmek,
- iv. Kalbin Allah ile olması,
- v. Allah'tan başkasına iltifat etmemek,
- vi. Hz. Peygamber'e çokça salâtüselâm getirmek,
- vii. Tasavvufî sohbet,
- viii. İntisap,
- ix. Mürşidin telkin ettiği zikirleri yerine getirmek,
- x. Riyâzet,
- xi. Halvet.

Rifâiyye'de sâlikin önce şeriati bilmesi, emir ve yasakları öğrenmesi ve gereğini yerine getirmesi lâzımdır. Sülûkün başlangıç şartı ise Hak ile kalp huzuru

¹⁰¹⁶ Schimmel, *Tasavvuf Notları*, s. 14.

sağlayıp Hak'tan başkasına iltifat etmemekle gerçekleşebilir.¹⁰¹⁷ Ahmed İzzeddin Sayyâd konu ile ilgili olarak şunları söyler:

“Bu tarikat Hakk'ı maksat edinmiştir; usûlü ve furûu ile Kitap ve Sünnet üzerine bina edilmiştir. Bu yolun acayip sırları, garip hâlleri ve dağları dümdüz eden himmet sahibi ricâli vardır. Bu tarikatta, sülûkün ilk merhalesi kalbin Allah ile olması (huzûr maallâh) ve O'ndan gayrısından yüz çevirmektir. Çünkü ağıyârı terk, ârifler katında tasavvufun en önemli meselesidir. Her türlü ahvâl içerisinde ‘Allah ile olmak’ mertebesine, kalbin düzenli olarak Allah'ı zikretmesiyle ulaşılır.”¹⁰¹⁸

Mürîdin bu huzura ulaşması için mürşidinin belirleyeceği sayıya göre çokça salâtüselâmla¹⁰¹⁹ meşgul olması gerekir. Çok sayıda salâtüselâm getirmekle hedeflenen öncelikli gaye, Hz. Peygamber'e herhangi bir menfaat veya sevap hâsıl olması değildir. Sonuçta böyle bir şey hâsıl olsa da asıl maksat salâtüselâm getiren mürîdin kendisine Hz. Peygamber'den feyiz ve nefhaların erişmesidir.¹⁰²⁰ Ahmed İzzeddin Sayyâd bu durumu şöyle açıklamıştır:

“Tarikatımızın sülûk usûlünde huzur maallâh'a açılan kapısı, mürşidin telkin edeceği şekilde Hazret-i Peygamber'e salât getirmektir. Çünkü salavât, ümitsizliğe düşmüş olanlar için bir dayanak; sâlik için vuslata erme yolunda bir basamaktır. Bu sebeple birisi tarikata hizmet etmek üzere intisap edecek olursa, ona öncelikle salavât getirmesi emredilir.”¹⁰²¹

Şurası bir hakikattir ki salâtüselâm Hz. Peygamber'deki zât nurlarını görmek için en büyük sebep olup, salâtüselâm getiren mürîd ile Hz. Peygamber arasındaki perdelerin ortadan kalkması için en büyük vesiledir. Başka bir deyişle Hz. Peygamber Allah'ın rasûlüdür ve Hakk'ın huzuruna vâsıl olmak için bir nevi kapıdır. Ona salâtüselâm getirmek sûretiyle önce ona, sonra Hakk'a erişilir. Bundan dolayı sâlike

¹⁰¹⁷ Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 171; Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 302.

¹⁰¹⁸ Sayyâd, *el-Maârifü'l-Muhammediyye*, s. 121.

¹⁰¹⁹ “Salât ve selâmın bizce iki şekli vardır: Fiilî şekil, sözlü şekil. Bunların ilki Hz. Peygamber'in sünnetine uymakla yani yaşadığı gibi yaşamakla gerçekleştirilir. İkincisi ise ‘Allahım, efendimiz Muhammed Mustafa'ya ve onun temiz Ehl-i beyti'ne ve ashâbına salât ve selam et’ demek suretiyle yerine getirilir.” (Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnete Göre Tasavvuf*, Esmâ Yay., İstanbul, 1985, s. 475).

¹⁰²⁰ Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, ss. 171-172; Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 302.

¹⁰²¹ Sayyâd, *el-Maârifü'l-Muhammediyye*, s. 122.

önce mürşidi tarafından salâtüselâm emredilir. Bunun da çeşitli söylenişleri vardır. Eğer sâlikin okuma ve yazması yoksa her namazın ardından mürşidin belirleyeceği sayıda “Allâhümme salli alâ seyyidinâ Muhammedin ve alâ âlihî ve sahbihî ve sellim.” şeklinde okuması yeterlidir. Eğer sâlikin okuma ve yazması varsa, o bu tarikatın şeyhleri tarafından belirlenen beş türlü salâtüselâmdan mürşidinin belirleyeceği birini okur.¹⁰²²

Bu beş çeşit salâtüselâm şu şekildedir:

i. “Allâhümme salli alâ Seyyidinâ Muhammedin seyyidi’s-sâdâti ve menbâi’l-kemâlâti ve bâbi’l-hidâyâti ve kenzi’l-inâyâti ve bahri’l-ifâdâti ve mazhari’s-seâdâti ve süllemi’r-rikâyâti ve ayni’l-hayrâti ve alâ âlihi ve ashâbihî ve’t-tâbiüne lehüm fî külli’l-hâlâti vec’alnâ yâ Rabbî mine’l-makbûline indehû ve’l-mukarrabîne ledeyhi ve’l-ârifine bihî inneke semîun karîbün mücîbü’ d-daavât.”

ii. “Allâhümme salli ve sellim ve bârik alâ Seyyidinâ Muhammedini’n-nebiyyi’l-melîhi, sâhibi’l-makâmi’l-a’lâ ve lisâni’l-fasîhi ve alâ âlihi ve ashâbihî ashâbi-mededi’l-âlî ve’l-kademi’s-sahîhi, âmîn!”

iii. “Allâhümme yâ Allah salli alâ Muhammedin ve men vâlâhu adede mâ ta’lemühû min bed’i’l-emri ve müntehâhu ve sellim aleyhi ve aleyhim kesîrâ”

iv. “Allâhümme salli alâ seyyidinâ Muhammedin adede mâ kâne ve adede mâ hüve kâinün fî ilmillâhi ve alâ âlihi ve sahbihî ve sellim.”

v. “Allâhümme salli alâ seyyidinâ Muhammedini’n-nebiyyi’l-ümmiyyi’t-tâhiri’z-zekiyyi salâten tühâllü bihe’l-ukadü ve tüfekkü bi-he’l-kürabü ve alâ âlihi ve sahbihî ve sellim.”¹⁰²³

Bu beş salavâttan birini okumakla hedeflenen gaye, tâlibe sülûk kapılarının açılmasıdır ve bunları okumanın da bazı şartları vardır. Ken’ân Rifâi bu salavâtları okumanın şartlarını şöyle açıklamıştır:

“Farzdan ve sünnetten sonra, kıbleye dönük; kalp huzuruyla, mürşide kalbini bağlayarak ve bunları sanki Hazret-i Peygamber’in huzurunda okuyor gibi okumak ve

¹⁰²² Rifâi, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâi*, s. 171, 172, 174; Tahralı, *Türkiye’de Tarikatlar*, s. 302.

¹⁰²³ Sayyâd, *el-Maârifü’l-Muhammediyye*, s. 123; Rifâi, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâi*, ss. 174-175.

okumadan önce edep, huşû, mahzunluk ve tevâzu ile üç kere ‘estağfirullah’ denilmeli, ardından Hz. Peygamber için bir Fâtiha okunmalıdır. Sonra üç kere ‘estağfirullah’ çekip, Seyyid Ahmed er-Rifâî için bir Fâtiha okunmalıdır. Edep, hayâ ve huşû içinde Allah’tan başka mâbud olmadığını düşünerek elli defa Kelime-i Tevhîd çekilmeli, tamamladıktan sonra bir Fâtiha okunmalıdır. Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin huzurunda bulunduğu düşünülerek; onunla râbîta kurarak ondan istimdâd edilmelidir. Vesvese hâli gelirse, gözlerini açıp istiğfar getirmeli, tarikat ehline bilinen o gizli lezzet hâli hâsıl olunca râbîtaya rücû etmelidir. Bu durum tâlibin ihlâsı miktarınca gerçekleşir. Râbîta esnasında istimdâdın şartı, kalbi mâsivâdan temizlemek; aile, evlât ve alış-verişi unutmak; dünyevî ve uhrevî fikirleri terk etmek, tarikatın sâhibini Rasûlullâh’a vasıta kılmaktır. Tâlip bu hâl ile devam ederse onun için bazı işaretler zuhur eder ve başka şeyler düşünemez; fikri hakîkiye ulaşır ve vakti, şeyhine muhabbetle dolar. Bu sülûktaki ilk makamdır ki ‘fenâ fi’ş-şeyh’ diye tabir olunur.”¹⁰²⁴

Rifâiyye’de sülûk, ayrıca farz amellerden sonra nâfileler ile çokça meşgul olmak sûretiyledir. Bu nâfilelerin ilki de yukarıda değinildiği üzere Hz. Peygamber’e çokça salâtüselâm getirmektir. İkincisi ise onun emirlerine uyup yasakladıklarından kaçınmaktır. Bunu gerçekleştirmenin yolu ise sohbet etmekten geçmektedir. Çünkü sohbet sâlikin şeriat edeplerini öğrenmesi için tercih edilen öncelikli bir husustur. Yani mürîd mürşidinin sözlerini dikkatle dinlemeli, onunla birlikte olduğu vakitlerde onun hareketlerine de dikkat edip nasıl davranması gerektiğini öğrenmeli ve ona göre davranmalıdır. Böylece bu beraberlik ve sohbet sayesinde sâlik gafletten uyanıklığa, cimrilikten cömertliğe, dünya hırsından zühde, kötü ahlâktan güzel ahlâka ve her türlü aşağı ve bayağı hâlden temiz bir hâle intikal etmiş olur.¹⁰²⁵ Mürşid eğer gerekli görürse, dervişinden seyr u sülûk esnasında riyâzet, seyahat, tecerrüt, halvet, geceleri uykusuzluk, seher ve teheccüt ibadetleri, sahip olduğu zenginliklerden infak etmek ve nefesine ağır gelecek diğer hizmetleri yüklemek gibi hususları isteyerek sâliki terbiye eder.¹⁰²⁶

İzzeddin Ahmed Sayyâd bu terbiye ile ilgili hususları şöyle açıklamıştır:

“Eğer şeyh, mürîdin fenâ hususunda sıdkiyetini; zikrin lezzetinin

¹⁰²⁴ Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, ss. 175-176.

¹⁰²⁵ Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 169, 195; Tahralı, *Türkiye’de Tarikatlar*, s. 302.

¹⁰²⁶ Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 176, 198; Tahralı, *Türkiye’de Tarikatlar*, s. 302.

onun kalbinde ve lisânında karar kıldığını görürse, şartları ve bilinen usûlleriyle tâlibi terbiyeye sokar ve nefsini ıslah eder. Böylelikle tâlip, cimri iken cömert, âsi iken teslim, tedbirli iken tevekkül sahibi, câhil iken ârif, tembel iken ibadetli, kibirli iken tevâzu sahibi, ahmak iken güzel ahlâk sahibi, düşmanlık güderken sulh talep eden, insanlara eziyet ediyor iken insanlara yardım eden, gaflette iken havf ile uyanık olur. Nefsini ıslah ederse, zevk kâsesi ona enîs olur, nefsi de bir cevhere dönüşür. İşte o vakit mürşidi ona zikrin hakikatlerini, kalbin mîracını, Hakk'ın ilhamındaki incelikleri öğretir. Mürîdin kalbi, -silsile-i zeheb ismiyle müsemmâ-Rifâiyye silsilesi meydanından feyz alır. Mürşidi ona tevhîdin, tasavvufun ve halvetin hakikatını gösterir; kalbi şeyhe bağlayıp onda yok olmayı, sonra Hazret-i Peygamber'de fâni olmak (fenâ fi'r-rasûl) için kalbi ona bağlamayı ve kalbi Allah'a rabtedip onda fâni olmayı (fenâ fillâh) öğretir.”¹⁰²⁷

Sülûkün ilk mertebesi ‘tövbe’ ve son mertebesi ise ‘tevhîd-i Zât’ yani Zât'ın birlenmesidir. ‘Tövbe’ konusunu çalışmamızın ‘Ahmed er-Rifâi'nin Tasavvufi Görüşleri’ isimli II. bölümünde ‘Tövbe’ kısmında işlemiştik. Tövbe etmek için ise önce temizliğe ihtiyaç vardır. Temizlik iki çeşittir: Birincisi, maddî temizlik olup sâlikin giyeceklerini ve bedenini kirlilerden temizlemesi icap eder. İkincisi, mânevî temizlik olup sâlikin ruhunu ve kalbini kötü ahlâk ve Hak'tan gayri şeylerden temizlemesi gerekir.¹⁰²⁸ Temizlenip tam bir tövbeye karar kılındıktan sonra ‘tevhîd-i Zât’ yani Zât'ın birlenmesi mertebesine varmak için seyir ve sefer gereklidir. Bunlar şu şekildedir:

i. Seyr-ilallah: Allah'a doğru seyir demektir. Nefis mertebesinden, gerçek varlık tarafına sefer etmektir. Bu sefer, vahdetin yüzünden kesret (çokluk) perdesi kalktığı vakit son bulur.

ii. Seyr-fillâh: Allah'ta seyir demektir. Allah'ın sıfatlarıyla sıfatlanmak, Allah'ın isimlerini kendisinde gerçekleştirmek, Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmak ve bütün beşerî nitelikleri yok etmektir. Bu seferin sonu, ilmin yüzünden peçenin kalkması ve ledünnî/ilâhî ilimlerin keşfedilmiş olmasıdır.

iii. Seyr-maallah: Allah ile seyirdir ki sâlikin her mertebede Allah'la olan seyridir ve ikilik lekesinin tamamen kalkması ve ahadiyet katına yükselmesidir. Bu mertebeye ‘Kâbe kavseyni ev ednâ/İki yay arası kadar veya daha yakın olma makamı’

¹⁰²⁷ Sayyâd, *el-Maârifü'l-Muhammediyye*, s. 123.

¹⁰²⁸ Rifâi, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâi*, s. 177.

denir ki burası velîliğin sonudur. Bu seferin sonu ‘aynu’l-cem’ yani bütün fiillerin gerçek fâili olarak Allah’ı bilme mertebesinde bütünüyle zıtları zâhirde ve bâtında yok olmuş görmektir.

iv. Seyr-anillah: Allah’tan seyirdir ki birlikten, çokluk tarafına olan seyirdir. Tâlipleri tamamlamak ve sâlikleri terbiye etmek için yapılan bu sefere ‘bekâ ba’de’l-fenâ/fenadan sonraki bekâ’ ve ‘sahv ba’de’l-mahv/yok olduktan sonraki ayıklık’ ve ‘fark ba’de’l-cem’/bir araya gelme halinden sonraki ayıklık’ da denir. Bu seferin sonu Hak’tan halka istikâmet ve adaletle dönüp birliği çoklukta, çokluğu birlikte görmektir.”¹⁰²⁹

Mehmet Ali Aynî bu seyirlerle ilgili olarak şöyle bir değerlendirme yapmıştır:

“Bu seyirlerden ilk ikisi ile velîlik makamına ulaşılır. Son ikisi ile de davet ve irşada ehliyet kazanılır ki, peygamberlere ve kâmil velîlere mahsustur. Şu hâlde Hakk’a vasıl olmak için, O’ndan başka her şeyden yüz çevirmek, sonra yalnız O’na yönelmek, yani kalbi ve fikri yalnız O’nunla meşgul etmek lâzımdır. Ancak böylesine çetin bir yolculuğu sâlimen sona erdirebilmenin de birtakım şartları vardır. Bu şartların birincisi bir mürşid, bir rehber bulmaktır. Aksi halde sâlik yolunu şaşırabilir. Bu yolculuğun başarı ile sürdürülebilmesi için ikinci şart, aşk-ı ilâhidir. Çünkü aşk olmadan hiçbir maksada ulaşılamaz. Bir diğer şart da ‘ihlâs’ ve ‘ihsân’ ile bütünleşmiş bir imandır. Bu demektir ki, sadece ilimle bu mânevî yolculuk mümkün değildir. Bu iş ‘hâl’ işidir. Yani, bütün bu makamları ilmen bilse, fakat ‘yakîn’ ilminden, hâlden ve zevkten yoksun olsa ona sâlik denmez, belki ilim ehli veya ıstılah ehli denir. Onun durumu şekerin tatlı olduğunu öğrenmiş fakat hiç şeker tatmamış olan kimseye benzer.”¹⁰³⁰

Rifâiyye’de mürşidin ve mürîdin sahip olması gereken bazı özellikler vardır. ‘Mürşid’ ve ‘Mürîd’ konularına çalışmamızın ‘Ahmed er-Rifâî’nin Tasavvufî Görüşleri’ isimli II. bölümünde, ilgili kısımlarda değinmiştik. Burada İzzeddin Ahmed Sayyâd’ın konu ile ilgili görüşlerini vermekle yetineceğiz. Ona göre Rifâiyye’de ‘mürşid’ ile ilgili hususlar şunlardır:

- i. “Mürşidlik makamına gelen kişi, Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin vekili olarak postnişîn olmuş demektir;
- ii. Bundan dolayı öncelikle Allah’ın emir ve nehiyelerini bilmelidir;

¹⁰²⁹ Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 179.

¹⁰³⁰ Aynî, Mehmet Ali, *Tasavvuf Tarihi*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2000, ss. 279-280.

- iii. İbadetle ilgili şer'î hükümleri bilmelidir;
- iv. Güzel ahlâk ve temiz bir itikada sahip olmalıdır;
- v. Tarikat ahkâmına ârif olmalıdır;
- vi. Hem kendisi sâlik olmalı hem de sâliki sülûk ettirebilecek niteliğe hâiz olmalıdır;
- vii. Mürşid kâmil, âlicenap, zâhid, mütevâzı, sabırlı, vecd ve hâl sahibi olmalıdır;
- viii. Aynı zamanda doğru sözlü ve ferâsetli olmalıdır;
- ix. Tarikat ahkâmını sarîh bir şekilde anlatabilme yeteneğine sahip olmalıdır;
- x. Şathiyattan uzak duran biri olmalıdır;
- xi. İddia sahibi olmamalı ve kibirden soyunmuş olmalıdır;
- xii. Şeyhine âşık biri olmalı, şeyhi hayattayken ve vefâtından sonra ona hürmeti muhafaza etmelidir;
- xiii. Nerede olursa olsun Hakk ile olan fiillerinde ve kavlinde insafî olmalı ve her hâlükârda Allah'a tevekkül eden biri olmalıdır.”¹⁰³¹

Rifâiyye’de mürîdin sahip olması gereken bazı özellikler vardır. Bu hususlar şunlardır:

- i. “Mürîd şeyhine karşı tam bir itikad ve hüsn-i zan içerisinde olmalıdır;
- ii. Onun hidayet rehberi olduğuna; himmeti, ahde sadakati ve kâmil muhabbeti ile onda fenâ bulabileceğine inanmalıdır;
- iii. Kendisini şüpheden, nefsânî hastalıklardan, tenkitten âzâde kılmalıdır;
- iv. Nefsini ifnâ etmelidir;
- v. Dünyadan tamamen yüz çevirmelidir;
- vi. Halktan uzaklaşmalıdır;
- vii. Edebli olmalıdır;
- viii. Allah ile başbaşa kalmalıdır;
- ix. Kitap ve Sünnet’e bağlı olmalıdır;
- x. Kin, haset ve kibir libaslarından soyunmalıdır;
- xi. Nefsini hizmete ve Allah’ı zikretmeye alıştırmalıdır;

¹⁰³¹ Sayyâd, *el-Maârifü'l-Muhammediyye*, ss. 120-121.

- xii. Rasûlullâh'a salavât getirmelidir;
- xiii. Allah'a tevekkül etmeli ve her işini O'na bırakmalıdır;
- xiv. İhvânı ve bütün Müslümanları sevmelidir;
- xv. Hukûkullâhı gözeterek iş yapmalı ve gûnahtan korunmalıdır;
- xvi. Allah'tan gayrısına iltifat etmemelidir;
- xvii. Övünmeyi bırakmalıdır;
- xviii. Davayı terk etmelidir;
- xix. Hâlleri setretmeli, sırrı saklamalıdır;
- xx. Cömert olmalı, sefere çıkmalı, mal ve makamı Allah yolunda sarfetmelidir;
- xxi. Hırsı ve cimriliği terk etmelidir;
- xxii. Şeriata mutabık olan şeylere ittibâ etmelidir;

xxiii. Fukaraya yardım etmeli ve gariplere hürmet etmelidir. Tarikat hizmetlerini hiçbir şekilde inkâr etmemeli; ihvânı gözetip onlara sevgi beslemeli, onları hariç tutarak kendine bir şeyden pay ayırmamalı; kendisi için istediğini onlar için de istemeli, hasta olduklarında ziyaret etmeli, görünmediklerinde durumlarını sormalı; onlara selâm vermeli ve güler yüzlü olmalıdır. Onlar için hayrı dilemeli ve rızayı talep etmeli; dünyevî meseleler için sürtüşmemeli bilakis kendisine lütfolanlardan onların sıkıntılarını gidermek üzere bezletmelidir. Büyüklerine hürmet edip, küçüklerine şefkat göstermeli ve Allah'a muhabbet etmek hususunda onlarla beraber olmalıdır.”¹⁰³²

Mürîd mürşidiyle ilgili olarak şu hususlara da dikkat etmelidir:

- i. “Daha önce sevdiği kimseleri, mürşidi ile baş başa kalmak ve ona hizmetten gayrı bir şeyle meşgul olmamak uğruna terk etmek;
- ii. Mâlâyâni konuşmamak ve kat'î sûrette mürşidin huzurunda böyle kelâmlar etmemek;
- iii. Nefsini, mürşidi inkâr hâllerinden, tartışmak veya sorgulamaktan muhafaza etmek;
- iv. Onun huzurunda arsızlıktan, sesli gülmekten ve şakalaşmaktan uzak durup, hayâ, huşû, haşyet ve edep libaslarını giyinmek;

¹⁰³² Sayyâd, *el-Maârifü'l-Muhammediyye*, s. 121.

v. Sülûkte riyâdan, nâm ve şöhrat talep etmekten kaçınmak. Çünkü riyâ ve şöhrat arzusu birçok ameli ifsad eder.

İzzeddin Ahmed Sayyâd mürşide hizmet ile bu hasletlere eren mürîde seyir kapısının açılacağını¹⁰³³ belirtmiştir.

A. İNTİSAP VE MERASİMİ

‘İntisap’ tarikata girmek, bir mürşide biat etmek anlamına gelen tasavvufî bir terimdir. İntisap kelimesinin karşılığı olarak Türkçe’de kullanılan ‘biat’ kelimesinin Arapça aslı ‘bey’at’tır. ‘Bey’at’ satmak, satın almak mânasındaki ‘bey’ masdarına bağlı olarak ‘yöneticilik tevdi etmek ve birinin yöneticiliğini benimsemek’ anlamlarında kullanılmıştır.¹⁰³⁴ ‘Biat’ tasavvufta ise mürîd adayının (tâlip, muhib) mürşide ve onun vereceği emirlere tam anlamı ile bağlı kalacağına dair verdiği söz mânasında kullanılır. ‘İntisap’ ve ‘biat’ kavramlarının yanı sıra aynı anlamı veren ‘mübâyaa’, ‘ahz-ı tarîk’, ‘ahid’, ‘intimâ’, ‘telkîn-i zikir’, ‘inâbe’, ‘el almak’ ve ‘ikrar vermek’ gibi terimler de kullanılmaktadır.¹⁰³⁵

Kur’ân-ı Kerîm’de biata ve taşıdığı öneme işaret eden âyetler bulunmaktadır.¹⁰³⁶ Aynı zamanda Hz. Peygamber’in gerek İslâm’a girmek isteyen kişilerden gerekse hicret ve cihad gibi önemli faaliyetlere karar verirken sahâbîlerden ve ayrıca iyi ve temiz bir dinî hayat yaşamak isteyenlerden biat alması; tarikatlarda mürşid ile mürîd adayları arasında akdedilen bir çeşit bağlılık yemini kabul edilen biat için dayanak teşkil etmiştir.¹⁰³⁷

Annemarie Schimmel’in yorumlarına göre mürîd olmak kolay bir şey değildir. Tâlip, çoğu zaman kabul buyrulmadan önce uzun bir süre beklemek zorunda bırakılır ya da mürşid onun bu yolda yürüyüp yürüyemeyeceğini anlamak için onu içinden çıkılması zor durumlarla başbaşa bırakabilir. Ancak mürîd bir kere intisap ettiğinde

¹⁰³³ Sayyâd, *el-Maârifü'l-Muhammediyye*, s. 121.

¹⁰³⁴ Kallek, Cengiz, “Biat”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1992, c. VI, s. 120.

¹⁰³⁵ Türer, Osman, “Biat”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1992, c. VI, s. 124.

¹⁰³⁶ Bk. Tevbe, 9/111; Feth, 48/10; Mümtehine, 60/12.

¹⁰³⁷ Türer, “Biat”, c. VI, s. 124; (Dihlevî, Şah Veliyyullah, “el-Kavlü'l-Cemîl fi Beyânı Serâi’s-Sebîl”, *Sekâfetü'l-Hind*, IV/3, New Delhi, 1953, ss. 38-40’tan naklen).

artık mürşidine şeksiz şüphesiz itaat etmelidir.¹⁰³⁸

İntisap merasimine geçmeden önce şu hususa değinmekte fayda vardır: İzzeddin Ahmed Sayyâd başka tarikatlara intisap etmiş bir kişinin Rifâiyye'ye intisap edebileceğini fakat Rifâiyye'ye intisap etmiş birinin başka tarikatlara intisap edemeyeceğini kaydetmiştir. Bu durumu Rifâiyye'nin yol, kadem, meşrep, hal ve tavır bakımından Muhammedîliği cemetmiş bir tarikat olmasına dayandırmış ve şöyle açıklamıştır:

“Tarikat’ın imâmları şu hususta ittifak etmişlerdir: Başka bir tarikata intisap etmiş kişi Rifâiyye'ye intisap edebilir fakat Ahmedî Rifâî Tarikatı'na intisap etmiş kişinin başka tarikata girmesine izin yoktur. Zira Seyyid Ahmed'in yolu, kadem, meşrep, hâl ve tavrıyla Muhammedîliği cemedden bir yoldur. Bu yüzden Rifâiyye'ye intisaplı kişinin başka bir yol aramasına gerek yoktur. Zira sâlik rabbinden Muhammedî yolun dışında bir yol talep edemez.”¹⁰³⁹

Rifâiyye'de yapılan intisap merasimi şu şekilde idi: Mürşid, mürîd adayına ilk olarak Allah'a tövbe etmesini, bundan böyle isyanı terk ederek Cenâb-ı Hakk'ın katına dönmek niyeti ile abdest almasını ve Allah rızâsı için iki rekât namaz kılmasını söyler. Sonra mürşid kibleye yönelmiş olarak huşû ve huzur içinde diz üstü seccadeye otururken mürîd adayı da edep ve huşû ile dizleri mürşidin dizlerine temas etmiş (melâmis) ve bitişmiş (mülâsık) bir şekilde, her türlü nefsânî ve şeytanî vesvese ile desîselerden kalben tamamen arınmış bir hâlde mürşidin önüne diz çöküp oturur. Akabinde mürşid üç kere Fâtiha sûresi okur, ardından mürîdin elinden tutar ve biat âyetini¹⁰⁴⁰ okur.¹⁰⁴¹

Bu âyeti müteakip mürşid mürîde hitaben Ubâde b. Sâmit'in (r.a.) rivayet ettiği, Peygamberimizin (s.a.v.) huzurunda toplanan ashabına buyurduğu biat ile ilgili hususları içeren hadisi¹⁰⁴² okur. Ardından “Siz de bu hadislerin anlamına uygun olarak

¹⁰³⁸ Schimmel, *Tasavvuf Notları*, s. 21.

¹⁰³⁹ Sayyâd, *el-Maârifü'l-Muhammediyye*, s. 59.

¹⁰⁴⁰ Fetih, 48/10: “Sana biat edenler ancak Allah'a biat etmiş olurlar. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah'a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir.”

¹⁰⁴¹ Sayyâdi, *Kılâdetü'l-Cevâhir*, s. 303; Âmir Neccâr, *et-Turuku's-Sûfiyye fî Mısır, Dâru'l-Maârif, Kahire*, 1983, s. 68; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 206.

¹⁰⁴² Ubâde b. Sâmit (r.a.): *Biz bir seferinde Hz. Peygamber (s.a.v.) ile aynı cemaatte beraber oturuyorduk ki: O bize “Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina fazîhasını işlememek, Allah'ın haram ettiği cana meşrû bir sebep olmaksızın kıymamak şartları üzerine bana biat edin.” buyurdu.*

biat ediyor musunuz?” diye mürîd adayına sorar. O da aynı şekilde biatı kabul ettiğini ifade edince mürşid şu âyeti okur:

*“Antlaşma yaptığınız zaman, Allah’a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin. Allah’ı kendinize kefil kılarak pekiştirdikten sonra yeminlerinizi bozmayın. Şüphesiz Allah yaptıklarınızı bilir.”*¹⁰⁴³

Bundan sonra mürşid mürîd adayı ile birlikte üç defa istiğfar duasını tekrarlar. Sonra mürşid sağ eli ile mürîdin elinden tutup ona şu sözleri söyler:

*“Bütün günah ve hatalardan Cenâb-ı Hakk’a tövbe edip rücû ettiğime, Allah’ın ve Rasûlünün emirlerine imtisale rağbet edeceğime, yasaklardan sakınıp Cenâb-ı Hakk’a inâbe edip O’na taate gayret edeceğime, fakir ve çaresiz insanların hizmetine gücüm yettiği kadar koşacağıma, Allah yolunda önderimiz, efendimiz Seyyid Ahmed Muhyiddin Ebü’l-Abbas Kebîr Hüseyînî er-Rifâî’nin dünya ve âhirette mürşidimiz olduğuna, itaat etmenin bizi topladığına, mâsiyetin bizi dağıttığına; Cenâb-ı Hakk’ı, melekleri, rasûlleri, nebîleri ve halkından hâzır olanları şahit tutarım.”*¹⁰⁴⁴ *“Allah, söylediklerimize vekildir.”*¹⁰⁴⁵ der. Sonra mürşid *“Allah, iman edenleri hem dünya hayatında hem de âhirette sabit bir sözle sağlamlaştırır, zâlimleri ise saptırır ve Allah dilediğini yapar.”*¹⁰⁴⁶ âyetini okur.

Ardından mürşid gözlerini kapayıp elleri dizleri üzerinde olduğu halde üç kere ‘Lâ ilâhe illallah’ ve dördüncüsünde ‘Muhammedü’r-Rasûlullâh’ der ve mürîd de bu kelimeleri aynen tekrar eder. Bu kelime-i tevhîdin telkini işleminden sonra, mürşid elini mürîdin göğsünün üzerine koyup Allah’ın onu muvaffak kılması ve kendisinde

---

Bir diğer rivayette: *“Çocuklarınızı öldürmemek, hâlde ve istikbalde hiç kimseye iftirada bulunmamak, meşru dâirededeki emirlerde ne bana ne de vazîfelilere isyan etmemek üzere bana biat edin. Kim vereceği bu sözlere sâdik kalır ve ahbine vefa gösterir ise karşılığını Allah’tan alacaktır. Kim de bu yasaklardan birini işleyecek olursa artık işi Allah’a kalmıştır; O dilerse onu affeder, dilerse azab verir ve cezalandırır.”* buyurdu.

Biz de Allah Rasûlü’ne; güçlükte, kolaylıkta, kıvançta ve tasada onu dinleyeceğimize ve ona itaat edeceğimize; bize karşı yaptığı tercihlerde, ehline karşı herhangi bir işte tartışmayacağıımıza; nerede olursak olalım hakkı söyleyeceğimize ve Allah uğrunda kınayıcının kınamasından korkmayacağıımıza dair biat edip söz verdik. Biz bu şartlarla biat ettik.” (Buhârî, “Îmân”, 11; Müslim, “Hudud”, 41; Nesâî, “Bey’a”, 17; Tirmizî, “Hudud”, 12)

¹⁰⁴³ Nahl, 16/91.

¹⁰⁴⁴ Sayyâdî, *Kılâdetü’l-Cevâhir*, s. 303; Âmir Neccâr, *et-Turuku’s-Sûfiyye*, ss. 68-69; Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, ss. 207-208.

¹⁰⁴⁵ Kasas, 28/28.

¹⁰⁴⁶ İbrâhim, 14/27.

ihlâsın hâsıl olması için duada bulunur. Eğer derviş adayı kadın ise mürşid onun elinden tutmaz; her ikisi bir tülbentin uçlarından tutarlar. Mürşid dua ederken de mürîd adayı kadın ise elini mürîdin göğsü üzerine koymayıp karşıdan dua eder ve duasını Fâtiha ile tamamlar.¹⁰⁴⁷

Sonra mürşid ve mürîdin her ikisi birlikte ayağa kalkıp kibleye yönelerek şu salâtüselâmı okurlar: “es-Salâtü ve’s-selâmü aleyke yâ Rasûlallah, es-salâtü ve’s-selâmü aleyke yâ habîballah, es-salâtü ve’s-selâmü aleyke yâ vesiletenâ ilallah, es-salâtü ve’s-selâmü aleyke yâ evvele halkillâh, es-salâtü ve’s-selâmü aleyke ve aleyküm yâ enbiyâallâhi ecmaîn!” Mürşid bu salâtüselâmı okuduktan sonra Hz. Peygamber, nebîler, rasûller ve cümlesinin âl ve ashabının, gavs-i a’zam ve vâris-i efham Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin, evlât ve torunlarının, halîfelerinin; bütün evliyâullah, bütün mü’min ve mü’minelerin, müslim ve müslimelerin ruhlarına bir Fâtiha okur.¹⁰⁴⁸ Böylece mürîd adayı dervişliğe kabul edilmiş olur.¹⁰⁴⁹

Mürşide intisaptan sonra sülûk¹⁰⁵⁰ başlar. Sülûk Allah’a kavuşmaya istidat kazanmak için ahlâkı temizleyip güzelleştirmek demektir. Aynı zamanda kulun nefsinin mevki ve makam sevgisinden, kin ve hasetten, kibir ve cimrilikten, gösterişten, yapmacıklıktan, yalandan, gıybetten, hırstan, zulümden, isyan ve günahlardan temizlemesi ve buna karşı ilim, hilm, hayâ, rızâ ve adalet gibi övülen huylar ile zâtını devşirmesi demektir.¹⁰⁵¹

B. MÜRŞİDİN MÜRÎDE ZİKİR TELKİN ETMESİ

İzzeddin Ahmed Sayyâd mürşidin mürîde zikir telkin etmesi ile ilgili olarak şu tespitleri yapmıştır:

¹⁰⁴⁷ Sayyâdî, *Kılâdetü'l-Cevâhir*, s. 303; Âmir Neccâr, *et-Turuku's-Süfiyye*, s. 69; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, ss. 208-209.

¹⁰⁴⁸ Sayyâdî, *Kılâdetü'l-Cevâhir*, s. 303; Âmir Neccâr, *et-Turuku's-Süfiyye*, s. 69; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 209.

¹⁰⁴⁹ Râvî, İbrâhim, *es-Seyr ve'l-Mesâî fi Ahzâbi ve Evrâdi's-Seyyid el-Gavsi'l-Kebîr Ahmed er-Rifâî*, nşr. Abdülcelîl Atâ, Dârü't-Takvâ, Dimaşk, 2006, ss. 170-173; Sayyâdî, *Kılâdetü'l-Cevâhir*, ss. 300-303; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, ss. 206-209; Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, ss. 300-301; Fığlalı, Ethem Ruhî (ve diğerleri), *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, nşr. Kurul, Tercüman Yay., İstanbul, 1987, s. 167.

¹⁰⁵⁰ Sülûk ile ilgili bilgi için çalışmamızın ‘Seyr u Sülûk’ kısmına bakılabilir.

¹⁰⁵¹ Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, s. 275.

“Zikir Rahmânî feyizlerin mahalli olduğundan dolayı mürîd, mürşidinin huzuru ile feyiz bulunca, mürşidinin kalbinden sâlikin kalbine mânevî bir şekilde gerçek feyiz hâsıl olur ve orada mürşidinin sırrı yayılır. Bununla birlikte sâlik tarikat halkasına katıldıktan sonra, kalbinin derinliğinde mârifet tohumunu ekmeye başlar; bir müddet sonra kalp ağacı çeşit çeşit mâna ve gizli hikmetler ile meyvelerini verir. Bu şekilde mürîdin kalbinde kelime-i tevhîdin lezzeti kökleri, dalları, hakikatleri ve şartları ile güçlü bir şekilde yerleşir. Bunun neticesinde sâlikin kalbinde işaret levhası görünür hale gelir, amelinin samimiyeti ile kalbinin derinliklerindeki parlayan nur yüzüne akseder; böylece amel ağacı hizmet, zühd, vera’ ve mürşidine sevgi meyveleri verir. İşte bu vakit, mürşid sâlike beş vakitte her namazın sonunda, bin kereden az olmamak üzere acele etmeden, mânaları kaybetmeden ve kalben de dalgın olmadan mübârek zikri emreder.”¹⁰⁵²

1. Zikir: Rifâiyye’de mürşidin mürîde telkin ettiği ilk zikir ‘kelime-i tevhîd’ yani ‘Lâ ilâhe illallah’ zikridir. Sâlik her namazın ardından, şartlarına riayet ederek anlamını hatırlıktan çıkarmayarak en az bin defa bu zikri yerine getirecektir.¹⁰⁵³

Bu zikirle meşgul olmanın bazı şartları bulunmaktadır. Bunlar:

- i. Zikri yapacak sâlik elbise ve bedenini temizlemeli ve abdest almalıdır;
- ii. Tenha bir yerde oturmalı ve Kible’ye yönelmelidir;
- iii. Gözlerini kapamalı ve zikri huzur haliyle icra etmelidir;
- iv. Zikri acele etmeden, mânâsını kavrayarak ve kalbi uyanık tutarak icra etmelidir;
- v. Zikir esnasında kalpten havâtırı uzaklaştırmalı, ekvânı söküp çıkarmalıdır;
- vi. Rahmân ile yalnız kalarak ve mâsivâdan kurtulmuş olarak zikri eda etmelidir;
- vii. Sesi sadece kendi işiteceği seviyede tutmalı, riyânın kalbe getireceği şeylerden kurtulup ihlâs denizine dalmalıdır;
- viii. Hak yolunda vasıta olduğundan dolayı şeyhinden himmet niyaz etmeli,

¹⁰⁵² Sayyâd, *el-Maârifü'l-Muhammediyye*, s. 123; Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, ss. 180-181.

¹⁰⁵³ Sayyâdî, *Kılâdetü'l-Cevâhir*, s. 287; Âmir Neccâr, *et-Turuku's-Sûfiyye*, s. 69; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 373.

kalbi ona bağlamalı ve Hakk kapısına vâsıl olabilmek için onu bir giriş kapısı kılmalıdır.¹⁰⁵⁴

Mürşid mürîdin kalbinin kelime-i tevhîd zikrinin nuru ile aydınlanıp tevhîdi seyrettiğini ve bu nurun fikir, haşyet ve kalbi sıdka raptetmek gibi meyveler verdiğini görünce, ona ‘Allâh’ zikrini telkin eder.¹⁰⁵⁵

2. Zikir: Kelime-i tevhîd zikrinin nuru mürîdin kalbinde zâhir olup karar kıldığı vakit, mürşid mürîdine her namazdan sonra, en az iki bin beş yüz kere (veya adedini mürşidin belirleyeceği kadar) ‘Allâh’ zikrine en az üç ay devam etmesini telkin eder.¹⁰⁵⁶ Bu zikirle meşgul olmanın da birtakım şartları vardır. Bunlar birinci zikirde bahsettiğimiz âdâba riayet etmeye ilaveten şu hususları da kapsar:

- i. Her Allah deyişte, ‘Lâ ilâhe illâ Hû’yu düşünmek;
- ii. ‘Allah’ zikrini eda ederken, ilk elifi fetha ve iki lâmı şeddeli okumak;
- iii. ‘Lâm’ harfleriyle sondaki ‘hâ’ harfinin arasını uzatarak ‘hâ’ harfinde durmak;
- iv. Lafzı tekrar ederken birbirine bağlamamak;
- v. İlk ‘elif’ harfini sağ göğsün altından ruhtan alıp, ‘lâm’ harflerini sol göğsün altında bulunan kalb-i sanavberîye doğru çekmeli ve ‘hâ’yı orada bırakmalıdır.¹⁰⁵⁷

Bu zikir sâlikin kalbinde iyice yerleşip zikrin nuru yüzünde zâhir ve kutsal, tatlı lezzet pınarları hariçte görünür olunca, mürşid mürîdini, birazdan değineceğimiz ‘çavuşluk’ mertebesine yükseltir.¹⁰⁵⁸

¹⁰⁵⁴ Sayyâd, *el-Maârifü'l-Muhammediyye*, s. 124.

¹⁰⁵⁵ Sayyâd, *el-Maârifü'l-Muhammediyye*, s. 123; Sayyâdî, *Kılâdetü'l-Cevâhir*, s. 287; Âmir Neccâr, *et-Turuku's-Sûfiyye*, s. 70; Tahralı, *Ahmad al-Rifâi*, s. 374.

¹⁰⁵⁶ Sayyâd, *el-Maârifü'l-Muhammediyye*, s. 123; Sayyâdî, *Kılâdetü'l-Cevâhir*, ss. 287-288; Âmir Neccâr, *et-Turuku's-Sûfiyye*, s. 70; Rifâi, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâi*, s. 210; Tahralı, *Ahmad al-Rifâi*, s. 374.

¹⁰⁵⁷ Sayyâd, *el-Maârifü'l-Muhammediyye*, s. 123.

¹⁰⁵⁸ Sayyâd, *el-Maârifü'l-Muhammediyye*, s. 124; Sayyâdî, *Kılâdetü'l-Cevâhir*, ss. 287-288; Âmir Neccâr, *et-Turuku's-Sûfiyye*, s. 70; Rifâi, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâi*, s. 210; Tahralı, *Ahmad al-Rifâi*, s. 374.

C. RİYÂZETLER VE ZİKİRLERİ

Kelime olarak terbiye ve ıslah etme, idman yapma, eğitime gibi anlamları olan ‘riyâzet’ nefsi eğitmek üzere onu aç, susuz ve sevdiği şeylerden mahrum bırakmak demektir. Nefsi ibadete alıştırmak üzere eğitmek de aynı kelime ile ifade edilmiştir.¹⁰⁵⁹ Tasavvufta ise genel olarak “nefsin şehvet denilen beden ve dünya ile ilgili arzularını kırmak, bunları etkisiz hale getirmek, nefsi aklın ve dinin tespit ettiği sınırlar içinde tutmak” şeklinde tanımlanmıştır. Bu anlamıyla riyâzetin zühd, mücahede, mücadele, tahallî, nefis tezkiyesi ve tasfiyesi gibi tasavvuf terimleri ile yakın alâkası vardır. Tasavvufta Hakk’ın emrine uymak ve akl-ı selîmin gösterdiği yolda yürümek için bütün kötülüklerin kaynağı olan nefis ile mücadele hâlinde bulunmak ve ona muhalefet etmek esastır. “Çünkü nefis dâima kötülüğü emredicidir.”¹⁰⁶⁰ Bununla birlikte riyâzetin esasını teşkil eden bazı hususlar vardır. Bunlar nefsin yeme içme ve cinsel arzularını; mal, mülk, makam, mevki, şan, şöhret gibi dünyevî talep ve tutkularını denetim altında tutmak, bunun için de yemeyi, içmeyi, uyumayı, konuşmayı azaltarak bunları zaruret ve ihtiyaç hâli ile sınırlamak; diğer taraftan da nefsi zor işlere koşmak ve nefsin hileleri karşısında uyanık olmak hususlarıdır.¹⁰⁶¹

Tasavvufta nefis terbiyesinin şekli sâlikin yetenek ve hâllerine göre değişir. Bu sebeple sûfiler, riyâzetin bilgili ve samimi bir rehberin denetiminde gerçekleştirilmesi gerektiği üzerinde önemle durmuşlardır. Ebû Hâmid Gazzâlî bu yoldaki rehberin durumunu tabipler ile mukayese etmiş; hastanın hekim gözetiminde ilâç alması gerektiği gibi riyâzetin de bu işin erbabının gözetiminde yapılması gerektiğini söylemiştir. Ayrıca usûlsüz yapılan ağır riyâzetlerin, kâmil insan olmayı temin etmediği gibi beden ve ruh sağlığı ile aklî dengenin bozulmasına ve bâtil inançlara sapılmasına sebep olabileceğini belirtmiştir.¹⁰⁶² Bununla birlikte riyâzet ehlinin hâline ve maksadına göre de riyâzetin çeşitli şekilleri vardır. Avam yani halk için riyâzet düzgün bir ahlâka sahip olmak, ihlâsla ibadet etmek ve davranışında dürüst olmak

¹⁰⁵⁹ Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yay., İstanbul, 2009, s. 521.

¹⁰⁶⁰ Yûsuf, 12/53.

¹⁰⁶¹ Uludağ, Süleyman, “Riyâzet”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2008, c. XXXV, s. 143.

¹⁰⁶² Uludağ, “Riyâzet”, c. XXXV, s. 143; (Gazzâlî, Hücetü’l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed, *İhyâu Ulûmi’d-Dîn*, Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-Arabiyye, Kahire, 1957; çev. Ahmed Serdaroglu, Bedir Yay., İstanbul, 2002, c. III, s. 19, 59’dan naklen)

iken; havas yani özel kişiler için riyâzet kendilerini tamamen Hakk'a vermekle olur. Havâssü'l-havâs yani daha özel kişiler için riyâzet ise mâsivâ ile olan ilgiyi kesip Hakk ile dâimî beraberliği sağlamak şeklindedir.¹⁰⁶³

Ahmed er-Rifâî'ye göre riyâzet kötü hâli iyi hâl ile değiştirmektir.¹⁰⁶⁴ Ayrıca ona göre beşer aklı riyâzete muhtaçtır ve insanın yapması gereken ilk riyâzeti Allah'ın kudret eserlerini tefekkür etmek olmalıdır.¹⁰⁶⁵

Riyâzet Rifâiyye'de nefsin terbiye edilmesi için izlenmesi gereken metotlarından olup müridin mertebesine göre değişmektedir. Tarikat'ta dördü 'çavuşluk' mertebesinde, beşi de 'nikâbet' (nakiplik) mertebesinde olmak üzere toplam dokuz riyâzet vardır. Ayrıca her bir riyâzette diğer hususlarla birlikte icra edilmesi gereken bazı zikirler bulunmaktadır.¹⁰⁶⁶

1. Çavuşluk Mertebesindeki Riyâzetler ve Zikirleri

Çavuşluk tarikatta müridlikten sonra gelen bir mertebedir. Belli bir ahvâlin sâhibi olduktan sonra bir mürîde şeyhler tarafından çavuşluk mertebesinin verilmesi tarikat usûlünün bir gereğidir.¹⁰⁶⁷

Çavuşluk mertebesine gelen sâlik için dört adet riyâzet vardır. Bu riyâzetlerin birtakım usûlleri mevcuttur. Bir riyâzetten çıkıp diğerine girene kadar on gün geçer ve on birinci gün diğer riyâzete girilir; böylece dört riyâzet tamamlanmış olur. Yemek ve içecek miktarını bu riyâzeti yaptıranlar bilir ve tayin eder. Buna göre sabah akşam cüz'î miktarda yemek yenir. Yenilen yemekte hayvansal gıda bulunmamalıdır. Riyâzet esnasında mürîdin insanlarla temas ve irtibatı olmayacak ayrıca onlardan perdeli bir durumda bulunacaktır. Aynı zamanda temiz bir yerde oturacak ve oraya kimse girmeyecektir. Riyâzette olan kişi insanlardan perdelenmiş, temiz bir mahalde oturmalı; bulunduğu yere ailesi ve evlâtları da dâhil kimse girmemelidir. Kazâi hâcet için çıkması gerekirse, iyice bürünüp örtünecek ve başka bir yola sapmaksızın

¹⁰⁶³ Uludağ, "Riyâzet", c. XXXV, s. 143.

¹⁰⁶⁴ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 103.

¹⁰⁶⁵ Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlis*, s. 71.

¹⁰⁶⁶ Âmir Neccâr, *et-Turuku's-Sûfiyye*, s. 69; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 209.

¹⁰⁶⁷ Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 391.

ihtiyacını görüp geri yerine dönecektir. Riyâzette, namazın ve abdestin tüm şartları sünnete uygun şekilde yerine getirilir. Namaz huzûr-i kalp, havf ve huşû içerisinde; müstehap sünnetlere ve vaciplere uyarak eda edilmelidir. Geceleri en az dört rekât olmak şartıyla on iki rekât teheccüd namazı kılınır. Her sünnetin iki rekâtını müteakip üç kere; her farzdan sonra on üç kere salât ü selâm getirilip Fâtiha ile son verilmelidir.¹⁰⁶⁸

Birinci riyâzetin süresi üç gün olup riyâzete başlama günü pazardır. Mürîd her namazdan sonra şartlarına riayet ederek, en az üç bin kere ‘yâ rahmân’ zikri ile meşgul olacaktır.¹⁰⁶⁹

İkinci riyâzetin süresi üç gün olup riyâzete başlama günü pazartesidir. Mürîd her namazdan sonra en az dört bin kere ‘yâ rahîm’ zikri ile meşgul olacaktır.¹⁰⁷⁰

Üçüncü riyâzetin süresi dört gün olup riyâzete başlama günü salıdır. Mürîd her namazdan sonra en az beş bin kere ‘yâ vehhâb’ zikri ile meşgul olacaktır.¹⁰⁷¹

Dördüncü riyâzetin süresi beş gün olup riyâzete başlama günü çarşambadır. Mürîd her namazdan sonra en az altı bin kere ‘Yâ Kuddûs’ zikri ile meşgul olacaktır.¹⁰⁷²

Mürîd dördüncü riyâzetten çıkınca, mürşidi ona, her gün bin kere ‘zü’l-celâli ve’l-ikrâm’ zikrini verecektir. Sâlik bu zikre, mürşidine mübarek Rifâi silsilesi tarafından mânevî bir işaret zâhir oluncaya kadar devam edecektir. Mürşid böyle bir işaret görünce mürîdini ‘nikâbet’ (nakiplik) derecesine yükseltir.¹⁰⁷³

¹⁰⁶⁸ Sayyâd, *el-Maârifü 'l-Muhammediyye*, s. 124; Sayyâdî, *Kılâdetü 'l-Cevâhir*, s. 288; Âmir Neccâr, *et-Turuku 's-Sûfiyye*, s. 70; Rifâi, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâi*, s. 210.

¹⁰⁶⁹ Sayyâd, *el-Maârifü 'l-Muhammediyye*, s. 124; Sayyâdî, *Kılâdetü 'l-Cevâhir*, s. 288; Rifâi, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâi*, ss. 210-211; Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar*, s. 191; Tahralı, *Ahmad al-Rifâi*, s. 375.

¹⁰⁷⁰ Sayyâd, *el-Maârifü 'l-Muhammediyye*, s. 124; Sayyâdî, *Kılâdetü 'l-Cevâhir*, s. 288; Rifâi, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâi*, s. 211; Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar*, s. 191; Tahralı, *Ahmad al-Rifâi*, s. 376.

¹⁰⁷¹ Sayyâd, *el-Maârifü 'l-Muhammediyye*, s. 124; Sayyâdî, *Kılâdetü 'l-Cevâhir*, s. 288; Rifâi, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâi*, s. 211; Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar*, s. 191; Tahralı, *Ahmad al-Rifâi*, s. 376.

¹⁰⁷² Sayyâd, *el-Maârifü 'l-Muhammediyye*, s. 124; Sayyâdî, *Kılâdetü 'l-Cevâhir*, s. 288; Rifâi, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâi*, s. 211; Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar*, s. 191; Tahralı, *Ahmad al-Rifâi*, s. 376.

¹⁰⁷³ Sayyâd, *el-Maârifü 'l-Muhammediyye*, s. 124; Sayyâdî, *Kılâdetü 'l-Cevâhir*, s. 288; Âmir Neccâr, *et-Turuku 's-Sûfiyye*, s. 70; Rifâi, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâi*, s. 211; Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar*,

2. Nikâbet Mertebesindeki Riyâzetler ve Zikirleri

Nikâbet, çavuşluktan sonraki mertebedir ve tarîkat usûlünün gereği olarak, bazı işâretlerin zuhûrundan sonra bir çavuşa nakiplik rütbesi verilir.¹⁰⁷⁴ Nikâbet ile ilgili telkinler ve gerekli işlemler yerine getirildikten sonra mürşid mürîdine beş riyâzet verir. Bu riyâzetlerin de usûlleri mevcuttur. Her riyâzetin arası beş gündür. Bu riyâzetler esnasında sâlikin sabah-akşam alacağı gıdalar da bellidir. Bunlar, takat getirebileceği miktarda az olup, arpadan yapılmış ekmek, tuz, zeytinyağı ve kekikten ibarettir. Telkin edilen zikirler, farz ve sünnetleriyle eda edilen her vakit namazın ardından çekilir.¹⁰⁷⁵

Okunacak Esmâ zikirleri sırası ile şunlardır:

Birinci riyâzetin süresi dört gün olup riyâzete başlama günü perşembedir. Mürîd dört bin kere ‘yâ Hak’ zikri ile meşgul olacaktır.¹⁰⁷⁶

İkinci riyâzetin süresi beş gün olup riyâzet başlangıcı cuma namazından sonradır. Mürîd beş bin kere ‘yâ hannân’ zikri ile meşgul olacaktır.¹⁰⁷⁷

Üçüncü riyâzetin süresi altı gün olup riyâzete başlama günü cumartesidir. Mürîd altı bin kere ‘yâ halîm’ zikri ile meşgul olacaktır.¹⁰⁷⁸

Dördüncü riyâzetin süresi yedi gün olup riyâzete başlama günü pazardır. Mürîd yedi bin kere ‘yâ hay’ zikri ile meşgul olacaktır.¹⁰⁷⁹

Beşinci riyâzetin süresi sekiz gün olup başlama günü pazartesidir. Mürîd sekiz bin kere ‘yâ hâfız’ zikri ile meşgul olacaktır. Bu isimler ve zikirlerin adedi kesin olmayıp, mürîdin kabiliyetine göre mürşid tarafından tespit edilir. Mürîd mürşid tarafından bir işâret alana kadar bu zikirlere devam eder.¹⁰⁸⁰

s. 191; Tahralı, *Ahmad al-Rifâi*, s. 376.

¹⁰⁷⁴ Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 392.

¹⁰⁷⁵ Sayyâd, *el-Maârifü'l-Muhammediyye*, s. 125.

¹⁰⁷⁶ Sayyâd, *el-Maârifü'l-Muhammediyye*, s. 125; Sayyâdî, *Kılâdetü'l-Cevâhir*, ss. 288-289; Âmir Neccâr, *et-Turuku's-Süfiyye*, s. 71; Tahralı, *Ahmad al-Rifâi*, s. 377.

¹⁰⁷⁷ Sayyâd, *el-Maârifü'l-Muhammediyye*, s. 125; Sayyâdî, *Kılâdetü'l-Cevâhir*, ss. 288-289; Âmir Neccâr, *et-Turuku's-Süfiyye*, s. 71; Tahralı, *Ahmad al-Rifâi*, s. 377.

¹⁰⁷⁸ Sayyâd, *el-Maârifü'l-Muhammediyye*, s. 125; Sayyâdî, *Kılâdetü'l-Cevâhir*, ss. 288-289; Âmir Neccâr, *et-Turuku's-Süfiyye*, s. 71; Tahralı, *Ahmad al-Rifâi*, s. 377.

¹⁰⁷⁹ Sayyâd, *el-Maârifü'l-Muhammediyye*, s. 125; Sayyâdî, *Kılâdetü'l-Cevâhir*, ss. 288-289; Âmir Neccâr, *et-Turuku's-Süfiyye*, s. 71; Tahralı, *Ahmad al-Rifâi*, s. 377.

¹⁰⁸⁰ Sayyâd, *el-Maârifü'l-Muhammediyye*, s. 125; Sayyâdî, *Kılâdetü'l-Cevâhir*, ss. 288-289; Âmir

Nikâbet mertebesi ile ilgili beş riyâzetin icra edilmesinin ardından mürşid mürîdine ‘istigâse zikri’ denilen “*Lâ ilâhe illâ ente sübhâneke innî küntü mine’z-zâlimîn.*”¹⁰⁸¹ âyet-i kerimesinin zikrini her gün namazlardan sonra belli bir adet üzere (beş yüz kere) verir. Mübârek Rifâî silsilesinden mürşide mânevî bir işaret gelinceye kadar sâlik bunlara devam eder. Bu işareten sonra mürşid mürîde aşağıdaki kısımda açıklayacağımız ‘tehzip halveti’ni emreder.¹⁰⁸²

D. HALVETLER VE ZİKİRLERİ

‘Halvet’ kelime olarak ‘yalnız kalıp تنها bir köşeye çekilmek’ demektir. Tasavvuftaki anlamı ise “zihinsel konsantrasyonu ve bazı özel zikirlerle riyâzetleri gerçekleştirmek üzere; şeyhin mürîdini karanlık ve dış dünyadan soyutlanmış bir yere belirli bir süre için koyması” demektir. Kalbi yanlış inançlardan ve kötü huylardan temizlemek halvet olarak değerlendirilir.¹⁰⁸³ Abdürrezzak Kâşânî ‘halvet’i ‘Hak ile gizlice konuşmak’ olarak tanımlamıştır. Ayrıca o bu konuşmada ne bir meleğin ne de bir insanın yer almadığını ve ‘halvet’in bu mânaya ulaşmayı sağlayan bir sûret olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁸⁴

Bazı zâhid ve mutasavvıfların en belirgin özelliklerinden biri hayatlarının bir bölümünde yalnız yaşamayı tercih etmeleri ve Hak ile olmak için halktan ayrı kalmaya önem vermeleridir. Başlangıçta, toplum hayatını terk edip evinin bir köşesinde inzivaya çekilen veya ıssız yerlerde yaşamayı tercih eden zâhidler daha sonraki dönemlerde de bu âdetlerini sürdürmüşlerdir. Bazı mutasavvıflar ve tarikat mensupları da bu yolda onları takip ederek halveti tasavvufî hayatın bir unsuru hâline getirmişlerdir.¹⁰⁸⁵

Mutasavvıflar bu şekilde tasavvufî hayatın bir unsuru hâline getirdikleri

Neccâr, *et-Turuku’s-Süfîyye*, s. 71; Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 211; Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar*, s. 191; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 377.

¹⁰⁸¹ Enbiyâ, 21/87: “Senden başka ilâh yoktur. Seni eksikliklerden tenzih ederim. Ben gerçekten nefsinde zulmedenlerden oldum.”

¹⁰⁸² Sayyâd, *el-Maârifü’l-Muhammediyye*, s. 125; Sayyâdî, *Kılâdetü’l-Cevâhir*, s. 289; Âmir Neccâr, *et-Turuku’s-Süfîyye*, s. 71; Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 211; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 377; Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar*, s. 191.

¹⁰⁸³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 249.

¹⁰⁸⁴ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 234.

¹⁰⁸⁵ Uludağ, Süleyman, “Halvet”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1997, c. XV, s. 386.

halvetin aynı zamanda dinî hayat açısından da önemini göstermek için Hz. Peygamber'in halvetten ve yalnızlıktan hoşlanmasını, zaman zaman Mekke yakınındaki Hira mağarasına çekilip burada inzivâ hayatı yaşamasını ve itikâfa girmesini örnek olarak göstermişlerdir.¹⁰⁸⁶ Onlar ayrıca ıssız bir yerde Allah'ı zikredip gözlerinden yaş akan kimsenin âhirette iyi derecelere nâil olacağına¹⁰⁸⁷ da dikkat çekmişlerdir.¹⁰⁸⁸ Ahmed er-Rifâî'ye göre ise halvet aç gözlülüğü terk etmek, dünya bağımlılığından uzaklaşmak ve bedenen halk içinde olursa bile kalben halka karışmamak demektir.¹⁰⁸⁹

Ethem Cebecioğlu 'halvet'in bütün tarikatlarda bulunan ve kökü çok eskilere dayanan bir uygulama olduğunu belirtmiş ve yapılaş şeklini şöyle açıklamıştır: "Halvet genellikle dergâhtaki özel odalardan birinde yapılırdı. Şeyh halvete koyacağı dervişi bu odaya götürür, içeri sokar, dua eder, dervişi orada bırakarak dışarı çıkar, bu şekilde uygulama başlamış olurdu. Yemek ve su her gün muntazam götürülür ve bu, günden güne azaltılırdı. Bazı tarikatlar zeytinyağlı mercimek çorbası verirken, bazıları da çeşitli tuzlu yemek yedirir, su içirmezlerdi. Yiyeceğin hepsinde genellikle vejeteryan diyet hâkim unsur olarak dikkati çeker. Kırk gün süre ile bu durum devam eder. Mürîd zarûrî ihtiyaçların dışında bütün vaktini, bu dar ve karanlık hücrede az uyku, bol tefekkür, dua, ibadet ve zikir yaparak insanlarla teması kesmiş olarak geçirirdi. Şeyh arada bir gelir, mürîdin başından geçen özel durumlara göre, nefes eder ve ona yeni bazı zikirler verirdi. Bu süre içinde mürîd, vücudundan tırnak ve kıl kesmezdi. Kırkıncı gün şeyh odaya gelir, mürîdin bu sürede gördüğü rüyaları dinler, ardından şükür kurbanı kesilir ve bu şekilde halvetten çıkılmış olurdu. Mürîdin yapacağı ilk iş yıkanmak, tırnak ve kıl temizliği yapmak, elbise değiştirmek, kelle suyu ile pişmiş bir çorba içmek olurdu. O akşam şükür amacı ile fakirlerin karnı doyurulurdu."¹⁰⁹⁰

Hasan Kâmil Yılmaz'ın tespitlerine göre halvet "Tasavvuf ıstılahında, tarikata giren bir mürîdin muayyen bir zaman sonra şeyhinin emriyle insanlardan uzaklaşarak, tekkelerin çilehâne veya halvethâne denilen özel bir bölümünde inzivâ hayatı

¹⁰⁸⁶ İlgili hadisler için bk. Buhârî, "Bed' ü'l-Vahy", 3; Müslim, "Îmân", 252.

¹⁰⁸⁷ İlgili hadisler için bk. Buhârî, "Ezân", 36; Müslim, "Zekât", 91.

¹⁰⁸⁸ Uludağ, "Halvet", c. XV, s. 386.

¹⁰⁸⁹ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 100.

¹⁰⁹⁰ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 249.

yaşamayı, kendini Hakk'a vermesidir. Halvetin gayesi kalpten mâsivâyı çıkarmak, gönlü ağıyardan temizlemek ve Hakk'ın sayısız nimetlerini düşünüp kendinden geçmektir. Sevgilisine tutulan âşıkın tenhalara kaçması ve onun düşüncesiyle yeme, içme ve uykudan kesilmesi gibi, Hak yolcusunun yalnızlığı seçmesidir.”¹⁰⁹¹

Şimdi Rifâiyye'deki halvet çeşitlerinden ve zikirlerinden bahsetmek istiyoruz:

1. Tehzip Halveti ve Zikirleri

Tehzip halveti 'halife' olacak 'nakip' ile ilgili olup süresi kırk bir gündür. Halvet boyunca bazı şartlara riâyet etmek gereklidir. Bunlardan biri oruç tutmak ve arpadan yapılmış ekmek, şekerli su ve bademle sahur ve iftar yapmaktır. Yatsı namazından sonra en az iki, en çok dört saat uyumak ve sonra teheccüde kalkmak gerekir. Akabinde sabah namazı kılınır. Birinci gün ve gecede bin kere 'Yâ Hamîd' zikri okunur; kalan günlerde de aynı adette okununca tamamı kırk bir bin olmuş olur. Bu zikirden sonra mürşid mürîde her namazı müteakip beş yüz elli yedi kere okunmak üzere 'tâliplerin münâcâtı' adlı "*Rabbenâ âtinâ min ledünke rahmeten ve heyyi' lenâ min emrinâ reşedâ.*"¹⁰⁹² âyetini zikir olarak verir. Mürşide mübarek Rifâi silsilesinden mânevî bir işaret gelene kadar bu hâl devam eder. İşaret belirince mürşid bu dervişine 'hilâfet' verir.¹⁰⁹³

Hilâfet verilen mürîdlerin de devam edeceği belli evrâd ve hizbler vardır. Bunlar:

Her gün yüz kere İhlâs sûresi; yedi kere A'lâ sûresi; yüz kere salâtüselâm; yüz kere kelime-i tevhîd ve ayrıca mürşidin okunmasına izin vereceği hizb ve virdlerden ibarettir. Her cuma gecesi yüz kere 'estağfirullâh el-azîm'; yüz kere 'sübhânallâhi ve'l-hamdü lillâhi ve lâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber ve lâ kuvvete illâ billâhi'l-azîm'; yüz kere 'Allâhümme salli alâ seyyidinâ Muhammedi'n-nebiyyi'l-ümmiyyi't-tâhiri'z-zekiyyi salâten tühallü bihe'l-ukadü ve tüfekkü bihe'l-kürabü ve alâ âlihî ve sahbihî

¹⁰⁹¹ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 195.

¹⁰⁹² Kehf, 18/10: "Ey rabbimiz bizlere katından bir rahmet ver. İçinde bulunduğumuz şu durumda bize kurtuluş ve doğruya ulaşmayı kolaylaştır."

¹⁰⁹³ Sayyâd, *el-Maârifü'l-Muhammediyye*, s. 125; Âmir Neccâr, *et-Turuku's-Sûfiyye*, ss. 69-70; Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar*, s. 191.

ve sellim' okunur. Akabinde yedi kere Fâtiha sûresi okunur.¹⁰⁹⁴ Bu viridlerden sonra 'Ahmediyye râbitası' icra edilir ve en son Fâtiha-i şerîf okunur."¹⁰⁹⁵

2. Muharrem Halveti ve Zikirleri

Rifâiyye'de ayrıca Halvet-i Mahremiyye denilen her yıl Muharrem ayının on birinden itibaren başlayıp yedi gün süren ve her güne mahsus belli sayıda zikirleri olan Muharrem ayı halveti vardır. Bu halvet halîfe olanlar ve müridler için olmak üzere iki kısma ayrılır:

Birinci kısım halvet halife olanlara mahsustur. Bu halvet âşûreden sonraki gün yani muharrem ayının on birinci günü başlar. Şart olarak halvete girenlerin yemeklerinde hayvanî gıda bulunmayacaktır.¹⁰⁹⁶

Birinci günün zikri 'Lâ ilâhe illallah'tır. Adedi on üç bindir. Her yüz adedin başında şu dua okunur: "Allahümme ağris fi kalbî şecerate lâ ilâhe illallâhu ve azhir alâ lisânî yenâbîa hikmeti lâ ilâhe illallâhu ve'nşür alâ vechî burkua nûri lâ ilâhe illallâhu ve ağrik rûhî fi bahri mârifeti lâ ilâhe ilallâhu va'hfaznî yâ Rabbi min külli şekkin ve küfrin ve riyâin ve min mekri'l-mâkirîne ve hasedi'l-hâsidîne ve adâveti'l-muâdîne ve min şerri nefsi ve şeytânî ve dünyâye ve hevâi bi-inâyeti vikâyeti hıfzî lâ ilâhe illallâh."¹⁰⁹⁷

İkinci günün zikri 'Allah'tır. Adedi yirmi yedi bindir. Her yüz adette şu dua okunur: "Allâhümme eskînî min hamri'l-müşâhedeti ve ağriknî fi bahri'l-murâkabeti ve fehhimnî dekâyika'l-mârifeti ve hakâyika'l-hakîkati li-ekûne minke hâifen ve bîke ârifen yâ Allah."¹⁰⁹⁸

¹⁰⁹⁴ Sayyâd, *el-Maârifü'l-Muhammediyye*, s. 125; Sayyâdî, *Kılâdetü'l-Cevâhir*, s. 289; Âmir Neccâr, *et-Turuku's-Sûfiyye*, s. 71; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 212; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, ss. 377-379.

¹⁰⁹⁵ Sayyâd, *el-Maârifü'l-Muhammediyye*, s. 125; Sayyâdî, *Kılâdetü'l-Cevâhir*, s. 289.

¹⁰⁹⁶ Sayyâdî, *Kılâdetü'l-Cevâhir*, s. 290; Âmir Neccâr, *et-Turuku's-Sûfiyye*, ss. 69-70; Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar*, s. 191; Tahralı, "Rifâiyye", c. XXXV, s. 101.

¹⁰⁹⁷ "Ey Allahım, kalbime 'Lâ ilâhe illallah' ağacını dik, dilimde 'Lâ ilâhe illallah' hikmetinin pınarlarını görünür eyle; yüzüme 'Lâ ilâhe illallah' nurunun peçesini yay; ruhumu 'Lâ ilâhe illallah' mârifeti denizinde garkeyle! Ey Rabbim, beni her türlü şüpheden, küfürden, riyadan, tuzak kuranların tuzağından, hasetçilerin hasedinden, düşmanların düşmanlığından ve nefsimin, şeytanımın, dünyanın, hevâ ve hevesimin şerrinden 'Lâ ilâhe illallah' siperinin inayetiyle muhâfaza eyle."

¹⁰⁹⁸ "Ey Allahım, bana müşâhede şarabından sun; murâkabe denizine garkeyle; Sen'den korkan ve Sen'i

Üçüncü günün zikri ‘Vehhâb’dır. Adedi otuz iki bindir. Bu zikre mahsus duası okunacaktır. Duası şöyledir: “Allâhümme’r-zuknî min mevâhibike’r-Rabbâniyyeti mevhibeten attaliu bi-bereketihâ alâ mahfiyyâti’r-rumûzi ve mugayyebâti’l-künûzi fetüclâ aynü basîretî bi-kuhli mevhibetike yâ Vehhâb.”¹⁰⁹⁹

Dördüncü günün zikri ‘Hay’dır. Adedi otuz beş bindir. Bu zikre mahsus duası okunacaktır. Duası şöyledir: “Allâhümme ahyinî hayâten tayyibeten ezûku minhâ halâvete hayâti’l-hubbi ve ta’me şarâbi’l-kurbi fe-ekûne bi-ke hayyen ve le-ke veliyyen fe-emûte bi-ke takıyyen ve ahyâ bi-ke marzıyyen yâ Hayy.”¹¹⁰⁰

Beşinci günün zikri ‘Mecîd’dır. Adedi otuz sekiz bindir. Bu zikre mahsus duası okunacaktır. Duası şöyledir: “Allâhümme meccid kadrî bi-hubbike ve şerrif mertebetî bi-kurbike hattâ ekûne bi-hubbike mümecceden ve bi-kurbike müeyyeden ve attalia alâ dekâiki’l-mecdi ve dekâiki’l-mededi ve’l-vecdi ve elbisnî min tîcânî’l-mecdi ve’s-sa’di bi-fazli berâhîni mecdike yâ Mecîd.”¹¹⁰¹

Altıncı günün zikri ‘Mu’tî’dır. Adedi kırk bin üç yüzdür. Bu zikre mahsus duası okunacaktır. Duası şöyledir: “Allâhümme a’tinî min fazlike atâen vefiyyen etekarrabu bi-sebebihî li-ebvâbi muhabbetike ve ekûnu min ehli hazratike ve üşâhidü esrârake’l-kudsiyyete bi-atıyyeti cûdike’l-vefiyyeti yâ Mu’tî.”¹¹⁰²

Yedinci günün zikri ‘Kuddûs’tür. Adedi kırk beş bindir. Bu zikre mahsus duası okunacaktır. Duası şöyledir: “Allâhümme kaddis sırrî ve rûhî bi-sırrî sırrıke ve bi-rûhî rûhike ve edhılî li-menâzili’l-ünsi ve’skinî min meşâribi’l-kudsi fe-yekûnu sırrî bi-ke mukaddesen mutahharan min külli aybin ve denesin araziyyin ev vehmiyyin

---

bilen biri olmam için mârifetin inceliklerini ve hakikatın gerçeklerini anlamamı nasip et, yâ Allah!”

¹⁰⁹⁹ “Ey Allahım, beni Rabbânî bağışlarından bir bağışla rızıklandır ki onun bereketiyle remizlerin sırlarına, hazinelerin gizliliklerine vâkıf olayım; bağışının sürmesiyle basiret gözüm cilalansın, ey Vehhâb”

¹¹⁰⁰ “Ey Allahım, beni güzel bir hayatla canlandır ki onda muhabbet hayatının tatlılığını ve yakınlık içeceğinin tadını tadayım! Böylece Sen’inle diri ve Sen’in dostun olayım; Sen’den korkup çekinen biri olarak öleyim ve senin râzı olduğun bir kimse olarak Sen’inle yaşayayım, ey Hayy!”

¹¹⁰¹ “Ey Allahım, sevginle kadrime yücelt, Sana yakınlıkla mertebemi şereflendir. Öyle ki sevginle yücelmiş, yakınlığınla desteklenmiş olayım; yüceliğin inceliklerine, medet ve vecdin inceliklerine vâkıf olayım ve bana mecdinin, yüceliğinin delillerinin lütfuyla saâdet ve yücelik taçlarından giydir, ey Mecîd!”

¹¹⁰² “Ey Allahım, bana lütfundan bol bir bağış ver ki onunla Senin muhabbetin kapılarına yaklaşayım, huzurunun ehlinde olayım, bol bol veren cömertliğinin bağışıyla kudsî sırlarını gözle göreyim, ey Mu’tî!”

sübûtiyyin ev hâtırıyyîn bi-bereketi kudsike yâ Kuddûs.”¹¹⁰³ Bu şekilde birinci kısım ‘muharrem halveti’ tamamlanmış olur.¹¹⁰⁴

İkinci kısım ‘muharrem halveti’ ise yukarıda bahsettiğimiz halîfe olan mürîdlerin dışında kalan diğer dervişlerin gireceği halvettir. Bu da âşûreden sonraki gün yani muharrem ayının on birinci günü başlar. Bu halvetin şartları ise şunlardır: Yedi gün devamlı abdestli olarak oruç tutmak, eşi ile bir yatakta yatmamak, hayvan eti yememek, dünya kelâmı söylemekten dilini muhafaza etmek ve mürşidinin himmetini dileyerek Cenâb-ı Hakk’a kalbini bağlamaktır. Bu halvette her namazın akabinde önce yüz kere ‘Yâ Vehhâb’ zikri ve sonra yüz kere “Allâhümme salli alâ seyyidinâ Muhammedi’n-nebiyyi’l-ümmiyi’t-tâhiri’z-zekiyyi ve alâ âlihî ve sahibihî ve sellim”¹¹⁰⁵ demek lâzımdır. Bu zikrin başında ve sonunda Fâtiha okuyup Hz. Peygamber’in, ashabının, Ehl-i beyti’nin ve tarikat sahibi Seyyid Ahmed er-Rifâî ile Rifâiyye silsilesi mürşidlerinin, vâlideyninin ve bütün müslüman kardeşlerinin ruhlarına hediye etmek lâzımdır.¹¹⁰⁶

3. Halvet-i Üsbûiyye

Yukarıda bahsedilen halvetlerden başka bir de ‘halvet-i üsbûiyye’ (haftalık halvet) vardır. Bu halvet bir çeşit itikâftan ibaret olup oruç tutmak, namaz kılmak ve yemek konusunda perhiz yapmayı ve Allah’ın zikriyle meşgul olmayı içine alır. Bu halvetle amaçlanan gaye Hakk’a samimiyetle sığınmak ve O’na yaklaştıracak nâfileleri icra etmektir.¹¹⁰⁷

¹¹⁰³ “Ey Allahım, sırrımı ve ruhumu sırrının sırrıyla, ruhunun ruhuyla mukaddes kıl; dostluk menzilllerine dâhil eyle; bana kudsîyet kaynaklarından su içirt. Böylece kudsîyetinin bereketiyle sırrım geçici ve kuruntulu, kalıcı ve hayâlî her türlü pislik ve ayıptan Seninle tertemiz ve mukaddes olsun, ey Kuddûs!”

¹¹⁰⁴ Sayyâd, *el-Maârifü'l-Muhammediyye*, s. 126; Sayyâdî, *Kılâdetü'l-Cevâhir*, s. 290; Âmir Neccâr, *et-Turuku's-Sûfiyye*, ss. 71-72; Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, ss. 213-214; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, ss. 379-380.

¹¹⁰⁵ “Ey Allahım, ümmî, temiz ve masum Peygamber Efendimiz Muhammed’e, âline ve ashâbına salât ve selâm eyle!”

¹¹⁰⁶ Sayyâd, *el-Maârifü'l-Muhammediyye*, s. 126; Sayyâdî, *Kılâdetü'l-Cevâhir*, ss. 290-291; Âmir Neccâr, *et-Turuku's-Sûfiyye*, ss. 71-73; Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 215; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 377.

¹¹⁰⁷ Sayyâdî, *Kılâdetü'l-Cevâhir*, s. 291; Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 219; Râvî, *es-Seyr ve'l-Mesâî*, s. 195.

Rifâiyye’de icra edilen halvet çeşitlerini bu şekilde açıkladıktan sonra şunu diyebiliriz ki tarikata intisap eden mürîdler için muayyen zamanlarda her türlü dünyevîlikten uzaklaşmak ve Allah ile baş başa kalarak nefsi terbiye etmek için halvete girmek son derece önemli bir husustur.

II. RİFÂİYYE'DE FÜTÜVVET ERKÂNI

GİRİŞ: FÜTÜVVET VE FÜTÜVVETNÂMELER

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyıllarında İstanbul'da Rifâiyye'nin usûl ve erkânı konusunu aydınlatmamızda başvurabileceğimiz başlıca kaynaklar fütüvvetnâmelerdir. Bu fütüvvetnâmelerde bahsedilen usûl ve erkân daha önce işlediğimiz 'Rifâiyye'de Genel Olarak Seyr u Sülûk' kısmında bahsettiğimiz usûl ve erkânı tamamlayıcı aynı zamanda teferruatlandırıcı bir hususiyet arz etmektedir. Aynı zamanda Tarikat'ın kurulduğu VI/XII. yüzyıldan XII/XVIII ve XIII/XIX. yüzyıllara kadar geçen süre zarfında uygulamalarındaki yenilik ve gelişmeleri bu fütüvvetnâmelerden öğrenmekteyiz. Ayrıca Anadolu'ya VII/XIII. yüzyıldan itibaren girmeye başlayan Rifâiyye'nin Arap kökenli bir tarikat olmasına rağmen Türkler arasında tutunabilmesinin nedenlerini aynı kaynaklarda bulabiliyoruz. Konuyla ilgili değerlendirmelerde bulunan Abdülbâki Gölpınarlı bu durumun nedenini Rifâiyye'nin Anadolu'daki fütüvvet geleneğiyle hemhâl olmasıyla ilişkilendirmektedir.¹¹⁰⁸

Saffet Sarıkaya'nın değerlendirmelerine göre "Irak kökenli bir tarikat olan Rifâîliğin ortaya çıktığı dönemlerde, fütüvvetin de halîfe Nâsır li-Dînillâh'ın çabalarıyla yarı resmî teşkilatlanarak yayılma gayreti dikkate alınır bu birlikteliği tabii karşılamak gerekir. Bununla birlikte Türkiye coğrafyasında nispeten kabuğuna çekilen Rifâîlik XI/XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İstanbul merkezli olarak yeniden canlanırken ilk dönemde olduğu gibi yine fütüvvet geleneğiyle ayakta durmuştur. Bir başka ifadeyle tarikat geleneğinde var olan fütüvvet algısı, Tarikat'ın Türkiye'de yeniden canlanmasına önemli katkı sağlamıştır."¹¹⁰⁹

Çalışmamızın bu kısmına kaynaklık eden fütüvvetnâmeleri yakından tanıyabilmek adına fütüvvet ve tarihî gelişim süreci üzerinde kısaca durmanın faydalı olacağını düşünüyoruz.

1. Fütüvvet

¹¹⁰⁸ Gölpınarlı, Abdülbâki, "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, c. XI, sy. 1-4, İstanbul, Ekim 1949-Temmuz, 1950, s. 72.

¹¹⁰⁹ Sarıkaya, Mehmet Saffet, "Bazı Rifâî Fütüvvetnâmeleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Ahîlik Uluslararası Sempozyumu 'Kalite Merkezli Bir Yaşam' Bildiri Kitabı*, Kayseri, 2011, ss. 99-100.

‘Fütüvvet’ konusuna çalışmamızın ‘Ahmed er-Rifâi’nin Tasavvufî Görüşleri’ isimli ikinci bölümün ilgili kısmında değinmiştik. Tasavvuf kaynaklarında, II./VIII. yüzyıldan itibaren önde gelen sûfilerin fütüvvet kelimesini tasavvufî bir terim olarak kullanmaya başladıkları kaydedilir. İbn Kayyim *Medâricü’s-Sâlikîn* adlı eserinde Cafer-i Sâdik’ın (ö. 148/765) ilk defa ‘fütüvvet’ten bahsettiğini, onu Fudayl b. İyâz (ö. 187/803), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Sehl b. Abdullah (ö. 273/886), Cüneyd-i Bağdâdî (297/909) ve diğer sûfilerin takip ettiğini söylemiştir.¹¹¹⁰

Ca’fer es-Sâdik’ın “Bize göre fütüvvet, ele geçen bir şeyi tercihen başkalarının istifadesine sunmak, ele geçmeyen bir şey için de şükretmektir.” dediği bilinmektedir. Daha sonra Fudayl b. İyâz kelimeyi ‘dostların kusuruna bakmama’ şeklinde tarif etmiştir.¹¹¹¹ Sülemî (ö. 412/1021) fütüvvet için beş şart öne sürmüştür: Emânet, iffet, sıdk, sâlih kardeşlik ve gönül islâhı. Bunlardan birisini yitirenin, fütüvvet şartından çıkacağını da ifade etmiştir.¹¹¹² Ayrıca Sülemî fütüvveti, “Âdem gibi özür dilemek, Nûh gibi iyi, İbrâhim gibi vefalı, İsmâil gibi dürüst, Mûsâ gibi ihlâslı, Eyyûb gibi sabırlı, Dâvûd gibi cömert, Hz. Muhammed gibi merhametli, Ebû Bekir gibi hamiyetli, Ömer gibi adaletli, Osman gibi hayâlî, Ali gibi bilgili olmaktır” şeklinde tarif etmiştir. Süleyman Uludağ bu tariften yola çıkarak sûfilerin, temel ahlâkî değerleri ve en önemli faziletleri fütüvvet anlayışına yükleyerek onu tasavvufun temel kavramlarından biri haline getirdikleri sonucuna varmıştır.¹¹¹³

Hocazâde Muhammed Tâhir’e göre fütüvvet Hz. Muhammed’e (s.a.v.) Mi’râc Gecesi’nde ulaşmıştır. Allâh Teâlâ Cebrâil’e (a.s.), cennetten bir tâc, bir hulle, bir kuşak ve Burak’ı alıp, Hz. Muhammed’i (s.a.v.) Mi’râc’a davet etmesini; tâcı başına, hulleyi önüne giydirmesini, kuşağı beline bağlamasını ve Burak’a bindimesini emretmiştir. Hocazâde ayrıca Hz. Resûl’ün (s.a.v.) niyetinin, ümmetine şefaathetmek olduğunu, ümmetine şefkat göstererek atalık ettiğini, şefaathet hakkı verildiğinde onları

¹¹¹⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâi ed-Dimaşkî el-Hanbelî (ö. 751/1350), *Medâricü’s-Sâlikîn*, tah. Muhammed el-Mu’tesimillah el-Bağdâdî, Beyrut, 2001, c. II, s. 320.

¹¹¹¹ Uludağ, Süleyman, “Fütüvvet”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1996, c. XIII, s. 259.

¹¹¹² Sülemî, *el-Mukaddime fi’t-Tasavvuf*, s. 39; a.y., *Tasavvufa Giriş*, ter. Ali Akay, tah. Yusuf Zeydan, İlk Harf Yay., İstanbul, 2014, s. 65.

¹¹¹³ Uludağ, “Fütüvvet”, c. XIII, s. 260.

yâd ederek karındaşlık ettiğini söylemektedir.¹¹¹⁴

Hız. Ali fütüvvetin yedi harften oluştuğunu söylemiştir: *Burgazî Fütüvvetnâmesi*'nde bu durum şöyle açıklanmıştır: “Emirü'l-Müminin Alî (k.v.) buyurur kim: Aslı bu yedi harf dür: ‘ه’, ‘م’, ‘ت’, ‘ن’, ‘ا’, ‘ق’, ‘ی’ ve ‘ی’. Yani ‘kâf’ sıdk, ‘elif’ safâ, ‘nûn’ emânet, ‘te’ korku (takvâ), ‘mîm’ kerem, ‘hi’ mürüvvet, ‘yi’ hayâ. Pes kangı yiğidde kim bu yidi harf vardur, ol ağaç kim Fütüvvet ağacıdur, anun gönli tahtında biter.”¹¹¹⁵ Buradaki ‘sıdk’ doğruluk, ‘safâ’ arılık, ‘kerem’ ihsan etmek, ‘mürüvvet’ erlik, ‘hayâ’ ise utanmak anlamında kullanılmıştır.¹¹¹⁶

Radavî Fütüvvetnâmesi'nde ise ‘fütüvvet’in ‘Allah’ın emrini muhafaza etmek, Rasul’ün sünnetine riayet etmek ve Allah dostları ile sohbet etmek’ olduğu ifade edilmiştir.¹¹¹⁷

Rifâiyye'nin Fütüvvet esaslarına riâyetinin temelleri şüphesiz Ahmed er-Rifâî'nin şahsiyetine, uygulamalarına ve yaşayış tarzına dayanmaktadır. Bu hususlara çalışmamızın ilgili yerlerinde sıkça vurgular yapmıştık. Bu sebeple Rifâiyye'nin gerek kurulduğu yüzyılda gerekse sonraki yüzyıllarda mahiyeti itibariyle fütüvvet erkânına dayanmasından daha tabii bir durum olamazdı.

2. Fütüvvetin Kurumsallaşması

Ahmet Yaşar Ocak fütüvvetin kurumsallaşmasını dört tarihî merhalede incelemiştir:

i. Câhiliye fetâsıyla bağlantılı bir şekilde İslâm'ın ilk yüzyılında belirmeye başlayan ‘sosyal bir kavram olarak fütüvvet’;

ii. IX. yüzyılda sosyal bir yapılanma halinde gençler arası içtimaî, iktisadî ve siyasî bir kurumlaşmaya dönüşen, son Abbâsî döneminde de (XII. yüzyıl başları) resmî bir devlet kurumu haline getirilen ‘teşkilât olarak fütüvvet’;

iii. Yine IX. yüzyılda, artık ferdî yaşayış biçiminden sıyrılıp kurumlaşmaya

¹¹¹⁴ Hocasâde Muhammed Tâhir b. Abdullah b. İsmail Tophânevî Rifâî, *Minhâcü'l-Mürîdîn*, Konya Müzesi, Abdülbâki Gölpınarlı Kol., Mikrofilm Arşivi A-4804, vr. 22.

¹¹¹⁵ Gölpınarlı, Abdülbâki, “Burgazî ve Fütüvvet-nâmesi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, c. XV, ss. 76-154, İstanbul, 1953, s. 124.

¹¹¹⁶ Gölpınarlı, “Burgazî ve Fütüvvet-nâmesi”, s. 86.

¹¹¹⁷ Radavî, Abdulgâni Muhammed b. Alâuddîn el-Hüseynî, *Fütüvvetnâme-i Tarikat*, haz. Osman Aydın, TDV Yay., Ankara, 2011, ss. 61-65.

başlayan tasavvuf hareketine paralel olarak sūfilikle iç içe geçen ‘tasavvufî fütüvvet’;

iv. Son aşama olarak da esnaf tabakasıyla bütünleşerek yine bir sūfî kurum hüviyetini geniş ölçüde koruyan, meslekî teşekkül niteliğindeki ‘Ahîlik fütüvveti’ şeklindedir.¹¹¹⁸

Beyza Özden ‘Fütüvvetnâme Yazımı Açısından *Minhâcü’l-Mürîdîn* ve *Mecmûa*’nın Yeri ve Önemi’ isimli tezinde yukarıda bahsedilen dört merhaleye ‘İslâm öncesi dönemi’ de dâhil etmiş ve ‘fütüvvet’ kavramını tarihî süreç içerisinde tasnif ederek şöyle bir sıralama yapmıştır:

- i. İslâm öncesi dönem,
- ii. İslâm’ın ilk asırları,
- iii. Tasavvufî fütüvvet dönemi,
- iv. Nâsır Li-Dînillâh dönemi,
- v. Ahîlik dönemi.¹¹¹⁹

Beyza Özden fütüvvetin, kavram olarak Arap toplumunda İslâmiyet doğmadan önce tanınan ‘fetâ’ tipiyle alakalı olabileceğini, bununla birlikte, o toplumda teşkilatlanmış bir fütüvvet kurumunun henüz oluşmadığını ifade etmiştir. Ancak İslâm öncesi Arap toplumunda Hicaz’daki Hılfu’l-Fudûl¹¹²⁰ adlı teşkilatın bazı niteliklerinin ve haksızlıkları önleyip adaleti sağlama gayesinin, fütüvvet kurumuna zemin hazırladığının düşünülebileceğini kaydetmiştir.¹¹²¹

Abbâsî halîfesi Nâsır Li-Dînillâh’ın (1180-1225) Bağdat çevresinde fütüvvetin pîri olarak şöhret bulmuş olan Abdülcebbar b. Sâlih adındaki bir şeyhden 1182-1183 yılında şalvar giymesi bu kuruma kendi hedeflerine uygun bir düzen verip gençleri fütüvvet usûlüne göre teşkilatlandırması bununla da yetinmeyip bazı komşu devletlerin sultanlarına, bu arada Anadolu Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus’a

¹¹¹⁸ Ocak, Ahmet Yaşar, “Fütüvvet”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1996, c. XIII, s. 261.

¹¹¹⁹ Özden, Beyza, “Fütüvvetnâme Yazımı Açısından *Minhâcü’l-Mürîdîn* ve *Mecmûa*’nın Yeri ve Önemi”, (basılmamış yüksek lisans tezi), M.Ü. S.B.E., İstanbul, 2018, s. 19, (Adil Şen (haz.), *Kitab-ı Sakka*, Araştırma Yay., Ankara, 2013, s. 15’ten naklen)

¹¹²⁰ Hılfu’l-Fudûl: Bazı Kureyş kabilelerinin, Mekke’de haksızlığa uğrayan insanlara yardım etmek amacıyla yaptıkları ve Hz. Muhammed’in de katıldığı antlaşmadır (Hamîdullah, Muhammed, “Hılfü’l-Fudûl”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1998, c. XVIII, ss. 31-32).

¹¹²¹ Özden, “Fütüvvetnâme Yazımı Açısından *Minhâcü’l-Mürîdîn* ve *Mecmûa*’nın Yeri ve Önemi”, ss. 19-20, (Eren, Aysun, “Fütüvvet Geleneği ve Ahîliğin Gereklere Çerçevesinde İdeal İnsan Tipi”, *Ahîliğe Genç Bakışlar Makale Yarışması Ve Sempozyumu*, Kırşehir, 2012, s. 48’den naklen).

(1210-1230) Şihabüddin Sühreverdî vasıtasıyla fütüvvet şalvarı giydirilmesiyle¹¹²² bu kurum kılık değiştirerek ve kendine has bazı özelliklerle donatılarak ahîliğe dönüşmüştür.¹¹²³

Cemal Anadol'un tespitlerine göre “Abbâsî Halîfesi Nâsır Li-Dînillâh ile birlikte fütüvvetin saray çevrelerinde yaptığı gelişme devam ederken daha sonra bu anlayış, Anadolu'da özellikle orta halli halk tabakasına yönelmiştir. Yani saray çevresi değil, orta halli halk tabakası fütüvvet idealini, prensip olarak benimsemiştir. Fütüvvetin halk tabakasında benimsenmesi, fütüvvet teşkilatında lonca anlayışını doğurmuştur. Loncaların meydana getirdiği fütüvvet teşkilatı ile birlikte Anadolu ahîlerinde dervişliğe doğru bir meyil hâsıl olmuştur. Fütüvvet ehlinin ve sûfilerin âdetlerinin birbirine yakın olması, loncaların birçok İslâm memleketinde kaldırılmasından sonra bile, lonca âdetlerinin bazı derviş tarikatleri tarafından devam ettirilmesini sağlamıştır.”¹¹²⁴

3. Fütüvvetnâme Türleri ve Çalışmamıza Kaynaklık Eden Fütüvvetnâmeler

‘Fütüvvetnâme’ fütüvveti konu alan veya fütüvvetin âdâb ve erkânı hakkında bilgi veren eserlerin ortak adıdır. Ahmet Yaşar Ocak İslâm dünyasında VIII/XIV. yüzyılda Irak ve İran'da başlayıp zamanla tasavvuf çevrelerine ve meslekî teşekküllere nüfuz eden fütüvvet kavramını konu edinen ve giderek bu teşekküllerin bir çeşit nizamnâmesi hüviyetine bürünen risâlelere genellikle ‘fütüvvetnâme’ adı verilmekte olduğunu belirtmiştir.¹¹²⁵

Tarih içerisinde kronolojik sıraya göre başlıca üç fütüvvetnâme türünden söz etmek mümkündür.

- i. Sûfi Fütüvvetnâmeleri (IX-XIII. yüzyıllar),
- ii. Fütüvvet Teşkilâtına Ait Fütüvvetnâmeler (XIII-XIV. yüzyıllar) ve

¹¹²² Selvi, Dilaver, “Fütüvvet ve Ahîlik Teşkilatlarının Ahlâkî İlkelerinin Oluşmasında Tasavvufun Öncülüğü”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, c. II, sy. I, Ocak, 2016, s. 26; (Baltacı, Cahit, *İslam Medeniyeti Tarihi*, M.Ü. İ.F. Vakfı Yay., İstanbul, 2007, s. 309'dan naklen).

¹¹²³ Selvi, “Fütüvvet ve Ahîlik Teşkilatlarının Ahlâkî İlkelerinin Oluşmasında Tasavvufun Öncülüğü”, s. 26; (Gündüz, İrfan, “Fütüvvet, Melamet ve Ahîlik ya da Tasavvufi Düşüncede Dünya Anlayışı”, *Eğitim ve Verimlilik Sempozyum Tebliğleri*, Sivas Kemaleddin İbn-i Hümmam Vakfı Yay., Sivas, 1994, s. 46'dan naklen).

¹¹²⁴ Anadol, Cemal, *Türk İslâm Medeniyetinde Ahîlik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler*, Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yay., Ankara, 1991, ss. 67-68.

¹¹²⁵ Ocak, Ahmet Yaşar, “Fütüvvetnâme”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1996, c. XIII, s. 264.

iii. Ahî Loncaları Fütüvvetnâmeleri (XIII-XVI. yüzyıllar).

Ahmet Yaşar Ocak'ın tespitlerine göre “Fütüvvetten bahseden müstakil risâlelerin ilki, bilindiği kadarıyla Ebû Abdurrahman Sülemî (ö. 412/1021) tarafından kaleme alınan *Kitâbü'l-Fütüvve*'dir.¹¹²⁶ Bu risâlede Sülemî fütüvvet kavramını Hz. Âdem'e dayandırarak tamamıyla sûfî çerçevede İslâmî ahlâk ve faziletler bütünü olarak ele almış ve bunları systemsiz bir biçimde sıralayarak fütüvvetle ilgili esasların ne anlama geldiğini kısaca açıklamıştır. Sülemî bu eserinde, fütüvvetin bazı esaslarını eski sûfîlerin hayatından aldığı menkıbelerle zenginleştirerek anlatmıştır.¹¹²⁷ Fütüvvetnâmenin giriş bölümünde, fütüvvet şeceresini Hz. Âdem'den başlayıp Hz. Peygamber'e kadar çıkararak Sülemî, Hz. Peygamber'in Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Ali'yi fütüvvet emini yaptığını belirtir.¹¹²⁸

Abdülkerîm Kuşeyrî de (ö. 465/1072) *er-Risâle* adıyla tanınan eserinde fütüvvete dair bir bölüme yer vermiştir. Sülemî'nin eserinden sonra bu konuda kaleme alındığı bilinen ikinci müstakil risâle Hâce Abdullah-ı Ensârî'nin (ö. 481/1089) *Fütüvvetnâme*'sidir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2049, vr. 149a-154b). Bu eser de Sülemî'ninkine benzer bir nitelik gösterir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*'sinde de fütüvvete dair ayrı bir bölüm bulunmaktadır. Bu sayılanlara belki birkaç eser daha eklenebilir. Ancak bunların hiçbiri, belirli bir teşkilât çerçevesinde düzenlenmiş fütüvvet kurumunu ilgilendiren fütüvvetnâmelerden değildir.”¹¹²⁹

Çalışmamızın bu kısmına kaynaklık eden Rifâiyye *Fütüvvetnâmeleri* XII/XVIII. yüzyılın sonları ve XIII/XIX. yüzyılda kaleme alınmış eserler olup Tarikat'ın o dönem usûl, âdâb ve erkânı konularında detaylı bilgi veren eserlerdir. Rifâiyye'nin yanı sıra fütüvvet erkânını benimseyen Sa'diyye, Kâdiriyye, Desûkiyye ve Bedeviyye tarikatlarına da ait *Fütüvvetnâmeler* bulunmaktadır. Müellifi bilinen

¹¹²⁶ “Eser mukaddime ve fütüvvet sahibi peygamberlerin zikredilmesinden sonra ‘ve min’el-fütüvve’ ibaresiyle başlayıp fütüvvetin tarif, tavsif ve tefsirini yapan dört bölüm, kısa ve uzun 212 pasajdan ibarettir.” (Sarıkaya, M. Saffet, *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu’da Fütüvvetnâmelere Göre Dinî İnanç Motifleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2002, s. 2.)

¹¹²⁷ Ocak, “Fütüvvetnâme”, c. XIII, ss. 264-265.

¹¹²⁸ Sülemî, Ebû Abdurrahman Muhammed, *Tasavvufta Fütüvvet*, çev. Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara, 1997, s. 23.

¹¹²⁹ Ocak, “Fütüvvetnâme”, c. XIII, ss. 264-265.

Rifâî *Fütüvvetnâmeleri*'nin ilki Şam şehriden İstanbul'a gelen, Yâsin eş-Şâmî'ye nisbet edilmiştir (*Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin er-Rifâî*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Efendi nr. 2532/1). Yâsin eş-Şâmî bir camide ilk defa Rifâî âyini düzenlemiş, bir hayırseverin bu camiinin karşısındaki arsayı kendisine vakfetmesi neticesinde oraya bir Rifâî dergâhı (İstanbul Âsitânesi veya Üsküdar Âsitânesi) inşâ ettirmiştir. Şam'a dönmeden önce Şeyh Osman Himâyetî,¹¹³⁰ Şeyh Hocasâde Muhammed Tâhir (Paşa Baba, Tophânevî) (ö. 1227/1812) ve Şeyh Sâdık Efendi'yi (ö. 1237/1821) İstanbul'da halife olarak vazîfelendirmiştir. Bu üç halife ile talebeleri Rifâiyye'yi XIX. yüzyılda İstanbul'da yaymışlardır.¹¹³¹ Müellifi bilinen bir diğer *Fütüvvetnâme* bu halîfelerden Hocasâde Muhammed Tâhir Efendi'ye (ö. 1812) aittir (Hocasâde Muhammed Tâhir b. Abdullah b. İsmail Tophânevî Rifâî, *Minhâcü'l-Mürîdîn*, Konya Müzesi, Abdülbâki Gölpinarlı Kol., Mikrofilm Arşivi A-4804). Abdülbâki Gölpinarlı on sekiz bölümden oluşan *Minhâcü'l-Mürîdîn*'in 'Kavâid-i Erkân ve Tezyîn-i Tarîk Ahvâli' isimli son faslının *Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin er-Rifâî*'nin nüshası olduğunu ifade etmiştir.¹¹³² Bu iki fütüvvetnâme yazıldıkları dönem ve içerik olarak kendilerinden sonraki diğer fütüvvetnâmelere kaynaklık teşkil etmiştir.

Rifâiyye ile ilgili bilgi veren diğer fütüvvetnâmelerin¹¹³³ bir kısmının müellifi bilinmemektedir. Üsluplarından dolayı âsitâne ve dergâh şeyhleri tarafından yazıldığı

¹¹³⁰ Şeyh Osman Himâyetî 9 Muharrem 1211/15 Temmuz 1796 tarihinde vefât etmiştir. Eyüp'te Yâ Vedûd türbesi arkasındaki kabristanda defnedilmiştir (Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 246).

¹¹³¹ Yücer, "XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler", s. 24.

¹¹³² Gölpinarlı, Abdülbâki, *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*, İstanbul Ticaret Odası Yay., İstanbul, 2011, ss. 61-62.

¹¹³³ *Fütüvve-i Tarikat*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE. Yz. 0106, yer nr. 297.7 FUT1, (29 yk., 12 st.; 240x185, 160x80 mm.); *Evrâd ve Zikir Mecmuası*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE. Yz. 0154, yer nr. 297.73 EVR (34 yk., 15 st.; 240x180, 150x130 mm.); *Fütüvvetnâme-i Tarîk-i Ahmed el-Bedevî ve Ahmed er-Rifâî*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE. Yz. 0667/03, yer nr. 297.71 (11a-14a ve 17b-18a yk., 20-24 st.; 205x155, 190x140 mm.); *Rifâî Tarikatı Hakkında Risâle*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE. Yz. 1053, yer nr. 297.75 RİF1 (16 yk., 9-11 st.; 195x135, 150x110 mm.); *Fütüvvetnâme*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE. Yz. 1229, yer nr. 297.7 1261 H.1 (54 yk., 15 st.; 245x165, 160x100 mm.); *Fütüvvetnâme*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE. Yz. 1311-01, yer nr. 297.71 (1-59a yk., 11 st.; 170x120, 125x75 mm.); *Âdâb-ı Tarîk*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE. Yz. 1562, yer nr. 297.71 (21 yk., 19 st.; 215x130, 140x80 mm.); *Fütüvvetnâme*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE. Yz. 1583, yer nr. 297.7 1302 H.1 (44 yk., 12 st.; 240x185, 155x95 mm.), istinsah tarihi: 11 Rebiülahir 1302/28 Ocak 1885; *Fütüvvetnâme*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE. Yz. 1615, yer nr. 297.71 (27 yk., 15 st. ; 200x125, 190x115 mm.); *Fütüvvetnâme*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE. Yz. 1692, yer nr. 297.71 (9 yk., 27 st.; 240x170, 170x80 mm.); *Fütüvvetnâme*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE. Yz. 1926, yer nr. 297.71 (40 yk., 13 st.; 120x85, 95x65 mm.); *Tarikat-ı Rifâiyye*, İBB Atatürk Kitaplığı, Bel. Yz. K. 543, yer nr. 297.75 Tar 1, (53 yk., 10 st.; 170x110, 110x60 mm.).

veya yazdırıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca *Fütüvvetnâme*, OE. Yz. 1583 hariç diğerlerine ait istinsah tarihi de mevcut değildir. Bununla birlikte konumuzla ilgili bilgi veren diğer bazı fütüvvetnâmelerden¹¹³⁴ de yararlandık. Bunlara ilaveten Aliye Uzunlar'ın *Anadolu ve İstanbul'da Rifâiyye'nin Sayyâdiyye Kolu* isimli doktora tezi, çalışmamızın Tarikat'ın Osmanlı'nın son yüzyıllarındaki fütüvvet erkânı ile ilgili uygulamaları konusunda yararlandığımız kaynaklar arasındadır.

4. Fütüvvetnâmelerin Muhtevâsı

Fütüvvetnâmelerde, fütüvvet anlayışı büyük peygamberlerin vasıflarıyla açıklanmıştır. Buna göre fütüvvet Cebrâil (a.s.) aracılığıyla çâr-pîr yani dört peygambere, sırasıyla Hz. Âdem (a.s.), Hz. Nûh (a.s.), Hz. İbrâhim (a.s.) ve Hz. Muhammed'e (s.a.v.) intikal etmiştir.¹¹³⁵ Hocazâde Muhammed Tâhir, sırasıyla bu dört peygamberin fütüvvetin kaynağı olduğunu savunur. Bunlara ilave olarak, beşinci sırada Hz. İmâm Zeyne'l-Abidin'in adını da zikreder.¹¹³⁶ Hz. Âdem'in (a.s.) başına Cebrâil (a.s.) tarafından tâc-ı ictebâ'nın giydirilmesi, önüne hırka-i fütüvvetin bırakılması, Mîkâil'i (a.s.) âhiret atası ve İsrâfil'i (a.s.) âhiret karındaşı edinmesi fütüvvet merasimlerinin ilki sayılır.¹¹³⁷

Fütüvvetnâmelerin muhtevâsı konusunda Ahmet Yaşar Ocak'ın tespitleri şöyledir: “Genel olarak fütüvvetnâmelerdeki fütüvvet anlayışı Hz. Âdem'den başlayarak Hz. Muhammed de dâhil olmak üzere bütün büyük peygamberlerin vasıflarıyla izah edilmiştir. Ancak fütüvvet kavramının belli bir teşkilâtı ifade etmeye başladığı XIII. yüzyıldan itibaren özellikle Ahîlik kurumu içinde yazılan fütüvvetnâmelerde bu kavramın birtakım menkıbevî rivayetlerde Hz. Ali'ye dayandırılmasına özen gösterilmiştir. Böylece fütüvvet geleneği içinde Hz. Ali'nin Hz.

¹¹³⁴ Seyyid Hüseyin, “Şeyh Seyyid Gaybî oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin'in Fütüvvetnâmesi”, nşr. Abdülbâki Gölpınarlı, *İstanbul Üniversitesi İktisad Fakültesi Mecmuası*, c. XVII, Nu: 1-4, 1955-1956; “*Nâsirî Fütüvvetnâmesi*”; “*Necm-i Zer-küb Fütüvvetnâmesi*” (Sarıkaya, M. Saffet, XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnâmelere Göre Dinî İnanç Motifleri, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2002'den naklen); “*Fütüvvetnâme-i Ca'fer Sâdik*” (Sarıkaya, *Fütüvvetnâme-i Ca'fer Sâdik İnceleme-Metin*, Horasan Yay., İstanbul, 2008'den naklen); “*Radavî Fütüvvetnâmesi*” (Radavî, Abdulgâni Muhammed b. Alâuddîn el-Hüseynî, *Fütüvvetnâme-i Tarikat*, haz. Osman Aydın, TDV Yay., Ankara, 2011); “*Burgazî Fütüvvetnâmesi*” (Gölpınarlı, Abdülbâki, “Burgazî ve Fütüvvet-nâmesi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, c. XV, ss. 76-154, İstanbul, 1953).

¹¹³⁵ Şeker, Mehmet, *Türk İslâm Medeniyetinde Ahîlik ve Fütüvvetnâmelerin Yeri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2011, s. 136.

¹¹³⁶ Hocazâde Muhammed Tâhir, *Minhâcû'l-Mürîdîn*, vr. 16.

¹¹³⁷ Hocazâde Muhammed Tâhir, *Minhâcû'l-Mürîdîn*, vr. 18.

Peygamber'e vâris olan ve fütüvvet anlayışını en iyi temsil eden kişi olarak telakki edilmeye başlandığı görülür. Hz. Ali'yi fütüvvet telakkisiyle alâkalandırmanın, erken bir devirde ortaya çıkan ve Hz. Peygamber'e atfedilen bir hadisle (*La fetâ illâ Ali, lâ seyfe illâ zülfekâr* 'Ali'den başka fetâ, zülfikârdan başka kılıç yoktur') çok yakın bir ilgisi vardır.¹¹³⁸ Nitekim Hz. Ali ideal 'fetâ' kimliğiyle bir sembol haline getirilmiş, hemen hemen bütün fütüvvetnâmelerde özel bir yere sahip kılınmıştır."¹¹³⁹

Hocazâde Muhammed Tâhir *Minhâcü'l-Mürîdîn ve Mecmua* adlı eserinin ana bölümlerini üçüncü varlığında şu şekilde sıralamaktadır:

- i. Makâmât-ı evliyâullâh,
- ii. Fütüvvet,
- iii. Silsile-i tarîk-i Rifâiyye,
- iv. Yalnız giden talebelerin hâli,
- v. Âdâb-ı meşâyih,
- vi. Makâlât-ı fukarâ ve meşâyih,
- vii. Ta'birât ve makâlât ve sâir,
- viii. Teveccüh ve tasarruf ve câzibe ve te'sirât,
- ix. Zikir ve tilâvet edeblerini envârının edebî,
- x. Envâr ve gayrı,
- xi. Riyâzetin salâhı ve fesâdı,
- xii. Halvetin adâbı,
- xiii. Kırk dokuz ahvâl,
- xiv. Şürût-i sâlik,
- xv. Yalnız giden tâlip maksûduna vâsıl olmadığı,
- xvi. Evsâf-ı kâmil ve mükemmil,
- xvii. Muâmelât-ı hilâfet,
- xviii. Kavâid-i erkân ve tezyîn-i tarîk ahvâli.¹¹⁴⁰

¹¹³⁸ *Fütüvvetnâme-i Ca'fer Sâdik*'ta makas, fütüvvet kuşağı, hırka, mendil ve iş önlüğünün açıklandığı bölümünde bu emanetlerin Hz. Âdem'den başlayarak Hz. Muhammed'e varıncaya kadar kimlere ulaştığı anlatılır. İlgili bölümün devamında, "*Şüphesiz Allah sana emanetleri ehline teslim etmeni emrediyor.*" (Nisa/58) âyeti nazil olduktan sonra Cebrâil'in gelip Hz. Muhammed'e, "Lâ fetâ illâ Ali lâ seyfe illâ Zü'lfikâr." diyerek emanetleri Hz. Ali'ye teslim etmesini söylediği de rivayetler arasındadır (Sarıkaya, *Fütüvvetnâme-i Ca'fer Sâdik*, ss. 64-67).

¹¹³⁹ Ocak, "Fütüvvetnâme", c. XIII, s. 265.

¹¹⁴⁰ Hocazâde Muhammed Tâhir, *Minhâcü'l-Mürîdîn*, vr. 3.

Genel olarak Fütüvvetnâmelerde tarikatın fütüvvet erkânıyla ilgili işlenen konular ise şunlardır:

- i. Fütüvvet Şeceresi ile tarikat ve nesep silsileleri,
- ii. Hz. Peygamberin Gadîr-i Hum'da ashabını birbiriyle, kendisini de Hz. Ali ile kardeş ilan etmesi,
- iii. Hz. Ali'ye hırka ile tâcın verilmesi ve şed bağlanması,
- iv. Hz. Ali'nin on yedi ve Selmân-ı Fârisî'nin elli dört kişinin belini bağlaması,
- v. Cefne helvası,
- vi. Muhibbe şerbet verme usûlü,
- vii. Ahd ve inâbe,
- viii. Vazîfelilerin (Çavuş, sancakdar, nakib, hilâfet) tayin edilme merasimi.

A. FÜTÜVVET ŞECERESİ

Fütüvvetnâmelerde genellikle fütüvvetin kişilere hangi tarikle intikal ettiğini anlatan silsilenâme veya şecerenâmeler mevcuttur. Hocasâde Muhammed Tâhir de eserinde, fütüvvet silsilelerine yer vermiştir. İlk olarak Hz. Şît'ten (a.s.) Hz. Nûh'a (a.s.) kadar devam eden fütüvvet silsilesini vermiştir.¹¹⁴¹ Akabinde Hz. Nûh'dan (a.s.) Hz. Sâlih'e (a.s.) kadar devam eden silsile¹¹⁴² daha sonra Hz. İbrâhim'den (a.s.) Hz. İsmâil (a.s.) yoluyla Hz. Muhammed'e (s.a.v.) ulaşan silsileyi zikretmiştir.¹¹⁴³ Aynı zamanda fütüvvet silsilesini Hz. Ali (k.v.) yoluyla Selmân-ı Fârisî'ye bağlamış, Selmân-ı Fârisî'den de farklı silsilelere yer vererek, en sonunda Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye ulaştırmıştır.¹¹⁴⁴ Ayrıca Hocasâde Muhammed Tâhir fütüvvet silsilesinin on iki imâma ulaştığını da ifade etmiştir.¹¹⁴⁵

Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin er-Rifâî'de şed ve ahdin Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye ulaşan birinci fütüvvet şeceresinin silsilesi şöyledir:

“Çün kim şed ve ahd Muhammed Mustafâ sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellemden Hazret-i İmâm Ali'ye yetişdi ve andan Ebâ Saîd Hasan-ı

¹¹⁴¹ Hocasâde Muhammed Tâhir, *Minhâcü'l-Mürîdîn*, vr. 20.

¹¹⁴² Hocasâde Muhammed Tâhir, *Minhâcü'l-Mürîdîn*, vr. 20.

¹¹⁴³ Hocasâde Muhammed Tâhir, *Minhâcü'l-Mürîdîn*, vr. 21.

¹¹⁴⁴ Hocasâde Muhammed Tâhir, *Minhâcü'l-Mürîdîn*, vr. 33.

¹¹⁴⁵ Hocasâde Muhammed Tâhir, *Minhâcü'l-Mürîdîn*, vr. 35.

Basrî'ye ve andan Şeyh Habîb Acemî'ye ve andan Dâvud-i Tâî'ye ve andan eş-Şeyh Ebâ Mahfûz Ma'rûf-i Kerhî'ye ve andan eş-Şeyh Ebu'l-Kâsım Cüneyd-i Bağdâdî'ye ve andan eş-Şeyh Ebû Bekir eş-Şenbekî'ye ve andan eş-Şeyh Ali Acemî'ye ve andan eş-Şeyh Ali el-Bâzî'ye ve andan eş-Şeyh Ebû Bekr Gulâm Türkmânî'ye ve andan eş-Şeyh Ebu'l-Fazl b. Kâmih'e ve andan eş-Şeyh Ali el-Kârî el-Vâsîtî'ye ve andan eş-Şeyh Mansûr el-Bâz'a ve andan eş-Şeyh Sultân-ı ârifin kıdvetü's-sâlikîn, şeyhü'l-muhakkikîn,... Ahmed-i Kebîr Ebu'l-Hasan er-Rifâî kuddise sırruhu'l-âlî Hazreti'ne ve andan silsile-i meşâyih-i kirâm üzere ilâ hâzihi'l-ân sâhib-i fütüvvet olanlara yetişdi."¹¹⁴⁶

Bu silsile aynı zamanda 'Ahmed er-Rifâî'nin Silsilesi' kısmında bahsettiğimiz tarikat şeceresidir. Bu şecere Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin fütüvvet nispetini, dolayısıyla Rifâiyye'nin fütüvvet erkânına bağlı olduğunu gösteren ilk şeceredir.

Hocazâde Muhammed Tâhir'in zikrettiği Rifâiyye'nin ikinci fütüvvet şeceresi ise şöyledir:

"Mûsâ Kâzım'dan es-Seyyid İbrâhim Mücâb'a, andan es-Seyyid Hüseyin'e, andan es-Seyyid Ebu'l-Kâsım Muhammed'e, andan es-Seyyid Mehdî'ye, andan es-Seyyid Hasan'a, andan es-Seyyid Mûsâ'ya, andan es-Seyyid Ahmed es-Sânî'ye, andan es-Seyyid Ali'ye, andan es-Seyyid Hâzım'a, andan es-Seyyid Sâbit'e, andan es-Seyyid Yahyâ'ya, andan Ali Ebu'l-Hasan es-sultan sey-yid velîye, andan Kutbu'l-ârifin Hazreti eş-Şeyh Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye yetişdi. Ve andan ilâ zamaninâ hâzâ meşâyihâ yetişdi."¹¹⁴⁷

Bu ikinci fütüvvet nispeti, Fütüvvet emanetlerinin Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye ulaştığını gösteren bir sened olup, burada zikredilen isimler Rifâî kaynaklarında 'Ehl-i Beyt Hırkası' denilen hırka senedindekilerle¹¹⁴⁸ aynıdır. Hocazâde Muhammed Tâhir bu şekilde On İki İmâm'dan sonra icâzetin yanı sıra emanetlerin de toplandığı zâtın Seyyid Ahmed er-Rifâî olduğunu ortaya koymuştur.

B. ŞERBET MERASİMİ

'Şerbet vermek' biattan önce yapılan bir merasim olup İstanbul'da fütüvvet erkânını benimsemiş kıyâmî tarikatlar olarak anılan Rifâiyye, Bedeviyye ve Sa'diyye

¹¹⁴⁶ *Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin er-Rifâî*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Efendi nr. 2532/1, vr. 17b-18a.

¹¹⁴⁷ Hocazâde Muhammed Tâhir, *Minhâcü'l-Mürîdîn*, vr. 33a-b.

¹¹⁴⁸ 'Ehl-i beyt hırkası' adı verilen sened için çalışmamızın 'Ahmed er-Rifâî'nin Silsilesi' kısmına bakılabilir.

tarikatlarında uygulanan ortak seromonilerden biridir. Merasimde içirilen şerbete ‘sebîl’, ‘sebil şerbeti’ veya ‘sebîl-i pîr’ isimleri de verilmiş, şerbet verilen tâlibe de ‘sebilli’ veya ‘şerbetli derviş’ denilmiştir.¹¹⁴⁹

Şerbet verme usûlünün kökeni hususunda *Nâsırî Fütüvvetnâmesi*’nde bazı bilgilere yer verilmiştir. Tuzlu su ritüelinin anlatıldığı bölümde, tuzun Hz. Âdem tarafından Hz. Havva’ya; tatlı suyun da Hz. Ali ve Hz. Fatıma’nın evliliği üzerine Hak Teâlâ tarafından Hz. Fatıma’ya mehir olarak verildiği rivayet edilir. İlgili bölümde tuzun ana mehri, suyun da kız kardeş mehri olduğu, bu sebeple de bütün âlem halkına helâl olduğu söylenerek tâlibin bu tuz ve suyu karıştırarak bir ahînin adına içmesi gerektiği belirtilir.¹¹⁵⁰

Fütüvvette şerbetin tuzlu su olarak verilmesi asr-ı saadette şed bağlama merasimine de dayandırılır. Şöyle ki Fütüvvet erkânında başkasının ayıbını görmemek, yüzüne vurmamak ve alçak gönüllü olmak esastır. Bu bağlamda Abdülbâki Gölpınarlı şerbet merasiminin şu olayla ilişkilendirildiğini nakleder: “Bir gün Peygamber, bir toplulukta otururken birisi gelip ‘flan evde bir erkekle bir kadın kötülükte bulunuyorlar’ diyor. Onları çağırmak gerektiğinden sahabeden birkaçı gitmek üzere müsaade istiyorsa da Peygamber, Ali’ye ‘sen git ya Ali’ diyor, ‘bakalım doğru mu?’ Ali, o eve gelince gözlerini yumup içeriye giriyor. El yordamiyle duvarlara tutunarak dolaşiyor. Dışarı çıkıp gözlerini açıyor ve Peygamber’e gelerek ‘bütün evi dolaştım, kimseyi göremedim’ diyor. Peygamber, nübüvvet kuvvetiyle işi anlayıp ‘ya Ali sen bu ümmetin fetasisın’ diyor. Sonra bir bardak su ve biraz tuz istiyor. Selman-ı Farisi getiriyor. Peygamber, bir miktar tuz alıp ‘bu şeriattır’ diyor ve bardağa atıyor. Yine bir miktar tuz alıp ‘bu da tarikattir’ diyor, onu da suya döküyor. Üçüncü defa yine bir miktar tuz alıp ‘bu da hakikat’ diyerek yine bardağa atıyor ve suyu Ali’ye verip içiriyor. ‘Sen benim refikimsin, ben Cebrâil’in refikiyim, Cebrâil de Tanrı refikidir’ diyor. Sonra Selman’a, Ali’ye refik olmasını söylüyor. Selman, Ali’nin elinden tuzlu su içerek onun refiki oluyor. Hazîfe de Peygamber’in emriyle ve aynı tarzda Selman’dan kadeh alıp içerek ona refik oluyor. Ondan sonra Peygamber,

¹¹⁴⁹ Mustafa Hazinedar (ö. 1974), *Feyzü'l-Sabâh: Rufâi Erkân ve Evrâd-ı Şerîfi*, haz. Nihat Karakaş, Özgür Yay., İstanbul, 1985, s. 25.

¹¹⁵⁰ Gölpınarlı, *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı*, s. 279.

şalvarını Ali'ye giydiliyor, belini bağıyor, 'Ya Ali seni tekmîl ediyorum, kemâle ulaştırıyorum' diyor."¹¹⁵¹

Necm-i Zer-kûb Fütüvvetnâmesi'nde, Hz. Peygamber'in fütüvvete girecek kişiye ilk başlarda tuzlu su içirdiği, Fâtır sûresinin 12. âyeti¹¹⁵² nazil olduktan sonra ise süt içirmeye başladığı anlatılır. Hz. Ali'nin ise sütün her yerde bulunmadığı için tuzlu su içirdiği, tuzlu su yerine süt içirilecek olduğunda da sütün içerisine biraz tuz atılması gerektiğini söylediği rivayet edilir.¹¹⁵³ Sonrasında insanın balçıktan yaratılmasına izafeten suyun pişmiş topraktan yapılmış bir kadehte ya da testide bulunması gerektiği, bu kadeh ya da testinin de Hz. Peygamber ve Hz. Ali'ye âdiyetinin kabul edildiği belirtilir. Ayrıca tören esnasında bu kadeh ya da testinin bir kürsünün ortasına yerleştirildiği, etrafına da 'kavlî', 'seyfi' ve 'şürbî' kola ait üç şed koyulduğu belirtilir. Tâlibin hangi koldansa o kola ait şeddi Hz. Peygamber ve Hz. Ali için beline bağladığı daha sonra belini çözüp tekrar kadehin yanına koyduğu, tuzlu su/süt içip sahibinin adını andığında da sahibinin gelip belini bağladığı belirtilir. Ayrıca kadehte süt varsa tâlibin Hz. Ali'ye olan bağlılığını koruması ve onun sünnetine uyması için kadehe biraz tuz atması gerektiği de belirtilir.¹¹⁵⁴

Fütüvvetnâme 1311-01'de şerbet verme usûlüne değinilmiştir.¹¹⁵⁵ Muhibbin cezbesini belirleyecek olan yedi mertebede yedi farklı nesne ile verilen şerbet çeşitleri şöyle açıklanmıştır:

"Ma'lûm ola ki şerbet yedi nesne ile verilir. Birincisi 'nefes-i rasûl şerbeti' diye bilinen şerbettir ki bu şerbetin rûhâniyeti yüce ve cezbesi diğerlerinden daha faziletli olarak kabul edilir. İkinci mertebe için şerbet sirke ile verilir. Bu şerbet hali nefhadan hafiftir. Üçüncü mertebe süt ile verilen şerbettir ki hali ve cezbesi sirkeden hafiftir. Dördüncüsü üç veya yedi adet üzümle verilen şerbettir ki hali ve cezbesi süttten hafiftir.

¹¹⁵¹ Gölpınarlı, *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*, s. 25.

¹¹⁵² Fâtır, 35/12: "İki deniz bir değildir: Şu tatlıdır, kandırır, içimi kolaydır; şu ise tuzludur, acıdır. Hepsinden de tâze et yersiniz ve takındığınız süs eşyâları çıkarırsınız. Onun lutfunu aramanız için ve şükredesiniz diye, gemilerin orada suyu yara yara gittiğini görürsün."

¹¹⁵³ Gölpınarlı, *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*, s. 217.

¹¹⁵⁴ Gölpınarlı, *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*, ss. 217-218.

¹¹⁵⁵ Şerbet içirme usûlleri hak. bk. *Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin*, vr. 1b-3a, 37b-38a, 35b-37a; Hocazâde Muhammed Tâhir, *Minhâcü'l-Mürîdîn*, vr. 125b-126b; *Tarîkat-ı Rifâiyye*, Bel. Yz. K. 543, vr. 48a-50b; *Fütüvvetnâme*, OE. Yz. 1311-01, vr. 1b-8b; *Fütüvvetnâme*, OE. Yz. 1583, vr. 2a-4b; *Fütüvvetnâme*, OE. Yz. 1615, vr. 7a-8a; *Fütüvvetnâme*, OE. Yz. 1229, 7a-9b; *Âdâb-ı Tarîk*, OE. Yz. 1562, 1b-2b, 3a-3b.

Beşincisi bir veya üç hurma ile verilen şerbettir ki üzümünden hafiftir. Altıncısı saf suyla verilen şerbettir ki bunun hali hurmadan hafiftir. Yedincisi zeytinyağı ile verilen şerbettir ki hepsinden hafiftir.”¹¹⁵⁶

Rifâiyye fütüvvetnamelerinde genel olarak şerbet içirme merasimi ise şöyle anlatılmıştır:

“Muhib meydana rehber eşliğinde girer. Bu sırada muhib elleri rehberin omuzunda olduğu halde rehberin arkasından ilerler. Rehber her adımda sırasıyla şeriat, tarikat, mârifet ve hakikat ehline sesli olarak selâm verir. Şeyh de bu selâma sesli olarak karşılık verir. Selamdan sonra rehber ve sol kolundan tuttuğu muhib şeyhe niyaz ederler. Ardından muhib ile şeyh diz dize otururlar. Şeyh, elinde tuttuğu şerbete bazı dualar okur ve nefes edip muhibbe sağ eliyle şerbeti içirir. Bu sırada sol eliyle de muhibbin başının arkasını tutar. Şayet muhib hanım ise şeyh başından tutmaz. Şeyh hanım muhibbe tennûre, haydâriyye, başörtüsü ve tesbih tekbirlenir. Muhib erkek ise kendisine tennûre, haydâriyye, tesbih ve etrafına siyah tek kat fenâî sarılmış gülsüz arâkiyye tekbir edilir.

Şerbet merasiminden sonra muhibbe şerbetli veya sebilli derviş denilir ve tarikata intisap etmiş kimse olarak kabul edilir. Günlük vazîfe olarak Evrâd-ı Rifâiyye, istiğfar, salavât, ‘Yâ Vedûd’ ve ‘Besmele’ verilir. Şerbetli derviş, bey’at etmediği veya ikrar vermediği müddetçe ömrünün sonuna kadar bu derslerle iktifa eder. Ayrıca başka bir tarikata intisabı olduğu halde Rifâiyye’ye de intisap etmek isteyen kişiye mânevî işaretle teberrüken şerbet verilebilmektedir.”¹¹⁵⁷

C. BİAT/BEY’AT MERASİMİ

Çalışmamızın ‘İntisap ve Merasimi’ kısmında, ‘biat’ın tasavvufta mürîd adayının (tâlip, muhib) mürşide ve onun vereceği emirlere tam anlamı ile bağlı kalacağına dair verdiği söz mânasında kullanıldığını¹¹⁵⁸ ifade etmiştik. İlgili kısımda Rifâiyye’de genel olarak intisap ve merasimini işlemiştik. Burada ise fütüvvetnamelerde anlatılan biat/bey’at merasimi üzerinde duracağız.

Biatın kökeni hakkında Ethem Ruhi Fıçlalı *Türkiye’de Alevilik ve Bektaşilik* adlı eserinde Hz. Peygamber’in Veda Haccı dönüşü ‘Gadîru Humm’ adlı mekânda, bir

¹¹⁵⁶ *Fütüvvetnâme*, OE. Yz. 1311-01, ss. 1-2.

¹¹⁵⁷ *Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin*, vr. 1b-3a, 37b-38a, 35b-37a; Hocazâde Muhammed Tâhir, *Minhâcü’l-Mürîdîn*, vr. 125b-126b; *Tarikat-ı Rifâiyye*, Bel. Yz. K. 543, vr. 48a-50b; *Fütüvvetnâme*, OE. Yz. 1311-01, vr. 1b-8b; *Fütüvvetnâme*, OE. Yz. 1583, vr. 2a-4b; *Fütüvvetnâme*, OE. Yz. 1615, vr. 7a-8a; *Fütüvvetnâme*, OE. Yz. 1229, 7a-9b; *Âdâb-ı Tarîk*, OE. Yz. 1562, 1b-2b, 3a-3b; Uzunlar, *Anadolu ve İstanbul’da Rifâiyye’nin Sayyâdiyye Kolu*, ss. 201-202.

¹¹⁵⁸ Türer, “Biat”, c. VI, s. 124.

hutbe irad ederek şunları söylediğini nakleder:

“Âhirete göçmekte hepinizden önde bulunuyorum. Orada havuz başında bana ulaştığınız zaman, sizden iki paha biçilmez şeyi soracağım. Size iki paha biçilmez şey bırakıyorum. Biri öbüründen daha büyük; Allah’ın gökten yere uzatılmış ipi olan Allah’ın Kitabı; diğeri de Ehl-i beytim’dir.” der. Hz. Peygamber devamla, “Ey insanlar! Bilmez misiniz; şahadet etmez misiniz ki ben, her kadın ve erkek mümin üzerinde kendisinden çok hak ve yetkiye sahibim?”¹¹⁵⁹ diye sorunca oradakiler “Evet biliyoruz.” derler. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Ali’yi yanına çağırır ve sağında tutarak elini tutup kaldırır. Sonra şöyle der: “Ben kimin mevlâsı isem, bu (Ali) da onun mevlâsıdır.” Hz. Peygamber daha sonra Hz. Ali hakkında şu duayı yaparak hutbesine son verir: “Allah’ım! Onu seveni sev; ona düşman olana düşman ol!”¹¹⁶⁰

Öncelikle tarikata girmek isteyen muhibde bulunmaması gereken bazı sıfatlar vardır. Bu sıfatlar *Tarikat-ı Rifâiyye*, Bel. Yz. K. 543’te şöyle sıralanmıştır:

- i. Hamr içmek,
- ii. Zina etmek,
- iii. Livata,
- iv. Gammazlık,
- v. Münafıklık,
- vi. Tekebbürlük,
- vii. Merhametsizlik,
- viii. Haset, buğz ve düşmanlık beslemek,
- ix. Sözünde durmamak,
- x. Hıyanet,
- xi. Cimrilik,
- xii. Gıybet,
- xiii. Hırsızlık,
- xiv. Haramzâdelik.¹¹⁶¹

Tarikat-ı Rifâiyye, Bel. Yz. K. 543’te tarikata girmek isteyen muhibde bulunması gereken vasıflar ise şöyle sıralanmıştır:

¹¹⁵⁹ Fığlalı, Ethem Ruhi, *Türkiye’de Alevilik ve Bektaşılık*, Selçuk Yay., İstanbul, 1994, s. 250.

¹¹⁶⁰ Fığlalı, *Türkiye’de Alevilik ve Bektaşılık*, s. 250; Kandemir, M. Yaşar, “Ali”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1989, c. II, ss. 375-378.

¹¹⁶¹ *Tarikat-ı Rifâiyye*, Bel. Yz. K. 543, 15b-16a.

- i. Sâlihler, sofiler, azizler ve dervişlerle muhabbet eylemek,
- ii. Yaramaz işlerden ictinab eylemek,
- iii. Şeyhine ve fukarasına hizmet etmek,
- iv. Allah için hizmet etmek,
- v. Hizmetinde kehil/tembel olmamak,
- vi. Her kişiye meskenet tevâzu, hilm, güzel ahlak hâsıl edip kendinden kimseyi incitmemek,
- vii. Güler yüzlü olmak,
- viii. Dervişleri ve garipleri Allah için sevmek,
- ix. Dervişlerin ve gariplerin gönüllerini almak, isteklerini yerine getirmek,
- x. Gönlünde Allah zikrini nakşedip enbiyâ ve evliyâyı her zaman hâzır bilmek,
- xi. Daima temiz olarak gezmek.¹¹⁶²

Yukarıdaki şartları sağlayan ve kendisine şerbet içirilen muhibbin¹¹⁶³ biat ederek tarikata girmesi için öncelikle şeyhin rızâsı gereklidir. Eğer şeyh muhibbin tarikata girmesine olur verirse merasim hazırlığına başlanabilir. Yalnız merasime girmeden önce rehber muhibbe edebe riâyetin önemi ve başkalarına hizmet etmenin lüzumu gibi hususları içeren öğütlerin yer aldığı uzunca bir nasihat verir. Bunlar: “Erkan-ı tarikat dördtür: Şeriatta edeb, tarikatta edeb, hakîkatta edeb ve mârifette edeb .... Eline diline beline sadık ve müstakim ol. Yani elini her şeye sunma ve belini muhafaza eyle ve dilini her kelama uzatma. Zira teslimiyet gassal elinde meyyit gibidir ... Hizmet ehli ol. Zira, Hz. Rasûl ‘*Seyyidü’l kavmi hâdimühüm*’ buyurmuştur.”¹¹⁶⁴

Bu sırada kapı eşiğinde bekleyen tâlibin tevâzu ve sabra işareten eşiğe basmaması hatırlatılır. Bu edep, Hz. Süleyman’dan (a.s.) kalmıştır. O, Beytü’l-Makdis’i yaptırırken kavminin gururunu kırmak için mabedin kapısını alçak yaptırarak insanların öne doğru eğilip içeri girmelerini sağlar; bu ise, Allah Teâlâ’nın hoşuna gider.¹¹⁶⁵ Mürîdin de bu minval üzere tarikata girerken her arzusunu kalbinden çıkarıp kapı dışarısında bırakarak Hak kapısı olan Ehlullah kapısına, Hakk’a layık tevâzu ile

¹¹⁶² *Tarikat-ı Rifâiyye*, Bel. Yz. K. 543, 16b-17a.

¹¹⁶³ Muhip: Tarikata meyli ve muhabbeti olup dergâha devam eden kişiye denir (Hocazâde Muhammed Tâhir, *Minhâcü’l-Mürîdîn*, vr. 37b).

¹¹⁶⁴ *Tarikat-ı Rifâiyye*, Bel. Yz. K. 543, 5a-7a. (Bu nasihatın ahilikteki benzeri için bk. Sankaya, *Fütüvvetnâmelerine Göre Dinî İnanç Motifleri*, ss. 185-186.)

¹¹⁶⁵ *Tarikat-ı Rifâiyye*, Bel. Yz. K. 543, 7ab.

girmesi gerekir. Çünkü bu kapıdan yokluk ile giren var olur.¹¹⁶⁶

Şeyhin huzuruna çıkacak muhib, niyâz duruşuyla durur,¹¹⁶⁷ sonra sol dizini yere koyup sağ dizini dikerek selâmlamadan sonra geri geri çekilip münasip bir yerde niyâz duruşuyla dârda durur.¹¹⁶⁸ Sonra muhibbin oturması gerekirse, nasıl oturacağı ve fukaraya ateş, su ve kahve verirken nasıl hizmet etmesi gerektiği anlatılır.¹¹⁶⁹

Fütüvvetnâme 1311-01’de biat ile ilgili olarak kaydedilen bilgiler özetle şöyledir:

“İbtidâ bir sâlike bîat verilmek murâd olduğunda namaz ve salât kırâat olunup şeyh mihraba sin edip posta otura, nükabâyı arkasına alıp dört kapı selam getire, ... o sâliki şal altına alıp şeyh de cehrî olarak tevhîde başlayıp ve diğer ayak üzere bulunan fukarâlar tevhîd ile meşgul olup sonra mürşid sağ eliyle mürîdini tutup ve şeyh kendi sağ eteğini sâlikin sol eline verip, mürşid mürîdin elini sıkıca tutup, baş parmağını sâlikin baş parmağına dayaya ve lâkin şeyhin baş parmağı mürîdin baş parmağından bir miktar yukarı dura, bu minval üzere... ve bunu okuya: Bismillâhi’r-rahmâni’r-rahîm, *innellezîne*¹¹⁷⁰ ... (Bunu müteakip şeyh, bey’atın mânâsı ve tarikattaki yeri hakkında âyet ve hadisleri okur ve mürîde tövbe telkin eder. Buna göre, mürîd bey’atten evvel bilerek veya bilmeyerek işlediği büyük ve küçük günahların hepsinden şeyhin sözlerini tekrarlayarak tövbe eder.) ‘Bu mecliste olanlar, gerek enbiyâ ve gerek evliyâlar şâhid olsun mu?’ diye. Ve mürşid bir ‘Fâtiha’ edip (okuyup) el yüze süre, mürîd ve mürşid birbirlerinin ellerini tutup yüzlerine süreler ve mürşid mürîdin ağzına bir kere ‘nefha’ ede... ahde inanıp bu vechi ikrar edeler.”¹¹⁷¹

Törenden sonra açılan sofrâ ‘Muhammed-Ali’ sofrasıdır.¹¹⁷² Yemek, tuz yenmesi ile başlar, tuz ile sona erdirilir. Bu âdap Hz. Muhammed-Hz. Ali’den silsile yoluyla gelmiştir. Yemekten sonra ‘Gülbeng-i Muhammed Ali’ okunur.¹¹⁷³

Bundan sonra nim-tarîkle ilgili âdap ve onun huzura çıkması anlatılır.

¹¹⁶⁶ *Tarikat-ı Rifâiyye*, Bel. Yz. K. 543, 9b-10a.

¹¹⁶⁷ *Tarikat-ı Rifâiyye*, Bel. Yz. K. 543, 10ab.

¹¹⁶⁸ *Tarikat-ı Rifâiyye*, Bel. Yz. K. 543, 11a.

¹¹⁶⁹ *Tarikat-ı Rifâiyye*, Bel. Yz. K. 543, 11b-12b.

¹¹⁷⁰ Fetih, 48/10.

¹¹⁷¹ *Fütüvvetnâme*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE. Yz. 1311-01, ss. 15-24.

¹¹⁷² *Tarikat-ı Rifâiyye*, Bel. Yz. K. 543, 13b.

¹¹⁷³ *Tarikat-ı Rifâiyye*, Bel. Yz. K. 543, 14b.

Muhibliğe benzer şekilde rehberden hazırlık yapması istenir.¹¹⁷⁴ Rehber onu tenhaya çekip şunu telkin eder: “Ya ahî, şeyhinin sıfat-ı zahiriyyesini kisve addedip ol kisveye suret-i dâimiyyede gizlenmelidir.” Bu sözün mahiyeti, telkin olarak, şeyhe bağlanmanın gerekliliği doğrultusunda genişçe açıklanır.¹¹⁷⁵

Sonra fukara birkaç gün bu telkin üzere bazı şeyleri müşahede eder ve müşahedelerini rehberle paylaşır. Rehber bu anlatılanları sır olarak kabul edip kimseye söylemez. Müellif, burada yaşanan mânevî hâllerle ilgili uzun izahlar yapar.¹¹⁷⁶ Bu hâlleri yaşayanlara sabi/çocuk, yiğit, er ve şeyh denildiğini belirtip bunların açıklamasını yapar.¹¹⁷⁷ Daha sonra Âdem-Havva, baba-ana ilişkisi ve çocuğun yetişmesinden hareketle sâlikin şeyhinin baba, rehberinin ana mesabesinde olduğunu, “*Cennet anaların ayakları altındadır*” hadisinden bunların murat edildiğini açıklar.¹¹⁷⁸

Bunlara ilaveten biatla ilgili olarak fütüvvetnamelerde şu hususlar da yer almaktadır:

- i. Şeyhin şerbetli dervişi usturayla tamamen tıraş etmesi veya makasla saçından, kaşından, bıyığından sakalından az miktarda kesmesi;
- ii. Rehberin, şeyh ile sâlikin birleşmiş elleri üzerine bir şed örtmesi;
- iii. Sâlikin bey’atlaşma süresince şeyhin iki kaşını arasına bakması;
- iv. Tövbe faslından sonra şeyhin sâlike, ‘Allah’ı rabbi, Hazret-i Muhammed’i nebîsi, Kur’ân’ı kitabı; hayrın ve şerrin Hakk’tan olduğunu, âhireti, Seyyid Ahmed er-Rifâî’yi tarikatın imâmı ve kendisini dünyada ve âhirette şeyhi ve üstâdı olarak kabul edip etmediğini’ sorması;
- v. Şeyhin mürîde nasihat faslı.¹¹⁷⁹

¹¹⁷⁴ *Tarikat-ı Rifâiyye*, Bel. Yz. K. 543, 17a.

¹¹⁷⁵ *Tarikat-ı Rifâiyye*, Bel. Yz. K. 543, 17b-18a.

¹¹⁷⁶ *Tarikat-ı Rifâiyye*, Bel. Yz. K. 543, 18b-19b.

¹¹⁷⁷ *Tarikat-ı Rifâiyye*, Bel. Yz. K. 543, 19b-20a.

¹¹⁷⁸ *Tarikat-ı Rifâiyye*, Bel. Yz. K. 543, 21ab.

¹¹⁷⁹ Rifâiyye’ye girme âdâbı hak. bk. *Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin*, vr. 3a-4b; Hocazâde Muhammed Tâhir, *Minhâcü’l-Mürîdîn*, vr. 126b-127b; *Fütüvvetnâme*, OE. Yz. 1583, vr. 4b-9b; *Fütüvvetnâme*, OE. Yz. 1926, vr. 15b-17a; *Fütüvvetnâme*, OE. Yz. 1615, vr. 8b-9a; *Fütüvvetnâme-i Tarikat*, OE. Yz. 0106, vr. 8a-10b; *Rifâî Tarikatı Hakkında Risâle*, OE. Yz. 1053, vr. 9a-16a; *Fütüvvetnâme*, OE. Yz. 1229, vr. 9a-13b; *Âdâb-ı Tarik*, OE. Yz. 1562, vr. 3b-4b; Uzunlar, *Anadolu ve İstanbul’da Rifâiyye’nin Sayyâdiyye Kolu*, ss. 202-203; Sarıkaya, “Türkiye’deki Bektaşî-Alevî Kültürüne Dair Farklı Bir Çevre: Bir Rifâî Risalesi Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, sy. 1, 2011, ss. 26-28.

D. ŞED BAĞLANMASI

Sözlükte şed¹¹⁸⁰ ‘yünden veya pamuktan örülen bağ, kemer, kuşak, peştamal’ anlamına gelir. Fütüvvet ehli ve tarikat mensupları düzenledikleri özel bir törende şed kuşanırlar ve bunu kendini fütüvvet ve seyr u sülûk yoluna vermiş kişinin bu yola bağlandığını, hizmete ahdettiğini bildiren bir sembol diye kabul ederler. Şed uygulamaya Türkçe’de ‘şed bağlamak, şed kuşanmak, bel bağlamak’, Farsça’da ‘kemer besten, miyân-bend’ adı verilir.¹¹⁸¹

Kıyâmî tarikatlardan olan Rifâiyye, Bedeviyye ve Sa’diyye’de dervişler, yünden yapılmış siyah, kırmızı, beyaz ve yeşil renkte şed denilen kuşak kuşanırdı. Şeddin rızâ, safâ ve vefâ gibi bazı çeşitleri vardır. Örneğin vefâ şeddi, teslimiyetle güçlü ve dayanıklı olmayı sembolize eder ve Allah’ın ahbine bağlı kalmak; kulağı kötü söz ve yalan ile meşgul etmemek, diliyle yalan ve gıybet söylememek ve nefsin arzu ve isteklerinden sakınmak gibi mertebeleri vardır.¹¹⁸²

Nâsirî Fütüvvetnâmesi’nde şed kuşanmanın menşesine şöyle değinilmiştir:

“Hz. Âdem kendisine yasak olan buğdayı yemesi üzerine üstündeki kıyafetleri alınarak çıplak kalmış, bunun üzerine incir ağacından yaprak isteyerek örtünmek istemiş, incir ağacının yapraklarından kopardığı sırada ağaçtan yere bir iki damla süt damlamış ve bu süttten pamuk ağacı meydana gelmiştir. Huriler bu pamukları toplayarak bir bez ve bir şalvar yapmışlar ve Hz. İbrâhim’in, Hak Teâlâ’ya teslimiyeti sonrasında bir vahiy üzerine Cebrâil bu bez ve şalvarı Hz. İbrâhim’e giydirmiştir. Hz. İbrâhim öldükten sonra şalvar Hâşimoğullarına kalmış, Hâşimoğullarından Hz. Peygamber’e ulaşmış, Hz. Peygamber de Hz. Ali’ye giydirmiştir. Sonrasında Hz. Ali’den Selmân’a ondan da halîfeden halîfeye aktarılarak ve en sonunda Cebrâil tarafından cennete götürülmüştür. Mahşer günü cömert ve temiz olan ahînin beline bu kuşak bağlanıp cennete gönderilecektir.”¹¹⁸³

Radavî Fütüvvetnâmesi’nde Hz. Peygamber, Hz. Ali’nin belini bağlayıp

¹¹⁸⁰ Rifâîlerin ve fütüvvet erkânını tatbik eden diğer tarikatların müşterek kisvesi olan şed, Rifâiyye’de siyah renktedir. Umûmiyetle pamuklu kumaştan dokuma; bir karış, bazen iki karış genişliğinde uzunca bir şaldır. Bir ucunda kendinden püskülleri vardır. İki uç birleştirilerek püsküller sol tarafa gelecek şekilde boyundan salınır. Muharrem’e mahsus olmak üzere bazı Rifâî şeyhlerinin kırmızı şed kullandıkları da görülmüştür; (Uzunlar, *Anadolu ve İstanbul’da Rifâiyye’nin Sayyâdiyye Kolu*, s. 222).

¹¹⁸¹ Algar, Hamid, “Şed”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2010, c. XXXVIII, s. 405.

¹¹⁸² Muslu, Ramazan, “Türk Tasavvuf Kültüründe Tarikat Kıyafetleri ve Sembolik Anlamları”, *Ekev Akademi Dergisi*, y. 12, sy. 36, Yaz, 2008, c. XII, s. 57.

¹¹⁸³ Gölpınarlı, *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı*, ss. 285-288.

ashabını birbirine kardeş kıldıktan¹¹⁸⁴ sonra, Hz. Ali'ye sarık ve fütüvvet elbisesi giydirmiştir. Hz. Peygamber'in sarığı sardıktan sonra, Hz. Ali'ye fütüvvet libasını giydirip bu elbiseyi kendisine Cebrâil'in Mi'râc gecesi giydirdiğini hatırlatarak 'Ben de sana giydirdim ve şeddi beline bağladım. Sen de bencileyin halîfelerine giydiresin.' demiştir. Bunun üzerine de Hz. Ali ayağa kalkıp on yedi rekât namaz kılmış ve on yedi kişinin¹¹⁸⁵ belini bağlamıştır.¹¹⁸⁶ Hz. Ali, on yedi kişinin belini bağladıktan sonra Selmân-ı Fârisî'ye, 'Sen de hazır olanların ne şekilde istersen bellerini bağla.' demesi üzerine, Selmân-ı Fârisî mecliste bulunan elli dört kişinin belini bağlamıştır. Selmân-ı Fârisî'nin elli dört kişinin belini bağlaması üzerine de "*İman eden ve sâlih ameller işleyenlere gelince: Onlar var ya, onlar mahlûkatın hayırlılarıdır.*"¹¹⁸⁷ âyetinin nazil olduğu rivayet edilir.¹¹⁸⁸

Hocazâde Muhammed Tâhir, şeddin Hz. Peygamber'den (s.a.v.) Hz. Ali'ye (r.a.) yetiştiğini, Veda Hacci'nda Gadîr-i Hum denilen yerde, Allâh Teâlâ'nın Hz. Muhammed'e (s.a.v.), Cebrâil'i (a.s.) gönderdiğini, Allâh Teâlâ'nın emriyle Hz. Ali'yi (r.a.) hilâfete vasi eylemesini söylediğini belirtmiştir. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Mi'râc Gecesi'nde Cebrâil'in (a.s.) kendisinin beline kuşattığı kuşağı, Hz. Ali'nin (r.a.) beline kuşattığını, Hz. Ali (r.a.) ile karındaş olduğunu, Hz. Ali'nin (r.a.) başına bir imâme, önüne bir fütüvvet libası giydirdiğini belirtmiştir.¹¹⁸⁹

Abdülbâki Gölpınarlı'nın tespitlerine göre şed bağlanmaktan maksat bu yola girenin belini ve karnını haramdan koruması, dilini gıybet ve bühtanla beyhude sözlerden menetmesi, gözünü gördüğü ve görmediği, kulağını duyduğu ve duymadığı şeyleri söylemekten kaçınması, elini halkı incitmekten, ayağını Tanrı rızasına

¹¹⁸⁴ *Radavî Fütüvvetnâme*'nde Hz. Peygamber'in, Selmân-ı Fârisî'yi Ebu Derda'yla kardeş kıldığı, Ahmed b. Yasir'i Sa'd ile kardeş kıldığı, Sa'd'ı Ubeyd oğluyla kardeş kıldığı ve ashabın geri kalanını da birbirleriyle kardeş kıldığı sonrasında da Hz. Ali'nin elini tutarak "Ya Ali sen benim dünya ve ahiret kardeşimsin." dediği rivayet edilir. Ayrıca o günden sonra el tutmanın sünnet olarak kaldığı da belirtilir (Radavî, *Fütüvvetnâme-i Tarikat*, s. 117).

¹¹⁸⁵ Hz. Ali tarafından belleri bağlanan ve "On Yedi Kemerbest" olarak bilinenlerin isimleri *Radavî Fütüvvetnâme*'nde şu şekilde sıralanır: "Selmân-ı Fârisî, Amr b. Ümeye, Bilal Habeşî, Beridet b. Sülemî, Zünnun Mısri, Süheyb Rumî, Hasan Basri, Kanber Ali, Kumeyt b. Ziyad, Abdullah b. Abbas, Malik b. Ecdar, Muhammed b. Sadık, Cömerd-i Kassab, Cabir el-Ensari, Ebazer Gıfari, Ebû Derda Amir, Ebû Ubeyde." (Radavî, *Fütüvvetnâme-i Tarikat*, ss. 119-127).

¹¹⁸⁶ Radavî, *Fütüvvetnâme-i Tarikat*, s. 117.

¹¹⁸⁷ Beyyine, 98/7.

¹¹⁸⁸ Radavî, *Fütüvvetnâme-i Tarikat*, ss. 127-137.

¹¹⁸⁹ Hocazâde Muhammed Tâhir, *Minhâcü'l-Mürîdîn*, vr. 23-24.

uymayan yerlere gitmekten ve gönlünü hırs ve emelden bağlaması demektir. Bunlara karşılık cömertliği, keremi, tevâzuu, affi, yokluğu ve gerçek uyanıklığı açılması murad edilir.¹¹⁹⁰

Radavî Fütüvvetnâmesi'nde Hz. Peygamber'in 'Bir kimse muhib (seven), âşık ve sadık bir derviş ise Halil-i Rahman'dan (Hz. İbrâhim'den) ona Hz. Ali şeddi gerekir.' dediği rivayet edilmiştir. Ayrıca Hz. Ali'nin şeyh olan ve şed bağlayıp söz veren herkesin on haslete sahip olması gerektiğini söylediği de rivayet edilir. Bu hasletler:

- i. Zâhirlle ve bâtınla hakkı bilmek,
- ii. Halka karşı insafı olmak,
- iii. Daima nefsine kahrelemek,
- iv. Sâlihlerin hizmetinde olmak,
- v. Eli altında olanlara merhametli olmak,
- vi. Halka hayır ile nasihat etmek,
- vii. Haline göre fakire karşı cömert olmak,
- viii. Âlimlere karşı alçak gönüllü olmak,
- ix. Düşmana güzel ahlâkla karşılık vermek,

x. Câhilin yanında söz söylemeyip aslında bir şeyi bilmez gibi davranmaktır.¹¹⁹¹

Fütüvvet erkânında yukarıda bahsedildiği üzere şed kuşanma köken olarak Hz. Peygamber ve Hz. Ali'ye dayandırılır. Şeddin yedi çeşit bağlanması da Hz. Ali'den kaldığı, onun belini bağladığı kişilere ve çeşitli iklimlere göre tasnif edilerek yedi çeşit bağlamanın temeli oluşturulur. Buna göre şeddin bağlama şekilleri; Şedd-i elifî, Şedd-i cevkanî, Şedd-i lâmelifî, Şedd-i kavsî, Şedd-i mihrâbî, Şedd-i Süleymânî ve Şedd-i Yusufî¹¹⁹² olarak sıralanır.¹¹⁹³

¹¹⁹⁰ Gölpınarlı, "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları", s. 28, 29, 40, 86.

¹¹⁹¹ Radavî, *Fütüvvetnâme-i Tarikat*, ss. 61-65.

¹¹⁹² Sarıkaya, "Bazı Rifâî Fütüvvetnâmeleri Üzerine Bir Değerlendirme", s. 100-101, (Seyyid Hüseyin, "Gaybî Fütüvvetnâmesi", ss. 119-120; Razavî, *Miftâhu'd-Dekâik*, Süleymaniye Ktp. İzmir 337, 48a-50a'dan naklen)

¹¹⁹³ Derya Baş şeddin yedi bağlama çeşidini şöyle açıklamıştır: "Şedd-i elifî 'Hak Teâlâ'nın birliğine ve sırât-ı müstakîme' işaretir. Ayrıca 'Bu meydana elif gibi doğru geldim, inşallah âhîret menziline giderim' demektir. Aynı zamanda 'dünyadan teberrî eylemek ve sırât-ı müstakîme dönmek, âhîret

Bazı sûfiler şeddin yedi çeşit bağlanmasına bazı anlamlar da yüklemişlerdir. Bu yorumlara göre şeddi bir defa katlamak, Allah'ın birliğine işaretler. Şeddi iki katlamak, dünya ve âhirete işaretler. Şeddi üç katlamak, şeriatte ve tarikatta yol almaya ve hakikatten haberdar olmaya delâlet eder. Şeddi dört katlamak, dört halîfeye, müctehitlere, kıyam, kıraat, rükû ve sücûda ve dört kitaba işaretler. Şeddi beş katlamak, hamse-i âl-i abâya,¹¹⁹⁴ ulü'l-azm peygamberlere,¹¹⁹⁵ beş vakit namaza ve İslâm'ın beş şartına işaretler. Şeddi altı katlamak, dört yön ile secde ve mihraba, imanın altı şartına ve altıncısı Cebrâil olmak üzere hamse-i âl-i abâya işaretler. Şeddi yedi katlamak ise yedi âza ile secde etmeye, yedi yıldıza, yedi kat gök ve yedi kat yere, Fâtîha'nın yedi âyetine, yedi tavafa, yedi sa'ye, yedi recmedilmiş şeytana, yedi nefis ve yedi cehenneme işaret eder.¹¹⁹⁶

Fütüvvetnâme-i Ca'fer Sâdık'ta şeddin anlatıldığı bölümde kuşağın bağlanırken ilk düğümün Hz. Ali'nin adıyla, ikinci düğümün pîrin adıyla ve üçüncü düğümün de kuşağı kuşananın adıyla bağlanması gerektiği kaydedilir. Sonrasında da kuşağın bir ucunun sağdan Hz. Hasan adına, diğer ucunun da soldan Hz. Hüseyin adına geçirilmesi gerektiği belirtilip kuşağın mührünün "Lâ ilâhe illallah Muhammedür Rasulüllah ve Aliyyün veliyyullah." olduğu kaydedilir.¹¹⁹⁷

Necm-i Zer-kûb Fütüvvetnâmesi'nde şed kuşatılacak olan kişinin yapması ve

---

menziline teveccüh eylemek' demektir.

Şedd-i cevkanî 'Hakk'a bağlandım, siz erenlere mürid oldum ve biat verdim; her ne tarafa döndürürseniz dönerim; emrinize mutîm' demektir. Aynı zamanda 'hizmet eden nefis-i emareye ve şaytana gâlip olayım' demektir.

Şedd-i lâmelîfî 'Hak Teâlâ'dan gayrı ıssı yoktur ve bunda tereddüt ve şekk yoktur.' demektir. Aynı zamanda 'Lâmelîf'te üç işaret vardır: Birincisi 'hak sözleri işitip cedel ve muâraza etmemeliyim'; ikincisi 'düşmüşleri hor görmemeli, muhabbet ve şefkat irşad etmeliyim'; üçüncüsü 'kalmışları menzillerine yetiştirmeli, elden geldikçe kusurlu görmemeli, gördüğümde ayıbını örtmeliyim' demektir. Şedd-i kavsi 'Âl-i Abâ'ya işaretler. 'İlâhî bizi bunlar ile haşır kıl' demek olduğu gibi, 'ok gibi kavstan doğru atıldım' anlamına gelir.

Şedd-i mihrâbî 'ehl-i şed olan kimsenin namazı terketmemesine ve Allah'ı zikri dilinden düşürmemesine' işaretler.

Şedd-i Süleymânî 'ehl-i şeddin Hz. Süleyman gibi himmet sahibi olup, bunca saltanat içinde dünyayla mukayyed olmamasına' işaretler.

Şedd-i Yûsufî 'Hz. Yûsuf gibi pâk ve ehl-i imân, mütedeyyin ve civanmerd olmalıdır' demektir." (Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî*, ss. 444-445).

¹¹⁹⁴ Âl-i abâ: Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Fâtîma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin.

¹¹⁹⁵ Ulü'l-azm peygamberler: Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. İbrâhim, Hz. Mûsâ, Hz. İsa ve Hz. Muhammed.

¹¹⁹⁶ Muslu, "Türk Tasavvuf Kültüründe Tarikat Kıyafetleri ve Sembolik Anlamları", s. 57; (Nizamoğlu, Seyyid Seyfullah Efendi, *Tâc Risâlesi*, Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 2171, vr. 6a'dan naklen).

¹¹⁹⁷ Sarıkaya, *Fütüvvetnâme-i Ca'fer Sâdık*, ss. 169-171.

söylemesi gerekenlerin anlatıldığı kısımda, kişinin, “Tanrı arslanı, Mustafa’nın amıcası oğlu, ‘Hel Etâ’¹¹⁹⁸ sıfatiyle övülen Emirü’l-Müminin Ali Murtaza’nın fütüvvet biatını teslime, yücelik cüvan-mertlerinin huzuruna ermiye, sâlihlerin hizmetine koşmaya, yoksullar hizmetçisinin vasiyetini kabûle söz veriyorum.” diyerek ant içmesi gerektiği belirtilir.¹¹⁹⁹

Şed bağlanması fütüvvet erkânına riayet eden tarikatlarda vazîfelilerin tayin edilme merasimlerinde de sıklıkla kullanılan simgeler arasındadır. Sancakdâr, çavuş, nakîp, nakîbü’n-nükabâ ve halîfelerin tayin edilmesinde teferruatlı merasimler düzenlenir.¹²⁰⁰

Derya Baş şed bağlamanın sadece Rifâiyye’de değil Sa’diyye ve Bedeviyye gibi fütüvvet erkânının icra edildiği tarikatlarda, şeyhin tarikat mensuplarının bellerine kuşak bağlamalarını ifade etmek için kullanılan bir tabir olduğunu kaydetmiştir. Bütün fütüvvetnâmelerde ortak fütüvvet şîârı olan ve boyun atkısı gibi yünden ya da pamuktan bir kumaş olan şed merasimle dervişin beline bağlanır. Şed yerine daha sonraları peştamal kullanılmaya başlanmıştır. Şed bağlamak ‘çerağ vermek’ gibi tekmîl-i makâm veya fütüvvet icazeti olarak kabul edilir.¹²⁰¹

¹¹⁹⁸ İnsan, 76/1.

¹¹⁹⁹ Gölpınarlı, *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı*, s. 218.

¹²⁰⁰ “Sancakdârlık, çavuşluk, nakiplik ve nakîbü’n-nükabâlık Rifâiyye’de sâlikin mânevî derecelerinden olmayıp hizmet makamlarıdır. Şeyh üç sancakdâr, beş çavuş ve on bir nakîp tayin edebilmektedir. Sancakdârın görevleri arasında mihrapta bulunan ve Ahmed er-Rifâî’ye nisbet edilen iki sancağın hizmetinde olmak ve merasimlerde sancakları taşımak yer alır. Dergâha ait diğer hizmetlerde nakîbü’n-nükabânın, nakiplerin ve çavuşların emri altındadırlar. Ayrıca kendisine izin verildiğinde rehberlik vazîfesinde bulunabilecekler arasındadır.

Çavuşun görevleri arasında sofra hizmeti, kahve ocağı hizmeti ve tekkenin temizlik hizmetleri yer alır. Ayrıca çavuş, şeyhin izni ile rehberlik vazîfesinde bulunabilecekler arasındadır. Meydanda merasim düzenlendiğinde, şeyhin sol tarafında nakiplerden sonra, sancakdârlardan önce bir mevkide dururlar. Bey’at meydanı açıldığında çavuşlar meydanın dört köşesinde beklerler. Burhan yapılacak meydanlarda da, meydanın dört köşesinde bulunup zikrin düzenini temin ederler ve burhan yapılan dervişlerin hâllerini gözetlerler. Dervişlerde cezbe hâli görüldüğünde onlarla ilgilenme hususunda salâhiyetli kılınmışlardır.

Nakîp izin verildiği takdirde rüyaları dinleyip ders geçirebilme yetkisine sahiptir. Ayrıca dergâhın zikir günleri dışında sancakdâr, çavuş ve nakîp şedlerini sol omuzları üzerine koyarak meydana girerler; sağ omuz üzerine konulmasına müsaade yoktur.

Nakîbü’n-nükabânın telkin, nefes ve mühür verme izni vardır. ‘Mühür vermek’ zikir esnasında hâl gelen kişinin göğsüne sağ avucunu bastırarak o cezbe dindirmenin adıdır. ‘Nefes vermek’ ise hasta okumak; sülûk esnasında kabz veya bast hâlinde olan sâlikin ağzına üfleyerek kabzını veya bastını geçirmek anlamına gelmektedir.

Hilâfet verilecek zât nakîbü’n-nükabâdan biri olabileceği gibi mânevî bir emirle mürşide gönderilmiş biri de olabilir.” (Uzunlar, *Anadolu ve İstanbul’da Rifâiyye’nin Sayyâdiyye Kolu*, ss. 207-213).

¹²⁰¹ Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî*, s. 442.

E. HELVA ÂDETİ

Abdülbâki Gölpınarlı'nın tespitlerine göre IX/XV. yüzyılda kaleme alınmış olan fütüvvetnâmelerde bahsedilen helva pişirme âdetinin kökeni daha eski zamanlara dayanmaktadır. Buna dayanak olarak Mevlânâ'nın söylediği şu beytini delil olarak ileri sürmüştür:

“Ey hâce-i fütüvvet dîbâce-i nübüvvet
Vey Hüsrev-i mürüvvet pinhan menûş helvâ”¹²⁰²

Buna göre helva âdeti Mevlânâ'nın yaşamış olduğu VII/XIII. yüzyılda da fütüvvet ehli arasında icra edilen uygulamalar arasındadır.¹²⁰³

Radavî Fütüvvetnâmesi'nde şed bağlanması anlatıldıktan ¹²⁰⁴ sonra Hz. Peygamber'in “Bu nimetin şükranı için bir nimet tedarik eyle ya Ali.” dediği ve Hz. Ali'nin taze sıcak ekme ve yağ getirip bir ağaç çanağın içine koyduğu ve orada hazır bulunanların hepsine birer lokma verdiği, orada olmayanlara da birer lokma ayırdığı rivayet edilir. Mevcut olmayana pay ayırmanın buradan kaldığı da söylenir.¹²⁰⁵

Hocazâde Muhammed Tâhir'in verdiği bilgilere göre Cebrâil (a.s.) Nûh'a (a.s.) kuşak kuşatmış, mü'minlerin necâtı için gemi yapmayı tâlim etmiş, daha sonra Cebrâil (a.s.) Cennet'ten incir ve üzüm getirmiş, ikisini birbirine karıştırıp helva yapmış ve helvayı Nûh'a (a.s.) vermiştir. Nûh (a.s.) helvayı yemiş ve kalanını mü'minlere paylaşmış, arkasından Allâh Teâlâ'ya hamdetmişlerdir. Daha sonra Hz. İbrâhim'e (a.s.) fütüvvet şeddi yine Cebrâil'den (a.s.) yetişmiş, aynı anda kendisine Kâbe-i Mükerrreme'yi inşa etmesi emredilmiş, Hz. Âdem'in (a.s.) tâlimiyle Hz. İbrâhim (a.s.) Hz. Mikâil'i (a.s.) yol atası, Hz. İsrâfil'i (a.s.) yol karındaşı edinmiş, Hz. Cebrâil (a.s.) Hz. İbrâhim'in (a.s.) belini bağlamış ve Cennet'ten bir tabak helva getirmiştir.¹²⁰⁶

Aliye Uzunlar'ın tespitlerine göre “Şed kuşatma merasiminin ardından Hz. Peygamber, şeddin ve karındaşlığın şükrüne nişâne olarak bir nimet hazırlamak gerektiğini söyleyince, Hazret-i Ali peksimet, hurma ve yağı, ağaçtan bir çanağın

¹²⁰² “Ey fütüvvetin efendisi, nübüvvetin mukaddimesi
Ve ey mürüvvetin şahı; helvayı gizliden yeme!”

¹²⁰³ Gölpınarlı, *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*, ss. 31-32.

¹²⁰⁴ Radavî, *Fütüvvetnâme-i Tarikat*, ss. 127-137.

¹²⁰⁵ Radavî, *Fütüvvetnâme-i Tarikat*, s. 139.

¹²⁰⁶ Hocazâde Muhammed Tâhir, *Minhâcü'l-Mürîdîn*, vr. 20.

içerisinde eliyle yoğurup helva yapar. Helvanın yoğrulduğu bu ağaç çanağa cefne denildiğinden tarikat ehli bunu cefne helvası diye isimlendirmiştir.”¹²⁰⁷

Hocazâde Muhammed Tâhir *Minhâcü'l-Mürîdîn*'de helvanın taksim edilmesini şöyle anlatmıştır:

“Rasûl Hazreti eyitdi: ‘Yâ Ali, her kim seni severse ve senin emîru’lmü’minîn olduğun bilürse bu helvadan ona ver’ dedi. Her kişi kim ‘Benim imâmım Ali’dir’ derse, ol zikrolunan çengâlden iki eliyle verirdi. Ehl-i erkân yâni ashâb-ı tarîk, nefsi helvâyı sorduklarının senedi budur dediler. Ol helvâyı, mecmû-i ashâba yetiştürdü ve bir mikdârı arttı. Hazret-i Ali kerremâllahu veche ol artan helvâyı bir kutuya kodu ve ağzını mühürlediler. Ve ol kutuyu Hazret-i Selmân-ı Farîsi’ye teslim eylediler. Tâ Hazret-i İmâm Hasan ve İmâm Hüseyin radiyallâhu anhumâ ve Hayru’n-Nisâ Hazret-i Fâtimatü’z-Zehra radiyallâhu anhumaya ve bâkî Ehl-i beyt-i Rasûl için nasîb kodular. Radiyallâhu anhünne Medîne’de idiler. Zîrâ ki Hazret-i Selmân radiyallâhu anh Hazret-i Rasûl’ün hânedânına hizmetkâr idi. Pes, Selmân-ı Fârisî dahi ol kutuyu alub, ta’zîm-i tâm birle başına getirüb yola giderdi. Tâ Medîne şehrine yetürdü. Şu kim, ol kutuyu hiç yere komazdı; kitler, başında götürür idi; kosa dahi sepâyeye üzerine kordu. Ol izzet için ki, Hazret-i Rasûl aleyhi’s-selâmın mahfilinde ekl olmuşdu. Pes, bu kâide meşâyih ortasında sünnet oldu. Ol mahfilde şeyh, Muhammed Mustafâ ve nakîb, Ali idi. Ve nakîb essîleri, Ehl-i beyt idi. Rasûl aleyhi’s-selâm ol zamândan tâ bu zamâna gelince, ehl-i tarîk olanlar Arab’da ve Acem’de ve Irak’da ve Horasan’da ve Türkistan’da ve Hindistan’da ve Rûm’da ve cemî-i diyâr-ı İslâm’da muhibbân-ı hânedân ve fütüvvet-dârân ve ashâb-ı tarîk ve ehl-i irfan ana binâen ve iktidâen, ol mahfil aşkına mahfiller ederler ve helvâlar bişürürler. Mâbeynlerinde taksim ederler ve bir şehirden bir şehre ve bir diyardan bir diyâra, ahbâba ve ehl-i erkâna nasîb gönderirler. Ol cefne aşkınadır ki, Hazret-i Rasûl aleyhi’s-selâmın mahfilinde oldu, Medîne şehrine iletdiler. Bunlar dahi anlara müşâbehet ederler.”¹²⁰⁸

Derya Baş’ın *Seyyid Ahmed Bedevî, Tarîkatı ve İstanbul’da Bedevîlik* adlı eserinin ‘Helva Âdeti’ kısmında verilen bilgilere göre ‘biat’, ‘hilâfet’ ve ‘post’ için yapılan toplantılarda yemek yedirmenin veya helva yedirmenin Hz. Ali’ye (k.v.) ait bir sünnet olduğu ifade edilmiştir. Buna göre helva ve yemek pişirip fakirlere ve mürîdlere ziyafet vermek Hz. Ali’nin pişirdiği ‘cefne’ helvasına işarettir. Aynı şekilde

¹²⁰⁷ Uzunlar, *Anadolu ve İstanbul’da Rifâiyye’nin Sayyâdiyye Kolu*, s. 197.

¹²⁰⁸ Hocazâde Muhammed Tâhir, *Minhâcü'l-Mürîdîn*, vr. 31a.

Rıdvân Biatı'nda da cefne helvası¹²⁰⁹ pişirilmiştir.¹²¹⁰

¹²⁰⁹ Burada Ahî Dâî'nin *Fütüvvetnâme-i Tarsûsî* adlı eserinden konumuzla ilgili bir şiire yer vermek istiyoruz:

“Gel beru gel yol eri isen ey kişi
Dinle gel kim ideyim ben bu işi

Dadile söyleyeyin ben bu sözi
Sohbet içre telh kılmaya sizi

Aslile söylense söz tatlu olur
Söylenicek tatlu söz kutlu olur

Söyleyen değil sözi halvacıdır
Bu sözün yanında halva acıdır

Yimek için sufiler halva diler
Bu mübarek gıceyi ihya diler

Çün bu söz halvasını sen yiyesin
Dünyada halva bu imiş diyessin

Bu nice helvadır kim tuzi var
Anın için bunda Ahmed sözi var

Bil ki bu helvada halvet hoş olur
Yiyileyen buni hırka-puuş olur

Biz de helva pişirelim söz ile
Kim yer ise yiye hoşça tuz ile

Yiyeler helva bu imiş diyeler
Hazır olmayan kişiye [de] koyalar

Peksimad u hurma vu helva bişur
Yimeyani gel ura ura düşür

Ol resul önünde öyle itdiler
Kimi yerdi kimi alub gitdiler

Aslı ile bildüreyim ben sana
Sen de bir dem müstemi ol gel bana

İdeyin kim dahi Ahmed n'eyledi?
Şah-ı Merdan beline şed bağladı

Hem Ali bağladı üç kişi tamam
Bu tarikda anlara oldi imam

Dahi Selman bağladı nice kişi
Hep tamam oldi ve bitti şed işi

Bir birini kardeş edindi bu[n]lar
Hod idenler cümle gökçek huylular

Hem Ali'yi kardaş itdi Mustafa
Bir birine eyledi hayli vefa. [vr. 71]

Dahi yarenler kamu dirildiler
Bu işe şükran için verdiler

Peksimad u hurmadan cem oldi bağ
Kim bu halvayı yidiyse oldi sağ

Bişürüb halvayı çengel itdiler
Hazır olmayanlara gel itdiler

Bahşış kıldı kendi eliyle Ali
Zira bilürdi Ali cümle yoli

Her kişi kim diye İmamım Ali
Ana virdiler iki avucu doli

Hazır olan kişiye hep virdiler
Ol arada her kimi kim gördiler

Kaldı anda helva bir pare dahi
İşit imdi n'ittiler anı [ey] ahî

Var Medine şehri içre niceler
Didiler Selman'a kim gel anda var

Andadur şah-ı Hüseyin ile Hasen
Ana göndermeyi gördiler Hasen

Dahi andadur bilin Hayrunnisa
Önine varınca tut, her ne dise

Ne ki varsa bir kutiye koydiler
O kutiyi destimale sardiler

Virdiler Selman-ı Farisi eline
Didiler kim, git Medine yoline

Aldı gitti anı hoş tazim ile
Götürürdi ulbeyi kerem ile

İzziyle ilette halvayı tamam
Gördi oturmuş bir yere iki imam. [vr. 72]

Önlerinde koydu izzet eyledi
Şan ile Ahmed selamını söyledi

Şah Hasan çün açdı Ahmed adıyla
Allah adını andı Cedd-i yadiyle

Yidiler halvayı anda üç kişi
Şad olub gider diler hep teşvişi

Şimdi kim bişüreler ehl-i tarik

Gözleyeler kim ise yolda refik

Komayub mahrum külli vireler
Yol eri midir, kimine soreler

N'ola bir şehre dahi gönderseler
Andağı kardaşlarına virseler

Yahu bir yirden de helva gelse
Cümle tertibini anın kim bile

Allah adın anu-ben açasınız
Çok tekellüf itmeyu-ben giçesiz

Dahi anasız resulullah adını
Bilesiz andandur bünyadını

On ikidür bil imam yâd idesiz
Bu tarik ehli yoline gidesiz

Ahi vü şeyh u meşayih ne ki var
Anasız açar iken külli kibar

İdesiz tekbir hem tehlil ile
Her kişiye söyleyesiz yol ile

Cümle şeyhin ulisidir Mustafa
Küllisine eyleyen ol dur vefa

Hem Ali İbni Ebi Talib nakib
Cümlesine eylemiş anı Habib. [vr. 73]

Sorsalar sana resulün belini;
Bağlayan kim gösteren kim yolini?

Bağladı üç kişi belini Cebrail
Âdem ve Ahmed'dir İbrahim Halil

Mustafa'dur bağlayan Haydar belin
Mustafa'dur gösteren Tanrı yolın

Üç kişinin bağladı belini Ali
Farisi, Amr ve Bilal bilür yoli

Dahi Selman, onyedî kişi bilin
Bağladı hem anlara didi yoli

Her birini bir halife virdiler
Bir yere gönderdiler ne virdiler

Kaldı Selman ol Medine'de bilin
Didiler Zinnun'a kim Mısır'a varın

Hem Yemen halkını Seyf'e virdiler
Her biri yirlü yirine vardiler

Şimdi bu şed, şeddi Selmani dürür
Hanedanın belki ğılmanı dürür

Şeddi Selmani elifdür didiler
Bazılar bu şeddi med'dür didiler

Layık medde bir elif lazım gelur
Lam elif'dür her kişi kim med kılur

Şeddi lam'dur didiler mısriilerin
Gavs gibi olmalıdır onların

Şeddi anlar Gavs'a teşbih itdiler
Mısır ehli ol tarıka gittiler

Gizlu bağlıdur bilin ehl-i Yemen
Bu meşayih sözidür sanmayı "men"! [vr. 74]

Bağlar iken kimse görmeye anı
Ne için mahfi dürür bilen kani?

Şed iki dürlüdürür bil ey ahî
Ana göre bağla-ğıl hem sen dahi

Biri Tahtani biri fevkani'dür
Ol ki Fevkani'dür Selmani'dür

Ol ki Tahtani'dürür bağladuğın
Bağla üstad adını ana bugün

Kendi adını ana ikinci düğün[m]
Olmaya ol ukde iken de yoğun

Tersine döndüreler ol ukdeyi
Bağlayalar iki düğün[m] arayı

Yani gele üstüne evvel düğün[m]
Şeddi tekmi didiler bula bugün

Şeddi fevkani nedir anlayasın
Yani üstad adıyla bağlayasın

Hem ikinciye bağla kendi adına
Sığınasın himmeti üstadına

Hatmi şeddi Şah-ı Merdan adına
Bağla işin kıl nazar bünyadına

Sağ yana bağlamasın gördi Hasen
Hep meşayih anıla anda hasen

Sol yana şah-ı Hüseyin'i anasın
Hatırına alasın her yanasın

Ol üçinci ukde kim üstindedir
Ana tekml didiler kim gör nedir

Mührini şeddin koya Allah ile
Hem Muhammed hem veliyyullah ile. [vr. 75]

Gördiler oturan adaş mahfile
Ol gerek ne ki sorseler bile

Ahd u şeddin kaidesin sorasın
Çığın düğim kim bilur mi göresin

Hem uhuvvet nicedür helva nedür?
Bilmeyicek itdüğü ğavga nedür?

Her ne veçhile sorseniz bile
Gel diyesiz mahfile andan gele

Ger eğer bilmez ise oturmeye
Baş-ı göze kargaşa getürmeye

Yol eriyem deyu küstah çoğ olur
Her ki küstah ola bunda yoğ olur

Her ki küstah ola mahrum kala ol
Na bedid olub kala bulmaya yol

Yol eri önünde küstah olma-ğıl
Menzile var sen de yolda kalma-ğıl

Ya ilâhî bizi küstah eyleme
Bizi küstah huni ile toyleme. [vr. 76]” Topak, Mustafa, *Ahî Dâî ve Türkçe Manzum Eseri: Fütüvvetnâme-i Tarsûsî (İnceleme-Metin)*, (basılmamış yüksek lisans tezi), Ç.Ü. S.B.E., Adana, 2016, ss. 162-169; (Ahî Dâî, *Fütüvvetnâme-i Tarsûsî*, vr. 71-76’dan naklen).

¹²¹⁰ Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî*, s. 452.

III. TOPLU ZİKİR USÛLÜ VE ÂYİN

İzzeddin Ahmed Sayyâd'ın kaydettiği bilgilere göre Rifâiyye'de icra edilen toplu zikir yani âyin için cuma gecesi ve gününde toplanılırdı. O gece i'tikâfla geçilir, Allah ile huzur bulma hedeflenirdi. Dolayısıyla mübarek ve kutlu günlerde ihvân ve muhibbân ile birlikte olmak ayrı bir önem arz etmekteydi. Böyle günlerde, Allah ile huzur bulmanın mutluluğunu göstermek, sâliklerin himmetini yüceltmek ve kalplerini ferah tutmak maksatlarıyla def vurulurdu.¹²¹¹

Rifâiyye'de toplu halde yapılan zikir cehrî (sesli) bir şekilde, oturarak (kuûdî) ve ayakta (kıyâmî) yapılırdı.¹²¹² Toplu zikir âyini Kur'ân'dan âyetler okunarak başlar sonra virdler ile devam ederdi. Ardından na'tlar ve ilâhîler eşliğinde 'Lâ ilâhe illallah', 'Allâh', 'Hayy', 'Hû' zikirleri ritmik bir şekilde tekrarlanır ve bu esnada dervişler bedenlerini hareket ettirirdi. Bu zikir âyini sırasında mürşidin uygun gördüğü vakitlerde burhân adı verilen olağanüstülükler de gösterilirdi. İsm-i celâl zikrinin hızlandığı bir sırada zikri yöneten mürşid kılıç, şiş, tığ ve topuz gibi aletleri zikir yapan dervişler arasından seçtiği kimselerin yanak, karın, gırtlak ve göz çukuru ucu gibi vücudun değişik yerlerine saplardı. Dervişler hem vücutlarına saplanmış aleti elleri ile tutarlar hem de zikre devam ederlerdi. Bunun yanı sıra mürşid yassı bir kaşık biçimindeki 'gül' denilen ve ateşte akkor haline getirilmiş demiri yalar veya dervişlerin belden yukarı çıplak bedenlerine temas ettirirdi. Bu tür gösteriler arasında ateşe girme, zehir içme, vahşi hayvanlarla oynama ile ağızda cam parçalarını çiğneme gibi uygulamalar da zikredilebilir. Bu gösteriler ile Allah dilemedikçe ateşin yakmasının, kesici aletlerin kesmesinin ve yırtıcı hayvanların zarar vermesinin mümkün olmayacağı delilleri ile ispatlanmak istenmekte, ayrıca bu yolla inkârcıların hidâyete ermesi hedeflenmekte idi.¹²¹³

Tasavvuf tarihi araştırmacısı Ömer Tuğrul İnançer İstanbul Rifâî tekkelerinde icra edilmiş şekli ile toplu zikir usûlünü şöyle anlatmıştır:

¹²¹¹ Sayyâd, *el-Maârifü'l-Muhammediyye*, s. 89.

¹²¹² Tanman, *İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri*, c. II, s. 142.

¹²¹³ Tahralı, "Rifâiyye", c. XXXV, s. 101; (a. mlf.), *Türkiye'de Tarikatlar*, ss. 306-308; Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar*, ss. 192-193; İbn Battûta, *Rihletü İbn Battûta*, s. 195; Münâvî, *el-Kevâkib*, c. II, s. 219; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, c. V, s. 428; Fığlalı, Ethem Ruhî (ve diğerleri), *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, s. 167.

“İlk olarak zikre katılacak dervişler mürşidin sağından ve solundan itibaren kıdem sırasına göre hilâl şeklinde bir halka oluşturarak diz üstü otururlar. Mürşid ‘Fâtiha!’ deyince topluluk yüksek sesle ‘Allâhümme sallî alâ seyyidînâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed.’ der, herkes içinden Fâtiha okur sonra topluca özel bestesi ile ‘Salât-ı Kemâliyye’ okunur. Mürşid efendi yine ‘Fâtiha!’ dedikten sonra topluluk aynı şekilde ‘salâtüselâm’ ve ‘Fâtiha’ okuduktan sonra yüksek sesle ‘eûzü besmele’ çekip özel bestesi ile ‘evrâd-ı şerîf’ okur. Bundan sonra mürşidin kısa bir dua yapmasıyla ayağa kalkılır. Ardından mürşidin sağ ve solunda tekli kol hâlinde karşılıklı olarak saf tutulur. Tam bu anda mürşid ‘Fa’lem ennehû lâ ilâhe illallah.’ diyerek kelime-i tevhîd zikrini başlatır. Dervişler, safların ortasında yerini almış olan ve ‘reis’ denilen bir dervişin zikir temposuna tâbi olurlar ve topluca zikre koyulurlar. Reis zâkirbaşının okuyuşuna göre dervişlerin zikrini yürütür ve zikrin tamamını idare eder. Zâkirbaşı önce belli bir makam, belli bir seyir ve üslûp içinde, örneğin rast makamında bir münâcât okur. Sonra diğer zâkirlerle birlikte, ağır bir tempoda kelime-i tevhîd zikrine uygun şuşul ve ilâhileri topluca söylemeye başlar, reisin işaretini ile dervişler de okunan ilâhilerin temposuna uygun olarak zikre devam ederler. Zâkirbaşı ve reisin birlikte hareket etmeleri okuyucular ve zikredenler arasında âhengi sağlar. Okunan ilâhiler ve şuşuller ile zikrin temposu arasında daima uyum gözetilir. Zikir ilerledikçe zâkirbaşı kaside okuyarak veya birkaç kelime ile ses vererek ‘perde kaldırma’ denilen bir yöntemle zikrin perdesini birer birer yükseltir. Bu arada okunan ilâhi ve şuşullerin makamı da değiştirilir. Zikir en tiz perdeye ve süratli bir tempoya ulaştınca, zâkirbaşı yine kasideler okuyarak veya okutarak zikrin perdesini birer birer indirir. Zikrin başlangıcındaki perdeye gelince zikir artık hep bu perdeden devam eder. Zâkirbaşı ‘şey’en lillâh’ güfteli ve içinde beş pîrin yani Seyyid Ahmed er-Rifâî, Abdükâdir-i Geylânî, Seyyid Ahmed Bedevî, İbrâhim Desûkî ve Sa’deddîn Cebâvî’nin isimleri geçen bir şuşulü her defasında bir pîrin ismini anarak tekrar tekrar okur. Bunlardan son isim anılınca reisin işaretini ile zikredenler ayağa kalkar ve zikrin temposu tekrar hızlanır ve reisin işaretini ile ‘kalbî’ denilen cehrî zikre geçilir. ‘Hayyâhu’ güfteli bir şuşulün ardından çeşitli şuşul ve ilâhiler okunarak zikir devam eder ve bu süratli tempo bir müddet devam ettikten sonra mürşid efendi ‘illallah’ deyip kelime-i tevhîd zikrini durdurur. Burada bir durak veya ağır tempolu bir cumhur ilâhî okunduktan sonra bir aşr-ı şerîf okunur. Sonra mürşid ‘ism-i celâl’ zikrini başlatır. Bu zikir esnasında ney de üflenebilir. Zâkirbaşı ve diğer okuyucular bu zikre uygun ilâhi, şuşul ve kasideler okurlar. İsm-i celâl zikrinde ‘perde kaldırma’ ve ‘perde indirme’ yapılmaz, zikir başladığı perdeden sonuna kadar devam eder. Eğer mürşid başka bir ‘isim’ verirse dervişler o ‘isim’ ile zikrederler. Mürşid ‘illallah’ diyerek zikre son verince bir aşr-ı şerîf okunup dua edilir ve musâfaha edilerek meclise son verilirdi.”¹²¹⁴

İzzeddin Ahmed Sayyâd’ın kaydettiğine göre “Rifâî merasimlerinde, tarikat

¹²¹⁴ İnançer, Ömer Tuğrul, “Rifâîlikte Zikir Usûlü ve Mûsiki”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Türk Ekonomi ve Toplumsal Vakfı Yay., İstanbul, 1999, c. VI, ss. 330-331.

sahibinin bereketinin bir eseri olarak mürîd ve muhibbânda, yüksek bir yerden atlamak, zehir içmek, kılıçla darb, fırına girmek, yırtıcı hayvanlara binmek, yılanları el ile tutmak gibi havârik zuhura gelir.”¹²¹⁵

Mehmet Baha Tanman’ın verdiği bilgilere göre; kıyâmî tarikat âyinlerinin bir bakıma prototipini temsil eden Rifâî âyinleri mihrab duvarına paralel ve dik saflar teşkil etmek suretiyle icra edilirdi. Bu âyinlerin İstanbul’da XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gitgide geliştiği, musiki, ritim ve koreografi açısından büyük bir zenginliğe ve incelmış bir zevk düzeyine sahip olan ‘kıyam tevhîdi’, ‘kıyam ism-i Celâli’, ‘beyyûmî’ gibi zikir çeşitlerinin biçimlendiği görülür. Topuna birden ‘növbe’ ya da ‘nevbe’ denilen kudüm, el kudümü, mazhar (bir tür zilsiz büyük def) ve halileden (zil) oluşan vurgulu sazlar grubu da Rifâî âyinlerinde önemli bir yer işgal edegelmiştir. Kâinata canlı ya da cansız her varlığın kendince Allah’ı zikrettiği inancından hareketle zikrin temposuna eşlik eden bu sazlardan başka ney, rebâb kemençe, yaylı tanbur gibi yaylı sazlarla da zikir boyunca çeşitli taksimlerin icra edildiği bilinmektedir. Ayrıca bazı günlerde kıyâmî tarikatların özellikle de Rifâiyye’nin tekkelerinde, kalabalık bir davetli topluluğuna dağıtılan vurgulu sazlarla icra edilen, son derece de etkileyici ‘növbe merasimleri’ de musiki tarihimizde başlı başına bir araştırma konusu teşkil ederler.¹²¹⁶

Annemarie Schimmel’in kaydettiği bilgilere göre batı dünyasında yüksek sesle yapılan farklı zikir türleri arasında en çok tanınanı Rifâî dervişlerin zikridir. Ayrıca onlar Rifâî dervişlerini zikir sırasında çıkardıkları ve kendilerine ilginç gelen seslerinden dolayı ‘inleyen/haykıran dervişler’ diye isimlendirmişlerdir.¹²¹⁷ Annemarie Schimmel’in bu tespitlerini zikrettikten sonra Mevlevîler’in semâ törenlerinin de çok daha meşhur olduğunu ve yabancılarca çok fazla tanındığını burada belirtmekte fayda vardır.

¹²¹⁵ Sayyâd, *el-Maârifü'l-Muhammediyye*, s. 90.

¹²¹⁶ Tanman, *İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri*, c. II, s. 142.

¹²¹⁷ Schimmel, Annemarie, *İslâmın Mistik Boyutları*, Kabalcı Yay., İstanbul, 2012, s. 191, 264.

IV. KERÂMET VE BURHAN

‘Kerâmet’ azizlik, şeref, küp veya desti kapağı, itibar, kerim ve cömertlik gibi anlamlara gelen Arapça bir kelimedir. Peygamberlerden ortaya çıkan olağanüstü olaylara mucîze denirken; benzeri durum velîler için söz konusu olunca, buna da kerâmet denir.¹²¹⁸

Dilaver Gürer’in değerlendirmelerine göre ‘kerâmet’ konusu “Sûfiler ile zâhir âlimleri arasında ihtilâfa sebep olmuş konulardan değildir. Allâh’ın velî ve sâlih kullarından kerâmetin zuhur edebileceği ve bu kerâmetin ise aslında o ümmetin peygamberinin bir mûcizesi olduğu noktasında âlimler arasında görüş birliği vardır. Nitekim Ömer en-Neseî’nin (ö. 537/1142) meşhur *Akâid*’inde: ‘Evliyânın kerâmeti (vardır ve bu) haktır’ ibâresi ile bu husus net bir şekilde ifâde edilmiştir. Bu sebepten ‘kerâmet’ bahsi tasavvuf kaynaklarında en râhat işlenen konulardan birisi olmuştur.”¹²¹⁹

Süleyman Uludağ’ın tespitlerine göre “Kelâm ve akaid âlimleri kerâmet meselesini mûcize gibi itikadî bir konu şeklinde değerlendirmişler, mutasavvıflar ise yaşadıkları mânevî hayatla ilgili ilâhî bir lutuf olarak eserlerine almışlardır. Mucizeyi ispata yarayan delillerin kerâmeti de ispatladığına inanılmasından dolayı bunun imkân ve vukuunu aklî delillerle ispat konusu üzerinde fazla durmamışlardır. Öte yandan Mu’tezile mezhebinin kerâmeti kabul etmemesi, konuyu kelâm ilminde tartışma mevzuu haline getirmiş; Selef ve Ehl-i sünnet, Mu’tezile’nin bu husustaki itirazlarını reddederek kerâmetin İslâm’daki yerini vurgulamıştır. Ebü’l-Hasan el-Eş’arî, ‘Hadis ve sünnet ehli sâlih müminlerden kerâmetin zuhuru kabul edilir’ demiş, daha sonraki Eş’arî kelâmcıları da Ehl-i sünnet’in inancı olarak bu kanaati tekrarlamıştır. İmâm-ı Âzam’ın, ‘Evliyânın kerâmeti haktır’ ifadesi Hanefî fakihleri ve Mâtürîdî kelâmcıları tarafından tekrarlanmıştır. Hanbelîler ve Selef mezhebi mensupları da kerâmetin harareti savunucuları olmuşlardır.”¹²²⁰

Kadı Beydâvî’ye göre kerâmet¹²²¹ hususî olarak Allah’ın velî kullarına bol bol

¹²¹⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 365.

¹²¹⁹ Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 318, dipnot: 515.

¹²²⁰ Uludağ, Süleyman, “Kerâmet”, *DİA*, TDV Yay., Ankara, 2002, c. XXV, ss. 265-266.

¹²²¹ Hasan Küçük’ün değerlendirmelerine göre kerâmet hali çoğunlukla rüya ile başlar, zaman zaman Allah’ın inayetine mazhar olur, kişinin kalp perdesi açılır ve keşf hali açılır. Bununla birlikte kerâmet

verdiği mucizeli lütuf ve ihsanlardır.¹²²² Tasavvuf ve tarikatlarda kerâmetlere Kur'ân'da geçen iki kıssa dayanak teşkil etmiştir. Birincisi Hz. Meryem'e Allah tarafından yemekler gönderilmesi,¹²²³ ikincisi Sebe melikesinin tahtının Hz. Süleyman'ın yanında bulunan ve kendisine ilim verilen biri tarafından kısa bir sürede çok uzak mesafeden getirilmesidir.¹²²⁴ Bu hal o kişilere Hakk'ın bir lütfudur ve kimde tecelli edeceği önceden bilinemez. Bu kıssalardaki olağanüstü hallerin görülmesi peygamber olmayan kişilerden zuhur etmiştir.¹²²⁵ Dolayısıyla bu durumları mucizeye dâhil edemeyiz ancak kerâmet olarak değerlendirebiliriz.

'Burhan' ise Kur'ân'da 'doğruluğunda şüphe bulunmayan ve zaruri bilgi getiren, hak ile bâtılı birbirinden ayıran kesin delil' anlamında kullanılmıştır.¹²²⁶ Kur'ân'da ayrıca Allah'ın apaçık delilleri olmaları itibariyle Hz. Muhammed'e,¹²²⁷ Hz. Mûsâ'nın asâsı ve yine onun elinin bir meşale gibi parlaması (yed-i beyzâ) mucizelerine¹²²⁸ de burhan adı verilmiştir. Çünkü bunlar insanlar için bütün şüpheleri ortadan kaldıracak açıklıkta ve itirazlara yer bırakmayacak kesinlikte birer delil niteliği taşımaktadır.¹²²⁹

Ahmed er-Rifâî'nin olağanüstü gösterilerden kaçındığı, kerâmet göstermeyi bir kemâl işareti değil aksine noksanlık alâmeti olarak gördüğü, her ne kadar velâyet yolundaki insanlardan olağanüstü şeylerin sâdir olması mümkünse de bu olaylara önem atfetmenin doğru olmadığını söz ve davranışları ile gösterdiği kaydedilmiştir.¹²³⁰ Tarikat'ta gösterilen bu olağanüstülüklerin arasında ise arslanlara binmek, fırınlarda oturmak, ateş yemek, çıplak elle ateş tutmak, ateş içine girmek, ateşte kızdırılmış 'gül'

---

sahiplerinin dereceleri ve mertebeleri bilinemez. Çünkü bu sırdır. Ayrıca kerâmet, Allah'ın sabır ve nefisle mücadele ve riyazetle başarı kazanan ve buna layık olan kullarına verdiği bir lütfü olup diğer rızıklar gibi hesabı da sorulacaktır. Kerâmet lütfunun şükürünü devam ettiremeyen dervişten kerâmet sırrı geri alınır. Kerâmetinden dolayı kimsenin kendisini başkalarından üstün görmesi doğru değildir ve bu durum çok tehlikelidir (Küçük, Hasan, *Osmanlı Devleti'ni Tarih Sahnesine Çıkaran Kuvvetlerden Biri: Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Müsbet Tesirleri*, TÜRDÂV Yay., İstanbul, 1980, *Tarikatlar*, s. 129).

¹²²² Küçük, *Tarikatlar*, s. 128.

¹²²³ Âl-i İmrân, 3/37.

¹²²⁴ Neml, 27/40.

¹²²⁵ Küçük, *Tarikatlar*, ss. 128-129.

¹²²⁶ Bk. Bakara, 2/111; Enbiyâ, 21/24; Mü'minûn, 23/117.

¹²²⁷ Bk. Nisâ, 4/174.

¹²²⁸ Kasas, 28/32.

¹²²⁹ Yavuz, Yûsuf Şevki, "Burhan", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1992, c. VI, s. 429.

¹²³⁰ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 33, 46, 94; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, ss. 203-208.

denilen demir parçasını dil ile yalaya yalaya soğutmak, vücudun çeşitli yerlerine tığ, kılıç, topuz, şiş, hançer ve benzeri aletleri saplamak (zarb vurmak), yılan vesaire zehirli hayvanlarla zarar görmeden oynamak ve ağzına cam parçaları koyup çiğnemek¹²³¹ zikredilmiştir. Fütüvvetnâmelerde de zarb vurmak,¹²³² tas giymek,¹²³³ zehir içmek,¹²³⁴ fırına girmek,¹²³⁵ gül yalamak,¹²³⁶ devsiye¹²³⁷ ve nefes etmek¹²³⁸ gibi bazı olağanüstülüklerden söz edilmiştir.

Mehmet Baha Tanman'ın tespitlerine göre İstanbul'daki Rifâî tekkelerinde daha çok vücudun çeşitli yerlerine (yanak, omuz başları, karın boşluğu gibi) şiş ve tığ türünden delici aletler saplamak, kılıç ile karnı yarıp tekrar yapıştırmak, kılıcın üstüne yatmak veya üstünde yürümek, 'gül' denen ve ateşte kızdırılan demirleri yalayarak söndürmek türünden burhanlara rağbet edilmiştir. Rifâiyye'nin âdetâ sembolü haline gelmiş şişlerin sabitlendiği ahşaptan küre biçiminde topuzlar, uçları pullu zincirlerle donatılmakta; burhan gösteren dervişin şişi saplamadan önce bir müddet zikrin temposuna uygun olarak elinde çevirmesi sırasında bu zincirler açılarak görüntüyü zenginleştirmektedir. Ayrıca 'devsiye' denilen ve şifa verici olduğuna inanılan bir tür burhan daha bulunmaktadır. Devsiye tarikat terminolojisinde hatt-ı istivâ (ekvator) denilen mihrab eksenine üzerine -içlerinde bebeklerin de bulunabildiği- hastaların yan yana yatırılması, zikir sırasında şeyhin bu hastaları çiğneyerek mihraba doğru gidip gelmesi şeklinde icra edilirdi. Rifâiyye'nin yanısıra Sa'diyye'de de görülen 'devsiye'

¹²³¹ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, c. I, s. 172; İbn Fadlullah, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, s. 115; Safedî, *el-Vâfi*, c. VII, s. 219; İbn Kesîr, *Tabakât*, c. I, s. 631; (a. mlf.), *el-Bidâye*, c. XVI, s. 559; İbnü'l-Mülakkîn, *Tabakâtü'l-Evliyâ*, s. 96; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'l-Şâfiyye*, c. III, s. 2; Aynî, *İkdü'l-Cümân*, c. I, s. 326; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-Zâhira*, c. VI, s. 92; Bâ Mahreme, *Kilâdetü'n-Nahr*, c. IV, s. 281; Münâvî, *el-Kevâkib*, c. II, s. 227; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zehab*, c. V, s. 428; Şebencî, *Nûru'l-Ebsâr*, s. 350; A'racî, *el-Esâs*, ss. 450-451; (a. mlf.), *Menâhikü'z-Zarab*, s. 446; Nebhânî, Yûsuf, *Câmiu Kerâmâtü'l-Evliyâ*, c. I, s. 495; Rafiuddîn, *Dâiratu'l-Maârifü'l-İslâmiyye*, c. XVI, s. 5176; Harzeddîn, *Merâkidü'l-Meârif*, c. I, s. 109; Bâ Mahreme, *en-Nisbe*, s. 231; Yûnînî, *Zeylü Mir'âti'z-Zamân*, c. II, s. 825; Tuğ, Salih (ve diğerleri), *Ansiklopedik İslâm Lügati*, c. II, s. 575.

¹²³² *Fütüvvetnâme*, OE. Yz. 1926, vr. 5b-6b; *Fütüvvetnâme*, OE. Yz. 1311-01, vr. 40b-42b, 56b, 57a; *Fütüvvetnâme*, OE. Yz. 1615, vr. 2a; *Feyzü'l-Sabâh*, s. 96,100.

¹²³³ *Fütüvvetnâme*, OE. Yz. 1926, vr. 5a-b; *Fütüvvetnâme*, OE. Yz. 1615, vr. 1b-2a.

¹²³⁴ *Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin er-Rifâî*, vr. 43a; *Fütüvvetnâme*, OE. Yz. 1926, vr. 2a-b; *Fütüvvetnâme*, OE. Yz. 1311-01, vr. 47a-49b, 55b,56a-b; *Feyzü'l-Sabâh*, s. 101.

¹²³⁵ *Fütüvvetnâme*, OE. Yz. 1926, vr. 4b; *Fütüvvetnâme*, OE. Yz. 1311-01, vr. 70a-b; *Fütüvvetnâme*, OE. Yz. 1615, vr. 1b; *Feyzü'l-Sabâh*, s. 84, 101.

¹²³⁶ *Fütüvvetnâme*, OE. Yz. 1926, vr. 4b-5a; *Fütüvvetnâme*, OE. Yz. 1311-01, vr. 42b-44a,57b; *Fütüvvetnâme*, OE. Yz. 1615, vr. 1b.

¹²³⁷ *Fütüvvetnâme*, OE. Yz. 1926, vr. 8b-9a; *Fütüvvetnâme*, OE. Yz. 1311-01, vr. 39b-40b; *Feyzü'l-Sabâh*, s. 112.

¹²³⁸ *Feyzü'l-Sabâh*, ss. 111-112.

Mısır ve Suriye şehirlerinde, belirli günlerde, yere yatanların üstünden şeyhin ata binmiş olarak geçmesi suretiyle yapılırdı.¹²³⁹

Rifâiyye’de bahsedilen bu olağanüstülüklerin gösterilmesi yaygın bir durumken; Derya Baş’ın verdiği bilgilere göre diğer kıyâmî tarikatlarda da bir kısmının ‘burhan’ olarak isimlendirilen âyinlerin icra edildiğini öğrenmekteyiz. Örneğin Bedeviyye’de ‘gül yalamak’, ‘karnına kılıç basmak’, ‘boynuna zincir sarmak veya sac üzerinde yürümek’, ‘karnına, ağzına, boğazına şiş vurmak’, ‘karnına, boynuna, gözü yanına topuz vurmak’, ‘fırına girmek’, ‘hasta bir adama ayağıyla basmak veya bir beygiri adama bastırmak (devse)’ gibi uygulamalar icra edilmiş ve bu merasimlerin her safhası bütün erkânı ile birlikte Bedeviyye için önemli bir kaynak olan *Usûl-i Tarîkat-i Bedeviyye* isimli eserde anlatılmıştır.¹²⁴⁰

Rifâîler hakkında nakledilen ve onların birer özelliği olarak görülen burhan ve olağanüstülüklerin gösterilmesinin kaynağı olarak şu olay anlatılır: ‘Takbîlü Yedi’n-Nebî’¹²⁴¹ hâdisesinden sonra Ahmed er-Rifâî daha başka iltifatlara da nâil olmuştur. Şöyle ki Ahmed er-Rifâî’nin bütün ârifleri ve dervişleri bu harikulâdeyi görünce vecde gelerek, onun mazhar olduğu bu tecelliye kendilerinin de kavuşması için Ravza-i Mutahhara’nın parmaklıkları etrafında toplandılar. Ancak Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ‘eli’ni öpme saadetine nâil olamadılar. Bu yeis ve kederlerinden dolayı hepsi canlarına son vermeye karar verip, her biri eline geçirdiği odun parçası, çadır kazığı, bıçak, demir ve ateş ile bedenlerini tahrip etmeye başladılar. Ahmed er-Rifâî çadırına dönerken dervişlerinin kendilerine vurdukları darbelere rağmen bu darbelerin onlar üzerinde hiçbir tesir ve alâmet bırakmadığını görünce hayretler içerisinde kaldı ve hemen ellerini göğe kaldırıp ‘Yâ Rab, tarîkime sâlik olacaklara bu esrârı bahşeyle!’ diye dua etti.¹²⁴² Rifâiyye mensuplarının göstermiş oldukları olağanüstülüklerin buradan kalmış olduğu rivayet edilmiştir.

¹²³⁹ Tanman, *İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri*, c. II, s. 143.

¹²⁴⁰ Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî*, s. 456.

¹²⁴¹ Konu hak. çalışmamızın ‘Meşhur Menkıbeleri’ kısmına bakılabilir.

¹²⁴² Burhan göstermenin menşei hak. bk. Yahyâ Âgâh Efendi, *Mecmûatü’z-Zarâif Sandûkatü’l-Maârif*, haz. Mehmed Serhan Tayşi, Hassa Mimarlık Yay., İstanbul, 2014, s. 244-245, 302; Öztürk, Yaşar Nuri, *Kutsal Gönüllü Veli Kuşadalı İbrahim Halvetî: (Hayatı, tasavvufî düşünceleri, mektupları)*, Fatih Matbaası, İstanbul, 1982, s. 238; Rifâî, Ahmed, *Evrâd-ı Rifâiyye*, s. 10; Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar*, ss. 191-192.

Bununla birlikte bu olağanüstülüklerin her zaman gösterilmesi uygun bulunmamış ancak bir kâfirin İslâm dinini inkâr ettiği vakit veya dinin kesin delillerinden birini ortaya koymak icap ettiği vakit gösterilmesi uygun bulunmuştur. O zaman bu hâllerin gizlisini, açığını, tamamını, parçasını göstermekte ve bazı büyüklerin buyurduğu gibi, bunları tarikatı inkâr edenlerin huzurunda, onları inkâr belâsından kurtarmak niyeti ile yapmakta herhangi bir sakınca görülmemiştir. Yoksa bundan başka bir hâl için kesinlikle ruhsat olmadığı gibi, bununla meşgul olanın harama düşeceği ve şeriata isyan etmiş gibi günahkâr olacağı vurgulanmıştır. Bu tarikatın gâyesinin ve esas rükünlerinin Kitap ve Sünnet üzere kurulu olduğu, bununla birlikte sırlarının acâyip ve hâllerinin garip olduğu ifade edilmiştir. Konu ile ilgili olarak Ahmed er-Rifâî şöyle demiştir: “Kim ki övünmek için, kendisine iyi gözle bakılmak ve özellikle para kazanmak için kerâmet gösterir, olağanüstü şeyler yapar ve bu şekilde velîlerin sırlarını ortaya saçarsa, ben ondan uzağım; âhirette o benim düşmanım, ben de onun düşmanıyım!”¹²⁴³

Bu gibi olağanüstülükler Ken’ân Rifâî’nin ifadesi ile “Cenâb-ı Hakk’ın Ahmed er-Rifâî’ye ihsan buyurmuş olduğu kerâmetlerdendir. Bu olağanüstülükler onun mukaddes uğur ve bereketlerinin eserlerinden olup, tarikata mensup olanlarda ve ona mensup olan bağlılarında da geçerli ve yaygındır.”¹²⁴⁴

Rifâîlere göre bu olağanüstülükler Peygamberimiz, ashabı ve diğer peygamberlerden sâdır olmuş ve meydana gelmiştir. Şöyle ki zehri yiyip içip kendilerine bir zarar dokunmaması, kılıç ve hançer yarasının çok kısa zamanda iyileşmesi ve yok olması Hz. Muhammed’in; ateşe girip zarar görmemeleri Hz. İbrâhim’in; yılanları elleriyle tutmaları Hz. Mûsâ’nın apaçık mucizelerinden geçmiştir. Bu durum Hz. Peygamber’in ashabında da görülmüştür. Örneğin büyük sahâbelerden Hâlid b. Velîd Mahzûmî’nin (r.a.) içtiği zehir ona zarar vermemiştir. Hz. Ömer’in hilâfeti zamanında bir sahâbî, düşmanları tarafından ateşe atılmış fakat ateş ona hiçbir zarar vermemiş ve hatta bu hususta Hz. Ömer Allah’a hamd ederek “Fazl u kereminden dolayı bu ümmet içinde Hz. İbrâhim’in mucizesini gerçekleştiren Allah’a

¹²⁴³ Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, ss. 170-171.

¹²⁴⁴ Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 170, 224.

hamdolsun!” buyurmuştur.¹²⁴⁵

Yine olağanüstülüklerle ilgili olarak Cenâb-ı Hakk'ın Ahmed er-Rifâî'nin müşidi Mansûr Batâihî'ye (ö. 540/1145) arslanları munis kıldığı¹²⁴⁶ ile ilgili bir rivayet aktarılmıştır. Ayrıca Ahmed er-Rifâî'nin şiirlerinde kendisine bazı olağanüstü hâllerin lütfedildiğine dair bazı ifadeler görülmektedir. Örneğin “Eğer bir ateşe ismim anılacak olsa asla alev alev yanmaz.”; “Ateşin alevleri çoğaldığı vakit ismim zikredilirse mahlûkatın rabbinin izniyle alevler benim için sakinleşir.” ve “Rabbim bana dedi ki: Sen yırtıcı hayvanlar üzerinde büyük bir hükme sahipsin.”¹²⁴⁷ şeklindeki ifadeleri dikkate alınrsa Ahmed er-Rifâî'nin kendisinde bu özelliklerin potansiyel olarak mevcut olduğu öne sürülebilir. Fakat onun kendisinde mevcut olan bu tür olağanüstü hâllere kıymet vermediğinden dolayı insanlar da onun elinden bu türlü olağanüstülüklerle şahit olmamışlardı. Ancak ondaki potansiyel gücün daha sonra halîfelerinde zuhur ettiği sonucuna varılabilir. Bu savı destekleyen bazı deliller şöyle sıralanabilir: Ahmed er-Rifâî'nin irşad faaliyeti için İskenderiye'ye gönderdiği Ebü'l-Feth Vâsîti'nin (ö. 632/1234) halîfesi Abdüsselâm Kalîbî'nin (Kuleybî) yanan bir ateşin içine girerek sönüncüye kadar durduğu,¹²⁴⁸ Rifâî'nin torunu İbrâhim A'zeb'in (ö. 610/1213) arslan, yılan gibi vahşi hayvanlarla ve ateşle oynadığı belirtilmekte¹²⁴⁹ ve ayrıca Rifâiyye'nin halîfeleri ve bağlılarının erimiş bakır ile zehirler içme ve ateşe girme gibi gösterdikleri kerâmetlerden etkilenen Hülâgû Han ve Gâzân Han ile bütün askerlerinin İslâm dinini kabul etmeleri sonucu Muhammed ümmetinin düşman saldırısından korunması.¹²⁵⁰

Rifâîlerin bu olağanüstülükleri ile ilgili olarak anlatılan bir menkıbeye göre İlhanlı Devleti'nin kurucusu ve ilk hükümdarı olan Hülâgû (ö. 663/1265) Hristiyanların tesiri ile mescitleri yıktırması, ezanları susturmuş ve İslâm'ın şiarlarını ortadan kaldırmaya başlamıştı. Bu durum karşısında beş yüz kadar Müslüman âlim Şemseddin Müsta'cel b. Rifâî'den yardım isterler. Kendisine yöneltilen bu isteği kabul eden Şemseddin Müsta'cel, sorunu çözmek için Hülâgû'nun yanına oğlu Şeyh

¹²⁴⁵ Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 224.

¹²⁴⁶ Fârûsî, *İrşâdü'l-Müslimîn*, s. 102.

¹²⁴⁷ Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 179-181, 228.

¹²⁴⁸ Sayyâdî, *Kılâdetü'l-Cevâhir*, s. 69, 218; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 343.

¹²⁴⁹ Vâsîti, *Tiryâku'l-Muhibbîn*, vr. 266b-267a; Tahralı, “Rifâiyye”, c. XXXV, s. 101.

¹²⁵⁰ Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 224.

Tâceddin b. Rifâî'yi gönderir. Şeyh Tâceddin de beraberinde çok sayıda müvelleh¹²⁵¹ dervişten oluşan bir toplulukla Hülâgû'nun yanına gider ve ona onun Hristiyanların etkisinde kaldığını ve Müslümanlara zulmettiğini söyler. Ayrıca ona büyük bir ateş yakılıp içine girilmesi, kimin hak ehli olduğuna ona göre karar verilmesi teklifinde bulunur. Hülâgû tarafından bu teklif kabul görür, akabinde büyük bir ateş yakılır. Şeyh Tâceddin ve müvelleh dervişler de ateşin içine girip namaz kılarlar ve sonuçta sâlimen ateşin içinden çıkarlar. Bu olay üzerine, Müslümanların hak yol üzerinde olduklarının anlaşıldığı ve üzerilerindeki eziyetlerin kalktığı kaydedilmiştir.¹²⁵²

Eyüp Öztürk Rifâîlerin sıklıkla kendilerinin hak yolda olduklarını ifade etmek için ateşe hâkimiyet figürünü kullanmalarının anlatıldığı bu menkıbe bağlamında şu tespiti yapmıştır: “Söz konusu ateşe hâkimiyet gösterileri, kültürel anlamda benzer gösterilere Şamanları vasıtası ile zaten alışık olan Moğolları etkilemiş olması mümkündür. Zira yapılan iş Moğolların kendi dinsel geleneklerinden ötürü aşına oldukları bir âyinin tekrarlanmasıdır.”¹²⁵³

Öte yandan bazı müellifler Rifâîler'den bahsederken, bazılarının ateşe girmesi ve olağanüstü hâller sergilemesini hoş karşılamamışlar ve bunları yerip “Şeytandan Allah'a sığınırız.” demişlerdir.¹²⁵⁴ Zehebî Ahmed er-Rifâî'nin vefât ettiği 578/1182 yılı olayları meyanında Rifâîyye'deki burhanlara değinmekte, bu gibi ‘şeytanî’ eylemlerin ne Ahmed er-Rifâî'den ne de onun mensuplarından kaynaklandığını, Tatarlar'ın Irak'a yerleşmeleri üzerine Rifâî dervişleri arasında bu tür âdetlerin baş gösterdiğini iddia etmektedir.¹²⁵⁵ M. Fuad Köprülü de Zehebî'nin bu iddiasını zikrederek Rifâîyye'deki burhan uygulamalarını Abbâsî Devleti'nin Moğollar

¹²⁵¹ Müvelleh, “ilâhî aşk ile meczûb olmuş” kişi anlamında kullanılmış olmalıdır. Menkıbenin müellifi olan İbnü's-Serrâc, bir Rifâî şeyhi olmakla birlikte, babası ve dedesinin büyük müvelleh sûfi Yûsuf el-Kamîni'nin (ö. 657/1259) nazarından geçtiklerini, miras yoluyla kendisinin de ondan bereketlendiğini ve çocukluğunda müvellehlerin yoluna girdiğini belirtmektedir (Bardakçı, M. Necmettin-Sarıkaya M. Saffet-Gürkan Nejdî, “XIV. Yüzyıl Rifâî Şeyhi İbnü's-Serrâc'ın Tasavvufî Düşünceleri”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sy. 31, 2013/1, s. 77).

¹²⁵² İbnü's-Serrâc, Muhammed b. Ali b. Abdurrahman b. Ömer b. Abdülvehhab b. Muhammed b. Tahir el-Kâdî İzzeddin Ebu Abdullah, *Tüffâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh* (telif: 715/1315), Princeton Üniversitesi Ktp., Robert Garret bl, nr. 97, vr. 220a-222a.

¹²⁵³ Öztürk, Eyüp, “Anadolu'nun İslâmlaşma Sürecinde Taceddin b. er-Rifâî”, *Dini Araştırmalar*, Ocak-Haziran 2011, c. 14, sy. 38, ss. 63-64.

¹²⁵⁴ Zehebî, *el-Iber fî Haberi Men Gaber*, c. III, s. 75; Yâfî, *Mir'âtü'l-Cinân*, c. III, s. 310; Câmî, *Nefahât*, c. II, s. 709; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, c. V, s. 428.

¹²⁵⁵ Zehebî, *el-Iber fî Haberi Men Gaber*, c. III, s. 75; Tanman, *İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri*, c. II, s. 144.

tarafından yıkılmasından sonra ‘Şamanist’ tesirlerle ortaya çıkan olaylar olarak değerlendirmiştir.¹²⁵⁶

Buna karşın Mustafa Tahralı Rifâiyye’de görülen burhan gösterilerinin menşeyini sadece ‘Şamanist’ tesirlere dayandırmanın isabetli bir yaklaşım olmadığı bazı deliller ortaya koyarak açıklamıştır. Bunlardan birincisi, Moğollar’ın gelmesinden önce de Rifâiyye mensuplarında bu uygulamaların varlığı bilinmektedir. Bu duruma örnek olarak Bağdat Moğollar tarafından işgal edilmeden (656/1258) önce vefât etmiş olan Sıbt İbnü’l-Cevzî (ö. 654/1256) *Mir’âtü’z-Zamân fî Târîhi’l-A’yân* isimli eserinde, 578/1182-1183 yılı olaylarını anlatırken Rifâîler’de sözü edilen hallerin görüldüğünü kaydetmektedir.¹²⁵⁷ İbn Hallikân da (ö. 681/1282) eserinde Rifâîler’de sözü edilen hallerin görüldüğünü yazmıştır.¹²⁵⁸ Bunlardan Sıbt İbnü’l-Cevzî Bağdat’ın işgalinden (656/1258) önce öldüğüne göre ve İbn Hallikân’ın eseri 659/1260-669/1270 yılları arasında yazıldığı¹²⁵⁹ göz önünde bulundurulursa burhan göstermenin menşeyinin ‘Şamanist’ tesirlere dayanması yorumuna aynen katılmak mümkün görünmemektedir.¹²⁶⁰

İkincisi, bu tür haller Şamanizm tesiriyle ortaya çıkmış olsaydı aynı hallerin o dönemde diğer tarikat mensuplarında da görülmesi gerekirdi. Hâlbuki diğer tarikatlarda bu tür uygulamalara rastlanmamaktadır.¹²⁶¹

Üçüncüsü, yukarıda değindiğimiz üzere, Ahmed er-Rifâî’nin torunlarından İbrâhim A’zeb (ö. 610/1213) hakkında arslan, yılan ve ateşle oynamak gibi menkıbeler nakledilmektedir.¹²⁶² İbrâhim A’zeb de Bağdat’ın işgalinden yıllar önce yaşamış biridir.

Dördüncüsü, Bağdat’ın işgalinden on üç on dört yıl sonra vefât eden, Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin torunu İzzeddin Ahmed Sayyâd (ö. 670/1271), Rifâiyye’deki olağanüstülüklerin varlığını şöyle izah etmektedir: “Allah onlara kalpleri ve arslanları

¹²⁵⁶ Köprülü, Mehmed Fuad, *L’influence du Chamanisme Turco-Mongol sur les Ordres Mystiques Musulmans*, Imp. Zelliç Freres Yay., İstanbul, 1929, ss. 12-13.

¹²⁵⁷ Sıbt İbnü’l-Cevzî, *Mir’âtü’z-Zamân*, ss. 370-371.

¹²⁵⁸ İbn Hallikân, *Vefeyâtü’l-A’yân*, I, 154.

¹²⁵⁹ İbn Hallikân, *Vefeyâtü’l-A’yân*, VI, 255.

¹²⁶⁰ Tahralı, *Ahmad al-Rifai*, s. 343; (a. mlf.), *Türkiye’de Tarikatlar*, s. 309.

¹²⁶¹ Tahralı, “Rifâiyye”, c. XXXV, s. 101.

¹²⁶² Vâsitî, Takiyyüddin, *Tiryâku’l-Muhibbîn*, vr. 266b-267a; Tahralı, “Rifâiyye”, c. XXXV, s. 101.

itaatkâr kılmıştır. Onların ellerinde demiri yumuşatmıştır; onlar için ateşi soğutmuştur. Onlar üzerinde zehrin tesirini zararsız hale getirmiştir. Onlar için yüksekliği alçaltmış, âdeta yerde yürür gibi yüksekten yere atlamışlardır. Cenâb-ı Hak onlara bereket-i Muhammediyye'den ileri gelen bir hal ihsan etmiştir ki, bu sayede elleriyle bir hastayı sıvazladıkları vakit onun hastalığını tedavi etmiş olurlar.”¹²⁶³ Sayyâd'ın eserinin yazılışını Bağdat'ın işgal yıllarına yakın, hatta daha sonra kabul etsek bile, müellif bu tür olağanüstü halleri hâricî tesirlerle zuhura gelmiş bir olay olarak değil, Cenâb-ı Hakk'ın özel bir lutfu olarak değerlendirmektedir.¹²⁶⁴

Beşincisi, yukarıda bahsettiğimiz üzere, Ahmed er-Rifâî daha hayattayken Mısır'a gidip orada 632/1234 yılında vefât eden Ebü'l-Feth el-Vâsıtî'nin Mısır'daki halîfesi Abdüsselâm el-Kalîbî alev alev yanan bir ateşin içine girmiş ve ateş sönmüceye kadar orada kalmıştır.¹²⁶⁵

Altıncısı, Ahmed er-Rifâî'ye icâzet veren Mansûr el-Batâihî'ye (ö. 540/1145) yine daha önce bahsettiğimiz gibi 'Cenâb-ı Hakk'ın arslanları munis kıldığını'¹²⁶⁶ kaynaklarımız yazdığına göre, bu hallerin dış tesirlerle değil, silsile içinde -ki bu silsile tarihen çok daha gerilere götürülebilir- şeyhten şeyhe nakledildiği söylenen ilâhî bir ihsan ve lütufla açıklanmaktadır.¹²⁶⁷

Mustafa Tahralı bu tür olağanüstü gösterilerin, bir bakıma Pierre Lory'nin de ifade ettiği gibi “mistiğin indinde ruhun kesif olan bedene kendi kanununu kabul ettirdiği, Allah yolunu takip eden için tabiat nizamının artık zorlayıcı olmadığı gözle görülüp elle tutulan bir alâmeti”¹²⁶⁸ olarak da yorumlanabileceğini kaydetmiştir.¹²⁶⁹

Tüm bunlar bir yana Ahmed er-Rifâî'ye göre kerâmetin kıymeti, üzerinde gerçekleşen kuldan dolayı değil kerâmetin gerçek sahibinin Allah oluşundan kaynaklanır. Yoksa kulun kerâmeti kendisine izafe etmesi öldürücü bir zehir ve aynı

¹²⁶³ Sayyâd, *el-Maârifü'l-Muhammediyye*, s. 64, Tahralı, *Ahmad al-Rifai*, s. 339.

¹²⁶⁴ Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 310.

¹²⁶⁵ Sayyâdî, *Kılâdetü'l-Cevâhir*, s. 69, 218; Tahralı, *Ahmad al-Rifai*, s. 343.

¹²⁶⁶ Fârûsî, *İrşâdü'l-Müslimîn*, s. 102.

¹²⁶⁷ Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 310.

¹²⁶⁸ Lory, Pierre, “Soufisme et sciences occultes”, *Les voies d'Allah: Les ordres mystiques dans l'islam des origines à aujourd'hui*, ed. Alexandre Popovic-Gilles Veinstein, Paris, Fayard, 1996, s. 194.

¹²⁶⁹ Tahralı, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 311.

zamanda tevhîde mâni bir durumdur. Oysaki gerçek velîler kadının hayız kanını gizledikleri gibi kerâmetleri gizlerler.¹²⁷⁰ Allah'ın verdiği her nimetin aynı zamanda bir imtihan olduğunu unutmazlar, ayrıca kerâmette kendilerine pay çıkardıklarında şirke düşeceklerini bilirler. Unutulmamalıdır ki her nimet bir şükür gerektirir. Şükür ise nimetin kendisine değil, nimeti verene yapılmalıdır.¹²⁷¹

Ahmed er-Rifâi kerâmetlerle ilgili ayrıca şunları dile getirir: “Kardeşim, asıl amacın ve niyetin su üzerinde yürümek veya havada uçmak olmasın. Senin bu istediğini kuşlar ve balıklar da yapıyor. Himmət kanadıyla ucu bucağı olmayan sonsuzlara uç. Hakikate varmış vakar sahibi ârifin yanında, onun Rabbi ile olan sevinci karşısında, arştan yere kadar olan varlıkların hiçbir değeri yoktur. Ârifin Rabbi ile olan hoşnutluğunun yanında, cennet ve içindekiler, büyük bir sahraya atılmış hardal tanesinden daha az kıymetlidir. Nimetle meşgul olup nimeti vereni unutmak nefsanîyetten, düşüncenin acziyetinden ve mârifetin azlığındandır. Ayrıca Allah'ın kullarını ve velîlerini vesile edinerek yardım isterseniz, yapılan yardımı ve bahşolunan bereketi onlardan bilmeyiniz. Bu şirktir. Fakat Allah'ın onları sevmesinden dolayı, siz de ihtiyaçlarınızı onları severek Allah'tan isteyiniz. Çünkü verecek olan O'dur, başkası değil.”¹²⁷²

Ahmed er-Rifâi yukarıda da bahsedildiği üzere olağanüstü gösterilerden kaçınmış ayrıca bu olaylara önem atfetmenin doğru olmadığını söz ve davranışları ile göstermiştir. Ona göre övünmek ve para kazanmak için kerâmet gösteren, olağanüstü şeyler yapan ve bu şekilde velîlerin sırlarını ortaya saçan kimsenin bu tarikatla hiçbir bağı olamaz. Çünkü kerâmetin kaynağı Allah'tır. Bu yüzden kendisine kerâmet verilen kişi ve kerâmete şahit olan kişiler bu durumun Allah'ın hem bir lütfü hem de bir imtihanı olduğunu unutmamalıdır.

¹²⁷⁰ Rifâi, Ahmed, *el-Burhân*, s. 33.

¹²⁷¹ Rifâi, Ahmed, *el-Burhân*, s. 41.

¹²⁷² Rifâi, Ahmed, *el-Burhân*, s. 53, 124.

V. KIYAFET, SİMGE VE CİHAZLAR

İnsanlar tarih boyunca hayat tarzlarına, yaşadıkları iklime, mensup oldukları topluma, çalıştıkları kuruma, inandıkları dine veya intisap ettikleri bir tarikata uygun olarak kıyafetler giymeyi tercih etmişlerdir. Buna göre tarikat mensupları da bazı mânalar yükledikleri kıyafet, simge ve cihazları kullanmışlardır. Örneğin, Reşat Öngören'in tespitlerine göre “Şeyh ve dervişler gündelik serpuş olarak üzerine destar sarılmış arakıyye giyerler, özel günlerde ve önemli törenlerde ‘tâc-ı şerîf’ denilen serpuşlarını takarlar. Tarikat mensupları zamanla farklı renk ve şekillerde tâc ve hırka giydiklerinden özellikle Osmanlılar döneminde tâc ve hırkaları onların bir tarikata mensubiyetini gösterir olmuştur. Bunların yanı sıra şeyh ve dervişlerin kullandıkları tesbih, asâ, kemer gibi eşyalara ‘cihâz-ı tarîkat’ adı verilir. Birçok tarikatın kendine has şekil ve niteliklerde bayrak ve sancakları da bulunmaktaydı.”¹²⁷³

İzzeddin Ahmed Sayyâd'ın kaydettiği bilgilere göre “Sâdık olan derviş ne giyse ona yakışır çünkü onda heybet ve melâhat vardır. Dervişliğe kabulü ile Hakk'a kurbiyet yolunda olması, onun giysilerini parıldatır; derviş de o giysilerle güzelleşir. Sonra sülûkte ilerleyip de sefer, riyâzât ve ibadetlerle meşgul olunca, sırasıyla yamalı hırka giyer, kılıç kuşanır, sürme sürer ve buna benzer şeyler.”¹²⁷⁴

Burgazî Fütüvvetnâmesi'nde fütüvvet elbisesinin menşei ve Hz. Ali'nin fütüvvet şalvarını giymesine ilgili hadise şu şekilde anlatılır: “Bir (rivayette) aydurlar kim ol pamuğu Havva eğirdi, evvel Âdem geydi, andan Şît geydi, ölice Cebrâil a.m, sonra İbrâhîm'e getürdi. İbrâhîm öldi, yine Cebrâil aldı. Ol vakt kim münâfıklar Rasûl hazretine geldiler, ayıtdılar: Fülân eri falân avretile tutduk didiler, üşde kapusın üstlerine bağladuk. Rasûl ayıtdı: Bir kişi olsa, varsa bir doğru haber getürse. Emirü'l-Müminin Ali kerremallâhu vecchê ayıtdı: Ben varayım. Rasul ayıtdı: Var ya Ali. Vardı, kapuyı açdı, gözin yumdı, ayıttı: ikisen bir kal. Avret kaldı, er çıkdı. Ali gözin açdı, avreti gördi, girü Rasûl'e geldi, ayıtdı: Bir kişi gördüm ev içinde didi. Münâfıklar feryâd kıldılar, ayıtdılar: Yâ Ali yalan söyler, didiler. Derhâl Cebrâil a.m, geldi, ayıtdı: Ali gerçekdür ve ol donı getürdi. Rasûl a.m, Ali'yi geyürdi.”¹²⁷⁵

¹²⁷³ Öngören, “Tarikat”, c. XL, ss. 96-97.

¹²⁷⁴ Sayyâd, *el-Maârifü'l-Muhammediyye*, s. 85.

¹²⁷⁵ Gölpınarlı, “Burgazî ve Fütüvvet-nâmesi”, s. 119.

Burgazî Fütüvvetnâmesi'nin elbise renklerinden bahsedilen kısmında Hz. Ebû Bekir'in gök renkli elbise giydiği için şeyhlerin de gök renk giymesi gerektiği; Hz. Ömer'in yeşil renkli elbise giydiği için müderris, kadı ve halîfelerin de yeşil renk giymesi gerektiği; Hz. Osman'ın ak renkli elbise giydiği için hatip ve hafızların da ak renk giymesi gerektiği; Hz. Ali'nin kara renkli elbise giydiği için yiğitler ve ahîlerin de kara renk giymesi gerektiği vurgulanmıştır.¹²⁷⁶

Burada Rifâiyye'de kullanılan kıyafet, simge ve cihazlardan bahsetmek istiyoruz:

i. Hırka

Tarikat cihazlarından biri olan 'hırka' Arapça bir kelime olup 'bez' anlamındadır. Önü açık, yakası genişçe ve kolludur. Dervişler hırkayı genellikle zikir esnasında giyerler.¹²⁷⁷ Arapça, Farsça ve Türkçe'de abâ, kaba, kisâ, bürde, biniş, cübbe, ridâ, peşmine, kaftan ve hil'at gibi değişik isimlerle anılan 'hırka'nın¹²⁷⁸ tasavvuf âdâbı içinde yer almasına delil olarak Hz. Peygamber'in Ehl-i beyti'ni abâsı altına alması, şair Kâ'b b. Züheyr'e hırkasını vermesi ve Kur'ân'da Yûsuf sûresinde Hz. Yûsuf'un gömleğinden bahsedilmesi zikredilir. Resûl-i Ekrem'in, hırkasının Veysel Karanî'ye verilmesini vasiyet ettiği de yaygın bir inançtır.¹²⁷⁹

Mehmet Ali Aynî'nin tespitlerine göre zikir telkininden sonra şeyh özel bir merasimle mürîdin kendi giysisini ve şapkasını alır ve başına bir tâc koyar veya sarık sarar yahut da arkasına bir hırka giydirir. Bundan maksat mürîdin kötü ahlâkını kaldırıp gidermek ve ona bütün güzel ahlâkları giydirmektir.¹²⁸⁰

Hırka genellikle 'irâde hırkası' ve 'teberrük hırkası' olmak üzere ikiye ayrılır. İrade hırkası mürîd olanlara giydirilen hırkadır. Tasavvufa ilgi duyan ancak henüz bir tarikata intisap etmemiş kimselere giydirilen hırkaya 'teberrük hırkası' denir. 'Muhib kisvesi, muhib hırkası' gibi adlar da verilen bu hırkayı giyenlerin sûfilere feyiz alacağı, onların edebini takınacağı, sonuçta da mürîdlik hırkasını giyecek bir seviyeye

¹²⁷⁶ Gölpınarlı, "Burgazî ve Fütüvvet-nâmesi", s. 133.

¹²⁷⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 270.

¹²⁷⁸ Muslu, "Türk Tasavvuf Kültüründe Tarikat Kıyafetleri ve Sembolik Anlamları", ss. 53-54.

¹²⁷⁹ Uludağ, Süleyman, "Hırka", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1998, c. XVII, s. 373.

¹²⁸⁰ Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, ss. 271-272.

yükseleceği beklenir.”¹²⁸¹

Şeyhlerin giydikleri hırkanın üç mertebesi vardır. Bunlardan takva hırkası ‘tevhîd-i ef’âl’i; mârifet hırkası ‘tevhîd-i sıfât’ı, hakikat hırkası ise ‘tevhîd-i zât’ı gerektirir. Sûfilere göre, hırkanın beli sabırdan, iki yeni (kol) havf ve recâdan, iki yanı kabz ile basttan, kuşağı nefse muhalefet etmekten, yakası yakînden ve pervazı ihlâstan yapılmıştır. Hırka safvet, fakr ve tarikat makamlarının tümünü kendisinde toplayan bir elbisedir. Özetle, hırka ve murakkaa, sâlih insanların işareti, iyi kişilerin alâmeti, derviş ve şeyhlerin giyim tarzıdır. Hırkaya yüklenen anlamların en önemlisi onun dostluğun, barışın ve canlılara zarar vermemenin simgesi olmasıdır.¹²⁸²

Fütüvvetnâmelerden ve Nurhan Atasoy’un *Derviş Çeyizi* adlı eserinden edindiğimiz bilgilere göre Rifâî şeyhleri genellikle siyah yünlü kumaştan; boyun ve yaka kısmında on iki dikiş bulunan, önü açık, boyu topuklara kadar uzanan bir hırka giyerler. Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin de siyah hırka giydiği ve müntesiplerine siyah giydirdiği rivayet edilmektedir. Bununla beraber, Rifâî şeyhleri siyah renk başta olmak üzere yeşil, beyaz, kırmızı, devetüyü gibi muhtelif renklerde hırkalar da kullanmışlardır. Hırka, diğer çeyizlerde de olduğu gibi, kişinin şeyhi tarafından tekbirlemek suretiyle ve özel bir merasimle giydirilmektedir.¹²⁸³

Burgazî Fütüvvetnâmesi’nde fütüvvet hırkasının, Hz. Peygamber’e, Mi’râca çıktığı gece Cebrâil tarafından giydirildiği sonrasında da Peygamber’in Hz. Ebû Bekir’e giydirdiği, Hz. Ebû Bekir’in de Hz. Ali’ye giydirdiği rivayet edilir.¹²⁸⁴

İzzeddin Ahmed Sayyâd’ın kaydettiği bilgilere göre “Ridâ ile düğmesiz hırka, şeyhlere mahsustur; buna meşâyihin taylasânı denilmiştir. Meşâyih bu konuda üç kısma ayrılır: Bazısı hırkayı giyer ve ridâ ile bağlar, bazısı bağlamaz. Bazısı kollarından elini çıkarır; bazısı ise ne ellerini çıkarır ne de şed bağlar. İşte bu sonuncusu hâl olarak kemâle ermiş olandır. Birinci derecedeki meşâyih hırka verilmiş; ikinci derecedekine onda görülen bir hâl sebebiyle giydirilmiştir. Üçüncü

¹²⁸¹ Türer, Osman, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Ataç Yay., İstanbul, 2015, s. 149; Uludağ, “Hırka”, c. XVII, s. 373.

¹²⁸² Muslu, “Türk Tasavvuf Kültüründe Tarikat Kıyafetleri ve Sembolik Anlamları”, ss. 54-55.

¹²⁸³ *Evrâd ve Zikir Mecmuası*, OE. Yz. 0154, vr. 7b, 28a; *Feyzî’l-Sabâh*, s. 83; Atasoy, Nurhan, *Derviş Çeyizi: Türkiye’de Tarikat Giyim-Kuşam Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2000, ss. 144-145.

¹²⁸⁴ Gölpınarlı, “Burgazî ve Fütüvvet-nâmesi”, s. 144.

derecedeki meşâyihi hırkası, belli bir mânevî kemâli kendisinde bulanların şahsî irâdesi ile giydiği hırkadır. Bu hırkanın sahibi, kendisinden üst bir makam bulunmadığından, kimse ona iltifat ederek bu hırkayı giydiremez. Ve bu hırkayı giyen zât artık başkalarına da kemâl feyzi vermek vazîfesine kayıtsız kalamaz.”¹²⁸⁵

ii. Tâc

‘Tâc’ ise başa giyilen yünden yapılmış serpuşa denir.¹²⁸⁶ Farsça’da ‘süslü başlık’ anlamı taşır. Ayrıca hükümdarların resmî günlerde başlarına giydikleri murassa başlığa da ‘tâc’ denilmiştir. Tasavvuf literatüründe ise bazı şeyh ve dervişlerin başlarına giydikleri çeşitli şekillerdeki külâh ‘tâc’ olarak adlandırılmıştır.¹²⁸⁷

Osmanlı döneminde tarikat mensuplarının giydikleri tâc; ‘sikke’, ‘takke’ ve ‘külâh’ gibi isimlerle ifade edilmiştir. Tâcin etrafını çevreleyen tülbent ise ‘isâbe’, ‘imâme’, ‘destar’, ‘fenâî’ gibi adlarla anılmıştır. Tâca sarılan tülbentin sarkan uçlarına ‘taylesan’ veya ‘risale’ denir. Taylesan uçlarının bele kadar sarkıtılması, kişinin ‘şeyh’; bir karıştan az olması ise ‘derviş’ olduğuna işaret eder. Aynı şekilde, beyaz sarık üzerine konulan ‘siyah’ tülbent ya da siyah sarık üzerine konulan ‘beyaz’ tülbent parçası anlamına gelen ‘risale’ de şeyhliğe alâmettir.¹²⁸⁸

Semih Ceyhan’ın kaydettiği bilgilere göre “İlk devirlerde tasavvuf âdâbı içerisinde zâhid ve sûfilerin, tarikatların oluşumunun ardından tarikat ehlinin zühd, takvâ ve mânevî kemâl sembolü olarak başlarına tâc giymişlerdir. Tarikatların teşekkülünden sonra tâc bir tasavvuf terimine dönüşmüştür. Tarikatlar döneminde her tarikatın kendine mahsus bir tâcı oluşmuştur. Mürîdin şeyh elinden tâc giymesi, kötü ahlâktan ve nefsin hâkimiyetinden tamamıyla sıyrılıp Muhammedî ahlâkı kuşandığına delâlet eder. Tâc mürîdlik (irâdet) ve teberrük/teyemmün tâcı olmak üzere ikiye ayrılır. Mürîdlik tâcı kalbî zikir makamına erişen dervişin giymeye hak kazandığı başlıktır. Teberrük tâcı, tarikata yeni intisap eden dervişe meşâyihe zâhiren benzemesi ve mânevî olgunlaşmaya teşvik olması için giydirilir. Bir tarikatta sülûkünü tamamlamış

¹²⁸⁵ Sayyâd, *el-Maârifü'l-Muhammediyye*, s. 85.

¹²⁸⁶ Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s. 150.

¹²⁸⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 620.

¹²⁸⁸ Muslu, “Türk Tasavvuf Kültüründe Tarikat Kıyafetleri ve Sembolik Anlamları”, s. 47.

dervişe diğer tarikat şeyh veya şeyhleri tarafından muhabbetin kuvvetlenmesi için giydirilen tâca da teberrük tâcı denilmiştir.”¹²⁸⁹

Tâcın dört kapılı bir yapısı olduğu farz edilir. Bunlar şeriat, tarikat, mârifet ve hakikat kapılarıdır. Tâcın dilimi ibadeti yenilemeye; astarı nura; pamuğu sırta, kubbesi velâyete; başa konması hayata; yere konması ise ölüme işaretler. Tâc giyen bir tarikat ehlinin; cehaleti, isyanı, nefsin arzularını, hırsı ve tamahkârlığı, dünya sevgisini, şehveti, kibri, eziyet ve zarar vermeyi, cimriliği, kazaya itirazı ve gafleti terk etmesi gerekir. Çünkü tâc, olgunlaşmayı sembolize eder.¹²⁹⁰

İzzeddin Ahmed Sayyâd’ın kaydettiği bilgilere göre, dervişlerin giymeleri gereken kıyafetler, kendilerine şeyhi tarafından verilmiş olan beyaz bir tâc ve arâkiye ile, rengi yeşile çalan siyah bir kisvedir.¹²⁹¹

Rifâiler Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Mekke fethinde siyah sarıkla şehre girmesine ve başında siyah sarık olduğu halde hutbe okumasına bir işaret olarak ve bunu bir ‘sünnet’ olarak benimsemeleri sebebiyle tarikatlarında siyah tâc tercih etmişlerdir. Bu tâc, üzeri beyaz ve tepesinde düğmesi bulunan bir takkedir. İçi pamuklu olup üzerine siyah renkte bir sarık sarılmıştır.¹²⁹²

Genellikle Rifâî tâcı on iki dilimli olup, tepesi beyaz çuhadan, içi pamuk veya yün ile doldurulmuş, destârı siyah tülbentten veya yünlü dokuma kumaştan cüneydî sarılmıştır. Tepesindeki vahdet düğmesi siyah renkli küçük bir topçuk şeklindedir.¹²⁹³ Bununla birlikte Rifâiyye’nin bazı kollarına mahsus tâclar da vardır. Keyyâlî şeyhleri yirmi dokuz dilimli, vahdet düğmesi sırmalı ipe işlenmiş, siyah destârlı;¹²⁹⁴ Fatih Kubbe Dergâhı şeyhleri dokuz dilimli, tepesi beyaz, siyah destârlı;¹²⁹⁵ Kartal Ma’rifi şeyhleri, keçe üzerine on sekiz dilimli fitil dikilerek hazırlanmış yeşil destârlı tâc kullanmışlardır.¹²⁹⁶

¹²⁸⁹ Ceyhan, Semih, “Taç”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2010, c. XXXIX, ss. 363-364.

¹²⁹⁰ Muslu, “Türk Tasavvuf Kültüründe Tarikat Kıyafetleri ve Sembolik Anlamları”, s. 48.

¹²⁹¹ Sayyâd, *el-Maârifü'l-Muhammediyye*, s. 121.

¹²⁹² Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 219; Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar*, s. 526.

¹²⁹³ *Fütüvvetnâme*, OE. Yz. 1311-01, vr. 59b-62b, 61b; *Evrâd ve Zikir Mecmuası*, OE. Yz. 0154, vr. 8b; *Feyzü'l-Sabâh*, ss. 77-80; Atasoy, *Derviş Çeyizi*, ss. 142-144.

¹²⁹⁴ Yahyâ Âgâh Efendi, *Mecmûatü'z-Zarâif Sandûkatü'l-Maârif*, s. 161.

¹²⁹⁵ Yahyâ Âgâh Efendi, *Mecmûatü'z-Zarâif Sandûkatü'l-Maârif*, s. 147.

¹²⁹⁶ Yahyâ Âgâh Efendi, *Mecmûatü'z-Zarâif Sandûkatü'l-Maârif*, s. 151, 160.

Çalışmamızın ‘Ma’rifîyye’ kısmında belirttiğimiz gibi on sekiz terkli Ma’rifî tâcî beyaz arakiyeden veya çuhadan yapılır. Merkez kutbunda beyaz düğme yer alır. Üç dolama yeşil veya siyah fenâî sarılır. On sekiz dilim on sekiz âleme, ‘hay’ ism-i şerîfinin ebced değerine, Hz. Hatice ile Hz. Fâtıma dört mâsûm-i pâk ve on iki imâma işaret eder. Tâcın üstündeki beyaz düğme on sekiz bin âlemin efendisi Hz. Muhammed’i simgeler.¹²⁹⁷

Yahyâ Âgâh Efendi; Rifâiyye, Bedeviyye, Kâdiriyye, Desûkiyye, Bektâşiyye, Ma’rifîyye, Sâdikiyye ve Resmîye tarîkatlarındaki tâcın on iki dilimli olduğunu belirtmiştir.¹²⁹⁸ Mehmet Ali Aynî’ye göre ‘on iki dilim’den maksat tevhîd kelimesindeki harflerin sayısı veya on iki imâmı hatırlatmak içindir.¹²⁹⁹

iii. Destâr

‘Destâr’ Farsça bir kelime olup başa giyilen, takke, fes ve benzeri şeyler üzerine sarılan sarığa denmektedir.¹³⁰⁰ Yahyâ Âgâh Efendi’nin kaydettiği bilgilere göre ‘destâr’ (sarık) kullanmak sünnettir. Bu hususta Hz. Ali’den nakledilen bilgi şöyledir: “Bedir savaşına katılan Cebrâil, Mîkâil ve İsrâfil, biner nefer meleklerle birlikte gelmişti. Melekler kızıl, yeşil ve sarı sarıklar sarınmışlardı.”¹³⁰¹

Rifâiyye’de erkek muhibbe şeyh tarafından Ahmed er-Rifâî’nin muhibbi olduğuna bir nişâne olmak üzere, takke ya da destârsız keçe arâkiyye; hanım muhibbe ise başörtüsü, tekbir edilerek giydirilir.¹³⁰²

iv. Alem (Sancak)

Ethem Cebecioğlu’nun kaydettiği bilgilere göre ‘alem’ Arapça bir kelime olup ‘bayrak’ ve ‘sancak’ demektir. Devletin sembolü olarak kullanılan alem, sûfiyye

¹²⁹⁷ Ceyhan, “Ma’rifîyye”, c. ek-2, s. 198.

¹²⁹⁸ Yahyâ Âgâh Efendi, *Mecmûatü’z-Zarâif Sandûkatü’l-Maârif*, s. 87.

¹²⁹⁹ Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, s. 273.

¹³⁰⁰ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 162.

¹³⁰¹ Yahyâ Âgâh Efendi, *Mecmûatü’z-Zarâif Sandûkatü’l-Maârif*, s. 36.

¹³⁰² Uzunlar, *Anadolu ve İstanbul’da Rifâiyye’nin Sayyâdiyye Kolu*, s. 202; Hocazâde Muhammed Tâhir, *Minhâcü’l-Mürîdîn*, vr. 37b.

tarikatlarda da kullanılırdı. Emevîlerin beyaz bayraklarına karşılık, Hz. Ali taraftarlarının yeşil bayrağı olduğu rivayet edilir.¹³⁰³

Osmanlı imparatorluğu zamanında diğer tarikatlarda olduğu gibi Rifâiyye’de de ‘râyetler’ (sancaklar) ve ‘alemler’ (bayraklar) kendilerine has şekil ve nitelikler kazanmıştır.¹³⁰⁴ Tarikat’ta kullanılan ‘râyet’ ve ‘alem’ Rifâîlere göre nefis terbiyesi için her an mücadeleye hazır olmak demektir ve ayrıca ‘fakr ordusu’ içinde saf tutup sebat etmelerine işaret eden sembollerdir. Onlara göre derviş daima nefsi ile savaştadır çünkü Allah Rasûlü’nün ifadesi ile “düşmanla savaş küçük cihad, nefse karşı olan savaş da büyük cihad”¹³⁰⁵ demektir.¹³⁰⁶

İzzeddin Ahmed Sayyâd’ın kaydettiği bilgilere göre Ahmed er-Rifâî, tarikatın sırlarına ve ahkâmına ârif müürşidin dışındaki kimselerin alem taşımaya müsaade etmezdi. Dervişlerin sancak taşımalarının şartı, sıdk içinde dünyevî arzulardan uzaklaşmak; nefsi her türlü bağdan âzad edip, Allah ile beraber olmanın edebi içerisinde hareket etmektir.¹³⁰⁷

v. Ridâ

‘Ridâ’ Arapça bir kelime olup ‘örtü’ demektir. Aynı zamanda ‘Hakk’ın sıfatlarının kulda ortaya çıkması’ anlamında da kullanılmaktadır.¹³⁰⁸

Ridâ, başı ve belden yukarısını örten ve ‘çar’, ‘şal’, ‘fûta’ gibi çeşitli isim ve şekilleri bulunan kıyafete denir. Dervişlerin giydiği hırka ve abâya da ridâ denir. Belden aşağıyı örten peştamal veya îzârın mukabilidir. Tarikat ridâsını giymek, kâmil bir müürşid tarafından irşad ile görevlendirilmeyi ve mezun olmayı gösterir. Ridânın sağ tarafı üzerine katlanmış şekilde teslim edilmesi; şeriat hükümlerini mârifet için ve

¹³⁰³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 47.

¹³⁰⁴ Konu hak. bk. İslâmbolî, Yahyâ b. Sâlih, *Tarikat Kıyafetleri*, haz. M. Serhan Tayşi-Mustafa Aşkar, Sufi Kitap Yay., İstanbul, 2006, s. 73, 74, 77-79, 170, 186, 193; Atasoy, *Derviş Çeyizi*, ss. 136-145.

¹³⁰⁵ Allah Rasûlü’nün bir savaş sonrası söylediği rivâyet edilen: “Şimdi küçük cihattan büyük cihada nefis ile cenge dönüyoruz!” hadisi için bk. Süyûtî, *Câmiu’l-Ehâdis*, c. II, s. 73; Münâvî, *Fezû’l-Kadîr*, c. III, s. 141.

¹³⁰⁶ Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 223; Fığlalı, Ethem Ruhî (ve diğerleri), *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, s. 167.

¹³⁰⁷ Sayyâd, *el-Maârifü’l-Muhammediyye*, s. 89.

¹³⁰⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 519.

tarikât merasimlerini de hakikat için astar ve perde etmek gerektiğine işaret eder. Eğer her iki tarafı da eşit bir şekilde katlanarak teslim edilirse, bu; halîfenin şeriat, tarikât, mârifet ve hakikatteki kemâline ve hepsindeki zorlukları çözdüğüne delalet eder. Ridânın sağ tarafı şeriat ve tarikâtı, sol tarafı ise mârifet ve hakikati sembolize eder. Ayrıca Allah'ın halîfesi olan bir kişinin abâsı, emanet yükünü taşımayı kabul ettiğine işaret eder.¹³⁰⁹

Rifâiyye'de ridâ, mürşid olan zâta mahsus bir kisvedir.¹³¹⁰ Omuzları örten ve belden bir karış yukarıda duracak genişlikte bir şaldır. Şed gibi boyna değil, omuzlara örtülür.¹³¹¹

vi. Kemer

Kemer bir defaya mahsus olmak üzere şeyh tarafından dervişe tekbirle kuşatılan, şeyhe ve tarikata hizmete bel bağlamayı sembolize eden, beş veya altı parmak genişliğinde, yünden dokunmuş ve kenarları deriyle çevrilmiş kalın kuşağa denilmektedir. Buna 'gayret kuşağı, gayret kemeri' de denir. Kemer kuşanmış olana 'kemer-beste' ismi verilir. 'Kemer sıkmak' tabiri, kendini canla-başla tarikata vermek anlamında kullanılır.¹³¹²

Ethem Cebecioğlu'nun verdiği bilgilere göre 'kemer' Kâdirî ve Rifâîlerin bellerine sardıkları kuşağa denir. Kemer çuhadan yapılı ve genişliği sekiz-on santim kadardır. Ön tarafında, parça parça dikilmiş meşin üzerine üç sıra halka takılır. Halkalara kemerin öteki ucuna konulan çengeller iliştilir. Şeyh kemeri bey'at almış dervişlere tekbirlerle takar.¹³¹³

Rifâiyye'de üç çeşit kemer kullanılmıştır. Birincisi, bütün Rifâîler'de müşterek olan siyah şeddin bele bağlanmasıdır. İkincisi, deriden veya tok bir kumaştan bir karış genişliğinde bir kuşaktır. Üçüncüsü, tokalı kemerdur. Genellikle balgâmî taş, nefes taşı veya değerli bir taştan tokası bulunan bir kemer çeşididir. Taş toka, avuç içi

¹³⁰⁹ Muslu, "Türk Tasavvuf Kültüründe Tarikat Kıyafetleri ve Sembolik Anlamları", s. 56.

¹³¹⁰ Sayyâd, *el-Maârifü'l-Muhammediyye*, s. 85.

¹³¹¹ Atasoy, *Derviş Çeyizi*, ss. 239-240.

¹³¹² Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s. 151.

¹³¹³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 362.

büyükliğinde olup, gümüş bir çerçeve içine oturtulmuştur.¹³¹⁴

vii. Gül Mührü

Tarikat ehlinin kullandığı sembollerden birisi gül mührüdür. Tarikat tâclarının tam üstüne (kubbesine) dikilen ve bir çuha üstüne işlenen şekillere ‘gül’ denir. Hz. Peygamber’in sembolüdür. Gül mührü, ‘Nokta-i Zât’a ve ‘Nokta-i Nûr-i Muhammedî’ye; ‘Beytullah’, ‘Arşullah’ ve ‘Arş-ı Rahmân’ olarak adlandırılan ve ilâhî nazargâh olan ‘gönül’e; Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’e işaret eder.¹³¹⁵

Tarikatların kendilerine özgü gülleri vardır. Tarikat güllerinin ortaya çıkışı ve mânâları hakkında pekçok rivâyet olmakla beraber Rifâî gülü hakkındaki bir rivayet şöyledir:

“Ahmed er-Rifâî’nin, Ravzâ-i Mutahhara’yı ziyaretleri sırasında vuku’ bulan el öpme hâdisesinden sonra cezbeye gelen mürîdlerini, parmağıyla kuma yazdığı bir vefki (Celcelûtiyye’de geçen isimler ve sevâkıt-ı Fâtiha harflerinden müteşekkil tılsımlı dua) onlara koklatarak kendilerine getirdiği rivayet olunur. O günden sonra mürîdleri, halîfeleri bu vefki beyaz çuha üzerine siyah ibrişimle işleyerek, gül mührü olarak başlarında taşımışlardır.”¹³¹⁶

Çalışmamızın ‘Ma’rifîyye’ kısmında belirttiğimiz üzere; Ma’rifîyye mihr-i gülünün ortasındaki dairede yer alan on iki tîğ on iki imâmı sembolize etmektedir. Etrafındaki yedi harfin kendine has esmâsı vardır ve yedi gezegene (Ay, Utârid, Zühre, Güneş, Merih, Müşteri, Zühal) işaret eder.¹³¹⁷

viii. Diğer Bazı Âlet-Edevât

Bayram günlerini ve yapılan bir nikâhı ilân etmek için def vurmanın helâl kabul edilmesinden¹³¹⁸ hareketle Rifâîler cuma günü gerçekleştirilen zikir merasimlerinde

¹³¹⁴ Atasoy, *Derviş Çeyizi*, s. 229, 250-251.

¹³¹⁵ Muslu, “Türk Tasavvuf Kültüründe Tarikat Kıyafetleri ve Sembolik Anlamları”, s. 45.

¹³¹⁶ Şimşek, “Dünden Bugüne Trakya’da Rifâîlik”, s. 66.

¹³¹⁷ Ceyhan, “Ma’rifîyye”, c. ek-2, s. 198.

¹³¹⁸ Konu hak. bk. Buhârî, “Nikâh”, 63; İbn Mâce, “Nikâh”, 1.

def ve nevbet vurmaya âdet haline getirmişlerdir. Bununla hedeflenen amacın insanları Allah'ın zikrine sevk ve teşvik etmek olduğu belirtilmiştir.¹³¹⁹

'Rifâi cihazları' diye bilinen 'zincir, hançer, gül, ince ve kısa şişler, meydan aynası denilen ucu topuzlu ve zincirli daha büyük şişler' burhan aletleri olarak kullanılmıştır.¹³²⁰

Rifâiyye'de kullanılan kıyafet ve bazı simgeleri bu şekilde zikrettikten sonra şu hususları belirtmekte fayda vardır: Ahmed er-Rifâi dindarlığı, zühd ve takvâyı giyilen elbisede ve kılık kıyafette arayan sūfinin işlerinin zorlaşacağı uyarısında bulunmuş¹³²¹ ve şöyle demiştir: "İş sandığımız gibi yün cübbe, tâc ve elbise giymekten ibaret değildir. Asıl hüner hüzün cübbesini, doğruluk tâcını ve tevekkül elbisesini giyebilmektir."¹³²² Aynı husus ile ilgili olarak o bir fakirde dervişlik cübbesi gördüğü zaman ona şöyle derdi: "Oğlum giydiğin elbiseye ve dolayısıyla kime intisap ettiğine dikkat et. Sen Peygamber elbisesi giydin ve takvâ sahiplerinin süsü ile süslendin; bu ârif kimselerin giyeceğidir. Ya Allah'a yakın olanların yoluna gir yahut o elbiseyi çıkar."¹³²³

Ahmed er-Rifâi giyim hususunda özellikle zenginlerin lükse kaçmamasını öğütlemiştir. Bu sayede güzel kumaşlardan yapılmış elbiselere sahip olamayan fakirlerin de gönülleri incinmemiş olacaktır. Sadece Hz. Peygamber'in sünnetini yerine getirmek için mürîdlerine içi sert lif ile doldurulmuş döşekte yahut hasır veya toprak üzerinde yatıp uyumalarını tavsiye etmiştir.¹³²⁴ Ahmed er-Rifâi'nin bizzat kendisi de kol ve boyun ölçüsünü aşmayan basit bir elbise ile büyük olmayan siyah veya beyaz renkli bir sarık giyerdi.¹³²⁵ Ayrıca onun yaz ve kış mevsimlerinde aynı anda iki gömleğe hiçbir zaman sahip olmadığı çoğu kaynakta rivayet edilmiştir.¹³²⁶

¹³¹⁹ Rifâi, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâi*, s. 219.

¹³²⁰ Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî*, s. 457.

¹³²¹ Rifâi, Ahmed, *en-Nizâm*, s. 30.

¹³²² Rifâi, Ahmed, *el-Burhân*, s. 43.

¹³²³ Rifâi, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâi*, s. 50.

¹³²⁴ Rifâi, Ahmed, *el-Hikem*, s. 20.

¹³²⁵ Bâ Mahreme, *Kılâdetü'n-Nahr*, c. IV, s. 281; Şeblencî, *Nûru'l-Ebsâr*, s. 350; Sâmerî, *Seyyid Ahmed er-Rifâi*, ss. 36-37.

¹³²⁶ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, s. 251; (a. mlf.), *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, s. 80; İbn Fadlullah, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, s. 117; Sübkî, *Tabakât*, c. VI, s. 26; İbn Kesîr, *Tabakât*, c. I, s. 631; İbnü'l-Mülakkın, *Tabakâtü'l-Evliyâ*, s. 97; Yûnînî, *Zeylû Mir'âti'z-Zamân*, c. II, s. 1049.

VI. RIFÂİYYE’NİN ÖNE ÇIKAN ESASLARI

Rifâiyye Tarikatı’nın esaslarını bizzat Ahmed er-Rifâî belirlemiş ve bunları şöyle belirtmiştir: “Tarikatım bid’at karışmamış dindir. Tembellik gösterilmeden yapılan ameldir. Tarikatımızın esası beş duyu organını zabt u rabt altına almak ve nefes aldıkça vakte riâyet etmektir. Bâtını kirlerden arındırmak, bütün âzalar ile zikre devam etmektir. Riyâsı olmayan kalp ve şehvetine uymayan nefis sahibi olmaktır. Yolumuz Kitâbullâh ve sünnet-i nebevîdir.”¹³²⁷

Ahmed er-Rifâî tutmuş olduğu yolun özelliklerini de şöyle belirtmektedir: “Gitmediğim zor bir yol, hakikatına vâkıf olmadığım bir meslek (gidilen yol) kalmadı. Himmet ve gayretimle hepsinin perdelerini kaldırıp açtım, her kapıdan girdim. Hepsini çok kalabalık buldum. Zül (tevâzu) ve inkisar (mezellet) kapısına vardım, onu bomboş gördüm. Ve oradan girdim, vâsıl oldum ve matlubum hâsıl oldu. Diğer kapıların tâliplileri hâlâ yerlerinde idiler.”¹³²⁸ Eserlerindeki bu ve benzeri sözlerden,¹³²⁹ tarikatının Kitap ve Sünnet kaynaklı aynı zamanda tevâzuu esas aldığı anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte Rifâiyye’nin esasları hakkında Rifâî müellifleri çeşitli görüşler öne sürmüşlerdir. Muhaddis ve aynı zamanda bir Rifâî şeyhi olan Bahâuddîn Muhammed Mehdî er-Ravvâs (ö. 1286/1869-70) *Miškâtü’l-Yakîn ve Mahaccetü’l-Muttakîn* (Mısır, 1315/1898) isimli dîvânında Rifâiyye’nin esaslarından şiir şeklinde şöyle bahseder:

“Tarikatımız; güzel işlere bir vesile ve Allah’tan gayri her şeyden vazgeçme yoludur.

Tarikatımız; öyle bir yoldur ki kim onda samimi olursa yüce Allah’ın gözetiminde olarak kendisine ihsan ve ikram edilir.

Tarikatımız; öyle bir yoldur ki kim O’na sıdk ile tabi olursa mâneviyat ehli kişiler tarafından desteklenir.

Tarikatımız; kalbi sapıtmaktan ve eğrilmekten korur, selamette kılar.

Tarikatımız; muhkem bir hal ve sünnet üzere olup ondaki nakiller sağlamdır.

Tarikatımız; Rasûlullah’ın hali ve tavrıdır ve O’nun sırrını ariflere ifşa eder.

Tarikatımız; sıdk, zühd, merhamet, yüce Allah’a boyun eğmedir.

Tarikatımız; kişinin kendi nefisini görmemesi olup orada en hayırlı kim

¹³²⁷ Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlis*, s. 53; Azzâm, *Aktâbu’t-Tasavvufi’s-Selâse*, s. 25; Sâmerrâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 59.

¹³²⁸ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 88.

¹³²⁹ Bk. Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 62-63; (a.mlf.), *el-Mecâlis*, ss. 17-18, 53.

ise O'na iltifat edilir.

Tarikatımız; güzel dostlukla kişinin ıslah edilmesi anlayışını benimser. Biz susalım bizim yerimize muhabbet konuşsun.

Tarikatımız; şeriatın yol kabul edilmesidir. Şeriat ile bu yolun yolcuları (sâlikleri) dereceler kat eder ve büyür.

Tarikatımız; selim kalp ve temiz niyettir. Tûlü emel sahibine engel olur.

Tarikatımız; her nefes alış verişte sayı ile sınırlamaksızın zikir yapmaktır.

Tarikatımız; Rahman'dan başka veren ve mahrum eden hakiki fail olmadığını görmektir.

Tarikatımız; yüce Allah'ın hakiki hâkim olduğuna şahadet etmektir. Kendinden uzaklaştırma ve merhamet etme yetkisi O'nundur.

Tarikatımız; Rasûlullah'a, Ehl-i beyti'ne ve ashabına muhabbet edip onları hayırla anmaktır.

Tarikatımız; sûfiler içinden yüce Allah'a yaklaştıran herkese tazim-i hürmet etmektir. Bununla birlikte bize göre Rufai Hazretleri bu sahada benzeri bulunmaz ve eşsizdir.

Tarikatımız; tam olarak Cüneydi Bağdadi'nin yoludur. Ahdini bozana hiç itibar edilmez.

Tarikatımız; içten hissediş, şevk, ibret ve gözyaşdır.

Tarikatımız; ciddiyet, cehd, gönülden samimi bağlılık, sadık, halis halvet ve sırrı ifşa etmemektir.

Tarikatımız; cemaat üzere bulunmaktır. Zira cemaatten ayrılmamak zaruridir.

Tarikatımız; her muvahhidi sevmek ve her Müslüman'a ihsanda bulunmaktır.

Tarikatımız; Rasûlullah (s.a.v.) Efendimizin emrettiği üzere tüm insanlara merhamet etmektir.

Tarikatımız; herkese hüsnü zan beslemek ve onlardan eziyeti uzak tutmaktır.

Tarikatımız; riyânın mahvedilmesi ve atılması, konuşurken sıdk-ı muhafaza etmektir.

Tarikatımız; tüm azaların korunmasıdır. Zira mahşerde azaların korunması kaçınılmaz olarak sorulacaktır.

Tarikatımız; sürekli bir şekilde kalbin Allah'a bağlanması ve O'nun zikrini terennüm etmektir.

Tarikatımız; sırrı ifşa etmeden istikâmet üzere yaşamaktır.

Tarikatımız; sırrı bir levha kabul etmek ve O'na Allah için sıdk satırlarını yazmaktır."¹³³⁰

Yusuf Haşim Rufâî ile Mustafa Rufâî Nedvî kaleme aldıkları, *İmâm Seyyid Ahmed er-Rufâî-Nesebi, Hayatı, Daveti, Kerâmetleri, Eserleri* isimli kitapta Mehdî er-Ravvâs'a ait -bizim ulaşamadığımız- '*Refref el-Înâyet*' adlı kitaptan bahsetmişlerdir.

¹³³⁰ Rufâî, Yusuf Haşim-Nedvî, Mustafa Rufâî, *İmâm Seyyid Ahmed er-Rufâî-Nesebi, Hayatı, Daveti, Kerâmetleri, Eserleri*, Aslandağı Yay., İstanbul, 2010, ss. 78-80.

Bu iki müellifin verdiği bilgilere göre *Refref el-İnâyet*'in 142-149 sayfeleri arasında Rifâiyye'nin elli beş esasından bahsedildiği ve bu esasları Ahmed er-Rifâî'nin bizzat kendisinin belirlediğini kaydetmişlerdir. Ahmed er-Rifâî'den nakledilen bu elli beş esasa 2015 yılında yayınlanan *Burhan Dergisi*'nde de aynı şekilde değinilmiştir.¹³³¹ Buna göre Tarikat'ın üzerine bina edildiği elli beş kâide ve bu kâideleri destekleyen âyetlerin¹³³² ilgili kısımları şöyle sıralanmıştır:

1. Yüce Allah'ın mârifeti,¹³³³
2. Rubûbiyeti ikrar,¹³³⁴
3. Yüce Allah'ın ahbine vefa göstermek,¹³³⁵
4. İhlâs ile kulluk yapmak,¹³³⁶
5. Yüce Allah'a, O'nun Rasûlü'ne (s.a.v.) ve ulü'l-emir olan Müslümanların idarecilerine itaat etmek,¹³³⁷
6. Yüce Allah'ın vaadine iman etmek,¹³³⁸
7. Yüce Allah'ın taksimine rızâ göstermek,¹³³⁹
8. Yüce Allah'ın rızası için sevmek ve yine O'nun (cc) rızası için buğz etmek,¹³⁴⁰

¹³³¹ Rifâî, Ahmed, "Rufai Tarikatının Temeli", *Burhan Dergisi*, y. 11, sy. 123, İstanbul, Aralık, 2015, ss. 54-61.

¹³³² Tarikat'ın esasları ile birlikte zikredilen bu âyetleri dipnotlarda gösterdik.

¹³³³ "Ben cinleri ve insanları sâdece, bana ibâdet etsinler diye yarattım." (Zâriyât, 51/56)

¹³³⁴ "İlâhınız bir tek ilâhtır; o Rahmân ve Rahîm olandan başka ilâh yoktur." (Bakara, 2/163)

"De ki: O Allah'tır; Ehad'dir. Allah Samed'dir. O, doğurmamıştır ve doğurulmamıştır. Ona denk bir ehad/şey yoktur." (İhlâs, 112/1-4)

¹³³⁵ "Ahdime vefâ gösterin ki, ben de sizin ahdinize vefâ göstereyim. Benden korkup çekinin." (Bakara, 2/40)

¹³³⁶ "Onlar sâdece, bir tek olan ilâha ibâdet etmekle emrolunmuşlardı." (Tevbe, 9/31)

"Artık, her kim Rabbinin huzûruna çıkmayı umuyorsa, işte o sâlih amel işlesin ve Rabbine ibâdetinde hiçbir şeyi de şirk koşmasın." (Kehf, 18/110)

¹³³⁷ "Ey iman edenler! Allâh'a da itaat edin, resûle de itaat edin, sizden olan ulü'l-emre de. Bir şeyde nizâyâ düştüğünüzde, eğer Allâh'a ve âhiret gününe inanıyorsanız, onu Allâh'a ve resûlüne götürün. Bu daha hayırlı ve netice itibâriyle daha güzeldir." (Nisâ, 4/59)

¹³³⁸ "Yeryüzünde herhangi bir canlı yoktur ki, rızık Allâh'a âit olmasın. O onların kaldıkları yeri de emânet edildikleri yeri de bilir. Hepsi bir 'kitâb-ı mübîn/apaçık kitap'tadır." (Hûd, 11/6)

¹³³⁹ "Rabbinin rahmetini onlar mı taksim ediyor? Onların mâişetlerini dünyâ hayâtında aralarında bir taksim ettik. Bir kısmı diğer bir kısmını emri altına alabilsin diye, onların bir kısmını derecelerle diğer bir kısmının üstüne yükselttik. Rabbinin rahmetiyse, onların toplayıp biriktirdiği şeylerden daha hayırlıdır." (Zuhuruf, 43/32)

¹³⁴⁰ "Allâh'a ve âhiret gününe inanıp da, babaları, çocukları, kardeşleri veyâ aşiretleri dahi olsa,

9. Nefsini bilip tanımak ve onunla mücadele etmek,¹³⁴¹
10. Tüm hallerde yüce Allah'tan korkmak,¹³⁴²
11. Yüce Allah'a dua etmek ve yalvarmak,¹³⁴³
12. Yüce Allah'ın mekrinden (Yüce Allah'ın nimet ve ihsan görüntüsü altında kulunu belâ ve sıkıntıya duçar kılması) emin olmamak, kendini emniyette hissetmemek,¹³⁴⁴
13. Yüce Allah'ın rahmetinden ümit kesmemek,¹³⁴⁵
14. Başta namaz kılariken olmak üzere avret yerlerini kapatmak,¹³⁴⁶
15. İlim talep etmek,¹³⁴⁷
16. Abdest almak,¹³⁴⁸
17. Cenabetten dolayı gusletmek,¹³⁴⁹
18. Teyemmüm etmek,¹³⁵⁰

Allâh'a ve resûlüne sınır tanımayan kimselere muhabbet gösteren hiçbir kavim bulamazsın. Onlar var ya, Allah onların kalplerine îmânı 'yazmış' ve onları kendi katından bir ruh ile desteklemiştir. Onları altlarından ırmaklar akan, içinde kalıcı oldukları cennetlere koyacaktır. Allah onlardan, onlar da ondan râzî olmuşlardır. İşte bunlar, Allâh'ın tarafında olanlardır. Dikkat edin! Allâh'ın tarafında olanlar var ya, onlar felâha ermiş kimselerdir.” (Mücâdele, 58/22)

¹³⁴¹ “Ben nefsimi de temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis, Rabbimin merhamet ettikleri müstesnâ- hep kötülüğü emredendir/yapandır. Muhakkak ki Rabbim Gafûr'dur, Rahîm'dir.” (Yûsuf, 12/53)

“Muhakkak ki şeytan sizin için bir düşmandır. O halde sizler de onu düşman edinin. O kendi tarafından olanları ancak o alevli ateş ehlinde olmaya çağırır.” (Fâtır, 35/6)

¹³⁴² “O halde, insanlardan korkmayın; benden korkun!” (Mâide, 5/44)

“Benden korkup çekinin.” (Bakara, 2/40)

“İnsanlardan gizliyorlar ama Allah'tan gizleyemezler.” (Nisâ, 4/108)

¹³⁴³ “Rabbimize tazarrû ile ve gizlice/sessizce duâ edin.” (A'râf, 7/55)

“Bana duâ edin, ben de size icâbet edeyim.” (Mü'min, 40/60)

¹³⁴⁴ “Onlar Allâh'ın tuzağından emin mi oldular? Hâlbuki Allâh'ın tuzağından, sâdece o hüsrâna uğrayan kavim emin olur!” (A'râf, 7/99)

¹³⁴⁵ “De ki: Ey nefislerine karşı haddi aşmış kullarım! Allâh'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü Allah günahları topluca affeder. Çünkü o, işte o Gafûr'dur, Rahîm'dir.” (Zümer, 39/53)

¹³⁴⁶ “Her mescitte zînetlerinizi takının.” (A'râf, 7/31)

“Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiğiyle mükellef kılar.” (Bakara, 2/286)

¹³⁴⁷ “Rabbânî olun.” (Âl-i İmrân, 3/79)

“Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan bir ateşten koruyun.” (Tahrîm, 66/6)

¹³⁴⁸ “Ey iman edenler! Namaza kalktığınız zaman yüzünüzü ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın ve başınızı meshedin; inciklere kadar da ayaklarınızı.” (Mâide, 5/6)

¹³⁴⁹ “Eğer cünüp iseniz temizlenin.” (Mâide, 5/6)

¹³⁵⁰ “Su da bulamamışsanız, bu durumda, temiz bir toprağa yönelin de, yüzünüzü ve ellerinizi onunla meshedin.” (Mâide, 5/6)

19. Beş vakit namaz kılmak,¹³⁵¹
20. Yüce Allah'ı zikretmek,¹³⁵²
21. Emaneti ehline vermek,¹³⁵³
22. Dünya malına düşkünlük göstermemek ve onunla şımarmamak,¹³⁵⁴
23. Elden çıkıp giden dünya nimetlerine üzülmemek,¹³⁵⁵
24. Tefekkür etmek,¹³⁵⁶
25. Nefsin hevasını terk etmek,¹³⁵⁷
26. Yüce Allah'ın iman ve İslâm nimetinin kadrini bilmek,¹³⁵⁸
27. Yüce Allah'ın her an her şeye muttali olduğuna iman etmek,¹³⁵⁹
28. Günahlardan tövbe etmek,¹³⁶⁰
29. Doğru sözlü olmak,¹³⁶¹
30. Helâl yemek,¹³⁶²
31. Gözleri, avret yerleri ve kulakları haramdan korumak,¹³⁶³

¹³⁵¹ “Namaz, mü'minler üzerine vakitleri belirlenmiş bir farzdır.” (Nisâ, 4/103)

¹³⁵² “Allâh'ı çok zikredin.” (Enfâl, 8/45)

¹³⁵³ “Muhakkak ki Allah size, emânetleri sâhiplerine vermenizi emrediyor.” (Nisâ, 4/58)

¹³⁵⁴ “Allah'ın size verdikleriyle sevinip şımarmayın.” (Hadîd, 57/23)

“Allah şımarıkları sevmez.” (Kasas, 28/76)

¹³⁵⁵ “Kaybettiklerinize karşı üzülmemeniz ve size verdikleriyle de sevinip şımarmamanız için.” (Hadîd, 57/23)

¹³⁵⁶ “İbret alın, ey 'göz sâhipleri!’” (Haşr, 59/2)

¹³⁵⁷ “Hevâ-yı nefse tâbi olma; aksi halde o seni Allâh'ın yolundan saptırır.” (Sâd, 38/26)

“Her kim de Rabbinin makâmından korkmuş ve nefsi, hevâdan alıkoymuşsa; işte cennet! Odur barınılacak yer!” (Nâziât, 79/40-41)

¹³⁵⁸ “Eğer doğru sözlü kimse iseniz, îmâna erıştirdiği için Allah sizi minnet altında tutmaktadır.” (Hucurât, 49/17)

¹³⁵⁹ “Ne yeryüzünde ne de göklerde zerre miktarı kadar bir şey dahi Rabbinden kaçamaz.” (Yûnus, 10/61)

¹³⁶⁰ “Allâh'a toptan tevbe edin ki felah bulasınız, ey mü'minler!” (Nûr, 24/31)

¹³⁶¹ “Konuştuğunuz zaman, akrâbâ da olsa âdil olun. Allâh'ın ahdine vefâlî davranın.” (En'âm, 6/152)

“O herhangi bir söz telaffuz etmesin ki, onun yanında hazır bir gözetleyen bulunmasın!” (Kâf, 50/18)

¹³⁶² “Temiz şeylerden yişin ve sâlih amel işleyin!” (Mü'minûn, 23/51)

¹³⁶³ “Mü'min erkeklere söyle: Gözlerini yumsunlar/sakınsınlar, edep yerlerini muhâfaza etsinler.” (Nûr, 24/30)

“Mü'min kadınlara da söyle: Gözlerini yumsunlar/sakınsınlar; edep yerlerini muhâfaza etsinler.” (Nûr, 24/31)

32. Gıybet ve alay etmeyi terk etmek,¹³⁶⁴
33. Lakap takmayı terk etmek,¹³⁶⁵
34. Sû-i zanda bulunmaktan sakınmak,¹³⁶⁶
35. Gizli gizli bilgi elde etmeye çalışmaktan sakınmak,¹³⁶⁷
36. Yüce Allah'a tevekkül etmek,¹³⁶⁸
37. Yüce Allah'ın kazasına rızâ göstermek,¹³⁶⁹
38. Sıkıntı, şiddet hallerinde sabır göstermek,¹³⁷⁰
39. Anne babaya iyilikte bulunmak,¹³⁷¹
40. Yüce Allah'ın nimetlerine karşı şükretmek,¹³⁷²
41. Faizi terk etmek,¹³⁷³
42. Fakirlik ve zenginlik hallerinde dengeli bir şekilde infakta bulunmak,¹³⁷⁴
43. Sadaka verirken minnettarlığa ve eziyete sebebiyet vermemek,¹³⁷⁵
44. Hayız halinde kadınlara yaklaşmamak,¹³⁷⁶
45. Kibir, kendini beğenme ve fesadı terk etmek,¹³⁷⁷

¹³⁶⁴ “Hiçbir kavim/grup diğer bir kavimle/grupla dalga geçmesin. Ola ki, diğerleri kendilerinden daha hayırlıdır.” (Hucurât, 49/11)

¹³⁶⁵ “Birbirinizi lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fisk ne de kötü bir isim!” (Hucurât, 49/11)

¹³⁶⁶ “Ey iman edenler! Zandan çok kaçının; çünkü zannın bir kısmı günahdır.” (Hucurât, 49/12)

¹³⁶⁷ “Tecessüs etmeyin.” (Hucurât, 49/12)

¹³⁶⁸ “Eğer mü'min iseniz, Allâh'a tevekkül edin.” (Mâide, 5/23)

¹³⁶⁹ “Rabbinin hükmü için sabret.” (Tûr, 52/48)

¹³⁷⁰ “Ey iman edenler! Sabredin, sabırda yardımlaşın, kenetlenin ve Allâh'a karşı takvâ sâhibi olun ki, felâha eresiniz.” (Âl-i İmrân, 3/200)

¹³⁷¹ “Rabbın, sâdece kendine ibâdet etmenizi ve anne babaya iyilik etmeyi kesin bir hüküm olarak buyurmuştur. Şâyet onlardan biri veyâ her ikisi senin yanında yaşlanacak olursa, sakın onlara “öf!” deme ve onları azarlama; onlara güzel ve tatlı söz söyle.” (İsrâ, 17/23)

¹³⁷² “Haydi, Allâh'ın helâl ve temiz olarak size verdiği rızıklardan yiyin ve eğer Allâh'a ibâdet ediyorsanız onun nimetlerine şükredin.” (Nahl, 16/154)

¹³⁷³ “Ey iman edenler! Kat kat ribâ yemeyin.” (Âl-i İmrân, 3/130)

¹³⁷⁴ “Onlar ki, infak ettikleri zaman israf da etmezler, pintilik de etmezler; bu ikisinin arasında bir kıvam tuttururlar.” (Furkân, 25/67)

“Akrabâya da hakkını ver, fakire de, yolcuya da; ama saçıp savurma.” (İsrâ, 17/26)

¹³⁷⁵ “Sadakalarınızı minnet ve eziyet ile bâtil hâle getirmeyin.” (Bakara, 2/264)

¹³⁷⁶ “Hayız hâlindeyken kadınlardan çekilin ve temizleninceye kadar da onlara yaklaşmayın.” (Bakara, 2/222)

¹³⁷⁷ “İşte âhiret yurdu! Onu yeryüzünde üstünlük taslamayı da fesat çıkarmayı da istemeyenlere veririz. Âkıbet müttakilerindir.” (Kasas, 28/83)

46. Fakirlik korkusunu terk etmek,¹³⁷⁸
47. Malı çocuklar, (ehli olmayan) kadınlar ve hainlere teslim etmemek,¹³⁷⁹
48. Beş vakit namazı düzenli bir şekilde kılmak,¹³⁸⁰
49. ‘Ehl-i Sünnet ve’l-cemaat’ mezhebine tâbi olmak,¹³⁸¹
50. Müslümanların kahir ekseriyetiyle birlikte hareket etmek,¹³⁸²
51. İyiliği emretmek, kötülükten sakındırmak,¹³⁸³
52. Zekât vermek,¹³⁸⁴
53. Oruç tutmak,¹³⁸⁵
54. Hacca gitmek,¹³⁸⁶
55. Yüce Allah’a nezaket ve hikmetle davette bulunmak.¹³⁸⁷

Elli beş esas bu şekilde sıralandıktan sonra “Tarikat’a giren sâlik bu alıntıdan Rufâî Tarikatı’nın hükümlerini ve sırlarını anlar ve öğrenir. Yardım ve destek sahibi ancak Allah’tır ve Allah’tan başka ilah yoktur.”¹³⁸⁸ denilmiştir.

Rifâî müelliflerinden özellikle Ebü’l-Hüdâ Sayyâdî, Sâmerî ve Ken’ân

¹³⁷⁸ “Şeytan sizi fakirlikle tehdit eder ve size çirkin işleri emreder. Allah ise, size kendinden bir mağfîret ve bir lutuf vâdetmektedir. Allah Vâsi’dir, Alîm’dir.” (Bakara, 2/268)

¹³⁷⁹ “Allâh’ın, sizin için ayakta kalma vâsıtası yaptığı mallarınızı aklı ermezler/ermeyenlere vermeyin. Onları onlardan rızıklandırın, giydirin ve onlara örf’e uygun/doğru söz söyleyin.” (Nisâ, 4/5)

¹³⁸⁰ “Namazları ve ‘orta namaz’ı muhâfaza edin ve gönülden itaatkârlar olarak Allah için kıyâma durun.” (Bakara, 2/238)

¹³⁸¹ “İşte bu, benim dosdoğru yolumdur; haydi ona tâbi olun ve farklı yollara tâbi olmayın. Aksi halde, onlar sizi onun yolundan ayırıp dağıtır.” (En’âm, 6/153)

¹³⁸² “Allâh’ın ipine topluca sarılın. Fırkalara ayrılmayın.” (Âl-i İmrân, 3/103)

¹³⁸³ “Onlar ki, eğer kendilerine yeryüzünde imkânlar verirse namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, mârufla iş yaparlar ve münkerden de uzak dururlar.” (Hac, 22/41)

¹³⁸⁴ “İman edenlere sâlih ameller işleyenlere, namazı dosdoğru kılanlara ve zekâtı verenlere gelince: Onların ecirleri Rableri katındadır. Ne onlar üzerine bir korku vardır ne de onlar mahzun olacaklardır.” (Bakara, 2/277)

¹³⁸⁵ “Ey iman edenler! Oruç, takvâ sâhibi olasınız diye, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı.” (Bakara, 2/183)

¹³⁸⁶ “Yoluna gücü yeten kimselerin ‘o ev’i haccetmesi, Allâh’ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır. Her kim de inkâr ederse, elbette ki Allah âlemlerden müstağnidir.” (Âl-i İmrân, 3/97)

¹³⁸⁷ “Rabbinin yoluna güzel öğüt ve hikmetle dâvet et ve onlarla en güzel şekliyle mücâdele et. Rabbin var ya, yolundan sapanı da en iyi bilen odur, hidâyete ermiş olanları da en iyi bilen odur.” (Nahl, 16/125)

¹³⁸⁸ Rufâî, Yusuf Haşim-Nedvî, Mustafa Rufâî, *İmam Seyyid Ahmed er-Rufâî*, ss. 81-91; (Ravvâs, *Refref el-İnâyet*, ss. 142-149’dan naklen); 55 esas hakkında ayrıca bk. “Rufai Tarikatının Temeli”, *Burhan Dergisi*, y. 11, sy. 123, İstanbul, Aralık, 2015, ss. 54-61.

Rifâî'nin görüşleri ile Ahmed er-Rifâî'nin eserleri göz önünde tutularak genel olarak Tarikat'ın öne çıkan esaslarını şöyle sıralayabiliriz:

- a. Tevhîd, Allah'ı birlemek,¹³⁸⁹
- b. Hasetten sakınmak,¹³⁹⁰
- c. Kibirden sakınmak,¹³⁹¹
- ç. Yalandan sakınmak,¹³⁹²
- d. Gıybetten sakınmak,¹³⁹³
- e. Hırstan sakınmak,¹³⁹⁴
- f. Gazaptan sakınmak,¹³⁹⁵

¹³⁸⁹ Rifâiyye'nin esasları arasında ilk ve en önemlisi tevhîd hükümlerini hakikati ile anlamak ve her hâlükârda Allah'ı hakkı ile tevhîd etmek gelir. Tevhîd Allah'ın azametiyle kulun kalbinin titremesi, O'nu noksan sıfatlardan tenzih etmesi, O'nun ezeli ve ebedî olduğunu, mahlûkâta benzemediğini, başlangıcının ve sonunun olmadığını, kudret ve azametiyle her şeyi kuşattığını, sıfatlarının kendi zâtına mahsus olduğunu bilmesi ve O'na daima hamd ve senada bulunmasıdır (Sayyâdî, *Rifâî Yolunun Esasları*, s. 26).

¹³⁹⁰ Haset, haset edenin haset ettiği verilen nimetin geri alınmasını arzu etme duygusudur (Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 101). Haset edilene verilen nimet Allah'ın o kuluna olan lütfudur. Bu durumda haset sahibinin itirazı doğrudan Allah'ın seçimine bir itiraz olup tevhîde aykırı bir durumdur. Ahmed er-Rifâî Allah'ın nimetini kıskananlardan başka bütün düşmanlarını râzı edebileceğini belirtmiştir. Ama kıskanç kimsenin râzı olması ancak o nimetin yok olması ile mümkün olur (Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 66). Bu yüzden hasetten sakınmak Rifâiyye'nin önemli bir esasıdır. Çünkü haset/kıskançlık hataların anasıdır. Şeytan Hz. Adem'i kıskandığı için kibirlenip ona secde etmekten çekinmiş ve bu sûretle Allah'ın rahmetinden kovulmuştur." (Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 61).

¹³⁹¹ Kibir, kişinin kendisini başkasından üstün görmesi hastalığıdır (Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 101). Oysa üstünlük ancak takva ile olur ve bunun kararını sadece Allah verebilir. Kula düşen sadece Allah'ın rızasını kazanmak hususunda gayret göstermesi, çalışıp çabalamasıdır. Yoksa başkalarından üstün olma gayretiyle yapılan işler boşadır. Dolayısıyla kibirden sakınmak Rifâiyye'nin önemli bir esasıdır.

¹³⁹² Yalan gerçeğe aykırı bir söz uydurmadır ki sahibine yarar sağlama niteliğine hâiz bir tutum değildir (Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 101). Yalan sahibinin Hakk'la arası perdelidir çünkü Allah'ın kaderde tayin ettiği bir hükmü yok sayma veya takdir etmediği bir hususu var sayma çabasıdır ki bundan kurtulmak tarikatın esaslarından biridir.

¹³⁹³ Gıybet, insanların hoş olmayan yanlarını gözler önüne serme çabasıdır (Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 101). Çirkin bir iş yapan insan zaten çetin bir imtihanla karşı karşıya olup tevbe etmeye ve affedilmeye ihtiyacı olan birisidir. Bu kötü fiiline şahit olan diğer insanların da yapması gereken şey o kişiyi bu fiilinden vazgeçirmek ve tekrar etmemek üzere pişman olmasını sağlamak için ona uyarıda bulunarak yardım etmektir. Bunun yerine kötü fiilin ve sahibinin gıybetini yaparak başka ortamlara yaymak bu kötü fiile birebir ortak olmak ve bir adım daha ötesine taşımak demektir ki bu gıybetçiyi gıybet ettiği kadar daha beter bir duruma sevk eder. Bu durum gıybet sahibinin kalbinin perdelenmesine sebebiyet verir. Dolayısıyla gıybetten kaçınmak tarikatın önemli bir esasıdır.

¹³⁹⁴ Hırs dünyaya doymamak demektir (Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 101). Hırs sahibinin amacı bu dünyanın malı mülkü ve mevkisidir. Bu haslet onun tevhîde ulaşmasına engel bir perdedir. Bu yüzden hırstan kurtulmak tarikatın bir başka önemli esasıdır.

¹³⁹⁵ Gazap intikam isteğiyle kişinin hiddetlenmesidir (Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 101).

Gazap ve intikamda maksat Allah rızası değil sadece nefsin kendisini ispatı ve bencilliği vardır ve bu

- g. Riyâdan sakınmak,¹³⁹⁶
- ğ. Zulümden sakınmak,¹³⁹⁷
- h. Kur'ân'ı âlimlerin tefsirine göre anlamak,¹³⁹⁸
- ı. Her durumda Peygamberimize tabi olmak,¹³⁹⁹
- i. Hak mezheplerden birine ittiba etmek,¹⁴⁰⁰
- j. Kerâmet ve olağanüstülüklerde gücün Allah'tan olduğunu bilmek,¹⁴⁰¹
- k. Allah'ın zâtı yerine yarattıklarını tefekkür etmek,¹⁴⁰²
- l. Zikir meclislerine devam etmek,¹⁴⁰³

Allah ile o kul arasında kesif bir perdedir. Dolayısıyla gazaptan sakınmak önemli bir esastır.

¹³⁹⁶ Riyâ kendisinde olan bir şeyi başkalarının görmesi ile sevinç duymaktır (Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 101). Oysaki kul yaptığı her işte Hakk'ı gözetmesi ve yalnız O'ndan iltifat beklemesi icap ederken yaptığı işlerde kendisi gibi diğer kullardan takdir beklemesi Hakk ile arasında halk perdesinin olduğuna işaretir. Dolayısıyla riyâdan sakınmak Rifâiyye'nin önemli bir esastır.

¹³⁹⁷ Ahmed er-Rifâî'ye göre zulüm nefsin arzuladığı şeylere uymaktır (Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 102) ki bir şeyi yerli yerine koymamak demektir. Hakk'ı ve doğruluğu gözetmeksizin yapılan her iş, verilen her karar ve kalpten geçirilen her art niyet zulüm perdesidir ki zulümden uzak durmak tarikatın başlıca esaslarındandır.

¹³⁹⁸ Kur'ân'ı kibirden, ucubtan, riyadan ve nefsi duygulardan arınmış âlimlerin tefsiri ile algılamak önemli bir husustur. Kur'ân'a şahsî görüşlerini, mağrur fikirlerini sokan kimselerin tefsirlerine itibar etmemek bu tarikatın önemli rükûnlarındandır (Sâmerrâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 60).

¹³⁹⁹ Sonsuz saâdetin anahtarı olan Allah Rasûlü'ne (s.a.v.); onun bütün hareketlerinde, yemesinde, içmesinde, oturmasında, kalkmasında, uyumasında ve konuşmasında tabi olunmalıdır. Bunların ihmalî saâdet kapılarından büyük bir kapı kapatır. Allah Rasûlü'ne (s.a.v.) uymamak hususunda herhangi bir mazeret olamaz. Ona uymamak ya gizli bir küfürden ya da açık bir ahmaklıktan kaynaklanır (Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 106). Allah'ın emirlerini ta'zîm, yarattıklarına şefkat ve Rasulullâh Efendimizin sünnetine bağlılık tarikatın başlıca esaslarındandır (Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, ss. 249-250; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'ş-Şâfiyye*, c. III, s. 2; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, c. V, s. 428).

¹⁴⁰⁰ Bu tarikata mensub olduğunu iddia eden kimse, kendine ve evlâtlarına Ahmed er-Rifâî'yi ve bu tarikatı tanıtmadan önce Ebû Hanîfe'yi, Mâlikî'yi, Şâfiî'yi ve Ahmed b. Hanbelî'yi tanıtmalıdır (Sayyâdî, *Rifâî Yolunun Esasları*, ss. 155-156). Tarikata intisap etmeden önce hak mezheplerden birine ittiba etmek Rifâiyye'nin önemli bir esasını teşkil eder.

¹⁴⁰¹ Kerâmetin kıymeti, kerâmetin gerçek sahibinin Allah oluşundandır yoksa değerini üzerinde gerçekleşen kuldun almaz. Kulun, kerâmeti kendisine izafe etmesi öldürücü bir zehir ve aynı zamanda tevhide mânî bir durumdur. Gerçek velîler, kadının hayız kanını gizledikleri gibi kerâmetleri gizlerler (Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 33). Kerâmette kendine pay çıkarmak şirke düşmek demektir (Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 41). Oysa Kerâmetin kaynağı Allah'tır. Kerâmet ve olağanüstülüklerde gücün Allah'tan olduğunu bilmek tarikatın esaslarındandır.

¹⁴⁰² Allah zâtında bir ve tektir. Hiçbir yaratılmış O'nun zâtını idrake sahip değildir (Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 16). Allah'ın zâtı ile meşgul olmayıp Allah'tan başkasından yüz çevirmek ve hâlin dizginini tevekkül ile Allah'a havale etmek önemli bir husustur (Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 57). Bir kimsenin Allah'ın zât ve sıfatları hakkında söz söylemesinden ise susması daha iyidir (Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 50). Kâinatı yoktan var eden ve onu idare eden Allah'ın mevcûdiyetine inanmak fakat O'nun hakikatini anlamaktan aciz olduğunu itiraf etmek (Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 16) tarikatın esaslarındandır.

¹⁴⁰³ Allah'ı zikretmek ruhların yemeği, O'na hamdetmek ruhların içkisi, O'ndan utanmak da ruhların

- m. Giyim hususunda ölçülü olmak,¹⁴⁰⁴
- n. Nimetlerin kadrini bilmek,¹⁴⁰⁵
- o. Vaktin kıymetini bilmek,¹⁴⁰⁶
- ö. Kur'ân okumak ve ilim öğrenmek,¹⁴⁰⁷
- p. İnsanlara yük olmamak,¹⁴⁰⁸

giyisidir. O'nu zikredenler, zikirden aldıkları lezzeti bir başka yerde bulamamışlardır. Allah'ı zikreden, Rabbinden bir nur üzeredir. Kalbi huzur içinde ve düşmanından da selamettedir. Sûfiler cemaati öyle bir topluluktur ki Allah'ın zikri onları her şeyden el çektirmiştir. Onların tek maksatları O'dur (Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 54). Dolayısıyla zikirde sadece Allah'ın rızasını gözetmek ve başka birilerini Allah'ın zikrinin önüne geçirmemek tarikatın esasları arasındadır.

¹⁴⁰⁴ Ahmed er-Rifâî giyim hususunda özellikle zenginlerin lükse kaçmamasını öğütlemiştir. Bu sayede güzel kumaşlardan yapılmış elbiselere sahip olamayan fakirlerin de gönlü incinmemiş olacaktır. Sadece Peygamberimizin (s.a.v.) sünnetini yerine getirmek için müridlerine içi sert lif ile doldurulmuş döşekte yahut hasır veya toprak üzerinde yatıp uyumalarını tavsiye etmiştir (Rifâî, Ahmed, *el-Hikem*, s. 20). Ahmed er-Rifâî bizzat kol ve boyun ölçüsünü aşmayan basit bir elbise ile büyük olmayan siyah veya beyaz renkli bir sarık giyerdi (Bâ Mahreme, *Kılâdetü'n-Nahr*, c. IV, s. 281; Şebencî, *Nûru'l-Ebsâr*, s. 350; Sâmerrâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, ss. 36-37). Ayrıca onun yaz ve kış mevsimlerinde aynı anda iki gömleğe hiçbir zaman sahip olmadığı çoğu kaynakta rivayet edilmiştir (Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, s. 251; (a. mlf.), *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, s. 80; İbn Fadlullah, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, s. 117; Sübkî, *Tabakât*, c. VI, s. 26; İbn Kesîr, *Tabakât*, c. I, s. 631; İbnü'l-Mülakkın, *Tabakâtü'l-Evliyâ*, s. 97; Yûnîni, *Zeylû Mir'âti'z-Zamân*, c. II, s. 1049).

¹⁴⁰⁵ Her nimet bir şükür gerektirir. Şükür nimeti verene yapılıır, nimetin kendisine değil. Nimetle meşgul olup nimeti vereni unutmak, nefsaniyetten, düşüncenin acziyetinden ve mârifetin azlığındandır (Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 41). Bu yüzden nimetlerin kadrini bilmek tarikatın önemli bir esasıdır.

¹⁴⁰⁶ Vakit korunması gereken kıymetli bir değerdir. Huzur getirmeyecek şeylerle, günahlarla vakti harcamak kalbi köreltir, karartır ve hasta eder. İbadetin en değerlisi her vakitte Allah'ı murakabede olmaktır. Murakabe görünür görünmez bütün hareket ve davranışlarımızı Allah'ın görüp bildiğini sürekli göz önünde bulundurmadır (Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 43). Kulun tüm vakitlerini uğruna adayacağı yegâne ilah Allah'tır. Çünkü yaratılmış hiçbir varlık uğruna vakitleri harcamaya layık değildir. Allah'ın emirleri doğrultusunda geçirilen vakit kıymetlidir. Kul vaktini sadece Allah'a ve O'nun rızasını kazanmaya adanmalıdır. Alınıp verilen her bir nefesi değerli bilmek ve nefesi ziyan etmeyip ona en iyi şekilde veda etmek (Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 51) tarikatın esaslarındandır.

¹⁴⁰⁷ Kur'ân-ı Kerîm ilaçtır, Allah'ın edep öğrettiği yerdir. Onunla kim edeplenmezse, onun ne edebi olur ne de kalbinin hastalığına şifa olur. Kur'ân-ı Kerîm'i korkarak, heybetini düşünerek ve eziklikle okunmalıdır. Hakk'a en yakın yol Allah'ın emrine saygı ve kullarına şefkat göstermektir (Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, ss. 66-67).

Allah'ı seven Kur'ân-ı Kerîm'i sever, onu okumaya devam edene cennet ve Allah sevgisi gerekli olur. O kötü hesaptan kurtulur. Kur'ân-ı Kerîm'e ve Kur'ân ehline ikram eden şerefe erişir böylece kıyamette onun şefaati hasıl olsun. Çünkü o en büyük şefaatt edicidir (Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 85). İlim dünyada şeref ve âhirette yücelik sebebidir (Rifâî, Ahmed, *el-Hikem*, s. 2). İlim hem aklen hem de duyup görme bakımından eşyanın hakikatini kavramak demektir (Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 98; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 119). Ayrıca ilmin sonuna ulaşmak imkânsız olduğundan daima daha yükseğini istemek ve ilim için son zannedilen yerde durmamak gerekir." (Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 125).

Allah'ın ilim ile rızıklandığı kimse hariç câhillerin hepsi ölüdür. Allah'ın ilim ile amel etmeye muvaffak kıldığı kimsenin ilmi hariç diğer tüm ilimler de delilden başka bir şey değildir (Rifâî, Ahmed, *el-Mecâlis*, s. 142).

¹⁴⁰⁸ Kişinin himmet ve gayret yüceliğinin ölçüsü almakta değil vermektir; yük almakta değil yâr

- r. Mâlâyâniden kaçınmak,¹⁴⁰⁹
- s. Tüm peygamberlere, din büyüklerine, velilere ve yollarına saygılı olmak,¹⁴¹⁰
- ş. İddia sahibi olmamak,¹⁴¹¹
- t. Edebe riâyet etmek,¹⁴¹²
- u. İbadetleri, duâları ve kulluğu sadece Allah için yapmak,¹⁴¹³

olmaktadır. Başkalarına zillet ve dilencilik için uzanan eller ‘kesilmelidir.’ Kişi elinden gelen ve hâline uygun olan bir sanatı öğrenip onunla geçimini sağlamalıdır. Çünkü dünyada sanatın en düşüğü ile de olsa geçinmek himmet ehline has olan meziyetlerin en şerefliisidir (Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 125).

Nice başlarına taç giyip sarık saran, üzerlerine derviş hırkası giyen ve bununla dervişlik iddiasında bulunup insanlardan dilenenler vardır ki onlar Allah’tan, Allah Rasûlü’nden, şeriatın, tarikattan ve hakikatten çok uzaktırlar. Onların inlemeleri dünya için ve yalvarmaları cepleri içindir. Hakikat ehli olanlar bilirler ki Hak ehli Hak için çalışır. Allah erleri emeklerini sarfettikten sonra rızıklarını Allah’tan beklerler. Onlar tembel tembel oturup ‘biz rızığımızı Allah’tan bekliyoruz.’ demezler. Kişinin kendisini ‘alan kişi’ olarak görmesi himmet değildir. Bilakis ‘veren kişi’ olarak görmesi himmettir. Bunun anlamı helâl kazanç ile Allah’a yaklaşmak demektir. Öyleyse geçimini sağlamak için imkânların ölçüsünde yürütebileceğin bir sanat sahibi ol! Böyle bir sanat sahibi olmak, himmet ehlinin ulaştığı sıfatların en şerefliisidir. Bu şekilde bir sanat sahibi olmak demek onun bunun vereceği sadakanın yükünden kurtulup izzet ve kerem sahibi Allah’a yönelmek demektir. Muhtaç durumdaki kardeşlerinize helâl kazançlarınızdan veriniz ve sofralarınıza onları da ortak ediniz! Ailenize helâl yedirin! Allah’ın helâl kıldığı rızıklardan siz de yiyin!” (Rifâî, Seyyid Şeyh Muhammed, *Rifâî Yolunun Esasları*, ss. 93-95).

¹⁴⁰⁹ “Bir kul temizliğini kemâle erdirmedikçe, zikri saflaştırmadıkça ve kendisini Hakk’tan alıkoyan şeylerden kaçmadıkça Hakk ile ünsiyet edemez.” (Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 50; Sâmerriâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 62). Konuyla ilgili olarak Allah Rasûlü (s.a.v.) “*Kişinin kendisini ilgilendirmeyen şeyleri terk etmesi İslâmın güzelliğindedir.*” (Tirmizî, “Zühd”, 11; İbn Mâce, “Fiten”, 12) buyurmuştur.

¹⁴¹⁰ Bu yola girmek isteyen mürîd Hz. Muhammed’e (s.a.v.), tüm rasullere, nebîlere, velilere ve onların tuttuğu yollara saygılı olmalıdır.

¹⁴¹¹ “İçinizden hiç kimse kendini beğenmesin. ‘Hakk’ın bana verdiği bir başkasında yoktur veya o mertebeye kimse erişemez, benim hasletlerime ve kalp gözü ile ulaştığım bilgilere kimse yetişemez.’ demesin. Böyle bir iddiada bulunmak şeriata karşı gelmektir; bu iddianın sahibine güvenmek caiz değildir çünkü bu gururdur.” (Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 41).

¹⁴¹² “Dervişin Hakk ile muamelesi edep ve haya üzere olmalıdır. Allah bundan dolayı yüksek mertebeler verir ve o kimseyi rahmetine mazhar eder.” (Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 42).

“Halk ile edep üzere ol. Halk ile edep Hakk ile edeptir. Az bir edep çok ilimden ve amelden hayırlıdır.” (Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 55). “Edep konusuna önem verilmelidir çünkü edep aklın ve maksadın kapısıdır. Kim ki edebe sarılarak nefesine üstün gelirse tam bir ihlâsla ibadet edebilir. Senden üstün olanlar ile sohbet dikkat edilecek edep onlara iyi hizmet etmektir. Aynı seviyede olanlarla sohbet, onları kendine tercih etmektir. Kendinden aşağıda olanlar hakkında edep, onlar şefkat etmek, öğüt vermek ve güzel terbiye vermektir. Âriflerin Allah’a karşı gözettikleri sohbet edebi ise ilâhî emirlere uyma ve yasaklardan kaçınmadır. Nefsi ile olan sohbet, ona karşı koyma ve şeytan ile edep ise ona düşman olmaktır.” (Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 112).

¹⁴¹³ Allah’a yapılan bütün ibadetlerin özü, kulun kulluk makamını bilmesidir (Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 21). Kulun Efendisinden başka her şeyden tamamıyla alâkasını kesmesi, küllî ve cüz’î her şeyi terketmesi kulluğunun gereğidir. Bir başka ifadeyle, kâmil bir kul olmanın şartı, masivanın boyunduruğundan tamamen kurtulmaktan geçer ve kul böylelikle ilâhî irâdeye teslim olur (Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, ss. 81-82). Allah’tan başka kimseye duâ edilmemeli, yalvarılmamalıdır. Allah’tan başka kimse insanüstü bir yaratık kabul edilip ondan dilek ve istekte bulunulmamalıdır. Sadece Allah’a kulluk yapılmalıdır. Çünkü kulluk ezelde verdiği sözü tutmak, verdiği söze uymak, var olana râzı olmak,

- ü. Sadece Allah’a teslim olmak,¹⁴¹⁴
- v. Sadece Allah için sevmek,¹⁴¹⁵
- y. Amellerin niyetlere göre olduğunu bilmek,¹⁴¹⁶
- z. Diğer bazı esasları:

Yukarıda zikredilen esasların yanı sıra Ahmed er-Rifâî sâliklerin sülûklarının başından sonuna kadar şu hususlara azami özen göstermeleri gerektiğini ifade etmiştir: Yalancı davayı bırakmak, kendisinde zuhur eden mâneviyyâtı gizlemek, ihlâslı olmak, Allah’ı (cc) devamlı zikretmek, helâl kazanmak, haramdan uzaklaşmak, güzel düşünmek, nefsin kötü arzularından nefsi korumak, eziyetlere karşı sabırlı olmak, kötülükten ve bid’atlerden uzaklaşabildiği kadar uzaklaşmak, kibirden, ucubdan, nifaktan, gösterişten uzaklaşmak, hakkı olmadığı halde övülmekten kaçınmak, riyaset talebinde bulunmamak, hasetten, buğzdan, sû-i zandan, yalandan ve batıla götürecek her yoldan uzak durmak. Ahmed er-Rifâî “Bu emirlerle emirlenmeyen ve bu yasaklarla yasaklanmayan kimse bizim tarikatımızdan değildir belki bu tarikata kendi kendini nisbet eden bir müsveddedir.”¹⁴¹⁷ demiştir.

kaybedilen şey için sabır göstermektir (Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 44).

¹⁴¹⁴ Gerçek kulluk, kulun efendisine kayıtsız şartsız teslim olmasıdır. Ahmed er-Rifâî’ye göre bir derviş kendi nefsinde yardım etmeye kalkışırsa yorulur ve bitap düşer, oysa kendini Allah’a teslim ederse yakınlarından hiç kimseye muhtaç olmadan zaferden zafere, başarıdan başarıya koşar (Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 44). Bu yüzden sadece Allah’a teslim olunmalıdır çünkü insana gerçekte zararı ve faydayı veren de sadece O’dur. Kulun kendisini tamamen teslim edeceği, dayanacağı yegâne güç tektir ve O da Allah’tır. Fanilere güvenmek onlara sırtını yaslamak ve onlardan medet ummak tevhide uymayan bir durumdur.

¹⁴¹⁵ En büyük zenginlik Allah ile ünsiyet kurmak ve O’nunla dost olmaktır. En büyük fakirlik ise masiva ile dostluğu sürdürmektir ki bu kalbe takılan en kalın perdedir (Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 48). Sevmek sevgiliden başkasını unutmak demektir. Hakiki sevgili tektir ve O da Allah’tır. (Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 49). Sevgide tevhide ulaşmak için mü’minlerin hiçbir şeyi veya kimseyi Allah’tan, Rasûlünden ve O’nun yolunda mücadeleden daha üstün tutmamaları gerekmektedir. Hakk’a yakın olmanın belirtisi, büyük velilerden başka bütün insanlardan uzak bulunmaktır. Velilerle ünsiyet yani dostluk Hakk ile dostluktur (Rifâî, Ken’ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 43).

¹⁴¹⁶ Ahmed er-Rifâî amellerin kıymetinin iyi veya kötü olmasının pürüzsüz ve katışksız niyete bağlı olduğunu ifade edip, niyet ve amelin her ikisinin de doğru olması gerektiğini vurgulamıştır (Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 14).

¹⁴¹⁷ Rifâî, Seyyid Şeyh Muhammed, *Rifâî Yolunun Esasları*, s. 114.

SONUÇ

İslâm'ın ihsân/ihlâs boyutu mevkiindeki tasavvuf, ilk başlarda bir zühd hareketi olarak başlamış, akabinde geçirdiği merhaleler neticesinde VI/XII. yüzyıldan itibaren tarikatlar dönemine girmiştir. O dönemde teşekkül eden tarikatlar arasında önemli bir yeri olan Rifâiyye'nin kurucusu Ahmed er-Rifâî'dir. O 512/1118 yılında Irak'ın Basra bölgesinde yer alan Vâsıt şehrine bağlı Hasen (Hüsn) köyünde doğmuştur. Baba tarafından soyu Hz. Hüseyin'e ulaştığı için 'Hüseyinî' ve anne tarafından soyu sahabeden Ebû Eyyüb Ensârî'ye ulaştığı için de 'Ensârî' olarak isimlendirilmektedir. O henüz yedi yaşında Kur'ân'ı Kerîm'i ezberler, kıraat ve tecvid dersleri alır. Aynı yıl babası Seyyid Ali b. Yahyâ'nın (ö. 519/1125) Bağdat'ta vefât etmesi üzerine dayısı Mansûr Batâihî (ö. 540/1145) onu himayesine alır ve daha önce gördüğü mânevî bir işaret gereği aklî ve naklî ilimlerde yetiştirmesi için onu Vâsıt'ta Ebü'l-Fazl Aliyyü'l-Kârî Vâsîtî Kureşî'ye (ö. 539/1144) teslim eder. Orada Ahmed er-Rifâî İslâmî ilimler alanlarında başarılı bir eğitim sürecinin akabinde 539/1144 yılında yirmi yedi yaşında iken hocası Ebü'l-Fazl Aliyyü'l-Kârî Vâsîtî Kureşî ona dinî ilimlerde mezun olduğunu gösteren umumi bir icâzet verir ve ona kendi tarikat hırkasını giydirir. Ahmed er-Rifâî hocası Vâsîtî'nin vefâtından sonra dayısı Mansûr Batâihî'nin irşâd ve terbiye halkasına devam eder. Dayısı 540/1145 yılında ona 'şeyhu'ş-şuyûh' unvanı ve hilâfet vererek onu kendisine bağlı tüm tekkelerin şeyhliği ile görevlendirir. Bu olayın neticesinde Ahmed er-Rifâî'nin genç yaşta dayısından kalabalık bir mürîd topluluğu ve tekke devralmış olması ona nisbet edilen Rifâiyye Tarikatı'nın teşkilatlanmasında en önemli sebep olarak görülebilir. Ahmed er-Rifâî atmış altı yıllık bereketli bir ömür geçirdikten sonra 22 Cemâziyelevvel 578/24 Eylül 1182 tarihinde Ümmü Abîde'de vefât etmiştir.

Tasavvuf çevrelerinde Abdülkâdir Geylânî, Ahmed el-Bedevî ve İbrâhim ed-Desûkî ile birlikte dört büyük kutuptan (aktâb-ı rub'a) biri olarak nitelendirilen Ahmed er-Rifâî hem zâhirî hem de bâtinî ilimlerde seçkin bir şahsiyetti. O hem fakih hem zâhid aynı zamanda şair, edip ve irfan sahibi biri idi. İslâm âlimleri onu yüce bir âleme ve ulu bir dağa benzetmişler, ayrıca onun fıkıh, hadis ve tefsîr ilimlerinde çok büyük bir deha olduğunu belirtmişlerdir. O Kur'ân'ı hâfızasından açıklar ve âyetlerin tefsirini yapardı. Şafiî fikhına dair verdiği fetvâları kendi el yazısı ile yazardı. Arap dili ve

edebiyâtında mâhir; şeriat ve hakikat ilimlerinde söz sahibi idi. Fakihler çözemedikleri bir mesele olduğu zaman ona müracaat ederler, o da o meseleyi onlara izah ederdi. O ilim ve amel bütünlüğüne erişmiş, İslâmî kimliğe sahip sûfi bir şahsiyetti. Yaşadığı devirde zâhir ve bâtın ilimlerine sahip bir âlim ve sûfi olduğunu belirtmek için ona ‘Ebü’l-Alemeyn’ unvanı verilmiştir.

O insânî bakımdan da müstesna bir kişiliğe sahipti. İnsanların sevinç ve üzüntülerine ortak olan, şehvete düşkün olmayan, kanaatkâr, kötü söz asla söylemeyen, az yiyip az içen, herkesin işine koşan ve onlara faydalı olmaya çalışan, gönlü zengin, görgülü, yumuşak kalpli, sır saklayan, sözünü tutan, etrafındakilerin çoğu fakirlerden olan, fakirleri dinleyen, ayırım yapmaksızın her hastayı ziyaret eden, cenazelere katılan, eziyete karşı sabırlı ve karşılaştığı kimselere selamı ilk veren biri idi. Çok büyük maddî imkânlarla sahip olmasına rağmen sade ve fakir olarak yaşaması, mal biriktirmemesi, rivâkın gelirlerinin tamamını yoksullara harcaması, fakir olarak ölmesi, çocuklarına maddî zenginlik bırakmaması ve çocuklarının da fakir olması; onun dünyaya değer vermeyen ihlâslı bir sûfi oluşunun kanıtlarındandır. Ayrıca o daima kendisini mütevâzı bir şekilde ‘Miskin Ahmedcik’ diye tanıtan eşsiz bir şahsiyete sahipti.

Onun gerek sohbetlerinde gerekse günlük hayatında en önemli referans kaynakları Kur’ân ve sünnet idi. Peygamberimizin sünnetine sıkı sıkıya bağlı, nefsinin her an hesaba çeken ve yaptığı tüm işlerinde Rabbi tarafından murakabe edildiğini düşünen biriydi. Onun takvâ ve zühde dayalı yaşamı, müridlerini sohbet yolu ile terbiye etmesi, yaşadığı sürece ders halkalarını ve ilim meclislerini devam ettirmesi onun seçkin bir şahsiyet haline gelmesini sağlamıştır. Şeriata uygun tasavvuf anlayışını benimsemesi, zâhir ile bâtını ayırtırmayıp aksine birleştirmesi, dine sonradan sokulmaya çalışılan işler ve anlayışlara karşı mücadele etmesi, bu yüzden de hem ilmiye hem sûfiye erbabının saygınlığını kazanması; onun henüz hayatta iken ‘şeyhler şeyhi’ unvanı ile anılmasına vesile olmuştur.

Ahmed er-Rifâî’ye nisbet edilen Rifâiyye, İslâm dünyasında VI/XII. yüzyılda teşekkül eden tarikatlar arasında kuruluşunu tamamlayıp teşkilâtlanan ilk tarikatlardan biridir. Kurucusunun nisbesinden dolayı Rifâiyye diye bilindiği gibi ismine izâfetle Ahmediyye, kurucusunun yaşadığı bölge olan Batâih’e nisbetle Batâihiyye adları ile

de anılır. Fakat zaman içinde Rifâiyye adı daha çok kullanılır olmuş ve Tarikat bu isim ile yaygınlaşmıştır. Günümüzde Rufâiyye ismi ile de bilinmektedir.

Rifâiyye Tarikatı'nın ilkelerini bizzat Ahmed er-Rifâî belirlemiş ve bunları şöyle belirtmiştir: “Tarikatım bid’at karışmamış dindir. Tembellik gösterilmeden yapılan ameldir. Tarikatımızın esası beş duyu organını zabt u rabt altına almak ve nefes aldıkça vakte riayet etmektir. Bâtını kirlerden arındırmak ve bütün âzalar ile zikre devam etmektir. Riyâsı olmayan kalp ve şehvetine uymayan nefis sahibi olmaktır. Yolumuz Kitâbullah ve sünnet-i nebevîdir. Ayrıca benim gitmediğim zor bir yol, hakikatine vâkıf olmadığım bir meslek (gidilen yol) kalmadı. Himmet ve gayretimle hepsinin perdelerini kaldırıp açtım ve her kapıdan girdim. Hepsini çok kalabalık buldum. Zül (tevâzu) ve inkisar (mezellet) kapısına vardım, onu bomboş gördüm ve oradan girdim, vâsıl oldum ve matlûbum hâsıl oldu. Bu arada diğer kapıların tâlipleri hâlâ yerlerinde idiler.” Eserlerindeki bu ve benzeri sözlerinden, tarikatının Kitap ve Sünnet kaynaklı olduğunu ayrıca onun tevâzuu esas aldığı anlaşılmaktadır.

Ahmed er-Rifâî'nin fikirleri, şahsiyeti, gerçekleştirdiği sohbetlerinin tesiri ve halifelerinin/mürîdlerinin yoğun gayretleri ile Rifâiyye, Irak'ın güneyindeki Batâih bölgesi başta olmak üzere zaman içinde Suriye, Hicaz, Yemen, Mısır, Tunus; XIII/XIX. yüzyılın sonlarında Endonezya, Hindistan, Afrika, Balkanlar, Avrupa ülkeleri, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Avustralya'ya kadar neredeyse dünyanın büyük bir bölümüne yayılmıştır. Tarikat günümüzde de Mısır, Suriye, Yemen, Irak, Türkiye ve Balkanlar'da varlığını sürdürmektedir.

Tarikat VII/XIII. yüzyılın ortalarına doğru Anadolu'da da varlığını hissettirmeye başlamış, XIII/XIX. yüzyılın sonu ve XIV/XX. yüzyılın başlarında tüm Osmanlı coğrafyasında faal duruma gelmiştir. Burada şu hususu belirtmekte fayda vardır: Rifâiyye Arap kökenli bir tarikat olmasına rağmen Türkler arasında tutunmayı başarmıştır. Bu durumun nedenini tarikatın Anadolu'daki fütüvvet geleneğiyle hemhâl olmasına bağlayabiliriz. Osmanlılar zamanında İstanbul, Anadolu ve Balkanlar'da Rifâî tekkelerinin azımsanamayacak sayıları ve faaliyetleri göz önünde bulundurulduğunda, tarikatın o zamanki toplumsal zeminde ne kadar etkili olduğu ve halk nezdinde ne denli itibar gördüğü kolayca anlaşılabilir. Ayrıca müntesiplerine bakarak tarikatın sosyolojik bakımdan toplumun en alt kesiminden en üst tabakasına

kadar; şair, yazar, meczup, çiftçi, bilim insanı, yönetici ve sıradan insanlar tarafından benimsendiğini söyleyebiliriz.

Netice olarak Ahmed er-Rifâî tarafından temelleri atılan Rifâiyye tarikatının varlığı ve etkisi yaklaşık sekiz asırdır devam etmektedir. Tarikat; kurucusu, halîfeleri, kolları, müridleri ve hakkında yazılan kayda değer eserleri sayesinde dünyanın birçok yerine yayılmıştır. Tarikatın İslâm ve tasavvuf kültürüne katkıları yadsınamaz bir hakikat olarak karşımızda durmaktadır. Köklü bir geleneğe sahip olan tarikatın daha birçok araştırmanın konusu olacağı şüphesizdir.

KAYNAKÇA

A. Yazma Eserler:

- Âdâb-ı Tarîk*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE. Yz. 1562, yer nr. 297.71.
- Ahmed Muhyiddîn Efendi, *Tomâr-ı Tekâyâ*, Tophâne Kâdirîler Âsitânesi Özel Ktp.
- Ali Sâbit Efendi, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE. Yz. 0165, yer nr. 297.7 SAB1, (29 yk., 15 st. ; 240x170, 160x80 mm.).
- Evrâd ve Zikir Mecmuası*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE. Yz. 0154, yer nr. 297.73 EVR.
- Fütüvve-i Tarîkat*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE. Yz. 0106, yer nr. 297.7 FUT1.
- Fütüvvetnâme*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE. Yz. 1229, yer nr. 297.7 1261 H.1.
- Fütüvvetnâme*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE. Yz. 1311-01, yer nr. 297.71.
- Fütüvvetnâme*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE. Yz. 1583, yer nr. 297.7 1302 H.1, istinsah tarihi: 11 Rebiülahir 1302/28 Ocak 1885.
- Fütüvvetnâme*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE. Yz. 1615, yer nr. 297.71.
- Fütüvvetnâme*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE. Yz. 1692, yer nr. 297.71.
- Fütüvvetnâme*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE. Yz. 1926, yer nr. 297.71.
- Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin er-Rifâî*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Efendi nr. 2532/1.
- Fütüvvetnâme-i Tarîk-i Ahmed el-Bedevî ve Ahmed er-Rifâî*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE. Yz. 0667/03, yer nr. 297.71.
- Harîrîzâde, Kemâleddin, *Tibyânü Vesâilî'l-Hakâik fî Beyâni Selâsili't-Tarâik*, Süleymaniye Ktp., İbrâhim Efendi, nr. 430-432.
- Hocazâde Muhammed Tâhir b. Abdullah b. İsmail Tophânevî Rifâî, *Minhâcü'l-Mürîdîn*, Konya Müzesi, Abdülbâki Gölpınarlı Kol., Mikrofilm Arşivi A-4804.
- Rifâî Tarîkatı Hakkında Risâle*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE. Yz. 1053, yer nr. 297.75 RİF1.
- Tabîbzâde Mehmed Şükrî, *Mecmuâ-i Tekâyâ*, Taksim Atatürk Kitaplığı Belediye

Yazmaları, K. 75 ve Ekleri.

Tarîkat-ı Rifâiyye, İBB Atatürk Kitaplığı, Bel. Yz. K. 543, yer nr. 297.75.

Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk Bilgrâmî Hüseyinî (ö. 1205/1791), *İkdü'l-Cevheri's-Semîn fî Turukî'l-İlbâs ve't-Telkîn*, TTK Yay., Muhammed Tancî nüshası, *Mecmûa*, vr. 1-57; Muhammed Tancî nüshası fotokopisi, DİA Ktp., nr. 4622.

....., *İthâfî'l-Asfiyâ*, Muhammed Tancî nüshası fotokopisi, DİA Ktp., nr. 4618.

B. Matbû Eserler:

Abdîzâde, Hüseyin Hüsâmeddin, *Amasya Tarihi*, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul, 1927.

Aclûnî, Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Muhammed b. Abdilhâdî Cerrâhî, (ö. 1162/1749), *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs ammâ İštehera mine'l-Ehâdis alâ Elsineti'n-Nâs*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1351/1932.

Afîfi, Ebü'l-A'lâ, *el-Melâmetiyye ve's-Sûfiyye ve Ehlü'l-Fütüvve*, Daru İhyai Kütübü'l-Arabiyye Yay., İskenderiye, Kahire, 1364/1945.

Ahlatî, Kemâl b. Ahmed, *Münevvirü'l-Ezkâr fî Zikri Silsileti'l-Meşâyih*, Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş, nr. 253, vr. 17a-21b.

Ahmed b. Hanbel, Ebü Abdillâh b. Muhammed Şeybânî Mervezî (ö. 241/855), *el-Müsned*, nşr. Şuayb Arnaût (ve diğerleri), Beyrut, 1416/1995.

Ahterî, Mustafa, *Ahterî Kebir Arapça Türkçe Büyük Lügat*, haz. İlhâmi Ulaş-Abdülkâdir Dedeoğlu, Osmanlı Yay., Ankara, 1978.

Algül, Hüseyin, *İslâm Tarihi*, Gonca Yay., İstanbul, 1991.

Aliyyü'l-Kârî, *el-Esrâru'l-Merfûa fî'l-Ahbâri'l-Mevzûa-Mevzûatü'l-Kübrâ*, tah. Muhammed b. Saîd b. Besyûnî Za'lûl, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1985.

Âmir Neccâr, *et-Turuku's-Sûfiyye fî Mısr*, Dâru'l-Maârif, Kahire, 1983.

Âmirî, Abdu'l-Hasan, *Mu'cemü'l-Merâkidi ve'l-Mezârâti fî'l-İrâk (el-İmâm Ahmed er-Rifâi-Sîratühü ve Ahbâruhü içinde)*, nşr. Mâcid Hamîd Beyâtî, Dâru'l-Kevser, Bağdat, 1440/2018.

A'racî, Ca'fer Necefî Huseynî Bağdâdî (ö. 1332/1913), *ed-Dürrü'l-Mensûr fî Ensâbi'l-Maârifi ve's-Sudûr*, tah. Seyyid Huseyn es-Saîde, Mektebetü Ebû Saîde'l-Vesâikiyye'l-Âmme, Necef, ts.

....., *el-Esâs li Ensâbi'n-Nâs*, tah. Seyyid Huseyn es-Saîde, Mektebetü Ebû

- Saïde'l-Vesâikiyye'l-Âmme, Necef, ts.
 ....., *Menâhikü'z-Zarab fî Ensâbi'l-Arab*, tah. Seyyid Mehdî, Mektebetü Ebû Saïde'l-Vesâikiyye'l-Âmme, Necef, ts.
- Atasoy, Nurhan, *Derviş Çeyizi: Türkiye'de Tarikat Giyim-Kuşam Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2000.
- Ayderûsî, Ebû Bekir b. Abdullah Adenî (ö. 914/1508), *en-Necmü's-Sâî fî Kerâmâti Üstâzi'l-Kebîr er-Rifâî*, çev. Hayri Kaplan, Ankara, 1996.
- Aydın, Mehmet, *Dinler Tarihine Giriş*, Dini İlimler Yay., Konya, 1996.
- Aynî, Bedreddîn Mahmûd (ö. 855/1451), *İkdü'l-Cümân fî Târîhi Ehli'z-Zamân, Dâru'l-Kütübi'l-Vesâiki'l-Kavmiyye*, Kâhire, 1431/2010.
- Aynî, Mehmet Ali, *Tasavvuf Tarihi*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2000.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul, 1981.
 ....., *İstanbul Mimari Çağının Menşei*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul, 1966.
- Ayverdi, Sâmiha (ve diğerleri), *Ken'ân Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, Kubbealtı Yay., İstanbul, 2017.
- Baklı, Ebû Muhammed Sadrüddîn Rûzbihân b. Ebî Nasr (ö. 606/1209), *Meşrebü'l-Ervâh*, nşr. Nazif M. Hoca, İ.Ü.E.F. Yay., İstanbul, 1974.
- Baltacı, Cahit, *XV/XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İrfan Yay., İstanbul, 1976.
 ....., *İslam Medeniyeti Tarihi*, M.Ü. İ. F. Vakfı Yay., İstanbul, 2007.
- Bâ Mahreme, Ebû Muhammed Abdullah Tayyib b. Abdillâh b. Ahmed Yemenî Adenî Şâfiî (ö. 947/1540), *Kulâdetü'n-Nahr fî Vefeyâti A'yâni'd-Dehr*, tah. Bû Cum'a Mükri-Hâlid Zevârî, Dâru'l-Minhâc, Cidde, 1428/2008.
 ....., *en-Nisbetü ile'l-Mevâzu ve'l-Büldân*, Mektebetü Mişkâti'l-İslâmiyye, Ebûzabî, 1425/2004.
- Baş, Derya, *Seyyid Ahmed el-Bedevî-Tarîkatı ve İstanbul'da Bedevîlik*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2008.
- Beliğ, İsmail, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*, Bursa, 1302.
- Brockelmann, Carl, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, çev. Neşet Çağatay, TTK Yay., Ankara, 1992.
- Bozkurt, Nahide, *Abbâsîler*, TDV İSAM Yay., İstanbul, 2018.

- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim Cu'fi (ö. 256/870), *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul, 1992.
- Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1333.
- Câmî, Molla Nûrüddîn Abdurrahmân b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed (ö. 898/1492), *Nefahâtü'l-Üns min Hadarâti'l-Kuds*, tah. Muhammed Edib Câdir, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1424/2003.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yay., İstanbul, 2009.
- Cemîlî, Sâdık Mahmûd, *Min A'lâmi'l-Ârifîn*, y.y., Bağdat, 1389/1969.
- Cûdî, İbrâhim Efendi, *Lügât-ı Cûdî*, haz. İsmâil Parlatır-Belgin Tezcan Aksu-Nicolai Tufar, TDK Yay., Ankara, 2006.
- Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî Seyyid Şerîf Hanefî (ö. 816/1413), *Kitâbu't-Ta'rîfât*, tah. Adil Enver Hudar, Dâr el-Ma'rafah, Beyrut, 1428/2007.
- Çakan, İsmâil Lütfî, *Hadis Edebiyatı*, M.Ü. İ.F. Yay., İstanbul, 2003.
- Çelebi, Ahmed, *İslâm'da Eğitim-Öğretim Tarihi*, çev. Ali Yardım, Damla Yay., İstanbul, 1976.
- Çiçek, Yâkup, *el-Mevridü'l-Hâs bi'l-Havâs fî Tefsîri Sûreti'l-İhlâs (Giriş)*, İstanbul, 1996.
- Demirci, Mehmet, *Ken'ân Rifâî Yazıları*, Cenân Eğitim, Kültür ve Sağlık Vakfı Yay., İstanbul, 2016.
- Dîrînî, Abdülazîz b. Ahmed, *Kitâbü Gâyetü't-Tahrîr*, el-Matbaatü'l-Umûmiyye, Kahire, 1315.
- Duijzings, Gerlachus, *Religion and the Politics of Identity in Kosova*, Hurst and Company Pub., London, 2000.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889), *es-Sünen*, nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût, Beyrut, 1409/1988.
- Ebû Heniyye, Hasan, *et-Turuku's-Sûfiyye Durûbu'llahi'r-Rûhiyye et-Tekeyyüf ve't-Teccîd fî Siyâki't-Tahdîs-Sûfîsm and Sûfî Orders: God's Spiritual Paths Adaptation and Renewal in the Context of Modernization*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Amman, 2011.
- Ebû'l-Fidâ, İmâdüddîn İsmâil b. Nureddîn (ö. 732/1331), *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, el-Matbaatü'l-Hüseyniyye, Mısır, ts.

- Ebû Saïde, Seyyid Huseyn, *el-Meşâhidü'l-Müşerrefe*, Müessesetü'l-Belâğa, Beyrut, 1433/2012.
 ..... , *el-Müşecceru'l-Vâfi*, Müessesetü'l-Belâğa, Beyrut, ts.
- Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 386/996), *Kutû'l-Kulûb*, Dâru Sadır, b.y., ts.
- Eflâkî, Ahmed, *Âriflerin Menkabeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, I-II, İstanbul, 1984, 1987.
- Fârûsî, İzzüddîn Ahmed b. İbrâhim el-Kâzerûnî el-Vâsîtî (ö. 694/1294), *İrşâdü'l-Müslimîn li-Tarîkati Şeyhi'l-Müttakîn*, Dâru't-Tıbâati'l-Âmire, İstanbul, 1307/1889.
 ..... , *Seyyid Ahmed er-Rifâi ve Nurlu Yolu (Silsile-i Rifâiyye)*, çev. Hayri Kaplan, Ehl-i Beyt Eğitim Kültür ve Yardımlaşma Vakfı Yay., Ankara, 1999.
- Fığlalı, Ethem Ruhî (ve diğerleri), *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, nşr. Kurul, Tercüman Yay., İstanbul, 1987.
 ..... , *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşılık*, Selçuk Yay., İstanbul, 1994.
- Fîrûzabâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed (ö. 817/1415), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, tah. Muhammed Naîm, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1406/1986.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî (ö. 505/1111), *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire, 1957; çev. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yay., İstanbul, 2002.
 ..... , *Mîzânü'l-Amel*, nşr. Süleyman Dünyâ, Kahire, 1964.
- Gazzî, Necmeddin Muhammed b. Muhammed, *el-Kevâkibü's-Sâire*, Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, Beyrut, 1979.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*, İstanbul Ticaret Odası Yay., İstanbul, 2011.
- Gürer, Betül, *Molla Fenârî'nin Varlık ve Bilgi Anlayışı*, İnsan Yay., İstanbul, 2016.
- Gürer, Dilaver, *Abdülkâdir Geylânî-Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İnsan Yay., İstanbul, 2014.
- Habeşî, Abdullah Muhammed, *es-Sûfiyye ve'l-Fukahâ fi'l-Yemen*, Mektebetü'l-Cilü'l-Cedîd, San'a, 1976.
- Hâkim en-Nîşâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed (ö. 405/1014), *el-Müstedrek ale's-Şeyhayn*, nşr. Abdülkâdir Atâ, Beyrut, 1411/1990.
- Hanefî, Yûsuf İbnü'l-Molla Abdülcelil b. Mustafa Hudarî Kürdî Mevsilî (ö.1241/1825), *el-İntisâr li'l-Evliyâi'l-Ahyâr*, tah. Ahmed Ferid el-Mezîdî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1971.

- Harzeddîn, Muhammed, *Merâkîdü'l-Meârif*, tah. Muhammed Huseyn Harzeddîn, Daru'l-Kitâbi'l-Arabî, Bağdat, ts.
- Hasan b. Muhammed Kûhin el-Fâsî el-Mağribî (ö. 1347/1928), *Tabakâtü's-Şâzeliyyeti'l-Kübrâ*, nşr. Muhammed Aselî Beyzûn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1426/2005.
- Hasenî, Enes Ya'kûb, *el-Usûl fî Zürriyeti'l-Bid'ati'l-Betûl*, Dâru'l-Müctebâ, Medine, 1420/1999.
- Hatîb, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî (ö. 463/1071), *Târîhu Bağdâd*, Dîmaşk, 1364/1945.
- (Heyet), *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Çağ Yay., İstanbul, 1989.
- Heysemî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân (ö. 807/1405), *Mecmau'z-Zevâid*, tsh. Hüsâmeddin el-Kudsî, Beyrut, 1967.
- Hindi, Hüsâmuddin (ö. 1405/1908), *Kenzü'l-Ummal fî Süneni'l-Akvali ve'l-Ef'âl*, Beyrut.
- Hocazâde Ahmed Hilmî (ö. 1914), *Hadîkatü'l-Evliyâ*, İstanbul, 1318-1320.
- Hüseyin Emin, *Tarihu'l-Irak fi'l-Asri's-Selçukî*, İskenderiye, 1965.
- Rifâî, Hayrullah Tâceddin, *Şeyh Hayrullah Tâceddin Rifâî Külliyyâtı*, haz. Selami Şimşek, Revak Kitabevi Yay., İstanbul, 2012.
- Hitti, Philip Khuri (1886-1978), *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Sâlih Tuğ, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1980/1989.
- Hulvânî, Hüseyin Hâzım, *el-Burhânü'l-Müeeyyed (Önsöz)*, Bedir Yay., İstanbul, 2013.
- Hulvî, Cemâleddin (ö. 1064/1654), *Lemezât-ı Hulviyye*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 281, vr. 285b.
- Hücvîrî, Ebû'l-Hasen Alî b. Osmân b. Ebî Alî el-Cüllâbî el-Hücvîrî (ö. 470/1077 veya 465/1072), *Hakikat Bilgisi-Keşfü'l-Mahcûb*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul, 2014.
- İbn Battûta, Ebû Abdillâh Şemsüddîn (Bedrüddîn) Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. İbrâhim Levâtî et-Tancî (ö. 770/1368-69), *Rihletü İbn Battûta*, tah. Muhammed Abdülmün'im-Mustafa Kassâs, Dâru İhyâi'l-Ulûm, Beyrut, 1407/1987; *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2018.

- İbn Cerîr, Nureddin Ebü'l-Hasan Ali b. Yûsuf (ö. 713/1314), *Behcetü'l-Esrâr ve Ma'denü'l-Envâr*, tah. Ahmed Ferid el-Mezîdî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- İbn Fadlullah, Ebûl-Abbâs Şehâbeddîn Ahmed b. Yahyâ Ömerî (ö. 749/1349), *Mesâlikü'l-Ebsâr fî Memâliki'l-Emsâr*, tah. Kâmil Selman Cebûrî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2010.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim b. Ebî Bekr el-Bermekî el-İrbilî (ö. 681/1282), *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâi'z-Zamân*, tah. İhsan Abbas, Dersaadet, Beyrut, 1398/1978.
- İbn Hibbân, Ebû Hatim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Büstî, *Sahîhu İbni Hibbân*, nşr. Şuayb Arnaût, Hüseyin Esed, Beyrut, 1404/1984.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî (ö. 218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, tah. Mustafa es-Sekâ-İbrâhim el-Ebyârî-Abdülhafîz eş-Şelbî, Şeriketü Mektebe ve Matbaatü Mustafa, Mısır, 1375/1955.
- İbn Inebe, Ebü'l-Abbâs Cemâlüddîn Ahmed b. Alî b. Hüseyin b. Alî b. el-Mühennâ ed-Dâvûdî el-Hasenî (ö. 828/1424), *er-Râğibü fî Teşcîri Umdeti't-Tâlib fî Ensâbi Âli Ebî Tâlib*, tah. Ali Ebû Saîde'l-Mûsâ, Mektebetü Ebû Saîde'l-Vesâikiyye'l-Âmme, Necef, ts.
- ....., *Umdetü't-Tâlib fî Nesebi Âli Ebî Tâlib*, tah. Muhammed Muallim, el-Mektebetü'l-Haydariyye, Necef, ts.
- İbn İsfendiyar, *Tarih-i Taberistan*, nşr. Abbas İkbâl, Tahran, 1320 hş./1942.
- İbn İyâs (Ayâs), Ebü'l-Berekât Zeynüddîn (Şehâbüddîn) Muhammed b. Şehâbiddîn Ahmed el-Hanefî (ö. 930/1524), *Bedâiu'z-Zühûr fî Vekâii'd-Dühûr*, nşr. Muhammed Mustafa, Kahire, 1383/1963.
- İbn Kâdî Şühbe, Ebü's-Sıdk Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Ahmed b. Muhammed el-Esedî ed-Dımaşkî (ö. 851/1448), *Tabakâtü's-Şâfiyye*, tah. Hâfız Abdülalîm Hân, Haydarâbâd-Dekken, 1399/1979.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâi ed-Dımaşkî el-Hanbelî (ö. 751/1350), *Medâricü's-Sâlikîn*, tah. Muhammed el-Mu'tesimbillah el-Bağdâdî, Beyrut, 2001, c. I-III.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, tah. Abdullah b. Abdulmuhsin Türkî, Hier li Tibaa ve'n-Neşr, Cize, 1419/1998.
- ....., *Tabakâtu's-Şâfiyye*, tah. Abdü'l-Hafîz Mansûr, Dâru'l-Medâri'l-İslâmiyye, Bingazi, 2002.

- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni (ö. 273/887), *es-Sünen*, Kahire, 1975.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî (ö. 711/1311), *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sadır ve Dâru Beyrut, Beyrut, 1968.
- İbn Muğayzil, Ebü'l-Fazl Abdülkadir b. Hüseyin b. Ali (ö. 894/1488), *el-Kevâkibü'z-Zâhire fî İctimâi'l-Evliyâi Yakazaten bi Seyyidi'd-Dünyâ ve'l-Âhire*, tah. Ahmed Abdurrahîm Sâyh-Tevfik Ali Vehbe, Mektebetü's-Segâfeti'd-Dîniyye Yay., Kâhire, 1431/2010.
- İbnü'l-Mülakkın, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî el-Mısrî (ö. 804/1401), *el-İkdü'l-Müzheb fî Tabakâti Hameleti'l-Mezheb*, tah. Eymen Nasru'l-Ezherî-Seyyid Mehnî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
....., *Tabakâti'l-Evliyâ*, tah. Nûreddîn Şerîbe, Beyrut, 1986.
- İbn Nâsirüddîn, Ebû Bekr Şemsüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Kaysî (ö. 842/1438), *Tavzîhu'l-Müştebih fî Zabtı Esmâi'r-Ruvât ve Ensâbihim ve Elkâbihim ve Künâhüm*, tah. Muhammed Naîm el-Araksûsî, Müessesetü'r-Risâle Yay., Beyrut, 1414/1993.
- İbn Tağrıberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf el-Atâbekî el-Yesbugavî ez-Zâhirî (ö. 874/1470), *en-Nücûmu'z-Zâhira fî Mülûki Mısr ve'l-Kâhira*, Dâru'l-Kütüb, Kahire, 1972.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî (ö. 728/1328), *Risâle fî'l-Akl ve'r-Rûh (Mecmûatü'r-Resâili'l-Münîriyye içinde)*, nşr. İdâretü't-Tıbâati'l-Münîriyye, Kahire, 1343/1924.
- İbnü'l-A'rac, Ebü'n-Nizâm es-Seyyid Müeyyidüddîn Abdullah el-Huseynî el-Vâsîfî (ö. 787/1385), *Bahru'l-Ensâb*, tah. Seyyid Huseyn, Müessesetü'l-Belâğ, Beyrut, ts.
....., *el-Mîzân*, tah. Seyyid Huseyn, Müessesetü'l-Belâğ, Beyrut, ts.
....., *es-Sebtü'l-Müsân*, tah. Halil b. İbrâhim b. Ed-Düleymî ez-Zebîdî, Beyrut, ts.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 597/1201), *el-Muntazam fî Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülûk*, tah. Muhammed Abdülkâdir Atâ-Mustafâ Abdülkâdir Atâ, Haydarabad, ts.
- İbnü'l-Esîr, İzzeddîn (ö. 630/1233), *el-Kâmilü fî't-Târîh*, tah. Muhammed Yûsuf ed-Dakkâk, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- İbnü'l-Gazzî, Şemsüddîn Ebi'l-Maâlî Muhammed b. Abdurrahmân (ö. 1167/1753), *Dîvânü'l-İslâm*, tah. Seyyid Kisrevî Hasan, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1411/1990.

- İbnü'l-Hâc, Muhammed Tâlib Ebû Abdullah el-Fâsî (ö. 1273/1857), *el-Eşrâf alâ Ba'zı Men bi Fâssin min Meşâhiri'l-Eşrâf*, tah. Ca'fer İbnü'l-Hâc es-Sülemî, Mağrib, 1424/2004.
- İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed Sâlihî Hanbelî (ö. 1089/1679), *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb*, tah. Abdülkâdir Arnaût-Mahmûd Arnaûd, Dâru İbni Kesîr, Beyrut, 1410/1989.
- İbn Sibât Gazzî, Hamza b. Ahmed b. Ömer (ö. 961/1553), *Sıdku'l-Ahbâr Târîhu İbn Sibât*, tah. Ömer Abdü's-Selâm Tedmürî, y.y., Trablus, ts.
- İbnü's-Serrâc, Muhammed b. Ali b. Abdurrahman b. Ömer b. Abdülvehhab b. Muhammed b. Tahir el-Kâdî İzzeddin Ebu Abdullah, *Tüffâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh* (telif: 715/1315), Princeton Üniversitesi Ktp., Robert Garret bl, nr. 97.
- İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk (ö. 430/1038), *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*, Beyrut, 1967.
- İsfahânî, Râğıb, *el-Müfredât fî-Garîbi'l-Kur'ân*, çev. Abdülbâki Güneş-Mehmet Yolcu, Çıra Yay. İstanbul, 2007.
- İslâmbolî, Yahyâ b. Sâlih, *Tarikat Kıyafetleri*, haz. M. Serhan Tayşi-Mustafa Aşkar, Sûfî Kitap Yay., İstanbul, 2006.
- İsmail Hakkı İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, İstanbul, 1339-1341.
- İsnevî, Ebû Muhammed Cemâluddîn Abdurrahîm b. Hasan b. Ali b. Ömer Emevî (ö. 772/1370), *Tabakâtü's-Şâfiyye*, tah. Kemâl Yûsuf Hût, I-II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1407/1987.
- İz, Mahir, *Tasavvuf*, Rahle Yay., İstanbul, 1969.
- İzeti, Metin, *Balkanlarda Tasavvuf*, Gelenek Yay., İstanbul, 2004.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Selçuklu Tarihi*, MEB Yay., İstanbul, 1992.
- Kanar, Mehmet, *Farsça-Türkçe Sözlük*, Say Yay., İstanbul, 2015.
....., *Kanar Osmanlı-Türkçe Sözlüğü*, Say Yay., İstanbul, 2008.
- Kara, Mustafa, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Bursa Osmangazi Belediyesi Yay., Bursa, 2017.
....., *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yay., İstanbul, 2014.
- Kâşânî, Abdürrezzak, *Tasavvuf Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli, İz Yay., İstanbul, 2015.
- Kâtip Çelebi (Hacı Halîfe), *Keşfü'z-Zunûn an Esmâi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, İstanbul,

1971.

Kayaoğlu, İsmet, *İslâm Kurumları Tarihi*, S.Ü. Yay., Konya, 1994.

Kâzerûnî, Hacı Hüsam İbrâhim b. Muhammed, *Şifâü'l-Eskâm fî Sîreti Gavsi'l-Enâm*, (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3461, 203 vr., Farsça); *Ahmed er-Rifâi Menkıbeleri*, çev. Nurettin Bayburtlugil-Necdet Tosun, Vefa Yay., İstanbul, 2008.

Kehhâle, Ömer Rızâ (1905-1987), *Mu'cemü'l-Müellifin Terâcimü Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, ts.

Kılıç, Mahmud Erol, *Sûfi ve Şiir*, İnsan Yay., İstanbul, 2004.

Köprülü, Mehmed Fuad, *L'influence du Chamanisme Turco-Mongol sur les Ordres Mystiques Musulmans*, Imp. Zellitch Freres Yay., İstanbul, 1929.

....., *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, TTK Yay., Ankara, 1959.

....., *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, DİB Yay., Ankara, 1966.

Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul, 2012.

Küçük, Hasan, *Osmanlı Devleti'ni Tarih Sahnesine Çıkaran Kuvvetlerden Biri: Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Müsbet Tesirleri*, TÜRDAV Yay., İstanbul, 1980.

Küçük, Hülya, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihine Giriş*, Ensar Yay., İstanbul, 2015.

Küçük, Osman Nuri, *Mevlânâ'ya Göre Mânevî Gelişim-Benliğin Dönüşümü ve Mi'râcı-*, İnsan Yay., İstanbul, 2014.

Kündah, Abdülhamîd Hâşimî, *Seyyidünâ Ahmed er-Rifâi*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.

Knysh, Alexander, *Ibn Arabi in the Later Islamic Tradition: The Making of a Polemical Image in Medieval Islam*, New York State University Press, USA, 1998.

Lambton, A.K.S., *Internal Structure of the Saljuq Empire-History of Iran*, ed. J. A. Boyle, Cambridge University Press, Cambridge, 1968.

Mahzûmî, Muhammed Sirâceddin Rifâi (ö. 885/1480), *Sihâhu'l-Ahbâr fî Nesebi Sâdeti'l-Fâtımiyyeti'l-Ahyâr*, y.y., Mısır, 1306/1888.

Mâlik b. Enes (ö. 179/795), *el-Muvatta'*, İstanbul, 1992.

Menûfi, Ebü'l-Feyz Mahmûd Hüseyinî, *Cemheretü'l-Evliyâ ve A'lâmu Ehli't-Tasavvuf*, Müessesetü'l-Halebî, Kahire, 1967.

Merçil, Erdoğan, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, TTK Yay., Ankara, 1990.

- Meriyzan Useyrî, *el-Hayâtü'l-İlmiye fi'l-Irak*, Mekketü'l-Mükerreme, 1987.
- Mezîdî, Ahmed Ferîd, *es-Seyyid Ahmed er-Rifâi ve Usûlü't-Tarîkati'r-Rifâiyye*, Kitâb-Nâşîrûn Yay., Lübnan, 1434/2013.
- Mısırî, Ahmed b. Celâl, “*Celâu's-Sadâ fî Sîret-i İmâmi'l-Hüdâ*”, çev. Hayri Kaplan, Ankara, 2004.
- Muhammed b. Derviş b. Muhammed b. Muhammed el-Hût, *Esne'l-Metâlib fî Ehâdîsi Muhtelifeti'l-Merâtib*, tah. Mahmûd el-Arnaûd, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1991.
- Muslu, Ramazan, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İnsan Yay., İstanbul, 2004.
- Mustafa Hazinedar (ö. 1974), *Fezû'l-Sabâh: Rufâi Erkânı ve Evrâd-ı Şerîfi*, haz. Nihat Karakaş, Özgür Yay., İstanbul, 1985.
- Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâci'l-Ârifîn b. Nûreddîn Alî Haddâdî (ö. 1031/1622), *Fezû'l-Kadîr, Şerhu'l-Câmiu's-Sağîr*, I-VI, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1391/1972.
- ....., *el-Kevâkibü'd-Dürriyye fî Terâcimi's-Sâdeti's-Sûfiyye*, tah. Muhammed Câdir, Dâru Sâdir, Beyrut, ts.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 261/875), *el-Câmiu's-Sahîh*, I-V, tah. Muhammed Fuad Abdülbâki, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts.
- Nebhânî et-Tâî, Muhammed b. Halîfe b. Hamed (ö. 1369/1950), *et-Tuhfetü'n-Nebhâniyye fî Târîhi'l-Cezîreti'l-Arabiyye*, Dâru'l-İhyâi'l-Ulûm, Beyrut-el-Mektebetü'l-Vataniyye, Bahreyn, 1419/1999.
- Nebhânî, Yûsuf b. İsmâil (ö. 1350/1932), *Câmiu Kerâmâti'l-Evliyâ*, tah. İbrâhim Atva, Dersâdet Yay., Beyrut, 1422/2001.
- Necefî, Muhammed b. Ahmed b. Amîdüddîn Hüseyinî (ö. 433/1041), *Kitâbü Bahri'l-Ensâb*, tah. Hüseyin Muhammed Rifâi, Darü'l-Kütüb ve'l-Vesâikü'l-Kavmiyye, Kahire, 1437/2015.
- Necmeddîn-i Kübrâ, *Usûlü'l-Aşere*, Bursa Eski Eserler Ktp., Camii Kebir, nr. 1700, vr. 59a-61a.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî (ö. 303/915), *es-Sünen*, İstanbul, 1992.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, TTK Yay., Ankara, 1992.
- ....., *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliyâ Menkabeleri*, Kültür ve

Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1984.

- Öngören, Reşat, *Osmanlılar'da Tasavvuf*, İz Yay., İstanbul, 2000.
 ..... , *Tarih'te Bir Aydın Tarikatı: Zeynîler*, İnsan Yay., İstanbul, 2003.
 ..... , *Zeyniyye Âlimlerin Gözdesi Bir Tarikat*, İnsan Yay., İstanbul, 2012.
- Özök, Kahraman, *Dem-i Vahdet (Takdim)*, Revak Yay., İstanbul, 2014.
 ..... , *Rifâi-Sayyâdi Seyyidleri (Önsöz)*, çev. Ahmet Kaya, Revak Yay., İstanbul, 2015.
- Öztürk, Ergün, *Bir Öze Dönüş Hareketi-Tasavvuf Tarihinde Sülemî ve Melâmetîlik*, Çimke Yay., Konya 2016.
- Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an-ı Kerîm ve Sünnete Göre Tasavvuf*, Esmâ Yay., İstanbul, 1985.
 ..... , *Kutsal Gönüllü Veli Kuşadalı İbrahim Halvetî: (Hayatı, Tasavvufi Düşünceleri, Mektupları)*, Fatih Matbaası, İstanbul, 1982.
- Radavî, Abdulgâni Muhammed b. Alâuddîn el-Hüseynî, *Fütüvvetnâme-i Tarikat*, haz. Osman Aydın, TDV Yay., Ankara, 2011.
- Radiyüddin Ebu'l-Fedâil Huseyn b. Muhammed Sağânî, *el-Mevzûât*, tah. M. Abdulkadir Ahmed, Mektebetü'n-Nahdiyyeti'l-Mısriyye, Kahire, 1411/1991.
- Râfî, Abdülkerîm b. Muhammed Kazvînî (ö. 623/1226), *Sevâdü'l-Ayneyn fî Menâkibi'l-Gavs Ebi'l-Alemeyn*, Kahire, 1301/1883.
- Rafiuddîn, ed-Dücâl, *Dâiratu'l-Maârifî'l-İslâmiyye*, Merkezü's-Şârikati li'l-İbdâi'l-Fikrî, b.y., 1418/1998.
- Râvî, İbrâhim, *es-Seyr ve'l-Mesâî fî Ahzâbi ve Evrâdi's-Seyyid el-Gavsi'l-Kebîr Ahmed er-Rifâi*, nşr. Abdülcelîl Atâ, Dârü't-Takvâ, Dımaşk, 2006.
- Ravvâs, Bahâüddîn Muhammed Mehdî, *Bevâriku'l-Hakâyık*, tah. Abdülhakim b. Selim Abdülbâsıt, Trablus, ts.
 ..... , *Mişkâtü'l-Yakîn ve Mahaccetü'l-Muttakîn*, Mısır, 1315/1898.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er-Râzî et-Taberistânî (ö. 606/1210), *Mefâtihu'l-Gayb*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2013.
- Rifâi, Ahmed, *el-Burhânü'l-Müeyyed*, tah. Abdülganî Nefrimî, el-Matbaatü'l-İlmiyye, Mısır, 1352/1933.
 ..... , *Erbaüne Hadîsen*, Şam, ts., çev. Yaman Arıkan, *Hak Yolcusunun Düsturları*, Uyanış Yay., İstanbul, 2007.
 ..... , *el-Eş'âr*, tah. Es-Seyyid Mahmud es-Seyyid Fadıl Hac Uveyd Rifâi es-Sâmerrâi, Müessesetu Sâmerri's-Sekâfiyyeti'l-Amme Yay., Sâmerri/İrak,

- 1430/2009.
 ..... , *Evrâd-ı Rifâiyye*, der. Şeyh Hafız İsmail Rüşdü, haz. Gülser Keçeci, Buhara Yay., İstanbul, 2011.
 ..... , *Hâletü Ehli'l-Hakîkati Maallâh*, tah. Muhammed Edib Cârîd, Dâru Sâder, Beyrut, 1430/2009.
 ..... , *el-Hikemü'r-Rifâiyye*, Şam, ts.
 ..... , *el-Mecâlisü's-Seniyye*, el-Matbaatü'l-Edebiyye, Beyrut, 1304/1887.
 ..... , *en-Nizâmü'l-Hâs li-Ehli'l-İhtisâs*, Şam, ts.
- Rifâî, Ebü'l-Meali Muhammed Siracüddin Mahzumi, *Rahikü'l-Kevser min Kelâmi'l-Gavsi'r-Rifâiyyi'l-Ekber*, çev. Kadri Efendi, Bahriye Matbaası Yay., İstanbul, 1304.
- Rifâî, Ken'ân, *Ebü'l-Alemeyn Seyyid Ahmed er-Rifâî*, haz. Mustafa Tahralı-Mehmet Demirci, Cenân Yay., İstanbul, 2015.
- Rifâî, Muhammed Fethu'l-Maârif, *Dem-i Vahdet*, haz. Kahraman Özkök, Revak Yay., İstanbul, 2014.
- Rufâî, Yusuf Haşim-Nedvî, Mustafa Rufâî, *İmâm Seyyid Ahmed er-Rufâî-Nesebi, Hayatı, Daveti, Kerâmetleri, Eserleri*, Aslandağı Yay., İstanbul, 2010.
- Sadık, İsa, *Tarih-i Ferheng-i İnan*, Tahran, ts.
- Safedî, Ebü's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh (ö. 764/1363), *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, tah. İhsan Abbâs, y.y., Stuttgart, 1411/1991.
- Saffûrî, Abdurrahman b. Abdüsselam b. Abdurrahman b. Osman (ö. 894/1488), *Nüzhetü'l-Mecâlis ve Müntehâbü'n-Nefâis*, tah. Muhammed Salim Haşim, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1971.
- Sâmerrâî, Yûnus Şeyh İbrâhim b. Ahmed b. Râşid, *Seyyid Ahmed er-Rifâî: Hayâtühu ve Âsâruh (Menâkıbü'l-Aktâbi'l-Erbaa içerisinde)*, Matbaatü İrşâd, Bağdat, 1408/1988; *Seyyid Ahmed Rifâî Hayatı ve Eserleri*, çev. Münir Atalar, İlk Harf Yay., İstanbul, 2013.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet, *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnâmelere Göre Dinî İnanç Motifleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2002.
 ..... , *Fütüvvetnâme-i Ca'fer Sâdık İnceleme-Metin*, Horasan Yay., İstanbul, 2008.
- Sayyâd, İzzeddin Ahmed, *el-Maârifü'l-Muhammediyye fi'l-Vezâifi'l-Ahmediyye*, Matbaa-i Mehmed Efendi Mustafa, Kahire, 1305/1887; a.e., *el-Ma'rifetü'l-Muhammediyye fi'l-Vezâifi'l-Ahmediyye*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE.Arp. 0063, yer nr. 297.3 RİF1305H.k.1/1.
- Sayyâdî, Ebü'l-Hüdâ Muhammed b. Hasan Vadi b. Ali, *Hizânetü'l-İmdâd fi Ahbâri'l-*

- Gavsi'l-Kebîr es-Seccâd*, Mısır, 1326/1908.
 ..... , *Kılâdetü'l-Cevâhir fî Zikri'l-Gavsi'r-Rifâi ve Etbaihi'l-Ekâbir*, tah. Abdü'l-Vâris Muhammed Ali, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1435/2014, el-Matbaatü'l-Edebiyye, 1301/1883.
- ..... , *Rifâi-Sayyâdi Seyyidleri*, çev. Ahmet Kaya, Revak Yay., İstanbul, 2015.
- ..... , *Rifâi Yolunun Esasları Tarikat-ı Rifâiyye*, çev. Mahmud Nedim Rifâi, Bahar Yay., İstanbul, ts.
- ..... , *Tarîku's-Savâb fî's-Salavâti ale'n-Nebiyyi'l-Evvâb*, çev. Mehmet Bayrak, Divan Yay., İstanbul, 2001.
- Schacht, Joseph (1902/1969), “Şa'rânî”, *İA*, MEB Yay., İstanbul, 1979, c. XI, ss. 344-345.
- Schimmel, Annemarie, *İslâmın Mistik Boyutları*, Kabalcı Yay., İstanbul, 2012.
 ..... , *Tasavvuf Notları*, çev. Dilara Yabul, Sufî Kitap Yay., İstanbul, 2018.
- Sehâvî, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman, *ed-Dav'ü'l-Lâmi' li-Ehli'l-Karni't-Tâsi'*, Dâru Mektebeti'l-Hayât, Beyrut, ts.
- Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr (ö. 562/1167), *el-Ensâb*, tah. Abdullah Ömer Bârûdî, Dâru'l-Cinân, Beyrut, 1988.
- Semerkindî, Muhammed b. Hüseyin b. Abdullah Hüseyinî (ö. 996/1587), *Tuhfetü't-Tâlib bi-Ma'rifeti Men Yentesibu ilâ Abdillâh ve Ebî Tâlib*, tah. Enes Ya'kûb Hasenî, Dâru'l-Âfâki'l-Arabiyye, Kahire, 2010.
- Serkîs, Yûsuf b. İlyân b. Mûsâ ed-Dımaşkî (1856-1932), *Mu'cemü'l-Matbûâtî'l-Arabiyye ve'l-Muarrebe*, tah. Yûsuf Elbân Serkisî, Mektebetü's-Segâfeti'd-Dîniyye, Kahire, 1346/1928.
- Serrâc, Ebû Nasr Abdullah b. Ali b. Muhammed et-Tûsî, *el-Lüma'*, tah. Abdulhalim Mahmud-Taha Abdulbaki Surûr, Dâru'l-Kütübi'l-Hadîs, Kahire, 1960.
- Sevim, Ali, *Azîmî Târîhi (Selçuklularla İlgili Bölümler)*, Ankara, 1988.
- Seyyid Muhammed Hoca Efendi, *Tasavvuf-Tarikatlar ve Silsileleri*, (I-IV c.), Ustaoglu Kitabevi Yay., İstanbul, 2005.
- Sıbt İbnu'l-Cevzî, Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî Avnî Bağdâdî (ö. 654/1256), *Mir'âtü'z-Zamân fî Târîhi'l-Âyân*, tah. İbrâhim ez-Zeybûs, er-Risâletü'l-Âlemiyye, b.y., 1434.
 ..... , *Mir'âtü'z-Zamân fî Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular*, haz. Ali Sevim, TTK Yay., Ankara, 2011.
- Sübki, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi (ö. 771/1370), *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, I-VI, tah. Abdülfettâh Muhammed Hulv-Mahmud Muhammed Tanâhî, Kahire, 1383-96/1964-76, 1413/1992.

- Sühreverdî, Ebû Hafs Şehâbeddîn Ömer b. Muhammed b. Abdillâh b. Ammûye Kureşî Bekrî (ö. 632/1234), *Gerçek Tasavvuf: Avârifü'l-Maârif*, çev. Dilaver Selvi, Semerkand Yay., 2004.
- Sülemî, Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed (ö. 412/1021), *Âdâbü's-Semâ*, nşr. Nasrullah Pürcevâdî, (*Mecmûa-i Âsâr-ı Ebû Abdurrahmân Sülemî* içinde), Tahran, 1372 hş./1994.
- ....., *el-Mukaddime fi't-Tasavvuf ve Hakikatühû*, Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye, tah. Hüseyin Emin, Kâhire, 1956; *Tasavvufa Giriş*, tah. Yusuf Zeydan, çev. Ali Akay, İlk Harf Yay., İstanbul, 2014.
- ....., *Tabakâtu's-Sûfiyye*, tah. Nureddin Şerbe, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire, 1986.
- ....., *Tasavvufta Fütüvvat*, çev. Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara, 1997.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed Hudayrî eş-Şâfî (ö. 911/1505), *Câmiu'l-Ehâdîs*, haz. Abbâs Ahmed Sakr-Ahmed Abdülcevâd, Dimaşk, ts.
- ....., *Lübbü'l-Lübâb fi Tahrîri'l-Ensâb*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1411/1991.
- ....., *eş-Şerefü'l-Muhattem fi-mâ Mennallâhu bi-hî alâ Veliyyihi's-Seyyyid Ahmed er-Rifâi min Takbîli Yedi'n-Nebiyy*, çev. Hayri Kaplan, Uludağ Yay., Ankara, 2002.
- ....., *Tenvîru'l-Hulki fi Ru'yeti li Nebiyyi ve'l-Mülk*, tah. Muhammed Azeb, Dâru'l-Âmîn, y.y., ts.
- Şapolyo, Enver Behnan, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, Elif Kitabevi-Milenyum Yay., İstanbul, 2013.
- Şa'rânî, Ebü'l-Mevâhib (Ebû Abdurrahmân) Abdülvehhâb b. Ahmed b. Alî Mısrî (ö. 973/1565), *et-Tabakâtu'l-Kübrâ bi Levâkîhi'l-Envâr fi Tabakâti'l-Ahyâr*, tah. Süleyman Salih, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1426/2005.
- Şablencî, Mü'min b. Hasan Mü'min, (ö. 1308/1890), *Nûru'l-Ebsâr fi Menâkibi Âli Beyti'n-Nebiyyi'l-Muhtâr*, tah. Abdülvâris Muhammed Ali, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2011.
- Şeker, Mehmet, *Türk İslâm Medeniyetinde Ahîlik ve Fütüvvatnâmelerin Yeri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2011.
- Şemseddîn Sami, *Kâmûs-u Türkî*, Çağrı Yay., İstanbul, 2007.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali, *el-Bedrü't-Tâlî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts.
- Şeybânî, Kemâlüddîn Ebü'l-Fazl Abdürrezzâk b. Ahmed (ö. 723/1323), *Mecmeu'l-Âdâb fi Mu'cemi'l-Elgâb*, tah. Muhammed Kâzım, y.y., b.y., ts.
- Tabîbzâde Mehmed Şükrî, *Silsilenâme-i Aliyye-i Meşâyih-i Sûfiyye*, Hüdâyî Ktp., nr.

1098.

Tahralı, Mustafa, *Türkiye’de Tarikatlar Tarih ve Kültür -Rifâiyye-*, ed. Semih Ceyhan, İSAM Yay., İstanbul, 2015, ss. 285-334.

Tarkan, Necmi, *Kartal’da Kurulmuş Bir Tarikat Mâ’rifiye*, y.y., Pendik, 1964.

Taşköprizâde, İsmâuddin Ahmed, *eş-Şekâiku’n-Nûmâniyye fî Ulemâi’d-Devleti’l-Osmâniyye*, nşr. Ahmed Suphi Furat, İstanbul, 1985.

Tâzefî, Muhammed b. Yahyâ (ö. 963/1556), *Kalâidü’l-Cevâhir fî Menâkıbi Tâci’l-Evliyâ Şeyh Muhyiddîn Abdilkâdir Ciylânî*, tah. Ahmed Ferit, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1427/2007.

Tilimsânî, Muhammed b. Sait (ö. 901/1495), *Mahdüdu’n-Necmi’s-Sâkıb fîme’l-Evliyâullâhi Min Mefâhuri’l-Menâkıb*, tah. Hâce Muhammed-İbn Muammer Muhammed, el-Cumhûru’l-Cezâiriyye, 2007/2008.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) (ö. 279/892), *es-Sünen*, Kâhire, 1964.

Trimingham, J. Spencer, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford University Press, London, 1971.

Tuğ, Salih (ve diğerleri), *Ansiklopedik İslâm Lügatı*, nşr. Komisyon, Tercüman Yay., İstanbul, 1982.

Türer, Osman, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Ataç Yay., İstanbul, 2015.

Ukaylî, Muhammed Huseyn b. Ali (ö. 1418/1997), *Târîhu’n-Necefi’l-Eşraf*, tah. Abdürrezzâk Muhammed Huseyn, y.y., b.y., ts.

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yay., İstanbul, 2001.

Ulupınar, Hamide, *İbn Arabî’nin Mürşidi Ebû Medyen el-Mağribî*, Gelenek Yay., İstanbul, 2013.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, 1982.

Uzzâm, Salâh, *Aktâbu’t-Tasavvufî’s-Selâse*, tah. Abdülhalîm Mahmud, Müessesetu Dâri’ş-Şâ’b, Kahire, 1388/1968.

Üçok, Bahriye, *İslâm Tarihi-Emevîler Abbasîler*, A.Ü.İ.F. Yay., İstanbul, 1968.

Vassâf, Osmanzâde Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, Kitabevi Yay., İstanbul, 2006.

- Vâsitî, Ali b. Hasan Ebü'l-Hasan b. Ahmed (ö. 733/1333), *Hülâsatü'l-İksîr fî-Nesebi Seyyidinâ el-Gavsi'r-Rifâiyi'l-Kebîr ve Rûhu'l-İksîr*, Matbaa-i Hayriyye, Kahire, 1306/1888; çev. Hayri Kaplan, Ankara, ts.
- Vâsitî, Takiyyüddin Abdurrahman Ebü'l-Ferec b. Abdülmuhsin Ensâr eş-Şâfiî, *Tiryâku'l-Muhibbîn fî-Tabakâtu Hirakati'l-Meşâyihî'l-Ârifîn*, Kahire, el-Matbaatü'l-Behiyye, 1305.
- Vett, Carl, *Kelâmî Dergâhından Hatıralar (İstanbul-1925)*, çev. Ethem Cebecioğlu, Muradiye Kültür Vakfı Yay., Ankara, 1993.
- Veterî, Ahmed b. Muhammed, *Ravzatü'n-Nâzırîn ve Hulâsatü Menâkibi's-Sâlihîn*, el-Matbaatü'l-Hayriyye, Kahire, 1306/1888.
- Yâfiî, Ebû Muhammed Afîfüddîn Abdullah b. Es'ad b. Alî b. Süleymân Yemenî (ö. 768/1367), *Hulâsatü'l-Mefâhir fî Menâkibi's-Şeyh Abdilkâdir*, nşr. Ahmed Ferîd Mezîdî, Dâru'l-Âsârî'l-İslâmiyye, Sri Lanka, 1427/2006.
- ....., *el-İrşâd ve't-Tatrîz fî Fadli Zikrillâh ve Tilâveti Kitâbihi'l-Azîz ve Fadli'l-Evliyâi ve'n-Nâsikîn ve'l-Fukarâi ve'l-Mesâkîn*, tah. Muhammed Edîb Câdir, Beyrut 1424/2003.
- ....., *Mir'âtü'l-Cenân ve Ibretü'l-Yakzân fî Ma'rifeti Havâdisi'z-Zamân*, tah. Halil Mansûr, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- ....., *Ravzu'r-Reyâhîn fî Hikâyâti's-Sâlihîn*, tah. Muhammed İzzet, el-Mektebetü't-Tevfikîyye, Beyrut, ts.
- Yahyâ Âgâh Efendi, *Mecmûatü'z-Zarâif Sandûkatü'l-Maârif*, haz. Mehmed Serhan Tayşi, Hassa Mimarlık Yay., İstanbul, 2014.
- Yardım, Ali, *Hadîs*, D.E.Ü. Yay., İzmir, 1992.
- Yavuz, Kemal (ve diğerleri), "Ahmed er-Rifâî", *Evliyâlar Ansiklopedisi*, haz. Komisyon, İhlas Holding Yay., İstanbul, 1992, c. II, ss. 302-320.
- Yılmaz, Hasan Kâmil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yay., İstanbul, 2012.
- Yorgancıoğlu, Salim, *Üsküdar Dergâhları*, Üsküdar Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2004.
- Yûnînî, Kutbuddîn Ebü'l-Feth Kutbüddîn Mûsâ b. Muhammed b. Ahmed Ba'lebekkî (ö. 726/1326), *Zeylû Mir'âti'z-Zamân*, tah. Hamza Ahmed Abbâs, Abu Dabi, 1428/2007.
- Yücer, Hür Mahmut, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İnsan Yay., İstanbul, 2003.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk

Bilgrâmî Hüseyinî (ö. 1205/1791), *İthâfî's-Sâdeti'l-Müttakîn bi-Şerhi Esrâri İhyâi Ulûmi'd-Dîn*, Fas, 1302-1304.

....., *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, tah. Abdülalîm Tahâvî, et-Turâsü'l-Arabî Yay., Kuveyt, 1404/1984.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Türkmânî Fârikî Dimaşkî (ö. 748/1348), *el-Iber fî Haberi Men Gaber*, tah. Ebû Hâcer Muhammed Saîd b. Besyûnî Zağlûl, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.

....., *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, tah. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Müessesetü'r-Risâle Yay., Irak, 1404/1984.

....., *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, tah. Ömer Abdü's-Selâm Tedmürî, Dâru'l-Küttâbi'l-Arabî, Beyrut, 1417/1996.

Zerkânî, Muhammed Abdulazîm (ö. 1372/1952), *Menâhilü'l-İrfan fî Ulûmi'l Kur'ân*, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, Mısır, 1974.

Zeynüddin el-Hâfî, *Risâle*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1391, vr. 84a-87b.

Ziriklî, Hayreddin (ö. 1976), *el-A'lâm Kamûsü Terâcim li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ min'el-Arab ve'l-Müstarebîn ve'l-Müsteşrikîn*, Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, Beyrut, 1985.

C. İnceleme ve Araştırmalar:

Algar, Hamid, “Şed”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2010, c. XXXVIII, ss. 405-406.

Alkan, Ercan, “Kitap Tanıtım ve Değerlendirme: Açıklamalı Eski Harfli Türkçe Matbû Tasavvuf Kitapları Bibliyografyası”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, y. 2015, sy. 35, ss. 309-311.

Anadol, Cemal, *Türk İslâm Medeniyetinde Ahîlik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler*, Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yay., Ankara, 1991.

Avcı, Seyit, “Sahih-i Müslim'in 'Kitabü'l-Fezail' Bölümüne Göre Hz. Peygamber'in Bazı Özellikleri”, *İstem*, y. 10, sy. 19, 2012, ss. 11-32.

Avcu, Ali, “Karmatîler: Ortaya Çıkışları, Fikirleri, Edebiyatı ve İslâm Düşüncesine Katkıları”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c. X, sy. 3, 2010, ss. 199-246.

Aydın, İbrahim Hakkı, “Molla Fenârî”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2005, c. XXX, ss. 245-247.

Azamat, Nihat, “Buhâriyye”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1992, c. VI, s. 377.

Bardakçı, M. Necmettin-Sarıkaya M. Saffet-Gürkan Nejdî, “XIV. Yüzyıl Rifâî Şeyhi

İbnü's-Serrâc'ın Tasavvufî Düşünceleri”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sy. 31, 2013/1, ss. 75-108.

Bayram, Sadi, “Amasya-Taşova-Alparslan Beldesi Seyyid Nureddin Alparslan er-Rufâî'nin 655 H./1257 M. Tarihli Arapça Vakfiyesi Tercümesi ile 996 H./1588 M. Tarihli Seyyid Fettah Velî Silsile-nâmesi”, *Vakıflar Dergisi*, sy. XXIII, 1994, ss. 31-74.

Buzpınar, Şit Tufan, “Nakîbüleşraf”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2006, c. XXXII, ss. 322-324.

....., “Sayyâdî”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2009, c. XXXVI, ss. 217-218.

Caferov, Yaşar, “Seyyid Ali Sabit Rifâî ve Kisve-i Ma'rifi Adlı Risalesi”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, c. I, sy. 25, 2010, ss. 145-195.

Ceyhan, Semih, “Ma'rifiyye”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2016, c. ek-2, ss. 196-198.

....., “Semâ”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2009, c. XXXVI, ss. 455-457.

....., “Taç”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2010, c. XXXIX, ss. 363-365.

....., “Vakit”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2012, c. XLII, ss. 491-492.

....., “Vârid”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2012, c. XLII, ss. 519-520.

Çakır, Abdullah, “Rifâiyye'nin Piri Seyyid Ahmed er-Rifâî'de Fakr ve Pratik Tezâhürü Fütüvvet”, *İslâm Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, c. IV, sy. 1, Haziran, 2019, ss. 68-99.

Çoruh, Şinasi, “Türk Anadolu'da İlim Tarihinin İlk Büyük Siması, İlk Osmanlı Şeyh-ül-İslâmı Molla Fenârî”, *Türk Kültürü*, sy. 120, Ankara, 1972.

Demirli, Ekrem, “Et-Tuhfetü'l-Mürsele”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2012, c. XLI, ss. 358-359.

Dihlevî, Şah Veliyyullah, “el-Kavlü'l-Cemîl fi Beyânı Serâî's-Sebîl”, *Sekâfetü'l-Hind*, IV/3, New Delhi, 1953, ss. 38-40.

Durmaz, Sayime, “Yüksek Ortaçağ'da Papa-İmparator Çatışması: Kılıç ile Âsâ'nın Savaşı”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi S.B.E. Dergisi*, sy. 1, 2010, ss. 93-120.

Eren, Aysun, “Fütüvvet Geleneği ve Ahîliğin Gerekleri Çerçevesinde İdeal İnsan Tipi”, *Ahîliğe Genç Bakışlar Makale Yarışması Ve Sempozyumu*, Kırşehir, 2012.

Erkaya, Mahmud Esad, “Günümüz Ürdün'ünde Faaliyet Gösteren Tarikatlar”, *Ekev Akademi Dergisi*, y. 20, sy. 66, Bahar, 2016, ss. 393-414.

Fayda, Mustafa, “Busrâ”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1992, c. VI, ss. 470-472.

Gölpınarlı, Abdülbâki, “Burgazî ve Fütüvvet-nâmesi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, c. XV, ss. 76-154, İstanbul, 1953.

- ....., “İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, c. XI, sy. 1-4, İstanbul, Ekim 1949-Temmuz, 1950.
- Görgün, Tahsin, “Molla Fenârî”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2005, c. XXX, ss. 247-248.
- Gül, Hâlim, “Hukukçu Bir Sûfinin İbnü’l-Arabî Müdafası: İmam Şa’rânî Örneği”, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, sy. 9, Nisan, 2013, ss. 46-72.
- Gündüz, İrfan, “Cebertî, İsmâil b. İbrâhim”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1993, c. VII, s. 193.
- ....., “Fütüvvet, Melamet ve Ahîlik ya da Tasavvufî Düşüncede Dünya Anlayışı”, *Eğitim ve Verimlilik Sempozyum Tebliğleri*, Sivas Kemaleddin İbn-i Hümmam Vakfı Yay., Sivas, 1994.
- Gündüzöz, Güldane, “Yemen’de Bir İbnü’l-Arabî Müdafii: Mecdüddîn el-Fîrûzâbâdî”, *Nüsha*, c. XVIII, sy. 47, 2018, ss. 215-242.
- Gürer, Betül, “Övgü ve Yergi Bağlamında Sûfilerin Nazarında Hallâc-ı Mansûr”, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*” Erzurum, y. 2017, sy. 47, ss. 171-197.
- Gürer, Dilaver, “Şiblî, Ebû Bekir”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2010, c. XXXIX, ss. 125-126.
- Hamîdullah, Muhammed, “Hilfû’l-Fudûl”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1998, c. XVIII, ss. 31-32.
- Harekât, İbrahim, “Mağrib”, *DİA*, TDV Yay., Ankara, 2003, c. XXVII, ss. 314-318.
- Hizmetli, Sabri, “Karmatîler”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2001, c. XXIV, ss. 510-514.
- Işın, Ekrem, “Rifâîlik”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Türk Ekonomi ve Toplumsal Vakfı Yay., İstanbul, 1994, c. VI, ss. 325-330.
- İbrahimî, Mehmet, “Eski Yugoslavya’da İslâm Kültürünün Yerleşmesinde Tarikatların Önemi”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Ankara, c. VI, sy. 4, 1992, ss. 249-260.
- İnançer, Ömer Tuğrul, “Rifâîlikte Zikir Usûlü ve Mûsiki”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. VI, Türk Ekonomi ve Toplumsal Vakfı Yay., İstanbul, 1993-1999, c. VI, ss. 330-331.
- Kafesoğlu, İbrahim, “Selçuklular”, *İA*, İstanbul, 1964, c. X, ss. 353-419.
- Kallek, Cengiz, “Biat”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1992, c. VI, ss. 120-124.

- Kandemir, M. Yaşar, “Ali”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1989, c. II, ss. 375-378.
- Kaplan, Hayri (İsmail Şık ile), “Ahmed er-Rifâî’nin İtikâdî ve Kelâmî Görüşleri”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, y. 7, sy. 16, 2006, ss. 87-105.
....., “Şa’rânî”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2010, c. XXXVIII, ss. 347-350.
- Kara, Kerim, “Mevlânânın Mesnevî’sinde Kalp-Gönül”, *Tasavvuf İlmî Akademik Dergisi*, Ankara, 2005, sy. 14, ss. 483-523.
- Kara, Mustafa, “Bedeviyye”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1992, c. V, ss. 318-319.
....., “Üsküp Rifâî Tekkesi”, *Bursa’da Zaman*, Ekim, 2012, y. 1, sy. 4, ss. 42-45.
....., “Fenâ”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1995, c. XII, ss. 333-335.
- Kırlangıç, Hicabi, “Ömer Hayyâm”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2007, c. XXXIV, ss. 68-70.
- Kortel, S. Haluk, “Tuğluklular”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2012, c. XLI, ss. 333-336.
- Köseoğlu, Mehmed Akif, “İstanbul’da Rifâî Tekkeleri”, *Keşkül Dergisi*, sy. 28, Güz, 2013, ss. 111-119.
....., “Üsküdar Tekkelerinin Son Şeyhleri”, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu: VIII, 21-23 Kasım 2014 Bildiriler*, 2015, c. III, ss. 117-135.
- Kurtuluş, Rıza, “Zendler”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2013, c. XLIV, ss. 256-258.
- Lory, Pierre, “Soufisme et sciences occultes”, *Les voies d’Allah: Les ordres mystiques dans l’islam des origines à aujourd’hui*, ed. Alexandre Popovic-Gilles Veinstein, Paris, Fayard, 1996, ss. 185-194.
- Margoliouth, D. S., “Ahmed Rifâî”, *İA*, MEB Yay., İstanbul, 1978, c. I, ss. 203-204.
- Massignon, Louis (1883-1962), “Harîriye”, *İA*, MEB Yay., İstanbul, 1987, c.V. bl. I., ss. 238-239.
....., “Tarikat”, *İA*, MEB Yay., İstanbul, 1979, c. XII, bl. 1, ss. 1-17.
- Muslu, Ramazan, “Türk Tasavvuf Kültüründe Tarikat Kıyafetleri ve Sembolik Anlamları”, *Ekev Akademi Dergisi*, y. 12, sy. 36, Yaz, 2008, c. XII, ss. 43-66.
- Ocak, Ahmet Yaşar, “Fütüvvet”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1996, c. XIII, ss. 261-263.
....., “Fütüvvetnâme”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1996, c. XIII, ss. 264-265.
- Okudan, Rifat, “Ebû Bekr Şiblî: Hayatı ve Tasavvuf Tarihindeki Yeri”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, y. 2007, sy. 19, ss. 211-234.
- Onat, Yavuz, “Ömer Hayyâm”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2007, c. XXXIV, ss. 66-68.
- Öngören, Reşat, “Muslihuddin Mustafa”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2006, c. XXXI,

- ss. 269-271.
- ....., “Osmanlı Devleti’nin İlk Şeyhülislâmı Molla Fenârî’nin Tasavvufî Yönü”, *Türkler*, Türkiye Yay., Ankara, 2002, c. XI, ss. 114-119.
- ....., “Tarikat”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2011, c. XL, ss. 95-105.
- ....., “Tasavvuf”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2011, c. XL, ss. 119-126.
- ....., “Zeyniyye”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2013, c. XLIV, ss. 367-371.
- ....., “Zikir”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2013, c. XLIV, ss. 409-412.
- Özaydın, Abdülkerim, “el-Melikü’z-Zâhir, Gâzî”, *DİA*, TDV Yay., Ankara, 2004, c. XXIX, ss. 83-84.
- ....., “Nizâmiye Medresesi”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2007, c. XXXIII, ss. 188-191.
- Özcan, Nuri, “Yalım, Mehmet Hayrullah Tâcettin”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2013, c. XLIII, ss. 305-306.
- Özdemir, Mehmet Nadir, “Abbâsî Halifeleri ile Büyük Selçuklu Sultanları Arasındaki Münasebetler”, *SÜTAD*, sy. 24, 2008, ss. 315-367.
- Özgüç, Tahsin-Mahmut Akok, “Develi Âbideleri”, *Belleten*, TTK Yay., c. XIX, sy. 75, Temmuz/1955, ss. 377-384.
- Öztürk, Ergün, “Ahmed er-Rifâî’nin el-Burhânü’l-Müeyyed Adlı Eserinde Tevhîd Anlayışı”, *NEÜİFD*, 46/46, Ocak, 2019, ss. 233-256.
- Öztürk, Eyüp, “Anadolu’nun İslâmlaşma Sürecinde Taceddin b. er-Rifâî”, *Dini Araştırmalar*, Ocak-Haziran 2011, c. 14, sy. 38, ss. 59-74.
- Popovic, Alexandre (1931-2014), “Les Derviches Balkaniques I: La Rifâiyya”, *Zeitschrift für Balkanologie*, c. XXV, sy. 2, 1989, ss. 176-192.
- ....., “Les Derviches Balkaniques II: La Rifâiyya Deuxieme partie et fin”, *Zeitschrift für Balkanologie*, c. XXVI, sy. 2, 1990, ss. 142-183.
- Rifâî, Ahmed, “Rufai Tarikatının Temeli”, *Burhan Dergisi*, y. 11, sy. 123, İstanbul, Aralık, 2015, ss. 54-61.
- Sarıkaya, M. Saffet-M. Necmeddin Bardakçı, “Bir Rifâî Fütüvvetnâmesi Üzerine İnceleme”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, c. XII, sy. 29 (2012), ss. 169-183.
- Sarıkaya, M. Saffet, “Bazı Rifâî Fütüvvetnâmeleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ahîlik Uluslararası Sempozyumu ‘Kalite Merkezli Bir Yaşam’ Bildiri Kitabı*, Kayseri, 2011, ss. 92-106.
- ....., “Türkiye’deki Bektaşî-Alevî Kültürüne Dair Farklı Bir Çevre: Bir Rifâî Risalesi Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, sy. 1, 2011, ss. 25-38.

- Selvi, Dilaver, “Fütüvvet ve Ahîlik Teşkilatlarının Ahlâkî İlkelerinin Oluşmasında Tasavvufun Öncülüğü”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, c. II, sy. I, Ocak, 2016, ss. 1-37.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz, “Vâsıt”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2012, c. XLII, ss. 541-544.
- Şâhin, Hâşim, “Menâkıbnâme”, *DİA*, TDV Yay., Ankara, 2004, c. XXIX, ss. 112-114.
- Şahinoğlu, Mehmet Nazif, “Abdülkerîm el-Cîlî”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1998, c. I, s. 250.
- Şeker, Mehmet, “Hil’at”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1998, c. XVIII, ss. 22-25.
- Şener, Mehmet, “Dîrînî”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1994, c. IX, ss. 373-374.
- Şeşen, Ramazan, “İdrîsî, Şerîf”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2000, c. XXI, ss. 493-495.
- Şık, İsmail (Hayri Kaplan ile), “Ahmed er-Rifâî’nin İtikâdî ve Kelâmî Görüşleri”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, y. 7, sy. 16, 2006, ss. 87-105.
- Şimşek, Selami, “Dünden Bugüne Trakya’da Rifâîlik”, *Keşkûl Dergisi*, sy. 28, Güz, 2013, ss. 66-75.
- Tâherî, Zehrâ, “Celâliyye”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1993, c. VII, ss. 258-259.
- Tahrallı, Mustafa, “Ahmed er-Rifâî”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1989, c. II, ss. 127-130.
- ....., “Ken’ân Rifâî”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2002, c. XXV, ss. 254-255.
- ....., “Rifâiyye”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2008, c. XXXV, ss. 99-103.
- Tanman, Mehmet Baha, “Âsitâne”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1991, c. III, ss. 485-487.
- ....., “Mârîfî Tekkesi”, *DİA*, TDV Yay., Ankara, 2003, c. XXVIII, ss. 62-63.
- ....., “Rifâî Âsitânesi”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2008, c. XXXV, ss. 98-99.
- Tek, Abdürrezzak, “Üsküdar’da Bir Rifâî Şeyhi-Seyyid Mehmed Nûrî”, *Keşkûl Dergisi*, sy. 28, Güz, 2013, ss. 60-63.
- Tosun, Necdet, “Silsile”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2009, c. XXXVII, ss. 206-207.
- Türer, Osman, “Biat”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1992, c. VI, ss. 124-125.
- Uludağ, Süleyman, “Halvet”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1997, c. XV, ss. 386-387.
- ....., “Hırka”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1998, c. XVII, ss. 373-374.
- ....., “Hizb”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1998, c. XVIII, ss. 182-183.
- ....., “Kerâmet”, *DİA*, TDV Yay., Ankara, 2002, c. XXV, ss. 265-268.
- ....., “Ma’rifet-i Nefs”, *DİA*, TDV Yay., Ankara, 2003, c. XXVIII, ss. 56-57.

- ....., “Nefis”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2006, c. XXXII, ss. 526-529.
 ..... , “Riyâzet”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2008, c. XXXV, ss. 143-144.
 ..... , “Sülûk”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2010, c. XXXVIII, ss. 127-128.
 ..... , “Şathiye”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2010, c. XXXVIII, ss. 370-371.
 ..... , “Vera”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2013, c. XLIII, ss. 49-50.

Üremiş, Ali, “Türkiye Selçuklularında Bazı Sünnî Tasavvuf Hareketleri”, *SÛTAD*, sy. 28, 2010, ss. 295-328.

Veinstein, Gilles-Nathalie Clayer, “l’Empire ottoman”, *Les voies d’Allah: Les ordres mystiques dans l’islam des origines à aujourd’hui*, ed. Alexandre Popovic-Gilles Veinstein, Fayard Yay., Paris, 1996.

Yaşaroğlu, M. Kâmil, “Vakit”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2012, c. XLII, ss. 488-491.

Yavuz, Yûsuf Şevki, “Burhan”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1992, c. VI, ss. 429-430.

Yazıcı, Tahsin, “Çârdarb”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1993, c. VIII, ss. 226-227.

Yıldız, Hakkı Dursun, “Abbâsîler”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1988, c. I, ss. 31-48.

Yılmaz, Hasan Kâmil, “Celâleddin Hüseyin el-Buhârî”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1993, c. VII, ss. 250-251.

Yücer, Hür Mahmut, “XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâiler”, *Keşkül Dergisi*, sy. 28, Güz, 2013, ss. 23-37.

D. Tezler:

Çakır, Abdullah, *El Yazması İki Menâkıb-ı Seyyid Ahmed er-Rifâî -İnceleme ve Karşılaştırma-*, (basılmamış yüksek lisans tezi), M.Ü. S.B.E., İstanbul, 2007.

Kaya, Ahmet, *1287 Tarihli Matbu “Seyyid Ahmed er-Rifâî Menâkıbı”-Metin ve İnceleme*, (basılmamış yüksek lisans tezi), M.Ü. S.B.E., İstanbul, 2010.

Mûsâ Amr, *et-Turuk ve ’z-Zevâyâ es-Sûfiyye fi ’l-Ürdün (Dirâse Tahlîliyye Nakdiyye Mukârene)*, (basılmamış doktora tezi), Câmîiatu Ulûmi’l-İslâmiyye, Amman, 2014.

Özden, Beyza, “Fütüvvetnâme Yazımı Açısından *Minhâcü’l-Mürîdîn* ve *Mecmûa*’nın Yeri ve Önemi”, (basılmamış yüksek lisans tezi), M.Ü. S.B.E., İstanbul, 2018.

Tahrallı, Mustafa, *Ahmad al-Rifâî Sa Vie, Son Oeuvre et Sa Tarîqa*, (basılmamış doktora tezi), Sorbon Nouvelle III Paris Üniversitesi Akademisi, Paris, 1973.

Tanman, Mehmet Baha, *İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri*, (basılmamış doktora tezi), İ.Ü. S.B.E., İstanbul, 1990.

Topak, Mustafa, *Ahî Dâî ve Türkçe Manzum Eseri: Fütüvvetnâme-i Tarsûsî (İnceleme-Metin)*, (basılmamış yüksek lisans tezi), Ç.Ü. S.B.E., Adana, 2016.

Uzunlar, Aliye, *Anadolu ve İstanbul'da Rifâiyye'nin Sayyâdiyye Kolu*, (basılmamış doktora tezi), M.Ü. S.B.E., İstanbul, 2020.

E. Online Kaynaklar:

<https://www.belgeseltarih.com/nerde-o-eski-ramazanlar-mi-dediniz/fausto-zonaro-dervisler-1910/>. Erişim tarihi: 12.06.2021.

<https://tr.pinterest.com/pin/777082110694409639/?autologin=true>. Erişim tarihi: 12.06.2021.

<http://www.suluova.gov.tr/ilcemiztarihi>. Erişim tarihi: 21.06.2021.

EKLER

EK I: ŞİİRLERİNDEN ÖRNEKLER

Burada Ahmed er-Rifâî'nin bazı şiirlerine yer vereceğiz:

1.

تعود سهر الليل
فأن النوم خسران
ولاتركن الى الذنب
فعقبى الذنب نيران

وقم للواحد الفرد
فللقران خـلان
ينام الغافل الساهي
ومافي القوم وسان

ويلهو المعرض اللاهي
وعند القوم احزان
وهم والله فتیان
أذا ماقيل فتیان

Gecenin seheri dönüyor,
Lâkin uyku ziyandır.
Günaha meyletme,
Zira âkibeti ateştir.

Tek ve bir olan Allah için kalk,
Zira Kur'ân için dostları vardır.
Dalgın, gafil olan uyur,
Bu cemaatte ise uyuyan yoktur.

Eğlenceye dalanlar, eğlenirler,
Kavmi kederde olduğu halde.
Vallahi onlar gençlerdir,
Şayet onlara genç denirse.¹⁴¹⁸

---

¹⁴¹⁸ Âmirî, *Mu'cemü'l-Merâkid*, s. 57; Sâmer râî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 40.

2.

إذا جنّ ليلي هام قلبي بذكركم
أنوح كما ناح الحمام المطوق

وفوق سحاب يمطر الهم والأسى
وتحتي بحار بالجوى تندفق

سلو أم عمرو كيف بات أسيرها
تفك الأسارى حوله وهو موثق

فلا هو مقتول ففي القتل راحة
ولا أنا ممنون عليه فيعتق

Kalbim zikrinizle coşar gecenin karanlığı çökünce,
Gerdanlıklı bir güvercin gibi inlerim öylece.

Üstümde keder ve hüznün yağdıran bulutlar,
Altımda ise üzüntüyle dökülen bir deniz var.

Siz Amr'ın annesine sorun esirinin hâli nasıldır,
Etrafındaki esirler serbest kalırken, kendininse eli ayağı bağlıdır.

O öldürülmüş değil oysa rahatı ölümündedir,
Beğenilen bir köle de değilim ki âzat edileyim.¹⁴¹⁹

¹⁴¹⁹ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, c. XXI, s. 288; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, c. I, s. 172; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, ss. 253-254; İbn Fadlullah, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, s. 116; Safedî, *el-Vâfî*, c. VII, s. 219; Yâfî, *Mir'âtü'l-Cinân*, c. III, s. 312; (a. mlf.), *Hulâsatü'l-Mefâhir*, s. 101; İsnevî, *Tabakât*, c. I, s. 291; İbn Kesir, *Tabakât*, c. I, s. 633; (a. mlf.), *el-Bidâye*, c. XVI, ss. 559-560; İbnü'l-Mülakkın, *el-İkdü'l-Müzheb*, s. 318; (a. mlf.), *Tabakâtü'l-Evliyâ*, s. 97; Aynî, *İkdü'l-Cümân*, c. I, s. 327; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-Zâhira*, c. VI, s. 93; Câmî, *Nefahât*, c. II, s. 711; Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân, *Tenvîru'l-Hulki fî Ru'yeti li Nebiyyi ve'l-Mülk*, tah. Muhammed Azeb, Dâru'l-Âmîn, b.y., ts., s. 21; Bâ Mahreme, *Kılâdetü'n-Nahr*, c. IV, ss. 281-282; (a. mlf.), *en-Nisbe*, s. 231; Tâzefî, *Kalâidü'l-Cevâhir*, s. 314; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, c. V, s. 430; A'racî, *el-Esâs*, s. 451; (a. mlf.), *Menâhikü'z-Zarab*, ss. 446-447; Ziriklî, *el-A'lâm Kamûsü Terâcim*, c. I, s. 174; Âmirî, *Mu'cemü'l-*

3.

يانؤوم الليل في لذاته
أن هذا النوم رهن بسهر

ليس ينسأك وأن نسيته
طالع الدهر وتصريف الغير

أن ذا الدهر سريع مكره
أن علا حظ وأن أوفي غدر

أوثق الناس به في أمنه
خائف يقرع أبواب الحذر

Ey lezzetiyle geceyi uyku ile geçiren kişi,
Bu uyku ancak sehere kadar devam eder.

O seni unutmayacaktır sen onu unutsan bile,
Zaman doğuracaktır başka şeyleri harcayarak.

Zamanı yönlendirenler hızlı ve sevimsiz olsa da,
Yükselse düşer, vefalı olsa ihanete uğrar.

İnsanlar en çok ona güvenseler bile,
Kurtuluş kapılarını çalmaya korkarlar.¹⁴²⁰

Merâkıd, s. 57; *Sâmerrâî*, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, ss. 40-41; *Rufâî*, Yusuf Haşim-Nedvî, Mustafa Rufâî, *İmam Seyyid Ahmed er-Rufâî*, s. 136.

¹⁴²⁰ *Sâmerrâî*, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 41.

4.

الناس في العيد قد سروا وقد فرحوا
 وماسررت به الواحد الصمد
 لما تيقنت أنني لا أعاينكم
 أغمضت عيني ولم أنظر الى أحد

Bayramda insanlar sevinirler ve coşarlar,
 Samed olan Bir'e yeminle, ben bayramla hiç sevinmedim.
 Sizlere uyamayacağımdan emin olunca,
 Gözlerimi yumdum ve hiç kimseye bakmadım.¹⁴²¹

5.

غني بهم حادي الأجابة في الدجى
 فأطار منهم أنفسا وقلوبا
 فأراد مقطوع الجناح بثينة
 وهمو أرادوا الواحد المطلوب

Gecenin karanlığında şarkıcı içli şarkılar söyler,
 Ve onlardan çoğunun nefislerini ve kalplerini coşturur.
 O kanatları kırık şuh dilberi isterken,
 Onlarsa, matlûb olarak Tek Allah'ı isterler.¹⁴²²

¹⁴²¹ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 76; Sâmerî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 41; Rufâî, Yusuf Haşim-Nedvî, Mustafa Rufâî, *İmam Seyyid Ahmed er-Rufâî*, s. 137.

¹⁴²² Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 65; Sâmerî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 41.

6.

عجبت لمن يقول ذكرت ربي
 وهل أنسى فأذكر من نسيت
 أموت إذا ذكرتك ثم أحيى
 ولولا ماء وصلك ماحييت

فأحيا بالمنى وأموت شوقا
 فكم أحيى عليك وكم أموت
 شربت الحب كأس بعد كأس
 فما نفذ الشراب ولا رويت

Rabbimi andım diyene şaşarım,
 Ben hiç unuttum mu ki anayım.
 Seni andığımda ölür sonra dirilirim,
 Şayet sana ulaşmaya su olmasa yaşamazdım.

Dileklerle yaşar, şevk ile ölürüm,
 Senin için kaç ölür kaç yaşarım.
 Sevgiyi bardak bardak içtim,
 Ne içki tükendi ne de içkiye kandım.¹⁴²³

¹⁴²³ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 49; Âmirî, *Mu'cemü'l-Merâkıd*, s. 57; Sâmerrâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 41; Rufâî, Yusuf Haşim-Nedvî, Mustafa Rufâî, *İmam Seyyid Ahmed er-Rufâî*, s. 137.

7.

مواهب الرحمن لا تنقضي
وأمة المختار مثل المطر
خزائن السر لأحابيه
والأهل للحكمة نوع البشر
قد يضلع السابق في سيره
ويسبق الضويلع المنتظر

Rahmân'ın nimetleri bitmez, tükenmez,
Seçilmişin ümmeti de yağmur gibidir.
Sırrın hazineleri dostlar içindir,
Hikmetin has ve ehil adamları vardır.
Bu yolun seyrinde sıkıntı çekerlerken,
Bekleyen daha zayıf biri yarışı alabilir.¹⁴²⁴

8.

الناس في غفلاته
ورحى المنية تطحن
ما دون دائرة الرحى
حصن لمن يتحصن

Gafletleri içindeyken insanlar,
Değirmenleri öğütmekte ölüm.
Değirmen taşından başka,
Sığınacak kaleleri de yoktur.¹⁴²⁵

¹⁴²⁴ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 118; Sâmerrâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 41.

¹⁴²⁵ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 59; Sâmerrâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 41.

9.

يا أيها المحدود أنفاسه

لا بد يوماً أن يتم العدد

لا بد من يوم بلا ليلة

وليلة تأتي بلا يوم غد

Ey nefesleri sayılı olan insan,
Elbet bir gün o sayı tamamlanacaktır.

Elbet gecesi olmayan bir gün,
Ve yarımı olmayan bir gece gelecektir.¹⁴²⁶

10.

في حالت البعد روجى كنت أرسلها

تقبل الأرض عنى فهى ناءبتي

وهذه نوية الأشباح قد حضرت

فامدد يمينك كى تحظى بها شفتى

Uzakta bulunduğumda ruhumu gönderirdim,
Benim vekilim olarak toprağını öperdi.
Şimdi bu devlet bedenime de nasip oldu;
Uzat elini de dudaklarımla öpeyim!¹⁴²⁷

¹⁴²⁶ Rifâî, Ahmed, *el-Burhân*, s. 59; Sâmerî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 42; Rifâî, Yusuf Haşim-Nedvî, Mustafa Rifâî, *İmam Seyyid Ahmed er-Rufâî*, s. 137.

¹⁴²⁷ İbn Muğayzil, *el-Kevâkibü 'z-Zâhire*, s. 50; Saffûrî, *Nüzhetu 'l-Mecâlis*, s. 178; Tâzeî, *Kalâidü 'l-Cevâhir*, s. 313; Münâvî, *el-Kevâkib*, c. II, s. 220; İbnü'l-Hâc, *el-Eşrâf*, s. 132; Şeblencî, *Nûru 'l-Ebsâr*, s. 351; Nebhânî, Yûsuf, *Câmiu Kerâmâti 'l-Evliyâ*, c. I, s. 494; Âmirî, *Mu'cemü 'l-Merâkid*, ss. 58-59; Cemîlî, *Min A'lâmi 'l-Ârifîn*, s. 30; Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 173; Mezîdî, *es-Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 12.

EK II: EL-HİZBÜ'S-SAĞÎR (KÜÇÜK HİZB)

“Hizb” (çoğulu ahzâb) maddî ve mânevî birtakım maksatların gerçekleşmesi için tertiplenmiş, sûfiler ve tarikat ehli, bazen de tarikat mensubu olmayan dindar kişiler tarafından okunan duaların genel adıdır.¹⁴²⁸ Ahmed er-Rifâî'nin bizzat kendisinin tertip ettiği birçok hizbinin ve virdlerinin olduğu kaydedilmektedir.¹⁴²⁹ İzzüddîn Ahmed b. İbrâhîm Fârûsî Kâzerûnî Vâsîtî'ye (ö. 694/1294) göre Ahmed er-Rifâî'ye ait altı yüz atmış iki adet hizb mevcuttur. Bunların bir kısmı muhtelif eserler içinde¹⁴³⁰ bir araya getirilmiştir.¹⁴³¹ Bazıları ise Ken'ân Rifâî tarafından bir araya getirilmiş ve harekeli olarak yayınlanmıştır. Her bir hizb; sûreler, âyetler, salâtüselâm ve dua cümlelerinden ibarettir.

Biz bu kısımda hizbler hakkında genel bir fikir vermesi amacıyla tarikatta yaygın bir hizb olan “Küçük Hizb”e (الحزب الصغير)¹⁴³² yer vereceğiz.

الحزب الصغير

بسم الله الرحمن الرحيم. "اللهم اني أسألك بعظيم قديم كريم مكنون مخزون أسمائك وبأنواع أجناس أنفاس
رقوم نقوش أنوارك وبعزيز إعزاز أعز عزتك وبحول طول جول شديد قوتك، وبقدر مقدار اقتدار قدرتك، وبتأييد
تحميد تمجيد عظمتك وبسمو نمو علو رفعتك وبقيوم ديوم ديوم دوام أبديتك وبرضوان غفران أمان مغفرتك
وبرفيع بديع منبع سلطانتك وبصلاة سعة بساط رحمتك، وبلوامع بوارق صواعق صحيح وهيجه بهيج رهيج نور
ذاتك، وببهر فهر جهر ميمون ارتباط وحدانيتك، وبهدير تيار أمواج بحرك المحيط بملكوتك، وبهيكليات علويات
روحانيات أملاك عرشك، وبالأملاك الروحانيين المدبرين لكواكب افلاكك وبحنين أنين تسكين المريرين لقربك،
وبحركات زفرات خضعات الخائفين من سطواتك، وبآمال نوال أقوال المجتهدين في مرضاتك، وبتحميد تمجيد
تهجد تجلد العابدين على طاعتك يا أول يا آخر يا ظاهر يا باطن يا قديم يا مقيم."

"اطمس بطلسم بسم الله الرحمن الرحيم، شر سويداء قلوب أعدائنا وأعدائك ودق أعناق رؤوس الظلمة
بسيوف نمشات قهر سطوتك، واحجبنا بحجابك الكثيفة عن لحظات لمحات أبصارهم الضعيفة بحولك وقدرتك
وصب علينا من أنابيب ميازيب التوفيق في روضة السعادة آناء الليل وأطراف النهار واغمس في أحواض سواقي

¹⁴²⁸ Uludağ, Süleyman, “Hizb”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1998, c. XVIII, s. 182.

¹⁴²⁹ Uzzâm, *Aktâbu't-Tasavvufi's-Selâse*, s. 41; Sayyâd, *el-Maârifü'l-Muhammediyye*, s. 58, 64; Sayyâdî, *Kılâdetü'l-Cevâhir*, s. 523; Râvî, *es-Seyr ve'l-Mesât*, s. 159-195.

¹⁴³⁰ Bk. Sayyâd, *el-Maârifü'l-Muhammediyye*, ss. 91-112; Sayyâdî, *Kılâdetü'l-Cevâhir*, ss. 246-274; Rifâî, Ken'ân, *Ebü'l-Alemeyn Seyyid Ahmed er-Rifâî*, haz. Mustafa Tahralı-Mehmet Demirci, Cenân Yay., İstanbul, 2015, ek, ss. 271-280.

¹⁴³¹ Tahralı, *Ahmad al-Rifai*, ss. 157-158; Kaplan-Şık, “Ahmed er-Rifâî'nin İtikâdî ve Kelâmî Görüşleri”, s. 89.

¹⁴³² Bu kısmın çevirisinde özellikle *Evrâd-ı Rifâiyye* adlı eserden (der. Şeyh Hafız İsmail Rüşdü, haz. Gülser Keçeci, Buhara Yay., İstanbul, 2011) yararlanılmıştır.

مساق برك ورحمتك، وقيدنا بقيود السلامة عن الوقوع في معصيتك يا أول يا آخر يا ظاهر يا باطن يا قديم يا مقيم."

"اللهم ذهلت العقول وانحصرت الأفهام وحرارت الأوهام وبعدت الخواطر وقصرت الفنون عن إدراك كيفية ما ظهر من مبادئ عجائب أنواع قدرتك، دون البلوغ إلى تالئو لمعات بروق أسمائك، اللهم محرك الحركات ومبدئ النهايات الغايات ومشقق صم صلايد الصخور الراسيات والمنبع منها ماء معيناً للمخلوقات والمحيي به سائر المخلوقات من الحيوانات والنباتات والعالم بما اختلج في أسرارهم نطق إشارات خفيات لغات النمل السارحات، و سبحت وقدست وعظمت وتجلت بجلال جمال كمال إفضال عزك ملائكة السبع السموات، إجعلنا اللهم في هذه الساعة المباركة ممن دعاك فأجبتة وسألك فأعطيتة وتضرع إليك فرحمته والى دارك دار السلام قريبته و أدنيته، جد علينا بفضلك يا جواد يا جواد يا جواد عاملنا بما أنت أهله ولا تعاملنا بما نحن أهله إنك أهل التقوى وأهل المغفرة و صل على سيدنا محمد و على آله و صحبه و سلم."¹⁴³³

Bismillâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm "Allâhümme innî es'elüke bi-azîmi kadîmi kerîmi meknûni mahzûni esmaike ve bi-envâi ecnâsi enfâsi rukûmi nükûşi envârike ve bi-azîzi i'zâzi eazze izzetike ve bi-havli tavli cevli şedîdi kuvvetike ve bi-kadri mikdâri iktidâri kudretike ve bi-te'yîdi tahmîdi temcîdi azametike ve bi-sümüvvi nümüvvi uluvvi rif'atike ve bi-kayyûmi deyyûmi deymûmi devâmi ebediyetike ve bi-rıdvâni gufrâni emâni mağfiratike ve bi-rafîi bedîi menîi sultânike ve bi-salâti siâti bisâti rahmetike ve bi-levâmii bevâriki savâiki sahîhi vehîci behîci rahîci nûri zâtike ve bi-behri fehri cehri meymûni irtibâtı vahdâniyyetike ve bi-hedîri teyyâri emvâci bahrike'l-muhîti bi-melekûtike ve bi-heykeliyyâti ulviyyâti rûhâniyyâti emlâki arşike ve-bi'l-emlâki'r-rûhâniyyîne'l-müdebbirîne li-kevâkibi eflâkike ve bi-hanîni enîni teskîni'l-mürîdîne li-kurbike ve bi-hurukâti zeferâti huduâti'l-hâifîne min setavâtike ve bi-âmâli nevâli akvâli'l-müctehidîne fi merdâtike ve bi-tahmîdi temcîdi teheccüdi tecellüdi'l-âbidîne alâ tâatik. Yâ Evvelü, yâ Âhiru, yâ Zâhiru, yâ Bâtînu, yâ Karîbü, yâ Mükîm."

"Etmis bi talsemi 'Bismillâhi'r-Rahmâni'r-Rahîmi' şerra süveydâi kulûbi a'dâinâ ve a'dâike ve dakkı a'nâka ruûsi'z-zalemeti bi-süyûfi nemeşâti kahri satvetike vahcübânâ bi-hıçâbıke'l-kesîfeti an la hazâti lemehâti ebsârihimü'd-daîfeti bi-havlike ve

¹⁴³³ Uzzâm, *Aktâbu't-Tasavvufi's-Selâse*, ss. 37-39; Sayyâdi, *Kılâdetü'l-Cevâhir*, ss. 261-262; Rifâi, Ahmed, *Evrâd-ı Rifâiyye*, der. Şeyh Hafız İsmail Rüşdü, haz. Gülser Keçeci, Buhara Yay., İstanbul, 2011, ss. 101-104.

kudratike. Ve subbe aleynâ min enâbîbi meyâzîbi't-tevfîkî fî ravzati's-saâdeti ânâe'l-leyli ve etrâfe'n-nehâri ve ağmîs fî ahvâdı sevâkî mesâkî birrik ve rahmetike. Ve kayyidnâ bi-kuyûdi's-selâmeti ani'l-vükûi fî ma'sıyyetike. Yâ Evvelü. Yâ Âhiru. Yâ Zâhiru. Yâ Bâtınü. Yâ Kadîmü. Yâ Mukîm.

“Allâhümme zehaleti'l-ukûlü ve'n-hasarati'l-efhâmü ve hâratî'l-evhâmü ve baudeti'l-havâtîru ve kasurati'l-fünûnü an idrâki keyfîyyeti mâ zahera min mebâdii acâibi envâi kudratike düne'l-bülûği ilâ tele'lüi lemeâti Bürûkî esmâike. Allâhümme muharrike'l-harakâti ve mübdie'n-nihâyâti'l-gâyât. Ve müşekkîka summe salâdîdi's-suhûri'r-râsiyât. Ve'l-münbia minhâ mâen mânen li'l-mahlûkât. Ve'l-muhyî bihî sâira'l-mahlûkâti mine'l-hayvânâti ve'n-nebâtâti ve'l-âlimi bi-mahtelege fî esrârihim nutka işârâti hafîyyâti lügâti'n-nemli's-sârihât. Ve sebbehât ve kaddezet ve azzamet ve tecellet bi-celâli cemâli kemâli ifdâli izzike melâiketü's-seb'î's-semâvât. İcalnâ allâhümme fî hâzihi's-sâati'l-mübâraketi mimmen deâke feecebtehü ve seeleke fe a'taytehü ve tedarraa ileyke ferahimtehü ve ilâ dârike dâri's-selâmi ve karrabtehü ve edneytehü. Cüd aleynâ bi fadlike yâ Cevvâdü yâ Cevvâdü yâ Cevvâdü, âmilnâ bi-mâ ente ehlühü ve lâ tûâmilnâ bi-mâ nahnü ehlühü inneke ehlü't-takvâ ve ehlü'l-mağfirati. Ve salli alâ seyyidinâ Muhammedin ve alâ âlihî ve sahbihî ve sellim.”¹⁴³⁴

¹⁴³⁴ Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adı ile. “Ey Allahım, Senin isimlerinin gizliliği, keremi, kıdemi ve azameti hürmetine; nurunun güzelliği, işaret ettiği alâmetleri, çeşitleri ve kısımları hürmetine; izzetinin yücelten gücü hürmetine; kuvvetinin şiddetinin, bitmez tükenmezliğinin, kudretinin gücü hürmetine; azametinin, şanının, hamdinin, sonsuz övgüsünün desteklenmiş gücü hürmetine; ebediyetinin devamlı oluşunun sübutu ve bâkî oluşu hürmetine; mağfiretinin emniyetinin bağışlamasının rızası ve memnûniyyeti hürmetine; saltanatının men ediciliğinin, acayip yaratıcılığının yüceliği hürmetine; rahmetinin evrenselliğinin genişliğinin mağfireti hürmetine; zâtî nurunun inceliğinin parlaklığının yakıcılığının şimşek gibi parladığında gök gürültüsü gibi çıkan ses hürmetine; vahdâniyyetinin irtibatının mübârekliliğinin göz kamaştırıcılığının en üstün oluşunun galibiyeti hürmetine; izzet ve saltanatı okyanusunun birbiri peşi sıra devam eden dalgaları hürmetine; dünya ve âhireti kuşatan kürsünün genişliği ve büyüklüğü hürmetine; Arş'ının mülklerinin ruhâniyyâtının yüceliğinin binasının şerefli görüntüsü hürmetine; feleklerinin, gezegenlerinin, yıldızlarının hareketlerini düzenleyen ve idare eden ruhanî varlıklarının yetkileri hürmetine; sana yaklaşmak isteyenleri teskin eden inilti, ah u eninler hürmetine; senin kahr u gazabından korkanların tezellül ve hudûlarının iniltilerinin yaktığı yangın hürmetine; senin rızan uğrunda cihâd edenlerin, çalışanların sözlerinin sevablarının neticesi olarak umdukları atâ ve ihsân hürmetine ve sana itaat etmek üzere ibadet edenlerin meşakkatlara katlanarak kıldıkları gece namazlarının güzelliği hürmetine senden isterim. Ey Evvel, ey Âhir, ey Zâhir, ey Bâtın, ey Karîb, ey Mukîm!”

“Bismillâhi'r-Râhmâni'r-Râhîm'in tılsımı ve kerâmeti hürmetine, senin ve bizim düşmanlarımızın kalplerindeki kötü düşüncelerinin ve kötü planlarının şer ve zararlarını söndür, yok et, etkisiz kıl. Yakalamanın ezici gücünün kelleleri yere indiren kılıcı ile zâlimlerin kellelerinin boyunlarını kopariver. Kudretin, kuvvetin ve koruyucu perden ile bizleri onların zayıf gözleriyle bakmalarından ve görmelerinden koru. Geceler ve gündüzler boyu mutluluk ve saadet bahçesinde tevfiğ ve inâyet ettiklerini bizim üzerimize akıt. Bizleri rahmet havuzuna daldır. Bizi selâmet ipleri ile bağla ki sana

---

karşı isyan etmekten korunalım. Ey Evvel, ey Ahir, ey Zâhir, ey Bâtın, ey Kadîm, ey Mukîm.”
 “Ey Rabbim! İsimlerinin şimşeklerinin ışıklarının parlaklığını anlamaya ulaşamadan, Kudretin’in çeşitlerinin hayretlere gark eden güzelliğinin kaynaklarının ve prensiplerinin nasıl bir tezâhür edip meydana çıktığını anlamaktan aciz kalan akıllar başlarından uçtu, anlamalar yetersiz kaldı, düşünceler şaşırды, hatırlamalar uzak düştü ve fenler çok kısa geldi. Ey hareketleri hareket ettiren, gayelerin, amaçların sonlarını başlattıran, sarp dağların yalçın kayalarını parçalayan ve onlardan mahlûkat için akarsular çıkartan ve onunla da hayvanlar olsun, bitkiler olsun bütün mahlûkatı ihyâ eden ve yerin derinliklerinde gezip dolaşan karıncanın gizlice yaptığı konuşmayı duyan ve bilen; yedi kat göklerdeki melekler, izzetinin, faziletinin, kemâlinin, cemâlinin celâli ile seni tesbih, takdîs ederler; sana ta’zîm eder saygı gösterirler. Bütün bu sayılanlar hürmetine ey yüce Mevlâ! Şu mübârek saat hürmetine bizi, sana dua eden ve duasını kabul ettiğın, senden isteyip, senin de verdiğın, sana yalvarıp yakaran ve senin de ona rahmetinle muamele ettiğın, kendilerini selâm ve selâmet yurdu olan cennetine yaklaştırdığın kimselerden eyle. Cûd ü keremi bol olan ey Cevvâd, ey Cevvâd, ey Cevvâd fazlın ve cömertliğınle bizlere ikrâm eyle. Sen bize şanına yakışır şekilde muamele et, bizim lâyıık olduğumuz şekilde muamele etme. Şüphesiz bizi koruyacak olan da sensin, mağfîret edecek olan da sensin. Seyyidimiz, Efendimiz Hz. Muhammed’e (s.a.v.) ve O’nun âline ve ashâbına salât ve selâm eyle.”

EK III: FOTOĞRAFLAR

1. Bir Rifâî şeyhi tasviri (*Türkische Gewänder und Osmanische Gesellschaft*, İstanbul, 1966, Iv. 134)¹⁴³⁵

2. Rifâî tâcı (İstanbul Belediyesi Şehir Müzesi, Envanter nr. 3078)¹⁴³⁶

¹⁴³⁵ Tahralı, "Rifâiyye", c. XXXV, s. 101.

¹⁴³⁶ Tahralı, "Rifâiyye", c. XXXV, s. 100.

3. Rifâi tâc-1 şerîfi, İBB Şehir Müzesi Koleksiyonu, Atatürk Kitaplığı.¹⁴³⁷

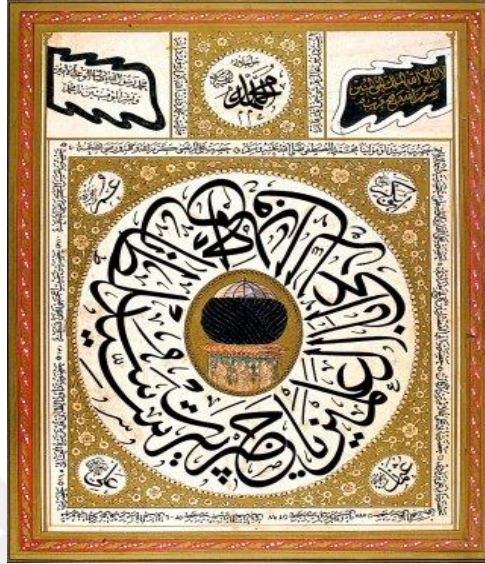
4. Rifâi tâc-1 şerîfi. Fotoğraf: Ankara Rifâi Âsitânesi Arşivi.¹⁴³⁸

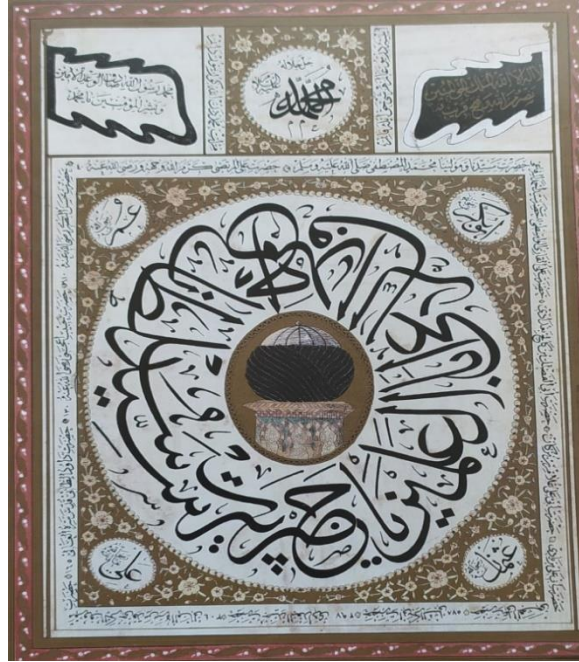
¹⁴³⁷ *Keşkül Dergisi*, sy. 28, s. 20.

¹⁴³⁸ *Keşkül Dergisi*, sy. 28, s. 15.

5. Rifâî tâc-ı şerîfi çevresinde düzenlenmiş Aziz Efendi hattıyla celî sülüs levha (Muhittin Serin, *Hattat Aziz Efendi*, İstanbul, 1999, s. 87)¹⁴³⁹

6. İsm-i Celâl, İsm-i Nebî, Cihâr Yâr, sancaklar ve Rifâî Tâc-ı şerîfinin bulunduğu Ahmed er-Rifâî istifi, Azîz Dede, Nurullah Özdem Arşivi.¹⁴⁴⁰

¹⁴³⁹ Tahralı, "Rifâiyye", c. XXXV, s. 99.

¹⁴⁴⁰ *Keşkül Dergisi*, sy. 28, s. 25.

7. Rifâî gülü. Fotoğraf: Ankara Rifâî Âsitânesi Arşivi.¹⁴⁴¹

8. Rifâî tâcî, teber ve sancaklarla tezyin edilmiş Müsenna 'Ali' (k.v.) ve Ahmed er-Rifâî (k.s.) istifi. Hat: Mehmed Azîz Efendi, Kubbealtı Ekrem Hakkı Ayverdi Koleksiyonu.¹⁴⁴²

¹⁴⁴¹ Keşkül Dergisi, sy. 28, s. 10.

¹⁴⁴² Keşkül Dergisi, sy. 28, s. 18.

9. Esmâü'l-Hüsnâ, İsm-i Celâl, İsm-i Nebî, Aşere-i Mübeşşere ve dışta Aktâb-ı erbaa ve pîran isimlerinin yer aldığı Rifâî sancak-ı şerîfi. Fotoğraf: Ankara Rifâî Âsitânesi Arşivi.¹⁴⁴³

10. Burhan topuzu, Bilal Sütçü Koleksiyonu. Fotoğraf: Adem Özkul.¹⁴⁴⁴

¹⁴⁴³ *Keşkül Dergisi*, sy. 28, s. 16.

¹⁴⁴⁴ *Keşkül Dergisi*, sy. 28, s. 4.

11. Bursa Rifâî Dergâhı'nın Hilmi Ağa tarafından yeniden inşasına ait 1254/1838 tarihli kitâbe, Muradiye Müzesi, Bursa.¹⁴⁴⁵

12. Burhan tığı, Bilal Sütçü Koleksiyonu. Fotoğraf: Adem Özkul.¹⁴⁴⁶

¹⁴⁴⁵ Keşkül Dergisi, sy. 28, s. 43.

¹⁴⁴⁶ Keşkül Dergisi, sy. 28, s. 85.

13. Rifâî burhan tığı, Bilal Sütçü Koleksiyonu. Fotoğraf: Adem Özkul.¹⁴⁴⁷

14. Topuz ve teber: Topuz Rifâîlerin burhan aletlerindedir. Teber ise bir derviş çeyizi olup fukarâ dervişlere, mürşidleri tarafından seyahat izni verildiği zaman tekbir ve gülbank okunarak verilir. Teber taşımak Hassan b. Sâbit'in sünnetidir. Ankara Rifâî Âsitânesi. Fotoğraf: Adem Özkul.¹⁴⁴⁸

¹⁴⁴⁷ *Keşköl Dergisi*, sy. 28, s. 14.

¹⁴⁴⁸ *Keşköl Dergisi*, sy. 28, s. 110.

15. Burhan topuzu, Bilal Sütçü Koleksiyonu. Fotoğraf: Adem Özkul.¹⁴⁴⁹

16. Rifâî sancak-ı şerîfî. Fotoğraf: Ankara Rifâî Âsitânesi Arşivi.¹⁴⁵⁰

¹⁴⁴⁹ Keşkül Dergisi, sy. 28, s. 87.

¹⁴⁵⁰ Keşkül Dergisi, sy. 28, s. 67.

17. Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından restore edilerek hizmete sunulan Üsküp Rifâî Dergâhı'nın tevhidhânesi, 2013, Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivi.¹⁴⁵¹

18. Üsküp Rifâî Dergâhı hazîresi, Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivi.¹⁴⁵²

¹⁴⁵¹ *Keşkül Dergisi*, sy. 28, s. 46.

¹⁴⁵² *Keşkül Dergisi*, sy. 28, s. 46.

19. Cenân Vakfı Ümmü Ken'ân Dergâhı Müzesi-Mihrâb. Fotoğraf: Adem Özkul.¹⁴⁵³

20. Sancak, kandil, Rifâî tâcı ile müzeyyen Ahmed er-Rifâî istifi (Çifte tuğrada İsm-i Celâl, İsm-i Nebî, Cihâr-yâr, Hz. Fâtıma ve Hasaneyn efendilerimiz yazılmıştır). Şeyh Mehmed Fethü'l-Maârifî Türbesi, Kartal, İstanbul. Fotoğraf: Hatice Bozkurt.¹⁴⁵⁴

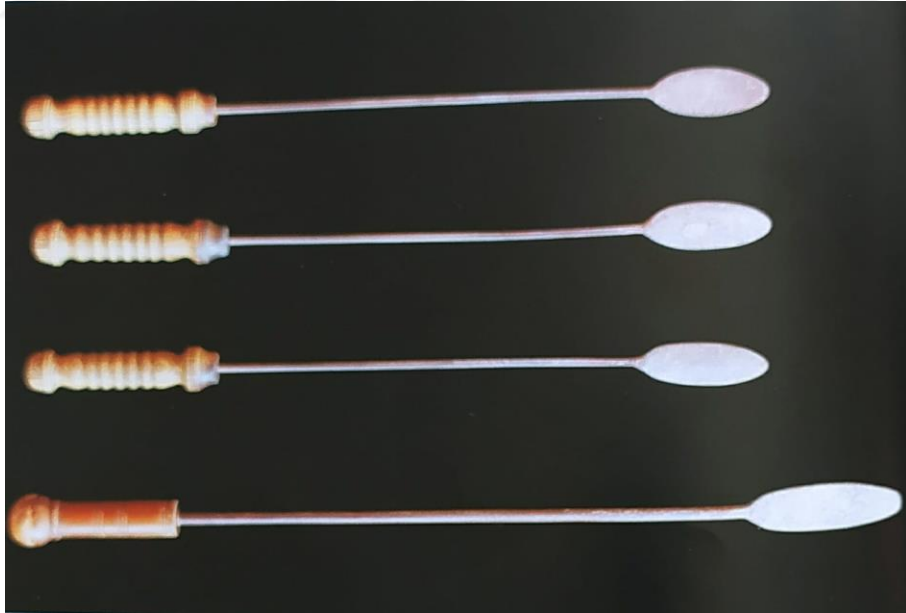
¹⁴⁵³ Keşkül Dergisi, sy. 28, s. 124.

¹⁴⁵⁴ Keşkül Dergisi, sy. 28, s. 33.

21. Burhan kılıçları. Fotoğraf: Ankara Rifâi Âsitânesi Arşivi.¹⁴⁵⁵

22. Ateş burhanı gülleri. Fotoğraf: Ankara Rifâi Âsitânesi Arşivi.¹⁴⁵⁶

¹⁴⁵⁵ *Keşkül Dergisi*, sy. 28, s. 29.

¹⁴⁵⁶ *Keşkül Dergisi*, sy. 28, s. 28.

23. Rifâî zikrinde dervişler burhan gösterirlerken. Gravür: Mouradgea D'Ohsson, Tableau General de L'Empire Ottoman, Tome Seconds.¹⁴⁵⁷

24. Rifâî Âsitânesi'nin bulunduğu yer (17 Ağustos 2014).¹⁴⁵⁸

¹⁴⁵⁷ *Keşkül Dergisi*, sy. 28, s. 27.

¹⁴⁵⁸ Özden, "Fütüvvetnâme Yazımı Açısından *Minhâcî'l-Mürîdîn* ve *Mecmûa*'nın Yeri ve Önemi", s. 154.

25. Seyyid Ahmed er-Rifâi'nin Türbe-i şerîfi, Vâsıt, Irak. Fotoğraf: Ankara Rifâi Âsitânesi Arşivi.¹⁴⁵⁹

26. Rifâi Tekkesi'nde bir Roman derviş, Terzi mahallesi, Prizren, Sonbahar, 1986.¹⁴⁶⁰

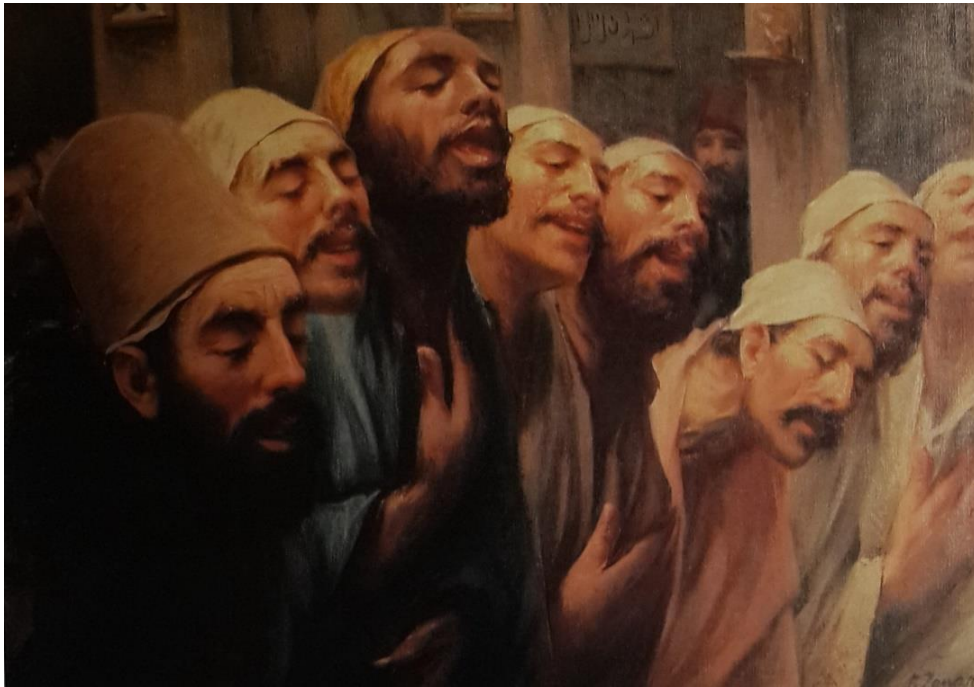
¹⁴⁵⁹ *Keşkül Dergisi*, sy. 28, s. 6.

¹⁴⁶⁰ Duijzings, *Religion and the Politics of Identity in Kosova*, s. 122.

27. Rifâi Tekkesi'nde bir Roman dervişin burhan gösterisi, Terzi mahallesi, Prizren, Sonbahar, 1986.¹⁴⁶¹

28. 'İnleyen/Haykıran Dervişler', Fausto Zonaro.¹⁴⁶²

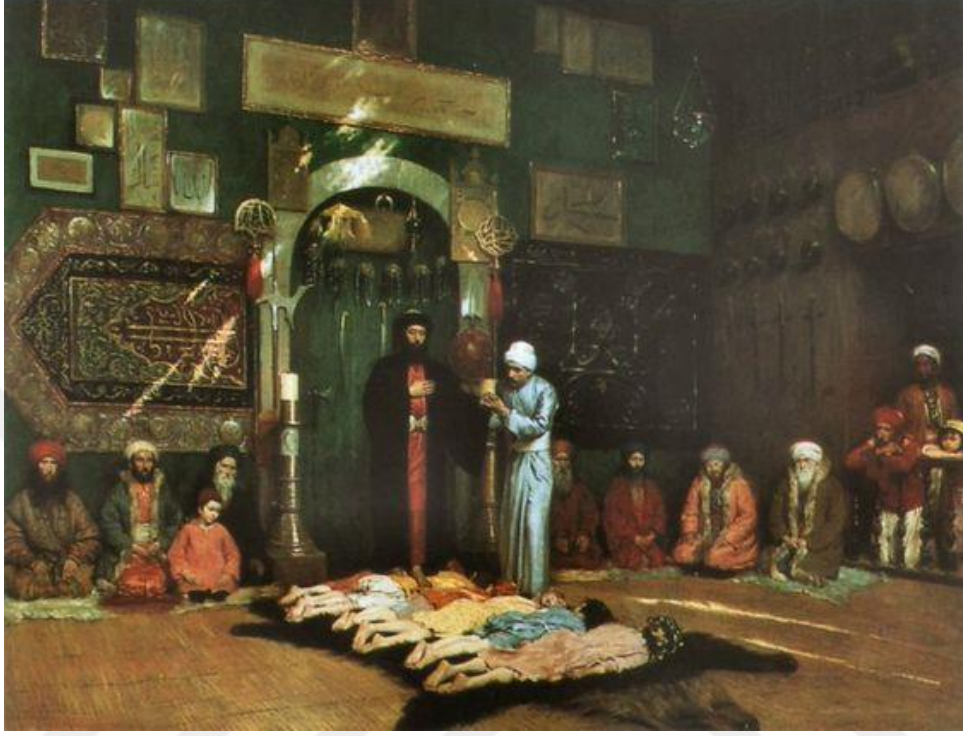

¹⁴⁶¹ Duijzings, *Religion and the Politics of Identity in Kosova*, s. 117.

¹⁴⁶² <https://www.belgeseltarih.com/nerde-o-eski-ramazanlar-mi-dediniz/fausto-zonaro-dervisler-1910/>.

Erişim tarihi: 12.06.2021.

29. Ceremony of Rukai Dervishes, Scutari Albert Aublet (French, 1851-1938)
Üsküdar Rifâî Âsîtanesi'ndeki bir âyin sırasında şeyhin devsiyesini tasvir eden 1891
tarihli tablo.¹⁴⁶³

¹⁴⁶³ <https://tr.pinterest.com/pin/777082110694409639/?autologin=true>. Erişim tarihi: 12.06.2021.

